İslam ve Yorum VI

CİLT III

ensar

İSLAM VE YORUM VI
III. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet KUBAT

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.
© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN: 978-625-8201-54-3
Sertifika No: 50201

Kitabın Adı
İslam ve Yorum VI
III. Cilt

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Editörler
Doç. Dr. Aykut Küçükparmak
Doç. Dr. Abdulhan Ünlüsoy
Dr. İrem Ceyhan

Yayın Yönetmeni
Hüseyin KADER
Adem SAYDAN

Kapak
Halil YILMAZ

İç Tasarım
Ensar Grafik Bölümü

İsteme Adresi
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280 Kampüs / MALATYA
Telefon: (0422) 377 49 97
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Adres
Merkez Kampüs, 44280 Battalgazi MALATYA
0422 377 32 24 e-posta: yayinevi@inonu.edu.tr

Baskı- Cilt
Erkam Yayın Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
İkitelli Osb Mah Atatürk Bulv.
Haseyad 1.Ksm No: 60/3-C Başakşehir
Sertifika No: 51796

1. Basım
Aralık 2022

İletişim
Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sokak No: 7 Eyüpsultan /
İstanbul Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensarnesriyat.com.tr siparis@ensarnesriyat.com.tr

İSLAM VE YORUM VI
III. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mehmet KUBAT

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

TAKDİM XIV
SUNUŞ..... XI
EDİTÖRLER ÖNSÖZÜ XV

I. KISIM:
GÖÇ KANUNLAR VE SİYASET

HİCRET BAĞLAMINDA GÜNEY ASYA'DA GÖÇ HAREKETLERİ:
PAKİSTAN'IN KURULUŞ ÖRNEĞİ 3
Abdul Rehman

ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINDA TÜRKMENLERİN
GÖÇ FAALİYETLERİNİN ROLÜ..... 17
Zeynep KAYAN

ANAYASAL BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARINDAN YAZILI VE SÖZLÜ SORU
ÖNERGELERİ IŞIĞINDA YASAMA ORGANI VE GÖÇ: TBMM NE SORUYOR? 35
Umut Turgut YILDIRIM

SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK UYUM POLİTİKALARININ
GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 45
Alpcan Acar- Mehmet Emin Güven

İRAN'IN AFGAN GÖÇMENLERİ YAYILMACI Şİİ POLİTİKALARINA
ALET ETMESİNDEKİ DİNİ SÖYLEMİN YERİ 67
Mohammad Ajmal HANİF

SURİYE İÇ SAVAŞININ NEDEN OLDUĞU GÖÇ DALGASININ
TÜRKİYE İSTİHDAM PİYASASI ÜZERİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 93
Emre ÖZSALMAN

II. KISIM:
GÖÇ VE NİTEL ARAŞTIRMALAR

KÜLTÜREL UYUM VE DİN PERSPEKTİFİNDEN GÖÇ PSİKOLOJİSİ: KAYSERİ'DEKİ SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ 111
Abdullah TANRIVERDİ

SURİYELİ YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN EĞİTİM VE YÖNETİM SÜREÇLERİNDE YAŞADIKLARI SORUNLAR: NİTEL BİR ÇALIŞMA 129
Ali GÜNGÖR

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN DİNİ ÇOĞULCULUK ALGILARI..... 147
Gülşen SAYIN

GÖÇMEN ERGENLERİN DİNİ KİMLİK GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME..... 167
Mehmet SU

İLAHİYATIN GÖZÜNDEN (SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE) GÖÇ (EDEN MÜLTECİLER): TÜRKİYE'DE İLAHİYAT ALANINDA SURİYELİ MÜLTECİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... 181
Yunus Emre TEMİZ

YABANCI ÖĞRENCİLERİN PSİKO-SOSYAL UYUMLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA 217
Zeynep SAĞIR - Mustafa Doğan KARACOŞKUN

III. KISIM:
GÖÇ VE UYUM, GÖÇMEN SORUNLARI

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM SİSTEMİNE UYUMLARINDA DİNİ ÖĞRENMELERİNİN ROLÜ 229
Ali GÜL

TOPLUMSAL KABULDE KÜLTÜREL VE DİNİ BENZERLİKLERİN ROLÜ 253
Gönül KILINÇ- Zeynep SAĞIR

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİH SÜREÇLERİ, SORUNLARI VE MEMNUNİYET DURUMLARI: ERCİYES ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ..... 263
Mehmet KORKMAZ

SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜYLE SAVAŞ, ZORUNLU GÖÇ, ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE YENİ YAŞAM KOŞULLARINA UYUM KONULARINDA YAŞANAN SORUNLAR 291
Yusuf BATAR- Hüseyin POLAT

MALATYA'DAKİ GÖÇMENLER ve YEREL KURULUŞLARIN PROBLEMLERİ ÇÖZME NOKTASINDA ROLLERİ (SON 10 YIL BOYUNCA 2012-2022)..... 325
Hüseyin POLAT

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE BAŞARI YA DA BAŞARISIZLIĞIN SOSYOLOJİK VE FİLOLOJİK SEBEPLERİ ÜZERİNE BİR TAHLİL: ALMANYA'YA İŞÇİ OLARAK GİDEN İLK KUŞAK TÜRKLER ÖZELİNDE 343
Büşra Kutluay ÇELİK

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN BARINMA VE SAĞLIK SORUNLARINA DAİR 357
Osman DERTLİ

TAKDİM

Genel olarak "birey ya da toplumların farklı nedenlerle bir yerleşim yerinden diğerine yaptıkları yolculuk" olarak tanımlanan göç, gerek siyasi, ekonomik ve kültürel gerekse de bireysel ve toplumsal anlamda günümüzün en önemli meselelerinin başında gelmektedir.

Şüphesiz göçlere neden olan çok çeşitli hususlardan söz edilebilir. Bu nedenler en temelde siyasal, sosyal, ekonomik ve dinî nedenlere bağlı mücbir sebepler olabildiği kadar ilmî ve kültürel gayeleri gerçekleştirmeye yönelik ulvî nedenler de olabilir. Buna bağlı olarak göçün ortaya çıkardığı durumların da, ekonomiden siyasete, ilim anlayışından sanat tasavvuruna varıncaya kadar çok çeşitli alanlarda kendisini gösterdiği söylenebilir. Bu hususlar dikkate alındığında göç, insan varoluşunun hemen her boyutuyla ilişkili, bunlardan etkilenen ve bunları etkileyen bir olgu olarak dikkate alınmalıdır.

Şüphesiz göç meselesiyle ilgili olarak daha önemli olan ve asıl dikkate almamız gereken konu, günümüz dünyasında yaşanan göçler ile bunların neden olduğu sorunlar ve sunduğu imkânların neler olduğu hususudur. Bu bağlamda göç, sadece geçmişte yaşanmış ve tarihin konusu olan bir mesele olarak değil, daha yeni ve farklı boyutlarıyla doğrudan tecrübe ettiğimiz güncel bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

Modern dünyada iletişim ve ulaşım araçlarının sağladığı imkânlar, çevre krizleri ve bunların neden olduğu sorunlar, savaşlar ve bunların geniş tahrip gücü gibi hususlar nedeniyle göçün, çok daha geniş ve yaygın bir yelpazede gerçekleşmeye devam eden bir olgu olduğu söylenebilir. Bugün başta Suriye, Afganistan ve Ukrayna gibi ülkeler olmak üzere, birçok ülkeden milyonlarca insan farklı gerekçelerle, farklı coğrafyalara göç etmektedir.

Şüphesiz günümüzdeki bu göç dalgalarıyla yakından ilişkili ve bunlardan en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Bilindiği üzere Anadolu coğrafyası, sahip olduğu coğrafi özellikler ve stratejik konumu itibariyle tarihten günümüze göçlerin hem bir geçiş güzergâhı

hem de son durağı olagelmiştir. Günümüzdeki göç hareketlerinin büyük bir kısmının Türkiye üzerinden ve -en önemlisi de- doğrudan Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleşmesi, bunun açık göstergelerinden biridir.

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında göç meselesinin, genel olarak dünya açısından, özelde de Türkiye açısından hayati derecede öneme haiz olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle Suriye, Afganistan, Ukrayna ve farklı ülkelerden yapılan göçlerde entegrasyon, vatandaşlık ve geri gönderme konularının ülke gündeminde sıklıkla tartışıldığı şu son günlerde, göç meselesinin ekonomik, siyasi ve iktisadi boyutlarından eğitim, kültür ve demografik yapıdaki dönüştürücü boyutlarına varıncaya kadar, çeşitli yönleriyle incelenmesi bir gereklilik olarak karşımızda durmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, İlahiyat Fakültemiz tarafından düzenlenen, başta ilahiyat/inanç boyutuyla olmak üzere, göç konusunun farklı boyutlarıyla ele alındığı, uluslararası katılımlı "İSLÂM VE YORUM VI -Dünden Yarına Teopolitik Yönleriyle Göç-" Sempozyumu'nun, meselenin çözümüne katkı sağlayacağına inancım tamdır.

Bu vesileyle, başta davetimize icabet ederek "İSLAM MEDENİYETİNDE İLİM GÖÇÜ" konulu Açılış Konferansını sunan Diyanet İşleri Eski Başkanımız Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ olmak üzere, yurt içi ve yurt dışından Sempozyuma tebliğleriyle katkı sunan bütün akademisyenlere teşekkür ediyor, saygı, sevgi ve muhabbetlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Ahmet KIZILAY

İnönü Üniversitesi Rektörü

SUNUŞ

Genel anlamda "Ekonomik, sosyal, siyasal veya dinî sebeplerle, birey ya da toplulukların bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim birimine gitmesi" şeklinde tanımlanan göç, insanlık tarihi kadar eski bir hâdisedir. Nitekim ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in Cennet'ten Dünya'ya gönderilmesi ilk göç olarak kabul edilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında "insanlık tarihi aslında bir göçler tarihidir" ve o günden bugüne "insanoğlu aslında dünyada muhâcirdir" diyebiliriz.

İnsanlıkla birlikte var olan ve önemi her geçen gün artan göç olgusu, modern zamanlarda emperyalist güçler tarafından yer altı ve yer üstü zenginliklerinin sömürülmesi amacıyla, geri bırakılmış fakir ülke topraklarının işgal edilmesi, savaşlar, dinî, siyasî, toplumsal karışıklıklar ve bilhassa baskılar, iktisadî problemler ile iklim sorunları gibi belli başlı hususlar, göçün ana sebeplerini oluşturmaktadır.

Günümüzde, ekonomik, siyasî ve bilhassa savaşlar ve bunların geniş tahrip gücü gibi hususlar dikkate alındığında, artık göç, dünya ölçeğinde küresel bir krize dönüşerek varlığını mütemadiyen sürdüren en önemli sorun haline gelmiştir. Bu yönüyle göçün, modern zamanların en etkili ve en kalıcı sorunu haline dönüştüğü rahatlıkla söylenebilir.

Bugün Suriye, Afganistan ve Ukrayna gibi, bilfiil savaşın yaşandığı ülkeler başta olmak üzere, Afrika ve Asya'nın fakir ülkelerinden milyonlarca insan, birbirlerinden farklı gerekçelerle, daha zengin ve daha müreffeh ülkelere göç etmektedir. Şüphesiz küresel ve bölgesel çapta yaşanan büyük savaşlar, ağır insan hakları ihlalleri, etnik veya dinsel çatışmalar ve iç savaşlar, uluslararası göç olgusunun boyutlarını daha radikal ve daha dramatize bir şekilde bütün dünyanın gündemine taşımış bulunuyor.

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen savaşlar, baskılar, şiddet ve iç karışıklıklar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan mazlum, müstazaf insanlar, "mülteci" ya da "sığınmacı" kategorileri altında ciddi bir insanî dram yaşarken; bu durum göç alan devletler için de "yabancı

korkusu", "ırkçılık", "radikal şiddet", "entegrasyon problemi", "demografik sorunlar", ve "nüfus patlaması" başta olmak üzere, siyasal, sosyal ve ekonomik manada bir dizi ciddi güvenlik tehditlerine sebep olmaktadır.

Günümüzde baş gösteren uluslararası göç dalgalarından en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Bugün ülkemiz, bütün sınırlı ve kıt imkânlarına rağmen, tarihsel bağlar, büyük ülke olmanın sırtına yüklediği sorumluluk bilinci, kardeşlik şuuru ve evrensel insanî erdemler adına, milyonlarca göçmeni bağrına basmakta, ekmeğini paylaşmakta ve bütün imkânlarını seferber ederek kendi topraklarında barındırmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin tarihini ve bugününü anlama ve sorunlarına çözüm üretme kaygısı taşıyan bütün aydın, entelektüel, akademisyen ve sorumlu devlet adamlarının, "göç olgusunu" ve ortaya çıkardığı sorunlar ile imkân ve fırsatları dikkate almalarının, ciddi bir zorunluluk olduğu izahtan vârestedir.

Yeri gelmişken, önemine binaen, bir hususu vurgulamakta fayda görüyorum: Maalesef göç meselesi, her gündeme geldiğinde, daima ülke ekonomisine getirdiği ağır yük, entegrasyon problemleri ve güvenlik sorunları gibi göçün ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar üzerinden değerlendirmeler yapılmakta; göçün sunduğu imkân ve fırsatlar ise hep ıskalanmaktadır. Oysa medeniyetler tarihi dikkate irdelendiğinde, birkaç istisna dışında, hemen bütün uygarlıkların, göç hareketleri sonucunda inşa edildiği görülür. Bu çerçevede İslam Medeniyeti Tarihi, göç olgusunun, İslam Medeniyetinin oluşum ve dönüşümünde nasıl köklü bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından iyi bir örnek teşkil eder. İlk Müslümanların Mekke'den Medine'ye göçü, ilk etapta müşrikler karşısında bir yenilgi gibi görünse de, gerçekte hicret, nice zaferlerin başlangıcı olmuştur. Nitekim İlk İslam Devleti, ancak Hicretin sağladığı imkânlarla kurulabilmiş; Müslümanlar, ancak Hicretle dinî vecibelerini özgür ve serbestçe yapabilmiş, Hicret sayesinde hürriyetlerine kavuşabilmişlerdir. Yine Moğolların zulmü dolaysıyla ailesiyle birlikte Anadoluya göç eden Mevlana Celâleddin Rûmî örneğinde olduğu gibi, çağlara damgasını vuran ve toplumlara yön veren önder âlim şahsiyetlerin yetişmesi de göçün sunduğu önemli bir imkân olarak değerlendirilebilir.

Kıymetli misafirler!

Ülkemizde bugüne kadar "göç" konusunun ele alındığı birçok toplantı, çalıştay ve sempozyum yapıldı. Ancak daha çok teo-politik yani dinî siyâset veya inancın etkilediği politikalar açısından ele alındığı toplantılar, çalıştaylar veya sempozyumlar neredeyse hiç yapılmadı. Bu amaçla

düzenlediğimiz İSLAM VE YORUM VI -Dünden Yarına Teopolitik Boyutlarıyla Göç- Sempozyumunda, meselenin, enine boyuna, bütün boyutlarıyla ele alınacak olması, bir taraftan göç olgusunun neden olduğu sorunlar ve olası çözüm yollarının belirlenmesine katkı sağlayacak, diğer taraftan da göçün sunduğu imkân ve fırsatların tespit edilerek bir gelecek projeksiyonu oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

Aynı şekilde, küresel bir krize dönüşen göç konusunun, aynı zamanda ülkemiz siyaset gündeminin de bir numaralı meselesi haline geldiği, sığınmacılara karşı öfke ve nefretin zirve yaptığı şu günlerde, ulusal ve uluslararası göçün geleceğinin, yerel ve uluslararası tüm yönleriyle, bilhassa teopolitik boyutlarıyla, enine boyuna tartışılacak olması, bu sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bu vesileyle başta "İnönü Üniversitesi Rektörlüğü", "İslâm Düşünce Enstitüsü" ve "İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı" olmak üzere, Sempozyuma katkı sunan bütün kurum ve kuruluşlara ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Davetimizi kabul ederek "İslâm Medeniyetinde İlim Göçü" konulu açılış konferansımızı sunan onur konuğumuz Diyanet İşleri Eski Başkanımız Sayın Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ beye şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca Sempozyum Bilim ve Düzenleme Kurullarında görev üstlenen bilim insanlarına, yurt içi ve yurt dışından tebliğleriyle Sempozyuma katkı sağlayan bütün akademisyenlere, gece gündüz demeden her konuda canla başla çalışan idarî ve akademik personelimize sonsuz teşekkürler ediyorum.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

İlahiyat Fakültesi Dekanı

EDİTÖRLER ÖNSÖZÜ

En genel anlamıyla bireyler ya da toplumların çeşitli nedenlerle bir yerleşim yerinden diğerine yerleşmek üzere yaptıkları yolculuk olarak tanımlanan göçün, bir olgu olarak mevcudiyeti insanlık tarihi kadar eskilere gider. Bu açıdan bakıldığında insanlık tarihi bir göçler tarihi olarak görülebilir. Göçü tetikleyen birçok neden olduğu açık bir husustur. Bunlar dinî, iktisadî ve siyasî meseleler olabildiği kadar, sağlık, eğitim ve diğer sosyal problemleri de içine alan geniş bir ilişkiler ağı tarafından ortaya çıkan sorunlar da olabilir. Göçe dair bu husus dikkate alındığında göç olgusunun, insan varoluşunun hemen her boyutuyla ilişkisi olan, bunlardan etkilenen ve bunları etkileyen bir mahiyete sahip olduğunu ifade etmek oldukça makul görünmektedir. Gerçekten de insanlık tarihi nazar-ı dikkate alındığında, toplumların siyasi düzenlerinden ekonomik yapılarına, dini inançlarından sanat tasavvurlarına varıncaya kadar çok farklı alanlardaki köklü değişimlerinin, diğer bir ifadeyle yeni medeniyetlerin meydana gelmesinin ve eskilerin tarihten silinmelerinin, göçlerle yakından ilişkili olduğu açıkça görülecektir.

İslam medeniyeti tarihi göz önüne alındığında da göç olgusunun medeniyetin oluşumunda ve dönüşümünde nasıl köklü bir etkiye sahip olduğu açık bir şekilde görülebilecektir. Zira ilk İslam devleti ancak hicret ve bunun sağladığı imkânlarla kurulabilmiştir. Daha sonraki kısa tarihi süreçte yapılan geniş ölçekli fetihler ve bunun sonucunda oluşan nüfus hareketliliği de yine İslam medeniyetinin tezahüründeki imkânların ve ortaya çıkan sorunların temel nedenlerinden biri olagelmiştir. Diğer bir ifadeyle İslam medeniyeti tarihi başlangıcından itibaren, hem göç hareketlerine neden olma hem de bu hareketliliğin sonuçlarından etkilenmesi itibariyle, göç olgusuyla yakından ilişkili olmuştur. Dolayısıyla İslam medeniyet tarihi ve göç arasındaki ilişkilerin dikkate alınması bu medeniyetin anlaşılması noktasında önemli hususları içerecektir.

Şüphesiz göç ve çok boyutlu etkileri, sadece geçmiş tarihte kalmış bir husus değil; aynı zamanda günümüz dünyasını da çok derinden etkileyen ve belirleyen bir olgudur. Günümüz dünyasında iletişim ve ulaşım araçlarının sağladığı imkânlar, çevre krizleri ve bunların neden olduğu sorunlar, savaş ve bunların geniş tahrip gücü gibi hususlar dikkate alındığında göçün, günümüzde çok daha geniş ve yaygın boyutlarda gerçekleşmeye devam eden bir olgu olduğu ifade edilebilir görünmektedir.

Günümüzdeki bu göç dalgalarıyla yakından ilişkili ve en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Anadolu coğrafyası sahip olduğu coğrafi özellikler ve stratejik konumu itibariyle tarihten günümüze göçlerin hem bir geçiş güzergâhı hem de son durağı olagelmiştir. Günümüzdeki göç hareketlerinin büyük bir kısmının Türkiye üzerinden ve Türkiye'ye doğru gerçekleşmesi bunun açık göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Türkiye'nin tarihini ve bugününü anlama ve sorunlarına çözüm üretme noktasında; göç olgusunu ve ortaya çıkardığı imkân ve sorunları dikkate almak bir zorunluluktur denilebilir.

Tüm bu hususlar göz önüne alındığında göç meselesinin genel olarak; insanlık ve dünyanın tarihi ve bugünü açısından, özelde de Türkiye açısından hayati öneme haiz olduğu açıkça görülecektir. Dolayısıyla göç meselesinin kavramsal düzeyden, siyasi, iktisadi boyutlarına; birey ve toplum üzerindeki etkilerinden, eğitim, kültür ve demografik yapıdaki dönüştürücü boyutlarına varıncaya kadar çeşitli yönleriyle incelenmesi bir gereklilik olarak karşımızda durmaktadır. Böyle bir çaba; bir taraftan göç olgusunun neden olduğu sorunları ve olası çözümleri belirlemeye hizmet ederken, bir taraftan da göçün sunduğu imkân ve fırsatları tespit ederek bir gelecek projeksiyonu oluşturmaya yardımcı olacaktır.

Zikredilen hususlar doğrultusunda göç meselesini mümkün olduğunca geniş bir açıdan ele almayı hedefleyen bu kitap çalışması üç ciltten meydana gelmektedir. Elinizdeki bu cilt de kendi içerisinde üç ayrı bölümde ele alınmış olup; göç konusunun farklı dinamikleriyle sunulmasına gayret edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde temel olarak, göçün siyasi ve yasal boyutları ele alınmış olup, konu bölümün birbirinden farklı yönlerine dikkat çeken altı tebliğ ile incelenmiştir. Bu bağlamda REHMAN, Pakistan devletinin ortaya çıkma sürecinde göçlerin rolüne dikkat çekerken; KAYAN, Anadolu'nun İslamlaşmasında Türkmenlerin göç faaliyetlerinin etkisini

ele almıştır. YILDIRIM, göçle ilgili süreçlerin TBMM'nin gündeminde nasıl ele alındığını incelerken; ACAR-GÜVEN Suriyeli göçmenlere uygulanan uyum politikalarını güvenlik bağlamında analiz etmiştir. ÖZSALMAN, Suriyeli göçmenlerin istihdam sorunlarına dikkat çekerken; HANİF de İran'ın Afgan göçmenler üzerinde uyguladıkları politikaları incelemiştir.

İkinci bölümde ise din psikolojisi ve din eğitimi alanlarında çalışmaları bulunan akademisyenlerin hazırladığı altı önemli çalışmaya yer verilmiştir. Bunlar arasında ilk sırada yer alan tebliğde TANRIVERDİ, nitel araştırma yöntemlerinden istifade ederek zorunlu göç sonucunda Kayseri'ye gelen Suriyeli üniversite öğrencilerinin kültürel uyum süreçlerini din psikolojisi açısından incelerken; GÜNGÖR, yarı yapılandırılmış mülakat formları aracılığıyla toplanan verilerle Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin eğitim ve yönetim süreçlerinde yaşadıkları sorunları tespit etmeye çalışmıştır. SAYIN, göçmen öğrencilerin dini çoğulculuk algılarına dikkat çekerken; SU, göçmen ergenlerin dini kimlik gelişimlerini incelemiştir. TEMİZ, Türkiye'de Suriyeli mültecilerle ilgili İlahiyat alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarının doküman incelemesi tekniğiyle analiz ederken; SAĞIR-KARACOŞKUN, göç eden bireylerin göç etme motivasyonlarıyla, göç sırasında ya da göç sonrasında karşılaştıkları durumları göz önünde bulundurularak göçmen bireylerin psiko-sosyal uyumlarını mercek altına aldıkları bir araştırmayı bizlere aktarmışlardır.

Çalışmanın son bölümünde ise, genel olarak alan çalışmaları ile göçmenlik konusu ele alınmıştır. Bu çerçevede KORKMAZ, Erciyes Üniversitesi özelinde gerçekleştirdiği anket çalışması ile uluslararası öğrencilerin tercih süreçleri, sorunları ve memnuniyetlerini analiz ederken; BATAR-POLAT, yarı yapılandırılmış soru formları ile Malatya'daki göçmen öğrencilerle görüşmeler yapmış; onların gözüyle savaş, zorunlu göç, üniversite eğitimi ve yeni yaşam koşullarına uyum konularında yaşanan sorunlara dikkat çekmiştir. Ardından POLAT çalışmasında, son on yılda Malatya'daki göçmenlerin problemlerini çözmede yerel kuruluşların rollerini ve yapılan çalışmaları aktarmıştır. Bölümün son kısmında ise KUTLUAY, Almanya'ya işçi olarak giden ilk kuşak Türkler özelinde; yaşanmış olan başarı ya da başarısızlığın sosyolojik ve filolojik sebepleri üzerine bir tahlil yaparken; DERTLİ de Almanya'da yaşayan Türklerin barınma ve sağlık sorunlarına dair analizlerini aktarmıştır.

Göçün dinamiklerinin farklı yönlerden ele alınmasına gayret edilen bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçenlere teşekkür ederek, çalışmanın hayırlara vesile olmasını temenni ederiz. Çalışmak bizden, takdir ve tevfîk Allah'tandır.

EDİTÖRLER

I. KISIM:
GÖÇ KANUNLAR VE SİYASET

HİCRET BAĞLAMINDA GÜNEY ASYA'DA GÖÇ HAREKETLERİ: PAKİSTAN'IN KURULUŞ ÖRNEĞİ

Abdul Rehman
Marmara Üniversitesi/ Dr. Öğrencisi
0000-0002-9908-267X
rahmanmayar4@gmail.com

Giriş

18. yüzyılda Hind Alt kıtasına ticaret amaçlı gelen İngilizler zamanla kıtanın büyük bir kısmını işgal etti. Kıtada bir asra yakın bir zaman dilimi hüküm süren işgalciler, Muhammed İkbal'in 'bir vücudun iki gözü' olarak tabir ettiği Hindu ve Müslümanları birbirine düşürdü. Böylece Müslümanlar azınlık oldukları için Hinduların zulmüne maruz kalmaya başladılar. Müslümanlar, azınlık olduğu yerlerde Hinduların zulmüne maruz kalmaya başladı. Bunun üzerine Müslüman liderlerin, Müslümanların rahatça dinlerini yaşamaları için, can, mal ve ırz güvenliğinin olduğu bir İslam devleti kurmaları zorunlu hale geldi. Kıta Müslümanlarının büyük çoğunluğu bir İslam devleti talep etmekteydi. Bir diğer kısım Müslüman âlim ve siyasetçiler ise yeni bir İslam devletinin kurulmasını Müslümanların bölünmesi olarak görüp reddetmekteydiler. Muhammed İkbal (v. 1938) gibi önde gelen isimler de artık Müslüman ve Hinduların bir arada yaşam sürdürmelerinin imkânsız olduğunu görmeye başlamıştı. Müslüman halk, âlim ve siyasetçilerin uzun mesaileri neticesinde İngilizler Müslümanların bu talebine boyun eğdi. Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler Müslümanlara verilecek ve Pakistan adında yeni bir devlet kurulacaktı.

Ancak 1947 yılında sona eren İngiliz işgalinin eşliğinde kıta siyasi bir bölünmeye maruz kaldı. Bu bölünmenin sonucu olarak Hind Alt Kıtası Pakistan ve İndia (Hindistan) olarak iki bağımsız ülke haline geldi. Yeni sınırlar belirleme sürecinde kıtanın büyük bir kısmında can yakıcı şiddet olayları yaşandı. Milyonlarca insan göç etmek zorunda kaldı. Bu sırada yaşanan katliamlarda rakamları tam olarak belli olmamakla birlikte her iki

taraftan yaklaşık 1 milyona yakın insan öldürüldü. Alt kıtanın tamamında üç aşağı beş yukarı 20 milyon insan göç etmek zorunda kaldı. Sonuç olarak Hindistan-Pakistan bölünmesi 20. yüzyılda yaşanan en büyük zorunlu göçe sebebiyet veren bir olay olarak tarihe geçti.

Bu makale Müslümanların dini özgürlüklerine kavuşmak için hicret etmeleri ve yeni bir İslam devleti kurmalarındaki tarihi arka planı, siyasi, mezhepsel ve sosyal farklılıkları konu edinmektedir. Pakistan'a zorunlu hicret/göç esnasında yaşanılan zorluklar ve kargaşalardan bahsedilecek ve bu süreçte diğer dinlere mensup insanlarla yaşanılan can yakıcı olaylara değinilecektir.

İslam'ın insanlığa kazandırdığı en önemli erdemlerden biri de özgürlük tasavvurudur. İslam'ın sunduğu özgürlük tasavvuru batılı düşünürlerin aksine insanı yaratan ve var eden tek ilahın mutlak kulluğuna boyun eğip tüm köleliklerden kurtulmaktır. İslam'ın bütün öğretileri de bunu anlatmaktadır. İslam devletlerinin temelleri de bu öğreti üzerine kurulmuştur. İnsanın elinden özgürlüğünü alınca o özgürlüğünü elde etmek için çabalar, çabaların fayda vermediği takdirde ise özgürlüğünü yaşayabileceği bir yere göç eder. İslam'da emredilen göçe hicret adı verilmiştir. Hicret terim olarak bir toplumun dinini özgürce yaşamak için bir yerden başka bir yere göç etmesi demektir. Bunun da İslam'da en iyi örneği Hz. Peygamber (a.s)'in Allah'ın emriyle 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmesidir.

Tarih boyunca Müslümanlar bazen toplumsal bazen ise bireysel olarak bir yerden başka bir yere hicret etmişlerdir. 1601 yılında kurulan (East India Company) Doğu Hindistan Şirketi 1757 yılından itibaren aktif bir şekilde sömürge hareketi başlattı. 1857 yılında Hindistan halkının isyanına (sipahi ayaklanması olarak bilinen) kadar Babürlü devletiyle paralel yapı halinde sömürürken, 1857 yılından itibaren 1947 yılına kadar Hindistan Büyük Britanya'nın (İngiliz Kraliyetin) kolonisi olarak kaldı.

Hindistan Hicret Hareketi

1857 senesinde İngilizlere (Doğu Hindsitan Şirketi'ne / East India Company'iye) karşı çıkan kurtuluş savaşının (Sipahi ayaklanmasının) başarısız sonuçlanmasıyla birlikte bu ayaklanmaya katılan herkese ya sürgün ya da idam cezası verildi. Bu ayaklanmayı desteklediği için Hint Yarımadasının Babürlü hükümdarlığının son hükümdarı Bahadır Şah

Zafer[1] (v. 1858) tahttan indirilip sürgüne gönderildi ve oğulları şehit edildi. Ayaklanmaya dönemin önde gelen âlimlerinin neredeyse tamamı katıldığından birçoğunun adına idam kararları çıkartıldı. Bu durumdan kurtuluşun tek çaresi hicret etmekti. Âlimlerin büyük bir çoğunluğu Hicaz'a hicret edip hayatlarının sonlarına kadar orada İslam'ın hizmetine kendilerini vakfettiler. Hindistan Müslümanları her dönemde hicaz ve diğer coğrafyalara hicret etmişlerdir. Bu göçler daha önce Şah Veliyyullah ed-Dehlevi'nin[2] (v. 1762) oğlu Şah Abdülaziz'in[3] (v. 1824) zamanında da gerçekleşmişti. İngilizlerin Hindistan'ın işgalinin ardından Şah Abdülaziz'in Hindistan'ın dârülharp olduğuna dair verdiği fetvadan sonra Müslümanlar hicret etmeye yöneldiler. Ancak bu hicretler bireysel veya ailece yapılan hicretlerdi. Özellikle âlimler işgal döneminde bile her türlü zorluklara göğüs gerip vaziyeti değiştirmek için çabaladılar. Bunun için öncelikli olarak bilek gücüyle işgalci güce karşı savaştılar. Savaşarak maksada ulaşamayınca Hind Yarımadasındaki diğer milletler ile (dinlere mensup toplumlar ile) birlik olup kurtuluş için mücadeleye devam ettiler. Bu çaba ülkenin bağımsızlığını kazanana kadar uzun bir süre devam etti.[4]

Hint yarımadasında ilk kez 1920 yılında Hindistan Hicret Hareketi adı altında Afganistan'a toplu göç gerçekleşti. Bu hicret hareketi Hindistan'ın sadece darülharp oluşuyla ilgili değildi. Bu hicretin asıl amacı, İngilizler tarafından Müslüman devletler ve Osmanlı'ya yapılan zulüm, söz ihlalleri ve anlaşma ihlallerini dünya kamuoyuna duyurarak karşı koyma ve öfkelerini açığa vurmaktı. Bu sebeple de Avrupa devletlerinin liderleriyle görüşmek için Hilafet heyeti gönderildi. Yerel ve uluslararası gazetelerde yazılar basıldı, ülke içinde halka açık toplantılar ve yürüyüşler düzenlenip görüş beyan ederek kamu bilinci oluşturmaya çalışıldı. İngiliz Hükümetiyle iş birliğinin boykot edilmesi, aynı zamanda yabancı firmaların ürünlerini boykot etmek gibi eylemler bu planın parçasıydı. Osmanlı Hilafetinin toprak bütünlüğünün bozulması ve batının işgal edip bu toprakları kendi aralarında bölüşmeleri Müslümanlar için sadece milli ve İslami değil aynı zamanda bu dünya için genel, Müslümanlar için özel, dönemin en önemli

1 Bkz: Ahmet Taşağıl, "Bahadır Şah II." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/456.

2 Hindistan'ın önde gelen alimlerden ve ıslahatçı Bkz: Mehmet Erdoğan, "Şah Veliyullah" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/260-262.

3 Hindistan'ın güneşi unvanıyla tanınan tefsir ve hadis âlimi, Bkz: Talat Koçyiğit, "Abdülaziz ed-Dehlevî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/188-189.

4 Şahid Hüseyin Han, *Tehrik'i-Hicret 1920: 1920 main Müsülmanân'ı-Ber'i-Âzem Pak'o-Hind Ki Hicret'i-Afganistan* (Karaçi, 1989), XIV.

siyasi meselesi idi. Bu gerçeği gayrimüslim düşünürler de inkâr etmiyordu. Hatta İngiliz sömürgeciliğine karşı olan hangi millet veya devletten olursa olsun herkesin gönlü Osmanlı Devletinden yanaydı. Ancak şu da bir gerçek ki, onlar Hilafet Hareketine Müslümanların tamamen milli (İslami) bakış açısından dolayı katılmıyordu. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'ne de kabul ettirilen Sevr Anlaşmasıyla birlikte 25.000-60.000 arası kişi Afganistan'a hicret etti.[5] Afganistan Devlet yetkililerinin hicret maksadıyla Afganistan'a gelenlere birçok vaatte bulundukları ve bu vaatlerin gerçekleşmeyip gelenlerin geri döndüklerine dair bilgiler var. Ancak şu var ki, Afgan devletinin onlara vaatte bulunmasına dair bilgi tarihi olaylara göre şüpheli bir durumdur.[6]

Darülislam ve Darülharp Tartışması

Şah Abdülaziz ed-Dehlevi'nin (v. 1824) Hindistan'ın darülharp olduğuna dair verdiği fetvaya Hindistan'daki Müslüman dini önderler iki çeşit karşılık verdi. Hindistan'ın darülharp olduğunu söyleyenler Deoband[7] ekolünden bir kısım ve Ehl-i Hadis'ten bir gruptu. Bunlar dışında ülkenin genelinde bulunan âlim ve düşünce okulları Hindistan'ın darülİslam olduğu görüşündeydi. Onlardan birçoğu Hindistan'da İngilizlerin işgalinin zararsız olduğunu söyler ve gece gündüz İngiliz devletini överdi. İngilizlere itaati ulül'l-emre itaat etmek gibi görürdü.[8] Bazıları ise İngiliz devletinde hiçbir sorun görmez ama Osmanlı'yı faydasız görürdü. Bunlar Hindistan'da herkese dini, kültürel ve diğer her türlü özgürlüğün verildiğini iddia ediyorlardı. Dolayısıyla bu düşünce yapısını savunanlar Hindistan'ın darülislam olduğunu söyleyip, işgal durumunun değişmesi için herhangi faaliyette bulunmuyorlardı.[9]

Hindistan'ın darülharp olduğunu söyleyen Deobend (Diyûbend) ve Ehl-i Hadise gelince, onlar işgal durumunu değiştirme adına ilmi ve eylemsel faaliyetlerde bulunmanın yanında malları, canları ve bütün varlık-

5 Azmi Özcan, "Hindistan Hicret Hareketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/108-109.

6 F. S. Briggs, "The Indian Hijret of 1920", *The Moslem World* (Hartford, USA, 1930) Sayı, 20/2-164-165.

7 1866 yılında Hindistan'da Uttar Pardeş (UP) eyaletinde açılan Dârülulûm adıyla meşhur İslâmî eğitim ve öğretim kurumlarına verilen adı. Aynı zamanda Güney Asya'da bulunan iki İslami ekolden biri. Bkz: Azmi Özcan, "Dârülulûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/553-555.

8 Ülü'l-Emr, İslam toplumunda üst yöneticileri ve toplumsal otorite sahibi kimseleri anlatan bir terimdir. Bkz: Talip Türcan, "Ülü'l-Emr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/295-297.

9 Han, *Tehrik'i-Hicret 1920,* XIV-XV.

larını bu dava uğruna yok sayıp mücadeleye devam ettiler. Bunun için her şeyini bırakıp hicret yolunu tutan var olduğu gibi, son nefesini verinceye kadar karşı koyanlar da vardı. Bunların istedikleri şeyler:

- Yabancı (sömürgeci) yönetimden ülkeyi kurtarmak. Bu mücadele 19. Yüzyılda başlayıp 1947 yılına kadar devam etti.
- İslam dininin ve Müslüman toplumunun başta olmak üzere bütün din ve toplumların örf adetlerini özgürce yaşayabilmelerinin temin edilmesi. Başlangıçta Müslümanlar diğer dinlere mensup milletlerin de topyekûn fark etmeksizin tüm Hind Yarımadasında yaşayan insanların bağımsızlık için mücadele ettiğini düşünüyordu. Ancak daha sonra diğer dinlere mensup kimselerin de kendileri için dinlerini yaşayabilecek devlet kurmaları gayeleri olduğu fark edildi. Bu başta göz ardı edilmişti ancak daha sonra farkına varıldığında bir arada yaşamak imkansız görünmeye başladı.
- Hind Yarımadasının farklı dinlere, milletlere mensup küçük ulus devletlere bölünmesi dini değil artık tamamen siyasi bir mesele haline geldiği için Müslümanların da kendileri için İslami değerlerini yaşayabileceği bir ülke kurmaları kaçınılmazdı.[10]

Kurtuluş Mücadelesi Ve Hindistan'ın Bölünmesi

Başlangıçta Hind Yarımadasının işgalden kurtulması için kurtuluş mücadele hareketleri adı altında başlatılan hareketler zamanla mensup olduğu dine yönelik özgürlük anlayışına büründü. Bu durumu çok geç fark eden Hind Yarımadasındaki birçok Müslüman lider burada bağımsız ve özgür bir ülke kurmak için mücadele etmeye başladılar. Buna göre Hind Yarımadasında iki akım oluştu.

1. Hind Yarımadasının Bağımsızlığını isteyen – Bir bütün olarak.
2. Hind Yarımadasının Bağımsızlığını isteyen – Ancak millet esaslı (din/ulus)[11] devletçikler halinde.[12]

Bu her iki çeşit düşünce de özünde Hind Yarımadasının bağımsızlığı için mücadele ediyordu. Her iki hareketin arkasında din ve millet fark etmeksizin yarımadanın dışında yaşayan düşünür ve siyasetçiler vardı. Olay tamamen siyasi boyutlarıyla ele alınmıştı. İslam ve küfür meselesi değildi. Ancak Pakistan'ın kuruluşu Müslümanların lehine olduğu gibi di-

10 Han, *Tehrik'i-Hicret 1920,* XIX-XX.

11 Milliyetlerini (Dinlerini) esas alarak bağımsız ancak bölünmüş bir Hind Yarımadası şeklinde.

12 Muhammed Ekrem Han Suri, *Karardad'i-Makasid Mein Virüs* (Lahor, 2005), 210-211.

ğer milletlerin de lehinde bir düşünce idi. Hind Yarımadasının kurtuluş mücadelesi ister Hindistan'ın kurtuluşu şeklinde olsun ister Pakistan'ın kuruluşu şeklinde olsun Hind Yarımadasının kurtuluşunun semeresiyle sonuçlandı. Eğer bu bireysel amaçları içeren toplu mücadele olmasaydı ne Hind Yarımadası işgalden kurtulurdu ne de Pakistan kurulurdu. Kurtuluş mücadelesinin temelinde yatan ana düşünce ise Hind Yarımadasının darülharp fetvasıydı.[13]

Bağımsız Bir Ülkenin Kuruluşuna Götüren Sebepler

Hind Yarımadası yüzyıllardır farklı renk, millet, din ve dilden insanların bir arada yaşadığı, dünyanın en eski medeniyetlerinden birisidir. Tarih boyunca dünyanın ticaret, sanat ve kültür merkezi olarak bilinmiştir. Bu yüzden dünya genelinde buraya gelen birçok insan burayı kendine mesken edinmiştir. Arya milleti, Moğol, Portekiz, Fransız ve İngilizler buraya devlet kurmak için gelmişler. Ancak bunlar arasında en uzun süre iktidarda kalan ve buranın insanının içine nefretin tohumlarını eken millet Britanya'dan gelen İngilizler olmuştur. Bu nefretin tohumlarının sonucu olarak Hind Yarımadası kurtuluş savaşının ardından Hindistan ve Pakistan adında iki ayrı bağımsız ülkeye dönüşmüştür. Bu bölünmenin faydası hiç şüphe yok ki en çok İngilizlere olmuştur. Ancak bunun tek sorumlusunun İngilizler olduğunu söylemek adil bir söylem olmayacaktır. Bu bölünmede Hind Yarımadasının halkının önder olarak gördüğü siyasetçilerin de önemli katkıları vardır. İngilizler ticaret yapma bahanesiyle burayı işgal etmek için gelmişti. Asıl emellerine ulaşmak ve kendi çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla insanların içine nifak tohumları ekmek onları için vazgeçilmez bir fiildi. Fakat onların bu emellerine ulaşmalarında bizim de saflığımız çok etkili olmuştur.[14]

1857'deki kurtuluş savaşında her ne kadar başarılı olmamışlar ise de İngilizler Hind Yarımadasının insanının birlik ve beraberliğinden doğacak gücünün farkına varmışlardır. Bu birlikteliği yok etmek amacıyla İngilizler şöhret bulmuş, *'böl ve yönet'* yöntemlerini kullandılar. İngilizler hiçbir zaman kimsenin dostu olmadılar, çıkarlarına göre kimi yanında tutmak istiyorsa onları saflarına çektiler. 1857'de Hind Yarımadasındaki Müslüman iktidarının sona ermesiyle Müslümanlar Hindulara nazaran sadece azınlık topluluğu haline geldiler. İngilizler Hind Yarımadasının birliğini

13 Han, *Tehrik'i-Hicret 1920,* XX.

14 Nahîd Fatıma, *Unîsvîn Sedî Mein Urdu Zuban* (Delhi, 2012), 305-307.

yok etmek için her türlü çabayı gösterdi ve emellerine ulaşmada başarılı da oldular. Birlikteliklerini kurmak için din ve mezhep farklılığını kullanarak ayrıştırmak en önemli yöntemleriydi. Ayrıştırma için bir diğer açık ise Urdu yerine divanegiri alfabeyle yazılan hindi dilinin resmi dairelerde kullanılması oldu.[15] İngilizler Hinduların lehinde ve Müslümanların aleyhinde olan talepleri destekliyorlardı. Bu durumdan dolayı Müslümanların kendi dini, kültürel ve örfi değerler ile birlikte genel anlamda Müslümanların haklarını korumak için *"Hindistan Müslüman Birliği / Müslüman Birliğini"* kurdular. Hinduların, yarımadadaki nüfus çoğunluğu sebebiyle zamanla Müslümanları etkisiz hale getirip, iktidara geçeceğine daire düşüncelerle Müslümanları korkutmaya başladılar.[16] Hind Yarımadasında İslam ve Müslümanlar yüzyıllar boyunca iktidarda kalıp birçok medeniyetin mimarı oldular. Ancak Müslümanlar Hind Yarımadasının tamamen İslami hüviyete bürünmesi için çok ciddi gayretlerde bulunmamışlar ve sadece siyasi olarak güçlenmişlerdir. Siyasi iktidarları da 19. yüzyılın ortalarına kadar Müslümanların elinden alındı. Hind Yarımadası İslam medeniyetinin temel dilleri olan Farsça ve Urduca yerine İngilizceyi eğitim diline dönüştürüp Müslümanları eğitimden uzaklaştırdı. İslam hukukunu geçersiz kıldı, şeriat mahkemelerini ortadan kaldırdı ve evlilik ve boşanma kanunu dışındaki aile hukukunun infazını yasakladılar. Nikah ve boşanma hukukunun infazının uygulaması da kadılardan alınıp çoğunluğu gayri Müslim olan sivil mahkemelerdeki yargıçlara devredildi. İngilizlerin baştan beri uyguladığı politika Müslümanların ekonomik durumlarını çökertip onları çaresiz durumuna düşürmekti. İngilizlerin bu uygulamalarında Müslümanların hayatlarına çaresizlik, umutsuzluk ve aşağılanma duygularını getirmekten başka bir amaç yoktu. Böylesine gayri İslami itikat ve düşüncelerin dört tarafı sardığı bir ortamda Müslümanların ayakta durup durumu değiştirmeleri için gayretleri olmuşsa da ekonomi olarak gelişmeleri gerekirdi. Bunun için tek seçenek batılı tarz eğitimin müfredatına uygun eğitim kurumlarında yetişmekti. Böyle bir vaziyette Müslümanların durumlarını düzeltmeleri ve bu durumdan kurtulmaları için ancak iki üç yol kalmıştı.[17]

Birincisi Müslümanların hemen kabul edemeyeceği, anlaşma yaparak karşılıklı menfaatlere riayet ederek izleyeceği yoldu. Bu yöntem daha

15 Fatıma, *Unîsvîn Sedî Mein Urdu Zuban,* 308-309.

16 Fatıma, *Unîsvîn Sedî Mein Urdu Zuban,* 311.

17 Mu'inuddin A'kîl, *Hicret Kâ Risâla: Tehrik'i-Hicret Unîsvîn Sedî Mein* (Lahor, 1989), 66.

sonra bazı Müslüman gruplar tarafından dönemin ihtiyaçlarını elde etmek ve tekrar güce kavuşana kadar uzlaşma yoluyla devam etme olarak benimsendi. Bu yöntemi kullananların başında Seyyid Ahmed Han (1817-1898)[18] ve onun önderlik ettiği Aligarh Hareketi yer almaktaydı.

Düşüşün hızını azaltmak için ikinci yol ise, reform hareketleri şeklindeydi. Bu hareketler Müslümanların yarımadasındaki medeniyetin zevale yüz tutmasıyla birlikte Şah Veliyullah ed-Dehlevî (v. 1762) ile başlayan hareketlerdir. Bu hareketler Şah Veliyullah'ın torunları vasıtasıyla devam etti. Aynı hareketlerin sayesinde İngilizlere karşı kurtuluş savaşı girişimleri oldu. Yarımadanın birçok yerinde İngiliz Kraliyetinin işgaline karşı Müslümanların haklarını korumak ve işgalin son bulması için ayaklanan, *Tehrij'i-Reşimi Rumal (1917), Hilafet Movement (Hilafet Hareketi), ve Tehrik'i-Hicret (1920)* gibi hareketler vardı.

Bu iki yönteme ilave olarak Müslümanlar için hep açık üçüncü bir kapı daha vardır. Bu kapı ise Hind Yarımadasından hicret/göç etme kapısı idi. Daha önce de belirtildiği gibi cihat ve hicret yollarının seçimi Müslümanlar için Hind Yarımadasının darülharp olmasından dolayıydı.[19]

Bağımsız Müslüman Devletinin Kuruluş Gayesi

İngilizlerin ve Hinduların Müslümanlara karşı olan tavırlarından dolayı Müslümanlar Hind Yarımadasında kendileri için özgür, İslami bir devlet kurmanın hayallerini kurmaya başlamıştı. Seyyid Ahmed Han'dan başlayıp Muhammed İkbal'e kadar birçok düşünür Hind Yarımadasında Müslümanların bağımsız bir devletinin varlığının kaçılmaz olduğuna dair fikir beyanında bulundular. Seyyid Ahmed Han ayrı bir ülke için fikir beyanında bulunmasa da Müslümanların Hindulara karşı Müslümanlara özel hak ve hukuku olması gerektiğini savundu. Başlangıçta Seyyid Cemaleddin Efgânî (1838-1897)[20] içinde Orta Asya devletleri, Afganistan ve Hind yarımadasının kuzeybatısında bulunan Müslüman çoğunluğunun olduğu bölgelerin dahil olduğu Müslüman bir devlet kurma hayali kurmuştu. 1890 yılında Müslümanların başına gelen sıkıntılardan dolayı Abdul Halim Şerer (1860-1926) yazdığı eserinde Hind Yarımadasının Hindu

18 Hindistanlı meşhur fikir adamı ve yazar, Pakistan'ın manevi kurucularından. Bkz; Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/73-75.

19 Mu'inuddin A'kîl, *Hicret Kâ Risâla,* 67.

20 İslami uyanışı etkileyen 19. yüzyılının önde gelen İslam âlimi, fikir adamı ve siyasetçi. Bkz; Hayreddin Kahraman, "Efgânî, Cemaleddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/456-466.

ve Müslümanların yaşadığı bölgelere göre bölünmesine daire görüşlerini dile getirmiş. 1920 yılında Abdulkadir Belgrami (v.?) *Zulkarneyn* adlı gazetede Mahatma Gandhi (1869-1948) adına açık mektup yazıp yayınladı. Mektupta Yarımadanın Müslüman ve Hindular arasında bölünmesi gerektiği konusuna vurgu yapmıştı. Bundan sonra da söz sahibi kişiler tarafından Müslümanların ayrı bir devlet olması gerektiği konusunu dillendirmiştir. 1925-1929 yılları arasında özgür İslam devleti tasavvuru güçlü bir düşünce halini almıştı.[21]

1915'te fikri anlamda önderliğini *Esrâr-ı Hôdî* (benliğin sırları) eseriyle başlayıp 1930 yılında Pakistan tasavvurunu dillendirmesiyle düşünce olarak kemale ulaşan Muhammed İkbal yapmıştır. (1877-1938) Muhammed İkbal İslam dünyasının çektiği ıstırabın farkındaydı. O Müslümanların bu vaziyetten kurtuluşunun tek çaresinin Âlem-ı İslam'ın birlik içinde olmasıyla gerçekleşeceğine inanıyordu. Bu birliktelik ister imparatorluk şeklinde, ister farklı İslam devletleri şeklinde olsun gerekliydi. Ayrıca kendisi Müslümanların bir merkezi olması gerektiğine de inanmaktaydı. Bu konuda Seyyid Cemaleddin Efgânî'nin (1838-1897) dini anlamda Müslümanların merkezini Mekke olarak gördüğü fikrine katıldı. Bu düşünceleriyle birlikte İkbal her türlü milliyetçiliğin birliktelik yolunda yıkım yaptığını ve dinen yasak olduğunu söyleyerek bunlara karşı çıktı. Bir Müslümanın milliyetçi olması mümkün değildir. Müslüman milleti kendilerini Türk, Arap, Hindistanlı, Fars veya Afgan olarak bölmemelidir. Tüm dünyadaki Müslümanların bu hastalığa yakalandığını gören İkbal, Yarımadasındaki Müslümanların da sömürge olarak mahkûm durumda olmalarının bu ayrıştırma sebebiyle olduğunu düşünüyordu. Dolayısıyla İkbal bunun çaresinin sadece İngilizlerden özgürlüklerini kazanmalarıyla değil aynı zamanda Hind Yarımadasında Müslümanların bağımsız (özgür) bir İslam devleti kurmalarıyla gerçekleşeceğine inanıyordu. Bundan ötürü 1928 yılında Cevahirlal Nehru'nun (1889-1964) da bulunduğu bir topluluk konuşmasında Hind Yarımadasının Müslüman ve Hindular arasında bölünme fikrini bir öneri olarak dile getirdi. 1930 yılında ise, Allahâbâd'ta[22] Müslümanlar Birliğine yaptığı meşhur tarihi konuşmasında Müslümanların milli meselelerinin tek çözümünün bağımsız bir İslam devleti kurmasında olduğunu söyledi. Bu düşüncesini daha sonraki dönemlerde birçok yerde dile getirdi ve Muhammed Ali Cinnah (1948) ile

21 Mu'inuddin A'kîl, *Müsülmano ki Ced'u-cehed'i-âzadî* (Lahor, 1986), 129.

22 Hindistan'ın Uttar Pradeş eylatininde bulunan bir önemli merkez. Bkz; Kudret Büyükcoşkun, "Allahâbâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/502-503.

yazışırken detaylı olarak anlattı. İkbal'e göre her bir milletin kendi devleti olmak zorundadır.[23] Pakistan düşüncesinin temelinde yatan isimlerden bir diğeri ve en önemlisi Çevdherî Rahmet Ali (1895-1951)'dir. 1933 yılında yarımadasında Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerden oluşan "Pakistan" adında bir ülke kurulmasını önerdi. Bu önerisine göre, Pencap, Keşmir, Sind, Belucisitan, Hayber Peştunhuwa ve Bengladeş ile Asam[24] bölgelerinden Pakistan oluşuyordu.

İki Ulus Teorisi Ve Pakistan İslam Cumhuriyeti

Pakistan'ın kuruluşunun temelini oluşturan anlayış *İki Ulus Teorisi* idi[25]. Müslümanlar ve Hindular bin yıldan fazla bir arada yaşamlarını sürdürmüşler ve bu bin yıllık süre zarfında farklılıklarıyla birlikte yaşamışlardır. Dini, tarihi, örf adetleri, kahramanları ve düşmanlarına kadar hepsi birbirinin zıddı idi. Hatta birinin kahramanı diğerinin düşmanı olarak bilinen kimselerdi, birinin zaferi diğerinin yenilgisiydi. Bunun gibi birçok nedeni göz ardı ederek Hindu ve Müslümanların tek millet gibi yaşamlarını sürdürmelerini beklemek abestir. Buna ilave olarak İngilizlerin gelmesiyle dengelerin değişmesi, Müslümanların iktidardan indirilip Hindulara her alanda ayrıcalık verilmesi Müslümanlar için ciddi tehditler oluşturuyordu. İki ulus teorisine göre artık Müslümanlar ile Hindular iki ayrı bağımsız ülke olmalıydılar ve Müslümanlar ancak bağımsız bir İslam devletinde kendi özgürlüklerine kavuşabileceklerdir. Müslim League (Müslüman Birliği) iki ulus teorisini temele alarak Pakistan'ın kuruluşunu hem İngiliz iktidara hem de Mahatma Gandhi'nin başında olduğu Hindistan Ulusal Kongresine kabul ettirdi.[26]

Pakistan İslam Devletine Hicret / Göç

18 Temmuz 1947 tarihinde İngiliz Parlamentosu Hind Yarımadasının Müslüman ve Hindu olarak iki ayrı ulus devleti şeklinde bölünmesi teklifini kabul edip yasalaştırdı. Buna göre 15 Ağustos 1947 günü Pakistan ve Hindistan iki ayrı bağımsız ülke olarak ilan edilip İngilizlerin Hind Yarımadası üzerinde hâkimiyetinin son bulacağı kararlaştırıldı. Böylece 27

23 Mu'inuddin A'kîl, *Müsülmano ki Ced'u-cehed'i-âzadî,* 129; Seyyid Hasan Riyaz, *Pakistan Nagüzîr Thâ* (Karaçi, 1967), 137.

24 Batıdan Bengladeş ile Hindistan'ın Bengal eyaleti ile sınırları olan tarihi bir şehir. Bkz: İdris Bostan, "Asam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/459.

25 Millet veya ulustan kasıt dini kimlik anlamında yani Müslüman ve Hindu milleti/ulusudur.

26 Suri, *Karardad'i-Makasid Mein Virüs* (Lahor, 2005), 222-223.

Ramazan 1322'de (14 Ağustos 1947) Pakistan resmen kurulmuş oldu.[27] Müslümanlar için bağımsız bir ülke kuruldu ancak yeni bir devlet birçok insanın fedakarlığı ve çileleriyle kuruldu. Kurulan yeni Müslüman devleti yanında birçok anlaşmazlıklar ve sorunlar da beraberinde geldi.

Hicret Edenler/Göçmenler

Müslümanların çoğunlukta yaşadığı bölgelerden birçoğu Pakistan devletine katıldı ancak azınlık olarak Hindu ve diğer dinlere mensup toplumlarla birlikte yaşayan Müslümanların durumu çok farklıydı. Evini barkını bırakıp yeni kurulan memlekete göç etmesi gereken veya göç etmek zorunda bırakılan insanlar da vardı. Bu durumda olan milyonlarca insan Pakistan'a doğru yol aldı ve ulaşıp ulaşamayacağı meçhul bir yolculuk, bir göç ve bir hicret yoluna girdiler. Bu muhacirler Hindu ve Sihlerin saldırılarına uğradı ve yüz binlerce kişi şehit edildi. Sağ kalıp Pakistan'a varan milyonlarcasını karşılayıp imkân sunması için ise, kurulan yeni devletin ne gücü ne de takati vardı.[28] Hind Yarımadasının bölünmesiyle tarihte örneği olmayan bir göç meydana geldi. Bu bölünme yaklaşık 15 milyon insanın göç etmek zorunda kaldığı bir olaydır. Ayrıca İngilizlerin bu işi aceleye getirmesinden dolayı kısa sürede bu çapta büyük bir göçe hazırlanmak imkansızlaştırıldı. Daha sınırlar belirlenmeden milyonlarca Müslüman aile imkansızlıklar içinde Pakistan'a doğru yol aldı. İsyan, katliam, siyasal ve sosyal kaosa rağmen insanlar göç ettiler ve tarih ciddi anlamda büyük bir göç olayına şahitlik etti.

Hicret edenler kendi imkanları nispetinde yaya, el-at-eşek arabaları, tren ve uçaklarla hicretlerini gerçekleştirdi. Hicret edenlerin büyük kısmı yolculuğunu yaya ve hayvan arabaları kullanarak yaptığı için imkansızlıklar içinde yollarda can vermişlerdir. Pakistan'a ulaşanlar ise, devletin imkansızlıklarından dolayı birkaç mülteci kampında barınabilmiş ancak büyük bir kısım kendi imkanlarıyla yokluk içinde sabır ederek yardım beklemişlerdir. Birçok kampta imkansızlıktan dolayı bulaşıcı hastalıklar yüz binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur.[29]

27 Muhammed Ali Cânbaz, *Târih'i-Pakistan aur Hükümrano kâ Kirdâr* (Siyalkot, 2007), 24-26.

28 Cânbaz, *Târih'i-Pakistan aur Hükümrano kâ Kirdâr* (Siyalkot, 2007), 26.

29 The Citizens Archive of Pakistan: https://artsandculture.google.com/story/1947-through-the-looking-lens-the-citizens-archive-of-pakistan/zwUhlj3VI7yzJA?hl=en (31.05.2022)

Hindistan'da Müslüman Soykırımı

Hind Yarımadasının bölünmesinin duyurulmasıyla birlikte katliam ve isyanlar zirveye ulaştı. Özellikle Delhi ve civar bölgelerde Hinduların ve Pencap eyaletinin genelinde Sihlerin kendi çıkarlarını elde etmek için çıkardığı isyanlar büyük nüfus çoğunluğunun evsiz barksız kalmasına sebep oldu. Bu katliamlarda binler kadın, çocuk, genç kız öldürüldü ve kaçırıldı.

Sanayi Kaynaklarının Yokluğu

Pakistan kurulduktan sonra bütün sanayi kaynaklarını Hindular işgal etti. Onlar daha ülkeler bölünmeden ülke genelindeki fabrika ve sanayileri Hinduların çoğunlukta olduğu bölgelere naklettiler. Pakistan'da kalan birkaç fabrikayı ise Hindular yerle bir edip gittiler. Dolayısıyla o fabrikaları tekrar işlevsel hale getirmek için uzun mesai ve emek harcandı.

İdari Düzen

Hindular bütün idari düzenine hazır bir vaziyette kavuşurken, Müslümanlar bütün devlet daireleri ve idari düzeni baştan kurmak zorunda kaldılar. Müslüman memurlar devlet dairelerinde sayıca az oldukları için başlangıçta İngiliz memurların da çalışmalarını istediler.

İmkanların Kısıtlılığı

Pakistan'a ayrılan bütçenin büyük bir kısmı devlete verilmedi. Hindular ve şahsi kinleri dolayısıyla İngilizler yeni kurulan devletin ayakta kalmaması için ellerinden geleni ardına koymadılar. Ancak Allah'ın lütfu ve inayeti ile verilen binlerce şehit ve ihlaslı Müslümanların emekleri boşa gitmedi.[30]

Sonuç

Hind Yarımadası tarih boyunca dünya için bir kültür merkezi bir ticaret merkezi ve İpekyolu ile baharat yolunun en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Müslümanların gelişiyle İslam medeniyetinin daha da zenginleştirdiği yarımada 1000 yıllık Müslüman iktidarına şahit oldu. 18. Yüzyılın ilk yarısında İngiliz ticari gezileriyle başlayan dönem ve zamanla zayıflayan Müslüman iktidarı, yaklaşık 100-150 yıllık bir İngiliz iktidarına yol açtı. İngilizlerin Hind Yarımadasına getirdiği sözde modern medeniyet Müslüman ve Hindu milletlerin içinde nefret ve kin tohumlarının filizlen-

30 Cânbaz, *Târih'i-Pakistan aur Hükümrano kâ Kirdâr* (Siyalkot, 2007), 27-30.

mesine sebebiyet verdi. Müslümanların yarımadaya gelmesiyle başlayan Müslüman iktidarı döneminde iki millet arasında yaşanan bazı talihsiz olayların da tekrar alevlenmesine sebep oldular. Bu zamanla Müslüman ve Hinduların nefret kin ve birbirine olan düşmanlığını daha da artırdı. Bu durumda olan bir coğrafyada hem dini, hem örf ve adetleri, hem huyu suyu farklı olan bu iki milletin bir arada yaşamlarını sürdürmeleri imkansızlaşmıştı. Bunun üzerine Müslüman siyasetçi, düşünür ve alimler Müslümanların hür yaşamaları adına yeni bir İslam devleti kurmaları için mücadele ettiler. Bin bir zorluk ve çabayla Müslümanların Pakistan adında bir ülkesi ve devleti olmasını başardılar. Ancak bu başarı yanında büyük fedakarlıklar, can ve mal kayıplarını, evlat acılarını da getirdi. 1947 yılında kurulan Pakistan İslam Devletine Hind yarımadası genelinden Müslümanlar yokluk ve imkansızlık içinde hicret ettiler. 10-15 milyon insan bu hicretten etkilendi. Milyonlarca insan öldü ve öldürüldü. Muhacirler sıkıntı, zorluk, yoksulluk ve çaresizlik içinde evini barkını bırakıp kendi dini özgürlüğüne kavuşmak için yol aldılar. Menziline kavuşamaya nasibi olmayanlar yolda şehit oldular. Menziline kavuşanlar arasında yüzbinlerce Müslüman vardıklarında göğü çadır yeri döşek belledirler. Aylarca acılar çekmelerine rağmen sabrettiler. Yüz binlerce insan bulaşıcı hastalıklarla mücadele ederek şehadet şerbetini içtiler. Velhasıl hicret bağlamında Pakistan'ın kuruluşu Fahr'i-kainat Efendimizin ilk ashabının ilk hicretlerinden ve Medine hicretinden sonra tarihte belki örneği olmayan hicretlerden biridir.

Kaynakça

F. S. Briggs, "The Indian Hijret of 1920", *The Moslem World* (Hartford, USA, 1930) Sayı, 20/2-164-165.

Seyyid Hasan Riyaz, *Pakistan Nagüzîr Thâ* (Karaçi, 1967), 137.

Muhammed Ali Cânbaz, *Târih'i-Pakistan aur Hükümrano kâ Kirdâr* (Siyalkot, 2007), 24.

Mu'inuddin A'kîl, *Hicret Kâ Risâla: Tehrik'i-Hicret Unîsvîn Sedî Mein* (Lahor, 1989), 66-67.

Mu'inuddin A'kîl, *Müsülmano ki Ced'u-cehed'i-âzadî* (Lahor, 1986), 129.

Nahîd Fatıma, *Unîsvîn Sedî Mein Urdu Zuban* (Delhi, 2012), 305-309.

Şahid Hüseyin Han, *Tehrik'i-Hicret 1920: 19202 main Müsülmanân'ı-Ber'i-Âzem Pak'o-Hind Ki Hicret'i-Afganistan* (Karaçi, 1989), XIV.

Azmi Özcan, "Dârülulûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/553-555.

Mehmet Erdoğan, "Şah Veliyullah" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/260-262.

Talat Koçyiğit, "Abdülaziz ed-Dehlevî*" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/188-189.

Ahmet Taşağıl, "Bahadır Şah II." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/456.

Azmi Özcan, "Hindistan Hicret Hareketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/108-109.

İdris Bostan, "Asam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/459.

Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/73-75.

Hayreddin Kahraman, "Efgânî, Cemaleddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/456-466.

Kudret Büyükcoşkun, "Allahâbâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/502-503.

The Citizens Archive of Pakistan: https://artsandculture.google.com/story/1947-through-the-looking-lens-the-citizens-archive-of-pakistan/zwUhIj3VI7yzJA?hl=en(31.05.2022)

ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINDA TÜRKMENLERİN GÖÇ FAALİYETLERİNİN ROLÜ

Zeynep KAYAN
Ege Üniversitesi / Dr. Öğrencisi
0000-0001-6795-515X
zeynepk.aihl44@gmail.com

Giriş

Türklerin tarih sahnesine çıkışının M.Ö. V. yüzyıla kadar dayandırıldığı ve Altay Dağlarının çevresinde yaşamlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Çeşitli boylara ayrılan Türkler, zaman içerisinde devletler kurarak mevcudiyetlerini idame ettirmiştir. X. yüzyıla kadar Moğolistan'ın doğusundaki Macaristan ovalarında ikamet edip nüfus yoğunluğuna bağlı olarak otlak ve besin kıtlığı yaşamaya başlayan Türkler, bu yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde İslamiyet'i benimsemeleri neticesinde gaza ve cihat isteğini de gerçekleştirmek için harekete geçti.[1] Başta Asya ve Doğu Avrupa olmak üzere birçok yerde boylar ve devletler vasıtasıyla Türklerin varlığı hissedilmeye başlandı. Bu durumun bir neticesi olarak Ortadoğu, ilerleyen çağlarda büyük göç sahnelerine şahit olacaktı.[2] Türkmenler iktisadî, içtimaî ve siyasi nedenlerden dolayı başlatmış olduğu göçleri kendilerine bir yurt bulana kadar batıya doğru yapmakta olup bu göçler aralıksız ve boylar halinde gerçekleştirilmekteydi.[3]

Oğuzlar X. yüzyıldan itibaren din değişimi, devlet yapısının dönüşümü ve göçebelikten yerleşikliğe geçiş olmak üzere üç önemli değişiklik geçirmiştir. Türkmen grupları bu değişiklikleri aynı zamanda ve aynı şekilde yaşamamıştır. Bu durum farklı kültürlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İslamiyet'i benimseyip Anadolu topraklarının günümüz şeklini

1 Mehmet Şeker, "Anadolu Fütuhatında İslamlaştırma ve Türkleştirme 2", *İslam Medeniyeti Dergisi*, 2 / 23 (Ağustos 1969), 32.

2 Ahmet Taşağıl, "Türk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/467-474.

3 Mehmet Şeker, "Anadolu Fütuhatında İslamlaştırma ve Türkleştirme", *İslam Medeniyeti Dergisi*, 2 / 22 (Ağustos 1969), 39.

almasında birçok etken bulunmakla birlikte bu etkenlerin temelini Büyük Selçuklu Devleti atmıştır. Ordu komutanı Selçuk Bey, Yabgu ile yaşadığı ihtilaf neticesinde kalabalık bir Türk topluluğu ile birlikte Yenikent'ten ayrılarak Müslümanlar ile sınır şehri olan Cend'e hareket etti.[4] Halkının inançlarını da göz önünde bulunduran Selçuk Bey, Cend'e göç edip maiyetiyle birlikte toplandıktan sonra Ebu'l-Ferec'in de eserinde geçtiği üzere "biz içinde yaşamak istediğimiz bu memleket halkının dinini kabul etmez ve onların türelerine uymazsak bir kimse bize iltifat etmez ve biz, tek başımıza (yaşamaya) mahkûm bir azınlık halinde kalırız." düşüncesi ile hareket ederek İslamiyet'i benimsemiştir.[5]

Müslümanlar ile etkileşimi sonucu Selçuk Bey'in 985 yılında İslamiyet'i kabul etmesi ile Kamlık (Şaman) dinine mensup olan Selçuklu Türkleri de zamanla devlet başkanları ile aynı dini paylaşmıştır.[6] Türklerin İslamiyet'i benimsemesi ile Selçukluların İslam dünyasındaki üstünlüğü de baş göstermiş ve Müslüman olan Oğuzlara bu tarihten itibaren Türkmen denilmeye başlanmıştır. Selçuk Bey'in kurduğu devlet, Tuğrul ve Çağrı beylerin Gazneliler karşısında 1040 yılında Dandanakan Savaşı'ndaki galibiyeti ile Maveraünnehir bölgesiyle sınırlı kalmamış, bilhassa batı yönüne seferler düzenlenerek sınırlar hızlı bir şekilde genişletilmeye başlanmıştır. Bu sayede Selçuklu Devleti, Anadolu ve Mısır coğrafyası başta olmak üzere önemli bölgelerde çeşitli kollar vasıtası ile varlıklarını uzun süre devam ettirebilmiştir. Selçuklu ordusunun ilerleyişinin en büyük destekçilerinin başında Türkmen grupları gelmekteydi. XI. yüzyılın ilk yarısında çeşitli bölgelerden gelip kendilerinin emniyette olacakları düşüncesi ile Selçuklu topraklarına akınlar halinde gelerek sığınan Türkmen gruplarının bir kısmı şehzadelerin hizmetine girerek bir kısmı da kendi reisleri başkanlığında kendi yaşamlarına uygun yeni yerleri fethedip yurt edinmek için devletin bünyesinde savaşıyorlardı. İlk yıllarda Türkmen istihdamı bu yöntemle geçici bir çözüme kavuşturuldu. Kalıcı yerleşim yurdu sağlamak için Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu'yu ele geçirmek için Türkmenleri Bizans sınırının doğusuna sevk etmeyi iskân politikası olarak benimsemiştir. İlerleyen yüzyıllarda Anadolu topraklarında hüküm

4 Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mirhând, *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* çev. Erkan Göksu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 2. Baskı, s. 15-17.

5 Mevlüt Günler, *Büyük Selçuklu Devleti'nin Türkmen Politikası,* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 73.

6 Abdülkerim Özaydın, "Türk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/474-480.

sürecek olan Türkiye Selçukluları da devletin batı sınırını korumak için bu politikayı el altından da olsa uygulamaya devam edecektir.[7]

Türkler Anadolu'ya göç faaliyetlerinde bulunduğu vakitlerde Orta Doğu'da Büyük Selçuklu Devleti, Bizans İmparatorluğu ve Büveyhoğulları hüküm sürmekte idi. Öte yandan Bağdat Abbasi halifeliği, Mısır'da ise Fatımî halifeliği hem dini hem de siyasi bakımdan hakim konumdaydı.[8] X. yüzyılda Oğuzlar büyük değişim ve dönüşümlerle meşgul olup Anadolu'ya doğru adım adım ilerlemekte iken Bizans, bu yüzyılın sonuna kadar Anadolu'nun en büyük hâkimi ve hamisi konumunda idi. II. Basileos'un vefatına kadar asker kökenli Makedonya hanedanı tarafından yönetilen Bizans, thema sisteminin bozulması ile beraber siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri gerileme ile devlet sistemi çökmeye başladı. Bu süreçte Kuzeyde Bulgar ve Sırplarla mücadele eden Bizans'ın Anadolu'da hâkimiyeti sağlaması zorlaşmıştı.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu topraklarına sağladığı en büyük katkı 1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Savaşı ve ardından yaşanan hadiseler olmuştur. Bu savaşın ardından Maveraünnehir ve civarında yaşayan Türkmenler, Anadolu'yu kalıcı bir yurt olarak görerek buraya göç etmiştir. Göç eden Türkmenler Kutalmışoğulları, Artuk, Tutak, Dânişmend Gazi, Mengücük Gazi, Ebu'l-Kâsım, Karategin, Buldacı ve Çubuk Bey önderliğinde Anadolu'da hızlı bir şekilde fetih faaliyetleri düzenleyerek bölgenin büyük bir kısmında hakimiyet elde etmiştir. Malazgirt'ten sonra Anadolu'da, başta Türkiye Selçuklu Devleti olmak üzere Dânişmendliler, Mengücükler, Saltuklular, Çubukoğulları, Çaka Beyliği, Ahlatşahlar, Artuklular, İnaloğulları, Dilmaçoğulları gibi birçok beylik ve devlet kurulmuştur.[9]

Anadolu'da gerçekleşen Türkmen faaliyetleri karşısında siyasi karışıklıklar, ekonomik ve askeri problemlerle mücadele eden Bizans, 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından daha büyük krizlere müdahil olduğundan hüküm sürdüğü Anadolu topraklarını savunmak için küçük çaplı girişimlerde bulunsa da bir sonuç alamamıştır. Hâkimiyeti yeniden elde etmek için Haçlılardan dahi yardım isteyen Bizans, küçük çaplı başarılar elde

7 İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/526-530.

8 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 1-3.

9 Salim Koca, "Türk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/480-482.

etmiştir. Ancak Haçlıların Anadolu topraklarında gerçekleştirmiş olduğu yağma faaliyetlerini düşünecek olursak bu yardım planı yarardan çok zarar ile sonuçlanmıştır. Nitekim Bizans, Haçlıların desteği ile 1176 yılında Miryokefalon Savaşı'na Türkmenleri ağır yenilgiye uğratıp Anadolu'da yeniden hâkimiyeti ele alacağı hayalleri ile girmişse de sonuç Bizans için hayal kırıklığı olmuştur. Ayrıca bu savaştan sonra Bizans, kendi iç işleri ile uğraşmaktan Anadolu'ya büyük çaplı bir sefer düzenleyememiştir. 1204 yılında gerçekleşen Latin istilası ile Bizans, Türkiye Selçuklu Devleti için tehdit unsuru olmaktan tamamen çıkmıştır.

Bizans ve Haçlılara karşı Anadolu'nun savunmasında önemli rol oynayan Türkmenler, aynı mücadeleyi kısa zaman sonra Moğollara karşı göstermiş ancak bu sefer aynı başarıyı sağlayamamışlardır. 1230 yılında Hârizmşahlar ve I. Alâeddin Keykubad arasında gerçekleşen Yassıçemen Savaşı'nda Hârizmşah Devleti'ne son verilmiş, 1231'de Abbasi halifesi Nâsır Li-Dinillâh Moğollar tarafından katledilmişti. Bu savaşın neticesinde İslamiyet önderinin öldürülmesi ile oluşan boşluğu Türkiye Selçuklu Devleti kapatmış, yine Maveraünnehir civarında bulunan ve Moğollar tarafından katledilmekten kaçan kalabalık Türkmen kitlelerine Türkiye Selçuklu Devleti ev sahipliği yapmıştı. Hârizmşah Devleti'nin sultanı Celâleddin Hârizmşah'ın öldürülmesi ile kendilerine Kır (Kayır) Han'ı başkan seçen Türkmenler, Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın yardım teklifine olumlu cevap vermiş ve sultana biat etmelerinin ardından Erzincan, Amasya, Lârende ve Niğde'nin yönetimini onlara vermişti.[10] Göçebe Türkmenlere bu kadar fazla imtiyaz verilmesi yerli halk ve devlet ileri gelenlerinden birçok zümreyi rahatsız etmiş olsa da Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın olası bir Moğol istilasına karşı Türkmenlerin askeri tecrübelerinden faydalanmak için imtiyaz vermiş olması kuvvetle muhtemeldir.[11]

Bu çalışmada Türkmenlerin göç faaliyetlerinin Anadolu'nun fethi bağlamında İslamlaşmasına yansımalarının nasıl olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye Selçuklu Devleti hakkında yapılan literatür taramasının yanı sıra, Bizans tarihi ile ilgili kaynak ve çalışmalardan da istifade edilerek o dönemin Anadolu'sunun siyasi, ekonomik, askeri, dini yönleri de göz önünde bulundurularak

10 Aydın Taneri, "Hârizmşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/230.

11 Zeynep Kayan, *Moğol İstilası Sonrası Türkiye Selçuklu Devleti'nde Görülen Türkmen Kökenli İsyanlar,* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 35-37.

dönem incelenmeye tâbi tutulmuştur. Çalışmada Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmeden önce yaşadığı süreç kısa bir şekilde ele alındıktan sonra Dandanakan, Malazgirt ve Miryokefalon savaşlarının Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesi ve arka plandaki etkileri incelenmiştir. Ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına temel hazırlayıp Türkmenlerin akınlar halinde Anadolu topraklarına sığınmasına neden olan Moğol istilası akabinde Türkmenlerin Anadolu'daki faaliyetleri betimlenmeye çalışılmıştır.

1. Türkmenler'in Anadolu'ya Göçü Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Türkmenler İslamiyet'i benimsedikten sonra çeşitli nedenlerin sonucu olarak Maveraünnehir'den çıkıp Anadolu'ya göç etmiş ve bölgeyi anayurdu olarak benimsemiştir. Türkmenler, Anadolu topraklarına göç ettikten hemen sonra başta Bizans olmak üzere Moğollar ve zaman zaman Memlükler'e karşı kendi bulunduğu bölgeleri savunmuştur. Türkmenler diğer topluluklardan farklı olarak boylara ve beylere ayrılmıştır. Bu ayrılmanın sayesinde kendi aralarında küçük çaplı yardımlaşma ve dayanışmanın devamlılığı sağlanmıştır.[12] Türkmenlerin bilhassa Bizans sınır hattında önemli bir güç haline gelmesinin temelinde onların savaşçı bölükler halinde teşkilatlanmış olmaları vardır. Aşiret yapılanması içinde "bölük" olarak adlandırılan bu birlikler onların savaşçı yönünü göstermekle birlikte boy teşkilatlanmalarının da ilk basamağı olması bakımından önemlidir. Ayrıca dönemin önemli tarihçilerinden İbn Bîbî ve Aksarayî'de bölük kelimesinin yöre, memleket anlamında kullanılmış olması da durumun yaygın ve bilindik olduğuna işaret eden dikkat çekici bir detaydır. Ayrıca Türkmenlerin tarihi geçmişine bakıldığında Asya steplerinden Azerbaycan ve Kuzey İran'a kadar uzanan coğrafyada Selçuklu ve Hârizmşah gibi büyük devletlerin kurulmasında önemli etkileri olmakla birlikte, Moğollara karşı savunma faaliyetleri onların örgütlü savaşçılıklarını daha da geliştirmiştir. Türkmenlerin sadece hayvancılıkla uğraşan göçebe topluluklar olarak betimlenmesinin ne kadar yanlış olduğu buradan anlaşılabilir.[13]

Türkmenlerin örgütlü savaşçılıkları ve iyi ok kullanarak savunma yapmaları ile ilgili sadece Selçuklu kaynakları değil, Bizans kaynakları da önemli bilgiler vermektedir. Yapmış olduğumuz inceleme neticesinde Bizans kaynaklarının büyük çoğunluğunda Türkmen ibaresinin geçmedi-

12 Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname-Selçuklu Tarihi),* neş. Abdullah Bakır, (İstanbul, 2017), 30-35.

13 Feridun M. Emecen, "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eski Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular –Oluşum, Teşkilat ve İşlev-*, ed. Feridun M. Emecen, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, Mayıs 2008), 267-268.

ği tespit edilmiş ancak Bizanslı tarihçilerin "Türk" olarak tasvir ettikleri kişilerin önemli bir kısmının Türkmen toplulukları olduğu anlaşılmıştır. Tüm bunlarla birlikte Attaliates Historia'da, Anna Komnena Alexiad'da Türkmenleri göçebe Türkler olarak isimlendirmiştir.[14] Örneğin Bizans tarihçisi Niketas Historia adlı eserinde *"Bizans Ordusu'nun geri dönüşü sırasında, Türk'ün biri yalçın bir kayaya çıkarak oraya yerleşmiş ve kayanın önünden geçen birçok Bizanslıyı öldürmüştü. Okların her biri öldürücüydü. Çünkü bunlar kalkanlar ve zırhları deliyorlardı. Müthiş bir bela idiler. Cesaretlerini göstermek isteyen birçok Bizanslı ona karşı çıkarak kan ter içinde Türk'ün yakınına kadar gelip ona ok ve mızraklarıyla saldırmışlardı. Türk ise, sanki kendisine fırlatılan ok ve mızraklar arasında dans eder gibiydi. Sonra kendisi hücuma geçiyor ve karşısındaki düşmanları öldürüyordu."*[15] ifadeleri ile çizmiş olduğu cesur Türk imajıyla aslında Türkmenleri anlattığı anlaşılmaktadır. Elbette Niketas'ın Türk olarak bahsettiği her grubun Türkmen olduğu anlaşılamaz. Ancak 1139'da Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Malazgirt'ten itibaren verilen mücadelenin devamı niteliğinde Kapadokya, Niksar bölgelerine yaptığı sefer esnasında[16] Türkmenler ile mücadele ettiği Niketas'ın şu sözlerinden anlaşılmaktadır: *"Bunlar bir eşkıya çetesi gibi durmadan Bizanslıları baskına uğratıyor ve yağmalıyorlardı. Sık sık iş, açık savaşa dökülüyor ve her seferinde bunlar Bizanslıları bozuyorlardı. Türkler atlarının süratine güvenerek yoğun bir bulut gibi ansızın Bizanslıların üzerine çöküyor ve Bizanslılar daha mızraklarını kullanamadan rüzgâr gibi ortadan kayboluyorlardı."*[17] Latin kaynaklarında ise Türkmenler, bedevi ya da vahşi Türkler olarak zikredilmiştir.[18]

XI. yüzyılda Bizans, kullandığı toprak sistemi (pronoia), başta Anadolu'nun doğusu olmak üzere birçok bölgede çeşitli ırkların yerleştirilmesi ve uygulanan iskân politikası ile Perslerle olan mücadelesinden sonra başta ekonomik ve askeri yön olmak üzere birçok alanda yetersiz kalmıştır. Bizans'ın karşı karşıya olduğu bu nedenler Türklerin ve Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesi için büyük bir fırsat olmuş, göç edenler tepki ile

14 M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimaî ve İktisadî Hayat*, XII-XV.

15 Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları'nda Savaş Geleneği Hile ve Taktikleri", *Eski Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular,* 250.; Niketas Khoniates, *Historia,* (çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 136.

16 Muharrem Kesik, "Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Dânişmendliler Hâkimiyetindeki Niksar'ı Kuşatması (1140)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesidanişmendliler Sempozyumu,* Ed. Prof. Dr. Ali Açıkel-Yrd. Doç. Dr. Murat Serdar, (Tokat, 2016), 73-78.

17 Niketas, *Historia,* 22.

18 Speros Vryonıs, "Nomadization and Islamization in Asia Minor", çev. Serhat Altınkaynak, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* / 15 (February 2022), 339.

karşılanmak düşüncesini bir kenara atarak Anadolu'yu bir kurtuluş yolu olarak görmüştür. Türklerin göç etmesi ile bu yüzyıldan itibaren Bizans, Anadolu'daki siyasi hâkimiyetini kademeli olarak yitirmiştir.[19] Burada göç eden Türk topluluklarının Bizans'ın kültüründen ve dininden etkilenip etkilenmediği sorusu akıllara gelmektedir. Genel olarak baktığımız tüm toplumlarda olduğu gibi elbette kültürel ve dini etkileşimler yaşanmıştır ancak bu durumun somut etkileri hakkında herhangi bir fikir sahibi değiliz.

Anadolu'nun iklim yapısının Türkmenlere önceden ikamet ettikleri Hârizm ve Maveraünnehir bölgelerinden sonra uygun gelmesi, otlakların mevcudiyeti ve işlenmeyen toprak bolluğu sayesinde bu coğrafya toplum için cazip bir alan olarak algılanmıştır. Bölgeye gelen Türkmenler, köylüler ve göçebeler olmak üzere iki gruptan teşkil idi. Göçebe Türkmenlerin önemli bir kısmı coğrafyanın uygun olması ve toplumda karşılaştıkları tepki neticesinde yerleşik hayatı kademeli bir şekilde benimsemiştir. Göç eden köylü veya göçebe Türkmenler, gayrimüslimlerin terk ettiği ve kendilerine uygun olan alanlara yerleştiler. Yerleşik yaşama geçen Türkmenler önceden coğrafya ve geçim biçiminin etkisiyle benimsemiş oldukları inanç, alışkanlık ve adetleri kademeli terk ederek zamanla yeni bir zihin yapısına sahip olmuştur. Örneğin göçebe hayatın etkisiyle bireyselliği daha ön planda tutan bir Türkmen, yerleşik yaşamı benimsedikten sonra bireysel ve ferdi sorumlulukları arasında denge kurmaya çalışmıştır.

Türkmenlerin sosyal hayata uyum sağlamalarında din değiştirmeleri de önemli bir yere sahiptir. İnsan sosyal bir varlık olarak manevi anlamda benimsediği bir durumu kolayca terk edemez. Türkmenler de benzer bir durum yaşamalarına rağmen dini önderler ve çok da karmaşık yapıya sahip olmayan tekke ve zaviyeler sayesinde daha kolay bir şekilde İslam dinini benimseyebilmiştir.

Türklerin Yakın Doğu'ya göç etmeleri büyük medeniyetlerin çöküşüne zemin hazırlamaktan ziyade onları canlandırıp hareketlendirmiş ve Türk-İslam medeniyetinin temellerinin de Anadolu topraklarında atılmasına vesile olmuştur.[20] Türkmenler hakkındaki bilgileri elde ettiğimiz kaynaklar dönemin göçebeleri değil, yerleşikleri tarafından kaleme alınmıştır. Hayatını yerleşik olarak idame ettiren birinin göçebe bir insanın yaşadıklarını anlaması ve anlamlandırması pek de mümkün gibi gözük-

19 M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimaî ve İktisadî Hayat,* 13-21.

20 M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimaî ve İktisadî Hayat,* 87-89.

memektedir. O yüzden kaynaklarda göçebe Türkmenler hakkındaki bilgilere ihtiyatlı davranmamızda bir sakınca bulunmamaktadır.

2. Dandanakan Savaşı'nın Türkmenlerin Anadolu'ya Göç Hareketi Üzerindeki Etkisi:

Serahs ve Merv arasında bulunan Dandanakan, Gaznelilerin Selçuklular ve Hârizmlilere karşı Cend Emiri ile ittifak yaparak ilk önce Selçukları 1039 yılında mağlup edip Oğuzların Selçuklulara katılması ve 1040 yılında her iki taraf arasında yeniden vuku bulan savaş neticesinde Selçukluların himayesine girmiştir. Bu savaşın neticesinde Selçuklu beyleri Büyük Selçuklu Devleti'ni kurarak Tuğrul Bey'i ilk hükümdar ilan ettiler.[21] Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile yüzyıllar boyu etkisi devam edecek olan Türk-İslam Medeniyetinin temelleri de bu şekilde atılmış oldu.[22] Savaşın bitmesi ile Büyük Selçuklu Devleti büyük bir hız ile fetih hareketlerine girişti. 1042-43 yılında Tuğrul Bey, Hârizm'i ve ardından Rey'i fethederek devletinin imar faaliyetlerini de beraberinde sürdürdü. Fetih ve imar faaliyetlerinin etkisi ile bölgede bulunan başta Arslan Yabgu'ya bağlı Oğuzlar olmak üzere birçok Türkmen toplulukları da Büyük Selçuklulara tabiiyetini bildirdi. Oğuzların bağlılığı ile devletin nüfusu hızla artmaya başlamış, kıtlıkla birlikte otlak ve besin sorunları da yüzünüzü göstermeye başlayınca verimli toprak arayışı kaçınılmaz hale gelmişti. Bölgede hâkimiyetini sağlayan Büyük Selçuklular yönünü batıya çevirerek fetih faaliyetlerine aralıksız devam etti. 1047'de Bizans ile karşılaşan İnanç Yabgu'nun oğlu Hasan Bey'in komutanlığını üstlendiği Büyük Selçuklu ordusu, pusuya düşürüldü. Bunun üzerine Tuğrul Bey'in 1048 yılında İbrahim Yınal komutanlığında gönderdiği ordu ile Bizans ordusu, Pasinler mevkiinde karşı karşıya gelerek bu topraklarda yüzyıllar boyunca sürecek olan Selçuklu-Bizans mücadelesinin ateşi ilk kez tutuşturulmuş oldu.[23]

Bizans'ı mağlup eden Tuğrul Bey, zengin ganimetlerle ülkesine dönerek ordusunu daha da güçlendirdikten sonra 1051'de İsfahan'ı devlet sınırlarına dahil edip 1054'te Azerbaycan ve Arrân emirlerini kendisine itaat ettirdikten sonra tüm hızıyla Anadolu'ya yöneldi. Malazgirt Kalesi'ni kuşatan Tuğrul Bey, kışın gelmesi ile seferini sonlandırdı ve Azerbaycan'a geri döndü. Kendisi ile beraber Anadolu topraklarına yayılan akıncı bir-

21 Mirhând, *Ravzatu's-Safâ,* 61-65.

22 Ali Sevim, "Dandanakan Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/456-457.

23 Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/344-346.

likleri Bayburt üzerinden Trabzon'a kadar ulaştı. Tuğrul Bey seferin dönüşünde Bağdat'a, kendini ısrarla davet eden Halife Kāim-Biemrillâh'ın yanına giderek doğunun ve batının hükümdarı anlamına gelen Melikü'l-Meşrik ve'l-Mağrib unvanını aldı. Bu da Selçuklu bünyesinde bulunan Türkmenlerin artık İslamiyet'in öncüsü ve hâkimi olduğu anlamına geliyordu. Bu unvan, emirlerin yönetimde hak iddia edip hâkimiyeti ele geçirme isteği ile devlet içinde isyan ve karışıklıkları da beraberinde getirdi. Bu yüzden Tuğrul Bey, vefatına kadar devlet içindeki karışıklıkları bastırmakla uğraştığı için başta Anadolu olmak üzere çeşitli topraklar üzerine sefer düzenleme fırsatı bulamamıştır.[24]

XI. yüzyılın başına kadar Anadolu halkının ezici çoğunluğunun Hristiyan olduğu bilinmekle birlikte Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesiyle kısada süre nüfusun büyük bir kısmının Müslüman olduğu unutulmamalıdır. Buradaki Hristiyan halkın göçebe fatihler tarafından İslam ile tanıştırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Müslüman-Hristiyan olarak karışmış ebeveynlerden dünyaya gelip iki dil bilen Rum-Türk (Graeko-Turks) topluluğunun da varlığı bilinmektedir.[25] Hristiyanların İslamiyet'e girişinde Bizans'ın hızlı çöküşü, kiliselerin Hristiyanların maddi manevi ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmesi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin medrese, kervansaray, vakıf gibi kurumlar ile ihtiyaç sahiplerine yardım temini ve fetih faaliyetlerine katılanların ayrıcalıklı konuma sahip olması sürecin daha hızlı ilerlemesine temel hazırlamıştır.[26] Bunlarla beraber bazı kişi ve zümrelerin halk ve devletin etkisiyle ile İslamiyet'i seçmek zorunda bırakıldıkları da bilinmektedir. Anadolu'da sufilik akımı başta Mevlevilik ve Bektâşilik tarikatları olmak üzere Hristiyanların yaygın olarak benimsedikleri tarikatlar aracılığıyla ortaya çıkmıştır.[27]

24 Faruk Sümer, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/365-371.

25 Andrew Charles Spencer Peacok (ed.), *Islamisation in Medieval Anatolia,* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017), 136-137.

26 Speros Vryonis, "Nomadization and Islamization in Asia Minor", çev. Serhat Altınkaynak, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* / 15 (February 2022), 350-359.

27 Ayrıntılı bilgi için bkz. Speros Vryonis, "Nomadization and Islamization in Asia Minor", çev. Serhat Altınkaynak, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* / 15 (February 2022), 356-358.

3. Malazgirt Savaşı'nın Türkmenlerin Anadolu'ya Göç Hareketi Üzerindeki Etkisi:

Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey, hakimiyeti sağlayıp batıya doğru seferler düzenlemekle meşgul olmuş ve bu vesile ile Türkmenlerin Anadolu topraklarındaki nüfusu hızla artmıştı. Tuğrul Bey'in 1063 yılında vefatının ardından hâkimiyet mücadelesinde galip gelen Alparslan, babası Çağrı Bey ile amcası Tuğrul Bey'in hüküm sürdüğü toprakları birleştirerek Ceyhun'dan Dicle'ye kadar uzanan büyük bir imparatorluk tesis ederek hükümdar oldu. Halife tarafından sultan ilan edildiği esnada Alparslan, babası Çağrı Bey'in kırk beş yıl önce yaptığı akınlar sayesinde keşfettiği ve Türkmenlerin yerleşimi için son derece uygun olan Doğu Anadolu'da seferde idi. Rum gazası olarak bilinen bu sefer ile 1064'te Gürcüler üzerine yürüyerek Ani şehrini ele geçirdi ve Gürcü Kralı Bagrat'ı vergiye bağlayarak geri döndü. 1067'de tekrar Gürcü ve Bizans üzerine sefer düzenleyip Kars'ı ele geçiren Sultan Alparslan, Türkmenlerin bölgede ikametini de sağlayarak fetihlerini kalıcı hale getirmeyi ihmal etmedi. Fethin ardından Gürcü Kralı'nın Selçuklulara tabiiyetini bildirmesi, devletin gücünü göstermekle birlikte bölgede karşı konulmaz bir Türkmen nüfusun varlığına da işaret etmektedir.

Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin arasında Tuğrul Bey zamanından beri bölgeye yönlendirilen Türkmen aşiretleri, Tuğrul Bey'in vefatından sonra ortaya çıkan taht kavgaları ve isyanları fırsat bilip kaçan önemli kumandanlar ile şehzadeler çoğunluğu oluşturuyordu. Tahtta hak iddia eden gruplardan biri de Kutalmışoğulları idi. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Tuğrul Bey'in vefatı ile tahtta hak iddia etmiş ve bunun üzerine vezir Nizâmülmülk'ün tavsiyesi üzerine maiyetiyle birlikte Birecik-Urfa bölgesine gönderilmişti.[28] Kutalmışoğulları başta olmak üzere Anadolu'ya gelen grupların en önemli özellikleri birbirinden bağımsız hareket etmekle birlikte Bizans sınırları için önemli tehdit teşkil etmeleriydi. Anadolu'nun önlenemez bir hızla Türkler tarafından istila edildiğini gören ve eşi X. Konstantinos Doukas'ın vasiyeti üzerine hiç evlenmeyeceğine dair yemin eden İmparatoriçe Eudokia, devletin gidişatını düzeltebilmek adına askeri başarıları ile ün salan Romanos Diogenes ile evlendi. İmparatorluk

28 Mahmûd b. Muhammed el-Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Aḫbâr ve Müsâyeretü'l-Aḫyâr,* çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 11.

tahtına geçen Diogenes, ilk olarak orduyu tanzim etti. Devletin iç işleri ile birlikte doğu ve batıda birçok devletle aynı anda mücadele verdi.[29]

Devletin kuruluşundan itibaren batıya doğru ilerleme politikası ile Büyük Selçuklular, bir yandan hâkimiyeti altındaki toprakları genişletmeyi isterken bir yandan da yönetimi altındaki göçebe Türkmenleri iskân ettirebilmek için Anadolu topraklarını ele geçirerek Türk yurdu haline getirmeyi hedefliyordu. Selçuklu kuvvetlerinin seferlerinin karşısında tahribata maruz kalıp sürekli Anadolu'da savunma halinde kalan Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Türkleri durdurabilmek için 1068'de gerçekleştirdiği sefer ile Maraş'a kadar gitmiş ancak iç karışıklıkların önüne geçebilmek için kesin bir başarı elde edemeden geri dönmüştür. Selçuklu akınlarının yeniden başlaması ile 1069 yılında ordusunu Sivas, Malatya ve Harput üzerine göndermek üzere üçe ayıran Diogenes, Harput'a kadar bizzat gitse de yeniden ortaya çıkan devlet içindeki hâkimiyet mücadelesini kaybetmemek için kalıcı bir başarı elde edemeden geri dönmüştür. Bizans ordusunun devamlılığını göremeyen Selçuklu ordusu bu şekilde fetih ve istila faaliyetlerine devam etmiş, İmparator Diogenes'in 1070'de tekrar gönderdiği ordu da Türkleri durdurmayı başaramamıştır.[30]

Romanos Diogenes, Selçukluları tamamen durdurmak için çeşitli milletlerden oluşan yaklaşık 200.000 kişilik bir ordu ile 13 Mart 1071'de İran üzerine sefere çıktı. Bu esnada Halep'i hakimiyet altına alıp Mısır'a doğru ilerleyen Alparslan, İmparator Diogenes'in elçisinin Menbic, Ahlat ve Malazgirt'i Bizans'a geri vermesini söylemesi üzerine bu teklifi reddederek Mısır seferini yarıda bıraktı ve Doğu Anadolu üzerine harekete geçti.[31] Savaş başlamadan önce öncü birliklerin gerçekleştirdiği çarpışmaların tamamında Selçuklular galip geldi. Yaklaşık 50.000 kişiden oluşan Selçuklu ordusu, Bizans ordusunun yapısından farklı olarak homojen bir yapıya sahipti. Ayrıca ordu komutanları Bizans ordusu üzerine tecrübesi olan kişiler olup coğrafyaya yabancı kişiler değildi. Rahve Ovası'na karargâhını kuran Alparslan, Bizans İmparatorunu oyalamak için barış teklifinde bulundu ancak İmparator Diogenes, ordusunun sayıca üstünlüğü ve galip gelme hırsı ile bu isteği reddetti. Bunun üzerine 26 Ağustos 1071'de başlayan savaşta Selçuklu ordusu sayıca daha az olmasına rağmen doğru

29 Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 32-38.

30 Faruk Sümer, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/365-371.

31 İbrahim Kafesoğlu, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/526-530.

taktikle Bizans ordusunu mağlup etmeyi başardı. Başta imparator olmak üzere birçok önemli konumdaki Bizans askeri esir alındı ve ordunun çoğu kılıçtan geçirildi.[32]

Sultan Alparslan galibiyetin ardından İmparator Diogenes'i huzuruna çağırarak ona iyi muamelede bulunmak kaydıyla barış antlaşması yaptıktan sonra onu serbest bıraktı. Ancak Bizans senatosu Diogenes'in dönüşünü beklemeden yerine VII. Mikhail Dukas'ı imparator ilan ettiği için bu anlaşma yürürlüğe giremedi. Malazgirt Savaşı'nı Türklerin kazanması Bizans, Anadolu ve Selçuklu Tarihi açısından bir dönüm noktası oldu. Anadolu'da hâkimiyetin Türklere geçmesi ile çaresiz kalan Bizans'ın Avrupa'dan yardım istemesi üzerine Haçlı seferlerinin temeli atıldı. Bu savaştan sonra Bizans'ın askeri ve ekonomik durumu daha da zayıfladı. Türkmenler bu sayede Marmara ve Batı Anadolu'nun içlerine kadar kolayca fetih faaliyetlerini gerçekleştirdi. Fetih faaliyetlerinin sonucu olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Saltuklu, Mengücüklü, Dânişmendli, Dilmaçoğulları, Ahlatşahlar, Yinaloğulları, Çubukoğulları ve Artuklu olmak üzere birçok devlet kurdular. Bu savaşın en önemli sonuçlarından biri de göçebe Türkmenler, Anadolu topraklarına göç ederek burayı vatanları olarak benimsediler.

4. Miryokefalon Savaşı'nın Türkmenlerin Anadolu'ya Göç Hareketi Üzerindeki Etkisi:

Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'nun çeşitli bölgelere dağılan Türkmen beyleri fetih faaliyetlerini hızlandırarak toprakların büyük bir kısmında üstünlük kurmayı başardı. Beyliklerin bölgeyi ele geçirmesi ile Anadolu'da tam hâkimiyet sağlamak isteyen Türkiye Selçuklu Devleti kendine bağlı ancak aynı zamanda isyanları tetikleyen unsurlar olan beylikler ile uzun süre mücadele verdi. Bunlardan biri de Doğu ve Orta Anadolu'da hüküm süren Dânişmendliler'in ortadan kaldırılmasıdır. Dânişmendli topraklarının ele geçirilmesi ile Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu'nun esas devleti haline geldi. Beyliğe bağlı bulunan Türkmenler ise batıya doğru ilerleyip Bizans sınırlarını zorlayarak yağma yapıyordu. Türkmenler Batıda Denizli ve etrafını yağmalayarak şehrin kuzeyindeki Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar ulaşmışlardı. Yağmaları engellemek için İmparator Manuel donanımlı bir ordu göndererek yağmacı Türkmenleri tamamen ortadan kaldırmayı hedefledi. Ancak Bizans ordusu Türkmen

32 Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/481-483.

orduları tarafından gece baskınları ile mağlup edilmesi sonucu imparator geri dönmek zorunda kaldı. Manuel bir yandan Dorylaion Kalesi'nin tahkimatını güçlendirip bir yandan da Uluborlu önlerine ordusunu göndererek II. Kılıçarslan'a Türkmenleri durdurmasını ve kardeşi Şâhinşâh ile Dânişmendli Zünnûn'u geri vermesini istedi ancak sultanın olumsuz cevabı ile savaş kaçınılmaz hale geldi. Manuel'in bu esnada Macaristan'ı ilhak etmek ile meşgul olması Kılıçarslan'ın işini kolaylaştırdı.[33]

Türkiye Selçukluları ve Bizans arasında Miryokefalon mevkiinde 1176 yılında gerçekleşen savaşta Bizans ağır bir yenilgiye uğradı. İki taraf arasında on yıl sürecek olan bir barış anlaşması yapıldı. Bu savaş Bizans'ın Anadolu toprakları üzerinde hak iddia ettiği son savaş olması bakımından son derece önemlidir. Bizans Anadolu topraklarını ele geçirme hayali ile birlikte askeri ve ekonomik gücünü de kaybetmiş ve yaklaşık çeyrek asır sonra Latin işgaline maruz kalmıştır.[34] Miryokefalon ile Anadolu toprakları üzerinde hâkim olan Bizans, bu savaş ile üstünlüğü yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'ne bırakmıştır. Galibiyeti Türkiye Selçuklu Devleti'nin üstlenmesinin doğal bir sonucu olarak Anadolu'da Türk nüfusu ve Türkleşme bilinci hızlı bir şekilde artmaya başladı. Savaşın ardından yapılan anlaşmayı kabul etmeyen Türkmenler, Bizans üzerine yağma faaliyetlerine devam ederek iki devlet arasındaki ilişkinin gerilmesine neden oldu.[35] Bu savaşın ardından Türkmenlerin yaptıkları yağma faaliyetleri ve çeşitli davranışlardan ötürü hem devlet hem de yerli halk tarafından dışlanmaya başlaması dikkat çekici bir durumdur.[36]

Türkmenlerin ayaklanmalarında yerleşiklerin tutumları, ağır vergilere tabi tutulmaları, XII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren devlet yönetimi tarafından dışlanmaları gibi olumsuz hadiseler, onların isyanlarını tetikleyen önemli etmenlerdir. 1176 yılına kadar birlik ve beraberlik içinde yaşayan Türkmenler, devlet içinde bütünlüğün oluşmasının akabinde devletin büyük bir güç haline gelmesinin ardından kendi aralarında çatışmaların çıktığı ve bu tarihlerden itibaren devlete karşı isyan faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. 1176 yılından itibaren toplumdaki tüm topluluklara göçebe-yerleşik ayrımı yapılmaksızın eşit muamelede

33 Ayönü, *Selçuklular ve Bizans,* 162-164.

34 Faruk Sümer, "Anadolu Selçukluları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*(İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/380-384.

35 George Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi,* çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 361-362.

36 Kayan, *Moğol İstilası Sonrası Türkiye Selçuklu Devleti'nde Görülen Türkmen Kökenli İsyanlar,* 13.

bulunulduğu için Türkmenler, doğal olarak önceki durumlarına göre arka planda kaldılar. Türkmenlerin 1776'dan sonra Ûc bölgelere gönderilmiş olması isyanların gerçekleşmesi için uygun bir zemini de beraberinde getirmiştir. Bunula birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1176 yılında savaşın ardından Bizans ile yaptığı anlaşmada sultana bağlı olan ve hırsızlıkla geçimini sürdürüp Bizans topraklarını yağmalayan Türkmenlerin devlet tarafından engelleneceğine dair maddenin olması Türkmenleri daha da öfkelendirmiştir. Ancak bu isyanlar hemen gerçekleşmemiştir. Özellikle Moğol istilasına kadar yalnızca Babaî isyanının gerçekleşmesi Türkmenlerin devlete karşı kızgın da olsalar yeterli güce sahip olmamaları ve sadakat duygusu ile hareket etmeleri ayaklanmalarına mani olmuştur.[37]

5. Moğol İstilası Sonrası Türkmenler ve Anadolu'daki Faaliyetleri:

Türkmenlerin batıya göç etmesinin ardından göçebe geleneklerini terk edip yerleşik hayatı benimsemeleri yakın tarihlere denk gelmektedir. Türkmenlerin Anadolu'daki durumuna baktığımızda çok yönlü ve karmaşık bir yapının olduğu görülmektedir. Çevresinde Hristiyanların yoğunlukta olduğu Türkmenler onlara karşı İslam'ın savunuculuğunu yapıyor olsa da bu dini henüz tam anlamıyla benimseyemedikleri için çeşitli problemler yaşamaktaydılar. Ancak yine de dinleri onları diğer dinin halklarından ayırarak asimile etmekten koruyordu.[38]

Moğol istilasından sonra 1261/1262'den itibaren Türk-Moğol kuvvetleri Dalaman Nehri ovasında Türkmenleri bastırmakla uğraşırken Baybars'ın Anadolu seferine kadar batı uçlarındaki Türkmenler, Selçukluların himayesinden ayrılarak Batı Anadolu'da Bizans'a karşı yağma ve seferler düzenledi. Bölgeleri fetheden Türkmenler buralara yerleşmeye başladı. Batı Anadolu'da yaklaşık iki buçuk asır gerçekleşen bu göç ve fetih faaliyetlerinin çoğunluğu Türkmen beylerinin öncülüğünde gerçekleşip Selçuklu sultanları ise nadiren ve düzensiz bir şekilde bu faaliyetlere müdahil olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte Batı Anadolu'daki Türkmen istila ve seferleri Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra da bölgede kurulan beyliklere karşı da devam etti.

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğol istilası ile Türkmenler, Anadolu'da dini ve siyasi birliği sağlayabilmek için ahi teşkilatından fay-

37 Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-Müştehir bi-İbn Bîbî el-Müneccime, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuk name),* çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), II, 50-52.

38 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti,* (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 83.

dalandı. Anadolu'daki birlik ve beraberliği sağlayan bu teşkilat Moğol istilası sonucu zayıflayan merkezi yönetimi tehdit eden bir unsur haline geldi.[39]

Sonuç

Türkmenlerin Anadolu'ya yaptığı seferler neticesinde burayı yurt edinmeleri yüzyıllardır topraklara hâkim olan ve tam da o esnada iç karışıklar ile birlikte büyük bir çöküş yaşayan Bizans'ı zor durumda bıraktı. Bizans'ın askeri yetersizliğinden istifade eden Türkmenler, Anadolu'yu hızla fethetti. Bizans'a göre ise bu durum yağma ve talandan başka bir şey değildi. Dönemin Bizans kaynaklarının Türkmenlerin kiliseleri camiye çevirdiği, halkı esir edip götürdüğü, şehrin iaşesini temin eden yolları kestiği, tarlaları ve bahçeleri yağmaladığı ve bu sebepten halkın tarımla uğraşmayı bıraktığını sıklıkla zikretmesi Türkmenlerin faaliyetlerini aralıksız devam ettirdiğini göstermektedir.[40] Türkmenler kışın soğuk geçtiği doğu bölgelerden ziyade batı, kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerinde varlıklarını sürdürmüştür. Türkmenlerin en yoğun derecede Anadolu'ya geldiği dönem Malazgirt Savaşı sonrası dönemdir. Malazgirt sonrasında özellikle Ege Denizi ve İstanbul sınırlarına kadar gelen Türklerin Bizans sınırlarını zorlaması başlangıçta Selçukluların işine gelse de 1176'dan sonra Türkmenlerin başıboş davranışlarının artması ilerleyen zamanlarda Selçuklular için de sorun oluşturmaya başlamıştır.

Türkmenler Anadolu'ya geldiklerinde Müslüman olmalarına rağmen gaza anlayışları zamanla alplik ruhuna ve cihat inanışına bürünmüştür. Cihat faaliyetleri en çok Bizans'a karşı Anadolu'nun batı uçlarındaki Türkmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Anadolu'ya o esnada sadece Türkmenler değil, Araplar başta olmak üzere birçok topluluk sefer düzenlerken Türkmenlerin faaliyetlerinin bu kadar ses getirmesi ele geçirdikleri yerleri kendi vatanları haline getirip burada inanışlarının yayılmasına vesile olmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkmenler göçten önce benimsemiş oldukları toplumsal, ekonomik ve dini alışkanlıklarını beraberinde getirdiler. Kendi kültürleri ile birlikte göç yolundaki kültür ve dinlerden etkilenmiş olmaları da kaçınılmazdı. Türkmenler bu sayede Orta Asya'nın din, medeniyet ve kültür yapısını Anadolu'ya taşıyarak yeni bir medeniyetin oluşmasına da zemin hazır-

39 Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 200.

40 M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimaî ve İktisadî Hayat* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 24.

lamıştır. Türkmen kabilelerin ortak özelliklerinden biri eskiden kalma alışkanlıkları olan yağma ve talanı Anadolu topraklarında da devam ettirmeleriydi. Göçebeliğe özgü ticaret sayesinde Türkmenler, zamanla Bizans topraklarında ikamet eden gayrimüslimlerle ticari münasebetlerde bulunarak Anadolu topraklarında ticaretin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu ticari ilişkiler sayesinde Türkmenler yerleşik hayata uyum sağlamaya başlamıştır. Türkmenlerin Anadolu topraklarına yerleşmeye başlaması ile zengin gayrimüslim halk, toplumda azınlığa düşmüş ve zamanla bu durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Yerleşikleri hâkimiyeti altına alan Türkmenler, kendi usullerine göre ekonomi ve idari işleyişe; yağma, talan ve vergilendirme ile yön vermeye başlamıştı. Türkmenler göçebeliğin hayat şartlarından ötürü küçük gruplar halinde yaşamış, ancak bir tehlike durumunda hızlı bir şekilde bir araya gelip topraklarını savunmuştur. Türkmenlerin küçük gruplar halinde yaşamlarını sürdürdüğünü keşfeden Bizans, az sayıda askeri birliklerle birçok Türkmen grubunu etkisiz hale getirmeyi başarmış bu durum da Türkmenlerin büyük zayiat vermelerine neden olmuştur.

Beylikler kendine tâbi olan Türkmenleri siyasi yönden disiplin altında tutan otorite görevini üstlenmiştir. Devlet, zor duruma düştüğünde Türkmenlerin başkanları olan beylerden yardım isterdi. Devletin vergi ve asker ihtiyacını karşılayan ilk grup Türkmen aşiretleriydi. Bu ihtiyaçları temin etmede başta beyler olmak üzere ozanlar, babalar, bilgeler ve kitabî gelenek aktarıcıları da önemli rol alırdı. Başta Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektâşi Veli olmak üzere birçok dini önder Türkmenler ve devlet arasında kültür ve din akışını sağlayarak aralarında köprü vazifesi görmüştü. Dini önderler, devlet ve halk arasında iletişimi sağlamakla birlikte kimi zaman isyan ve ayaklanmalara da öncü olmuştur. Babaîler isyanı olarak bilinen ve Baba İshak öncülüğünde başlayan bu isyan, Türkmenlerin büyük bir kısmının uzun yıllar boyunca devlete karşı faaliyette bulunmasına neden olup Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol istilaları karşısında çökerek yıkılmasında önemli rol oynamıştır.

Türkiye Selçuklu hanedanı, devletin kuruluşunda en çok desteği Türkmenlerden almasına rağmen yeterli güce eriştikten sonra Türkmenleri tehdit unsuru olarak gördüğünden yöneyimden uzak tuttu. Miryokefalon Savaşı'ndan Moğol istilasına kadar Türkmenleri yönetimden uzak tutan Türkiye Selçukluları, devletin istilası sonucu gerileme ve çöküş sürecine girmesi üzerine yeniden yönünü Türkmenlere çevirdi. Türkmenler

başta uç bölgeler olmak üzere birçok bölgede Anadolu topraklarını Moğol istilalarına karşı korumuş ancak birlik ve beraberlik içinde hareket etmemelerinden ve devlet adamlarının da Moğol yanlısı siyaset takip etmelerinden dolayı istenilen başarı elde edilememiş ve devlet 1308 yılında devlet yıkılmaya mahkûm olmuştur.

Kaynakça

Ayönü, Yusuf. *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.

el-Aksarâyî, Mahmûd b. Muhammed. *Müsâmeretü'l-Aḫbâr ve Müsâyeretü'l-Aḫyâr,* çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

el-Müneccime, Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-Müştehir İbn Bîbî. *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuk name),* çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, II, 1996.

Feridun M. Emecen, "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri Üzerine Bazı Tespitler", *Eski Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular –Oluşum, Teşkilat ve İşlev-*, ed. Feridun M. Emecen. İstanbul: Kitabevi Yayınları, Mayıs 2008.

Günler, Mevlüt. *Büyük Selçuklu Devleti'nin Türkmen Politikası.* Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Kafesoğlu, İbrahim. "Alparslan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/526-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Kayan, Zeynep. *Moğol İstilası Sonrası Türkiye Selçuklu Devleti'nde Görülen Türkmen Kökenli İsyanlar.* Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Kesik, Muharrem. "Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos'un Dânişmendliler Hâkimiyetindeki Niksar'ı Kuşatması (1140)". *Gaziosmanpaşa Üniversitesidanişmendliler Sempozyumu,* Ed. Prof. Dr. Ali Açıkel-Yrd. Doç. Dr. Murat Serdar. Tokat, 2016.

Kesik, Muharrem. "Türkiye Selçukluları'nda Savaş Geleneği Hile ve Taktikleri". *Eski Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular*.

Khoniates, Niketas*. Historia.* çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Koca, Salim. "Türk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 41/480-482. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Mirhând, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd. *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye),* çev. Erkan Göksu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2018.

Ostrogorsky, George. *Bizans Devleti Tarihi,* çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Özaydın, Abdülkerim. "Türk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 41/474-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Peacok, Andrew Charles Spencer (ed.). *Islamisation in Medieval Anatolia.* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.

Polat, M. Said. *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimaî ve İktisadî Hayat.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

Sevim, Ali. "Dandanakan Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 8/456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Sevim, Ali. "Malazgirt Muharebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 27/481-483. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Speros Vryonis, "Nomadization and Islamization in Asia Minor", çev. Serhat Altınkaynak. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* / 15 (February 2022), 350-359.

Sümer, Faruk. "Anadolu Selçukluları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 36/380-384. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Sümer, Faruk. "Selçuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 36/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Sümer, Faruk. "Tuğrul Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 41/344-346. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Şeker, Mehmet. "Anadolu Fütuhatında İslamlaştırma ve Türkleştirme". *İslam Medeniyeti Dergisi* 2 / 22 (Ağustos 1969), 39-41.

Şeker, Mehmet. "Anadolu Fütuhatında İslamlaştırma ve Türkleştirme 2". *İslam Medeniyeti Dergisi*, 2 / 23 (Ağustos 1969), 32.

Taneri, Aydın. "Hârizmşahlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 16/230. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Taşağıl, Ahmet. "Türk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 41/467-474. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti,* Ankara: Onur Yayınları, 1988.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname-Selçuklu Tarihi),* neş. Abdullah Bakır. İstanbul, 2017.

ANAYASAL BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARINDAN YAZILI VE SÖZLÜ SORU ÖNERGELERİ IŞIĞINDA YASAMA ORGANI VE GÖÇ: TBMM NE SORUYOR?

Umut Turgut YILDIRIM
İnönü Üniversitesi / Arş. Gör.
0000-0003-2676-7157
umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr

Giriş

Parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme organı genel uygulamada yasama organının üyelerinden teşkil edilmektedir. Bu nedenle de yürütme organının yasama organına karşı sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca yasama ve yürütme erkleri arasında denge ve işbirliğine dayanan parlamenter sistemlerde yasama organları, kanun yapma ve devletin bütçesini belirlemenin haricinde yürütme organını yani hükümeti denetleme yetkisine de sahiptirler. Bu yetki sayesinde parlamento ülkenin gündemindeki hususlarda hükümetin iş ve işlemleri hakkında bilgi sahibi olmakta ve hükümeti denetlemeyebilmektedir. 2018'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçmeden önce ülkemizde de TBMM, anayasada bilgi edinme ve denetleme yolları başlığı altında kendisine verilen yetki doğrultusunda soru, meclis soruşturması, meclis araştırması, genel görüşme ve gensoru önergeleriyle hükümeti denetlemekteydi. Örnek vermek gerekirse; TBMM üyeleri 1996 ve 2018 yılları arasında çeşitli konularda olmak üzere 161611 adet yazılı ve sözlü soru önergesi vermiştir (TBMM, 1 Mart 2022). Görüldüğü üzere TBMM tarafından pek çok kez başvurulan bu bilgi edinme ve denetleme yolları, yasama organının ülkenin gündemine dair hükümetten bilgi almasına ve dolayısıyla hükümeti denetlemesine aracılık eden önemli bir anayasal yetki olagelmiştir.

Özellikle 2010 yılı ve ertesinde çoğunlukla Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan Türkiye'ye yaşanan göç dalgasının ve bu olgunun Türkiye siyaseti, ekonomisi ve sosyal yaşantısı üzerinde ciddi sonuçlar doğurmasının,

yasama organının göç meselesine ilgisinin artmasına neden olduğu ifade edilebilir. Zira yazılı ve sözlü soru önergelerinde konu edilen bir hususun da göç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, temel olarak TBMM'nin 2010 sonrasında giderek artan göç olgusuna yaklaşımını milletvekillerinin verdiği yazılı ve sözlü önergeleri üzerinden meseleyi nasıl gündemine aldığına odaklanmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'nin karşılaştığı bir sorun olarak yoğun göç sorunu karşısında TBMM'nin hükümeti nasıl ve hangi açılardan denetlediğinin ortaya konulması da çalışmanın gayelerindendir. Bu doğrultuda, çalışma 2011-2018 yılları arasında TBMM üyelerinin göç ile ilgili meclise verdikleri yazılı ve sözlü soru önergelerini incelemiştir. Bu önergeler nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemiyle yıl, siyasi partilere göre dağılım, içerik ve kapsam ve nihai durum gibi ölçütler kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, göçle ilgili yazılı ve sözlü soru önergelerinin sayısal olarak artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Son olarak da önergelerin ilişkili olduğu konular bağlamında yapılan incelemede Türkiye'deki iç göç ile dış göç konularının birbirine yakın oranda işlendiği saptanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve: Anayasal Bilgi Edinme ve Denetim Yolları Ve Göç

Anayasa, bir hukuki norm olarak genel manasıyla, yürürlükte olduğu siyasi sistemde devletin erk ve kurumlarının görev, yetki ve işlevlerini belirleyen ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyip denetleyen ve bireyin temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alındığı yazılı ya da yazısız kurallar dizisidir (Heywood, 2007, 418). Bu kural dizileri de temel olarak iki açıdan tanımlanır: maddi ve şekli. Maddi açıdan bir hukuki normun anayasa olarak kabul edilmesi bu hukuki normun içeriğinde yürürlükte olduğu düzendeki siyasi yapı, siyasi iktidarın kullanımı, erkler arasında yetki, görev ve sorumlulukların dağılımı ve bireylerin temel hak ve hürriyetleri ile ilgili kuralların varlığını gerekli kılar. Buna karşın şekli anlamda anayasa ise bir hukuk düzenindeki en üst hukuki normu ifade etmesine ek olarak içeriği değil diğer hukuki normlardan yapılış ve değiştirilme usullerindeki farklılığıyla ayrışmaktadır (Teziç, 2014, 171-173). İki anlamıyla da anayasalar hukuk devleti ilkesinin benimsendiği temsili rejimlerde devletin organlarına bazı yetki ve sorumluluklar verirler. Bu minvalde, anayasalar tarafından yasama organlarına yaygın biçimde tanımlanan yetki, sorumluluk ve fonksiyonlar kanun yapma, hükümeti denetleme ve devlet bütçesini kabul etmektir (Özbudun, 2014, 315). Ni-

tekim Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası da TBMM'ye yasama organı olarak siyasi rejimde çeşitli görev, yetki ve sorumluluklar vermektedir. Bu görev, yetki ve sorumluluklar temel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Türk milleti adına kanun yapmak, kaldırmak ve değiştirmek (md. 7),
- Bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek, para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek, uluslararası antlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak ve genel-özel af ilanına karar vermek (md. 87).

1982 Anayasası'nda yasama organının fonksiyonlarından bir diğeri de hükümetin çeşitli hukuki araçlarla denetlenmesidir. Anayasa'da bilgi edinme ve denetim yolları başlığı altında belirtilen bu fonksiyon, 2018 yılındaki hükümet sistemi değişikliğinden önce gensoru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve yazılı-sözlü soru önergeleri aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Bununla birlikte, 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişten sonraki halinde sözlü soru ve gensoru önergeleri kaldırılmış ve TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması, yazılı soru olarak düzenlemiştir. 1982 Anayasası'ndaki güncel haliyle meclis araştırması, "*Belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan inceleme*"; genel görüşme "*Toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belirli bir konunun TBMM Genel Kurulunda görüşülmesi";* meclis soruşturması "*Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla yapılan soruşturma*"; yazılı soru da "*yazılı olarak en geç 15 gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı soru sormaları*" olarak tanımlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, md. 98, 106).

Yazılı ve sözlü soru önergelerine gelince, son yapılan anayasa değişikliğinden önce 1982 Anayasası'nda TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yolları başlığında yazılı ve sözlü sorular "soru" genel başlığı altında toplanmıştı. Bu haliyle Anayasaya göre soru "*Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemek*" işlemini ifade etmekteydi (md. 98). Yine anayasa değişikliği öncesinde TBMM İç Tüzüğü'ne göre soru "*kısa, gerekçesiz ve kişisel görüş ileri sürmeksizin kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermeyen bir*

önerge ile Hükümet adına sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere, Başbakan veya bir bakandan açık ve belli konular hakkında bilgi istemek" şeklinde tanımlanmaktaydı (md. 96). Yukardaki tanımlardan hareketle yazılı ve sözlü soruların, TBMM üyelerinin hükümet üyelerinden belirli konularda bilgi edinmek ve hükümetin iş ve işlemlerini denetlemek amacıyla meclise sunduğu önergeler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer ifadeyle anayasal bir yetki olarak yazılı ve sözlü soru önergeleri, milletvekillerinin ülkenin gündemine dair herhangi bir konuda anayasada ve içtüzükte belirtilen usul ve esaslar doğrultusunda yürütme organından bilgi istemesini ifade etmektedir.

Göç, sözcük anlamıyla "*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi*" olarak tanımlanmaktadır (*Güncel Türkçe Sözlük*, 3 Mart 2022). Göç, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren toplumsal yaşamın önemli unsurlarından biri olarak genellikle insan hareketliliği anlamıyla tanımlanmaktadır (Deniz, 2014, 17). Fakat göçü, geldiğimiz noktada yalnızca insan hareketliliği olarak tanımlamak da yetersiz kalmaktadır. Zira göç yer değiştirme anlamının yanı sıra bir yerleşme eylemini de ifade etmektedir. Bu anlamda, insanların geri kalan yaşamlarının tümünü ya da belirli bir süresini yaşamayı seçtiği coğrafyaya yerleşme eylemlerinin de göç kapsamında olduğu belirtilmelidir. Ek olarak, bu yerleşmenin gönüllü olabileceği gibi zoraki de gerçekleşebileceğine dikkat çekmek gerekmektedir. Ayrıca iklim, ekonomik, siyasal, eğitim, beyin ve emekli gibi farklı yönleri bulunan göçün yalnızca bir yerden ayrılma eylemini ifade etmediği açıktır (Aksoy, 2012, 293-295). Zira göç ihtiva ettiği niteliklere göre farklı disiplinlerce çeşitli yönleriyle tanımlanmaktadır. İnsanların yaşadıkları bölgeden savaş, doğal afet ya da tehcir gibi nedenlerle ayrılmak zorunda kalması ya da zorla çıkartılmaları zorunlu göç anlamına gelirken, daha iyi refah düzeyine ulaşmak amacıyla gönüllü olarak yapılan yer değiştirme ve yerleşme faaliyeti gönüllü göçe karşılık gelmektedir. Yine farklı bir coğrafyada çalışmak gayesiyle yapılan göç ise iş göçünü tanımlamaktadır (Yılmaz, 2014, 1687). Dolayısıyla göç, belirli bir nüfusun bir bölgeden diğerine hareketi anlamından daha kapsamlı bir olgudur ve özellikle sonuçları itibarıyla da siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik yönleri olan çok boyutlu bir olgudur. Bu bakımdan göç, ülkelerin gündemi ya da toplumların hayatları üzerinde siyasi, ekonomik ve toplumsal etkileri olan bir olgudur. Örneğin göç, kent-

lerde hızlı bir nüfus artışına neden olmaktadır. Hızlı nüfus artışı da sosyo-ekonomik hayatta yeni gerilimleri ve kutuplaşmaları doğurmaktadır. Yine göçle birlikte toplumlarda farklı siyasallaşma pratikleri de söz konusu olmaktadır (Tuncel - Ekici, 2015, 12).

Bu minvalde değerlendirildiğinde 2010 yılı sonrasında yaşanan göçün Türkiye üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Hem siyasal hem de toplumsal gündemi belirleyen göç olgusu, aynı zamanda göçmenlerin hukuki statüleri ile barınma, beslenme, eğitim, sağlık ve çalışma ihtiyaçları ve güvenlik gibi konularda Türkiye'yi olumlu ve olumsuz anlamda etkilemiştir. Örneğin, Türkiye özelinde Suriye'den gelen göç dalgası sonrasında ülke göçmenlere ciddi ekonomik kaynak ayırmış, ülkenin faklı bölgelerinde sığınma kampları kurmuş ve göçmenlerin sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır (Ağır - Sezik, 2015, 118-119). Suriye kaynaklı göçle birlikte Türkiye'de sosyal uyum sorunu, etnik ve mezhepsel çatışma ve toplumsal ahlakta bozulma gibi problemler artış göstermiştir. Yine Suriyeli göçmenler ülke ekonomisini de olumlu ve olumsuz anlamda etkilemiştir. Örneğin, ekonomiye düşük iş gücü kaynağı sağlamaları bakımından Türk işçiler için olumsuz fakat Türkiye'de emek piyasası açısından olumlu katkıları olmuştur. Eğitim ve sağlık noktasında Türkiye'deki kurumlardan hizmet alan Suriyeli göçmenler hem ülke ekonomisine hem de kurumların hizmet kapasitesine artı bir yük getirmiştir (Tunca - Karadağ, 2018, 55-59). Türkiye'de siyasal ve sosyo-ekonomik hayatı değinilen açılardan etkileyen göç, 2010 yılı sonrasında toplumsal hayattaki görünürlüğünün artışına paralel olarak yasama organının hükümeti denetleme hususları içinde de giderek önemli bir hale gelmiştir. Yasama organının yaşanan göç karşısında hükümetin uygulamalarını denetlediği yollardan biri de yazılı ve sözlü soru önergeleridir.

2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği benimsenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken öncelikle literatürdeki ikincil kaynaklar incelenmiştir. Sonrasında göç konusuyla ilgili TBMM üyelerinin yazılı ve sözlü soru önergelerinin verileri TBMM'nin resmi web sitesinin arşivlerinden alınmıştır[1]. Türkiye'ye göç dalgasının 2011 Nisan ayında başlaması nedeniyle 01.04.2011 tarihi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin fiilen yürürlüğe girdiği

1 Veriler için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Gecmis-Donem-Yazili-Soru-Onergeleri-Sonuc

tarih olan 09.07.2018 arasındaki yazılı ve sözlü soru önergeleri çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir. İlgili tarihler arasında toplamda 226 adet yazılı ve sözlü soru önergesinin TBMM Başkanlığına verildiği tespit edilmiştir. Bu önergeler çalışmada yıl, siyasi partilere göre dağılım, içerik ve kapsam ve nihai durum ölçütleri üzerinden analiz edilmiştir.

3. Tespitler, Bulgular Ve Tartışma

Milletvekillerinin 2011 yılı ile 2018 yılları arasında göç ile ilgili TBMM Başkanlığına verdiği yazılı ve sözlü soru önergeleri toplamda 226 tanedir. Önergelerle ilgili tüm veriler yukarıda da belirtildiği gibi TBMM'nin resmi web sitesinden alınmıştır. Aşağıdaki Grafik 1'de bu önergelerin yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Grafik 1: 2011-2018 Yılları Arasında Göçle İlgili Yazılı ve Sözlü Soru Önergelerinin Sayısal Dağılımı

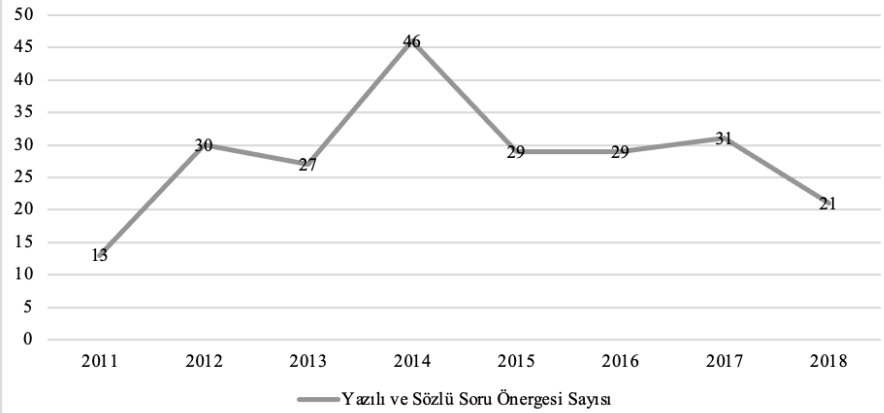

Grafik 1'de de gösterildiği gibi en fazla yazılı ve sözlü soru önergesi 2014 yılında TBMM Başkanlığına verilmiş iken en düşük sayıda önerge 2011 yılında verilmiştir. 2011 yılı ertesinde yazılı ve sözlü soru önergelerinin sayısının artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın nedenlerinden biri şüphesiz 2011 yılının Nisan ayında Suriye'deki iç savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen göçmenlerle ilişkilendirilebilmektedir. Dolayısıyla yaşanan göç dalgasının TBMM'nin gündemini göç ile ilgili hususlar lehinde değiştirdiği görülmektedir. Öte yandan Türkiye'de yasama organının göç ile ilgili meselelerdeki farkındalık düzeyinin de artış eğiliminde olduğu ifade edilebilmektedir. Yazılı ve sözlü soru önergeleri bağlamında bir diğer inceleme önergeleri veren milletvekillerinin siyasi parti dağı-

lımlarına göre yapılmıştır. 2011-2018 yılları arasında muhalefet partileri olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) milletvekilleri ile bağımsız milletvekilleri göç ile ilgili hususlarda önerge vermişlerdir. Bu önergelerin siyasi partilere göre dağılımı aşağıda Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2: Yazılı ve Sözlü Soru Önergelerinin Siyasi Partilere Göre Dağılımı

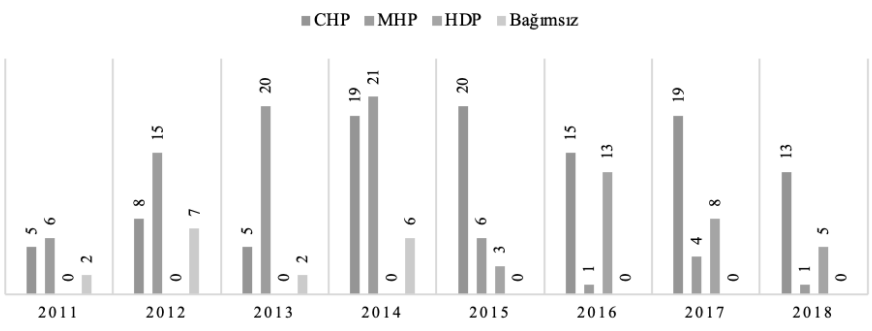

2011-2018 yılları arasında en fazla yazılı ve sözlü soru önergesi veren parti 104 önerge ile Cumhuriyet Halk Partisi'dir. CHP'nin mecliste diğer partilere nazaran daha fazla milletvekilinin bulunması önerge sayılarının çokluğuyla ilişkilendirilebilir. CHP'yi sırasıyla 74 önergeyle MHP, 31 önergeyle HDP ve 17 önergeyle bağımsız milletvekilleri izlemektedir. Grafik 2 dikkate alındığında CHP'nin göç ile ilgili yazılı ve sözlü soru önergelerinin artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte MHP milletvekilleri 2011'den 2014 yılına kadar önerge sayılarını arttırmış olsa da 2015'ten itibaren önerge sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. MHP bağlamında yaşanan düşüşü özellikle 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi ertesinde Adalet ve Kalkınma Partisi ile MHP arasında başlayan yakınlaşmayla açıklamak mümkündür. Zira iki parti arasındaki bu ilişki 2018 yılında bir seçim ittifakına da dönüşmüştür. Yazılı ve sözlü soru önergeleri neticede hükümetin denetlenmesi anlamına gelmektedir. HDP'nin ise 2015 genel seçimleri sonrasında %10'luk seçim barajını aşarak meclise girdikten sonra göç ile ilgili yazılı ve sözlü soru önergesi sayısı bakımından 4 yılda inişli çıkışlı bir profile sahip olduğu görülmektedir.

Yazılı ve sözlü soru önergeleriyle ilgili bir diğer inceleme, önergelerin nihai durumu dikkate alınarak yapılmıştır. Bu minvalde önergeler cevaplandı, cevaplanmadı ve hükümsüz sayıldı olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Aşağıda Grafik 3'te önergelerin nihai durumuna dair veriler paylaşılmıştır.

Grafik 3: Yazılı ve Sözlü Soru Önergelerinin Nihai Durumu

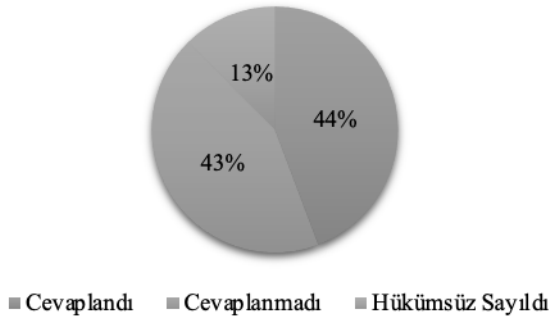

Toplamda 226 yazılı ve sözlü soru önergesinin 100 tanesi hükümet tarafından cevaplanmış, 98 tanesi cevaplanmamış ve 28 tanesi de yasama dönemi süresinin bitmesi nedeniyle hükümsüz sayılmıştır.

Yazılı ve sözlü soru önergeleriyle ilgili son inceleme, önergelerin ilişkili olduğu konular üzerinde yapılmıştır. Bu minvalde önergeler incelendiğinde; önergeleri ilişkili olduğu konuları bakımından temelde İç Göç, Yurt Dışından Türkiye'ye Göç ve Türkiye'den Yurt Dışına Göç olmak üzere üç sınıfta toplamak mümkündür. Buna göre önergelerin ilişkili olduğu konuların yüzdesel dağılımı aşağıda Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4: Yazılı ve Sözlü Soru Önergelerinin İlişkili Olduğu Konular

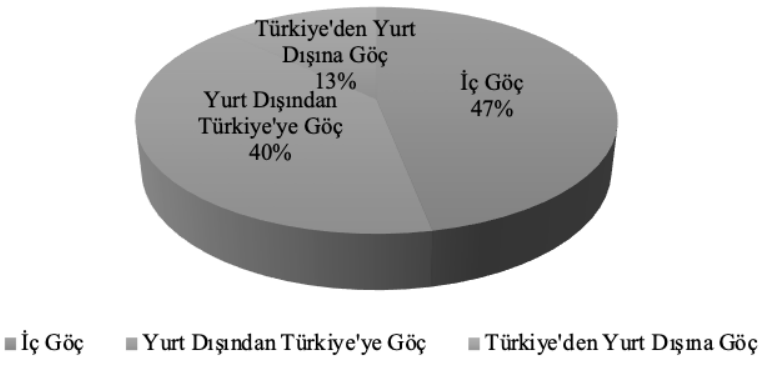

İncelenen 226 önergenin içeriği tematik olarak analiz edildiğinde, önergelerin çoğunluğunun Türkiye'deki iç göç meselesiyle ilişkili olduğu görülmüştür. Toplamda 106 soru önergesinde iç göçe dair hükümete soru sorulmuştur. İç göç özelinde öne çıkan konular da göçlerle ilgili istatistiksel veriler, göç sorunlarının tespiti, çözümü ya da göçün nedenleri, mevsimlik göç ve işsizliktir. Yurt dışından Türkiye'ye göç hususunda toplamda 91 soru önergesi verilmiştir. Bu önergelerde öne çıkan hususlar ise Suriyeli göçmenler, göçmenlerin hukuki statüleri, sınır güvenliği, göçmen kaçakçılığı ve kadın ve çocuk göçmenler olarak tespit edilmiştir. Son olarak Türkiye'den yurt dışına göç konusuyla ilişkili 29 yazılı ve sözlü soru önergesi tespit edilmiştir. Bu önergelerde ağırlıklı olarak beyin göçü meselesi öne çıkmakla birlikte aşırı göçün engellenmesi ve göçlerin nedenlerinin araştırılmasına dair de soru önergeleri verilmiştir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

2010 yılının henüz başlarında Ortadoğu'da patlak veren karışıklıklar Türkiye'ye kitlesel göç hareketliliğini tetiklemiştir. Gelen göç dalgasıyla birlikte ortaya çıkan soru ve sorunlar giderek daha fazla ülkenin gündeminde yer almaya başlamıştır. Bu doğrultuda yasama organı anayasal olarak kendisine verilen bilgi edinme ve denetleme yollarını kullanarak göçle ilgili hususlarda hükümeti denetleme sıklığını arttırmış ve göçle ilgili meseleler yasama organının gündemin daha fazla yer edinir hale gelmiştir. Bu bakımdan yasama organının demokratik rejimlerde üstüne düşen sorumluluğa paralel olarak davrandığı görülmektedir. Ayrıca 2010 sonrası yaşanan göç dalgasının milletvekillerinin göç ile ilgili hususlardaki farkındalık düzeyini arttırdığı da yine bu minvalde ifade edilebilmektedir.

Çalışmada 2011-2018 yılları arasında milletvekillerinin TBMM Başkanlığına sunduğu 226 yazılı ve sözlü soru önergesi incelenmiştir. Analiz sonucunda, göçle ilgili yazılı ve sözlü soru önergelerinin sayısal olarak artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan göç ile ilgili hususlarda en fazla önerge veren partinin CHP olduğu tespit edilmiştir. Önergelerin nihai durumu üzerine yapılan incelemede önergelerin yüzdesel çoğunluğunun cevaplanmadığı ya da hükümsüz sayıldığı görülmektedir. Son olarak da önergelerin ilişkili olduğu konular bağlamında yapılan incelemede Türkiye'deki iç göç ile dış göç konularının birbirine yakın oranda işlendiği saptanmıştır.

Kaynakça

Ağır, Osman - Sezik, Murat. "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları". *Birey ve Toplum Dergisi* 5/9 (2015), 95-123.

Aksoy, Zeynep. "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/20 (2012), 292-303.

Deniz, Taşkın. "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 181/181 (2014), 174-204.

Heywood, Andrew. *Siyaset*. *çev.* Bekir Berat Özipek vd. Ankara: Adres Yayınları, 2007.

Özbudun, Ergun. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2014.

Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.

TBMM. *İç Tüzük El Kitabı*. Ankara: TBMM Basımevi, 2014.

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Geçmiş Dönem Yazılı ve Sözlü Soru Önergeleri". 1 Mart 2022. https://www.tbmm.gov.tr/Denetim/Gecmis-Donem-Yazili-Soru-Onergeleri-Sonuc

Tunca, Hakan Ömer - Karadağ, Ahmet. "Suriye'den Türkiye'ye Göç: Tehditler ve Fırsatlar". *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 28/2 (2018), 47-68.

Tuncel, Gökhan - Ekici, Süleyman. "Göç ve İnsan". *Birey ve Toplum Dergisi* 5/9 (2015), 9-22.

Güncel Türkçe Sözlük. 3 Mart 2022. https://sozluk.gov.tr/

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Yılmaz, Abdurrahman. "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri". *Turkish Studies* 9/2 (2014), 1685-1704.

SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK UYUM POLİTİKALARININ GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Alpcan Acar- Mehmet Emin Güven
İnönü Üniversitesi/YÖK Bursiyeri- İnönü Üniversitesi/Arş. Gör.
0000-0002-2314-6702-0000-0001-9863-5212
alpcan.acar@inonu.edu.tr - mehmetemin.guven@inonu.edu.tr

Giriş

Tarih boyunca çeşitli nedenlerden dolayı göç almak ve göç vermek zorunda kalan devletler, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan göçün getirilerinden ve götürülerinden olumlu veya olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Ancak göç sürecini kontrol edebilme ve yönetebilme becerisine sahip olan devletler, göçün getirilerini kazanımlara dönüştürürken, aynı zamanda göçün götürülerinin neden olacağı sorunları önleyerek göç olgusunu fırsata çevirebilmişlerdir.

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve bölge ülkelerine yayılarak hükümet karşıtı protestolar ve ayaklanmalar şeklinde gelişen olaylar, 2011 yılında Suriye'ye sıçramış ve Suriye'de yaşanan gelişmeler, sürecin iç savaş haline dönüşmesine neden olmuştur. Ülkede yaşanan iç savaş nedeniyle savaştan kaçan Suriye halkı, komşu ülkelere ve yoğun olarak Türkiye'ye sığınmışlardır. Türkiye ise yaşanan gelişmeler karşısında Suriye'deki iç savaştan kaçarak sığınan göçmenleri[1] açık kapı politikasıyla kabul etmeye başlamış ve göçmenler için yaşam alanları oluşturmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Mart 2022 verilerine göre Türkiye'de geçici koruma altında 3 milyon 754 bin 591 Suriyeli göçmen bulunmaktadır.[2] Türki-

1 Türkiye'nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ni "*coğrafi kısıtlama/sınırlama*" şartıyla 1961 yılında kabul etmesi ve "*Avrupa'da meydana gelen olaylar*" kapsamında ele alması, Türkiye'nin yalnızca Avrupa ülkelerinden sığınan insanları "mülteci" olarak tanımlamasını, diğer ülkelerden sığınma talep eden insanları ise "şartlı mülteci", "ikincil koruma" ve "geçici koruma" statülerinde değerlendirmesine ve Suriyelilerin de "*geçici koruma*" statüsünde kabul edilmesine yol açmıştır. Bu nedenle çalışma boyunca, Suriyeliler için "mülteci/sığınmacı" kavramları yerine genel bir ifade olan "göçmen" kavramı tercih edilmiştir.

2 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 (Erişim Tarihi: 7 Mart 2022).

ye'nin, Suriye'den gelen yoğun göç karşısında benimsemiş olduğu göç(-men) politikalarının ve göç kaynaklı yaşanan siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarının uzun vadede birer güvenlik sorununa dönüşmesi tehlikesi, Türkiye'nin süreç yönetimi ve uyum politikalarındaki öngörüleri ve becerisiyle yakından ilişkilidir.

Türkiye kamuoyunda, Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye'ye gelmeye başlayan göçmenlerin, kısa süre içerisinde mevcut sorunların sona ermesiyle birlikte ülkelerine, Suriye'ye geri dönecekleri düşüncesi hakimdi. Ancak iç savaşın uzamasına bağlı olarak Suriyeli göçmenlerin ülkelerine kısa vadede geri dönüş ihtimallerinin azalması ve geri dönüş sürelerinin uzaması, kamuoyunda artan oranda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel huzursuzluklara yol açmaya başlamış ve göç hareketinin uzun vadede güvenlik sorunlarına dönüşebilme ihtimalini gündeme taşımıştır. Dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin kısa vadede ülkelerine dönebilme olasılığının azalması, Türkiye'nin mevcut göç politikalarını, göçmenleri geri gönderme, göç hareketlerini tersine çevirme veya göçmen akınını durdurmaya yönelik olarak geliştirmesiyle birlikte göçmenlere ilişkin politikaların topluma entegrasyon fırsatları çerçevesinde değerlendirilmesi ve uyumlaştırmaya dönük pratik tedbirler alınması yönünde revize edilmesini de gerekli kılmaktadır. Göçmenlere ilişkin olarak çözüm politikaları dikkate alındığında; göçmenlerin gönüllü geri dönüşlerinin sağlanması, üçüncü ülkelere yerleştirilmeleri ve bulundukları ülkelere entegrasyonları durumları ön plana çıkmaktadır. Ancak Suriye'deki iç savaşın devam etmesi ve üçüncü ülkelerin tavırları nedeniyle ilk iki seçeneğin uygulama kapasitesinin düşüklüğü, üçüncü seçenek olan entegrasyon süreçlerini daha önemli kılarak ön plana çıkarmaktadır. Entegrasyon kavramı, her ne kadar muğlaklığı itibariyle asimilasyon kavramına yakınlaşsa da çalışmada uyum süreci kapsamında ele alınmaktadır.

Entegrasyon/uyum süreci, göçmenlerin kendi kültürel kimliklerinden vazgeçmek zorunda kalmadan, sığınılan ülkenin toplumsal yapısına uyum sağlamaya hazır olma durumunu ifade etmektedir. Bu bakımdan göçmenlerin toplumsal yapı içerisinde barınmadan yeterli gıdaya erişimlerine, eğitimden sağlık hizmetlerine, yasal iş imkanlarından sağlıklı çalışma koşullarına kadar birçok alanda asgari düzeyde sosyal ve ekonomik durumlarının uyumlu hale getirilmesi oldukça önemlidir. Diğer taraftan, kamuoyunda göçmenlerin neden olduğu düşünülen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sorunların ve güvensizliğin yabancı düşmanlığı, nefret

söylemleri ve dışlama gibi davranışlarına dönüşmesinin önlenmesi, toplumsal uyum sürecinin önemli bir basamağını oluşturmaktadır. Güvenlik perspektifinden, Türkiye kamuoyunun ve Suriyeli göçmenlerin karşılıklı güvensizlik durumlarının 'toplumsal güvenlik ikilemine' yol açması, iki boyutlu bir güvenlik ve entegrasyon/uyum sürecini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, Suriyeli göçmenlere yönelik uygulanan uyum ve entegre politikaları, kamuoyunda bireysel veya toplumsal olarak karşılaşılan sorunların ve tehditlerin çözümüne yönelik farkındalıkların oluşturulması, siyasi ve hukuki süreçlerin uyumlu hale getirilmesi ve desteklenmesi, Suriyelilerin geri dönüş odaklı ve uzun süreli olmayan "geçici koruma" statülerinin değiştirilmeleri ve uluslararası haklarının sağlanması yoluyla etkinlik kazanacak ve başarıya ulaşacaktır.

Çalışma kapsamında; 2011 yılı itibariyle Suriye'den Türkiye'ye gerçekleştirilen göç hareketleri doğrultusunda hayata geçirilen uyum politikalarının, Türkiye'nin toplumsal yapısıyla göçmenlerin toplumsal uyum sürecinin güvenlik sorunları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu tartışılmış ve sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan uzun vadede göçün, ulusal güvenliğe yönelik etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılmış ve çalışmayla ilişkin veriler toplanırken ilgili kurumların bilimsel araştırmaları ve raporlarından, literatürdeki makale, kitap ve açık haber kaynaklarından yararlanılmıştır.

1. Göç ve Güvenlik ilişkisi

Toplumsal bir olgu olan göç, tarih boyunca birey ve toplum yaşamını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemesi bakımından her zaman güvenlik konusuyla yakın ilişki içerisinde olmuştur. Nitekim göçü meydana getiren savaşlar, çatışmalar, doğal afetler, yoksulluk ve insan hakları ihlalleri gibi nedenler incelendiği zaman bireylerin veya toplumların, güvenlik kaygılarıyla bir yerden başka bir yere hareket ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla göç yalnızca nedenleri bağlamında değil, sonuçları itibariyle de başlı başına güvenlik meselesinin önemli bir unsurudur (Telatar, 2019, 7). Bu bakımdan göç eden insanlar ve göçü kabul eden devletler, göç hareketi neticesinde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar ve bu sorunlar her iki tarafın güvenlik kaygılarını farklı şekillerde yeniden gündeme taşımaktadır. Ayrıca göçün neden olduğu bu güvenlik kaygılarına yönelik olarak tarafların aldıkları tedbirler ise tarafların güvensizliğini artırmakta ve toplumsal yapı içerisindeki güvenlik ikilemlerine neden olmaktadır. Göç,

nedenleri ve sonuçları itibariyle göç eden ve göç alan taraf için güvenliği vazgeçilmez kılarken, güvenliğin kim için olduğu sorusu ise güvenliğin taraflara/özneye yönelik tehditler kapsamında sürekli üretilmesini ve güvenlikleştirme sorununu kaçınılmaz kılmaktadır.

1990'lı yılların başından itibaren, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte, güvenliğe ilişkin yaklaşımlar ve tanımlamalar değişmeye başlamıştır. Bu durum, güvenliğin yalnızca devlet eksenli ve askeri güvenlik odaklı ele alınışının sorgulanmasına neden olurken, aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve küreselleşmeyle beraber birey ve toplum güvenliği çerçevesinde bireysel güvenlik, çevresel güvenlik, gıda güvenliği ve enerji güvenliği gibi yeni yaklaşımların önem kazanmasını sağlamıştır (Karasu, 2020, 71). Soğuk savaş sonrası çatışma risklerinin azalması, küreselleşmeyle birlikte insan, mal ve hizmetlerin dolaşımında sınırların önemini yitirmeye başlaması ve teknolojik gelişmelerle devletlerin toprak bütünlüğü ve egemenliğini korumada askeri odaklı önlemlerin öneminin azalması, güvenlik politikalarının klasik yapısını değiştirmiştir (Brauch, 2008, 15). Diğer taraftan mevcut güvenlik önlemlerinin ve kullanılan araçların da yeni sorun alanları karşısında yetersiz olduğu anlaşılmış ve güvenlik anlayışları da bu doğrultuda değişiklik göstermeye başlamıştır (Keohane - Nye, 2008: 158-162). Güvenlik açısından devletler tarafından tercih edilen askeri güce dayalı anlayış ve sert güç araçları yerine, toplumları etkilemek ve dönüştürmeye yönelik olarak güvenlik kapsamında yumuşak güç araçları önem kazanmaya başlamıştır (Nye, 2020, 41-43).

1994 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu da güvenlik anlayışında değişimi ortaya koymakta ve güvenliğin insani ve toplumsal boyutuna dikkat çekmektedir. Rapor, nükleer güvenlikten insani güvenliğe geçiş için çok derin düşünce değişikliğine ihtiyaç olduğunu ve bireylerin evlerinde ve işlerinde güvende değillerse dünyanın güvende olmadığını vurgulamaktadır. Rapor ayrıca, insanı ve toplumsal güvenliği sırasıyla ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, bireysel güvenlik, toplum güvenliği ve siyasal güvenlik olmak üzere yedi başlık altında ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, toplumların temel insani ihtiyaçlarını giderebilmeleri, hastalıklara karşı korunabilmeleri, temel gıda maddelerini temin edebilmeleri, çevre sağlığı ve toprağın korunabilmesi, bireysel ve toplumsal güvenliğin ve hakların korunabileceği siyasal ve hukuki güvenliğin sağlanması ve sürdürülebilir kılınması yeni

güvenlik anlayışının boyutları olarak değerlendirilmektedir (UNDP, 1994, 22-33).

11 Eylül 2001 küresel terör saldırılarına kadar evrensel bir güvenlik tehlikesi olarak görülmeyen göç olgusu, bu tarihten sonra devletlerin ulusal güvenlik ve sınır güvenliği perspektifinden terörizmle yakından ilişkilendirilmeye başlamıştır (Collyer, 2006, 256). Bu doğrultuda başta ABD olmak üzere dünyadaki birçok devlet, ulusal güvenlik politikalarında göç hareketlerinin ortaya çıkaracağı çeşitli sorunlara yönelik önleyici katı kararlar almaya ve kurallar uygulamaya (duvarların örülmesi, sınır dışı etme vb.) başlamıştır. Her ne kadar devletler güvenliği insani güvenlik boyutuyla değerlendirmeye çalışsalar da devletlerin ulusal güvenlik çıkarları noktasında göçün pozitif yanlarını değerlendirdikleri, negatif etkilerinden kaçınma davranışı içerisinde oldukları söylenebilir.

Göç hareketlerinin ekonomi-güvenlik açısından, hem göç veren hem de göç alan ülkeler için önemli etkileri bulunmaktadır. Göç veren ülkeler açısından, ülkenin ekonomik kaynak ve istihdam yetersizliği göçün ana nedenini oluştururken, göç eden nüfusla birlikte ülkenin genç nitelikli iş gücünü kaybetmeye başlaması, ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmasını ve ekonomi güvenliğini tehdit etmektedir (De Haas, 2005, 1274). Diğer taraftan göç alan ülkeler için ise ekonomi güvenlik ilişkisi iki yönlü sonuç doğurabilmektedir. İlk olarak; göçmenler, göç alan ülkelere yeni iş alanları ve sektörlerle ekonomik canlılık ve hareket kazandırabilmekte ve doğum oranınlarının azlığı ve yaşlı nüfus kaynaklı işgücü ihtiyacını karşılayabilmektedir (Mahroum, 2001, 29). İkinci olarak ise; göçmenler, göç alan ülkeler için ekonomik bir yük ve ekonomik güvenliğe bir tehdit olarak görülmektedir. Bu açıdan, göçmenlerin piyasada daha düşük fiyatlara çalışması ve ücretleri düşürmesi, işgücü arzını artırması nedeniyle işsizliğe sebep olması, diğer mal ve hizmetlerin ve konut/kira fiyatları yükseltmesi nedeniyle halkın ekonomik güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Karyotis, 2007, 10).

Göç hareketlerinin en büyük etkisinin toplumsal bir olgu olması dolayısıyla toplumsal yapı üzerinde gerçekleştiği söylenebilir. Göç hareketleriyle birlikte toplumsal yapının mevcut etnik, kültürel, dinsel ve dilsel yapısında çeşitlilikler ve zamanla değişiklikler meydana gelmektedir. Dolayısıyla göç alan toplumların mevcut toplumsal yapılarını ve kimliklerini muhafaza edebilmeleri ve göç edenlerin ise toplumsal yapı içerisindeki farklılıklarını ve kimliklerini koruyabilmeleri bir güvenlik meselesi

oluşturmaktadır (Telatar, 2019, 26). Bu bakımdan homojen ulus devlet anlayışının inşasında ve korunmasında bir araç olarak kullanılan göç hareketleri aynı zamanda ulus devlet yapısının bozulmasına, heterojen bir hal almasına da neden olabilmektedir (İçduygu, 2010, 19-20). Bu nedenle toplumların yerleşik değerlerini korumaya dönük olarak göçmenlere yönelik ötekileştirme ve dışlama söylemleri üzerinden güvenlikleştirme çabaları, göç alan toplumlarda sosyal, ekonomik veya kültürel sorunları siyasal alana taşımakta ve toplumsal gerilimlere neden olmaktadır.

Ulusal güvenliğin ve genel asayişin sağlanması açısından, göç hareketiyle birlikte göçmenlerin ülkeye giriş sürecinde göçmenlerle birlikte yasadışı grupların ve terör örgütleri elemanlarının geçiş yapabilme ihtimali, iç güvenlik açısından önemli tehditleri de beraberinde getirmektedir. Ayrıca göçmenlerin ülke içindeki toplumsal yaşama uyumlarının sağlan(ama)ması durumu, illegal hareketlerin ve davranışların kontrolü açısından önemlidir. Diğer taraftan göçmenlerin ülke içindeki suç örgütleri, yasadışı gruplar ve organizasyonlar tarafından istismar edilmeleri ve mağdur edilmeleri tehlikelerinin bulunması da koruyucu uyum politikalarının ve güvenlik politikalarının önemini ortaya koymaktadır. 2018 yılı Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNCHR, 2018) verilerine göre, dünyada en çok mülteci sayısına sahip ülkelerin başında Türkiye (3,7 milyon) gelmektedir ve Türkiye'yi sırasıyla Pakistan (1,4 milyon), Uganda (1,2 milyon) Sudan ve Almanya (1,1 milyon) takip etmektedir. Bu oran, Türkiye'nin güvenlik politikalarının göç kaynaklı güvenlik sorunları kapsamında uyum politikalarıyla birlikte revize edilmesinin gerekliliğini ve önceliğini ortaya koymaktadır.

2. Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Gelişmeler ve Uyum Politikaları

Arap ülkelerinde 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci çok yönlü etkilere sahip olmuştur. 2011 yılında Suriye'de de gerçekleşen eylemler, çatışma ve protestolara dönüşmüştür. Arap Baharı ve daha özelinde Suriye'de meydana gelen olaylardan birçok ülke doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmiştir. Geniş bir coğrafyayı etkisi altına alan bu süreç, Türkiye'de de yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Bu minvalde Türkiye başta göç konusu olmak üzere birçok alanda Suriye'deki olaylardan etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin insani hassasiyetleri, tarihi geçmişi, etnik ve dini kimliğinin getirileri, Suriyelilerin ülkeye kabulünde önemli etkiye

sahiptir. Bulunduğu coğrafyada belirleyici bir konuma sahip olan Türkiye, Suriyeliler tarafından da önemli bir liman olarak görülmüştür (Türk, 2019, 18). Dolayısıyla Suriye'deki iç savaş önemli bir kitleyi Türkiye'ye göç etmeye zorlamıştır. Bu göç süreci çok boyutlu ele alınabilirken Türkiye için de çok yönlü sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye dışında birçok ülke göç konusundan etkilenirken aşağıdaki şekilde de ifade edildiği üzere bu süreçten en çok etkilenen ülke konumunda Türkiye bulunmaktadır.

Şekil 1. Ülkesini Terk Eden Suriyelilerin Ülkelere Göre Dağılımı

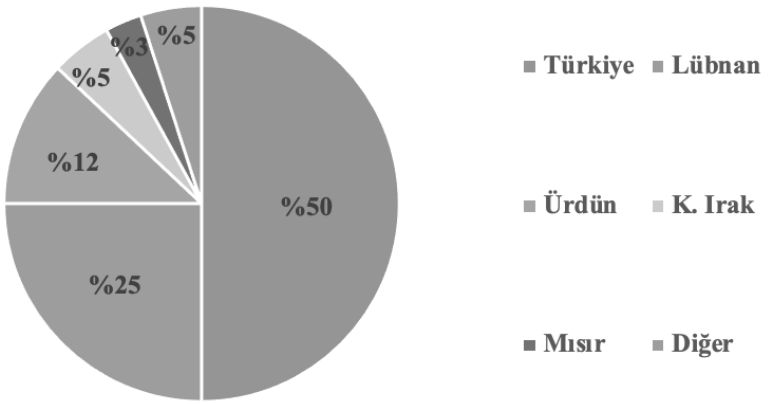

Kaynak: (Erdoğan - Ünver, 2015, 20).

Türkiye'nin Suriye'ye komşu olmasının yanı sıra, sınır hattının 911 km kadar ciddi bir büyüklükte olması Türkiye'nin Suriye'de meydana gelen gelişmelerden büyük ölçüde etkilenmesinde önemli rol oynamıştır. Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere Suriyelilerin can güvenliği üzerinden ülkelerini terk ederken öncelikle hedef ülke konumuna Türkiye'yi aldıkları anlaşılmaktadır. Her göçün arkasındaki temel motivasyonlar birbirlerinden farklı olabilmektedir. Ancak Suriye özelinde temel göç motivasyonu can güvenliğinin sağlanması üzerine inşa edilmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin Suriye ile olan hem coğrafi yakınlığı, hem de dini ve belirli noktalarda akrabalık bağlarının olması, Türkiye'yi tercih edilen ülkelerin başında getirmiştir (Neccar - Erkut, 2016, 190). Öztürk ve Çotlu'nun da (2018, 190) ifade ettiği üzere, Türkiye Suriyelilere yönelik olarak açık

kapı politikası izlemiş, geçici koruma statüsü vermiş ve Suriyelilere ev sahipliği yaparak önemli bir sığınmacı sorunuyla da karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye ciddi bir Suriyeli göçmen akımıyla karşı karşıya kalmış ve yoğun göç hareketleri karşısında bir nevi geçici ve pratik çözümler üretmek zorunluluğu hissetmiştir. Bu bağlamda 2013 yılında "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" ve sonrasında 2014 yılında "Geçici Koruma Yönetmeliği" çıkarılmıştır (Salmaşur - Şahin, 2020, 91-92).

Tablo 1: Türkiye'de Bulunan Suriyeli Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler
2012	14.237
2014	1.519.286
2016	2.834.441
2018	3.623.192
2020	3.641.370
2022 (24.03)	3.754.591

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı 2022 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tarihsel süreçte Türkiye, hemen her dönem göç sorunuyla yüzleşmiştir. Bireysel veya kitlesel göçten, motivasyonu birbirinden farklı olan birçok göç türü ile karşı karşıya kalan Türkiye, göçmenler için sığınılacak bir liman konumunu sürdürmüştür. Son dönemlerde Irak ve Suriye'den önemli göçlere maruz kalan Türkiye, günümüzde büyük bir Suriyeli kitlesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum ise göç ve daha özelinde Suriyeli göçmenler konusunu çok yönlü analiz etmeyi gerekli kılan ve çok boyutlu sonuçları olan bir alanı ortaya çıkarmaktadır (Türk, 2019, 21). Türkiye'de yıllara göre artan bir Suriyeli nüfusu da ortaya çıkmaktadır. 2012 yılından günümüze kadar Suriyeli nüfusunun giderek arttığı yukarıdaki tabloda da görülmektedir. Dolayısıyla göç ve daha özelinde Suriyeli göçmenler konusu giderek artan bir etki skalasına sahiptir. Böylece ilgili konunun detaylı analizlere tabi tutulması ve taşıdığı birçok potansiyelin ele alınarak tartışılması gerekmektedir.

Suriyeli göçmenlerin ülke genelindeki dağılımları da önemli farklılıklar taşımaktadır. Özellikle bazı illerde Suriyeli nüfusu beklenenden fazla iken bazı illerde daha az Suriyeli bulunmaktadır. Büyük şehirlerde istihdam kaygısı üzerine yönelim artabilirken Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep ve Kilis gibi illerimize ise akrabalık ilişkilerinden dolayı da önemli bir yönelim olmaktadır. Türkiye'nin mevcut durumunun yanı sıra coğrafi konumu da Suriyelilerin dağılımında etkili olmaktadır. Bu minvalde Avrupa ülkelerine geçiş için transit ülke konumuna sahip olunması Çanakkale ve İzmir gibi illerinde Suriyeliler için yönelinen şehirler arasında olduğu bilinmektedir (Aktaş, 2018, 134). Bu minvalde aşağıdaki veriler önemli çıkarımlar sağlayabilmektedir.

Tablo 2: Suriyeli Göçmen Nüfusunun Bazı İllere Göre Dağılımı

Şehir	Suriyeli Nüfusu	İl Nüfusu ile Karşılaştırılması	Şehir	Suriyeli Nüfusu	İl Nüfusu ile Karşılaştırılması
Adana	256.196	%11,32	**Hatay**	433.212	%25,93
Adıyaman	23.081	%3,65	**İstanbul**	538.126	%3,40
Ankara	100.812	%1,75	**İzmir**	149.786	%3,38
Antalya	3.979	%0,15	**Kilis**	106.862	%73,28
Batman	15.937	%2,54	**Malatya**	31.606	%3,91
Bursa	184.065	%5,85	**Mersin**	241.045	%12,75
Çanakkale	5.123	%0,92	**Osmaniye**	42.890	%7,76
Diyarbakır	24.323	%1,36	**Sakarya**	15.638	%1,47
Eskişehir	6.137	%0,68	**Şanlıurfa**	428.887	%20,01
Gaziantep	461.613	%21,67	**Tunceli**	52	%0,06

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı 2022 verileri kullanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Suriyeli nüfusun önemli ölçüde dağınık bir şekilde yayıldığı ve belirli iller özelinde Suriyeli nüfusun yüksekliği dikkat çekmektedir. Özellikle Kilis, Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa Suriyeli nüfus bakımında yüksek sayılara sahipken İstanbul, Adana ve Mersin gibi illerde de önemli sayıda Suriyeli bulunmaktadır. Sınır boyuna yakın yerlerdeki illerde belirli ölçü-

de akrabalık bağları Suriyeli nüfus için çekici etken olabilirken büyükşehirler ise istihdam arayışı üzerinden çekici hale gelebilmektedir. Nüfus olarak önemli bir sayıya sahip olan Suriyeliler, devlet politikası veya kendi bireysel yaşamları neticesinde belirli ölçülerde topluma kabul olmaya çalışmakta ve yaşamlarını sürdürmektedir. Veriler göz önüne alındığında, Suriyelilere yönelik politikaların daha hassas, kapsayıcı ve uzun vadeye dönük yapılmasına da ihtiyaç doğmaktadır. Dolasıyla devletin izleyeceği politikalar ve toplum hayatını yönlendirici gücü öne çıkmaktadır. Türkiye bu çerçevede Suriyelilere yönelik "uyum" politikaları geliştirerek süreci daha doğru, kararlı ve istikrarlı bir şekilde yürütmeye çalışmaktadır.

Göçmenlere yönelik geliştirilen uyum politikaları temel bir zorunluluğun ifadesi olarak da görülebilir. Çünkü göç konusu göç alan toplum ve göç eden kişiler için yeni bir uyum sürecini ortaya çıkarabilmektedir. Böylece göç kaynaklı uyum konusunu ve ortaya çıkan sorunları çift yönlü ve çok boyutlu olarak görmek gerekmektedir. Göç eden ve göç alan toplumun karşılıklı etkileşimde olduğu, karmaşık, çok aktörlü ve dinamik bir yapı olan uyum konusunun neticeleri de bir o kadar kapsamlıdır. Uyum süreci sonucunda göçmenler toplumla entegre olabildiği gibi toplum tarafından dışlanabilmekte veya göçmen uyum sürecindeki başarısızlık nedeniyle kendi içine kapanabilmektedir (Karasu, 2017, 633-634). Ayrıca uyum sürecinde göç alan toplumun ve göçmenlerin tarihsel arka planından kültüre kadar birçok faktör etkin rol oynamaktadır. Uyum süreci ülkeden ülkeye ve izlenecek politikalara göre farklılıklar taşımaktadır. Bu bağlamda uyum sorununu çözebilmek için asimilasyon, bütünleşme ve çok kültürlülük gibi yaklaşımlar öne çıkmaktadır (Karasu, 2017, 635). Türkiye ise bu temel yaklaşımların dışına çıkarak yeni bir uyum politikası ortaya koymaya çalışmaktadır (Taşçı - Kara, 2019, 263).

Göç İdaresi Başkanlığı uyumu *"yabancılara ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandıracak faaliyetlerdir"* biçiminde tanımlamıştır (T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.). Ayrıca göç idaresi tarafından "uyum" kapsamındaki felsefe karşılıklılık, gönüllülük ve kurumlar arası iş birliği olarak belirlenmiştir. Böylece başkanlık uyum faaliyetleriyle *"Yabancılar, ev sahibi toplum, sivil toplum kuruluşları, basın mensupları, akademi, kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik 'Göç ve Uyum' konularında faaliyet yürütmektedir"* (T.C İçişleri Bakanlığı

Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.). Dolayısıyla uyum süreci geniş bir yelpazeye sahip olmakla beraber ülkemizde 2019 yılı da "Uyum Yılı" olarak belirlenmiştir (Taşçı - Kara, 2019, 263). Göç idaresi uyum politikalarını tanımlarken asimilasyoncu olmayan, gönüllülük esaslı girişimleri önceleyen ve hem ev sahibi topluma hem de yabancılara birçok alanda gelişme olanağı tanıyan, karşılıklı uyum sağlanmasını amaçlayan ve yabancıların kendi yeteneklerini de öne çıkarmasına imkân tanıyan politikalar bütünü olarak da tasvir etmektedir (T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.).

Göç idaresi başkanlığı bünyesinde yabancılara yönelik uyum politikaları çerçevesinde yapılan faaliyetleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y. (b)):

- Eğitim kapsamında özellikle ülkenin eğitim sistemini tanıtıcı ve eğitim sisteminin temel ilkelerini ifade eden yayınlar çıkarılarak okul öncesi eğitim, zorunlu eğitim, mesleki eğitim merkezleri, yükseköğretim ve halk eğitim merkezleri hakkında temel bilgilendirmeler yapılmaktadır.
- Toplum içerisinde çeşitli suç girişimleri, mağduriyetler ve can güvenliği gibi temel endişe ve risk durumlarında yabancıların başvurabileceği "YİMER 157" hattı önemli bir yere sahiptir. Bu hat Türkçe, İngilizce, Arapça, Rusça, Almanca ve Farsça hizmet vermektedir. Bununla beraber ülke genelinde acil durum ihtiyaçlarına yönelik tüm numaralar paylaşılarak gerekli tedbirlerin alınması ve bilgilendirmenin yapılması amaçlanmıştır.
- Hem ev sahibi toplum hem de yabancılar için önemli hususlardan bir tanesi finans konusudur. Özellikle yabancılar bulundukları ülkenin mevcut finans sisteminin temel niteliklerini bilmek zorundadır. Bu doğrultuda oluşturulan bilgilendirici faaliyetler Türkiye'nin piyasa yapısından mevcut para birimine kadar bilgilendirici içeriklere sahiptir.
- İnsanlar için temel konuların başında sağlık gelmektedir. Dolayısıyla Suriyelilerin de sağlık alanında sahip oldukları hakları bilmeleri gerekmektedir. Bu çerçevede gerekli bilgilendirmeler yapılarak Suriyelilerin yoğun oldukları yerlerde Göçmen Sağlığı Merkezleri bulunarak, bu merkezlerden sadece geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler istifade etmektedir. Ayrıca sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek için İl Göç İdaresi Müdürlüklerine kayıt yaptırıl-

ması gerekmektedir. Aksi takdirde geçici koruma kimlik belgesi olmayan Suriyeliler sadece acil sağlık hizmetleri, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve aşılama hizmetlerinden faydalanabilmektedir.

- Suriyelilerin topluma uyum sağlayabilmeleri için Türk kültürü ve sosyal yaşamı hakkında bilgilendirilmeleri büyük öneme sahiptir. Bu çerçevede göç idaresi hazırladığı broşürler vasıtasıyla Türklere özgü davranış ve uygulamalar, iyi dilekte bulunma biçimleri, mimiklerle iletişim, ölümle ilgili gelenekler ve sosyal kurallar (genel nezaket, resmî kurumlarda ve toplu yaşam alanlarında uyulacak kurallar) üzerine detaylı bilgilendirmeler yapmaktadır.
- Barınma konusu da Suriyeliler için önemli konular arasındadır. Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma statülerine sahip kişilerin sadece Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün belirlediği illerde ikamet etmeleri gerekmektedir. Bu çerçevede Suriyelilerin barınma üzerinden ev kiralama usulleri ve dikkat edilecek noktalar, kiracının hak ve yükümlülükleri ve aboneliklerin nasıl yapılacağı sade ve anlaşılır bir biçimde anlatılmaktadır.
- Göç edilen ülkenin finans sistemini bilmenin yanı sıra Türkiye'ye uyum sağlamanın en temel noktalarından bir tanesi çalışmak veya iş kurmak olduğu da ifade edilmiş ve ikincil koruma statüsüne sahip kişilerin çalışabileceği belirtilmiştir. Ayrıca göç idaresi tarafından hazırlanan yayınlar çerçevesinde çalışma hakkının nasıl alınacağı, iş arama sürecinde neler yapılabileceği, eğitim kurslarının neler olduğu, çalışma sırasında sahip olunan hakların neler olduğu ve Türkiye'de iş kurma süreci hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır.
- Hukuk ve adalet sistemi hakkında Suriyelilerin bilgilendirilmesi ve Türkiye'nin mevcut hukuk sisteminin öğretilmesi uyum süreci için önemli bir yere sahiptir. Bu minvalde göç idaresi bünyesinde çalışmalar yapılarak aydınlatıcı broşürler hazırlanmıştır.
- Özellikle toplumsal uyum sürecinde dil konusunun önemi vurgulanırken, Türkçe'nin öğrenilmesi ve bu öğrenim sürecinde devletin sağladığı imkânlar çıkarılmaktadır. Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığı'nca Halk Eğitim Merkezlerinde ücretsiz Türkçe dil kursu olanağı sağlanmıştır.

Ülkemizde geçici koruma statüsüne sahip Suriyelilerin toplumsal kabul ve göç-toplumsal yapı arasındaki sorunları en aza indirmek için izlenen uyum politikaları belirleyici olmaktadır. Bu doğrultuda "Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılar İçin Bilgilendirme Broşürü" önemli bir yere sahiptir. Broşür çerçevesinde Suriyelilerin birçok hizmetten faydalanabilmeleri için "Geçici Koruma Kimlik Belgesi"ne vurgu yapılmakta ve ilgili belgenin alım süreci basamaklar halinde anlatılmaktadır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yanı sıra özellikle eğitim ve diğer yaşantı için dil konusuna da ayrı bir parantez açılmıştır. Bu minvalde halk eğitim merkezleri, İŞKUR İl Müdürlükleri ve belediyelerde genç ve yetişkinler için ücretsiz dil eğitimi de verilmektedir. Dil konusunun eğitime engel teşkil etmemesi için okullarda yabancı uyruklu çocuklara yönelik Türkçe dil kursları da verilmektedir. Ayrıca yetişkinler için mesleki eğitim ve kurs imkânlarının sağlanması, Suriyelilerin istihdam ve ekonomiye dahil olmaları için önemli bir adım olarak görülebilir. Sosyal yardım konusunda ihtiyaç halinde olup ve temel ihtiyaçlarını karşılayamayanların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Belediye, Kızılay, sivil toplum kuruluşları ve Birleşmiş Milletler'e bağlı kuruluşlara başvurmaları belirtilmektedir. Üçüncü bir ülkeye yerleşme izni alanlar için yasal prosedürün ücretsiz olarak gerçekleşeceği de ifade edilmiştir. Özellikle şehirler arası seyahatin gerçekleşebilmesi İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nden alınacak yol izin belgesine bağlanmıştır. Tüm hukuk kurallarına uyulmasına yönelik kesin ifadelerle beraber 7 yaşını dolduran çocukların İl Göç İdaresine parmak izlerinin kayıt altına alınması için başvurması da gerekli kılınmıştır (T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y. (c)).

Toplumun yabancıları kabul etmesinde ve sürecin olumsuz bir duruma dönüşmemesinde oluşturulan algı ve bilgilendirmeler önemli bir etkiye sahiptir. Suriyeli nüfusu, Türkiye için önemli bir kitleyi ve demografik konuyu da oluşturmaktadır. Bu bağlamda Suriyelilere yönelik bilgilendirme ve ifadelerin doğruluk payları hayati öneme sahiptir. Özellikle gerçek dışı bilgilerle oluşturulacak algılar toplumda kopmalara, kaos, çatışma, ayrımcılık ve toplumsal kutuplaşma gibi süreçleri tetikleyecek risk ve tehdit potansiyelini ortaya çıkarabilecektir. Bu nedenle devletin uyum politikalarını doğru bir şekilde uygulamasının yanı sıra kamuoyundaki yanlış bilgileri çürütmesi ve toplumu böylesi önemli bir konuda anlık ve doğru bilgilendirmesi gerekmektedir. Bu çerçeveden ele alındığında Göç İdaresinin ortaya koyduğu "Doğru Bilinen Yanlışlar" başlıklı çalışması

önemli bir yere sahiptir. İlgili çalışmada bilgi kirliliğinin önüne geçilebilmesi için şu konulara değinilmiştir (T.C İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2020):

- Suriyelilerin üniversitelere sınavsız girdiğine dair kamuoyundaki yanlış söylemlere yönelik, Suriyelilerin üniversiteye giriş için yabancı öğrenci sınavına girdikleri veya yatay geçiş yapılarak üniversite kabullerinin sağlandığı ifade edilmektedir.
- Toplumda Suriyelilere TOKİ'den ev verildiği yönündeki yanlış ifadeler bulunurken, TOKİ'den ev sahibi olma şartları arasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak zorunluluğu bulunduğu belirtilmektedir.
- Suriyelilerin ülke içerisinde herhangi bir resmi kayda tabi tutulmadan bulunduklarına yönelik yanlış söylemler karşısında, Suriyelilerin parmak izleri, fotoğrafları ve kimlik bilgileri kayıt altında tutularak geçici koruma kimlik belgesi verildiği ifade edilmektedir.
- Suriyelilere yönelik devlet tarafından maaş bağlandığına yönelik gerçeklikten uzak söylemlere karşısında, ülkemiz tarafından Suriyelilere özel ayni ve nakdi yardım yapılmadığına ilişkin bilgilendirmeler yapılmaktadır. Sadece Avrupa Birliği tarafından Sosyal Uyum Yardımı Projesi kapsamında yardımlar yapıldığı belirtilmektedir.
- Suriyelilerin kontrolsüz bir şekilde ve isteğe bağlı olarak seyahat ettiklerine dair yanlış ifadelere yönelik, Suriyeliler hem seyahat hem de herhangi bir ilde izinsiz kalamadıkları ve yalnızca geçici koruma kimlik belgesinde bulunan ilde ikamet etmek zorunda olduklarına dair bilgilendirmeler mevcuttur.
- Suriyelilerin devlet memuru olabildiklerine ve oy kullandıklarına yönelik yanlış bilgilendirmeler bulunmaktadır. Ancak Türk vatandaşı olmayanlar bu haklara sahip olamamaktadır.
- Suriyelilerin vergi vermedikleri ve kamu hizmetlerinde öncelikli sıraya sahip olduklarına yönelik yanlış söylemlere karşın, Suriyelilere kamu hizmetlerinde öncelik veya ayrıcalık hakkı verilmediği belirtilmektedir. Ayrıca Suriyeli iş sahipleri vergi konularında da herhangi bir ayrıcalığa sahip değildirler.

- Bayram izni tartışmalarının, "geri dönüşe" yönelik olduğunun bilinmesi de gerekmektedir.

3. Uyum Politikaları ve Güvenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı Suriyeli nüfusu azımsanamayacak düzeyde olmakla beraber hem kısa vadede çözülemeyecek bir konu hem de giderek kalıcılık eğilimi artan bir alana dönüşmektedir. Bu bağlamda Suriyeliler konusu Türkiye'nin toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik tercihlerini etkileyebildiği gibi güvenlik konusunu da ilgilendirmektedir. Bu bağlamda Suriyelilerin ülke içerisindeki mevcut durumunun iyileştirilebilmesi ve topluma uyum sağlayabilmeleri noktasında bütün kesimlere görevler düşmektedir (Erdoğan - Ünver, 2015, 9). Çünkü uyum politikaları Suriyelilerin topluma adaptasyon sürecini kolaylaştırıcı bir unsuru oluştururken diğer taraftan ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarının da önüne geçebilecek bir niteliğe sahiptir.

Suriyelilerin uyum sürecinin devlet tarafından kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi oldukça önemlidir ve özellikle uyum sürecinde ekonomik konuların belirleyiciliği yüksektir. Türkiye'nin Suriyelilere istihdam imkânı tanıması, mesleki yeterlilik ve eğitim-kurs olanakları sunması bireylerin sahip olduğu işsizlik ve ekonomik sorunları hafifletici değere sahiptir. Bu durum ise Taşçı ve Kara'nın (2019, 297-298) da ifade ettiği şu risklerin önüne geçebilmektedir: Ekonomik anlamda kendine yetemeyen göç etmiş kişiler, yasadışı işlere yönelebilmekle beraber ekonomik konulardan kaynaklı belirli yetersizlikleri ortaya çıktığı için ev sahibi toplumun bu kişileri kabullenmelerinde ve toplumsal uyum sürecinde olumsuz düşünce ve algılar ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Suriyelilere yönelik uyum politikalarındaki "ekonomik" yönlendirmelerin önemi artmaktadır.

Uyum politikalarının önemini ortaya çıkaran bir diğer unsur ise kitle halinde gerçekleşen göç sonrasında kişilerin ikamet problemidir. Özellikle bu problem birey ve ailelerin nerede ve ne şekilde yerleşecekleri sorularını öne çıkarmaktadır. Kitle halinde gerçekleşen göç sonucunda, göçe katılanlar toplu halde bulunma isteği taşıyabilmektedir. Dolayısıyla bu kitle, şehir hayatında belirli noktalarda toplanarak ikamet alanları belirleyebilmekte ve bu alanlar ilerleyen süreçte gecekondu-getto olarak karşımıza çıkabilmektedir (Özkan, 2019, 132). Gecekondu-getto tarzı yer-

leşim yerleri genellikle toplumdan soyutlanma ve büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklanan dışlanma riskini taşımaktadır (Karasu, 2012, 190). Ayrıca Suriyelilerin genel olarak bu tarz yerlerde yaşamaları uyumlarını zorlaştırmakla beraber suç örgütlerinin bu insanlara yönelimlerini de artırmaktadır (Ağır - Sezik, 2015, 113). Başarılı ve etkin bir uyum politikası bu sürecin doğuracağı risk ve tehditleri de göz önüne almalıdır. Özellikle gecekondu-getto yaşantısı kitlesel anlamda gerçekleşen göçte toplumsal uyumu zorlaştıracağı gibi toplumsal ayrışmayı da artıracaktır. Bu bağlamda bu tarz yerleşim yerleri de büyük ölçüde kent güveliğini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecektir. Suriyelilere yönelik uyum politikalarının ikamet üzerinden daha kapsamlı değerlendirilmesi de gerekmektedir.

Suriyelilerin özellikle nicelik bakımından ortaya koyduğu durum Türkiye açısından önemli potansiyelleri taşımaktadır. Yerel halk ile çatışma riski, yerel halk arasında güvenlik kaygılarının ortaya çıkması ve siyasi kutuplaşma bu potansiyellerin başında gelmektedir. Bu noktada Suriyeliler konusu ülkemizde siyasi kutuplaşmayı besleyen konulardan bir tanesi olarak da görülebilmektedir. Ancak ilgili konu daha hassas ele alınması gereken bir alanı oluşturmaktadır. Çünkü siyasi kutuplaşma ile beraber gelen söylemler, yerel halk nezdinde (provokasyon neticesinde) kitlesel eylemlere dönüşme riskini taşımaktadır. Bu kitlesel tepkilere Suriyeliler tarafından da karşılık verme riski göz önüne alınmalıdır. Bu süreç özellikle Suriyelilerin kendi aralarında örgütlenmeleri ve yasa dışı süreçlere dahil olmalarını da tetikleyebilmektedir (Orhan - Gündoğar, 2015, 19). Dolayısıyla bu durum Suriyelilere yönelik uyum politikalarının önemi bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Özellikle güvenlik kapsamında yasa dışı işlere karışmaktan toplumsal olaylara kadar önemli riskler bulunmaktadır. Suriyelilere yönelik uyum politikalarının mevcudiyeti ele alınırken önüne geçebileceği güvenlik riskleri de değerlendirilmelidir. Bu bağlamda göç idaresinin toplumda oluşturulan yanlış algıları ve bilgilendirmeleri yıkmak için hazırladığı "Doğru Bilinen Yanlışlar" çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

Uyum politikaları, ev sahibi toplum ile göç eden kitle arasında birçok alandaki farklılıkların çatışmaya dönüşmesini engeller niteliğe sahiptir. Başarılı bir uyum sürecinden bahsedemedikçe belirli güvenlik riskleri her zaman ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda Suriyelilerin örgütlenerek hak taleplerinde bulunma ihtimalleri ve bu sürecin kitlesel eylemlere dönüşebilmesi ile yerel halkın Suriyeli algısındaki ve karşılaştığı uyumsuzluk-

lardan kaynaklı olarak bazı sosyo-ekonomik konuları çatışmacı bir sürece dönüştürebilmeleri önemli güvenlik risklerini ortaya koymaktadır (Ağır - Sezik, 2015, 119). Suriyelilerin Türkiye'ye kitlesel göçlerinin ilk zamanlarında toplumun "hoşgörü" temelli yaklaşımı öne çıkarken, sürecin daha uzun bir yapıya dönüşmesi, anlaşmazlıkların ortaya çıkması ve gruplar arasında çatışma potansiyeli "uyum" politikalarına duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Toplumun zaman içerisinde hoşnutsuzluğunun artması toplumsal sorunları ve bu sorunlarla beraber güvenlik risklerini ortaya çıkarabilmektedir (Güler, 2020, 264-266). Suriyeli hadisesi, göç hareketlerinin sosyal dokular, yapılar ve ilişkiler üzerindeki etkisinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kıldığı gibi (Ekici – Tuncel, 2015, 18) ortaya çıkabilecek güvenlik risklerinin de yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin Suriyelilere yönelik uyum politikalarının önemi ve varlığını değerlendirirken dolaylı veya doğrudan aşağıdaki güvenlik meselelerinin öne çıktığı söylenebilir:

- Göç hareketleriyle birlikte heterojen bir yapıya dönüşen sosyal yapıda toplumsal kutuplaşma ve çatışma riskleri, toplumsal güvenliği ve sosyal bütünlüğü olumsuz etkileyebilmektedir.
- Göçmenlerin bulundukları toplumdan dışlanmaları sorunu, terör örgütleri ve yasa dışı suç örgütleri için göçmenleri hedef kitle haline getirebilmektedir.
- Göçmenlere yönelik ötekileştirici, ayrıştırıcı ve kutuplaştırıcı süreçlerin oluşması, eğitim, kent, sağlık, finans, asayiş vb. sorunlar güvenlik risklerinin arka planını oluşturabilmektedir.
- Toplumda göçmenlerin ötekileştirilmesi ve ayrımcılığa maruz kalmaları, toplumsal çatışmaların süreklilik kazanmasına ve sonraki jenerasyonların da radikalleşmesine neden olarak yabancı düşmanlığına yol açabilmektedir.
- Toplumsal yapıya uyum sağlayamayan göçmenlerin radikalleşmeleri ve toplumdan soyutlanmaları, toplumsal güvenlik ve kent güvenliği (gecekondulaşma, getto vb.) bakımından yeni güvenlik risklerini meydana getirebilmektedir.
- Göçmenlerin sosyo-ekonomik süreçlere legal uyum zeminlerinin oluşturul(a)maması, göçmenlerin illegal süreçlere yönelimlerini artırabilmektedir. Dolayısıyla bu durum, kayıt dışı ekonominin

önünü açarak ülke ekonomi güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Sonuç

Göç olgusunun siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel boyuttaki etki kapasitesinin yüksekliği, göç hareketlerinin aynı zamanda bu alanlara ilişkin olarak güvenlik boyutuyla da ele alınarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Göç hareketleri sonucu göçmenlerin toplumsal yaşama uyum süreçlerinin başarılı yönetimi devletlerin, göç hareketlerinin neden olduğu dezavantajları önlemelerinde ve fırsata çevirmelerinde oldukça önemlidir.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş nedeniyle Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmenlerin göç motivasyonlarını can güvenlikleri oluşturmaktadır. Kültürel ve dini benzerlikler ve coğrafi yakınlık durumu ve savaşın sonlanmaması, göç hareketlerinin her geçen gün artarak devam etmesine neden olmuştur. Bu bakımdan, Suriye'den Türkiye'ye yönelik göç hareketleri, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan bir uyum sorununa ve güvenlik meselesine dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla kısa süre içerisinde ülkelerine geri dönmesi beklenen göçmenlerin sürecin uzamasıyla sorunlarının nicelik ve nitelik yönünden değişmeye başlaması, güvenlik risklerinin artmasına neden olurken bu durum, sorunlara yönelik çözüm arayışlarını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda ekonomiden siyasete, eğitimden sağlığa ve kültürden sanata kadar birçok alanda göçmenlerin toplumsal yaşamdan dışlanmaları, ötekileştirilmeleri ve damgalanmalarını önleyici uyum politikalarının ve çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Suriye'de devam eden iç savaş göz önüne alındığında, Suriyeli göçmenlerin geri gönderilmesinin önerilebilecek bir çözüm olmaktan oldukça uzak olduğu görülmekte ve göçmenlerin kalıcı olacağı ihtimalinin hesaba katıldığı siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve güvenliğe ilişkin uyum politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Uyum sürecinde farklılıklardan ziyade iş birliği ve uyum alanlarının oluşturulması ve insan merkezli yaklaşıma sahip olunması, toplumsal güvenliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca uyum sürecinde ekonomik uyum politikalarının etkinliği çevre, kent, sağlık, barınma, eğitim ve diğer uyum alanlarının etkinliğinde ve güvenliğinin sağlanmasında lokomotif rol üstlenmektedir. Ancak Suriyeli göçmenlerin yasal statüle-

rinin "geçici koruma altında" olarak tanımlanması ise uyum süreçlerinin etkinliğini olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

Uyum politikaları kapsamında sürdürülen uyum süreçleri, entegrasyon veya asimilasyon uygulamalarından farklı olarak tek taraflı değil, çift taraflı bir süreçtir. Bu bakımdan çoğunluk durumundaki yerel halk ile azınlık durumundaki göçmenlerin karşılıklı etkileşimlerinin sağlanması ve uyum noktalarının oluşturulması gerekmektedir. Uyumun yalnızca göçmenlerden beklenmesi ise uyum sürecinde yeni güvensizlik alanları oluşturacak ve yeni güvenlik sorunları meydana getirecektir. Suriyeli göçmenler konusu gündelik siyasetin malzemesi olmaktan kurtarılarak siyasi söylemler ve güvenlikleştirici yaklaşımlardan uzak tutulmalıdır. Ayrıca Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik uyum politikalarının göçmenlerin Türkiye'de bulundukları süre zarfı içerisinde oluşabilecek güvenlik riskleri üzerinden okunması gerekmektedir. Dolayısıyla uyum politikalarını, güvenlik risklerini azaltmaya ve toplumsal çatışma alanlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir araç olarak da ele almak mümkündür.

Kaynakça

Ağır, Osman - Sezik, Murat. "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2015), 95-124.

Aktaş, Murat. "Türkiye'deki Suriyeliler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 42 (2018), 129-154.

Brauch, Hans Günter. "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü". *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, 5*/18 (2008), 1-47.

Collyer, Michael. "Migrants, Migration and the Security Paradigm: Constraints and Opportunities". *Mediterranean Politics,* 11/2 (2006), 255-270. doi:http://dx.doi.org/10.1080/13629390600682974

De Haas, Hein. "International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts". *Third World Quarterly,* 26/8 (2005), 1269-1284.

Ekici, Süleyman - Tuncel, Gökhan. "Göç ve İnsan". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/9 (2015), 9-22.

Erdoğan, Murat ve Ünver Can. "Türk İş Dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri". Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2015.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Geçici Koruma (2022). https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Güler, Hasan. "Göç ve Entegrasyon Türkiye'de "Uyum" Ama Nasıl?". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 11/Ek 1 (2020), 245-268.

İçduygu, Ahmet. "Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak". çev M. Çomak- Özbatır. *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar* Düz. B. Pusch, & T. Wilkoszewski. 17-40. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

Karasu, Mithat Arman. "Kent ve Suç Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve." *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13/2 (2012), 175-193.

Karasu, Mithat Arman. "Göç ve Uyum Sorunu". Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü. ed. Ahmet Yatkın. Fırat Üniversitesi Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu 28-29-30 Eylül. Elazığ, 2017.

Karasu, Mithat Arman. "Göç ve Güvenlik Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve". *Yerel, Ulusal ve Küresel Boyutlarıyla Göç ve Mülteci Sorunu* Düz. Y. Bulut, & S. Akın. 71-110). Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.

Karyotis, Georgios. "European Migration Policy in The Aftermath of September 11". *Innovation: The European Journal of Social Science Research, 20*/1 (2007), 1-17. doi:https://doi.org/10.1080/13511610701197783

Keohane, Robert., & Nye, Joseph S. "Power and Interdependence". *Survival: Global Politics and Strategy, 15*/4 (2008), 158-165. doi: http://dx.doi.org/10.1080/00396337308441409.

Mahroum, Sami. "Europe and the Immigration of Highly Skilled Labour". *International Migration, 39*/5 (2001), 27-43. doi:https://doi.org/10.1111/1468-2435.00170.

Neccar, Muhammed Şeyh ve Erkut Tuba. "Suriye'den Türkiye'ye Göç: Nedenler, Sonuçlar ve Umutlar". *İlahiyat Akademi*, 4 (2016), 185-198.

Nye, Joseph S. *Yumuşak Güç*. Ankara: BB101 Yayıncılık, 3. Basım, 2020.

Orhan, Oytun - Gündoğar, Senyücel Sabiha. "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri". Rapor No: 195, ORSAM, 2015.

Öztürk, Salih - Çoltu, Selen. "Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/13 (2018), 188-198.

Özkan, Recep. "Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019/2 (2019), 127-145.

Salmaşur Yunus Emre - Şahin Batuhan Erdi. "Suriye İç Savaşı Sonrası Yaşanan Göç Hareketliliğinin Türkiye Demografik Yapısına Yansıması". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi Göç Özel Sayısı,* (85) (2020), 85-103.

Taşçı, Ömer - Kara, Abdullah. "Türkiye'de Oluşturulan Yeni Uyum Politikası". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2019), 260-313.

Telatar, Gökhan. "Göç ve Güvenlik: Kavramsal ve Teorik Bir Analiz"., *Uluslararası Göç ve Güvenlik* G. Düz. Telatar, & U. Kedikli. 7-38. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.

Türk, Emrullah. "Türk Basınında Suriyeli Göçmenlere İlişkin Haberlere Yapılan Yorumların İncelenmesi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 21/1 (2019), 17-30.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Doğru Bilinen Yanlışlar" (2020). Erişim: 25 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/dogru-bilinen-yanlislar

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Uyum Hakkında" (t.y.). Erişim: 18 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkinda

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Türkiye'de Yaşam Rehberi" (t.y.(b)). Erişim: 25 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/yasam-rehberi

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılar İçin Bilgilendirme Broşürü" (t.y. (c)). Erişim: 25 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/gk-bilgilendirme-brosuru

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Koruma" (2022). Erişim: 2 Nisan 2022, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

UNCHR-The UN Refugee Agency. "Global Trends: Forced Displacement in 2018" (2018). https://www.unhcr.org/globaltrends2018/ adresinden alındı

UNDP. "*Human Development Report".* New York: United Nations Development Programme - Oxford University Press, 1994.

İRAN'IN AFGAN GÖÇMENLERİ YAYILMACI Şİİ POLİTİKALARINA ALET ETMESİNDEKİ DİNİ SÖYLEMİN YERİ

Mohammad Ajmal HANİF
İnönü Üniversitesi / Dr. Öğr. Üyesi
0000-0001-6795-515X
hanifajmal@hotmail.com

Giriş

2010-2011 Arap baharı Ortadoğu için felaketlerin adeta bir habercisiydi. Çok arzulanan özgürlük ve demokrasinin hâkimiyeti yerine bölgenin kaos ve savaşa teslim olmasına sebebiyet verdi. Libya, Mısır ve Suriye bunun en bariz örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arap baharının rüzgarı Suriye'nin Alevî/Nuseyrî rejimini devrilme tehlikesiyle karşı karşıya getirdi. Ayakta kalması ise, 1979 İslam Devrimi'nden bu yana bölgede mezhep odaklı dış politika yürütmek suretiyle bölgesel güç haline gelmeyi hedefleyen, İran[1] açısından son derece önemliydi. Zira Suriye bölgede İran'ın tek yakın müttefiki olarak biliniyordu. Bu ittifak Şah rejiminin devrilmesinden hemen sonra, baba Esad liderliğindeki Suriye'nin İran İslam Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk üç ülkeden biri olması neticesinde, meydana gelmişti. Suriye, aynı şekilde İran-Irak savaşında İran'ı açıkça destekleyen tek Arap ülke olmuştu. Söz konusu ittifak oğul Esad döneminde de sürdürülerek stratejik müttefiklik seviyesine yükseltildi.[2]

Suriye rejiminin düşmesi İran açısından bölgede Saudi-Selefi etkisinin yanı sıra İsrail nüfuzunun artması anlamına gelir. Nitekim İran'ın dini lideri Ali Hameney Suriye'yi İsrail'e karşı "direniş ekseninin" bir parçası olarak görmektedir.[3] Suriye'nin İran için stratejik önemi ayrıca Lübnan

1 Muharrem Filiz, "Dış Politikada Mezhep Faktörü: Türkiye-İran Örneği", *Stratejik Ortak* (3 Şubat 2021).

2 İki ülkenin tarihsel arka planı için bk. İrem Bilgetürk, "*İran'nın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler*", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2/2, (Aralık 2018), 405-406.

3 Şehir Şehid Salıs, "شد خواهد پیروز سوریه در ایران آیا", *BBC News* (4 Kasım 2015).

Hizbullah'ına ve Filistin Hamas'ına erişim noktasındaki rolünden de tahmin edilebilir.[4] Unutulmamalıdır ki İran Suriye'yi hülyası olduğu -İran, Irak, Suriye ve Lübnan'dan müteşekil- Şii Hilal'in ayrılmaz bir parçası olarak da algılamaktadır.[5]

DAEŞ ve Özgür Suriye Ordusuna karşı rejimi korumak adına, Rusya'dan daha önce, doğrudan savaşa katılan İran'ın, istihbarat ve lojistik desteklerin yanı sıra asıl önemli desteği paralı asker ve milisler şeklinde olmuştur. Afganistan, Pakistan, Irak, Lübnan vb. ülkelerden savaşçı devşirerek başta Fatimiyyun, Zeynebiyyun, Haydariyyun ve Hizbullah olmak üzere on beşe yakın silahlı örgütle[6] Beşşar Esad rejimini ayakta tutmayı başarmıştır. Suriye iç savaşına yaptığı müdahaleyi meşrulaştırmak adına biri dini diğeri siyasal olmak üzere iki söylemi ustaca kullanmıştır. Suriye iç savaşını İran İslam Cumhuriyeti bir yandan "دفاع ازحرم (haremin müdafaası)" diğer yandan "دفاع از امنیت ملی (milli güvenliğin müdafaası)" olarak okumaktadır. Bunu, Ali Hameney'in Suriye'de öldürülen Ordu mensuplarının aileleriyle bir araya geldiği bir toplantıda sarfettiği şu sözleri net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Amerikan ve Siyonist kuklalarının önü oralarda alınmasaydı, Tahran, Fars, Horasan ve İsfahan'da alınmak zorunda kalınırdı. Bizimkiler düşmanla düşmanın toprağında savaştılar".[7] Hameney'in sözlerinden İran'ın Suriye'ye kendi stratejik derinlik (strajegic depth) bölgesi olarak baktığı açıkça anlaşılmaktadır. Kastettiği düşman da stratejik müttefikine karşı savaşan başta DAEŞ ve diğer silahlı taraflardır. Benzer sözler diğer üst paye devlet mensupları tarafından da dile getirilmiş ve getirilmektedir.

1. İran ve Afgan Mülteciler

Sovyetler Birliğinin Afganistan işgalini (1979) takip eden süreçte Afgan halkının bir kısmı ülkenin Güneydoğu komşusu Pakistan'a ve diğer bir kısmı da Güneybatı komşusu İran'a göç etmek zorunda kaldı. Her iki ülke tercihinde coğrafi yakınlık, dil, ırk ve mezhep gibi etkenlerin belirleyici rol

4 Mehmet Erkan Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 16, (2020), 73.

5 Suriye'nin İran için stratejik ve jeopolitik önemi için bk. Bilgetürk, "*İran'nın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler*", 401-404.

6 İran destekli silahlı örgütlerin isimleri için bk. Rahimullah Farzam – İsmail Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* -/6, (Eylül 2017), 271.

7 Meysem Behroş, "استراتیژیک عمق ومعمای سوریه ،ایران", *BBC News* (24 Ocak 2017).

oynadığı tartışma götürmez bir hakikattir. Şii Afgan Hazaraların tercihlerini İran'dan yana kullanmalarında da dil ve mezhep ön plandaydı.

1980'de İran-Irak savaşının patlak vermesiyle birlikte İran'a mülteci olarak sığınmış bulunan Şii Hazaralar savaşa gönderilmek üzere Devrim Muhafızları tarafından kurulan askeri eğitim merkezlerinde eğitilmeye başlandı. Devrim Muhafızlarına yakın duran kaynakların aktardığı bilgilere göre İranlı komutanların başında olduğu Nasr-ı Horasan 5, İmam Rıza 21, Ali b. Ebi Talib 17 ve Ebu Zer Tugayı gibi birimler oluşturularak Tahran, Kaşan, Kum vb. şehirlerin farklı cephelerine gönderildi.[8] 1988'de sonra eren bu savaş sırasında cephede hayatını kaybeden Afgan savaşçılarının sayısı kaynaklarda en az 2000 olarak kaydedilmektedir.[9]

1.1. Afganistan İç Savaşına Şii Müdahele

İran-İrak savaşının bitmesinden bir sene sonra Sovyetlerin 1989'de Afganistan'dan tamamen çekilmesiyle birlikte ülkede iç savaşın başlaması Taliban'nın ortaya çıkmasına vesile oldu. 1994'de Kanadahar'da arz-ı endam eden Taliban Hareketi kısa bir süre sonra ülkenin önemli bir bölümünü ele geçirdi. Suudi Arabistan ve Pakistan destekli bu yeni hareketi kendi yayılmacı Şii politikasına tehdit olarak algılayan İran daha önceden ülkede kendi çıkarları adına Abdul Ali Mazari (öl. 1995) komutasındaki Hizb-i Vahdet adıyla faaliyet gösteren Şii milisleri güçlendirmek için işe koyuldu. Ebu Zer Tugayı komutanı Serdar Hakim Cevadi 1994-1995 yıllarında Irak savaşına katılmış Afgan Şiileri "سپاه حضرت محمد (Hz. Muhammed Ordusu)" adıyla yeniden teşkilatlandırıp Taliban'a karşı Afganistan göndermeye başladı.[10]

Diğer taraftan Taliban karşıtı direnişin en önemli siması olan Ahmed Şah Mesud (öl. 2001) ile de temaslar yoğunlaştırıldı. Bu doğrultuda, Devrim Muhafızları'nın beş alt dallarından biri olan ve İran-Irak Savaşı esnasında ülke dışı operasyonlara katılmak amacıyla kurulan "سپاه قدس (-Kudüs Gücü)"[11] başında bulunan, General Kasım Süleymani (öl. Ocak 2020 Bağdat) Mesud ile birlikte çalışmalara başladı. Mesud'un söz konusu bu savaşçıları "Müslüman bir mücahidin nasıl olması gerektiğini düşündüğümde aklıma Sepah-i Hz. Muhammed Ordusu savaşçıları gelir" şeklinde

8 *Tasnim News*, "سخت روزهای در افغانستان و ایران متقابل خدمات :ملت دو شریکی خون", (16 Haziran 2020).

9 Tobias Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, (Washington: Middle East Institute, 2018), 3.

10 *Defa Press*, "همه آنچه باید درباره دو لشکر «فاطمیون» و «زینبیون» بدانیم", (28 Temmuz 2020).

11 Sepâh-i Küds'ün ülke dışı faaliyetleri üzerine bk. *Khabar Online*, "سردار سپاه قدس نیروی فعالیتهای بر مروری :سلیمانی ازبوسنی تا سوریه", (21 Ocak 2021).

övdüğü de rivayet edilmektedir.[12] Sepah-i Hz. Muhammed'in İran'ın mevcut Şii ideolojisinin kurucusu Ruhullah Humeyni'ye (öl. 1989) bağlılığını askeri üniformalarının üstünde taşıdığı Humeyni resminden anlaşılabilir. 2001 Amerikan işgaline dek Afganistan'da faaliyetlerini sürdüren Sepah-i Hz. Muhammed Amerika'nın ülkeye girmesiyle birlikte dağıldı.[13]

1.2. Afgan Mülteciler ve Fatimiyyun

Arap Baharı'nın estirdiği değişim rüzgarı Suriye'yi, rejim ile halk arasında yaşanacak olan, talihsiz bir iç savaşa mahkum etti. Tercihini rejimden yana kullanan İran müttefikini ayakta tutmak adına istihbarat ve lojistik desteğin yanında ülkeye farklı kanallardan milis güçler de göndermeye başladı. Bu bağlamda 2013'te İran'ın Meşhed şehrinde,[14] İran-Irak savaşına katılan Ebu Zer Tugayı ve Afganistan'ın iç savaşında Taliban'a karşı savaşmış Sepah-i Hz. Muhammed'den kalan savaşçıları, Ali Rıza Tavassuli'nin (öl. 2015) komutasında, Fatimiyyun Tugayı adıyla yeniden teşkilatlandırıldı.[15] Ebu Hamid olarak bilinen Tavassuli küçük yaşta Afganistan'dan İran'a göç etmiş bir Afgan Hazarasıydı. 1980'larda Ebu Zer Tugayı'nda Irak'a, 1990'larda Afganistan'da Taliban'a ve 2006'de Lübnan'da İsrail'e karşı savaşmıştı.[16] Komuta zincirinin başında Tavassuli'nin yanı sıra Mustafa Sadırzade ve Murtaza Atai gibi Devrim Muhafızları'na sadık şahsiyetler yer alıyordu. Her iki komutan İranlı olmasına rağmen Suriye'ye Afgan kimlikleri ile giriş yaptılar.[17] Tugayın komutanlarından Serdar Hakim Cevadi'ye göre Tugay'ın çekirdeğini oluşturan ve Suriye'ye gönderilen ilk savaşçıların sayısı ancak 22-25 kişiydi. Bunlara Fatimiyyun isminin verilmesini bazı kaynaklar kuruluşlarının Hz. Fatıma'nın ölüm yıl dönümüne denk geldiğine bağlarken[18] bazıları da isim için Kuzey Afrika Fatımî Devleti'ni ilham kaynağı olarak göstermektedirler.[19] Fatimiyyun

12 Süleymânî'nin Sepâh-i Hazret-i Muhammed mensuplarından bir grupla ile birlike Mesud ile çektiği fotograf için bk. *Tasnim News*, "سخت روزهای در افغانستان و ایران متقابل خدمات :ملت دو شریکی خون".

13 *Defa Press*, "بدانیم «زینبیون» و «فاطمیون» لشکر دو درباره باید آنچه همه". Ayrıca bk. Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 1.

14 Farzam – Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", 277-278.

15 Tobias Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 1-2. Kuruluşunu Dimeşk'in güneyinde Hz. Zeyneb türbesi yakınlarında yerleşen Hazara şiilerine nispet edenler olsa da bu görüş pek tercih edilmemiştir. Bk. Adem Yılmaz, "Fatimiyyun Tugayı", *Süriye Gündemi* (16 Mart 2018).

16 Şubat 2015'te Suriye'nin Dera şehrinde öldürüldükten sonra Meşhed'te defnedilen Tavassuli'nin hayatı ve savaşları hakkında bk. Ali Alfoneh, "Shia Afghan Fighters in Syria", *Atlantic Counsil* (19 Nisan 2017).

17 *Tasnim News*, "سخت روزهای در افغانستان و ایران متقابل خدمات :ملت دو شریکی خون".

18 Bk. *Defa Press*, "بدانیم «زینبیون» و «فاطمیون» لشکر دو درباره باید آنچه همه".

19 Bk. Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 106.

lejyonerleri Suriye'de yerlilerin yanı sıra Lübnanlı, Iraklı ve Pakistanlı milislerle omuz omuza vererek farklı cephelerde savaştılar ve hala savaşmaktadırlar.[20]

Fatimiyyun milislerinin savaşa katılmadan önce almış olduğu temel askeri eğitim süresi 2-4 haftalık kısa bir zaman diliminden oluşmakta, piyade ve topçu eğitimi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Eğitim, Tahran'daki Padgan-i Şehid Pazuki ve Yezd'deki Padgan-i Yezd başta olmak üzere 9 farklı eğitim merkezlerinde Devrim Muhafızları tarafından verilmektedir. Suriye'deki kamplarda ayrıca Suriye ve Rus Ordusu tarafından farklı silah ve araç gereçlerin kullanımı eğitimi sağlanmaktadır.[21]

Fatimiyyun'un sayısıyla ilgili kesin bilgiye ulaşmanın zor olduğu hemen hemen herkesin üzerine ittifak ettiği bir husustur. Bununla birlikte aktif savaşçıların sayısı bazı kaynaklarda 8-14 bin arasında gösterilirken, diğerleri bunu 20 bine kadar çıkarmaktadır. Gerçek sayının ise 4-8 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.[22] Bu savaşçıların ekseriyeti İran'da yaşayan yaklaşık üç milyon Afgan göçmen ailelerinin çocuklarından oluşmaktaysa da Afganistan'dan devşirilen savaşçıların sayısı da dikkat çekmektedir. Taliban öncesi Afgan Hükümeti farklı vesilelerle itirazını dile getirse de, yer altı sistemiyle Kabil, Herat ve Mezar-ı Şerif gibi büyük şehirlerde ikamet eden Şii Hazaraların özellikle fakir kesimlerinden devşirilenlerin sayısının (2017 yılı itibarıyla) yüzlerce hatta binlerceyi bulduğu söyleniyor.[23] İran ve Afganistan'da devşirilenlerin yanı sıra, yıllar önce Suriye'ye yerleşmiş ve sayıları bir kaç bin hane olarak tahmin edilen Afgan Şiilerinin Fatimiyyun Tugayı'nda aktif rol oynadığı bilgisi de bazı kaynaklarda yer almaktadır.[24]

Devrim Muhafızları'na yakın kaynaklara göre başlangıçta kimsenin gitmek istemediği savaşa "gelen şehit" naaşlarından sonra rağbetin artmış olduğu da biliniyor.[25] Yabancı kaynaklar ise İran'daki Afgan Şiileri için

20 Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 11.

21 Bu konuda detaylar için bk. Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 117-118.

22 Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 5; Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 78; Farzam – Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", 281. Bir Hazara Şii araştırmacı bu sayıyı 30 bin olarak vermektedir. Bk. Adam Yılmaz, "ایران بازی در پارسنگی ،افغانستان هزارهای", *Orientxxi*, (4 Nisan 2022).

23 Harun Necefizade, "جنگند می درسوریه که افغان نظامیان شبه خانواده زندگی", *BBC News* (15 Temmuz 2017).

24 Farzam – Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", 279-280.

25 *Tasnim News*, "سخت روزهای در افغانستان و ایران متقابل خدمات :ملت دو شریکی خون".

dini sebeplerden çok ekonomik sebepler, sosyal statü, vatandaşlık hakkı[26] ve katılmadıkları takdirde ülkeden sınır dışı edilme tehlikesinin belirleyici faktörler olduğunu,[27] Afganistan'dan devşirilen Şiiler için ekonomik sebeplerin açık ara önde olduğunu dile getirmektedirler.[28]

Tugay, Haziran 2018 itibariyle, Suriye'de öldürülen ve yaralanan savaşçılarının sayısını sırasıyla 2000 ve 8000 olarak ilan etmiştir.[29] Fatimiyyun milislerinin dışında generaller düzeyinde üst paye Devrim Muhafızları'nın öldürüldüğü de herkesin malumudur.[30]

Tugay, savaşçılarının sayısı 3 bini aşınca "لشکر (Ordu)" statüsüne yükseltildi. Böylece etkisi giderek artan Fatimiyyun Suriye'nin faklı cephelerinde hala aktif olarak varlığını sürdürmektedir.[31] Fatimiyyun, Zeynebiyyun Tugayı ile birlikte 24 Ocak 2019 tarihinde Amerika tarafından yasak örgütler listesine alındı.[32]

2. Toplumsal Baskıdan Kurtulmanın Bir Aracı Olarak Savaş

İran'daki Afgan mülteci/göçmen sayısı üç aşağı beş yukarı üç milyon civarında tahmin edilmektedir. Kahir ekseriyeti gayri resmi statüde yaşamlarını sürdürdüklerinden dolayı, iş, eğitim, sağlık, mülk edinme hatta sürücü belgesi alma gibi temel insani haklardan mahrum durumdalar.[33] Bazı şehirlere ikamet yasağı[34] bulunan bu göçmenlere yaşadıkları kimi şehirlerde de yüzme havuzu ve parklar gibi kamu alanlarına giriş yasağı uygulandığı bilgisi de, zaman zaman, sosyal medyaya yansımaktadır.[35] Böyle zorlu yaşam şartlarında İran İslam Cumhuriyeti için savaşmak bazı

26 İran parlementosu 2016'de onayladıkları bir yasaya göre 1980larda İran-Irak savaşı ve hali hazırda devam eden Suriye iç savaşında hayatını kaybeden yabancılar için vatandaşlık verilmenin önünü açmıştır. Farzam – Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", 282-283.

27 Savaşa katılanların bir kısmı daha sonra ekonomik sebeplerin yanı sıra İranlı yetkililer tarafından savaşa gitmek mecburiyetinde bırakıldıklarını da dile getirmiştlerdir. Bk. Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 6; Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 110.

28 Pamela Constable, "Recruted by Iran to Fight for Syrian Regime, Yong Afghans Bring Home Cash and Scars", *The Washington Post* (29 Temmuz, 2018).

29 *Deutsche Welle*, "سوریه در فاطمیون های‌افغان از زخمی هزار ۸ و کشته هزار۲", (6 Ocak 2018).

30 İran Devrim Muhafızları generallerinden öldürülenler ile ilgili ayrıntılar için bk. *BBC News*, "شدند کشته درسوریه که ایرانی فرماندهان", (9 Ekim 2015).

31 *Defa Press*, "بدانیم «زینبیون» و «فاطمیون» لشکر دو درباره باید آنچه همه".

32 *Deutsche Welle*, "کرد تحریم را سوریه در ایران زینبیون و فاطمیون لشکرهای آمریکا", (24 Ocak 2019).

33 Bk. Scott Lucas, "İran Feature: Tehran's Afgan Fighters in Syria", *EA Worldview* (15 Mayis 2016).

34 İran'ın 14 farklı şehirlerinde Afgan mülteci/göçmenlerin ikamet etmelerinin yasak olduğu ile ilgili bk. *Radio Farda*, "ایران استان ۱۴ در افغانستان شهروندان برا اقامت ممنوعیت", (2 Haziran 2012); *BBC News*, "خارجی اتباع برای ایران ممنوعی مناطق", (18 Ekim 2008).

35 Bk. *BBC News*, "اصفهان در پارکی به افغانها ورود برانگیز بحث ممنوعیت", (1 Nisan 2012); *Tabnak*, "ورود محدودیت درقم استخری به افغانستانی مهاجران", (22 Mart 2018).

mülteciler için toplumun baskısından kurtulmanın bir aracı haline gelmiştir. Fatimiyyun'un Afgan asıllı komutanlarından Sayyid Hakim adıyla meşhur olan Muhammed Hasan Hüseyni (öl. 2016) kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşide, Suriye savaşına katılmayı Şii mülteciler için bir özgürlük vesilesi olarak adlandırmıştı. İran Devrim Muhafızları'na yakınlığıyla bilinen Tasnim Haber Ajansına verdiği bir röportajında emekli General Mohammad Ali Falaki Fatimiyyun milislerinin Suriye'de gösterdiği fedakarlıklarına değinerek onlara övgüler dizmiş, "Biz (toplum olarak) daha önce Afganlara uyuşturucu satan caniler, toplumda sorun çıkaran veya inşaat işçileri gözüyle bakıyorduk... Dökülen kanları ise bunun tersini ispatlamıştır"[36] sözleriyle onlara karşı iyi davranılması gerektiğini dile getirmiştir.

2015'te Suriye'nin Dera şehrinde öldürülen Ali Rıza Tavassuli'nin ailesine 2016'de gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında Kasım Süleymani de şöyle demişti: "Fatimiyyun sadece İran Müslümanları için değil tüm İslam aleminin bir değeridir. Yaptıkları fedakarlıklar Afganistanlıların yüzünden meskenet toprağını dağıttığı gibi bizim toplumumuz için de bir örnek teşkil etmiştir". Aynı yıl dini lider Ali Hameney de Suriye'de öldürülen Fatimiyyun mislislerinin aileleriyle Meşhed'de bir araya geldiği bir toplantıda "Şu kadarını bilin ki bu hakir kul sizlerle iftihar ediyor"[37] demekten kendini alıkoyamamıştır. Mayıs 2015'te verdiği talimat ile gayr-i resmi mülteci/göçmen statüsünde olan Afgan çocuklarına, kağıt üzerinde de olsa, ilk eğitim hakkının tanınmasının altında İran Şii ajandası uğruna savaşan Fatimiyyun'un Tugayı'nın etkisi olsa gerektir.[38] Düşen milisler için İran'da, devlet erkanlarının da katıldığı, şaşalı ve kalabalık cenaze törenlerinin düzenlenmesi[39] bir gelenek haline geldiği gibi 2020'de Devrim Muhafızları ölen Fatimiyyun mensuplarının ailelerine arsa verilmesinin kararlaştırıldığını da duyurmuştur.[40]

Bununla birlikte kaynaklar maaş ödemeleri ve oturum izinleri noktasında sıkıntıların yaşandığı ve İran'ın Afgan Hazara Şii milislerine karşı sadık olmadığını da ifade etmektedir. Türkiye üzerinden Midilli'ye kaçan

36 Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 8.

37 *Defa Press*, "بدانیم «زینبیون» و «فاطمیون» لشکر دو درباره باید آنچه همه"; Golnaz Esfendiari, "İran's Leader Tells Families of the Afghans Killed in Syria 'I am Proud of You'", *Radio Free Europe/Radio Liberty* (13 Mayıs 2016).

38 *Tasnim News*, "نماند باز تحصیل از آموزافغانستانی دانش هیچ :انقلاب رهبر از دستور یک", (4 Mayıs 2015).

39 Adem Yılmaz, "Fatimiyyun Tugayı", *Süriye Gündemi* (16 Mart 2018).

40 *Iran International*, "فاطمیون لشکر شده کشته نظامیان‌شبه خانواده به مسکونی زمین اهدای :پاسداران سپاه جدید طرح", (13 Ekim 2020).

bir Fatimiyyun milisi sorgusunda Suriye'de tam 12 ay savaştığını, karşılığında İran'da kendisine ancak 1 aylık ikamet izni verildiğini dile getirmiştir.[41] Fatimiyyun mensuplarının sosyal medayaya yeni düşen videoları da aynı şekilde söz konusu milislere verilen sözlerin tutulması ve vadedilenlerin yerine getirilmesi noktasında ciddi problemlerin olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu videolardan birinde Seccad Zuvvar adlı bir Fatimiyyun milisi devlet yetkililerinin de bulunduğu bir toplantıda kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmediğinden yakınmakta, kendisi ile Suriye'de birlikte savaşan bir arkadaşının İran'a dönüşünden bir ay gibi kısa bir süre sonra Afghanistan'a sınır dışı edildiğinden şikayet etmektedir. İranlı bir anne ve Afganlı bir babadan dünyaya gelen ve tüm ömrünü İran'da geçiren Seccad resmi ve gayri resmi ötekileştirmeler sonucu iş, sağlık, ve eğtitim gibi temel insani haklardan mahrum bırakıldığını, hatta hali hazırda kullandığı telefon sim kardını bile kendi adıyla alamadığı için annesinin üstüne kayıtlı bulunduğunu ifade etmektedir.[42] Ülkede Afgan mültecilere yönelik toplumsal nefretin zirvesine ulaştığı bugünlerde yürekleri burkan görüntülerin sosyal medayaya düşmesi ülkede yaşayan göçmen ve mültecilerin bitmeyen çilelerinin yeni bir halkası gibi görünmektedir.[43]

2010'de birleşmiş milletlerde dünya milletleri arasında dayanışma ve adalet üzerine yaptığı bir konuşmanın akabinde düzenlediği basın toplantısında "İran'da Afgan mültecilere reva görülen sitematik ötekileştirme hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna karşılık olarak İran'ın eski Cumhurbaşkanlarından Mahmud Ahmedinejad'ın (2005-2013) soruyu soran Afgan gazetecinin gözlerinin içine baka baka "یک مهمان آمد، اینقدر ماند که صاحب خانه شد (dağdan gelenler bağdakileri kovdular)"[44] şeklindeki cevabı ne yazık ki Afgan mültecilerin sistemetik olarak yaşadığı ötekileştirlme ve bunun doğruduğu dramı tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

41 Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 7; Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 114.

42 Sharif Sarwari, "افغانی ایرانی جوان یک سرگذشت", *Facebook* (26 Haziran 2021, 17:29).

43 Ülkede Afgan mültecilere yönelik bu yeni ötekileştirme dalgasının sebebi ise 5 Nisan 2022 tarihinde Meşhed'teki İmam Rıza türbesinde meydana gelen ve iki kişinin ölümüyle sonuçlanan bıçaklı saldırının arkasında bir Afgan vatandaşının olduğu ihtimali gösteriliyor. Yetkililer ise saldırının yaklaşık bir yıl önce Pakistan'dan ülkeye gelen selefi-tekfiri düşünceye mensup özbek asıllı Abdülletif Muradi tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedirler. Bk. *Tasnim News*, "اختصاصی رضوی حرم در روحانی سه ضارب هویت از جزییاتی /تسنیم(ع)", (6 Nisan 2022). Buna karşılık Afganistan'da yapılan tezahüratlar sırasında Herat'taki İran konsolosluğunu kapısı bir grup tezahüratçılar tarafından ateşe verildi. Detaylar için bk. *Detusche Welle*, "شد کشیده آتش به هرات در ایران کنسولگری سردر", (11 Nisan 2022).

44 Ahmad Sharifi, "آمریکا درنیویورک احمدنژاد درکنفرانس لینا سوال درباره آمریکا صدای فارسی تلویزنی شبکه با روزبه لینا مصاحبه", *Youtube* (9 Ekim 2010), 00:00:20-00:00:32 ve 00:03:30-00:05:10.

3. Fatimiyyun Milislerinin Ağzından Suriye Savaşı

3.1. Avrupa'ya Kaçan bir Fatimiyyun Milisi

İsmi güvenlik tedbirleri çerçevesinde ibraz edilmeyen ve kendisinden M. olarak bahsedilen bir Afgan vatandaşı 2014'te ülkesindeki savaş ve sefaletten ötürü komşu İran'a gitmeye karar verir. Yaşı daha 14-15 geçmeyen M. İran'da bir tekstil fabrikasında terzi olarak kendine iş bulur fakat henüz ilk ayın maşını alamadan polis tarafından yasadışı giriş ve izinsiz çalışma gerekçesiyle tutuklanarak hapse atılır. Hapiste İran Devrim Muhafızları tarafından önüne iki seçenek konur, ya geldiği ülkeye geri gönderilecek[45] ya da 700 dolarlık bir maaş ve İran'da ikamet izni karşılığında Suriye'ye gidip Beşşar Esad rejimi için savaşacaktır.[46] M.'nin bu anlattıkları İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch) raporlarında, İran'ın savaşın ilk 2-3 yılında binlerce Afgan mülteciyi zorla Suriye iç savaşına gönderdiği[47] şeklindeki bilgi ile örtüştüğü gözden kaçmamaktadır. Küçük yaşta annesini kaybettikten sonra babasını da uyuşturucu bağımlılığına kaptıran M. ikinci seçeneği istemeden de olsa cazip bulur. Devrim Muhafızları'nın savaş eğitimi verdiği bir kampta gördüğü bir aylık bir eğitimden sonra, kendisi gibi Hazara Şiilerine mensup ve çoğunun daha 18 yaşını doldurmayan bir grupla birlikte soluğu Şam'da alır.[48]

İran'ın Suriye iç savaşına gönderdiği ve yaşları 14-17 arasında değişen ve çatışmalarda ölen en az 14 Afganlı çocuğunun bilgisine bir Human Rights Watch (HRW) raporunda ulaşmak mümkündür. İran bu bilgiyi her ne kadar Batıya kaçanların ikamet izni elde etmek için uydurduğu hikayelerin mahsulü olarak görse de, Tahran'ın Beheşt-i Zehra Mezarlığında çocuk savaşçılarına ait mezarların bulunması[49] Devrim Muhafızları'nın çocuk yaşlardaki Şii Hazara mültecileri Suriye savaşına gönderdiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan Fatimiyyun milislerinin çocuk

45 Suriye'de üç ay savaşıp geri dönen bir Afgan mülteci Abbas'ın dediğine göre İran mültecileri en az üç ay için zorla savaşa göndermektedir. Bk. Farzam – Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", 273. Özellikle Avrupa'ya kaçan Fatimiyyun milisleri İran Devrim Muhafızlarının kendilerini zorla savaşa göndermelerini ifade etmektedirler. Lucas, "İran Feature: Tehran's Afgan Fighters in Syria".

46 İran'da yaşayan Şii Afgan mülteci ve göçmenlere Suriye İç Savaşı'na katılmaları karşılığında genellikle iyi bir maaş, üzün süreli ikamet izni ve kendilerini aşağılayan İran toplumu içinde saygın bir sosyal statüye ulaşma vaat edilmektedir. Bk. Mehmet Erkan Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 78.

47 *Radio Zamaneh*, "است فرستاده سوریه جنگ به را افغان هزاران تهدید با ایران", (30 Ocak 2016).

48 Ayrıntılar için bk. Deutschle Welle, "کند می استخدام سوریه درجنگ را افغان نوجوانان ایران" (6 Mayıs 2018).

49 Human Rights Watch (HRW), "Iran: Afghan Children Recruited to Fight in Syria" (Erişim 30 Mart 2022). Ayrıca bk. Kıllıoğlu, "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı", 114-115.

öldürmekten de çekinmediği ve bunu bazen intikam ve misilleme olarak yaptığı da bilinen bir gerçektir.[50]

Suriye'de geçirdiği dokuz aylık zaman diliminde Meliha, Dera ve Hamra cephelerinde savaşan M. bir roket saldırısında Abbas adındaki yakın arkadaşını kaybeder. Kendisi yaralı bir halde Tahran'ın bir hastanesine kaldırılır. Tedavi sürecinden sonra bir daha Suriye'ye dönmek istemediği için Avrupa'ya gitmeye karar verir. Bu amaçla savaştan kazanıp biriktirdiği 7000 doları sayesinde kaçak yoldan, daha önce hiç bilmediği ve sadece ismini duyduğu, Almanya'ya kaçar. Ne var ki küçük yaşına rağmen savaşta tecrübe ettiği fiziksel ve ruhsal hadiseler yakasını bir türlü bırakmaz. Bir yandan gelecek kaygısı duyan M. diğer yandan ruhsal bunalımla mücadele etmek zorunda kalır.[51]

3.2. Hz. Peygamber Torunlarının Şerefi için Savaşan bir Fatimiyyun Lejyoneri

Suriye savaşına başlangıçta maddiyat için gitmeye karar veren gittikten sonra da savaşı Hz. Zeyneb ve Hz. Rukayya haremlerinin müdafaası adına devam ettiren Şii Hazara gençlerden biri de Muhammadullah'dır. Onun hikayesi Fatimiyyun Tugayı'nda savaşırken yaralanan amcasını ziyaret için İran'a gittiğinde başlar. Amcası gibi savaşa gidenlerin elde ettiği aylık ve İran'da oturum haklarının cazibesine kapılınca Suriye'ye gitmeye karar verir. Yezd Padgan'ında Devrim Muhafızları'nın gözetiminde gördüğü yirmi günlük kısa bir eğitim sürecinden sonra bir grup Afgan genciyle birlikte Şam'a gönderilir. Şam'da cepheye gitmeden önce Hz. Peygamber'in torunlarından Zeynep ve Rukayya'nın türbelerine götürülür. Bir kaç gün oralarda kalma fırsatı bulan Muhammadullah ve arkadaşları için artık savaştan elde edecekleri maddiyatın yerini Peygamber torunlarının izzet ve şerefinin savunulması alır. Ona göre, DAEŞ'in tek amacı Şiiliği ve onunla birlikte İslam'ı yok etmekten ibaretti. Her ikisini savunma şerefi de kendisi gibi Fatimiyyun Tugayı savaşçılarına nasip olmuştu. Bu düşünce hizmet süresinin dolmasından sonra İran'a dönen Muhammadullah'ı rahat bırakmamış, dönüşünden bir hafta sonra yeniden gönüllü olarak Suriye'ye gitmeye mecbur bırakmıştır.

---

50 Böyle bir örnek el-Cezire Televizyonun Kasım Süleymani'nin ölümü ile ilgili yayınladığı belgesel gösterilen sembol kız ve diğer çocuklara Süleymani'nin intikamı adına yapılan saldırıdır. *Haber 365*, "Şii Teröristlerden Suriye'de Çocuk Katliamı", (15 Mayıs 2020).

51 Deutschle Welle, "کند می استخدام سوریه درجنگ را افغان نوجوانان ایران".

İkinci hizmet süresinde DAEŞ'e karşı Haleb'e gönderilir. Burada geçirdiği günlerin bir kısmını hayatı boyunca hiç unutmayacak olan Muhammadullah 50-100 metrelik mesafelerde göğüs göğse gerçekleşen çarpışmalara girer. Cephe arkadaşlarından bir kısmının öldürüldüğüne ve bir kısmının ise DAEŞ'in eline esir olarak düştüğüne tanıklık eder. İkinci hizmet süresini doldurduktan sonra Muhammadullah ailesiyle birlikte İran'da yaşamaya hak kazanır. Anlattığına göre, kendisi gibi iki veya üç hizmet devrelerini tamamlayanlara 10 yıllık ikamet ve oturum izni verilir.[52]

3.3. Afgan Ordusu'ndan Fatimiyyun Tugayı'na

Her yıl yüzlerce hatta binlerce Afgan gençlerinin iş bulmak ve ailesinin nafakasını kazanmak amacıyla kaçak olarak İran'a giriş yaptığı her kesin malumudur. Bunlardan biri de eski bir Afgan askeri Seyid Aziz'dir. 15 yıl Afgan ordusunda askerlik yapan Aziz, ordudan ayrılınca 6 arkadaşıyla beraber çalışmak niyetiyle İran'a gitmeye karar verir. Bir kaç ay sonra Tahran'da dostları vasıtasıyla Fatimiyyun'a katılır. Ona göre, örgütte her hizmet devresi üç aylık bir zaman dilimini kapsar. Aylık olarak 700 Amerikan doları değerinde 3 milyon İran Tuman'ı (2017) her Fatimiyyun milisinin banka hesabına aktarılır. Bunun dışında Suriye'de bulunduğu süre zarfında her savaşçıya aylık olarak 200 dolar harçlık verilir.

Seyid Aziz Yezd Padgan'ında 25 günlük bir eğitim sürecinden sonra çoğunluğu Afgan olan 300 kişilik bir grupla İmam Humeyni Havalimanı'ndan sivil bir uçakla Şam'a götürülür. "Bize ilk önce Bibi Zeyneb ile Bibi Rukayya'nın tahrip edilmiş haremlerini gösterdiler. Bu beni derinden etkiledi" diyen Aziz şöyle devam eder: "Her ne kadar bazıları sadece para pul uğruna Suriye savaşına katılsalar da, ben para için savaşmadım. İslam ve İmamlarımızın haremlerini savunmak boynumun borcuydu".[53]

Şam'a varışından bir hafta sonra Haleb'e gönderilen Aziz, asker arka planından dolayı, 60 kişilik bir grubun başına getirilir. İlk devresini tamamladıktan sonra her ne kadar kendisi Suriye'de kalıp savaşa devam etmek istese de iki kız ve bir erkek çocuk babası olması hasebiyle ailesinin ısrarı üzerine Afganistan'ın Bamyan'ına dönmeye mecbur kalır. Savaşın içinde geçirdiği iki aylık süre zarfında bir çok Afgan arkadaşını kaybeden Aziz'in gözlemlediği kadarıyla ön cephelerde savaşanların çoğunu Afgan-

52 Detaylar için bk. *İran Wire*, "افغانستانی سربازان آموزش سری مرکز :یزد پادگان", (28 Temmuz 2018).

53 İrşad Huneryar, "فاطمیون لشکر در آمریکا پرورده دست :سوریه در افغان جنگجوی", *BBC News* (17 Ekim 2017).

lar teşkil ediyordu. Üç hizmet devresini tamamlayanlara (toplam 9 ay) İran devleti ülkede daimi ikamet ve oturum izni vadinde bulunuyordu.[54]

3.4. Aileye Rağmen Fatimiyyun Aşkı

Devrim Muhafızları sadece İran'da bulunan Afgan göçmenlerinden değil aynı şekilde Afganistan'ın Kabil, Herat ve Mezar-ı Şerif başta olmak üzere farklı şehirlerinde aktif olarak Fatimiyyun için savaşçı devşiriyor. Mezar-ı Şerif'te devşirilen savaşçılardan biri de müstear adıyla (2017 yılı itibarıyla) 22 yaşındaki İsmail'dir. Şehrin fakir semtlerinden birinde yaşayan İsmail kendisi gibi aynı semtten bir çok genç ile birlikte Fatimiyyun adına Suriye savaşına katılmak üzere İran'a gider. Annesinin dediğine göre günlük işlerde çalışan İsmail son zamanlarda iş bulamaz olmuştu. "Ağladım, arkasından dışarı çıktım. Feryat figan ettim... buğday ekmeği değil arpa ekmeği de olur... gitme oğlum, gitme. Suriye'ye gitme oğlum" şekline yalvaran annesini dinlemeyen İsmail, eşi ve iki aylık bebeğini bırakarak son 8 aydır Suriye'de Fatimiyyun Tugayı'nda savaşıyor. Zaman zaman oradan askeri üniformada çekilen resimlerini ailesine gönderiyor ve böylece onları teselli etmeye çalıyor.[55]

BBC Farsça'nın Afgan muhabirlerinden Harun Necefizade'nin 2017'de Mezar-ı Şerif'te görüştüğü müstear adı Şerife olan bir kadının her iki çocuğu da Suriye'de savaşmaktadır. Üç büyük yıl önce Suriye'ye giden büyük kardeş, iki sene sonra ülkeye dönüp eşi ve çocuklarını İran'a yerleştirdikten sonra, 26 yaşındaki küçük kardeşini de annesinin karşı koymasına rağmen Suriye'ye götürüyor. Şerife büyük oğluna ilk gidişinden önce savaşa gittiği takdirde "sütünü kendisine helal etmediğini" söylese de oğlu "işin işten geçtiğini, savaş için gerekli eğitimi aldığını, kendisi için bir sürü masraf yapıldığını, dahası artık vermiş olduğu sözünden vaz geçemeyeceği" cevabını verir. İkinci gidişinden önce de oğluna "illa cihat istiyorsan, burada Afgan Milli Ordusu'nda ülkeye hizmet et" der fakat oğlu "Afganistan'ın bir geleceğinin olmadığını/olmayacağını, Suriye'ye gidip Hz. Zeyneb'in haremini savunmak istediğini" söyler. İsmail gibi bu iki kardeş de savaş cephesinde çekilen resimlerini İran'daki yakınları vasıtasıyla Mezar-ı Şerif'teki annesi ve babasına gönderiyorlar. Harun Necefizade'nin görüştüğü ailelerden elde ettiği bilgilere göre söz konusu

54 İrşad Huneryar, "فاطمیون لشکر در آمریکا پرورده دست :سوریه در افغان جنگجوی".

55 Necefizade, "جنگند می درسوریه که افغان نظامیان شبه خانواده زندگی".

savaşçılara İran'da üzün süreli ikamet izni ancak 3 altı aylık hizmet devrelerinden sonra verilebilir.[56]

4. Asker Devşirmede Dini Söylem

İran'da gayri resmi mülteci statüsünde yaşayan Afgan Şiileri arasından devşirilen savaşçıların çoğu için ekonomik sebeplerin yanı sıra toplumun baskısından kurtulmanın ve böylece toplumda kabul görmenin motive edici sebepler arasında öne çıktığını söylemiştik. Afganistan Şiileri için, İsmail'in örneğinde gördüğümüz gibi, genellikle ekonomik sebepler belirleyici rol oynamaktadır. Bununla birlikte Seyyid Aziz ve Muhammadullah örneklerinde olduğu gibi dini sebeplerin bir takım Fatimiyyun milisleri için aynı derecede önemli olduğu sonucu da çıkarılabilir. İkisi de başlangıçta para kazanmak ve ardından İran'da oturum hakkı elde etmek amacıyla savaşa katılmış fakat Devrim Muhafızları'nın verdiği dini eğitimden ve Suriye'deki Hz. Zeyneb ve Hz. Rukayya türbelerini ziyaret ettikten sonra derinden etkilenmiş, savaşa bakış açısı değişmiş ve artık kendileri için dini duygular belirleyici rol oynamaya başlamıştı. Ali Rıza adında başka bir savaşçının anlattıklarına göre Suriye'ye gidecek savaşçılar daha gitmeden bir yandan temel askeri eğitim alırken diğer yandan yoğun dini eğitime de tabi tutulurlar. Ali Rıza, bu eğitim sayesinde Fatimiyyun Tugayı'nın verdiği mücadelenin hakkaniyetine dair düşüncelerinin ciddi olarak değiştiğini şöyle anlatmaktadır: "Eğitim süresinin sonunda Suriye savaşının meşruiyeti hakkındaki inancımız iki kat arttı. Suriye'de mezhebimiz için savaşıyoruz düşüncesini kabullendik. Fakat bu bir yalandı. Savaşta savunduklarımızın dini inancımızla bir alakası yoktu".[57]

İran Rejimi ve vurucu gücü Devrim Muhafızları milis devşirmek için cihatçı retorik ile dini söylemi aktif ve etkili biçimde kullanmaktadır. Bu çerçevede her şeyden önce Suriye iç savaşını Hz. Zeyneb vb. türbelerin müdafaası şeklinde kutsal cihat faaliyeti olarak tanımlayan Devrim Muhafızları "لبیک یا زینب (emrindeyiz ey Zeyneb)" gibi sloganlar geliştirmiştir. Böylece Suriye rejimi muhalifleri, Kerbela şehidi Hz. Hüseyn'in kız kardeşi olan Zeybeb'i Şam'a bir nevi savaş esiri olarak götüren, Yezid ve avanesine benzetilmek istenmektedir.[58] Bu doğrultuda düşen Fatimiyyun milis-

56 Necefizade, "جنگند می درسوریه که افغان نظامیان شبه خانواده زندگی".

57 Ebu Bekr Sıddık, "بروید کشورمان از یا بجنگید سوریه در یا :افغانستان مهاجران به ایران", *Subhe Kabul* (8 Şubat 2021).

58 Ayrıntılar için bk. Phillip Smyth, *The Shiite Jihad in Suria and Its Regional Effects*, (Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2015), 4-5.

lerini de doğal olarak topluma şehit olarak takdim etmektedir. Cenazeleri ise ülkenin büyük şehirlerinde üst düzey devlet erkanının katılımıyla bir miting havasında kaldırılmaktadır. Bunun dışında Şii düşüncenin kutsal kabul ettiği günlerde Afgan mültecilerin ziyaret ettiği türbe ve haremlerin duvarlarına öldürülen Fatimiyyun savaşçılarının posterleri asılarak[59] ziyaretçilerin dini duyguları kabartılmaktadır.

Devrim Muhafızlarının etkin olarak kullandığı bir başka alan da Şii din ve siyaset adamları ve sosyal medyadır. Afganistan Hizb-i Vahdet Partisi genel başkanı Muhammed Muhakkik'in 2017 yılında Tahran'da, DAEŞ'e karşı elde edilen Fatimiyyun başarılarının temcid edildiği "Muhibban-i ehl- Beyt" adlı toplantıda, Fatimiyyun milislerine şükranlarını arz etmesi ve Suriye iç savaşını İslam ile Küfrün savaşı olarak nitelemesi bunun en güzel örneği olsa gerektir.[60] Fatimiyyun'a milis devşirmek için onlarca internet ve Facebook sayfası hizmet vermektedir. Gençlerin dini duygularına hitap eden savaş videoları, şehit cenaze ilanları ve öldürülen savaşçılarla ilgili hazırlanan görseller yeni gönüllü milislerin cezbedilmesinde etkili olmaktadır.[61] Harun Nejefizade Afganistan'ın Mezar-ı Şerif'inde yapılan Şii propagandası üzerine hazırladığı raporunda bu tarz bir çok videonun halk arasında dolaştığını ifade etmiştir.[62]

5. Fatimiyyun ve Afganistan'ın Geleceği

İran İslam Cumhuriyeti 2000'li yıllardan itibaren gerek doğrudan gerek dolaylı olarak kurmuş olduğu askeri milis örgütler vasıtasıyla bölgesel bir güç haline gelmeyi hedeflemiş ve bunu önemli ölçüde başarmıştır. Bu doğrultuda Lübnan'da Hizbullah, Irak'ta Haşdi Şaabi, Suriye'de Nusayri Esad rejimi ve Yemen'de Husiler'i kendi dış politika çerçevesinde etkin bir şekilde kullanmaktadır. Pakistan ve Afganistan Şiilerinden kurduğu sırasıyla Zeynebiyyun ve Fatimiyyun tugaylarını Suriye iç savaşına sokması "Şiilik unsurunu ne derece etkin kullandığını gösterir".[63] Fatimiyyun ve diğer paramiliter gruplar Suriye'de önemli başarılara imza atmıştır. Bunun

59 Rahimullah Farzam vd., "*İran'ın Afgan Lejyonerleri: Fatimiyyun Tugayı*", (Ankara: İran Araştırmaları Merkezi, 2016), 2.

60 Muhakkik'in bu açıklamaları dönemin Afgan Hükümeti ve Millet Meclisinin ciddi eleştirilerine sebep olmuştu. Bk. Gulabuddin Gubar, "کرد سپاسگذاری فاطمیون لشکر پیروزی از محقق محمد", *Tolo News* (25 Kasım 2017); *BBC News*, "سوریه و عراق جنگ در هاافغان حضور از محقق محمد ستایش از انتقاد", (26 Kasım 2017).

61 Fatimiyyun ve diğer Şii gruplar için milislerin devşirilmesinde internet ve sosyal medyanın kullanı hakkında ayrıntılar için bk. Phillip Smyth, *The Shiite Jihad in Suria and Its Regional Effects*, 27-31.

62 Necefizade, "جنگند می درسوریه که افغان نظامیان شبه خانواده زندگی".

63 Filiz, "Dış Politikada Mezhep Faktörü: Türkiye-İran Örneği".

en belirgin göstergesi Kasım 2015'te Viyana'da gerçekleşen Suriye'nin geleceği hakkındaki görüşmelere İran'ın da davet edilmesidir. Oysa daha öncesinde 30 Haziran 2012 ile 22 Ocak 2014 tarihlerinde Cenevre'de aynı amaçla yapılan toplantılara İran davet edilmemişti.[64]

Burada sorulması gereken soru Suriye iç savaşının bitmesinden sonra Sünni Afgan halkı tarafından sevilmeyen hatta hain olarak adlandırılan[65] Fatimiyyun'un kaderinin ne olacağıdır. Acaba İran sahip olduğu bu milis gücü Afganistan'a yönelik dış politikasında kullanacak mı? Kullanırsa bu Sünni Afganistan için ne anlama gelecektir?

İran'ın kendisine sığınan Afgan Hazara Şiilerini 80'lerde önce Irak'a karşı sonra da 90'larda Afganistan'ın iç savaşında Taliban'a karşı kullanmasına bakılırsa Fatimiyyun'u aynı şekilde kullanmamasının bir garantisi yoktur. Sünni Taliban'ın Ağustos 2021 itibarı ile Afganistan'da iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Fatimiyyun Tugayı'ndan yapılan ilk açıklamalarda, sadece Âyetullah Hameney'in komutasında olduklarını, gerektiğinde Hazara Şiilerin çıkarları lehine ülkeye olası bir müdahale için hazır olduklarını,[66] her ne kadar daha sonra Taliban'a karşı savaşma niyetlerinin olmadıklarını dile getirseler de,[67] ifade etmiştir. Diğer taraftan yapılan bazı araştırmalar bu açıklamalardan çok daha önce İran'ın Suriye'den dönen Fatimiyyun milislerini Afganistan'ın farklı bölgelerinde yerleştirdiğinden söz etmektedirler. Bu bağlamda Antonio Giutstozzi ta 2017'de, İran'ın desteklediği ve başlarında Fatimiyyun'ın ülkeye dönen milislerinin bulunduğu, Hazarajat, Kabil ve Mezar-ı Şerif'te şubeleri bulunduğu ve sayısı 4000'e kadar olan bir Hazara örgütünün varlığından haber vermiştir. Antonio'nun hem Afgan istihbarat hem de Fatimiyyun kaynaklarına dayandırdığı bilgilerine göre söz konusu örgüt Kabil'in yanı başındaki Vardak velayetinde anti-İran ve anti-Hazara küçük ölçekli operasyonlar gerçekleştirmiştir.[68] Antonio'nun anlattıkları her ne kadar ihtiyatla karşılansa da, Afganistan'ın eski istihbarat başkanı Rahmatullah Nabil (2010-2012 ve 2013-2015), Radio Azadi'ye verdiği bir demeçte, 2020 yılına kadar ülkeye 2500-3000 Fatimiyyun milislerinin giriş yaptığını dile getirmiştir.[69]

64 Farzam – Sarı, "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ", 286.

65 Afganistan'a dönmüş Fatimiyyun milislerinden bazılarının Associated Press'e verdiği bilgiye göre Afgan halkın çoğu Fatimiyyun'u "hain ve terörist" olarak adlandırmaktadır. Bk. *Radio Farda*, "افغانستان به پاسداران سپاه دیده‌آموزش «هزار ده» بازگشت :آسوشیتدپرس", (2 Nisan 2019).

66 Yılmaz, "ایران بازی در پارسنگی ،افغانستان هزارهای".

67 *Detusche Welle*, "نداریم طالبان با مبارزه برای ای برنامه :فاطمیون" (28 Temmuz 2021).

68 Schneider, *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, 12.

69 Wahida Paikan, "تهران بزرگ بازی و طالبان ،فاطمیون", *Independent Persian* (10 Şubat 2020).

Kabil'de yaşayan Ali Rıza adında eski bir Fatimiyyun savaşçısı da ülkede Fatimiyyun merkezlerinin olduğunu itiraf etmiştir.[70]

DAEŞ-K olarak bilinen örgütün Horasan şubesinin Afganistan'da artan aktivitelerine karşı İran'ın eski Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif başta olmak üzere diğer üst düzey devlet yetkililerinin Taliban öncesi Afgan hükümetine Fatimiyyun'un DAEŞ'e karşı kullanılabileceği önerisi İran'ın böyle bir niyetinin var olduğunu ortaya koymak açısından oldukça önemlidir.[71] Bir Taraftan eski Afgan hükümetinin Hazara Şii yetkililerinden Muhammad Muhakkik'in Fatimiyyun Tugayı'nı övmesi devletin farklı kademelerinden tepkilerin gelmesine sebebiyet verirken, Afgan uzmanlar söz konusu Tugaya, ülkenin geleceğini tehdit eden, ciddi bir tehlike gözüyle bakmaktaydılar.[72] Muhammad Iqbal Naderi gibi askeri uzmanlara göre Suriye savaşından ülkeye dönen binlerce Fatimiyyun savaşçısı Taliban Afganistan'ı için de ciddi bir tehlike arz etmektedir.[73]

Diğer taraftan İran'ın Afganistan'da milis devşirme faaliyetleri DAEŞ'in ülkede aktif olan Horasan şubesini harekete geçirmiştir. DAEŞ-K'nin Kabil'de Hazara Şiilerine ait Tibyan kültür merkezine 2017'de düzenlediği ve en az 41 kişinin hayatını kaybettiği ve 84 kişinin de yaralandığı[74] bombalı saldırı için adı geçen merkezin İran adına milis devşirip Suriye'ye göndermesini sebep olarak göstermiştir. DAEŞ'in 2018'de Bâkiru'l-Ulum adlı bir Şii Cami'ye düzenlediği bombalı saldırı 27 kişinin ölümü ve en az 64 kişinin de yaralanmasına sebebiyet verirken,[75] aynı yıl Mehdi Mev'ud adlı bir kültür merkezinin hedef alındığı saldırıda 48 kişi hayatını kaybetmiş ve 68 kişi yaralanmıştır.[76] Cami ve kültür merkezlerinin hedef alındığı saldırıların sonuncusu ise 19 Nisan 2022 tarihinde Şii Hazaraların yoğunlukta yaşadığı Kabil'in batısında Abdurrahim Lisesi ve Mumtaz kültür merkezinin girişinde gerçekleşmiştir. Toplam üç bombanın patlaması sonucu ilk tahminlere göre 6 kişinin hayatına mal olurken 11 kişinin yaralanmasına vesile olmuştur.[77] Bundan iki gün sonra Mezar-i Şerif'te yine

70 Bk. Sıddık, "برويد كشورمان از يا بجنگيد سوريه در يا :افغانستان مهاجران به ايران".

71 Bu öneri Afgan yetkililerinin tepkilerine neden oldu. Bk. Syed Zafer Mehdi, "Fatemiyoun, Refugees Trouble Iran-Afghanistan Relations", Anadolu Agency (24 Aralık 2020).

72 Halil Sulahşor, "شد؟ خواهد چه فاطميون نظاميان شبه سرنوشت", *Anadolu Agency* (29 Kasım 2017).

73 *Al-Mashareq*, "Shadow of Fatemiyoun Militia Looms Over Afganistan's Future", (26 Aralık 2021).

74 *BBC News*, "زخمی ۸۴ و کشته ۴۱ :درکابل فرهنگی مرکز یک بر انتحاری حمله", (28 Aralık 2017).

75 *BBC News*, "گرفت عهده به را کابل غرب در شیعیان مسجد به حمله مسئولیت داعش", (21 Kasım 2018).

76 *BBC News*, "داد کشته ۵۰ به نزدیک کابل در آموزشی مرکز یک در انتحاری حمله", (15 Ağustos 2018).

77 *The Guardian*, "Six killed in bomb blasts at Shia school in Afghan capital", (19 Nisan 2022); *Amnesty International*, "Afghanistan: School bombings a 'reprehensible attack' on religious and

bir Şii camide meydana gelen patlama 12 kişinin hayatına mal olmuştur.[78] Afganistan'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu (UNAMA) tarafından hazırlanan raporlara göre Ocak 2016 ile Ekim 2017 arasında Hazara Şiilerinin ibadetgahlarına en azından 12 bombalı saldırı düzenlenmiş ve 8'ini DAEŞ üstlenmiştir. Halbuki 2009 ile 2015 yılları arasında bu sayı sadece 5 ile sınırlıydı.[79]

Ağustos 2021 itibarıyla Taliban ülkenin idaresini ele geçirdiğinden bu yana harcadığı yoğun mesai sonucu,[80] son günlerdeki terör saldırıları istisna tutulursa, hayret verici bir şekilde DAEŞ'in ülkedeki faaliyetlerinde gözle görülür bir durgunluk gözlemlenmektedir. Fakat Birleşmiş Milletlere sunulan yeni raporlar DAEŞ'in milis sayısını 2200'den 4000'ne ulaşmasıyla nüfuzunun ciddi oranda arttığını ve "yüksek profilli karmaşık saldırılara muktedir" olduğunu gösterirken[81] Taliban'ı da ülkedeki terör örgütlerine uygun ortam hazırlamakla itham etmektedir.[82] Taliban ise bunu mesnetsiz iddiaların ötesine geçmeyen söylentiler olarak nitelese de, üst düzey Amerikalı generaller de El-Kaide ile birlikte DAEŞ'in Horasan-K gittikçe güçlendiği iddialarını desteklemektedirler.[83]

Söylenenlere bakılırsa önümüzdeki süreçte DAEŞ ve Taliban muhalifi diğer örgütlerin[84] Afganistan'daki varlığında ciddi oranda bir artış yaşanması ve Taliban hakimiyetini tehdit etmesi muhtemel görünmektedir. Böyle bir ortamda İran'ın ülkede zaten var olan Fatimiyyun milislerini kendi jeopolitik çıkarları uğrunda bir araya getirip harekete geçirmesi ve böylece nüfuz dairesini daha da genişletmesi pek uzak bir ihtimal olmasa gerektir.

ethnic minorities", (19 Nisan 2022).

78 *BBC News*, "Afghanistan: 'Blood and fear everywhere' after deadly IS blast", (21 Nisan 2022).

79 Ocak 2016- Ekim 2017 arasında düzenlenen saldırılarda toplam 689 (230 ölü ve 459 yararlı) kişi zarar görmüştür. Detaylar için bk. Thomas Joscelyn, "Islamic State's Khorasan 'Province' Claim Responsibility for Attack on Cultural Center in Kabul", *FDD's Long War Journal* (28 Ekim 2017).

80 Taliban iktidarı ele geçirir geçirmez DAEŞ'e karşı ciddi mücadeleye girişti ve ik, aylık kısa bir süre sonra Taliban sözcüsü Zabihullah'a Mücahid gazetecilere verdiği bir demçtte DAEŞ'i yok ettiklerini ve artık bir tehdit unsuru oluşturamayacağını söyledi. Bk. İslamuddin Sajid, "No Place for Daesh/ISIS in Afghanistan: Taliban Spokesman", *Anadolu Agency* (19 Aralık 2021).

81 *Security Council Report*, "Counter-Terrorism: Briefing on the Secretry-General's Strategic-Level Report on ISIL/Da'esh", (22 Şubat 2022).

82 Rezaul H Lashkar, "UN Report: Terror groups have more freedom in Afghanistan now", *Hindustan Times* (6 Şubat 2022).

83 *Tolo News*, "Al-Qaeda, Daesh "Reconstituting" in Afghanistan", (9 Şubat 2022).

84 Bu gruplar hakkında ayrıntılar için bk. Masood Farivar, "Afghan 'Fighting Season' Ushers in New Anti-Taliban Groups", *VOA News* (28 Nisan 2022); Lynne O'Donnell, "The Afghan Resistance Is Still Fighting", *Foreign Policy* (12 Mayıs 2022).

6. Sonuç ve Değerlendirme

İnsanlık tarihi kadar eski bir fenomen olan göç aynı zamanda insanın belirsizliğe doğru yolculuğa çıkması anlamına da gelir. Bazen göçmenler bir sorundan kaçarken bir kaç sorun ile birden boğuşmak zorunda kalabilir. İran'daki Afgan şii mültecilerin hikayesi de böyle bir dramı anlatmaktadır.

Sovyetler Birliğinin 1979 Afganistan işgali ve takip eden süreçte iş savaşın yaşanması Afganları istemedikleri bir göçe mahkum ederek hala devam etmekte olan bir süreci başlatmış oldu. Bu çerçevede Afgan halkın bir kısmı ülkenin Güneydoğusunda bulunan Pakistan'ı ve bir kısmı da Güneybatısında olan İran'ı tercih ettiler. Her iki ülke tercihinde coğrafi yakınlık, dil, ırak ve mezhep gibi etkenlerin belirleyici rolü her kesin malumudur. Şii Afgan Hazaraların İran tercihi de dil ve mezhep eksenliydi. Fakat ne yazık ki bu iki yönlü yakınlık onları İran'ın olumsuz göç politikalarından korumaya yetmedi. Yağmurdan oluğun altına kaçan insan misali bin bir türlü müşküllere duçar oldular. Büyük bir kısmı bir taraftan yerel halkın sevmediği ağır işlerde karın tokluğuna çalıştırılırken, diğer taraftan ikamet, eğitim, mülkiyet, izdivaç, ticaret ve benzeri temel insani haklardan da mahrum bırakıldılar.

İran'da yaşayan Hazara mültecilerin karşılaştıkları dramların en çirkin olanı ise İran İslam Cuhuriyeti'nin kendisine sığınan bu mazlum göçmenleri yayılmacı Şii politikalarına acımasızca alet etmesiydi. Bu bağlamda 1980'lerde yaşanan İran-Irak savaşı sırasında Şii Hazaralardan Nasr-ı Horasan 5, İmam Rıza 21, Ali b. Ebi Talib 17 ve Ebu Zer Tugayı gibi birimler oluşturularak Tehran, Kaşan, Kum vb. şehirlerin çetin cephelerine sevk edilmiştir. Yaklaşık sekiz sene süren bu savaşta resmi rakamlara göre en az 2000 Şii Afganlar hayatını kaybetmesine rağmen kendilerine yönelik sistematik ötekileştirmenin dozu giderek artmıştır. İran'da büyüyün bir Afgan Hazara arkadaşın anlattığına göre savaşta öldürülen İranlı askerlerin geride bıraktığı "kutsal dul eşleriyle" ülkede yaşayan Afganların evlenmesi resmi olarak yasaklanmıştı.

İran-Irak savaşının sona ermesinden sonra özellikle 1990'lardaki Afganistan iç savaşında Hazara Şii mültecileri aktif olarak kullanmıştır. Bir yandan Ebu Zer Tugayı'nın savaşçılarını Sepâh-i Muhammad adıyla yeniden teşkilatlandırarak, Afganistan'da önceden beri kendi jeopolitik çıkarları için Taliban'a karşı savaşan Hizb-i Vahdet'in yardımına göndermiştir.

Diğer yandan Taliban karşıtı direniş cephesiyle, Devrim Muhafızları'ın dışa kanadını temsil eden Kudüs Ordusunun eski ele başı General Kasım Süleymani (öl. 2020) üzerinden, teşriki mesai yapmıştır. Sepâh-i Muhammed 2001 Amerikan işgaline kadar ülke varlığını sürdürmüştür.

İran 2010-2022 Arap baharı neticesinde Suriye'de patlak veren iç savaşta stratejik müttefikini korumak adına istihbarat ve lojistik desteğin yanında askeri müdahalede bulunmuştur. Bu çerçevede Lübnan Hizbullah'ı, Irak Haydariyyun'u, Pakistan Zeynebiyyun'n yanı sıra Afgan Fatimiyyun'u gibi paramiliter örgütleri rejimin safında savaşmak adına ülkeye göndermiştir. Fatimiyyun Tugayı'nda savaşan milislerinin çoğunluğunu İran'da yaşayan mülteci Şii Hazaralar oluştursa da Afganistan'da devşirilen Şii Afganların yanı sıra Suriye iç savaşından önce ülkeye yerleşen ve sayıları bir kaç bin hane olarak tahmin edilen Şii Afganların da Tugaydaki sayıları dikkate değerdir. İran'da resmi mülteci statüsünde yaşan Şii Hazaraları Suriye iç savaşına katılmayı maddiyattan öte toplumsal baskı ve devlet eliyle yıllardır uygulanan sistematik ötekileştirmeden bir kaçış ve kurtuluş vesilesi olarak görmektedirler. Gayri resmi statüdekiler için sınır dışı edilmeyip ülkede kalabilmek ve mümkünse İran'da daimi veya uzun vadeli oturum ve ikamet izni elde etmek motive edici sebeplerin başında gelmektedir. Fakirlik ve işsizliğin pençesinde kıvranan Afganistan'da devşirilen Şii milisler için maddiyat belirleyici rol oynamaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti ise Suriye savaşına lejyoner bulabilmek için başlangıçta Hz. Zeyneb ve Hz. Rukayya türbelerinin müdafaası (دفاع ازحرم) şeklindeki dini söylemi yoğun olarak kullanmış, daha sonra buna ulusal güvenliği koruyabilme (دفاع ار امنیت ملی) söylemini de ilave etmiştir. Savaşa teşvik amacıyla düşen Fatimiyyun milisleri şehit olarak nitelendirilmekte, cenazeleri üst düzey devlet ve Devrim Muhafızları yetkililerinin da katılımıyla bir miting havasında kaldırılmaktadır. Ölenlerin resim ve posterleri önemli yerlere asılmakta ve adlarına film, belgesel gibi çeşitli görseller hazırlanmaktadır. Dini söylemin tesiriyle savaş gönüllü olarak katılan Şii Afganların varlığı da, bu araştırmada verilen örneklerin gösterdiği gibi, tartışma götürmez bir gerçektir. Bununla birlikte İran'ın söz konusu savaşa çocuk yaştaki milisleri gönderdiği gerçeği de İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) raporlarında yer almakta, Tehran'ın Beheşt-i Zehra Mezarlığındaki çocuk savaşçılarına ait kabirler de bu raporları doğrulamaktadır.

Savaşçılarının sayısı kaynakların ihtilafına göre 4-20 bin arasında gösterilen Fatimiyyun Tugayı'ın kendi açıklamalarına göre kuruluşundan

bu yana Haziran 2018'e kadar Suriye iç savaşında en az 2000 kayıp vermiş ve yaklaşık 8000 kadar milisi de yaralanmıştır. Düşen savaşçıların aileleri için İran'ın resmi kaynakları arsa dağıtımından söz etse de, Fatimiyyun mensuplarının bir kısmı kendilerine verilen sözlerin tutulmadığı ve vadedilenlerin yerine getirilmediğin yakınmaktadırlar. Afgan mültecilerin gerek İran'da karşılaştıkları ötekileştirilme ve emek sömürüsü gerek Irak ve Suriye savaşlarına alet edilmeleri neticesinde duçar oldukları acılar onların bir kısmını, Avrupa ve Batı başta olmak üzere, yeni göç arayışlarına zorlamaktadır. Ülkede yaşamakta olan Afgan göçmenlerin %60'ının çeşitli nedenlerden dolayı Batıya göç etmek istedikleri gerçeğini İran'ın kendi resmi kaynaklarında doğrulamaktadır. 2012-2018 yılları arasında Doktora Eğitimi için bulunduğum Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Göçmenler Bürosunda mütercim olarak çalıştığım sıralarda buna bizzat şahit oldum.

Burada sorulması gereken soru Suriye iç savaşının bitmesinden sonra Sünni Afgan halkı tarafından sevilmeyen hatta hain olarak adlandırılan Fatimiyyun'un kaderinin ne olacağıdır. Acaba İran sahip olduğu bu gücü Afganistan'a yönelik dış politikasında bir koz olarak kullanacak mı? Kullanırsa bu Sünni Afganistan için ne anlama gelecektir?

İran'ın kendisine sığınan Şii Hazara mültecileri 1980'lerde Irak' karşı savaşında, ardından 1990'lerdeki Afgan iç savaşında Taliban'a karşı ve son olarak da Suriye iç savaşında müttefiki olan Beşşar Esad rejimini ayakta tutmak adına muhaliflere karşı kullanmasına bakılırsa, bu sorunun cevabı zor olmasa gerektir. Diğer yandan sayıları binlerce ile tahmin edilen eski Fatimiyyun milislerinin Suriye savaşından Afganistan döndüğü bilgisi farklı kaynaklar tarafından doğrulanmıştır. Dahası ülkede Fatimiyyun'un başını çektiği bir örgütün varlığı ve İran'ın Şii yayılmacı politikası adına küçük ölçekli operasyonlar gerçekleştirdiği bilgisi de bazı kaynaklarda yer almıştır.

Afganistan'da faaliyet gösteren DAEŞ'in Horasan şubesi ülkede Fatimiyyun adına savaşçı devşirdiğini iddia ettiği Şii merkezlere yönelik, özellikle 2015-2016'den sonra, saldırıların artırdığı her kesin malumudur. Buna mukabil eski İran Dışişleri Bakanı Cevad Zerif'in 2020'de Tolo TV ile gerçekleştirdiği bir röportajda eski Afgan Hükümetine Suriye'den Afganistan'a dönen Fatimiyyun milislerini DAEŞ'e karşı mücadelede kullanma tavsiyesi ve bunları Afganistan'ın sahip olabileceği en elit savaşçılar olarak nitelemesi ülkedeki Fatimiyyun varlığına dikkat çektiği kadar İran'ın

bu ülkedeki Fatimiyyun güçlerini ihtiyaç duyulduğu takdirde harekete geçirme gibi bir niyetini olduğunu de gözler önünde sermektedir. Taliban'ın 15 Ağustos 2021 itibarıyla Afganistan'da iktidarı ele geçirmesinden bu yana harcadığı yoğun mesai neticesinde DAEŞ'in ülkedeki faaliyetlerinde gözle görülür bir azalma yaşandıysa da Birleşmiş Milletlere sunulan raporlarda El-Kaide ve DAEŞ'in Horasan şubesinin giderek güçlendiği ve yakın gelecekte Taliban iktidarı için ciddi bir tehdit haline gelebileceği bilgisi yer almaktadır. Son günlerde ülkenin Kabil, Mezar-ı Şerif ve Celalâbâd gibi büyük şehirlerinde meydana gelen patlamalar ve yaşayan olaylar bunu maalesef doğrulamaktadır. Böyle bir senaryonun yaşandığı takdirde İran'ın kendi jeopolitik çıkarlarını koruma altına alması ve Şii eksenli dış politikasını sürdürmesi adına ülkedeki Fatimiyyun hücrelerini aktif hale getirmesi kuvvetle muhtemeldir. Bunun da savaşın parçaladığı Afganistan için tam bir felaket anlamına geleceği, hali hazırdaki ırk ve mezhep ayrışmasını daha da derinleştireceği gerçeği her kesin malumudur.

Kaynakça

Alfoneh, Ali. "Shia Afghan Fighters in Syria". *Atlantic Counsil* (19 Nisan 2017). https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/shia-afghan-fighters-in-syria/

Al-Mashareq, "Shadow of Fatemiyoun Militia Looms Over Afganistan's Future", (26 Aralık 2021). https://almashareq.com/en_GB/articles/cnmi_am/features/2021/12/26/feature-01

Amnesty International. "Afghanistan: School bombings a 'reprehensible attack' on religious and ethnic minorities". (19 Nisan 2022). https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/04/afghanistan-school-bombings-a-reprehensible-attack-on-religious-and-ethnic-minorities/

BBC News, "حمله انتحاری بر یک مرکز فرهنگی درکابل: ۴۱ کشته و ۸۴ زخمی", (28 Aralık 2017). https://www.bbc.com/persian/afghanistan-42494140

BBC News. "Afghanistan: 'Blood and fear everywhere' after deadly IS blast". (21 Nisan 2022). https://www.bbc.com/news/world-asia-61174991

BBC News. "انتقاد از ستایش محمد محقق از حضور افغان‌ها در جنگ عراق و سوریه". (26 Kasım 2017). https://www.bbc.com/persian/afghanistan-42129648

BBC News. "حمله انتحاری در یک مرکز آموزشی در کابل نزدیک به ۵۰ کشته داد". (15 Ağustos 2018). https://www.bbc.com/persian/afghanistan-45185564

BBC News. "داعش مسئولیت حمله به مسجد شیعیان در غرب کابل را به عهده گرفت". (21 Kasım 2018). https://www.bbc.com/persian/afghanistan-38048535

BBC News. "فرماندهان ایرانی که درسوریه کشته شدند". (9 Ekim 2015). https://www.bbc.com/persian/iran/2015/10/151009_l45_killed_iranian_generals

BBC News. "ممنوعیت بحث برانگیز ورود افغانها به پارکی در اصفهان" (1 Nisan 2012). https://www.bbc.com/persian/iran/2012/04/120401_l10_iran_isfahan_afghans

BBC News. "مناطق ممنوعی ایران برای اتباع خارجی" (18 Ekim 2008). https://www.bbc.com/persian/iran/2008/10/081018_ka-afghan_refugee-tc2

Behroş, Meysem. "ایران، سوریه ومعمای عمق استراتیژیک". *BBC News* (24 Ocak 2017). https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-38730751

Bilgetürk, İrem. "*İran'nın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler*", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi,* 2/2, (Aralık 2018), 398-438.

Constable, Pamela. "Recruted by Iran to Fight for Syrian Regime, Yong Afghans Bring Home Cash and Scars". *The Washington Post* (29 Temmuz, 2018). https://smallwarsjournal.com/blog/recruited-iran-fight-syrian-regime-young-afghans-bring-home-cash-and-scars

Defa Press. "همه آنچه باید درباره دو لشکر «فاطمیون» و «زینبیون» بدانیم". (28 Temmuz 2020). https://defapress.ir/fa/print/407953

Detusche Welle. "سردر کنسولگری ایران در هرات به آتش کشیده شد". (11 Nisan 2022). https://p.dw.com/p/49nm8

Detusche Welle. "فاطمیون: برنامه ای برای مبارزه با طالبان نداریم". (28 Temmuz 2021). https://p.dw.com/p/3yCbv

Deutsche Welle. "هزار کشته و ۸ هزار زخمی از افغان‌های فاطمیون در سوریه۲". (6 Ocak 2018). https://p.dw.com/p/2qRHd

Deutsche Welle. "آمریکا لشکرهای فاطمیون و زینبیون ایران در سوریه را تحریم کرد". (24 Ocak 2019). https://www.dw.com/fa-ir/iran/a-47219507

Deutschle Welle. "ایران نوجوانان افغان را درجنگ سوریه استخدام می کند". (6 Mayıs 2018). https://p.dw.com/p/2xFed

Esfendiari, Golnaz. "İran's Leader Tells Families of the Afghans Killed in Syria 'I am Proud of You'". *Radio Free Europe/Radio Liberty* (13 Mayıs 2016). https://www.rferl.org/a/iran-khamenei-tells-families-afghans-killed-in-syria-proud-of-you/27733521.html

Farivar, Masood. "Afghan 'Fighting Season' Ushers in New Anti-Taliban Groups", *VOA News* (28 Nisan 2022). https://www.voanews.com/a/afghan-fighting-season-ushers-in-new-anti-taliban-groups/6542148.html

Farzam, Rahimullah – İsmail, Sarı. "FATIMIYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* -/6, (Eylül 2017), 267-290.

Farzam, Rahimullah vd.. "*İran'ın Afgan Lejyonerleri: Fatimiyyun Tugayı*", Ankara: İran Araştırmaları Merkezi, 2016.

Filiz, Muharrem. "Dış Politikada Mezhep Faktörü: Türkiye-İran Örneği". *Stratejik Ortak* (3 Şubat 2021).https://www.stratejikortak.com/2021/02/dis-politikada-mezhep-faktoru-turkiye-iran-ornegi.html

Gubar, Gulabuddin. "محمد محقق از پیروزی لشکر فاطمیون سپاسگذاری کرد". *Tolo News* (25 Kasım 2017) https://tolonews.com/fa/afghanistan/%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D9%85%D8%AD%D9%82%D9%82-%D8%A7%D8%B2-%D9%BE%DB%8C%D8%B1%D9%88%D8%B2%DB%8C-%D8%AC%D9%86%DA%AF%E2%80%8E%D8%AC%D9%88%DB%8C%D8%A7%D9%86-%C2%AB%D9%84%D8%B4%DA%A9%D8%B1-%D9%81%D8%A7%D8%B7%D9%85%DB%8C%D9%88%D9%86%C2%BB-%D8%B3%D9%BE%D8%A7%D8%B3%DA%AF%D8%B2%D8%A7%D8%B1%DB%8C-%DA%A9%D8%B1%D8%AF

Haber 365. "Şii Teröristlerden Suriye'de Çocuk Katliamı" (15 Mayıs 2020). https://www.haber365.com.tr/sii-teroristlerden-suriyede-cocuk-katliami-h206931

HRW, Human Rights Watch. "Iran: Afghan Children Recruited to Fight in Syria". Erişim 30 Mart 2022. *https://www.hrw.org/news/2017/10/01/iran-afghan-children-recruited-fight-syria*

Huneryar, Irşad. "جنگجوی افغان در سوریه: دست پرورده آمریکا در لشکر فاطمیون". (17 Ekim 2017). https://www.bbc.com/persian/afghanistan-41652119

Iran International, "طرح جدید سپاه پاسداران: اهدای زمین مسکونی به خانواده شبه‌نظامیان کشته شده لشکر فاطمیون", (13 Ekim 2020). https://old.iranintl.com/%

İran Wire. "پادگان یزد: مرکز سری آموزش سربازان افغانستانی". (28 Temmuz 2018). https://iranwire.com/fa/features/27033

Joscelyn, Thomas. "Islamic State's Khorasan 'Province' Claim Responsibility for Attack on Cultural Center in Kabul". *FDD's Long War Journal* (28 Aralık 2017). https://www.longwarjournal.org/archives/2017/12/islamic-states-khorasan-province-claims-responsibility-for-attack-on-cultural-center-in-kabul.php

Khabar Online. "مروری بر فعالیتهای نیروی قدس سپاه سردار سلیمانی: ازبوسنی تا سوریه" (21 Ocak 2021). khabaronline.ir/news/1344535

Kıllıoğlu, Mehmet Erkan. "Suriye İç Savaşındaki Afghanlar: İran Hazara Fatimiyyun Tugayı". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 16, (Güz, 2020), 71-132.

Lashkar, Rezaul H. "UN Report: Terror groups have more freedom in Afghanistan now". *Hindustan Times* (6 Şubat 2022). https://www.hindustantimes.com/world-news/un-report-terror-groups-have-more-freedom-in-afghanistan-now-101644104162090.html

Lucas, Scott. "İran Feature: Tehran's Afgan Fighters in Syria", *EA Worldview* (15 Mayis 2016). https://eaworldview.com/2016/04/iran-feature-tehrans-afghan-fighters-in-syria/

Lynne O'Donnell, "The Afghan Resistance Is Still Fighting", *Foreign Policy* (12 Mayıs 2022). https://foreignpolicy.com/2022/05/12/afghanistan-resistance-taliban-clashes/

Mehdi, Syed Zafer. "Fatemiyoun, Refugees Trouble Iran-Afghanistan Relations". *Anadolu Agency* (24 Aralık 2020). https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/fatemiyoun-refugees-trouble-iran-afghanistan-relations/2087031

Necefizade, Harun. "زندگی خانواده شبه نظامیان افغان که درسوریه می جنگند". *BBC News* (15 Temmuz 2017). https://www.bbc.com/persian/afghanistan-40617435

Paikan, Wahida. "فاطمیون، طالبان و بازی بزرگ تهران", *Independent Persian* (10 Şubat 2020). https://www.independentpersian.com/node/41011/

Radio Farda. "آسوشیتدپرس: بازگشت «ده هزار» آموزش‌دیده سپاه پاسداران به افغانستان", (2 Nisan 2019). https://www.radiofarda.com/a/afghans-recruited-to-fight-in-syrian-war-struggle-back-home/29856492.html

Radio Farda. "ممنوعیت اقامت برا شهروندان افغانستان در ۱۴ استان ایران" (2 Haziran 2012). https://www.radiofarda.com/a/f12_14_provinces_of_iran_forbidden_territory_for_afghans/24601613.html

Radio Zamaneh. "ایران با تهدید هزاران افغان را به جنگ سوریه فرستاده است" (30 Ocak 2016). https://www.radiozamaneh.com/258734/

Sajid, İslamuddin. "No Place for Daesh/ISIS in Afghanistan: Taliban Spokesman". *Anadolu Agency* (19 Aralık 2021). https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/no-place-for-daesh-isis-in-afghanistan-taliban-spokesman/2443077

Sarwari, Sharif. "سرگذشت یک جوان ایرانی افغانی". *Facebook.* 26 Haziran 2021, 17:29. Erişim 11 Nisan 2022. https://www.facebook.com/mehtasman

Schneider, Tobias. *The Fatemiyoun Division: Afghan Fighters in the Syrian Civil War*, Washington: Middle East Institute, 2018. https://www.mei.edu/sites/default/files/2018-11/PP11_Schneider.pdf

Security Council Report, "Counter-Terrorism: Briefing on the Secretry-General's Strategic-Level Report on ISIL/Da'esh", (22 Şubat 2022). https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2022/02/counter-terrorism-briefing-on-the-secretary-generals-strategic-level-report-on-isil-daesh-2.php

Sharifi, Ahmad. "مصاحبه لینا روزبه با شبکه تلویزنی فارسی صدای آمریکا درباره سوال لینا درکنفرانس احمدنژاد درنیویورک آمریکا". *Youtube*. Yayın Tarihi 9 Ekim 2010. https://www.youtube.com/watch?v=S55sxTcw6AI

Sıddık, Ebu Bekr. "ایران به مهاجران افغانستان: یا در سوریه بجنگید یا از کشورمان بروید". *Subhe Kabul* (8 Şubat 2021). https://subhekabul.com/%DA%AF%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D8%B4/%DA%AF%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D8%B4-%D8%B1%D9%88%D8%B2/afghanmigrants-in-iran-fatimeyoun/

Smyth, Phillip *The Shiite Jihad in Suria and Its Regional Effects*, Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 2015. https://www.washingtoninstitute.org/media/2538

Sulahşor, Halil. "سرنوشت شبه نظامیان فاطمیون چه خواهد شد؟", *Anadolu Agency* (29 Kasım 2017). https://www.aa.com.tr/fa

Şehid Salis, Şehir. "آیا ایران در سوریه پیروز خواهد شد". *BBC News* (4 Kasım 2015). https://www.bbc.com/persian/iran/2015/11/151104_l10_sss_iran_syria

Tabnak. "محدودیت ورود مهاجران افغانستانی به استخری درقم" (22 Mart 2018). https://www.tabnak.ir/003I8g

Tasnim News. "اختصاصی تسنیم/ جزییاتی از هویت ضارب سه روحانی در حرم رضوی(ع)" (6 Nisan 2022). https://tn.ai/2691652

Tasnim News. "خون شریکی دو ملت: خدمات متقابل ایران و افغانستان در روزهای سخت". (16 Haziran 2020). https://tn.ai/2287771

Tasnim News. "یک دستور از رهبر انقلاب: هیچ دانش آموزافغانستانی از تحصیل باز نماند" (4 Mayıs 2015). https://tn.ai/741883

The Guardian. "Six killed in bomb blasts at Shia school in Afghan capital". (19 Nisan 2022). https://www.theguardian.com/world/2022/apr/19/bomb-blasts-at-shia-school-in-afghan-capital

Tolo News, "Al-Qaeda, Daesh "Reconstituting" in Afghanistan". (9 Şubat 2022). https://tolonews.com/afghanistan-176649

Yılmaz, Adam. "هزارهای افغانستان، پارسنگی در بازی ایران", *Orientxxi*, (4 Nisan 2022). https://orientxxi.info/magazine/article5492

Yılmaz, Adem "Fatimiyyun Tugayı", *Süriye Gündemi* (16 Mart 2018). https://www.suriyegundemi.com/Fatimiyyun-tugayi

SURİYE İÇ SAVAŞININ NEDEN OLDUĞU GÖÇ DALGASININ TÜRKİYE İSTİHDAM PİYASASI ÜZERİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Emre ÖZSALMAN
İnönü Üniversitesi / Arş. Gör.
0000-0003-3620-1122
emre.ozsalman@inonu.edu.tr

Giriş

İç savaş, kuraklık ve doğal afetler, göçlere neden olan başlıca sebeplerdendir. Bu olaylar sonunda meydana gelen, genellikle plansız ve ani bir şekilde gerçekleşen göç hareketleri ev sahibi ülkeye olumlu ve olumsuz etkileri olabilmektedir. Olumsuz etkiler kendisini başlıca sağlık sektörü, eğitim ve istihdam alanlarında göstermektedir. İstihdam alanındaki etkiler ülkelerin ekonomilerini de derinden etkilediği için olumsuz bu alandaki etkiler son derece önemlidir.[1]

2011 yılının mart ayında başlayan ve günümüzde devam eden Suriye iç savaşı, büyük bir göç dalgasına sebep olmuştur. Yaklaşık 6,8 milyon Suriyeli Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelerde hayatlarına devam etmek zorunda olup, 6,7 milyon Suriyeli ise kendi ülkelerinde, zorla yerlerinden edilmiş ve başka şehirlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Suriye'ye coğrafi yakınlığı ve diğer komşu ülkelere göre daha gelişmiş bir konumda olan Türkiye, sayısı 3,7 milyonu bulan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır.[2] 3.7 milyonun yalnızca 50.963'ünün "Geçici Barınma Merkezlerinde" yaşadığı göz önüne alındığında istihdam boyutunda etkinin önemini bir kez daha göstermektedir.[3]

Göçmenler genellikle ülkelerinden ayrılma kararlarını bilinçli ve hazırlıklı olarak gerçekleştirdikleri için ülkelerinden ayrılırken yanlarına gerekli maddi veya gayri maddi desteği alabilmektedirler. Mülteciler ise

1 Muzaffer Koç vd., "Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (15 Mayıs 2015), 63-65.

2 UNHCR, *Global Trends Forced Displacement in 2020* (Danimarka: UNHCR, 2021).

3 Göç İdaresi Başkanlığı, "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayıları" (22 Mart 2022).

yaşadıkları ülkeyi terk ederken yanlarına alabilecekleri tek sermaye mesleki bilgileri ve kas güçleridir. Bu nedenle özellikle eğitim durumu düşük ve mesleki yeterliliği olmayan mülteciler gittikleri ülkelerde yaşamlarını idame ettirebilmek için belirli sektörlere yoğunlaşmakta ve bu sektörde oluşan iş gücü arz fazlası yerel işçilerin ücretlerinde düşüşe ve nihayetinde bu işlerde çalışan işçilerin işsiz kalmasına sebep olabilmektedir. Çalışmalar ev sahibi ülke nüfusu içerisindeki mülteci oranındaki %1'lik artış ülke genelindeki işsizlik oranını %0,3 arttırmaktadır.[4] Ancak belirli yetkinliklere sahip olan mülteciler gittikleri ülkelerde uygun ortamı bulmaları durumunda kendi işletmelerini kurarak istihdama ve ekonomiye katkıda bulunabilmektedirler.[5] Mültecilerin ev sahibi ülkede kendi işletmelerini kurmaları ve bu işletmeler ile istihdam yaratmaları hem yerel iş gücü için hem de ev sahibi ülkede bulunan mültecilerin iş gücü için istihdam imkanı yaratmaktadır. Bu nedenle bu tür girişimlerin desteklenmesi ekonomik kalkınma ve istihdam konularında kritik öneme sahiptir.

2. Kavramsal İfadeler

Çalışmanın içerisinde göçmen, mülteci ve geçici koruma statüsü kelimeleri ayrı ayrı kullanıldığından bu kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda detaylı açıklama yapılmıştır.

2.1 Göçmen

Göçmen, genellikle ekonomik (daha iyi bir iş bulma) veya daha iyi bir eğitim alabilme amacıyla ülkesinden ayrılıp başka bir ülkeye giden kişidir. Göçmenlerin ülkelerinden ayrılma nedenleri arasında herhangi baskı, zorlama veya şiddet yer almaz.[6]

2.2 Mülteci

Mültecilik tanımı 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünde açık olarak belirtilmiştir. Bu deklarasyonlara göre mülteci; savaş, şiddet veya zulüm gibi nedenlerden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan ve göçmenlerin aksine bu tür durumlar düzelmediği sürece ülkesine geri dönemeyecek kişilerdir.[7] Ancak bu kişilerin mülteci statüsüne

4 Onur Altındağ vd., "Blessing or Burden? Impacts of Refugees on Businesses and the Informal Economy", *Journal of Development Economics* 146/ (Eylül 2020), 1-2.

5 Yusuf Emre Akgündüz vd., "The Impact of the Syrian Refugee Crisis on Firm Entry and Performance in Turkey", *The World Bank Economic Review* 32/1 (01 Şubat 2018), 4.

6 International Rescue Committee, "Migrants, asylum seekers, refugees and immigrants: What's the difference?" (23 Mart 2022).

7 "Migrants, asylum seekers, refugees and immigrants: What's the difference?" (23 Mart 2022).

hak kazanabilmeleri için ülkelerini terk etme sebepleri, ırk, dil, din veya siyasi görüşü nedeniyle bulunduğu ülkede zulüm veya baskı görmesi veya zulüm veya baskı görmekten haklı nedenlerle korkması, bu sebeplerden dolayı vatandaşı olduğu ülkenin kendisini koruyamayacağını düşünmesi, vatandaşı olduğu ülkenin dışında olması ve ülkeye geri dönemeyecek olması şartların sağlam bir nedene dayanması gerekmektedir.[8]

Türkiye 1951 Tarihli Cenevre sözleşmesine taraf olurken "Coğrafi Kısıtlama" ibaresini kabul etmiş ve bu sebeple Avrupa dışından yukarıdaki sebepler nedeniyle ülkemize gelen kişilere "mülteci" statüsü vermemektedir.[9]

2.3 Geçici Koruma Statüsü

Türkiye 1951 Tarihli Cenevre Sözleşmesine "Coğrafi Kısıtlama" çerçevesinde taraf olduğu için Avrupa dışından ülkesini terk etmek zorunda kalarak ülkemize gelen kişilere mülteci statüsü verilmemektedir. Bu sebeple, 30 Mart 2012 yılında "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" yürürlüğe konulmuştur. Bunun yanı sıra "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun "Geçici Koruma" başlıklı 91 inci maddesi" bu kapsama giren kişilerin tanımını yapmıştır. Bu kapsamda ülkemize Suriye'den gelen kişiler ülke topraklarına kabul edilmekte, geri gönderilmemekte ve temel ihtiyaçlarının karşılanmaktadır.[10]Geçici koruma statüsüne sahip kişi temel ihtiyaçlarından barınma, sağlık ve eğitim gibi hizmetleri hemen alabilirken, çalışma iznine başvurabilmesi için ise 6 ay süre geçmesi gerekmektedir. Bu da mülteciden geçici koruma statüsü altındaki kişiyi ayıran en temel farklardan biridir.

3. Türkiye'de Yaşayan Suriyelilerin Demografik Özellikleri

Göç idaresi başkanlığının son olarak 17.03.2022 tarihinde güncellediği[11] verilere göre Türkiye'de 3.751.889 Suriyeli yaşamaktadır. 2011 yılında Suriye'de iç savaşın başlamasından sonra tutulmaya başlayan istatistiklerde 2015 ve 2016 yıllarında büyük sıçramalar gözlemlenmektedir.

Tablo :1 Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

8 UNHCR, *Convention and Protocol Status of Refugees* (Aralık 2010), 14-15.

9 Göç İdaresi Başkanlığı, "Şartlı Mülteci" (Erişim 22 Mart 2022).

10 Göç İdaresi Başkanlığı, "Geçici Korumanın Unsurları" (Erişim 22 Mart 2022).

11 "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayıları" (22 Mart 2022).

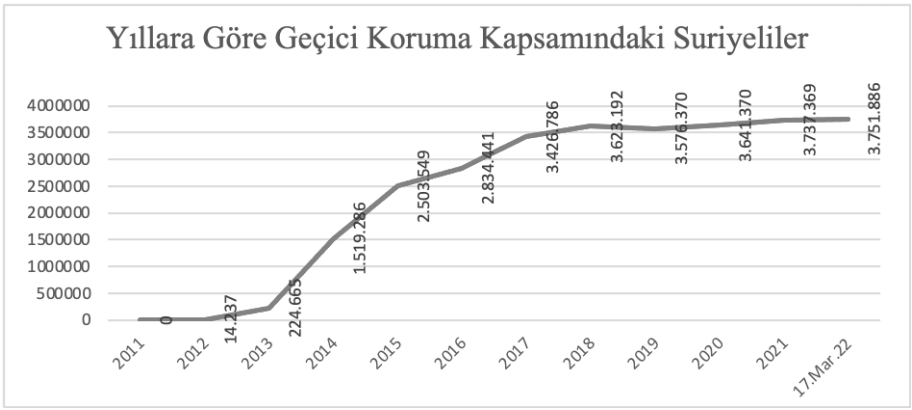

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638) (Erişim 24 Mart 2022)

Bu sayının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında ise erkeklerin (2.018.778), kadınlardan (1.733.111) fazla bir oranı oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Tablo :2 Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

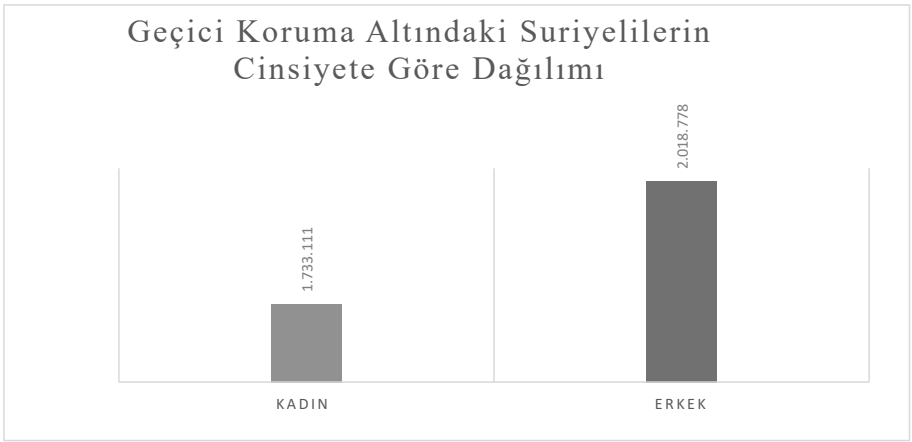

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638) (Erişim 24 Mart 2022)

Cinsiyet dağılımında oransal olarak büyük bir fark gözlemlenmezken, "Geçici Koruma Statüsü Altındaki Suriyelilerin" illere dağılımında büyük farklar gözlemlenmektedir. İstanbul'un metropol olması, birçok iş imkanına sahip olması en bu listede en üstte olmasının nedeni olurken, Gaziantep, Hatay ve Urfa illeri hem coğrafi yakınlık hem de kültürel yakınlık sebebiyle yüksek sayıdaki Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır.

Tablo :3 Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 ile Dağılımı

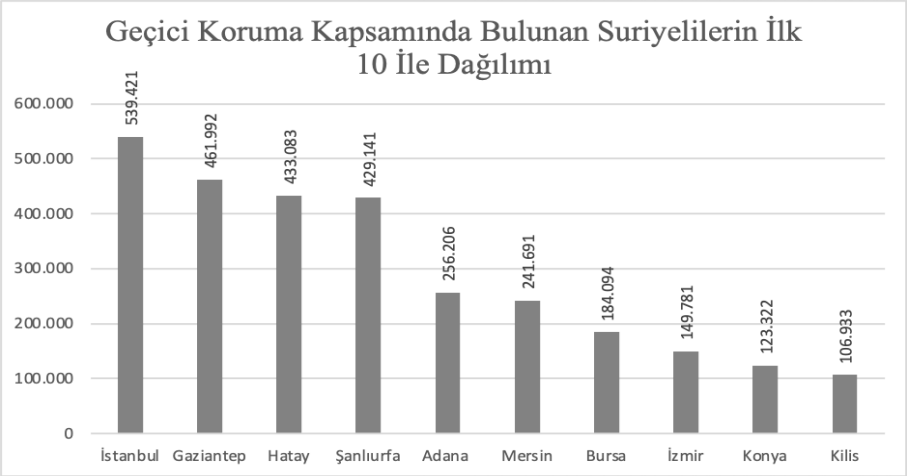

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638) (Erişim 24 Mart 2022)

Tablo :4 Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638) (Erişim 24 Mart 2022)

"Geçici Koruma Statüsü Altındaki Suriyelilerin" Türkiye'de istihdam ve işsizlik üzerinde yarattıkları etkiyi daha detaylı inceleyebilmek için Suriyeli nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına baktığımızda ise, çalışma

çağındaki nüfus olarak adlandırılan[12] 15-65 yaş grubunun büyük bir orana sahip olduğu gözlemlenmektedir. Sayısı 2 milyonu aşkın olan bu grup mevcut iş gücü piyasası üzerinde baskı oluşturmaktadır.

4. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Türkiye'de İstihdam Piyasası ve İşsizlik Üzerine Etkileri

Kitlesel göç hareketleri ev sahibi ülke için beklenmeyen bir iş gücü arzı doğurabilmektedir. Artan bu iş gücü arzı işçi ücretlerinde düşmeye, kayıt dışı istihdama ve yerel halkın işini kaybetmesine neden olabileceği gibi artan tüketim ile fiyatların artmasına neden olup ev sahibi ülkeler için ekonomik şoklar yaratabilmektedir.

Sayısı 2 milyonun üzerinde olan çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık %90'ının yasal olarak çalışma iznine sahip değildir. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının son yayınladığı verilere göre yalnızca 202.679 "Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelinin" çalışma izni olduğu da göz önünde bulundurulduğunda geri kalan nüfusun büyük bir bölümünün geçimlerini sağlayabilmek için kayıt dışı çalışmak zorunda kalabileceği tahmin edilmektedir. Çalışma iznine sahip olmayan Suriyelilerin kayıt dışı çalışması onların sosyal haklarının korunamamasına ve en nihayetinde kayıt dışı istihdam nedeni ile hazinenin gelir kaybına uğramasına neden olmaktadır.

Tablo :5 Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Çalışma İzni Sayısı

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın sitesinde Yabancı Çalışma İzinleri İstatistikleri adlı yıllık raporlar (2011-2020) kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/yabancilarin-calisma-izinleri/) (Erişim 24 Mart 2022)

12 Nurcan Özkaplan, "Kavramların Sorgulanması", 25.

Geçmişten günümüze kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektörler inşaat, imalat ve ticaret sektörleri olmuştur.2011 yılından günümüze kadar sayıları artmakta olan Suriyeliler genellikle vasıfsız işlerde (üretim, tekstil, inşaat vb.) çalışmak için niteliklerinin daha uygun olduğu göz önüne alındığında bu sektörlerde kolaylıkla istihdam imkânı bulabilmektedirler. Her üç Suriyeliden birisi tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektöründe çalışması da kayıt dışı istihdamın yaygın olabileceğini kanıtlar durumdadır.[13] Kayıt dışı çalışmak Suriyeliler için, sosyal güvenlikten yoksun olma, daha zor şartlar altında çalışma gibi dezavantajları beraberinde getirdiği gibi hali hazırda yerel piyasada çalışmakta olan Türk işçiler için de dezavantajlar getirebilmektedir. Bu dezavantajın başında ise artan çalışma saatleri gelmektedir.

"Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin" Türkiye'deki istihdam piyasasında gözlemlenen bir diğer özellik ise erkek çocuklar arasında okula devam etme oranının çok düşük olduğudur. ILO'nun 2020 yılında yayınladığı rapora[14] göre, 15 yaşındaki erkeklerin yalnızca %33,9'luk kısmı eğitime devam etmektedir. %66,1'lik kısım istihdama dönüşmekte ve bu oran dünyadaki diğer örneklerle kıyaslanamayacak kadar yüksek bir seviyedir. Oranın bu kadar yüksek olmasının başlıca nedenleri ise yine aynı raporda belirtilmiştir. Buna göre, Suriyeliler mevcut piyasa şartlarından düşük ücrete çalıştıkları için ek gelire ihtiyaç duymakta ve özellikle erkek çocuklar aileye maddi olarak yardım etmek zorunda kalabilmektedir, erkek çocukların sayısının fazla olması ve eğitime devam etmek istemedikleri için istihdam edilebilmeleri ve kadınlar ve erkeklerin çalışma yerleri ile ilgili olarak kalıplaşan kültürel etkendir. "Geçici Koruma Altındaki Kadın Suriyelilerin" istihdam piyasasına katılımı incelendiğinde ise durumun erkeklerden oldukça farklı olduğu gözlemlenmektedir. Kadınların yalnızca %11,2'si iş gücü piyasasına dahil olması yukarıda değinildiği gibi kültürel kalıplardan kaynaklanabileceği gibi kadınların daha çok ev içerisinde çalışmasından da kaynaklanmaktadır. Kadınların istihdam piyasasında bu denli düşük katılımının tek sevindirici noktası kız çocuklarının okula devam etme oranının erkeklere göre yüksek olmasıdır.[15]

13 Altındağ vd., "Blessing or Burden?", 1-5.

14 Luis Pinedo Caro, "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler", 7-8.

15 Caro, "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler", 7-8.

5. Türkiye'deki Suriyelilerin Ekonomiye Katılmaları ve Geçim Kaynaklarını Geliştirmelerine Yönelik Destekler ve Programlar

Yoğun göç dalgaları sonrasında ekonomideki şokları atlatabilmek ve kalkınmaya katkı sağlayabilmek için devletlerin ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların (NGO) desteği oldukça önemlidir. İnsanların evlerini terk etmesine neden olan olayların ne zaman biteceği genellikle bilinmediğinden, yerel ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemek, mültecilerin ülkeye daha kolay entegre olabilmesini sağlamak ve mültecilerin kendi kendilerine yetebilir duruma gelebilmeleri ve en önemlisi bu çıktıların sürdürülebilir kılınması için, dil eğitimleri, istihdama yönelik destekler, girişimcilik destekleri sağlanması kritik öneme sahiptir. Bu noktada sağlanacak desteklerin ve eğitimlerin mevcut iş gücü piyasasındaki eksiklikleri gidermeye yönelik ve mesleki yetkinlikleri geliştirecek şekilde olması da programları etkin kılmaktadır.[16]

Yasal mevzuatı değiştirebilme imkânına sahip olan devletlere, ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesi ve mültecilerin ekonomik anlamda kendilerine yetebilir duruma gelebilmeleri için büyük görevler düşmektedir. Bu görevlerin başında, mültecilerin yetkinlikleri ile uyumlu makro ekonomik büyüme stratejileri geliştirilmesi, iş kurmak isteyen veya girişim fikri olan kişilerin finansal ve mesleki yeterlilik anlamında desteklenmesi, işe yerleşmelerinin önündeki engellerin kaldırılması ve sosyal haklarının güvence altına alınması gelmektedir.[17]

Birçok gelişmekte olan ülkenin yüksek sayıda mülteciye yeterli desteği sağlayamaması nedeniyle NGO'lara ihtiyaç duymaktadır. NGO'larla geliştirilen güçlü iş birliği sayesinde devletlerin ekonomik yükü azalmakta ve bu kuruluşların uzmanlık alanına giren konularda daha etkin çıktılar üretilebilmektedir. NGO'ların başlıca görevlerine baktığımızda ise, devletin yetkili birimleri ile iş birliği içinde olmak ve destekleyici bir rol üstlenmek, özel sektörün geliştirilmesini sağlamak ve özel sektörün iş gücü ihtiyaçları göz önünde bulundurularak mültecilere yönelik mesleki eğitimler vermek, mültecilerin kendi işlerini kurmalarına yönelik eğitim vermek, gerekli sosyal çevre kurmalarına yardımcı olmak ve bu işletmelerin geliştirilmesi için danışmanlık hizmeti sağlamak olarak karşımıza çıkmaktadır.[18]

16 United Nations, *Global Compact on Refugees* (New York, 2018), 27.

17 International Labor Organizations, *Guiding principles Access of refugees and other forcibly displaced persons to the labour market* (2016), 10.

18 International Labor Organizations, *Guiding principles Access of refugees and other forcibly displaced persons to the labour market*, 13.

Ülkemizde, bu alanda yapılan faaliyetleri incelemek için bir yerel bir de uluslararası NGO raporları kullanılmış, yerel olarak Türk Kızılay, uluslararası olarak da Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (UNHCR) raporlarından yararlanılmıştır.

UNHCR Türkiye'deki Suriyelilere yönelik, bu alandaki faaliyetlerini "Yetkinlik Programları ve Ekonomiye Katılım" başlığı altında gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetlerin başlıca amacı, ülkelerindeki iç savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen Suriyelilerin onurlu bir yaşam inşa edebilmeleri ve yerel ekonomide çalışma hayatına katılabilmeleri amacıyla, gerekli eğitimlere, kaynaklara erişim sağlamalarına yönelik destek sağlamaktadır. UNHCR bu desteklerini gerçekleştirirken başta kamu ve birçok sivil toplum kuruluşu ile ortaklaşa çalışmaktadır. Bu kuruluşlar,[19]

- **Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile yapılan iş birlikleri:** bakanlıklar, Türk İş Kurumu, Mesleki Yeterlilik Kurumu, yerel yönetimler ve belediyelerdir.
- **Özel Sektör İş birliği:** Mültecilerin ev sahibi ülkede ekonomik hayata katılabilmeleri için özel sektör büyük öneme sahiptir. Bu yüzden UNHCR Türkiye'deki programlarında özel sektörle sıkı bir iş birliği içerisindedir.
- **Mesleki Eğitim ve Beceri Geliştirme Programları:** Ev sahibi ülkede mevcut iş gücü talebi ile iş gücü arzının karşılanmasına yönelik programlar oldukça önemlidir. İş gücü piyasasında talep edilen mesleklere göre eğitimler verilerek arz ve talep eşleşmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.
- **Girişimcilik Programları:** Girişimcilik faaliyetlerinin artması ve ev sahibi ülkedeki mültecilerin ekonomik anlamda kendilerine yetebilir bir hayata sahip olmaları ev sahibi ülkeyi ekonomik anlamda oldukça rahatlatmakta ve bunun yanında ekonomik kalkınmasına destek olmaktadır. UNHCR'da bu bilinçle kendi girişimini kurmak isteyen Suriyelilere hibeler, iş geliştirme desteği başta olmak üzere, teknik ve yasal danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.

  UNHCR bu faaliyetler için 2021 yılında Türkiye'de toplam 27.886.457 USD harcamış olup bu alandaki 2022 bütçesi 31.868.006 USD'dir.[20]

19 UNHCR, "UNHCR Türkiye Yetkinlik Programları" (Erişim 26 Mart 2022).

20 UNHCR, "Global Focus (Turkey)", *Global Focus* (Erişim 26 Mart 2022).

Türk Kızılay'ı bütçe büyüklüğüne göre Türkiye'de faaliyet gösteren en büyük yerli NGO'lardan birisi konumundadır. Başlıca faaliyet alanları "Afet Yönetimi, Kan Hizmetleri, Uluslararası Yardım, Sosyal Hizmetler, Sağlık Hizmetleri, İlk Yardım, Gönüllü Yönetimi, Göç ve Mülteci Hizmetleri, Mineralli Su işletmeleri ve Çadır ve Tekstil" olan[21] Türk Kızılay ayrıca birçok uluslararası kuruluş ile iş birliği içerisindedir. Bu iş birlikleri ile, 2015 yılında faaliyete geçen "Toplum Merkezleri" projesi ile "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere yönelik faaliyetlerin sayısı arttırılmış, daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşılma şansı yakalanmıştır. "Toplum Merkezleri" faaliyetlerini "Sosyo Ekonomik Güçlendirme, Koruma ve Sosyal Uyum ve Sağlık ve Psikososyal Destek" alt başlıkları ile yürütmektedir.[22] Bu çalışmada konumuzla ilgili olduğu için, yalnızca Türkiye'deki Suriyelilerin ekonomik hayata katılmalarına destek olmak amacıyla yürütülen "Sosyo Ekonomik Güçlendirme" programı ele alınmıştır. Oldukça titiz ve özenle hazırlanan program 7 alt bileşenden oluşmaktadır[23]. Bunlar,

- **İstihdama Yönlendirme Alt Programı ve İşe Yönlendirme Bileşeni**: Bu programlarda kişilerin mevcut yetenekleri, geçmiş tecrübeleri ve piyasadaki iş gücü ihtiyacı bileşenleri göz önüne alınıp iş hayatına katılmak isteyenlerin iş bulmalarına yardım edilmekte ve mevcut piyasadaki iş gücü talebine göre kişilere mesleki ve teknik eğitimler verilip iş gücü arz ve talebinin eşleştirilmesi planlanmaktadır.
- **Türkçe Eğitimleri Bileşeni:** İş ortamına uyum sağlamak isteyen ve istihdam olmalarını kolaylaştırabilmek adına Türkçe dil eğilimi verilmektedir.
- **Sosyal Beceri Geliştirme Eğitimleri Bileşeni:** Öz geçmiş hazırlanması, mülakatlar için hazırlık yapılması, Türkiye'deki iş hayatı ile ilgili yasal mevzuat hakkında bilgilendirilmesi adına eğitimler verilmektedir.
- **Girişimcilik Alt Programı:** Bu alt başlıkta ise çeşitli kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılarak kendi işini kurmak isteyen bireylere eğitimler verilmekte ve fizibilitesi yapılan ve sürdürülebilir bir iş

21 Kızılay, "Neler Yapıyoruz" (Erişim 26 Mart 2022).

22 Toplum Merkezleri, "Çalışmalarımız" (Erişim 26 Mart 2022).

23 Toplum Merkezleri, "Sosyo Ekonomik Güçlendirme" (Erişim 26 Mart 2022).

planına sahip olan girişimcilik fikirlerine hukuki ve finansal destekler verilmektedir.

- **Tarım ve Hayvancılık Alt Programı:** Tarım ve Hayvancılık alt başlığında T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı il müdürlükleri ve yerel kurumlar ve birçok yerel yönetim ve belediyeler ile iş birliği ile hayvancılık ve tarım ile ilgili teorik ve pratik eğitimler verilmektedir. Katılımcılar eğitimlerini başarılı olarak tamamladıktan sonra istihdama yönlendirilir veya kendi girişimciliklerini gerçekleştirmek için desteklenirler.
- **Kooperatifçilik Bileşeni:** Sosyal uyum ve ekonomiyi geliştirmek amacıyla kendi kooperatiflerini kurmak isteyen bireylere eğitimler verilerek kendi ürünlerini satmaları ve sürdürülebilir bir faaliyet yaratmaları için kurslar düzenlenmektedir.

"Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı 2022'de yayınlanan Faaliyet Raporuna göre, 2015 yılında bu yana programdan toplam yararlanıcı sayısı 111.582 olurken bu programlar dahilinde 44.512.472 TL harcanmıştır. Katılımcıların sayılarına ilişkin detaylar aşağıda yer almaktadır:

Tablo :6 İstihdama Yönlendirme Alt Programı

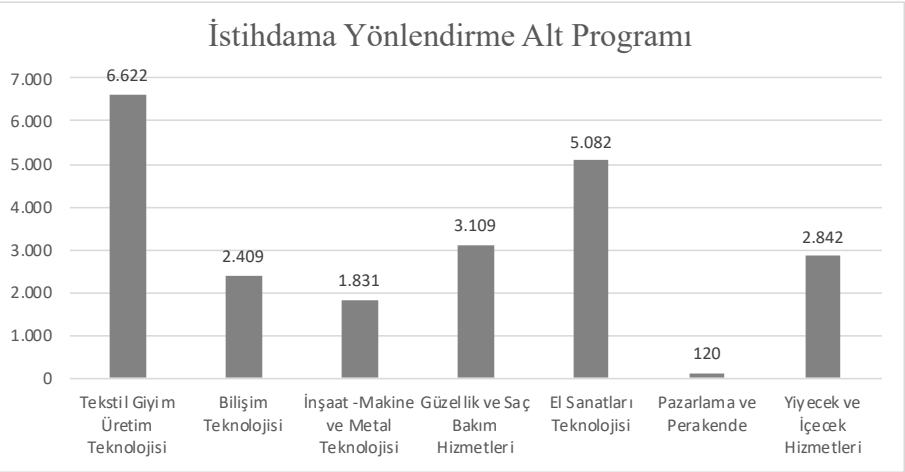

Kaynak: Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı Faaliyet Raporu kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

(https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SEG_Ocak%202022%20Faaliyet%20Raporu.pdf) (Erişim 26 Mart 2022)

Tablo 7: İş ve Meslek Danışmanlığı

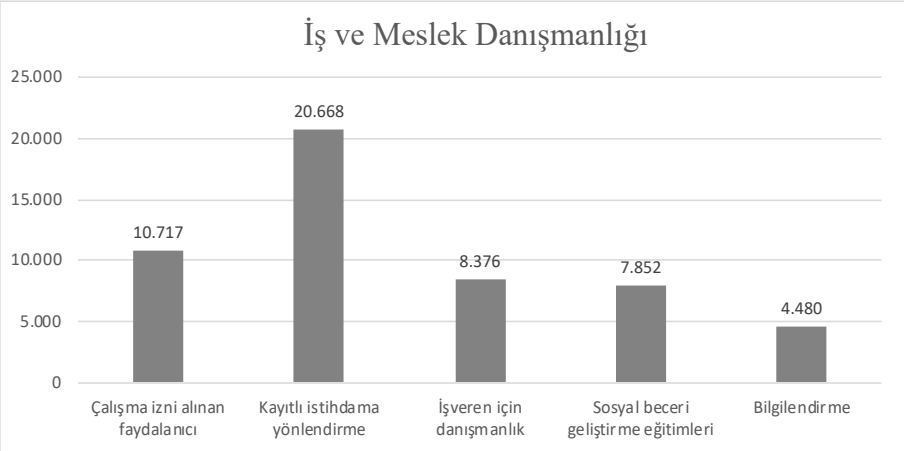

Kaynak: Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı Faaliyet Raporu kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SEG_Ocak%202022%20Faaliyet%20Raporu.pdf) (Erişim 26 Mart 2022)

Tablo :8 Türkçe Eğitimleri

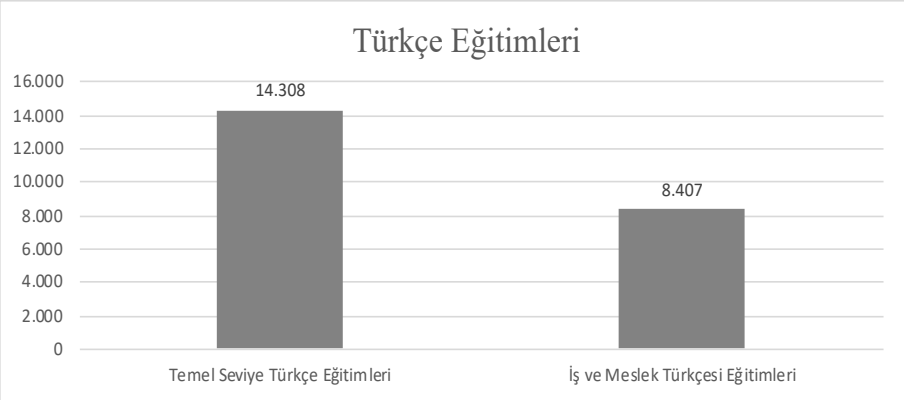

Kaynak: Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı Faaliyet Raporu kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SEG_Ocak%202022%20Faaliyet%20Raporu.pdf) (Erişim 26 Mart 2022)

Tablo 9: Girişimcilik Alt Programı

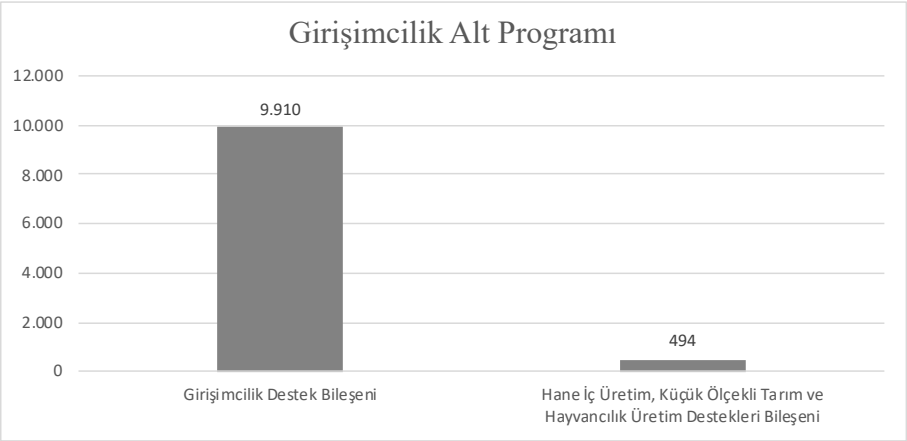

Kaynak: Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı Faaliyet Raporu kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SEG_Ocak%202022%20Faaliyet%20Raporu.pdf) (Erişim 26 Mart 2022)

Tablo :10 Tarım ve Hayvancılık Katılımcı Sayısı

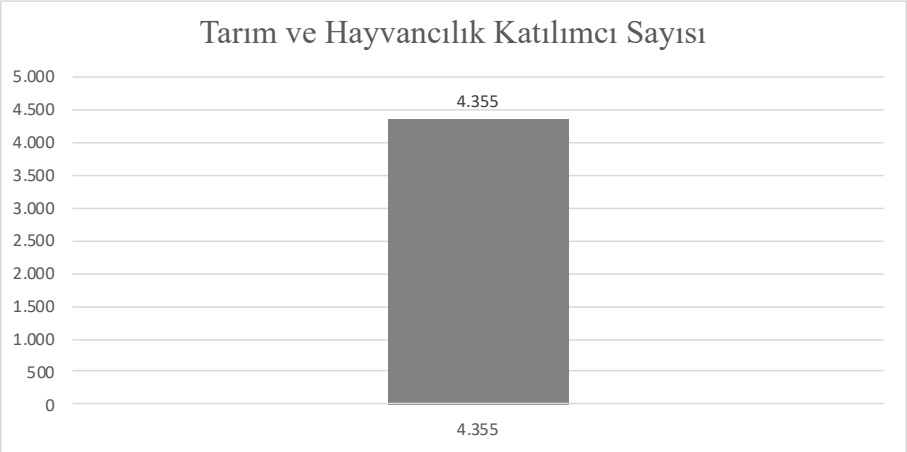

Kaynak: Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı Faaliyet Raporu kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SEG_Ocak%202022%20Faaliyet%20Raporu.pdf) (Erişim 26 Mart 2022).

Destek programlarından yararlanan katılımcılar aldıkları eğitim sonrasında kendi işlerini kurarak veya iş bularak istihdam piyasasına ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar.

T.C Ticaret Bakanlığı'nın 2019 yılında açıkladığı verilere göre en az bir ortağı Suriyeli olan işletme sayısı 15 bin 159'dir.[24] Yine Türkiye'deki Suriyeli işletmeler üzerine ABD'li Building Markets isimli kâr amacı gütmeyen bir kuruluşun 2020 yılında yayınladığı raporda[25] bu işletmelerin çalışan sayılarının kültürel yakınlık ve dil sebebiyle çalışanlarının %60'ını Suriyeliler içerisinden seçtiğini belirtiyor. Ortalama 1 ile 5 kişi çalıştıran işletmelerin bu alanda Suriyelilerin işsizlik problemini çözmede kritik öneme sahip olduğu bu verilerle bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler:

Çeşitli sebepler sebebiyle evlerini, vatanlarını terk etmek zorunda kalan insanların bazen yanlarında götürebildikleri tek sermayeleri kas güçleri ve geçmiş tecrübeleridir. Bu yüzden gittikleri ülkeye uyum sağlamaları, onurlu bir yaşam standartlarına ulaşabilmeleri için devlet ve çeşitli kâr amacı gütmeyen kuruluşların destekleri oldukça önemlidir. Barınma ve beslenme ihtiyaçlarının yanı sıra mültecilerin bulundukları ülkelerde ekonomik hayata katılabilmeleri de hem ev sahibi ülkenin sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmaya ulaşması hem de ülkedeki istihdam koşullarının sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için önceliklidir.

Kitlesel olarak gerçekleşen göç hareketlerinden sonra ev sahibi ülkede iş gücü arzında yaşanan büyük artış, yerel piyasada hali hazırda çalışanların çalışma şartları üzerinde baskı yaratmaktadır. Çalışma saatlerinde artış meydana gelirken mülteciler çoğunlukla ucuz iş gücü olarak kabul edildiklerinden dolayı belirli kesimlerde yerel haktan çalışan kesimlerde işten çıkartmalar gözlemlenebilmektedir. Öte yandan kendi işletmesini kurabilecek yetkinliğe sahip mülteciler ise yarattıkları istihdam ve üretimdeki artış ile ev sahibi ülkede ekonomik büyümeye katkı sağlayıp hem de işsizlik üzerindeki baskıyı kırmaktadır. Ülkemizde en az bir ortağı Suriyeli olan işletmelerin 1-5 arası kişiyi istihdam ettiği ve bu çalışanların da %60'ının Suriyeli olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tür girişimlerin desteklenmesinin Türkiye ekonomisi için büyük öneme sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Kendi işini kurmak isteyen Suriyeliler çok büyük engellerle karşılaşmazken, yasal olarak çalışma izni almak için "Geçici Koruma Statüsünün"

24 BBC, "Türkiye'deki Suriyeliler hakkında güncel bilgiler neler?" (26 Ağustos 2021).

25 Building Markets, *An Assessment on the Financial Inclusion of Syrian-owned Enterprises in Turkey (Financial Inclusion Assessment of Syrian-owned Enterprises in Turkey – January 2020)* (Building Markets, Ocak 2020), 7-9.

resmi olarak onaylanmasından sonra 6 ay beklemek zorunda olanlar bu süre içerisinde geçimlerini sağlayabilmek adına kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Bu da hem Suriyeliler (sosyal güvence ve iş güvenliği) hem de vergi gelirinden mahrum kaldığı için hazine için kayıp anlamına gelmektedir. Devletimizin ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların bu alanda birçok çalışması mevcut ama hâlâ istenilen seviyede değildir. Bu konuda verilebilecek ilk öneri yasal çalışma izni prosedürünün hızlandırılıp, Suriyelilerin iş hayatına girişi kolaylaştırılabileceğidir. Böylelikle iş arayan "Geçici Koruma Statüsü Altındaki Suriyeliler" daha kolay iş bulabilecek ve iş verenler kayıt dışı istihdamın getirdiği riskleri almamış olacaktır. Bu konuda verilecek bir diğer öneri ise, oldukça dikkat çeken 15 yaşındaki erkek çocukların %66,1'lik kısmının okula devam etmeyip çalışmak zorunda olması ile ilgilidir. Bu yaş grubundaki çocukların okul hayatına devam etmesi çeşitli destek programları ile teşvik edilebilirse ve bu alanda ortaya çıkacak iş gücü talebi çalışma çağındaki iş arayan nüfus ile doldurulabilir.

Kaynakça

Akgündüz, Yusuf Emre vd. "The Impact of the Syrian Refugee Crisis on Firm Entry and Performance in Turkey". *The World Bank Economic Review* 32/1 (01 Şubat 2018), 19-40. https://doi.org/10.1093/wber/lhx021

Altındağ, Onur vd. "Blessing or Burden? Impacts of Refugees on Businesses and the Informal Economy". *Journal of Development Economics* 146/ (Eylül 2020), 102490. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102490

BBC. "Türkiye'deki Suriyeliler hakkında güncel bilgiler neler?" 26 Ağustos 2021. Erişim 26 Mart 2022. https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58329307

Building Markets. *An Assessment on the Financial Inclusion of Syrian-owned Enterprises in Turkey (Financial Inclusion Assessment of Syrian-owned Enterprises in Turkey – January 2020)*. Building Markets, Ocak 2020, 7-9. https://buildingmarkets.org/wp-content/uploads/2021/10/an_assessment_on_the_financial_inclusion_of_syrian-owned_enterprises_in_turkey.pdf

Caro, Luis Pinedo. "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler", 60.

Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Sayıları". 22 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Korumanın Unsurları". Erişim 22 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari

Göç İdaresi Başkanlığı. "Şartlı Mülteci". Erişim 22 Mart 2022. https://www.goc.gov.tr/sartli-multeci

International Labor Organizations. *Guiding principles Access of refugees and other forcibly displaced persons to the labour market* (2016). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_536440.pdf

International Rescue Committee. "Migrants, asylum seekers, refugees and immigrants: What's the difference?" 23 Mart 2022. https://www.rescue.org/article/migrants-asylum-seekers-refugees-and-immigrants-whats-difference

Kızılay. "Neler Yapıyoruz". Erişim 26 Mart 2022. https://www.kizilay.org.tr/neler-yapiyoruz

Koç, Muzaffer vd. "Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (15 Mayıs 2015), 63. https://doi.org/10.20493/bt.96676

Özkaplan, Nurcan. "Kavramların Sorgulanması", 25.

Toplum Merkezleri. "Çalışmalarımız". Erişim 26 Mart 2022. https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/calismalarimiz

Toplum Merkezleri. "Sosyo Ekonomik Güçlendirme". Erişim 26 Mart 2022. https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/calismalarimiz/sosyo-ekonomik-guclendirme

Türk Kızılay. *Toplum Temelli Göç Programları Sosyoekonomik Güçlendirme Programı Faaliyet Raporu* (ts.).

UNHCR. *Convention and Protocol Status of Refugees* (Aralık 2010). https://www.unhcr.org/3b66c2aa10

UNHCR. "Global Focus (Turkey)". *Global Focus*. Erişim 26 Mart 2022. https://reporting.unhcr.org/turkey?year=2021#toc-financials

UNHCR. *Global Trends Forced Displacement in 2020*. Danimarka: UNHCR, 2021.

UNHCR. "UNHCR Türkiye Yetkinlik Programları". Erişim 26 Mart 2022. https://www.unhcr.org/tr/yetkinlik_programlari

United Nations. *Global Compact on Refugees*. New York, 2018. https://www.unhcr.org/5c658aed4

II. KISIM:
GÖÇ VE NİTEL ARAŞTIRMALAR

KÜLTÜREL UYUM VE DİN PERSPEKTİFİNDEN GÖÇ PSİKOLOJİSİ: KAYSERİ'DEKİ SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ[1]

Abdullah TANRIVERDİ
Erciyes Üniversitesi / Arş. Gör.
0000-0002-9970-9970
tanriverdi@erciyes.edu.tr

Giriş

Bu araştırmada, zorunlu göç sonucunda Kayseri'ye gelmiş olan Suriyeli üniversite öğrencilerinin kültürel uyum süreçleri din psikolojisi açısından incelenmektedir. Çalışmanın teorik çerçevesini John W. Berry'nin kültürel uyum(acculturation) kuramı oluşturmaktadır. Söz konusu kurama göre çeşitli nedenlerle göç eden kişiler, *asimilasyon* (yeni kültürel yapıyla bütünleşerek kendi kültürünü terk etme), *entegrasyon* (kendi kültürel yapısını koruyarak yeni kültüre uyum sağlama), *ayrılma/ayrılış* (yalnızca kendi kültürünü kabullenip yeni kültürden soyutlanma), *marjinalizasyon* (hem kendi kültürü hem de içinde bulunulan kültürden soyutlanma) yönelimlerinden birisini benimseyerek yeni durumla başa çıkmaya çalışmaktadır (Berry, 1992, s. 73; Berry, 1997, s. 9).

Yöntem

Çalışmanın amaçları doğrultusunda nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Daha zengin veri içeriğine ulaşmak amacıyla maksimum çeşitlilik örneklemesi ile kartopu örneklemesi stratejilerine başvurulmuştur. Söz konusu örneklem stratejileri doğrultusunda Türkiye'de üniversite öğrencisi olan ve yaşları 20-30 arasında değişen 10 Suriyeli katılımcı ile yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

1 Bu çalışma hazırlanırken *Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din* adlı yüksek lisans tezinden esinlenilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Türkçe ve İletişim

Dil konusunda Suriyeli üniversite öğrencilerinin Türkçe bilip bilmeme durumlarının uyumlarına etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Türkçe bilmeme konusunda zorluk yaşayan bazı katılımcılar açısından bu durumun trajik bir etkisi olduğu görülmektedir:

"(ilk geldiği zaman)... sanki insan dilsiz bir insan. Hiç yokum bile. Yani sanki ben yokum, ortamda. Ne cevap verebilirim, ne ilişki kurabilirim. Ne şey, iletişim bile insanlarla kuramıyorum. İyi bir şey yaptıkları zaman tepki veremiyorum. Öyle." (Hafsa, 22 yaş).

Görüldüğü gibi Türkçe bilmeme bir tür yokluk ve hiçlik duygusuna yol açabilmektedir. Söz konusu güçlü duygusal yüke sahip tecrübeler bireyler için güçlü bir üzüntü kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, bu durumun bazı bireylerde dil öğrenme motivasyonuna katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Söz gelimi bu ifadeleri kullanan *Hafsa*'nın mülakatı Türkçe gerçekleştirilmiştir. Çeşitli illerde farklı Suriyeli örneklem grubuyla yapılan Akkaya'nın çalışmasında da benzer bulgulara rastlanmaktadır (2013, 179).

Türkler ve Suriyeliler arasında yaşanan birtakım anlaşmazlık ve olumsuzlukların kaynağı birçok katılımcıya göre Türkçe bilmemektir. Bu konu ile ilgili olarak bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

"Fitneyi kaldırman gerekiyor, kaldırmak için dil öğrenmek gerekiyor..." (Bünyamin, 21 yaş).

"Bazen hastaneye gidiyordum, mesela Suriyelileri görüyordum. Dili yok. Onlar kesinlikle daha zor... dilden dolayı bu sıkıntı oluyor. Türkler-Suriyeliler arasında. Dil bilmediği için, işte sıra var olduğunu olmadığını anlamıyor. Bazen mesela geçiyor. Bence en büyük sıkıntı dil... mesela dil ihtiyacı oluyor dil bilmiyor, ama tek başına gidiyor. Yani, böyle anlaşmasız oluyor. Hem Türkler onu anlamıyor hem o da onları anlamıyor... Mesela, Mısır'da ya da Ürdün'de Suriyelilere bakarsanız öyle bir şeyler olmuyor... Çünkü dil var, anlaşabiliyorsun." (Selma, 21 yaş).

Bu ifadeler doğrultusunda Türkçe bilmemenin, iletişime engel olarak önyargılı birtakım anlamlandırmalar yapılmasına sebep olabileceği ve uyum konusunda problemlere yol açabileceği anlaşılmaktadır. Bu durumla ilgili temas hipotezinde de vurgulanan karşılıklı olumlu ilişkiler gelişti-

rilmesi önem arz etmektedir (Ulu, 2019, 48-49). Dolayısıyla Suriyelilerin Türkçe öğrenmesinin karşılıklı iletişimin sağlanması ve önyargıların engellenmesi için etkili bir yöntem olacağı düşünülmektedir. Nitekim farklı araştırmalarda da Türkçe bilmemenin Suriyeliler ile Türkler arasında birçok soruna yol açtığı ifade edilmektedir (Erdoğan, 2018, 120; Karaarslan - Gençoğlu, 2019, 102).

Din ve Kayseri'de Dindarlığa İlişkin Algılar

Din konusundaki algı ve yaşantılar kültürel uyumda önemli bir faktör olduğu için katılımcıların konuyla ilgili bakış açısı ve tutumlarının ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda öne çıkan hususlardan birisi din üzerinden geliştirilen anlamlandırmaların dini tutumlara yansımalarıdır. Yaşanan süreçlerde birçok görüşmecinin yaşadıkları tecrübeleri dini temalardan hareketle anlamlandırdığı görülmektedir:

"Her saniye biz Allah kaderine bağlıyız ve herhangi bir an bizim hayatımızda şöyle (tam tersi) değişebilir yani. Şöyle, yani kadere daha fazla inanıyorum. Nasıl diyeyim herhangi bir an bütün kaderimi değiştirebilir" (Firdevs, 23 yaş).

"Allah'tan bir şey olacağını (düşünüyorum) savaş hakkında... insanlar... önce daha iyiydi. Belki Allah'a daha yakın olsaydım, belki o müdahale olacaktı... Evet, ben de suçlu hissediyorum kendimi sadece oradaki savaş yapanları değil... ilk başladığında insanlar çok iyi, neden ceza oldu ki ben anlamadım. Bence başta imtihan oldu, sonra ceza oldu... Müslümanların geleceği var, ama çok uzak... Onlar (Müslüman olmayanlar-Batılılar) şimdiden korkmaya başladılar bu yüzden, Müslümanı hiç istemezler." (Selma, 21 yaş).

"Allah'a teslim olduk. Allah kaderimizi böyle yazdı. İtirazımız yok... O ne kaza ettiyse, onu uygulamak zorundayız. O yüzden çıktık yani Türkiye'ye. Hz. Peygamberimiz örnek alarak çıktık zaten. Nasıl hicret ettiyse, nasıl yaptıysa öyle yaptık." (Yusuf, 22 yaş).

Görüldüğü üzere katılımcılar başlarına gelenleri Allah ve ilahi yazgı ile ilişkilendirmektedirler. Bu noktada, yaşananların anlamsız olmasının insanı varoluşsal açıdan belirsizliğe sürükleyeceği ve bu belirsizliğin de çeşitli olumsuz duygu durumlarına yol açacağını söylenebilir. Bu doğrultuda yaşanan acı tecrübelerin ilahi güç tarafından takip edildiği, tanrısal yazgıda yazılı olduğu için bunların yaşandığı ve Allah'ın istemesi durumunda bütün bu süreçlerin ve acıların son bulabileceği düşünülmektedir.

Böylece yaşanan olumsuzluklar anlama kavuşmaktadır. Ayrıca kimi katılımcılar yaratıcıya gerekli hürmet ve tazimin yerine getirilmemiş olmasının da bu olumsuzluklara neden olmuş olabileceğini düşünerek suçluluk duyguları yaşayabilmektedirler. Söz konusu duyguların katılımcı göçmenler üzerinde ilaveten bir duygusal yük ve stres yarattığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte "her ne kadar ilahi irade yaşananlara izin vermiş olsa da ilahi irade devreye girerek durumu düzeltecektir" düşüncesi de inancın bir motivasyon kaynağı olarak etkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcıların kendi zorunlu göç durumlarını Hz. Peygamber'in hicretine benzetmesi de görüşmecilerdeki yüksek dini anlamlandırma düzeyinin göstergeleri arasında değerlendirilebilir.

Bir diğer husus ise dini tutumlar ve dine bağlılık konusunda savaş ve göç tecrübelerinin etkisidir. Bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan olumlu-olumsuz durumların uyum konusunu da müspet-menfi yönde etkileyebileceği düşünülebilir. Söz konusu hususta bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

"Dini duygularım artmadı, eksilmiştir, çok. Burada toplum açıktır, orada bizim toplumumuz kapalıydı yani… dini konusunda orada daha iyi yaşıyoruz." (Bünyamin, 21 yaş).

"Eskiden ibadet yönüyle daha iyiydim... Ben böyle kendimi görüyorum (burada) kötüyüm yani. Tamam, namaz kılıyorum, oruç tutuyorum tamam, ama mesela oradayken daha sıktı... daha iyiydim, burada geldiğim halde daha eksik hale geldim... bunun farkındayım, bu yüzden şimdi başladım... " (Ravza, 23 yaş).

"Ben çok zor zamanlar da ve bu şeyler nasıl diyeyim daha fazla bağlandım... şöyle bizim din anlayışımız aynı yani herhangi bir farklılık yok. ve onlar (Türkler) hep dine bağlı oldukları için, bana karşı olumsuz etkilerde yani olumsuz davranışlarda bulunmadılar yani... " (Firdevs, 23 yaş).

"(Dini duygular) daha da güçlendi diyebiliriz. Hani daha sabırlı olmak, efendim nasıl diyeyim namazlara iyi bakmak, yani Kur'an'a bağlı olmak ya da Kur'an üzerinde dedim ya hafız oldum." (Yusuf, 22 yaş).

Görüşmecilerin birçoğu dini bağlılık düzeyinin yükseldiğini ifade etmektedir. Bu durum ise zor durumda kalma sonucunda bir sığınak olarak görülen dine daha fazla sarılma ihtiyacı duyduklarını göstermektedir. Bunun yanı sıra gelinen ülkenin halkının Müslüman olması dolayısıyla aradaki bağı kuran temel husus olan İslam'a daha fazla sarılmaya dair bir

gereksinimin oluştuğu düşünülebilir. Bu süreçlerin katılımcılar doğrudan farkında olmasalar da bilinçdışı olarak gerçekleşmeleri mümkündür. Bazı görüşmeciler ise dini bağlılıklarının özellikle de ibadetler hususunda zayıfladığını ifade etmektedir. Söz konusu durumun Türkiye'de (aşağıda izah edileceği üzere) önceki toplumsal baskıların kalmayışı, dinin daha bireysel yaşanması gibi durumlardan kaynaklanması mümkündür. Konuya iç güdümlü - dış güdümlü dindarlık modeli açısından da bakılabilir (Batson vd., 2017, 188-189). Dolayısıyla, örneğin Suriye'de iken dış güdümlü olarak toplumsal baskılardan dolayı ibadetlerini yerine getiren bir bireyin Türkiye'de bu dışsal motivasyon ortadan kalktığında ibadete düşkünlüğünün de azalması mümkündür.

Suriyeli öğrencilerin geldikleri yerlerdeki din ve dindarlık algılarının da bakış açılarını ve kültürel uyumlarını etkileyebileceği düşünülebilir. Bu minvalde, Suriye'deki dini hayata ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

"Elhamdülillah biz yani şimdiye kadar ezberlerimiz, Kur'an-ı Kerim daha da arttı ve çocuklarımız Kur'an-ı Kerim ile daha fazla irtibat sağladı... (Suriye'de) bir sistem var ki... 4-5 kişiyi toplasan Kur'an okusan 2. gün ya da 2. hafta hapse girersin, soruşturma filan... " (Cemal, 24 yaş).

"İslam hayat demek... en önemli şeylerden birisi fikir... Peygamber mesela... önce fikri mücadele ortaya koydu. Bizimkisi de aynı bu şekilde olmalı... hilafet istiyoruz... ama ne hilafeti? Ortam hazır, ilim tastamam sanki bir o eksik... " (Mustafa, 28 yaş).

"... devlet suçluydu... sınırdaki yakın insanlar buraya gelmek zorunda kaldılar Türkiye'ye... hiç okulları yok hiçbir şeyi yok, elektriği yok, nasıl insan olacak bu? Ama Halep'teki, Şam'daki Müslümanlar gerçekten, gerçek Müslümanlar... sadece Arap ülkelerinde Suriye kaldı. Bu yüzden bu savaş, yapıldı onlara... " (Selma, 21 yaş).

"Suriye'deyken halk %50'si Allah'tan korkmayıp milletten korkuyor... haşa Allah'a küfreder ama ablanın eli çıkarsa (görünürse), şey yani onu döver hatta... Çünkü millet onu görürse ayıplar... Türkiye ya da Avrupa'ya geldikten sonra, artık ayıp edilecek millet kalmadı... nasıl istersen yaşa... " (Yusuf, 22 yaş).

Görüldüğü üzere görüşmecilerin bir kısmı ülkelerinde iken dini bağlılıklarının daha kuvvetli olduğunu ifade etmektedirler. Bununla ilgili olarak bulunulan çevrenin önemli bir etkisi olduğunu düşünmek mümkündür. Daha mutaassıp bir yerleşim yerinde ya da muhitte bulunan kişilerin

oradaki dini hayat ve bağlılığın daha yüksek düzeyde olduğu fikrinde olmaları düşünülebilir. Ancak *Yusuf*'un ifadesi ile "insanların Allah'tan korkmayıp adetlerden ve insanların ayıplamasından korktukları, çekindikleri" şeklindeki gözlemi bu düşünce ile birlikte değerlendirilebilir. Bu durum ise yukarıdaki iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık açısından yapılan yorumu güçlendirmektedir. Zira Türkiye veya Avrupa'ya gidilince söz konusu toplumsal bağların kopması sonucu birtakım insanların dini yaşantı ve pratikleri eski hallerine nazaran daha az önemsedikleri yine katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Öte yandan Suriye'de yaşanan olaylardaki Nusayri-Sünni ayrımının etkisi düşünüldüğünde bazı Suriyelilerin dini insanlar için bir tür istismar kaynağı olarak görmesi ve dine karşı olumsuz tutumlar geliştirmiş olması da mümkündür. Bununla birlikte Suriye devletinin dine karşı baskıcı bir tutum izlemesi sonucu insanların dini yaşantıları konusunda bazı zorluklar yaşadıkları da ifade edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'ye gelerek daha özgürlükçü bir dini ortama kavuşan bazı katılımcıların din ile irtibatlarını artırma şansı buldukları da görülmektedir. Ayrıca Suriye'deki savaşın etkisiyle zarar gören bazı katılımcıların bunu dine daha fazla yönelmek için bir vasıta olarak kullandıkları ve dini başa çıkmaya yöneldikleri de anlaşılmaktadır. Bu konuda *Mahir*'in görüşleri şu şekildedir:

"En maneviyatlı günlerimi(hapishane) orada yaşadım... 46 gün... " (Mahir-30 yaş).

Dini yaşantılar konusunda etkili olabileceği düşünülen bir diğer konu ise Suriyelilerin Türkiye'deki dini hayata ilişkin bakış açılarıdır. Türkiye'ye uyum sağlama ve Türklerle iletişim kurup kurmama konusunda bu hususta görüşler de etkili olabileceği söylenebilir:

"Ülkelerden en güzel Müslümanlara davranışı Türkiye'dir... siz muhacirsiniz, biz ensarız... diyorlar. Ben çok… hoşlandımdı... 4 ay önce dayımın oğlu şehit oldu, Suriye'de... bizi ziyaret ettiler. Gerçekten bizi yalnız hisset(tir)mediler." (Tahir, 22 yaş).

"... ilk önce muhacir-ensar diyorlardı, süre uzadıkça sıkılmaya başladılar, şimdi ise alışıyorlar... " (Mahir, 30 yaş).

"…artık atasözlerimiz olmaya başladı... Türkiye'de genelde caminin kapısı açık, diğer kapısı da açık... Yani, her şey serbest... Gerçek dindar olan... %40 yani bence." (Yusuf, 22 yaş).

"…sürekli diyorlar din gönülde oluyor. Mesela, kızların annesi kapalı o açık. Öyledir. Bir de yani vücudundan çok belli yerler vardır. Ondan sonra, geliyor diyor, ben namaz kılıyorum ya da oruç tutuyorum... Bir de Kur'an okuyor... biraz eksik, genel olarak. Bir de düzgün değildir... kızların davranışları erkeklere... " (Hafsa, 22 yaş).

Görüşmecilerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere bazıları Türklerin yalanı sevmedikleri, sünnete Araplardan daha fazla önem verdikleri, dine hakaret etmeme konusunda çok titiz olduklarını düşünmektedir. Ayrıca birçok insanın Suriyelileri muhacir olarak görüp onlara maddi-manevi yardımcı ve destek oldukları da ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Erdoğan'ın çalışmasında Suriyelilerin dini açıdan "kardeşlik" vurgusuna özel bir önem atfettikleri belirtilmektedir (2018, 112). Bununla birlikte, katılımcıların Türkiye halkının süre uzadıkça muhacir-ensar söyleminden sıkılmaya başladığını düşündükleri görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'de bazı dini emirleri ihlal ederken bazılarını yerine getirme gibi durumlar olduğu, kadın-erkek ilişkilerinde dini sınırların korunmadığı ve dindar kitlenin önemli bir oranda olmasına rağmen (%40) daha azınlıkta kaldığı gibi düşünceler de görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye'de daha serbest bir dini ortam olmasının bazı sonuçları katılımcılar tarafından olumsuz algılanmaktadır. Bu konuda benzer düşüncelere Gaziantep'teki Suriyelilerde de rastlandığı görülmektedir (Erkan, 2016, 24).

Bunun yanında dindar görülen insanların bir kısmının dindarlıklarını bir gösteriş aracı olarak kullandıkları ve bu gösterge ile kendilerini öne çıkarmak için gayrette bulundukları gibi bir düşünce de göze çarpmaktadır. Bu konuya ilişkin *Ravza*'nın görüşleri şu şekildedir:

"... gösteriş çok var ya da ben dindarım diye insanlar çok var. Ben dindarım yani... yaptın, söylemeyeceksin... " (Ravza, 23 yaş).

Bu gözleme göre bazı Türk vatandaşları arasında dinin kullanılarak bir kimlik ve statü inşa etme gayretinin olduğu ifade edilmektedir. Bir diğer husus ise Türkiye'nin bir din umudu olarak görülmesi ve Arap-Osmanlı ilişkileri boyutudur. Bu konu ile ilgili olarak Türklerde Arapların hain oluşuna mukabil, Suriye'de de Türklerin zalim olarak gösterildiği bir şeklinin olduğu anlaşılmaktadır. Konuya ilişkin olarak, bazı katılımcılar Osmanlı'ya ihanet eden Arapların kendi milletine de ihanet ettiklerini düşünmektedir. Bunun yanında, İslam'ı savunan bir ülke olarak görülen Türkiye'den Osmanlı'nın tarihteki misyonunu yüklenmesi beklenmektedir:

"Araplar Osmanlıyı işte arkadan vurdu diyorlar, o Araplar halen bizi de arkadan vuruyor... " (Mahir, 30 yaş).

"... Türkiye bizim için bir umut din umudu ve hem de yani İslam eski Osmanlı kralı gelir Müslümanlar yine bir saray altında olur birleşir öyle bir yani şimdi halklara sorarsan Arap halklarına herkes istisnasız yani Fas'tan Suudi Arabistan'a kadar şey diyecekler yani Türkiye bizim umudumuz, din için savaşan dinimize sahip çıkan... " (Cemal, 24 yaş).

Katılımcıların yaşadıkları olumsuz olaylar karşısında geliştirdikleri dini başa çıkma tutumları kültürel uyum açısından önem arz etmektedir. Zira yaşananlarla olumlu veya olumsuz başa çıkma durumları ve bunların din ile ilişkisinin kültürel uyumu da etkileyecektir:

"... savaştan sonra... dine daha bağlı oldular ve tam tersi var... bir insana rastladım; ailesini kaybetmiş tüm ailesini. Çok dindar bir insan, diyor ki; Allah bu zulümü görüyor zaten, neden bizi kurtarmadı? Küfre yönlendi... bazı tanıdığım insanlar... dine daha iyi bir şekilde bağlı oldular... hiç dini olarak bağlı biri insan değildi... Allah ona hidayet etti, hatta Kur'an okurken öldü yani... " (Ravza, 23 yaş).

"üzüldüğümde ya da herhangi bir şey olduğunda… Kur'an dinleyince rahatlarım... manevi olan şey bize çok fazla destek veriyor… inanmak bize… hayatta kalmak için güç veriyor (ağlıyor)... inanmak olmasaydı çoğu insan bence intihar ederdi ve bazı insanlar yaptılar yani... Allah'a güvenmek, yani böyle bir şey olacağını yani Allah bize yazdığı için, Allah bizi seçtiği için bir hikmet vardır yani, belki ilerde daha iyi bir hayat yaşayabiliriz." (Firdevs, 23 yaş).

"Baştan ben dini olarak çok kızdım... Allah'ın hakkını vermedim... ondan sonra, yavaş yavaş bakıyorum. Allah bir yerden beni alıyor, kurtarıyor... din olarak köşeden aldı beni. Ben aslında önceden... dine yakındım yani, çocukluğumdan beri, o kadar yani (uzak) değildim. Ama biraz öyle olay tam karşımda olduğundan dolayı, ben şey çok karşılık gösterdim maalesef. Ama yavaş yavaş yine de… Allah her yerde bana kolaylık…verir" (Hafsa, 22 yaş).

Görüleceği üzere bazı katılımcılar yaşanan ağır travmatik durumlar karşısında dine daha çok sarılmış ve söz konusu durumlarla başa çıkarken dini unsurlardan faydalanmışlardır. Bunun yanı sıra, bazıları ilk önce

durumun şiddeti ile olumsuz dini başa çıkma yönelimleri geliştirmişlerken sonradan tutumlarını değişmişlerdir. Bu bağlamda dinin çoğunlukla olumlu başa çıkma konusunda destek sağlayıcı bir rol üstlendiği ve kültürel uyumu da olumlu yönde etkilediğini düşünmek mümkündür. Zira uyum sürecinde ortaya çıkabilecek birtakım olumsuzlukların da dini başa çıkma ile daha anlamlı ve üstesinden gelinebilecek hale getirilebilmeleri mümkündür. Bunun yanı sıra olumsuz dini başa çıkmanın uyumu olumsuz etkileme olasılığı olduğu gibi Türkiye'deki ortamın özgürlükçü oluşundan ötürü bu etkinin olmaması da mümkündür.

Travmatik Tecrübeler ve Etkileri

Kültürel uyum açısından önem arz eden hususlardan birisi de katılımcıların kimi zaman duygusal kimi zaman ise travmatik hal alan tecrübeleridir. Dolayısıyla bu başlık altında bu süreçler psikolojik açıdan tahlil edilmeye çalışılacaktır. Öncelikli olarak Suriye'de yaşanan savaşa dair tecrübeler söz konusu edilecektir. Katılımcıların savaş süreci içerisinde yaşadıkları bazı dramatik tecrübeler ile bunlara ilişkin duygu ve düşünceleri şu şekildedir:

"İşkence(gördüm)... bir tahta var, oturtuyorlar... göğsünden... ayaklarından vs. bağlıyorlar... alet seni ters-yüz ediyor... sonra... kablo bağladılar... açıyorlar... elektrik... tüm vücuduna geliyor... bağırıyorsun, adam da vuruyor... sus diyor... en son ağzıma kumaş parçası koydu... iki sefer yaptılar. Yani, ondan sonra... hapiste öyle bıraktılar... ahır bile değil... yerin altında hava yok, bir şey yok, banyo yok. Af edersin tuvalette yok. Öyle yani... abimi 2014'te aldılar. Halen bir haber yok, ondan bilmiyoruz nerede olduğunu... " (Mahir, 30 yaş).

"Savaştan dolayı... şehir ayrıldı, Esed tarafı-muhalefet tarafı/Özgür tarafı diye... artık... bizim eğitim durumumuz kesildi. Devam ettirme... tehlikeli yani, keskin nişancılı bir yolda gitmem lazım. Hem de orada binlerce ölüyor... o taraftan çıktığın için seni terör olarak sayarlar, yani bayağı arkadaşlarımız öldü bu yolda... orada elektriksiz, susuz yaşadık 2 sene bizim Halep'te... dayanmaya gücümüz kalmadı hem elektriksiz hem susuz hem de üzerimize bomba yağıyor... hem de gıda maddeleri eksik olunca, millet hep nerede varsa oraya koşmaya başladı. Fırınlar vardır, ekmek yapıyorlar, artık millet fırında toplanmaya başladı. Ondan sonra bomba yağdırı-

yorlar… fırınlara. Babam fırında dururken orada, rahmetli oldu… ya da arkadaşlardan yani... sabah yemek yerken akşam yok adam. Birlikte okula giderken… yok yani, gerçekten içinde çok büyük bir boşluk hissediyorsun yani. O adam nereye gitti, az önce beraber gülüyorduk... alışmış(ım)... diyemem yani... anlatılmaz bir şey... (üzüntü, acı, ızdırap, korku, endişe) hepsini bir anda toplasak, hepsini ifade eden bir kelime varsa... hepsi bir arada." (Yusuf, 22 yaş).

"Bizim köyümüzün yanında asker (ÖSO) merkezi vardı... (Esad tarafına) saldırdılar... sonra Esad askerleri onlara vurmaya başlamadılar, bize vurmaya başladılar... sanıyorlar ki biz onlara yardım ettik. İntikam istiyorlar. Bir de diğer insanları korkutmak için... bombaları atmaya başladılar, Suriye Özgür Ordusu. Ondan sonra biz Esed alanındaydık... ben okuldaydım o zaman... okulu değil, etrafı (vuruyorlar)... biz okulda duruyorduk. Dersi bitirince gittik neler bulduk dışarda (cesetleri kastediyor)..." (Hafsa, 22 yaş).

Anlaşıldığı üzere katılımcıların birçoğu savaş esnasında yakınlarını kaybetmiş, değer verdiği insanların öldürülmesine, yaralanmasına, zarar görmesine tanıklık etmiştir. Aynı zamanda birçok katılımcı da ölüm korkusu, işkenceye maruz kalmak gibi insanın duygusal ve psikolojik dünyasını önemli ölçüde etki altında bırakacak ve insanda derin yaralar açabilecek tecrübelere şahit olmuşlardır. Hele hele bazı katılımcıların insanların cesetlerinin arasında kalmaları yaşanan travmanın boyutunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Öne çıkan bir diğer ağır duygu durumu ise acı ve üzüntü hâlidir. Bu çerçevede işkence çekme, yakınlarını kaybetme veya kaybetme riski yaşama gibi insanı yoğun bir psikolojik yük altında bırakan tecrübeler yaşandığı görülmektedir. Suriye'de iken sabah yanında var olan bir kişi akşama ölmüş olabilmekte; baba, anne, evlat gibi insan hayatının en temel sevgi ve bağlılık unsurları arasında yer alan kişiler feci şekillerde can verebilmekte; vücuda elektrik verme ve darp etme gibi işkencelere maruz kalınabilmektedir. Böylesi bir ağır duygusal yükün bu duruma maruz kalan insanlar açısından ciddi bir acı ve üzüntü kaynağı olabileceğini söylemek mümkündür. Yaşanan bir diğer ağır duygu durumu ise dehşet ve acziyet hâlidir. Kişiler yolda yürürken insan cesetleri ve parçaları ile karşılaşabilmekte, elektrik, su, gıda gibi en temel ihtiyaçlardan mahrum kalabilmekte, çevre bölgeleri uçaklar ve füzeler tarafından bombardımana tâbi tutulabilmektedir. Bu duruma maruz kalanlar dehşete kapılmakta ve yaşanan durum karşısında güçlü bir acziyet duygusu

yaşayarak yoğun bir çaresizlik hissedebilmektedirler. Ortaya çıkabilecek bir diğer duygu ise yoğun endişedir. Zira insanların hayatta kalma, kendisi, ailesi veya ülkesinin ne hale geleceği gibi birçok hususla ilgili yoğun bir belirsizlik durumunu yaşadıkları kaotik iç savaş ortamının hayata ve geleceğe dair yoğun endişe duygularını tetikleyebilme ihtimali bulunmaktadır.

Katılımcıların genel anlamda yoğun olarak korku, dehşet, acı, üzüntü ve endişe duygularını tecrübe ettikleri anlaşılmaktadır. Yaşanan korkular arasında belki de en zorunun ölüm korkusu olduğu söylenebilir. Ölüm korkusunun yaşama arzusu tarafından güdülendiği de söylenebilir. Bu durumu bazı katılımcıların ifadeleri oldukça belirgin bir şekilde tasvir etmektedir:

"Bir defa da bizim üzerimize bomba atıldı... bomba patlamadı çok şükür. Patladıysa (patlasaydı)... ölmüş olurduk" (Firdevs, 23 yaş.).

"Bir insan önümde öldü ve ben yardım etmedim. Çünkü ben ona eğer yardım etseydim ve eve girdirseydim, evde kim olursa onu öldüreceklerdi... ya o insan ölecek ya ben. Sadece ben değil... tüm aile... gerçekten çok zordu... maalesef yakalandı... ikinci durum, Halep'ten çıkmadan önce, bize 20 tane bomba attılar... büyük bombalar... evde kaldım ve 20 tane yani indi... artık teslim oluyorsun, yani sadece ölücem artık, hiçbir şey kalmadı…ne amaçlar ne de bir şey, hiçbir şey… sadece ölüm görüyorum... hiç unutmam." (Ravza, 23 yaş).

Görüldüğü üzere bazı görüşmeciler bir insanın hayatta kalmasına yardım etmek ile kendi hayatını kaybetmek gibi çok büyük bir dramanın figürü olma durumunda kalmışlardır. Bu gibi durumlarda Göka'nın da ifade ettiği üzere insan, olay yerinden uzaklaşmakta ve hayatta kalma güdüsü ağır basmaktadır (2013, 63). Suriyelilerin ağır travmatik koşullar yaşadıkları konusunda gerek Suriyeli kadın mültecilerle ilgili yapılan bir çalışmada gerekse Kayserililerin Suriyeli sığınmacılara yönelik düşüncelerini ele alan bir çalışmada benzer örnekler görülebilmektedir (Karaarslan - Gençoğlu, 2019, 134-138; Sağır, 2018, 201-202).

Suriyelilerin duygusal veya travmatik tecrübeler yaşayabilme ihtimallerinin olduğu bir diğer durum ise Suriye'den ayrılıştır. Söz konusu

durumda ortaya çıkan yaşantılar ve beraberinde taşıdıkları duygusal ve düşünsel anlamlar konusunda bazı örnekler şu şekildedir:

"Ben daha önce Suriye'den hiç çıkmadım... ağır bir şey... çıkmazsam askere götürecekler, hapse atacaklar. O zaman da çok gerçekten zor bir şey... benim ailem mesela sınıra kadar gelmişlerdi, beni orada bırakmışlardı. Zor bir şey gerçekten. Biliyordum, mesela buradan çıkacaktım ama çıktığım anda dönmeyecektim. Dışarda ne olursa olsun dönmeyecektim. Ben şu an dönersem tutuklanacağım. Beni tutuklayacaklar. Onun için artık bitti... her şey bitti çıktığım o anda." (Bünyamin, 21 yaş).

"Çok zor bir duygu... bilmiyorum... nasıl cevap vereceğim... çok zor bir şey. Sanki kalbinin yarısı, orada bırakmışsın... buraya gelmişsin. Yani, yarı kalp bir insan gibi yaşıyorum. Çok zor bir şey yani, o kadar kolay bir şey değil." (Ravza, 23 yaş).

Katılımcılar açısından Suriye'den ayrılma, çetin savaş şartlarından kurtulmaktan dolayı bir rahatlama hissi yaşatmasına karşın; doğdukları, sevdiklerinin yaşadığı topraklardan ayrılmak görüşmecilerin geneli açısından büyük bir buhrana da neden olmuştur. Zira insanın kendisini ait hissettiği, hayatı kendisi içerisinde anlamlandırarak o çerçevede bilişsel anlam şemaları inşa ettiği, değer verdiği birçok insanın, mekânın ve çeşitli hatıraların kendisinde yer aldığı bir ortamdan uzaklaşarak bilmediği ancak hayatını kurtarmak adına gitmek zorunda olduğu yeni bir ortama gelmesi kolay bir hadise olmasa gerektir. Bu doğrultuda, insanın bağ kurduğu bir mahalleden ayrılması bile zorluk arz edebilirken, kişinin ülkesinden ve sevdikleri, ailesi, dostları, akrabaları gibi hayatında önem taşıyan kişilerden ayrılması bireyde derin izler ve acılara yol açabilmektedir. Görüşmecilerden birisinin ifade ettiği gibi bu durum kişinin "yarım kalp" yaşamasına benzetilebilir. Bir yandan içinden birtakım parçaları geldiğin ülkede bırakmak durumundayken, diğer yandan da yeni gelinen ülkede hayatını devam ettirmek gerekmektedir. Bu bağlamda kişinin ne ayrıldığı ülkeye ne de yeni geldiği ülkeye kendisini tam olarak ait hissedememesi problemi de baş gösterebilir. Bu doğrultuda kişinin kendisine yeni birtakım bağlar kurması halinde, durum bir parça kabullenilebilir hale gelse de (Gezici Yalçın, 2017, 59) bu her zaman başarılamamakta, başarılsa dahi yine de yabancı olma ve ülkesinden ayrılmış bir sığınmacı olmak durumu varlığını devam ettirmektedir.

Öne çıkan bir diğer husus ise Türkiye'ye geldikten sonraki yaşantılarıdır. Bu çerçevede katılımcıların Türkiye'de yaşadıkları psikolojik ağırlık ve yoğunluk düzeyi yüksek olan bazı tecrübeler aşağıda belirtildiği şekildedir:

"Bazen... babam depresyon gibi giriyor, tek başına oturmak istiyor, sadece haberleri izliyor, hiçbir şey (yapmıyor), hiç sesi çıkmıyor. Bazen benim öyle oluyor, bazen annem... düşünüyorsunuz... gelecek nasıl olacak... Sadece stres, şimdilik hayatım stres. Stresle yaşıyorum, yani bayağı zorluyorum..." (Selma, 21 yaş).

"Doğu gezimiz vardı... yolda... levha. Halep'i görünce sanki dünya durdu... kendimizin seçmediği bir yol seçtik, seçildi daha doğrusu... yabancılar... okul biter bitmez... kendi ülkelerine... yaşadığı toprakları görüyorlar, görebiliyorlar…ama ben, göremiyorum. Elim kolum bağlı... gitmek istesem de olmuyor... gidiyorsak... ölümü seçmiş(iz) demektir." (Yusuf, 22 yaş).

"Sorumluluk sahibi hissettim. En büyük şey sorumluluk sahibi... masraf olarak çalışmak için mecburum. Çünkü... kim bana masraf verecek? Nasıl olacak? Kendim aileme nasıl bakmak? Bunu çok düşünüyordum. Psikoloji olarak…en çok… sorumluluk sahibi oldum." (Tahir, 22 yaş).

Görüşmeciler Türkiye'de bir güven ortamına gelmiş olsalar da psikolojik olarak rahat bir durumda olduklarını söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Buraya geldikten sonra oradaki yakınlarına dair yaşadıkları kaygılar, burada yaşadıkları maddi-manevi zorluklar, Suriye'den ayrı olmak ve istese dahi gidememekten kaynaklı ayrılık ve hüzün duyguları görülmektedir. Ayrıca buradaki hayata uyum sağlamada zorlanma ve çocukların ailelerine karşı sorumlu hissetmeleri gibi birçok durumla baş etme zorunluluğu söz konusudur. Bu doğrultuda ekonomik ve psikolojik anlamda ağır bir durumda oldukları söylenebilir.

Ayrıca zaman zaman bulundukları durumları ve geleceği düşünme hususunda katılımcıların çökkünlük belirtileri ortaya koydukları ve şartlarının olumsuzlukları bakımından depresif eğilimler gösterebildikleri de anlaşılmaktadır. Yine burada bulundukları süreç içerisinde Suriye'deki durumdan ötürü yakınlarını kaybetme kaygısı da yıkıcı bir etkide bulunabilmektedir. Bu kişiler, mutlu da gözükseler mutsuz ve endişeli olabilmektedirler.

Bunun dışında bazı bireyler tarafından aileye yardım etme sorumluluğu güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. Bu husus bazen olumlu sonuçlar doğururken zaman zaman ağır bir stres yükü de ortaya çıkarabilmektedir. Bu doğrultuda bazı sığınmacıların evin geçimine yardım etmek amacıyla STK'lar tarafından yapılan yardımları ihtiyaç fazlası düzeyde almaya çalışarak bunların satışı ile eşlerine ve ailelerine ek gelir temin etmeye çalıştıkları dahi görülmektedir. Özellikle Suriye'de iken zengin bir hayat yaşarken göç koşulları nedeniyle Türkiye'de yardıma muhtaç hale gelen ailelerde böyle durumların yaşanmasında, tecrübe edilen zorluğu kabullenememe etkili olabilir. Buna ek olarak en azından yaşanan maddi kayıpları en aşağı düzeye indirgemek amaçlı bir telafi durumu da söz konusu olabilir:

"(Bazıları sobası veya buzdolabı vs. varsa yine istiyor) Şey bozuldu kafası bozuldu... Suriye'de iken... tabii din sahibi... değil ama... çok paralı adamlar var... çıkıyor Türkiye ye... (zorluk yaşayabiliyor) o zaman... kadını onca nimetlerde gördüğü için ve eşi çok fazla yorulduğu için daha fazla ne kadar alabileceğim bir yardım... (diye) başvuruyor çıkarsa... her yere gidiyor her bir şey getiriyor. En fazla (eskiden zengin olanlar yapıyor)... Suriye'de iken fakirler... burada... ihtiyacım var diyemiyorlar... veriyorsan alıyor... ama... istemiyor... bazı çocuklar mesela cebine elini koyuyorsun peçete çıkartacaksın bakıyor belki para mı veriyor bana... annesi... babası yüzünden... çok değil Elhamdülillah ama maalesef var... " (Cemal, 24 yaş,).

Aynı zamanda orada yaşanan bazı korku verici olayların burada da zaman zaman izdüşümlerinin görüldüğü anlaşılmaktadır. Söz gelimi, çocukların yaşadıkları ve bir tür uyarıcı genellemesi olarak da değerlendirilebilecek olan polis veya uçak görünce kaçma ve korku hareketleri sergileme durumu bu hususa örnektir:

"Bayağı etkiledi. Daha çok da çocuklar... benim yeğenlerim var... sokakta polis görünce kaçıyorlar, korkuyorlardı polis bizi tutuklayacak diye... uçak sesi duyunca aynı şekilde korkuyorlar... kaçışıyorlar... beni psikolojik olarak etkiledi, bu savaş... her ne kadar mutlu gözüksen de oradaki aileni, arkadaşlarını filan çok merak ediyorsun... yıprandım ya çok zor... üzülüyoruz..." (Mahir, 30 yaş,).

Ayrıca Türkiye'ye gelmenin bazı görüşmecilerde hayata yeniden başlamak gibi bir duygu oluşturduğu görülmektedir. Bu çerçevede ilk başlarda zorlansalar da kendilerine tutunacak bir uğraş ve statü edinme alanı

-üniversite okumak gibi- oluşturma gayretine girerek hayata tutunmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır:

"Önce... kendimi... bir köşeye koydum... tüm hayatım... (Suriye için) hazırlandım... kendi(mden) kopmuş gibi oldum. O yüzden çok mutsuz oldum. Bir de insanlarla hiç ilişki kuramadım… yavaş yavaş baktım, ben orada kalırsam benden gidecek, ömrümden gidecek. O yüzden yeniden hayata döndüm... (üniversiteye) başvurdum... son bir iplik benim için... beni aldılar... o ilk adımdı." (Hafsa, 22 yaş).

Son olarak, katılımcıların konuyla ilgili rüyaları merak edilmiş ve bu doğrultuda katılımcıların ortaya koyduğu cevaplardan bazıları aşağıda derlenmiştir:

"Aynı rüya Suriye'yle ilgili eski zamanlarda görüyorum, yani mesela yani şimdi halk görmediğimiz için eski zamanlarda mesela motor sürüyorum ve okula giderken bir şey oluyor. Ama Suriye eski zaman… Suriye ile ilgili rüyalarda genellikle savaştan önce(sini) görüyorum." (Cemal, 24 yaş).

"(Mükerrer rüya) Çok, bayağı hem de. Tabi ben buraya gelince, Türkiye'ye gelince sürekli aynı rüyayı gördüm, ya aynı rüya. (Suriye'den) Otobüsle geliyorum. Esed askerleri durduruyorlar, bizi tutukluyorlar. Aynı rüya gibi yerleri farklı, ama ana fikir aynı." (Mahir, 30 yaş,).

Katılımcıların rüyalarında, bilinçdışı korkuların tezahürleri ve olaylarla ilgili bastırılmış duyguların dışa vurumu olduğu söylenebilir. Bu durumun ise bireyin stres düzeyini azaltarak bir tür rahatlama sağlayabilmesi mümkündür (Özakkaş, 2017, ss. 310-325; 431-432). Ayrıca bazı katılımcıların rüyalarında inkâr mekanizmasının devrede olduğu ve aslında Suriye'de yaşananların bir tür bilinçdışı düzeyde yok sayıldığı da ifade edilebilir (Özakkaş, 2017, 402-406).

Gelecek Tasavvuru

Gelecek tasavvurları bakımından katılımcıların hiçbirisi hâlihazırdaki durumunda Suriye'ye dönmek istememektedir. Bununla birlikte, katılımcıların bir kısmı Suriye düzeldiği takdirde döneceklerini, bir diğer kısmı düzelse dahi dönmeyeceklerini, bazıları ise Suriye düzelirse her iki ülkeyle de bağlantılarını devam ettirmek istediklerini belirtmektedirler:

"...Suriye'ye dönemem. Çünkü ben... inanarak zalimin karşısına çıktım... Suriye'ye dönüp zalimin fotoğrafı görmek... bu beni yani çok öldürüyor bile yani." (Firdevs, 23 yaş).

"...burada yaşamaya devam etmek istiyorum. Burada yaşam daha iyi... Suriye'ye... misafir olarak gidebilirim. Çünkü orda hayat eskisi gibi olmayacak..." (Hafsa, 22 yaş).

"Oraya bir gitsem ölüme gittim demek, ya da ne bileyim işkenceye gitmek... ama düzenlendikten sonra oraya... sadece taş yıkılmamış orada baya çoluk çocuk vardır. Eğitimsiz kalan... onlara yardımım dokunursa Allah katında daha iyi olur bence... Suriye'de daha fazla (ihtiyaç var)..." (Yusuf, 22 yaş).

Suriye'ye dönmek istemeyenler açısından Suriye olumsuzlukların ve travmaların mekânı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu katılımcılar hayatlarına Türkiye'de devam etmek istediklerini ifade etmektedirler. Suriye'nin düzelmesi durumunda dönmek istediğini söyleyenlerin, Suriye'ye dair güçlü aidiyetler geliştirmiş oldukları, Suriye'nin içerisinden geçtiği ağır durum neticesinde zor durumda kalan soydaşlarına yardım etmek ve ülkelerine sahip çıkmak arzusu taşıdıkları söylenebilir. Bununla birlikte hem buradaki imkânlarını sürdürmek hem de oradaki aidiyetleri devam ettirmek maksadıyla birçok katılımcı iki ülkede de varlıklarını sürdürmek istemektedir. Bu katılımcıların Türkiye'de edindikleri birtakım kazançları korumak istemeleri bununla birlikte doğup büyüdükleri ülke ile de bağlarını devam ettirmek istemeleri anlaşılabilir gözükmektedir.

Sonuç

Çalışma sonucunda üniversite öğrencisi Suriyelilerin kültürel uyum açısından en elverişli gruplardan birisi oldukları anlaşılmaktadır. J. Berry'nin kuramı açısından düşünüldüğünde üniversite öğrencisi Suriyelilerin yoğunluk derecesi değişmekle birlikte genel itibariyle entegrasyon stratejine yöneldiklerini söylemek mümkündür. Gerek eğitim-öğrenim yoluyla ülkeyi ve ülkenin insan yapısını tanımada avantajlı olmaları gerekse Türkçe iletişim kurma becerilerinin yüksek oluşu gibi etkenler bu duruma katkı sağlamaktadır. Gelecek tasavvuru açısından da çoğunluğunun ilerde Suriye düzelse bile hayatlarını Türkiye'de geçirmek arzusunda oluşları da bu motivasyonu desteklemektedir. Ayrıca dini hassasiyetleri de gerek travmalarıyla başa çıkmada gerekse ülkeye uyum sağlamada güçlü bir destek unsuru olarak göze çarpmaktadır. Bu durumun, manevi

danışmanlık ve rehberlik çalışmalarıyla desteklenmesi sürece önem katkılar sağlayabilir. Bununla birlikte, Türkiye'deki dini ortama ilişkin bazı olumsuz görüşler taşımaları kültürel uyumlarına ket vurabilecek bazı önyargıların oluşması ve güçlenmesi riskini taşımaktadır. Bu bağlamda, karşılıklı olumlu iletişimi besleyecek adımlar atılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akkaya, Ahmet. "Suriyeli Mültecilerin Türkçe Algıları". *EKEV AKADEMİ DERGİSİ* 56 (2013), 179-190.

Batson, C. Daniel vd. *Din ve Birey Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*. çev. Ali Kuşat - Abdulvahap Taştan. Kimlik Yayınları, 2017.

Berry, J. W. "Acculturation and Adaptation in a New Society". *International Migration* 30/s1 (1992), 69-85. https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.1992.tb00776.x

Berry, J. W. "Immigration, Acculturation, and Adaptation". *Applied Psychology* 46/1 (Ocak 1997), 5-34. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x

Erdoğan, M. Murat. *Suriyeliler Barometresi Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2018.

Erdoğan, M. Murat. *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2. Basım, 2018.

Erkan, Erol. "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği". *İlahiyat Akademi Dergisi (Gaziantep Ü. İlahiyat Fakültesi Resmi Dergisi)*, 36.

Gezici Yalçın, Meral. *Göç Psikolojisi Göçmen Gerçeğini Anlamlandırmaya Dönük Bir Sosyal Psikoloji Denemesi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi, 2017.

Göka, Erol. *Hoşçakal: Kayıp, Matem ve Hayatın Zorlukları*. Timaş Yayınları, 3. Basım, 2013.

Karaarslan, Faruk - Gençoğlu, Aylin Yonca. *Suriyeli Göçmenlerle Birlikte Yaşamak Kayseri'de Sivil Politik Aktörlerle Suriyeli Göçmenler Üzerine Nitel Bir Analiz*. İstanbul: Tezkire, 2019.

Özakkaş, Tahir. *Bütüncül Psikoterapi*. Litera Yayıncılık, 9. Basım, 2017.

Sağır, Zeynep. *Kültürel Uyum Ruh Sağlığı ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2018.

Ulu, Mustafa. *Sosyal Psikoloji Bağlamında Önyargı ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2019.

SURİYELİ YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN EĞİTİM VE YÖNETİM SÜREÇLERİNDE YAŞADIKLARI SORUNLAR: NİTEL BİR ÇALIŞMA

Ali GÜNGÖR
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / Dr. Öğr. Üyesi
0000-0002-7655-4021
agungor38@gmail.com

Giriş

2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası bu ülkeden, komşu ülkelere bir göç dalgası yaşanmıştır. Suriye'ye en uzun sınırı olan Türkiye de bu göç dalgasından nasibini almıştır. Uluslararası kuruluşların verilerine göre dünyada en çok Suriyeli mülteci bulunan ülke Türkiye'dir. Dünyadaki Suriyeli mültecilerin %65,8'i Türkiye'de yaşamaktadır.[1] Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin barınma ve gıda ihtiyacından sonra en hayati sorunlarından birisi de eğitim ihtiyaçlarıdır. Çağ nüfusuna göre mülteciler bulundukları illerde ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki eğitim imkânlarından yararlanmaktadırlar.

Türkiye, yabancı öğrencilerin yükseköğretim sistemine kabul süreçleri ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler ve dış kaynaklı burs programlarının geliştirilmesi konusundaki çalışmalarla, Suriyeli gençlerin yükseköğretime erişimi için iki önemli politika takip etmiştir (Şahin - Çelik, 2020; Yaralı Akkaya vd., 2018). Suriyeli mültecilerin, göçün ilk yıllarında Suriye sınırına yakın üniversitelerde özel öğrenci statüsünde başlayan yükseköğretime kabul süreçleri, daha sonraları bütün üniversitelere girişi kapsayacak şekilde, bazı üniversiteler tarafından yapılan Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) sonuçlarına göre yerleştirmeye dönüşmüştür. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Suriyeli gençler için de eğitim, iyi bir meslek sahibi olmanın anahtarlarındandır. Bu nedenle Suriyeli gençler ülkemizdeki yükseköğretim imkânlarını araştırmışlar ve yabancı öğrenciler için yapılan üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanmaya başlamıştır

1 http://data2.unhcr.org/en/situations/syria (13/03/2022)

(Açıkel, 2019, 98-99). Ayrıca eğitim çağındaki Suriyelilerin bir eğitim kurumuna devam etmeleri, göçle ilgili yaşadıkları travmanın etkisini azaltırken, yaşadıkları toplumla bağlarını da güçlendirmektedir (Yaralı Akkaya vd., 2018, 444).

2020-2021 öğretim yılında Suriyeli öğrencilerin sayıca en fazla olduğu üniversiteler incelediğinde, Gaziantep Üniversitesi (2.460), İstanbul Üniversitesi (2.315), Harran Üniversitesi (2.104) ve Karabük Üniversitesi (1.914) şeklinde sıralandığı görülmektedir. Suriye sınırına en yakın illerden olan ve araştırma katılımcılarının yer aldığı, Kilis 7 Aralık Üniversitesi ise (669) öğrenci ile 18. sırada yer almaktadır.[2] Ancak Kilis 7 Aralık Üniversitesinin toplam öğrenci sayısının diğer üniversitelerden daha düşük olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Kilis 7 Aralık Üniversitesindeki Suriyeli öğrencilerin son üç yıldaki istatistiksel bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Kilis 7 Aralık Üniversitesindeki Suriyeli Öğrenci Sayıları

Öğretim Yılı	Erkek	Kadın	Toplam
2020-2021	301	368	669
2019-2020	280	285	565
2018-2019	204	214	418

Kaynak: https://istatistik.yok.gov.tr/

Tablo 1.'e göre Kilis 7 Aralık Üniversitesindeki Suriyeli öğrenci sayısının yıllara göre artış gösterdiği görülmektedir. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Suriyeli öğrencilerin yükseköğretime başladıkları ilk üniversiteler arasında yer almaktadır. Göçün başlamasından hemen sonra 2013-2014 öğretim yılında bu üniversitede 54 Suriyeli öğrenci öğrenim görmektedir. Fakat yine de Kilis'te yaşayan toplam Suriyeli nüfusa göre, yükseköğretimdeki Suriyeli oranı %0,61'de kalmıştır. Bununla birlikte diğer illerdeki üniversitelerde eğitim gören kadınların oranı erkeklerden düşükken Kilis'te kadınların oranı erkeklerden yüksektir.[3]

2 https://istatistik.yok.gov.tr (13/03/2022)

3 https://istatistik.yok.gov.tr; https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 (22/03/2022)

Yabancı bir ülkede yükseköğretim öğrencisi olan mültecilerin bu süreçte sosyal, kültürel, ekonomik vb. sorunlar yaşamaları kaçınılmaz bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu konuda yapılmış bazı alan araştırmaları Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin, giriş sınavları ve dil yeterliği (Açıkel, 2019), maddi sıkıntılar (Harunoğulları vd., 2019), sosyal ilişkilerde zorlanma (Şahin - Çelik, 2020) gibi konularda sorunlar yaşadıklarını göstermektedir.

Literatür taramasında Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin eğitim öğretim sürecinde yaşadıkları sorunlarla ilgili yapılan bazı araştırmalara rastlanmıştır. Başlangıçta genel olarak ele alınan sorunlar daha sonraları özelleştirilerek Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği (Mertol İlgar vd., 2017), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği (Yaralı Akkaya vd., 2018), Adıyaman Üniversitesi örneği (Taşar, 2019), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi örneği (Harunoğulları vd., 2019), Mardin Artuklu Üniversitesi örneği (Aydın, 2021) ve Harran Üniversitesi örneği (Gülerce - Çorlu, 2021) şeklinde, üniversitede okuyan öğrencilerin, uyum, eğitsel, kültürel ve maddi sorunları ele alınmaya başlanmıştır. Yukarıda sayılan araştırmalarda katılımcılardan bir kısmı İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi öğrencileri olmakla birlikte sadece İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi örneğinin ele alındığı araştırmaya rastlanılmamıştır. Özkan tarafından 2019 yılında yapılan "Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri" başlıklı doktora tezinin örneklemini ise farklı üniversitelerin İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören ve Balkanlar, Afrika, Avrupa/ABD/Kanada, Uzakdoğu, Orta Asya ve Ortadoğu'dan gelen öğrenciler oluşturmaktadır (Özkan, 2019).

Türkiye'de yerli nüfusa oranla en çok mülteci barındıran il olan[4] Kilis'te bulunan 7 Aralık Üniversitesinin farklı bölümlerinde hem Suriye'den hem de başka ülkelerden gelen yabancı öğrenciler öğrenim görmektedir. 2017 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesinde yapılan bir araştırmada, 23 Suriyeli üniversite öğrencisi ile görüşmeler yapılmıştır. İlgili araştırmada farklı fakültelerden öğrencilerin eğitim ve uyum sorunları ele alınmıştır. Bunlardan 6 tanesi İlahiyat Fakültesi öğrencisidir fakat İlahiyat Fakültesinde okuyan Suriyeli öğrenciler ile diğer fakültelerde okuyanlar arasında karşılaştırmalara da yer verilmemiştir (Mertol İlgar vd., 2017).

4 https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 (22/03/2022)

Bu araştırmada Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi örneğinden hareketle Suriyeli göçmenlerin yükseköğretimde karşılaştığı eğitsel ve yönetsel sorunların belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu genel amaçtan hareketle aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1-Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunlar nelerdir?

2- Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin yönetim süreçlerinde yaşadıkları sorunlar nelerdir?

1-Yöntem

1.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması deseniyle tasarlanmıştır. "Nitel durum çalışmasının en temel özelliği, bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır."(Şimşek - Yıldırım, 2013, 83). Bu araştırmada Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde eğitim gören Suriyeli öğrencilerin eğitim ve yönetim süreçlerinde karşılaştığı sorunlar öğrenci görüşlerine göre incelenmiştir.

1.2. Araştırma Katılımcıları

Araştırma evrenini Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğrenim gören Suriyeli öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem seçimi amaçlı örneklem yöntemlerinden, ölçüt örnekleme ile yapılmıştır (Şimşek - Yıldırım, 2013, 140; Creswell, 2020, 157). Katılımcı seçimde ölçüt, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinin herhangi bir sınıfında eğitim gören Suriye uyruklu öğrenci olmak, şeklinde belirlenmiştir. Fakülteye kayıtlı toplam 108 öğrenciden 45 öğrenci ile mülakat yapılmış, 2 öğrenci sorulara "evet" veya "hayır" şeklinde kısa cevaplar vermelerinden dolayı örnekleme dâhil edilmemiştir. 43 öğrencinin cevabı değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcıların kişisel özellikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

Sıra No	Sınıf	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Türkiye'de bulunma süresi	Türkiye'de okuduğu okullar			Not ortalaması	Kaldığı yer
						İlk	Orta	Lise		
1	Haz.	Erkek	19	Bekar	12	*	*	*	4,33	Özel yurtta
2	1	Erkek	20	Bekar	9		*	*	4,52	Kendi evi
3	1	Kadın	23	Bekar	5			*	2,35	Ailemin yanında
4	1	Kadın	21	Bekar	8		*	*	4,01	Ailemin yanında
5	1	Kadın	34	Bekar	7			*	Belli değil	Diğer
6	1	Kadın	28	Evli	8			*	3,69	Ailemin yanında
7	3	Kadın	22	Bekar	8			*	2.58	Ailemin yanında
8	1	Kadın	20	Bekar	9			*	2.95	Ailemin yanında
9	4	Kadın	21	Bekar	10		*	*	2.70	Devlet yurdunda
10	4	Kadın	24	Bekar	7			*	3,10	Ailemin yanında
11	4	Erkek	23	Bekar	11			*	.	Ailemin yanında
12	4	Kadın	20	Bekar	10	*	*	*	3,80	Ailemin yanında
13	2	Kadın	20	Evli	9		*	*	2.99	Kocamla
14	Haz.	Kadın	20	Bekar	9		*	*	2,00	Devlet yurdunda
15	4	Kadın	25	Bekar	8			*	2.35	Ailemin yanında
16	Haz.	Erkek	20	Bekar	2			*	3,58	Ailemin yanında
17	Haz.	Kadın	19	Bekar	3			*	Yok	Ailemin yanında
18	2	Kadın	30	Evli	3			*	2.68	Kira
19	2	Kadın	22	Evli	8			*	3.1	Devlet yurdunda
20	1	Kadın	19	Bekar	7			*	Belli değil	Devlet yurdunda
21	4	Kadın	24	Evli	7			*	3.31	Ailemin yanında
22	2	Kadın	20	Bekar	6			*	2.02	Ailemin yanında
23	1	Kadın	18	Bekar	9	*	*	*	4,42	Ailemin yanında
24	Haz.	Kadın	19	Bekar	8		*	*	4,11	Ailemin yanında
25	2	Kadın	18	Bekar	9		*	*	4,47	Ailemin yanında
26	1	Kadın	21	Bekar	9			*	Belli değil	Ailemin yanında
27	1	Kadın	20	Bekar	8		*	*	4,44	Diğer
28	4	Kadın	23	Bekar	8			*		Ailemin yanında
29	2	Kadın	20	Bekar	3			*	3.5	Ailemin yanında
30	2	Erkek	20	Bekar	10		*	*	2.75	Ailemin yanında
31	Haz.	Erkek	23	Bekar	3			*	.	Ailemin yanında
32	4	Erkek	22	Bekar	10		*	*	2,62	Ailemin yanında
33	1	Kadın	24	Bekar	8			*	3	Ailemin yanında
34	1	Kadın	17	Bekar	10		*	*	.	Ailemin yanında
35	4	Kadın	24	Bekar	8			*	2.82	Ailemin yanında
36	3	Kadın	24	Bekar	7			*	2.98	Ailemin yanında
37	2	Kadın	22	Bekar	8				1,72	Diğer
38	2	Kadın	20	Bekar	9		*	*	2	Özel yurtta
39	4	Kadın	21	Bekar	5				2.34	Ailemin yanında
40	1	Kadın	18	Bekar	9	*	*	*	4,42	Ailemin yanında
41	2	Kadın	21	Bekar	8		*	*	.	Ailemin yanında
42	3	Kadın	21	Bekar	9		*	*	2.67	Ailemin yanında
43	3	Kadın	21	Bekar	10		*	*	2.56	Ailemin yanında

Tablo 2.'ye göre katılımcılardan 6'sı hazırlık sınıfında, 13'ü 1.sınıfta, 10'u 2.sınıfta, 4'ü 3.sınıfta ve 6'sı da 4.sınıfta öğrenim görmektedir. 7'si erkek 36'sı kadındır. Katılımcıların yaşları 17 ile 34 arasındadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu 17-25 yaş aralığındadırlar. Yalnızca üç tanesi bu aralığın dışında 28, 30 ve 34 yaşındadır. Katılımcıların 5'i evlidir. Katılımcılar 2-12 yıldır Türkiye'de yaşamaktadırlar ve bunlardan 4'ü ilkokul, ortaokul ve lise öğrenimini, 16'sı ise ortaokul ve liseyi Türkiye'de okumuştur. Başarı ortalamaları 1,72 ile 4,52 arasındadır. Bazı öğrenciler notlarının belli olmadığını belirtmişlerdir. Hazırlık sınıfında olanların bu cevapları anlaşılır bir durum iken ara sınıflardaki öğrencilerin "belli değil" cevabı vermeleri, katılımcıların öğrenci bilgi sisteminden genel not ortalamalarını öğrenme konusunda bilgi eksiklerini akla getirmektedir. 43 katılımcıdan 33'ü ailesinin yanında, 5'i devlet yurdunda, 2'si özel yurtta kaldığını belirtmiş, 3 katılımcı ise diğer cevabını vermiştir.

1.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, araştırmacı tarafından literatür taraması sonucunda oluşturulan yarı yapılandırılmış mülakat formlarıyla toplanmıştır. Mülakat soruları iki akademisyen tarafından değerlendirilmiş ve araştırma katılımcısı olmayan üç Suriyeli öğrenciyle ön mülakat gerçekleştirilmiştir. Alınan dönütler sonucu gerekli düzeltmeler yapılarak mülakat soruları uygulamaya hazır duruma getirilmiştir. Mülakatlar yapılmadan önce Kilis 7 Aralık Üniversitesi Etik Kurulundan 05/10/2021 tarih ve 2021/25 sayılı karar ile izin alınmıştır. Mülakatlar, araştırmacı tarafından, pandemi şartlarına bağlı olarak yüz yüze ya da elektronik ortamlar kullanılarak uygulanmıştır. Araştırma güvenirliğini artırmak için, mülakatta ad, soyadı, kimlik numarası, adres gibi katılımcının kimlik bilgilerini ortaya koyacak sorulara yer verilmemiştir. Mülakata katılım gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Araştırma güvenirliği açısından katılımcı ifadeleri hiç değiştirilmeden aynen verilmiştir. Bu nedenle aynen alıntı olarak verilen öğrenci ifadelerde anlatım bozuklukları bulunmaktadır. Öğrenciler bazı sorulara Arapça cevap vermiştir. Bu cevaplar araştırmacı tarafından tercüme edilerek verilmiştir. Katılımcılara Ö1, Ö2, Ö3… şeklinde kodlar verilmiştir. Bulgular bölümünde katılımcı ifadelerinin sonuna, ifade sahibinin kod adı yazılmıştır. Kod adı verilen katılımcıların kişisel özellikleri, okuyucuyu bilgilendirmek için Tablo 2.'de ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Veriler içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Elde edilen veriler benzer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılmış ve veri toplama ile ilgili yapılanlar araştırmada detaylı olarak anlatılarak güvenirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sorular oluşturulurken uzman görüşü alınmıştır, ön uygulama yapılarak ölçme aracının geçerliği artırılmaya çalışılmıştır.

2. Bulgular, Tartışma ve Sonuç

Suriyeli yükseköğretim öğrencilerine, eğitim ve yönetim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarla ilgili açık uçlu sorular sorulmuştur. Öğrencilerin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. İçerik analizi sonunda bazı tema ve kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan tema ve kategoriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin, Eğitim ve Yönetim Süreçlerinde Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Tema ve Kategoriler

Tema	Kategori	f	%
Eğitim süreçlerinde yaşanan sorunlar	Üniversite eğitimi öncesi dil öğrenme konusunda karşılaşılan sorunlar	29	17,9
	Uzaktan eğitim konusunda yaşanan sorunlar	27	16,7
	Derslerdeki dil yeterliğinden kaynaklanan sorunlar	35	21,6
	Hocaların ders işleme yönteminden kaynaklanan sorunlar	34	21,0
	Sınavlar konusunda yaşanan sorunlar	37	22,8
	Toplam	**162**	**100,0**
Yönetim süreçlerinde yaşadıkları sorunlar	Üniversiteye giriş sınavında (YÖS) yaşanan sorunlar	21	34,4
	Üniversiteye kayıt sırasında karşılaşılan sorunlar	23	37,7
	Üniversitede barınma ve beslenme konusunda yaşanan sorunlar	17	27,9
	Toplam	**61**	**100.0**

İçerik analizi sonucunda oluşturulan Tablo 3.'e göre, öğrencilerin eğitim süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar; üniversite eğitimi öncesi dil öğrenme konusunda karşılaşılan sorunlar, uzaktan eğitim konusunda yaşanan sorunlar, derslerdeki dil yeterliğinden kaynaklanan sorunlar, hocaların ders işleme yönteminden kaynaklanan sorunlar ve sınavlar konusunda yaşanan sorunlar olmak üzere beş kategori altında toplanmıştır. Yönetim süreçlerinde karşılaşılan sorunlar ise; üniversiteye giriş sınavında (YÖS) yaşanan sorunlar, üniversiteye kayıt sırasında karşılaşılan sorunlar ve üniversitede barınma ve beslenme konusunda yaşanan

sorunlar olarak üç kategori altında toplanmıştır. Tablo 3.'deki görüş sayısı katılımcı öğrenci sayısından fazla çıkmıştır. Bu fazlalık bazı katılımcıların eğitim ve yönetim sorunları konusunda birden fazla sebebi gerekçe olarak belirtmelerinden kaynaklanmaktadır.

A) Suriyeli Yükseköğretim Öğrencilerinin Eğitim Süreçlerinde Yaşadıkları Sorunlar

Öğrencilerin eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarla ilgili oluşturulan beş kategori ve bu konudaki katılımcı ifadeleri şöyle sıralanmaktadır:

1- Üniversite Eğitimi Öncesi Dil Öğrenme Konusunda Karşılaşılan Sorunlar

Öğrenciler üniversite eğitimi öncesi katıldıkları dil kurslarının niteliği ve dil öğrenme ile ilgili diğer faktörler hakkında bazı sorunlar dile getirmişlerdir. Bu konudaki örnek ifadeler aşağıda verilmiştir:

"Birincisi çok pahalı oluyor, ikincisi Türkçe öğreniyoruz TÖMER'de ama bölümümüzle ilgili hiçbir şey yok sanki" **(Ö4)**

"Türkçe ezberlemek bazen zor oluyor." **(Ö7)**

"Benim için konuşma büyük bir sıkıntıydı çünkü ben utangaç bir insanım ve ben sadece Suriye okulunda okudum." **(Ö22)**

"Yaşadığımız tek sorun, çevredeki tüm toplumun Arapça konuşması ve üniversitede sadece birkaç saat Türkçe konuşmamız." **(Ö32)**

"Kurs ücretleri çok pahalı ...bazı hocalar ders iyi ve düzenli bir şekilde anlatmıyorlar ondan dolayı..." **(Ö39)**

Öğrenci cevapları incelendiğinde, çevrelerindeki insanların hep Arapça konuşmasından dolayı kurs dışında pratik yapma imkânı bulamadıkları bundan dolayı Türkçe konuşma yeterliği oluşturmada zorlandıkları ve kurstaki öğretim yöntemlerinin uygun olmadığı gibi sorunları dile getirdikleri görülmektedir. Dile getirilen bir başka sorun ise, eğitimine başlayacakları yükseköğretim programı ile ilgili kavramlara dil kurslarında yer verilmemesidir. Araştırmada ifade edilen dil yeterliği oluşturma konusunda yaşanan sorunlar, diğer araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Yaralı Akkaya vd., 2018; Divrik - Yıldız, 2021).

Bu verilerden hareketle üniversite eğitimi öncesi dil kurslarında öğrencilere, devlet veya sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan burs imkânları konusunda yeteri kadar rehberlik yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca kurslardaki öğretim uygulamaları sonunda öğrencilerin okuma, yazma, dinleyip anlama ve konuşma yeterliklerinden en çok konuşma konusunda zorlandıkları görülmektedir. Bunun sebebi olarak da pratik eksikliği gösterilmektedir. Bu durum kurslarda dil yeterliği oluşturulmaya çalışılırken, öğrencilerin sosyal uyumuna da katkı sağlayacak sosyo-kültürel faaliyetlerin yapılmadığı veya yetersizliğini akla getirmektedir. Ayrıca dil kursu sonrası devam edecekleri yükseköğretim programı ile ilgili terminolojiye yer verilmemesi öğretim sürecinde başarıyı da olumsuz etkilemektedir. Nitekim öğrenciler, İslami İlimler programında dil yönünden en çok zorlandıkları derslerin, Temel İslam Bilimleri bölümü dersleri dışında kalan felsefe ve eğitim dersleri olduğunu ifade etmişlerdir. Hatta bir araştırmada Türkçe dil kursunda eğitim aldıktan sonra bile üniversite eğitimi için Türkçesinin yetersiz olduğu kaygısıyla okulu bırakanlar ya da başlamaya cesaret edemeyenler de olduğu bulgusuna yer verilmiştir (Güngör - Soysal, 2021, 1260).

2-Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşanan Sorunlar

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de etkili olan Covid-19 salgınından dolayı Mart 2020 tarihinden itibaren yükseköğretim kurumlarında eğitimler üç dönem uzaktan eğitim (online) yoluyla yapılmıştır. Yüz yüze eğitimde bazı zorluklar yaşayan Suriyeli öğrenciler, uzaktan eğitime geçilmesiyle daha da zorlandıklarını şöyle dile getirmişlerdir:

*"Uzaktan eğitimin dersleri yüz yüze dersleri gibi iyi şekilde anlatılmıyor." (***Ö22)**

*"Zor anlama, internet sıkıntıları, ev gürültüleri." (***Ö23)**

"Uzaktan eğitimi hiçbir gün tercih etmedim çünkü yüz yüze eğitim yerini almaz. Uzaktan ders alırken çok internet sıkıntıları oluyordu, Ders alırken çocuklar gürültü yapıyorlardı, daha bir şey var dersleri üniversitede dinlediğim gibi dinlemiyordum." **(Ö32)**

"Kendimi anlatmaya zorlanıyorum." **(Ö18)**

"Evde olduğumdan dolayı misafir gelebilir ya da evdeki ortam bazen müsait olmayabilir ya da internet sıkıntısı varsa derse katılamıyorum." **(Ö21)**

"Sistemde bir sorun çıkarsa bazı hocalar destek olmuyorlar. Biz hocalarımızdan yüz yüze zorla anlıyoruz. Nasıl anlayacağız ki uzaktan! Bayağı zor bir şey ...Keşke uzaktan olmasaydı bize çok zararlı." **(Ö39**)

"Mikrofon açılmıyor." **(Ö6)**

Pandemi döneminde uzaktan eğitim uygulamasıyla ilgili Suriyeli öğrencilerin görüşleri incelendiğinde, internet bağlantısı ve bilgisayardaki ses problemi gibi bazı teknik sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca yüz yüze eğitimdeki derslerde Türkçe dil yetersizliklerinden kaynaklanan iletişim sorunlarının, uzaktan eğitimde daha da fazlalaştığı ve ev ortamlarının uzaktan eğitim için uygun olmadığını dile getirdikleri görülmektedir. Bu veriler, Suriyeli öğrencilerin uzaktan eğitimde yaşadıkları sorunların, yerli öğrencilerinki ile benzerlik arz ettiğini göstermektedir (Güngör, 2021; Koç, 2020; Genç - Gümrükçüoğlu, 2020). Ancak diğer araştırmalarda fazla dile getirilmeyen ve Suriyeli öğrenciler tarafından bu araştırmada dile getirilen en belirgin sorun, ev ortamındaki gürültü, misafirlik vb. durumlardan kaynaklanan derse odaklanamama sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum ülkemizde misafir olan Suriyelilerin genellikle fiziki şartları sınırlı, kalabalık ortamlarda yaşamalarıyla açıklanabilir.

3-Derslerdeki Dil Yeterliğinden Kaynaklanan Sorunlar

Suriyeli öğrencilerin derslerdeki dil yeterliğinden kaynaklı sorunlarıyla ilgili olarak verdiği cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir:

"Bazen cevap verirken bilmediğim Türkçe kelimeler nedeniyle tam cevap veremediğim için üzülürüm." (*Ö21)*

"Ders anlatılırken çok şeyler anlayamıyorum dersin ayrıntıları zorla ve çabayla anlarım." (*Ö22)*

"Hocalara saygı göstermek adına konuşamıyorum, soru soramıyorum, Türkçe'den kaynaklı yani konuşmam iyi olmalı, hocalarla olmaz böyle bir Türkçeyle konuşmak." (*Ö29*)

"Bazı hocalar çok hızlı konuşuyorlar." (Ö30)

Suriyeli öğrencilerin dil yeterliği sorunu ile ilgili ifadeleri incelendiğinde, en çok derslerde kendilerini ifade etmede zorlandıkları anlaşılmaktadır. Dinlediklerini anlama konusunda ise, hocalar ders işlerken hızlı konuştukları zaman anlamakta güçlük çektiklerini dile getirmişlerdir. Dilden kaynaklı sorunların başarı ve derse ilgiye olumsuz etkisi diğer araştırma bulguları arasında da yer almaktadır (Mertol İlgar vd., 2017; Yaralı Akkaya vd., 2018; Taşar, 2019; Harunoğulları vd., 2019).

Dil yönünden hangi derslerde daha çok zorlanıyorsunuz sorusuna verilen cevaplardan bazıları şöyledir:

"Özel öğretim, dinler tarihi, felsefe tarihi." (Ö11)

"Felsefe dersleri." (Ö15)

"Felsefe, Sosyoloji gibi dersler." (Ö35)

"Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Tarih" (Ö 4)

"Tefsir, hadis, fıkıh, vb. dışındaki derslerde zorlanıyorum." (Ö43)

Öğrencilerin verdiği cevaplar, İlahiyat Fakültesinde okutulan Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü dersleri (Dinler Tarihi, Felsefe Tarihi) ve Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji gibi dersler ile öğretmenlik meslek bilgisi derslerinde, dil yönünden daha fazla zorlandıklarını göstermektedir. Suriyeli öğrenciler bu derslerle ilgili kavramlara yabancı olduklarını, üniversite öncesi dil kurslarında sadece Türkçe öğrenmeye odaklanıldığını eğitim alınacak bölümle ilgili kavramların öğretilmediğini daha önceki başlıklarda dile getirmişlerdi. Temel İslam Bilimleri Bölümü derslerinin (Tefsir, Hadis, Fıkıh vb.) kavramları Arapça kavramlar olduğu için, onlarla ilgili bir sorun dile getirmemişlerdir. Ayrıca bazı öğrenciler İslami İlimler Fakültesi hocalarının çoğunun Arapça bilmesinin, dil konusundaki zorlukları aşmada kolaylık sağladığını ve Arapça bilen hocaları kendilerine diğerlerinden daha yakın hissettiklerini şöyle dile getirmişlerdir:

"Hocaların çoğu Arapça biliyor ilahiyatta." **(Ö42)**

"Normalde Türkçe eğitim aldığımız için konuları anlıyoruz. Ama Arapça bilen hocalarından daha yakın hissediyorum." **(Ö32)**

4-Hocaların Ders İşleme Yönteminden Kaynaklanan Sorunlar

Suriyeli öğrenciler hocaların ders işleme yöntemi konusunda yaşadıkları sorunları şöyle örneklendirmişlerdir:

"Bazı hocalar sadece okuyorlar hiçbir şey anlatmıyorlar ve bazen dersler çok kuru ve sıkıcı oluyor." **(Ö13)**

"Bazılarında hocalarımız hızlıca ders anlattıkları için dersimizi anlamıyoruz." **(Ö15)**

"Hoca slayt yansıtmadan anlatırken bazen bir kelime bilmediğimi için konuyu kaybederim." **(Ö21)**

"Hocanın tam bir cümle oluşturmaması, cümleye başlayıp devam etmemesi ya da yeni bir cümleye başlaması, hepimiz Türk'üz düşünerek dersi anlatması, kolay terimler ve kelimeler kullanmaktansa zor ve akademi kelimeler kullanması." **(Ö29)**

Öğrenci cevapları incelendiğinde, bazı derslerin sadece okuma şeklinde ve sıkıcı geçtiği, derslerde projeksiyondan yansıtma olduğu zaman hem görüp hem dinleyerek daha iyi anladıkları, hocaların hızlı konuşmaları ve uzun cümleler kurmalarının ise anlamayı zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

5-Sınavlar Konusunda Yaşanan Sorunlar

Sınavlar konusunda yaşanan sorunlar, Suriyeli öğrenciler tarafından şöyle dile getirilmiştir:

"Soruların zorluğu ve öğretmenin derste verdiğinden tamamen farklı bir tarzda sorması." **(Ö3)**

"Sorunun uzunluğu Türk arkadaşlara göre soruyu anlamak daha uzun sürebildiği için sürenin sorunun boyutuyla tutarsızlığı." **(Ö10)**

"Yabancıyım yani soruları ve cümleleri toparlamayı çalışırken zaman kaybederim ve ek süre verilmez bize. Bir günde 2'den fazla sınavımız olması, sınav süresi az bizim için daha da az yani hem okuyoruz hem anlıyoruz hem çeviriyorum ondan donra çözmeye çalışıyoruz." (Ö21)

"Klasik olması, Türkçe 'de fikrimi nasıl ileteceğim bu çok zor, rahat yazamıyorum süre yetmiyor." (Ö29)

"Soruyu anlamak ve çözmek için yeterli zaman yok. Soruları anlamamak. Bazen cevabı biliyorum ama Türkçe açıklayamıyorum." (Ö41)

"Soruların çoğunu dilden dolayı anlamıyoruz, özellikle klasik sorular bizim için çok ama çok zor çünkü cevaplar bizim anlatımımızdan ve dersi anlamamızdan gelecek ve dilde akıcı değiliz ve sonunda büyük bir çaba karşılığında birkaç puan alırız." (Ö43)

"Sınavlar sırasında internet sorunları." (Ö7)

"Uzaktan eğitimde sınavlar esnasında öğrenciler tarafından kopya çekiyorlar." Ö22

Öğrenciler tarafından, ölçme değerlendirme süreçleri ile ilgili olarak; verilen içerikle sınav sorularının ilişkisinin kurulamaması, uzun soruların anlamayı ve cevap vermeyi zorlaştırması, sınavlarda verilen sürenin yetmemesi, dil yeterliği ile ilgili sorunlardan dolayı açık uçlu soruları yazılı olarak ifade etmekte zorlanmaları, uzaktan eğitim sınavlarında internet erişimi ve kopya gibi sorunlar dile getirilmiştir. Öğrencilerin sınavlarla ilgili en önemli beklentileri sınavların klasik (açık uçlu) olmaması ve sürenin artırılmasıdır. Alanda yapılan diğer araştırma bulguları, bu araştırma bulgularına benzer veriler ortaya koymuştur (Yaralı Akkaya vd., 2018, 438; Taşar, 2019, 172).

B) Suriyeli Yükseköğretim Öğrencilerinin Yönetim Süreçlerinde Yaşadıkları Sorunlar

Öğrencilerin yönetim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarla ilgili oluşturulan üç kategori ve bu konudaki katılımcı ifadeleri şöyle sıralanmaktadır:

1- Üniversiteye Giriş Sınavında (Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı) Yaşanan Sorunlar

Suriyeli öğrencilerin ülkemizdeki üniversitelere kayıt yaptırabilmeleri için girmek zorunda oldukları Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavında (YÖS) yaşanan sorunlarla ilgili bazı öğrenci ifadeleri şöyledir:

"Türkiye'de yabancılar sayısı çok büyük ve YÖS sınavlarda çoğu yüksek puanlar alırlar bu yüzden bir bölüm kazanmak için çok kalabalık olur ve istediğimiz bölüm kazanamayabiliriz." **(Ö22)**

"Birincisi çok pahalı oluyorlar, ikincisi her üniversite farklı bir sınav oluyor." **(Ö4)**

"YÖS sınavı veren birçok üniversite türü bulunmaktadır. Sınava girmek için pahalı fiyatlar alıyorlar. Bence bir sınav yeterli." **(Ö7)**

"Sorular çok zor." **(Ö5)**

"Sosyal bilimler alanında eğitim almam için sayısal soruları cevaplama zorunluluğu." **(Ö10)**

"Ben matematikte başarılı değilim ama üniversiteye girmek için sadece matematiği çalışmak zorundayız." **(Ö22)**

"Sınavlar çok zor olur ve kabul edilme şansı çok düşük." **(Ö34)**

"Sınavların ücreti, sınavlar uzak ve farklı illerde olması." **(Ö35)**

"Zaman çok az... Kopya çekenler çok var. Sınav ücreti pahalı" (**Ö39)**

"Farklı ve uzak şehirlere gitmek. Yeterli zaman yok. Soruları anlamamak." **(Ö41)**

Öğrencilerin cevapları incelendiğinde, YÖS sınavlarına giren öğrenci sayısının çokluğu, başvuru ücretlerinin yüksek olması, İslami İlimler Fakültesi kazanmak için sayısal soruları cevaplama zorunluluğu, sınavın merkezi olarak yapılmamasından dolayı ulaşım zorluğu, her üniversitenin süre, soru sayısı gibi sınav uygulama farklılıkları ve sınavlardaki kopya sorunlarının dile getirildiği görülmektedir.

2- Üniversiteye Kayıt Sırasında Karşılaşılan Sorunlar

Üniversiteye kayıt sırasında yaşanan güçlükleri Suriyeli öğrenciler şöyle dile getirmişlerdir:

"İstenen evrakın çokluğu ve görevlilerin gereken ihtimamı göstermemesi." **(Ö3)**

"Kabul görmeme ve sık reddedilme" **(Ö7)**

"Denklik işleri" **(Ö6)**

"Her gün yeni bir karar duyuruyorlar." **(Ö17)**

"Sistem duruyor bazen çalışmıyor. Türkçe bilmeyen var, keşke sistem Arapça ve İngilizce olsa ek diler." **(Ö39)**

"Türkçe dili iyice anlayamıyoruz." **(Ö15)**

"Buradaki yasalarla Suriye'deki yasalar arasında pek çok farklı." **(Ö28)**

"Büro yerleri net değildi." **(Ö21)**

"Bölümümü ücreti pahalıdır ve ikinci dönem için nasıl ödeyeceğim bilmiyorum." **(Ö27)**

Üniversiteye kayıtla ilgili, Suriyeli öğrenci cevaplarına bakıldığında, kayıtta istenen evrak fazlalığı, denklik işleri, sürekli değişen mevzuat, dil sorunları ve öğrenim ücretinin fazlalığı gibi konularda sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Diğer araştırma verileri de Suriyeli öğrencilerin kayıt esnasında benzer sorunlar yaşadığını ortaya koymuştur (Taşar, 2019, 170).

3 Üniversitede Barınma ve Beslenme Konusunda Yaşanan Sorunlar

Üniversitede barınma ve beslenme konusunda yaşanan sorunlar Suriyeli öğrenciler tarafından şöyle dile getirilmiştir:

"Yemekler daha iyi olabilir." (Ö4)

"Burs yok." (Ö11)

"Sıra kalabalığı." (Ö40)

Suriyeli öğrenci cevaplarından, yemek kalitesi, yemekte sıra beklenilmesi ve burs eksikliği gibi konularda sorun yaşadıkları görülmektedir. Kent nüfusuna oranla en çok Suriyeli barındıran ilin Kilis olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu özellik Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin durumunu diğer illerdeki Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinden iki yönden farklılaşmasına yol açmaktadır. Birincisi diğer illerin çoğunda Erkek Suriyeli yükseköğretim öğrencisi daha fazla iken (Yaralı Akkaya vd., 2018;

Harunoğulları vd., 2019), Kilis'te kız öğrencilerin oranı daha fazladır (Bk. Tablo 1). İkincisi diğer illerde yurtlarda kalan öğrenciler daha fazla iken (Yaralı Akkaya vd., 2018), Kilis'te evde ailelerinin yanında kalan öğrenci sayısı daha fazladır (Bk. Tablo 1). Diğer araştırma verileri de Suriyeli öğrencilerin kayıt esnasında benzer sorunlar yaşandığını ortaya koymuştur. Öğrencilerin çoğunun Kilis'te ailesiyle birlikte yaşıyor olmasından dolayı, diğer üniversitelerde eğitim gören Suriyeli öğrenciler ile yapılan araştırma bulguları içinde yer alan beslenme ve barınma sorunları (Taşar, 2019, 173) bu araştırma katılımcıları tarafından dile getirilmemiştir. 2021-2022 öğretim yılı için araştırmacının da görev yaptığı Kilis 7 Aralık Üniversitesi yemekhanesinde öğle ve akşam yemeği ücretlerinin diğer üniversitelere nazaran çok düşük olması (1,75 TL) da bu sonuçların ortaya çıkmasında önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın bütün verileri birlikte değerlendirildiğinde; Suriyeli yükseköğretim öğrencilerinin en önemli sorunlarının dil sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Aradan geçen 11 yıla ve ülkemizde ilkokul, ortaokul ve lise öğrenimini tamamlayanların sayısı her geçen gün artmasına rağmen, dil sorununun halen devam ettiği görülmektedir. Ancak dil sorununun, günlük dildeki iletişimden ziyade, eğitim alınan yükseköğretim programının kavramlarını anlamamaktan ve hocaların dersleri bazen hızlı anlatmalarından kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Üniversite eğitimi öncesi dil eğitim verilen kurslarda, alanla ilgili kavramlara yer verilmemesi de sorunun çözümünü güçleştiren etkenler arasındadır.

Uzaktan eğitimde internet bağlantısı vb. teknik sorunlar ve uzaktan eğitime katıldıkları ev ortamın uygun olmaması gibi etkenler, öğrencilerin yüz yüze eğitimde yaşadıkları sorunların uzaktan eğitimde daha da çoğalmasına neden olmaktadır.

Bazı hocaların dersleri işlerken, öğrencilerin dersi anlamasını kolaylaştıracak görsel materyallere yer vermemeleri ve derste uzun cümleler kurmaları, dersin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Sınavlarda çoktan seçmeli sorulara yer verilmemesi, açık uçlu sorular sorulması Suriyeli öğrencilerin soruları anlama ve yazmasında gerekli olan süreyi uzatmaktadır. Dolayısıyla diğer öğrenciler için verilen süre, soruların cevabını bildikleri halde Suriyeli öğrenciler için yeterli olmamaktadır. Bu durum öğrenci başarısını olumsuz etkileyecek bir etken olarak değerlendirilebilir. Ancak her ne kadar eğitim süreçlerindeki bazı sorunlar devam etse de ankete katılanların belirttikleri not ortalamaları incelendiğinde, büyük çoğunluğunun başarı sağladığı görülmektedir. Ayrıca diğer araştırmalarda

Suriyeli öğrencilerin dile getirdiği, hoca ve öğrenciler tarafından yapılan ayrımcılık ifadelerinin (Mertol İlgar vd., 2017, 388) bu araştırma bulguları arasında yer almaması, geçmişe nazaran uyum sorunlarının azaldığı ya da örneklemin alındığı İslami İlimler Fakültesi öğrenci ve hocalarının özelliği gereği dil, inanç ve kültürel yakınlık ile açıklanabilir. Nitekim Yakut (2019) tarafından yapılan araştırma sonuçları, aynı dine inanmanın; giyim kuşam şeklinin farklılığı, ibadetlerde artma/azalma gibi sorunlar olsa da göçle birlikte karşılaşan farklı kültürler, özellikle akademik hayata katılan göçmenler ve yerliler arasında uyumu kolaylaştırdığını ortaya koymuştur (Yakut, 2019, 71). Ayrıca İslami İlimler Fakültesindeki hocaların Arapça bilmesinin, sadece dil yönünden iletişime katkısının olmadığı, aynı zamanda öğrenci-hoca ilişkilerine de olumlu katkılarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum yabancı öğrencilerin, bulundukları ülkeye uyumuna olumlu katkı sağlayan ve zaman zaman maruz kaldıkları dışlanma durumunun aşılmasında da önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin, ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarında eğitime başlayabilmeleri için girmeleri gereken Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavlarının (YÖS) merkezi olarak yapılmaması; soruların niteliği ve sınava girmek için farklı üniversitelere gitme konusunda ulaşım, zaman ve maddi külfet konularında sıkıntılar oluşmasına sebep olmaktadır. Öğrencilerin bu konudaki en önemli beklentileri bu sınavın merkezi olarak yapılmasıdır. ÖSYM'nin bu sınavı merkezi olarak yapma ile ilgili çalışmaları devam etmektedir. Fakat henüz hazırlıklar tamamlanmamıştır. Ankara, İstanbul, Atatürk, Gaziantep, Harran ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri başta olmak üzere çok sayıda üniversite 2022 yılında Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı (YÖS) yapacağını ilan etmiş ve takvimini belirlemiştir.

Araştırma bulguları üniversiteye kayıt esnasında bürokratik bazı sorunlar yaşandığını göstermektedir. Diğer üniversitelerde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin de benzer sorunları dile getirmesi, kayıt esnasında yaşanan sorunların halen çözülemediğini göstermektedir. Bununla birlikte, araştırma katılımcısı öğrencilerin çoğunluğu Kilis'te ailesiyle birlikte yaşadığı için diğer illerdeki Suriyeli yükseköğretim öğrencilerine göre Kilis'teki öğrencilerin ciddi bir beslenme ve barınma sorunu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bulgulara dayalı olarak aşağıdaki öneriler getirilebilir:

1-Tömerdeki dil yeterliği ile ilgili sorunlara çözüm olarak TÖMER dil kursu yerine, TÖMER'le iş birliği ile İlahiyat Türkçe hazırlık sınıfı veya li-

sans öğretimi sırasında yabancı öğrencilere alanla ilgili kavramların öğretimi amacıyla "İlahiyatta Temel Kavramlar" diye seçmeli bir ders konulabilir.

2- Sınıflarında yabancı öğrenciler bulunan öğreticilere bu öğrencilerin eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim kursları düzenlenebilir.

3- Öğrenci başarısını değerlendirmede, açık uçlu sorularla birlikte çoktan seçmeli testler ve farklı alternatif ölçme araçları kullanılabilir. Hatta ilk yıllarda ürün değerlendirme yerine süreç değerlendirme anlayışı tercih edilerek, öğrencilerin zaman içindeki gelişimleri daha sağlıklı gözlenebilir.

4- Yabancı öğrencilerin yükseköğretime giriş sınavları ve kayıtları merkezi sistemle yapılabilir. Online kayıtlarda Türkçeyle birlikte, Arapça, İngilizce vb. alternatif dil seçenekleri oluşturulabilir.

5- Yabancı öğrencilere yönelik, ülkemizdeki eğitim öğretimin işleyişi, yurt, burs imkânları vb. konularda rehberlik için farklı dillerde web siteleri ve üniversiteler bünyesinde özel rehberlik büroları kurulabilir. Öğrencilerin bu rehberlik faaliyetlerinden etkin yararlanması için tanıtımlar yapılabilir.

Kaynakça

Açıkel, Nihal. *İstanbul'daki Suriyeli Üniversite Gençliği Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

Aydın, Mehmet Sadık. "Sığınmacıların Yükseköğretim Hizmetlerine Erişimi: Mardin Artuklu Üniversitesi Örneği". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 12/3 (2021), 762-774.

Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri (Çev. ed: M Bütün, S.B. Demir)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 5. Basım, 2020.

Divrik, Devrim - Yıldız, Derya. "Suriyeli Öğrencilerin Gözünden 'Türkçe'". *Zeitschrift Für die der Türken* 13/2 (2021), 87-108. https://doi.org/10.46291/ZfWT/130205

Genç, Muhammet Fatih - Gümrükçüoğlu, Süleyman. "Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlâhiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları". *Turkish Studies* 15/4 (2020), 403-422. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43798

Gülerce, Hakan - Çorlu, Rukiye. "Yükseköğretimdeki Suriyeli Sığınmacı Öğrenciler: Uyum ve Çatışma Alanları". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2021), 71-106. https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.7.12.85

Güngör, Ali. "Yükseköğretim Öğrencilerinin 'Uzaktan Eğitim' Kavramına İlişkin Metaforik Algıları: Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği". *Eskiyeni* 45 (2021), 693-717. https://doi.org/10.37697/eskiyeni.945841

Güngör, Haluk - Soysal, Taşkın. "Türk Yükseköğretiminde Suriyeli Mülteciler". *Milli Eğitim Dergisi* 50/1 (2021), 1245-1264. https://doi.org/10.37669/milliegitim.960083

Harunoğulları, Muazzez vd. "Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri İle İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/3 (2019), 816-837. https://doi.org/10.32709/akusosbil.511181

Koç, Ahmet. "Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Modeli". *Milli Eğitim Dergisi* 49/Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim (2020), 851-875. https://doi.org/10.37669/milliegitim.770561

Mertol İlgar, Şengül vd. "Suriyeli Üniversite Öğrencilerinin Eğitim ve Uyum Sorunlarına İlişkin Genel Yaklaşımları (Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği)". *Researcher: Social Science Studies* 5/2 (2017), 378-394.

Özkan, Fatih. *Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri*. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Şahin, Sümeyye Ayyüce - Çelik, Zafer. "Dışlanma ve Umut Arasında: Suriyeli Yükseköğretim Öğrencilerinin Deneyimleri". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science* 10/3 (2020), 494-503. https://doi.org/10.5961/jhes.2020.409

Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2013.

Taşar, Hacı Hüseyin. "Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Yükseköğretim Sorunları: Adıyaman Üniversitesi Örneği". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/31 (2019), 160-187. https://doi.org/10.14520/adyusbd.491012

Yakut, Halil. *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

Yaralı Akkaya, Aysun vd. "Öğrencilerin Akademik Sorunları Üzerine Bir Çalışma". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 18/40/2 (2018), 413-448.

YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN DİNİ ÇOĞULCULUK ALGILARI

Gülşen SAYIN
İnönü Üniversitesi / Dr. Öğr. Üyesi
0000-0002-9214-7573
gulsen.sayin@inonu.edu.tr

Giriş

Göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret olarak tanımlanmaktadır. Ancak göç olgusunu yalnızca mekânsal değişiklik boyutlarıyla ele almak eksik bir tanımlama olmaktadır. Zira göç birey ve toplumların kültür, duygu, geçmiş yaşantıları ve kökleri ile yaşanılan bir süreçtir. Göç bir süreçtir çünkü varılmak istenen yere ulaşılsa da insana özgü bilinçlilik hali çoğu kez ne tam olarak terk edilen yeri silmeye ne de tam olarak gidilen yeri sahiplenmeye imkân vermektedir. Göç olgusu duygusal boyutlarıyla yurt, vatan gibi kavramların beraberinde değerlendirilmesini getirmektedir. Bu yönüyle sosyal açıdan göç yalnızca daha iyi bir yaşam imkânı arayışının motivasyonu ile değil, birey ve toplumların var olan birikimleriyle de varlık gösterebilecekleri bir alan arayışıdır. İnsanın mekândan kopuşu kültüründen arınmayı getirmemektedir. Bu durum ise göçmenlerin gittikleri yerlerde entegrasyon süreçlerini engelleyen veya uzamasına neden olan bir durum halini almaktadır.

Göçün toplumsal hareketlilik boyutu; entegrasyon, kültürel farklılık, çokkültürlülük, kültürlerarasılık, asimilasyon, dışlanma, yabancılaşma, yersiz-yurtsuzluk gibi kavramları ve bu bağlamda ortaya çıkan problemlere gebedir. Göç olgusu ile içe içe geçen bir kavram olarak çokkültürlülük bir anlamda göçmenlerin aidiyet duygularını da besleyen ve kendi kültürlerini sürdürme imkânı kılan bir kavramdır. Çokkültürlülük kavramı çok dinlilik, çok kimliklilik, çok etniklilik gibi toplumsal çeşitliliğin farklı biçimlerini de kapsamaktadır. Kültür ve özellikle onun önemli bir parçası

olan din, göç olgusu ile birlikte sıklıkla ele alınan bir konudur. İnsanların kültürel yakınlık hissetmelerinde din önemli bir unsurdur. Göç edilen ülkeler için elbette daha yüksek refah seviyesi, güvenlik gibi unsurlar birer tercih sebebi iken çokkültürlü veya kültürel yakınlık da önemli tercih sebepleri arasında yer almaktadır. Çokkültürlü toplum baskın kültür ile birlikte birden fazla kültürel azınlığın oluşturduğu toplumdur. Çokkültürlülüğün eğitim ile ilişkisi sınıflarda başlayıp sokağa kadar uzanmaktadır. Bir anlamda göçmenler için entegrasyon sürecini de kapsayan eğitimin kültürel çeşitliliğe gerçek anlamda imkân tanıması beklenmektedir. Çünkü Bauman'ın ifadesi ile din göç sırasında beraberimizde götürebileceğimiz sarıp sarmalanmış ve etiketlenmiş bir kültürel bavul değildir. Böyle olsa bile varılan noktada hiç değişmemiş bir biçimde açılması söz konusu değildir.[1]

Göçün; göç eden bireylerin kültür farklılığı temelinde yaşamış oldukları yersizlik ve yurtsuzluk duyguları ve göç edilen yerlerde ise göçmenlerin entegrasyon ve toplum ile uyum sorunları şeklinde iki yönlü güçlüğü bulunmaktadır. Göç ile yeniden şekillenen toplumun örneklemi de okullardır. Bu bağlamda yeniden şekillenme süreçlerinde okullarda benimsenen eğitim anlayışı ve en önemli ortak zemin olan din eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Göçten kaynaklı toplumsal hareketlilikten en çok etkilenen unsurlardan biri de eğitimdir. Bu etkilenmenin pek çok boyutları bulunmaktadır. Bunları; dil sorunu, ayrımcılık, aidiyet geliştirememe, maddi sorunlar ve buna bağlı olarak gelişen devamsızlık ve okulu bırakma ve tüm bunların sonucunda da en büyük sorun olarak akademik başarısızlık şeklinde belirtmek mümkündür. Ülkemize gelen göçmen profiline bakıldığında göçmenler arasında "aynılık/benzerlik" durumunu gözlemlemek mümkündür. Zira Türkiye'de bulunan göçmenlerin büyük çoğunluğu Suriye kökenli olup yine önemli bir kısmı da Müslümandır. Ülkemize gelen göçmen nüfusun dini tercihteki yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda ise din eğitiminin bu kültürel çeşitlilik içerisinde ortak zemin olarak din anlayışında buluşması söz konusudur. Bu anlamda göçmenler açısından eğitimin geniş bir varyasyonuna ihtiyaç duyulmamaktadır. Nitekim burada söz konusu olan durum dini çoğulculuktan daha çok dinde çoğulculuktur.

1 Gerd Baumann, *Çokkülltürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek* (Ankara: Dost Kitabevi, 2006), 80.

Çeşitlilik kavramı modern eğitim sisteminde kurumsallaşan eğitimin önemli bir parçasıdır. Doğru kurgulanmış bir eğitimin çocuğun kültürel arka planını, ihtiyaç ve potansiyellerini göz önünde bulundurması beklenmektedir. Ancak geleneksel okul kültürünün çoğu kez öğrenme süreçleri için bir engel olacağı düşüncesiyle farklılıkları görmezden gelme veya bu farklılıkların kontrol edilmesi temayülü içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemize gelen göçmenlerin %54'ünün (1.974.958) çocuk olduğu göz önünde bulundurulduğunda ve bu sayının önemli bir kısmının potansiyel olarak okullarda yer alacağı düşünüldüğünde çokkültürlü eğitimin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Nitekim, mültecilerin haklarının korunduğu en önemli dayanak olan Türkiye'nin yaptığı uluslararası sözleşmelerden dolayı yabancı uyruklu öğrenciler dahil tüm çocuklara nitelikli eğitim verme sorumluluğu bulunmaktadır. Bir yönüyle böyle bir eğitim zorunluluk taşımaktadır.

Çokkültürlülük eğitim ilişkisi bu çalışmada akademik başarı zemininde değil eğitimin toplumsal etkileri düzleminde ele alınmıştır. Çokkültürlülük ve göç konusuyla ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Öyle ki yapılabilecek çalışmalar ancak mikro düzeyde kalmaktadır. Bu araştırma da mikro düzeyde olmakla birlikte içinde bulunulan duruma ışık tutacağı düşünülmektedir. Çalışmada tema olarak göçün önemli bir söylemi olan çokkültürlülük bağlamında dini çoğulculuk konusu ele alınmıştır. Araştırmanın ana sorusu; "yüksek din öğretimi alan yabancı uyruklu öğrencilerin dini çoğulculuk algısının ne olduğu" şeklidedir. Araştırmanın alt soruları ise;

1. Yabancı uyruklu öğrencilerin aldıkları yüksek din öğretimi, toplu-ma uyum süreçlerini nasıl etkilemiştir?
2. Göçmen öğrencilerin farklı kültür, din, inanç ve ırka mensup bireylere karşı algılarını nasıl etkilemektedir?
3. Yüksek din öğretiminin bireylerin göç süreçlerinde ortaya çıkan uyum sorunlarında nasıl bir etkiye sahiptir? Şeklinde belirlenmiştir.

Yöntem

Çalışma nitel araştırma yöntemi ile ele alınmıştır. Göç dinamiklerinin karmaşık, bağlamsal ve çok yönlü boyutlarını çokkültürlülük kavramı ile nitel veriler üzerinden ortaya konulmaya çalışılacaktır. Nitel yöntemin tercih edilmesinin nedeni nitel araştırmanın zengin, derinlemesine nüansları ortaya koyabilme imkânı sunmasıdır. Bununla birlikte göçün

yalnızca istatistiğe indirgenmesinin onun yalnızca nakledilip geçilen bir olgu haline getireceğine inanılmaktadır. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninden faydalanılmış ve fenomenolojik bir yaklaşım benimsenmiştir.[2]

Bu kapsamda dokuz yabancı uyruklu öğrenci ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiş ve mülakat tekniği ile veriler elde edilmiştir. Görüşmelerin odağında katılımcıların, çokkültürlülük ve dini çoğulculuk hakkındaki düşüncelerinden genel olarak bahsetmeleri ve göç ve göçmen olmanın nasıl bir durum olduğuna ilişkin değerlendirmeleri yer almıştır. Üç ana soru ve sonda sorulardan elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır. Bu analizlerde kod ve kategoriler elde edilmiş ve temalara ulaşılmıştır.

Nitel araştırma alanındaki kuramsal yaklaşımlardan *yazılı verilere içerik analizi* tercih edilmiştir. Veriler en genel anlamıyla yorumlanarak tema ve örüntüleri tanımlayacak kodlama sürecinin sistemli olarak sınıflandırılması yapılmıştır. Çalışma yapılırken yalnızca tek bir tema olarak çokkültürlülük kavramına yoğunlaşılmış ve konu bu temanın etrafında kategoriler olarak dizayn edilmiştir. Bu anlamda bazı temalar mülakat öncesinde soruların hazırlanışı aşamasında bazıları ise mülakatlar esnasında ortaya çıkmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu; iki erkek yedi kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Mülakatlar tema için derinlik kazanıldığı noktasında doyuma ulaşıldığı anda bitirilmiştir. Çünkü çalışmanın hedefinde temaların arttırılması değil, derinleştirilmesi yer almıştır. Çalışma grubu bütün katılımcıların Suriye kökenli olması, 18-23 yaş aralığında değişen yaşlarda olmaları, hepsinin yüksek din öğretimi alıyor olması, hepsinin en az orta öğretimi Türkiye'de almış olması, hepsinin Sünni mezhebine mensup Müslüman olması yönlerinden homojen bir gruptan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma grubuna yöneltilen sorular yarı yapılandırılmış olarak dizayn edilmiştir. Bir üniversite öğrencisi ile pilot görüşme yapılmış anlaşılmayan sorularda gerekli düzeltmeler ve eklemeler yapılarak forma son şekli verilmiştir. Açık uçlu soruların istenilen verileri sağladığı kanısına

2 Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2011), 72.

varılarak görüşme formu yabancı uyruklu öğrenciler ile mülakatlarda kullanılmıştır.

Göçmen öğrencilerle gerçekleştirilen mülakat odak grup görüşmesi şeklinde yapılmıştır. Odak grup görüşmeleri kişilerin gruplar içerisindeki halleri ve söylemlerini de yakalama imkânı sunmakta ve böylelikle toplumsal çalışmalara ışık tutucu olmaktadır. Odak grup görüşmesi araştırmacılar için katılımcıların yalnızca gündelik deneyimleri hakkındaki deneyimleri sunmakla kalmaz aynı zamanda bu öykülerin ortaya çıktığı etkileşimsel bağlamların da grup ortamlarında sundukları argümanlar ile birlikte ulaşma imkânı da sunmaktadır.[3] Verilerin toplanmasında dil problem olmuş ve öğrencilerin çekingenliklerinden dolayı detaylı olarak bir konu hakkında uzun uzun konuşturmak zor olmuştur. Ancak odak grup görüşmesinin daha az hiyerarşik bir ortam sağlaması sayesinde katılımcıların birbirlerinden aldıkları destekle ifade etmek istedikleri noktaların yardımlaşarak ortaya konulması sağlanmıştır.

İçerik analizi uygulanan verilerin düzenlenmesi ve sınıflandırılması için kodlamalar yapılmıştır. Kod ve kategorilerin oluşturulmasında katılımcıların mülakatlar sürecinde kullanmış oldukları kavramlardan yararlanılmıştır.

Göç, Eğitim ve Eğitimde Çokkültürlülük

Göç, insanın varlık gösterdiği zamanlardan itibaren her süreçte var olagelmiştir. Bireylerin yaşam alanlarını değiştirmesi olarak da tanımlanan göç, büyük topluluklar şeklinde gerçekleştirildiğinde toplumların kırılma noktalarını yaratmıştır. Ulus devletler bağlamında sınırlar içinde gerçekleştirilen göç "iç göç" olarak tanımlanırken ulusal sınırları aşarak uluslararası gerçekleşen göçler ise "dış göç" olarak tanımlanmaktadır.[4] Göçün meydana gelişinde farklı dinamikler söz konusudur. Savaş, işgal, can güvenliği nedenleriyle ortaya çıkan zorunlu göç ile daha açık görüşlü toplum arayışları, yüksek refah seviyesi ve maddi imkanların artırımı, daha iyi eğitimin hedeflenmesi gibi farklı unsurların yaratacağı motivasyon ayrılama halleri ve gidilen ülkelerdeki etkileri noktasında birbirinden farklılık arz etmektedir. Resmi verilere göre dünyada bugün 244 milyon

3 Ricard Barrero Zapata - Evren Yalaz, *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*, çev. Ayşecan Ay vd. (İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği, 2019), 221-222.

4 *Migration and Its Impact on Cities* (World Economic Forum, Ekim 2017), 10.

uluslararası 763 milyon da ulusal göçmen bulunmaktadır. Ayrıca dünyadaki göç yoğunluğu da giderek artış göstermektedir.[5]

Göçten kaynaklı toplumsal hareketlilikten etkilenen pek çok unsur bulunmaktadır bunlardan biri de eğitimdir. Eğitim ve öğretimin dışarıdan bir etki olamamasına her şeyin yolunda gitmesine rağmen kendi içerisinde barındırdığı potansiyellerden dolayı tam bir başarı yakalama olanağı olmaması ile birlikte göçün getirmiş olduğu psikolojik ve çevresel unsurlardan da olumsuz etkilenmesi söz konusudur. Göç unsuru eğitime dahil olduğunda bu etkilenmenin boyutlarını; dil sorunu, ayrımcılık, aidiyet geliştirememe, maddi sorunlar ve buna bağlı olarak gelişen devamsızlık ve okulu bırakma ve tüm bunların devamında en büyük sorun olarak akademik başarısızlık olarak belirtmek mümkündür. Nitekim göç ve eğitim ilişkisini ele alan çalışmalarda karşılaşılan problemleri; sınıf içi uyum, dil problemi, öğrencilerin ekonomik katkıda bulunması için çalıştırılması ve ailelerin eğitime yeterli önemi göstermemesi buna bağlı ortaya çıkan devam sorunu, dil sorunu ve bütün bunların sonucunda ortaya çıkan akademik başarısızlık şeklindedir.[6] Bu yönüyle göçmen öğrenciler eğitimde dezavantajlı grupta yer almaktadır. Bütün bu şartları yüksek öğretim için de ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte yüksek din öğretiminde tüm bu unsurlara dini bilgi anlayışları da dahil olmaktadır. Bir diğer boyut olarak Müslüman göçmen öğrencilerin yüksek din öğretimi süreçlerindeki İslam anlayışı ile uyumlu olup olmadıkları sorusu da ayrıca ortaya çıkmaktadır. Yüksek din öğretiminde göçmen öğrencilerin dini çoğulculuk algıları yüksek din öğretiminin öğretmen yetiştirme misyonu ile bütünleştiğinde eğitimin diğer aşamalarındaki dini çoğulculuğu da doğrudan etkileyeceği düşünülmektedir. Bu anlamda göçmen öğrencilerin dini çoğulculuk algıları önem arz etmektedir.

Eğitim yalnızca eğitsel aktivitelerin yapıldığı bilişsel süreçlere yoğunlaşılan bir süreç değildir. Aynı zamanda toplumun kültürünün bir sonraki nesle aktarıldığı sosyo kültürel değerlerin de öğretildiği bir süreçtir. Çünkü eğitim toplumsal değişimlerde önemli bir rol oynamaktadır. Sınıf içi sosyolojik dağılım öğrenme ortamlarını doğrudan etkilemektedir. Son dönemlerde dünyada ve ülkemizde artan göç olayları çokkültürlü eğitimin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de çokkültürlülüğü

5 *Migration and Its Impact on Cities*, 14.

6 Elif İlhan, *Yoğun Göç Alan Yerlerdeki Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Göçmen Çocuklarla Olan İletişimlerine Dair Tutumlarının İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Programı, Yüksek Lisans, 2019).

temsil etmek adına yüksek din öğretiminde kültürel azınlığın ilgi ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan bir müfredat veya müfredat dışı bir planlama söz konusu olmamıştır. Ancak Türkiye'de çokkültürlü eğitime ilişkin en somut adımlardan biri olarak 2014'te *Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi* yürürlüğe konmuştur. Bu genelgeye göre Suriyeli öğrencilere; belgeleriyle, belge bulamayanların ise sözlü veya yazılı sınav yoluyla denklik verilerek Türkiye'deki okullara kaydı mümkün olmuştur. Ayrıca Suriyeli öğrencilerin sene kaybını önlemek amacıyla barınma merkezlerinde ve dışında Geçici Eğitim Merkezlerine denklik verilmesi ve buralarda Türkçe öğretilmesi kararlaştırılmıştır.[7] 2016 yılından itibaren Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine dahil edilmesine karar verilmiş ve Geçici Eğitim Merkezleri kademeli olarak kapatılmıştır.

Bu süreçten sonra MEB, göçmen öğrencilere yönelik olarak "Kapsayıcı Eğitim" modeline geçiş yapmıştır. *2023 Eğitim Vizyonu* raporunda yer alan kapsayıcı eğitim anlayışı ile çokkültürlü eğitimin ilk ve orta öğretim düzeyindeki etkisi vurgulanmış ve buralarda hizmet veren öğretmenlerin de eğitimine dikkat çekilmiştir. Buna göre MEB kapsayıcı eğitimin nitelikli bir şekilde yürütülmesi için eğitim fakülteleri ve öğretmen yetiştirme programlarında lisans ve lisans üstü eğitimlerde işbirliği içerisinde hareket edileceği belirtilmiştir.[8] Bu model UNESCO tarafından belirlenen kriterlere uygun olarak öğrenenlerin farklı gereksinimlerine onların eğitime, kültüre ve topluma katılımını arttırarak ve eğitim sisteminin içindeki ayrımcılığı azaltma[9] hedefleri benimsenerek düzenlenmiştir.

Çokkültürlülük ve Praxis: Dini Çoğulculuk

Kültürün merkezinde yer alan din, çokkültürlülük kavramının ele alınışında kaçınılmaz bir duraktır. Din, farklı kültürlerden toplumların ilk karşılaşmalarında yüzleştikleri önemli bir noktadır. Din, etnik köken kadar değişime maruz kalmayacak bir unsur şeklinde somutlaştırılıp öz olarak kabul edilmektedir.[10] Göçmenler ve çokkültürlülük konusu son zamanlarda göç ile ilgili yapılan çalışmalarda belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır.[11] Hatta son zamanlarda ele alınan göçmen ve çokkültürlülüğü

7 Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi (Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi), (23 Eylül 2014).

8 "Güçlü Yarınlar için 2023 Eğitim Vizyonu" (Erişim 24 Haziran 2022).

9 "Defining an Inclusive Education Agenda: Reflections around the 48th of the International Conference on Education" (UNESCO, International Bureau of Education, 25 Kasım 2008).

10 Baumann, *Çokkülltürlülük Bilmecesi*, 71.

11 Zapata - Yalaz, *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*, 140.

kapsayan çalışmalarda göçmenlerin etnik kökenlerinden çok mensup oldukları din vurgulandığı görülmektedir.[12]

Göç, bütün kültürün değişim ve dönüşümünü hatta bazı kültürlerin zaman zaman kaybolmasını da getirmektedir. Göç, süreç ve sonuçlarında başta kültür ve onunla iç içe olan dinde de kaçınılmaz bir değişim ile yüzleşme yaratmaktadır.[13] İnsanlık tarihinde önemli dönüm noktalarını da oluşturan göç olgusu geçmiş yüzyıllarda günümüze nispi olarak daha kolay bir akışı ve devinimselliği sağlamıştır. Bunun pek çok nedeni bulunmakla birlikte en önemli unsurun devletlerin bugünkü üniter ulus devlet yapısında değil, çokkültürlü yapıları içeren imparatorluklar olması şeklinde ifade edilebilir.[14]

Günümüzdeki üniter devlet yapılarında çokkültürlülüğün tartışılması çoğulcu anlayışı modern toplumlarda uyum ve ahenk içerisinde bir toplum modeli hedeflemektedir. Sosyal süreçlerde din, bütünleştirici ve ayrıştırıcı olabilmektedir. Çokkültürlülük ve göçmen olgusu ele alınırken birlik ve çeşitlilik, kapsayıcı ve dışlayıcı, çoğunluk ve azınlık kavramları arasındaki bağlar da değerler bağlamındaki paradoksal tartışmalar ile ortaya çıkmaktadır.[15] Dini çoğulculuk kavramı, ulus kimliği veya sosyal haklar zemininde gelişen Avrupa merkezci yaklaşıma sahip bir çatışma alanıdır.[16] Avrupa'da çokkültürcülük başka bağlamlarda tartışılmakla beraber etnik zeminden daha çok Müslümanlar ve din konularında ele alınmaktadır.[17]

Türkiye'ye gelen göçmen profili ise daha çok din içi çoğulculuk bağlamında değerlendirmelere ihtiyaç doğurmaktadır. Din içi çoğulculuğu dinin içerisinde bireylerin kendilerini konumlandırmaları olarak ele alınabilir. Bu durum, dini gelişimin bireysel tecrübeler temelinde dinin tekâmüle açık yönleri üzerinden ifade edilebilir. Din içi çoğulculuk bir anlamda ferdi dindarlığın kişilik özellikleri ile korelasyonel ilişkisini kapsamaktadır. Bu dini gelişim sürecinde bağlamsal ilişkiler söz konusudur.[18]

12 Zapata - Yalaz, *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*, 103-104.

13 Baumann, *Çokkülltürlülük Bilmecesi*, 80.

14 Eser Gemici - Sefa Çatal, "Göç ve Çokkültürlülük", *Anadolu Strateji Dergisi* 1/1 (2019), 51-60.; Baumann, *Çokkülltürlülük Bilmecesi*, 76.

15 Zapata - Yalaz, *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*, 92.

16 Zapata - Yalaz, *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*, 92.

17 Zapata - Yalaz, *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*, 104.

18 Rudolf Englert, "Çoğullaşabilir Bir Din Pedagojisi Modeli: Dini Çoğulculuğun Sınırları", *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*, ed. Recep Kaymakcan (İstanbul: DEM Yayınları Ensar Neşriyat, 2013), 181-229.

Böylelikle din eğitimi çalışmalarında ele alınan dini çoğulculuk bu bağlamsal durumları da içeren sosyo-kültürel ortamları da hesaba katmayı gerektirmektedir. Türkiye'de bulunan göçmenlerin büyük kısmının Müslüman oldukları göz önünde bulundurulduğunda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi bu anlamda din eğitimini daha önemli hale getirmektedir. İslam'ın cemaate dayalı ruhu bu süreçlere olumlu katkılar sunma potansiyelindedir.

Eğitim öğretimde çoğulculuk kültür ve din farklılıklarına etnik ve ideolojik konularda farklı yaklaşımlara rağmen barış ve huzur içerisinde yaşamanın geliştirilmesini hedeflemektedir. Din eğitiminde çoğulculuk ise mutlak surette farklı dinlere yer vermeyi gerektirmese bile aynı dinin farklı kültürlerle karşılaşmış hali, farklı yorum ve anlayışlarını da kapsayabilmektedir.[19] Farklı kültürlerin akışkanlıklarının bu denli hızlı olduğu günümüzde barış ve huzur toplumunu yaratmada din eğitimi önemli bir rolü üstlenebileceğine inanılmaktadır. Nitekim bu din eğitiminin yaklaşımı, Aydın ve Osmanoğlu'nun ifadeleriyle "çoğulluğa duyarlı olmak"[20] anlayışı temelinde olması beklenmektedir. Bu çalışmada da göçmen öğrencilerin bireysel tecrübelerinin yaratmış olduğu dini bilgi anlayışlarındaki farklılık ortaya konulmuştur.

Bulgular ve Analiz

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formlarından elde edilen verilerden; *göçmen öğrencilerin dini çoğulculuk anlayışları* teması altında *dini hayat ve dini çoğulculuk* şeklinde iki kategori yer almıştır. Dini hayat kategorisinin altında; *yüksek din öğretiminin etkileri, tebliğ ve irşat, Türkiye'de dini hayat, kadın, hicab,* alt kategorileri ile *laiklik, Suriye'de farklı* kodları elde edilmiştir. *Dini çoğulculuk* kategorisi altında ise; *mezhep, Müslüman ve dinde farklı yorumlar* alt kategorileri ile *önemli, farklı mezheplerle iletişim, mezhepler arası evlilik, kimdir?, cennete girecekler, farklılık çatışma getirir* kodları yer almıştır. Bu kategoriler ile katılımcıların söylemleri sınıflandırılmıştır. Böylelikle söylemler ve kavramlar bir bütünlük oluşturacak şekilde belli bir seçilim kıstasına göre aynı olgular bağlamında örüntülendirilmiştir.

19 M. Şevki Aydın - Cemil Osmanoğlu, *Kültürlerarası Din Eğitimi* (Kızılay, Ankara: Nobel), 97.

20 Aydın - Osmanoğlu, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, 97.

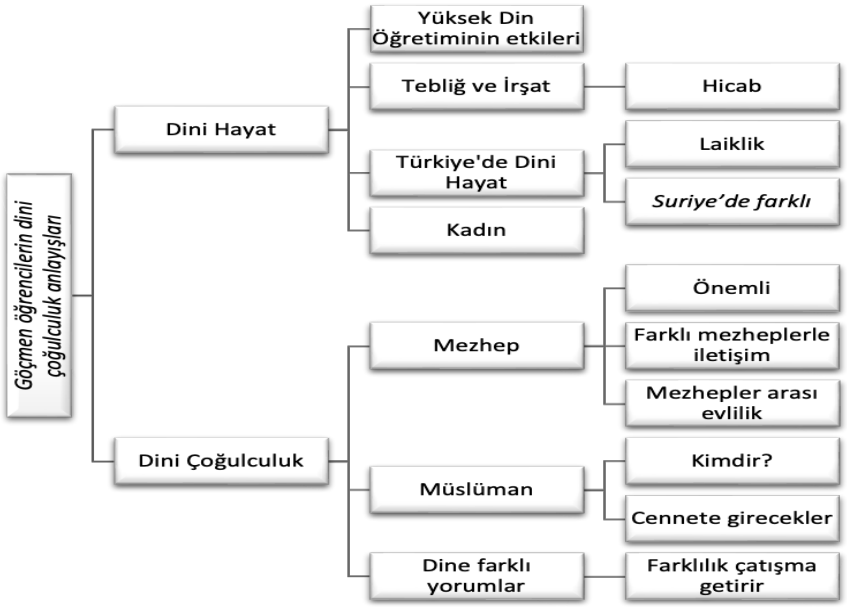

Şema 1. Göçmen Öğrencilerin Dini Çoğulculuk Anlayışları Temasına Ait Örüntü

Dini Hayat

Kategori	Alt kategori	Kod	Açıklama
Dini Hayat	*Yüksek din öğretiminin etkileri*	Din öğretimi etkiliyor	K2 "biraz görüyoruz" K4 "etkisi var" K5 "Suriye'den öğrendiğimiz dini bilgiler ile uyumlu ters değil"
		Farklı	K2 "var, akaidi daha farklı" K7 (Arapça olarak) "bizde din dersleri her daim var hepsi dini ders" K4 "orada mantık yok" K2 "felsefe var" K4 "ama şey dinle alakası değil yani genel eğitim olarak felsefe var ama dinde kelam, mantık felsefe öyle şeyler yok"

Tablo 1. Dini Hayat Kategorisi ve Yüksek Din Öğretiminin Etkileri Alt Kategorisi

Yüksek din öğretiminin etkileri; Göçmen öğrencilere Türkiye'de almış oldukları yüksek din öğretiminin dine yaklaşımlarına ve dini uygulamalarında bir katkısının olup olmadığı sorulmuştur. Öğrencilerin yüksek din öğretimi süreçlerinde büyük bir farklılık görmedikleri ortaya konulmuştur. Eğitim kurumlarının kültüre, topluma ve sosyal yaşama uyum

sağlama süreçlerinde olumlu etki sunduğunu bu çalışmada görmek mümkündür. Katılımcılar Türkiye'de almış oldukları yüksek din öğretiminin Suriye'de almış oldukları eğitim ile ve taşıdıkları kültür ile büyük oranda uyumlu olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Suriye'deki din öğretimini Türkiye'deki ile mukayese ettiklerinde Suriye'de İslam dini bilgisinin yoğun olduğu bir müfredatın varlığı belirtilmiş ve eğitimin geneline yayılan bir din eğitimi olduğu vurgulanmıştır (K7, K2). Bununla birlikte Türkiye'de ilahiyat fakülteleri müfredatında yer alan mantık, felsefe derslerinin orada dini konulardan bağımsız olarak yalnızca bir disiplin şeklinde öğretildiği katılımcılar tarafından vurgulanmıştır (K4, K2). Bu yönleriyle Türkiye'de sunulan yüksek din öğretiminin göçmen öğrencilerin sahip oldukları kültürel ve dini kodları kaybetmeden eğitim almaları sağlandığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Öğrencilerin ortak din anlayışını ortaya koymalarının yanı sıra Türklerin din anlayışı ve Suriyeli göçmenlerin din anlayışları arasındaki gerilimler de mülakatların bütününde ifade edilmişti

Kategori	Alt kategori	Kod	Açıklama
Dini Hayat	*Tebliğ ve irşat*	Hicab	K1 "Biraz farklı mesela Suriye'de 9-10 yaşında biz hicab başörtü takıyoruz ama Türkiye'de mesela 15 yaşında 18 yaşında örtü yok…" K2 "Yani üniversitede ne zaman canı isterse takabiliyor." K5 "…değil çünkü Suriye'de de öyle açık olanlar" K4 "hatta Suriye'de farklı yerler var mesela Lazkiye, Humus gibi değil, orada yüzünü göstermezler kadınlar" K2 "evet farklıdır Hama, Humus Şam… Türkiye'de kadınlar çok sigara içiyor ama Suriye'de ayıp, günah çok ayıptır. İslam yani kadınlar sigara içmiyor, gelenek görenek farklı yani" K2 "herkes taktığı için o da takmak istiyor." K4 "takmıyorum diyemez, ailesinden dayak yer K2 "Türklere hadi gidin namaz kılın deyince diyorlar bizim imanımız kalbimizde çoğu böyle diyor." K4 "namaz kılmayanı uyarmak gerekiyor gerekiyor (Arapça olarak) iyiliği emredin kötülükten nehy edin…" K2 "Gerekiyor"
	Kadın	Çalışma durumu	K1 "olmaz kadın çalışamaz" K4 "çalışamaz hayır" K2 "bence evet öyle olması gerekir, erkekler tasnif yapıyor kadınları" K4 Kur'an'da geçiyor 'ya er'ricalül kavamüne en-nisa…' erkek baştır sonra da kadın yani" K4 "bu değişmemeli devam etmeli" K1 "evet böyle devam etmeli"

Tablo 2. Dini Hayat Kategorisi ile Kadın, Tebliğ ve İrşat Alt Kategorileri

Tebliğ ve İrşat; Katılımcılar göçmen durumlarını anlatırken etnik kimliklerini değil, Müslüman kimliklerini öncelemiş ve kendilerini Müslüman kimlikleri üzerinden tanımlamışlardır. Buna göre göçmen öğrenciler Müslüman kimliği vurgusu ile varlık alanı yaratmaktadırlar. Katılımcılara "Türkiye ile Suriye'de yaşanan dinin birbirine benzeyip benzemediği" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcıların tamamı dinin toplumsal boyutlarına değil daha çok ibadet boyutuna dikkat çekerek cevap vermişlerdir. Ayrıca katılımcılar Suriye ve Türkiye'de yaşanan dini anlatırken kadın ve kadın-erkek ilişkileri bağlamında açıklamışlardır. Özellikle "hicab" ifadesine yoğun bir vurgu yapılmıştır. Buna göre İslam dininin iki ülkede yaşanma şeklindeki en büyük farklılık, kadınların Türkiye'de başörtüsünü daha az kullanmasıdır. Katılımcılar, Suriye'de bazı bölgelerde farklılıklar olsa da kız çocuklarının çok küçük yaşlardan itibaren başörtüsü taktıklarını ve bunun kültürel anlamda zorunluluk taşıdığını ifade etmişleridir. Katılımcılara "kız çocukları hicab takmak istemezse ne olur?" sonda sorusu yöneltildiğinde öğrenciler aileleri tarafından şiddet kullanılarak taktırıldığını belirtmişlerdir. Katılımcılar, Türkiye'de oldukça önemli bir dini görev olarak nitelendirilen başörtüsünü takmayan ve sigara kullanan kadınları çok farklı bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar kadınların sigara içmelerini de dini hayat bağlamında değerlendirmişlerdir. Bu noktada katılımcıların, Türkiye'de dini yaşayıştaki bazı noktalarda eksik bulduklarını ve bunun da onları tebliğ ve irşata yönelttiğini belirtmek mümkündür. Nitekim katılımcılar kendi dini anlayışlarını daha doğru buldukları için tebliğ etmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Kategori	Alt kategori	Kod	Açıklama
Dini Hayat	*Türkiye'de dini hayat*	Laik	K4 "Suriye'de dini yaşamak her yerden yani her şeyden doğru, her şeyden daha iyi mesela burada daha laiklikle bizde ama sadece ülke laiklik halk ise tamamen Müslüman gibi yaşıyor Kur'an gibi … burada mesela kadına 'niye hicab takmıyorsun' deyince hemen 'iman kalpte' dedi. Alakası yok yani 'niye namaz kılmıyorsun?' 'İman kalpte namazın alakası yok, namaz sadece hareketler yani' öyle" K2 "Kültürümüz farklı olduğu için bizim Arapça olduğu için dini daha iyi anlıyoruz. … Türkiye ılımlı belki geçmişi biraz daha sıkıntılı olduğu içindir." K4 "Burası İslam devleti değil" K1 "…olabilir camiler çok fazla gelenek de İslam" K5 "Burada yaşanan da İslam" K4 "İslam yaşanıyor ama az kişilerde"
	Suriye'de farklı	Daha iyi	K1 "Biz daha iyi anlıyoruz" K3 "kültür anlayış biçimi" K2 "dinin çoğu Arapça olduğu için bizimki daha farklı oluyor, kültür önemli farklı" K5 "Arapça ifade ile 'çok farklı değil şimdi bizde de öyle benzer' ifadesini eklemiştir." K6 "Burası daha özgür" K3 "Özgürlük mesela, bizde hicab zorunlu 13 yaşında kız 17 yaşında zorunlu hicab" K5 "Değişir Suriye'nin hepsi böyle değil." K4 "Kültür farklı, savaştan sonra daha çok değişti Suriye bence iki kısma ayrıldı ya ateist olacaklar ya da selefi radikaller olacaktır savaştan dolayı…"

Tablo 3. Dini Hayat Kategorisi ile Suriye'de Farklı ve Türkiye'de Dini Hayat Alt Kategorileri

***Türkiye'de dini hayat*;** din içi çoğulculuğun ortak bir dini zeminde geliştiği göz önünde bulundurulursa toplumda homojen bir yapı izlenimi verebilir. Ancak sonda sorular ile öğrencilerin Suriye ve Türkiye'de yaşanan İslam'ın farklı olup olmadığı derinleştirildiğinde dinin kendi içindeki yorumlarının çatışma alanı yarattığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Bu konu ile ilgili olarak katılımcılara öncelikle "Suriye'de yaşamış oldukları İslam ile Türkiye'de yaşanan dinin benzerlik ve aynılık durumları nedir? sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı Suriye'de yaşanan dinin daha doğru olduğunu vurgulamışlardır. "Hangi açılardan daha doğru sizce?" Sonda sorusu iletildiğinde ise katılımcılar, Suriye'de yaşanan İslam'ın her açıdan daha doğru olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar Türkiye'de dini hayatın "doğru" bir şekilde yaşanmamasının nedenini Türkiye'nin laik bir ülke olmasına ve laikliğin yalnızca devlet yapısında değil ülkenin vatandaşlarında da belirgin bir şekilde görüldüğünü belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerine göre laikliğin aslında Müslümanların ferdi olarak benimseyemeye-

ceği yalnızca devletlerin durumunu belirten bir kavram olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bunu *tebliğ ve irşat* kodunda tebliğ ettikleri kişilerin onlara dinin kalpte olduğunu vurgulamalarında da çıkarmak mümkündür. Bu bağlamda katılımcılar dinin vicdanda olmasını laiklik kavramı ile özdeşleştirmişlerdir. Tebliğ ve irşat süreçlerinde katılımcılar Türk toplumunda eksik buldukları noktaları laiklik kavramı ile açıklamaktadırlar.

Dini çoğulculuk

Kategori	Alt kategori	Kod	Açıklama
Dini Çoğulculuk	*Mezhepler*	Önemli	K1 "Yok fark etmiyor önemli değil" K4 "eskiden vardı ama bu çağda artık yok. Benim hocam dedi ki 'eskiden çok şey vardı mezhepleşme. Ben o mezhepten almam onlar da bizden almaz. Eskiden ama şimdi farklı oldu." K2 "Fark etmez" Orada yaygın olan mezhep ne peki? K4 "Hanefi ve Şafi" K1 "Hıristiyan alevi yok." K5 "Suriye'de Alevi çok az, Hıristiyan Alevi, Şii" K1 "Hocam Suriye 20 milyon 15 milyon Müslüman 1 milyon Alevi 1 milyon Şia 1 milyon İsmailiyye ama en çok Müslüman 15 milyon Müslüman 1 milyon Şia, 1 milyon Alevi"
		Farklı mezheplerden olanlarla iletişim	K7 "Ben mezhebinden dolayı mesafe koymam" K4 "la tecidune …bil kavme men hak Allahe ve rrasule…" K5 "Benim var Şia bir arkadaşım ama dini konularda hiç konuşmuyoruz. Diğer konularda normal iyi biri ama yani dini konularda…" K3 "Biz iki kişiyiz iki Sünni bizimle konuşmaya başlayınca namaz kılamaya başladı İslam'a girmeyi istedi ailesine söyledi ama ailesi kabul etmedi." K4 "benim bir hocam Şiiydi tartıştık ama sonuç olmadı tartışmıyoruz kadın hoca önceden Sünni idi sonradan Şii oldu."
		Mezhepler arası evlilik	K4 "Fıkhi bir mezhepse evleniriz ama akaidi bir mezhepse evlenmeyiz biz Alevilerden şeyiz, biz Alevi değiliz, olmaz." K4 "Öyle evli var ama…" K5 "Evlenen var benim amcam evlendi alevi biriyle ama çok az çok nadir. Ben Alevi bir erkekle evlenmem." K3 "Nadir çok nadir…" K6 "Olur ama biz yapamayız." K2 "Erkek evlenebilir ama biz evlenemeyiz." K1 "Çok günah hocam." K4 "(Arapça olarak) caiz değil!" K5 "Ehli kitap caiz değil ama Alevi öyle değil, ehli kitaptan olursa ben evlenirim ama ehli kitaptan olmazsa ben evlenmem." K1 "Çok az yani çok çok çok az…"

Tablo 4. Dini Çoğulculuk Kategorisi ile Mezhepler Alt Kategorileri

***Mezhepler*;** Katılımcılara "Dinin sizce birden fazla yorumu olabilir mi?" sorusu iletilmiş ve katılımcılar burada geçen yorum ifadesini mezhep ile özdeşleştirmişlerdir. Konu ile ilgili olarak katılımcılar farklı mezheplerin olabileceğini ve bunun geçmişte daha önemli ve derin iken bugün artık çok önemli olmadığını belirtmişleridir. Ancak bu mezheplere mensup kişiler ile iletişimleri sorulduğunda ise mesafeli ve kendilerinden farklı gördükleri gruplara dahil olmamayı tercih ettikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin katılımcılar, evlilik ve arkadaşlık durumu söz konusu olduğunda farklı mezhepler için de evliliği tercih etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte özellikle Şiilerle evlilik farklı dinlerle olan evlilik hukuku üzerinden ele alınmıştır. Katılımcılar bu mezhepten olan kişilerle sınırlı bir iletişim kurduklarını belirtmişleridir. Katılımcılardan K3 ve K4'ün ifadeleri bu iletişimi tebliğ ve irşat ekseninde gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur.

Kategori	Alt kategori	Kod	Açıklama
Dini Çoğulculuk	*Dine farklı yorumlar*	Farklılık çatışma doğurur	K2 "Evet dinin yorumları olabilir" K4 "Bence herkesin aynı düşünmesi lazım dini konularda farklılıklar sıkıntılar getirir. Suriye'de savaşın nedeni farklılıklar olduğu için." K1 "Evet dini açıdan farklı düşünceler olduğu için savaşlar çıktı" K4 "Evet Aleviler Hz. Ali'yi ilah gibi görüyorlar biz de onu ilah gibi görmüyoruz onlar için bizden nefret ediyorlar… Bizim hakkımızı alıyorlar sonra da Sünniler sokaklara çıkıp bunları istemiyoruz başka hükümet gelsin daha adil olunsun dediler. Hükümet Alevi Sünnilere zulüm ediyorlar işte zulüm etikleri zaman Sünniler kalkıyor sonra savaş oluyor." K6 "Katar katar ama güzel bir şey katmaz kötü bir şey katar…" K7 "Anlaşamazlar hocam çatışırlar." K8 "Olmaz hocam çatışırlar." K2 "Alevi Şia Hıristiyan geçinir ama Müslüman ayrı kalır" K7 "Onlar anlaşırlar ama Sünni ayrılır."

Tablo 5. Dini Çoğulculuk Kategorisi ile Dine Farklı Yorumlar Alt Kategorileri

Katılımcılar mezheplere ilişkin söylemlerini daha çok din içi çoğulculuk bağlamında ortaya koymuşlardır. Görüşmeyi dinde çoğulculuk eksenine çekebilmek amacıyla katılımcılara "Din herkes tarafından aynı şekilde mi yaşanmalı?" sonda sorusu iletilmiştir. Bu soruya katılımcıların cevapları olumsuz bir tutum içerisinde olmuştur. Nitekim katılımcılar dinde farklı yorum, yaklaşım ve uygulamaları çatışma zemininde ele almışlardır.

Buna göre din, teorik olarak tek bir anlayış ve yorum üzerinden pratiğe dökülmelidir. Katılımcılar dinde çoğulcu yaklaşımı Suriye tecrübeleri üzerinden örneklendirerek bunun aslında çatışma doğurduğunu ve Suriye'deki savaşın da dine ilişkin farklı yorumlara dayandığını belirtmişlerdir. Bu yaklaşımlardan yola çıkarak katılımcıların dine yaklaşımlarının literal düzlemde olduğu ifade edilebilir.

Kategori	**Alt kategori**	**Kod**	**Açıklama**
Dini Çoğulculuk	*Müslüman*	Kimdir?	K4 "Namaz kılmıyorsa ceza alır namaz kılamayana Müslüman denilmez peygamber diyor ki bizim ve onların arasındaki fark namazdır. Kim onu bırakırsa o bizden değildir." K2 "Namazı reddetse kafir olur ama reddetmeyip Allah hidayet etmiyor ben kılamıyorum derse o başka ama namazı reddediyorsa ben namaza iman etmiyorum, hacca iman etmiyorum bu kafir olur…" K1 "Doğru olduğuna kalben iman ediyorsa…" K4 "Ama aramızda sevginin olmaması lazım sevmemek lazım. Hz. İbrahim as. Babasından ayrıldı çünkü o kafir." K5 "Ama kafir başka diğer mezheplerden başka sen ona insan gibi bakacaksın."
		Cennete girecekler	K3 "Bilmiyoruz cennete kim girer Allah bilir." K1 "Müslümanlar" K2 "Şahadeti olan" K4 "Müslümanlar girecek (Arapça olarak) Hz. Adem'den bugüne kadar gelenin hepsi İslam, İslam'ın amacı zaten budur. İslam'ın hak din olduğuna inanlar…" K5 "Müslümanlar girer cennete" K7 "Müslümanlar" K9 "Müslümanlar ama biraz kötü ameller daha fazla yani bunu Allah bilir en sonunda" K4 "Müslümanlar büyük günah işlediği zaman önce Allah ya cehenneme atar sonra cehennemden alır ya da affeder cennetine alır." K1 "Hocam zaten cennet derece yedi derece" K2 "Onlar (gayrimüslimler) dünyada karşılıklarını buluyor zaten bizimki cennette zaten onlar cennete girmeyecek ki…" K4 "fi amailin bi amelin fecealehum yansuran… (ayet okuyarak) Allah onları burada mükafat veriyor, onların ecirleri bu dünyada"

Tablo 6. Dini Çoğulculuk Kategorisi ile Müslüman Alt Kategorileri

Müslüman; Katılımcıların dini çoğulculuk algılarına ilişkin verileri derinleştirmek amacıyla "Müslüman kimdir ve cennete kimler girer sizce?" soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların cevapları dinde çoğulculuk ve mezheplere ilişkin görüşleri ile paraleldir. Buna göre katılımcılar literal düzlemde bir din anlayışına sahiptirler ve Müslüman olmayanları sevmemek gerektiğini de belirtmişlerdir (K4). Göçmen öğrencilerin dini çoğul-

culuk algılarını daha net ortaya koyabilmek amacıyla "onlar kendilerini Müslüman olarak tanımlıyor bu durumda size göre kim cennete girmeyi hak ediyor? Sonda sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bu soruya cevapları yine İslam literatüründe yer alan ifadelerle açıklanmış ve ancak hakikat olarak İslam'a iman etmiş bireylerin Müslüman olarak tanımlanabileceği ve cennete yine hem iman hem de amel boyutuyla şartları sağlamış olanların girebileceği şeklinde olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Göç konusu sosyolojik, teolojik, politik boyutlara sahip olsa da bunların hepsinin ortak bir çözüm sunabileceği alan, eğitimdir. Ayrıca ülkemizde bulunan göçmen nüfusun büyük oranda Müslüman olduğu göz önünde bulundurulursa din eğitiminin önemini vurgulamak gerekmektedir. Dinin bütünleştiriciliği konusu İslam dini özelinde ele alındığında İslam'ın toplumu bir arada tutma noktasında hedefleri bulunmaktadır. İslam dininin yaratmış olduğu kültürde ümmet kavramı yer alması bunun bir göstergesidir. Nitekim bulgulara göre katılımcıların da Müslümanların tek bir "cemaat" olması beklentileri söz konusudur. Araştırmada elde edilen bulgulara göre genel olarak eğitim, özelde ise din eğitimi göçmen öğrenciler için olumlu bir uyum süreci sağlamaktadır. Bu uyum halinin öğrencilerin içinde bulundukları yaş aralığı göz önünde bulundurulduğunda uzun süredir Türkiye'de olmalarının da etkisi olabileceği ifade edilmelidir.

Öğrencilerin almış oldukları yüksek din öğretiminin kendi dini bilgileri ile uyumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu uyum Yurttutan'ın çalışmasında da elde edilen bir bulgudur. Ayrıca yine aynı araştırmaya göre göçmen öğrencilerde sınıf düzeyi ve bunun paralelinde yaş arttıkça uyumda da artış söz konusudur. Ancak yine aynı araştırmada ülkemizde Suriyeli göçmenlerin en yoğun göçmen grubunu oluşturduğu bilgisine dayanılarak gettolaşma nedeniyle Türk toplumuna en az uyum sağlayan göçmen kitlesi olarak belirtilmiştir.[21] Çalışmamızda bu veriyi doğrulayıcı farklı bir göçmen grubu yer almamaktadır. Ancak katılımcılar farklı mezheplerden olan kişilerle ya hiç iletişim halinde olmayı veya sınırlı bir ilişki ve iletişimde olmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum onların arkadaş edinirken fikirsel ve yaşam tarzı olarak benzerlik arayışlarının varlığını ortaya koymaktadır. Bunu göçmen psikolojisi bağlamında da değerlendirmek bir gerekliliktir.

21 Aydın Yurttutan, *Göçmen Öğrencilerin Sosyal Becerileri ve Okula Uyumları* (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, ts.), 69-75.

Ancak çalışmada göçmen öğrencilerin Türkiye'ye uyum sağlamalarında önemli bir unsur olan din, dini çoğulculuk söylemleri söz konusu olduğunda ise çatışma zemini yaratmaktadır. Katılımcılar dini çoğulculuğu daha çok din içi çoğulculuk olarak ele almışlardır. Buna göre göçmen öğrenciler dinin kendi içindeki yorumlarını tehlikeli bularak çatışma zemininde değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen verilere göre Suriye uyruklu göçmen öğrencilerin din içi ve dinler arası farklılıklara olumlu yaklaşmadıkları ve çatışma alanı olarak gördükleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çatışma alanını yaratan unsurun ideolojik ve politik düzleme dayandığı da ortaya çıkan bir başka bulgudur. Katılımcıların Suriye özelindeki tecrübelerini aktardıkları ifadelerden aslında dini boyuttan daha çok politik anlamda farklı yorum ve yaklaşımların ideolojik noktalar yarattığı ve bundan kaynaklı çatışma zeminine taşındığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Din içi çoğulculuğun bir boyutunu alan bu çalışmada katılımcıların dini çoğulculuk gibi bir talepleri tespit edilmemiştir. Bunun tersine göçmen öğrencilerin din içi yorumlara çok sıcak bakmadıkları ve Türkiye'de yaşayan Müslümanların kendi dini anlayışlarına evrilmeleri beklentileri söz konusudur. Nitekim bulgularda *dini hayat* kategorisinde göçmen öğrencilerin Türk vatandaşlarına tebliğ ve irşat faaliyetlerini yaptıkları belirtilmiştir. Tebliğ ve irşat faaliyetlerinin farklı gerekçeleri olabileceği gibi en temelde bireylerin kendi dini bilgi anlayışlarını benimsetme hedeflerinin olduğunu söylemek mümkündür. Yine bu durum aslında Suriyeli göçmen öğrencilerin farklı dini anlayışlara ve yaşayışlara pek sıcak bakmadıklarını da ortaya koymaktadır.

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü gibi çokkültürlülük ve uyum konusu katılımcılar tarafından devletlerin yapısı ve din ilişkisi bağlamında ele almaya götürmüştür. Bu durum ise laiklik söyleminin dini yaşayışta bir etken olarak tartışılmasını ortaya çıkarmıştır. Katılımcılar, dinin kendi kültürlerinin dışında bir kültür içerisinde yaşanışının daha seküler bir ortamda yaşanıyor olmasını ve dini tartışmaları laiklik savları üzerinden yürütülmesinin sonucu olarak gelmiş oldukları topluma nispi olarak daha seküler bir toplum içinde bulunduklarını belirtmişlerdir. Buna göre Türk toplumu Suriye toplumundan daha sekülerdir bulgusuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle toplumsal hareketlilik dini ilişkilerde çatışma zemini oluşturma temayülündedir denilebilir.

Katılımcıların daha çok Allah-birey ilişkisine yoğunlaştıkları ve din-toplum bağlamında ise daha çok kadın erkek ilişkilerini ele aldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum Tosun ve Tekin'nin çalışması ile paralel bir sonuç ortaya koymaktadır.[22] Ancak devam eden konuşmalarda katılımcılar kültürel kodlardan ve toplumların yaşam felsefelerinin farklılığından dahası en büyük ortak payda olan din anlayışlarının zaman zaman nasıl değiştiğini de vurgulamışlardır. Bu bulgular doğru bir eğitim yöntemi tercih edildiğinde bütünleşmenin imkanını da bize sunmaktadır. Bu yönüyle değişimi de kapsayan uyum süreçleri için göçmenlerin eğitimi, ülkelerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasından çok daha kritik anlam taşımaktadır. Göç edenlerin eğitimi göç edenler kadar göç edilen ülkelerin çocuklarının geleceği için de kritiktir. Toplumların bütünleşme süreçleri uzun ve karmaşık bir süreçtir. Eğitimin uzun soluklu olduğu ve sonuçlarının da uzun vadede alınabileceği unutulmamalıdır. Bundan dolayı Türk vatandaşlarının da yabancılarla ortak yaşam konusunda gerekli eğitime ulaşması iki toplumun uyum ve huzur içinde yaşaması için önemli bir ihtiyaçtır. Çokkültürlü eğitimin gerekliliği böylesi farklı kültürler ile karşılaşmalarda hissedilmektedir. Farklı kültür, din anlayışları ve yaşam felsefelerinin karşılaşmalarında çoğulluktan kaynaklanan sorunlarla doğru yaklaşımlarla mücadele edebilmek için çoğulluğu tanıma ve anlayabilme becerilerinin yüksek öğretim öncesinde daha erken bir dönemde kazandırılması bir gerekliliktir. Bu çalışmadaki bulgulara dayanarak ülkemizdeki durumun çokkültürlülüğün geniş bir tanımı veya dinler arası boyutu değil daha çok kültür ve din içi çoğulcu yaklaşım boyutuna ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu eğitim de göçmen öğrencilerle en önemli ortak zemin olan din üzerinden gerçekleşecekse Ebu Hanife'nin ifadesi ile kardeşliğimiz iki noktadadır; biri yaratılışta kardeşlik bir diğeri ise dinde kardeşliktir. Bu minvalde bir din eğitimi anlayışı benimsemek gerekliliktir.

Kaynakça

Aydın, M. Şevki - Osmanoğlu, Cemil. *Kültürlerarası Din Eğitimi*. Kızılay, Ankara: Nobel, 1. basım.

Baumann, Gerd. *Çokkülltürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.

22 Aybiçe Tosun - İshak Tekin, "Türkiye"de Öğrenim Görmekte Olan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Aldıkları Din Eğitiminin Küreselleşmenin Doğurduğu Bazı Problemlere İlişkin Algıları Üzerine Etkisi", 2013, 109-119.

Englert, Rudolf. "Çoğullaşabilir Bir Din Pedagojisi Modeli: Dini Çoğulculuğun Sınırları". *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*. ed. Recep Kaymakcan. 181-229. İstanbul: DEM Yayınları Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2013.

Gemici, Eser - Çatal, Sefa. "Göç ve Çokkültürlülük". *Anadolu Strateji Dergisi* 1/1 (2019), 51-60.

İlhan, Elif. *Yoğun Göç Alan Yerlerdeki Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Göçmen Çocuklarla Olan İletişimlerine Dair Tutumlarının İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Programı, Yüksek Lisans, 2019.

Tosun, Aybiçe - Tekin, İshak. "Türkiye"de Öğrenim Görmekte Olan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Aldıkları Din Eğitiminin Küreselleşmenin Doğurduğu Bazı Problemlere İlişkin Algıları Üzerine Etkisi". 109-119, 2013.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 8. Basım, 2011.

Yurttutan, Aydın. *Göçmen Öğrencilerin Sosyal Becerileri ve Okula Uyumları*. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, ts.

Zapata, Ricard Barrero - Yalaz, Evren. *Avrupa Göç Araştırmalarında Nitel Araştırmalar*. çev. Ayşecan Ay vd. İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği, 2019. https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/75/garkitaplik-tan-avrupa-goc-calismalarinda-nitel-arastirmalar-adli-ilk-kitap-cikti.pdf

"Defining an Inclusive Education Agenda: Reflections around the 48th of the International Conference on Education". UNESCO, International Bureau of Education, 25 Kasım 2008. http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/resources/defining_inclusive_education_agenda_2009.pdf

"Güçlü Yarınlar için 2023 Eğitim Vizyonu". Erişim 24 Haziran 2022. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_Eğitim%20Vizyonu.pdf

Migration and Its Impact on Cities. World Economic Forum, Ekim 2017. https://www3.weforum.org/docs/Migration_Impact_Cities_report_2017_HR.pdf

Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi, Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi. (23 Eylül 2014). http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf

GÖÇMEN ERGENLERİN DİNİ KİMLİK GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet SU
İnönü Üniversitesi / Dr. Öğrencisi
0000-0001-9037-8901
mhmtsu@gmail.com

Giriş

Siyasi çalkantılar, savaşlar, darbeler, felaketler, ekonomik beklentiler ve iş olanakları dünyanın dört bir yanından gelen mülteci ve göçmenleri Batılı devletlere yerleşmeye yöneltmektedir. Sadece Müslüman coğrafyadan değil dünyanın hemen hemen her yerinden buralara göç edenler Avrupa'da ve Amerika'da etnik ve dini açıdan çok dinli ve çok kültürlü bir toplum yapısının oluşmasına neden olmuştur. Müslümanlar, gittikçe çeşitlenen bu çoğulcu manzaranın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bazı verilere göre 2021 yılı itibariyle Avrupa'da yaşayan Müslüman nüfus 70 milyonu bulmuştur. Bu rakam ise nerdeyse Avrupa nüfusunun yüzde onuna denk gelmektedir.[1] Kimi zaman Müslüman olarak tanımlanması konusunda bazı anlaşmazlıklar olsa da, Amerika'da yaklaşık altı ila yedi milyon Müslümanın kalıcı olarak yaşadığı ve bu nüfusun istikrarlı bir şekilde arttığı genel olarak kabul edilmektedir.[2] Leonard'a[3] göre İslam, Amerika'da en hızlı büyüyen dindir ve yakın zamanda Yahudiliği geçip Hristiyanlıktan sonra en fazla nüfusa sahip din olacaktır. Batıdaki bu Müslüman toplumu önemli bir çeşitliğe sahiptir. Afrika ve Arap kökenli olanlardan, Hindistan, Pakistan ve Türk kökenli olanlara kadar geniş bir yelpazedeki göçmenlerden oluşur.

1 Yeni Akit Gazetesi; 2021-08-20

2 Phillip Connor, Contexts of immigrant receptivity and immigrant religious outcomes: the case of Muslims in Western Europe, *Ethnic and Racial Studies*, 33:3, (2010), 379

3 Karen Leonard, *İmmigrant Faiths, Transforming Religious Life İn America*, Altamira Press, 2005, Oxford, New York, 186.

Yeni bir ülkeye giden göçmenler, kendi kültürlerini koruma ve toplumun bir parçası olma konusunda farklı tutumlara sahip olabilmektedir. Bu süreçte göçmenlerin içinde bulundukları bu yeni durumun onların dini değerlerine karşı yaklaşımlarını, bağlılıklarını etkilemesi beklenen bir durumdur. Genel olarak göçmenlerin tutumlarını, misafir ülkenin onları kabul düzeyleri ve göçe yönelik resmi politikaları belirler.[4] Örneğin göçmenlerin etnik ve dini kimliklerini korumak için güçlü bir istek duydukları veya çoğulculuğun genel olarak kabul gördüğü durumlarda aidiyetler muhtemelen güçlü olacaktır. Göçmenlere yönelik gerçek veya algılanan düşmanlık karşısında bazı göçmenler, kültürel değerlerine daha fazla sahip çıkabilir ve bu olumsuz tutumlarla başa çıkmanın bir yolu olarak dayanışmayı arttırabilirler. Söz konusu durumun dini aidiyetleri tam olarak şekillenmemiş Müslüman göçmen ergenler üzerindeki etkileri henüz yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmada göçmen gençlerin dini kimlik gelişimine etki eden faktörler ele alınacaktır. Bu çerçevede sadece birinci nesil göçmenler değil, özellikle ikinci nesil göçmen ergenlerin dini kimlik algıları ve içinde yaşadıkları toplumun kültürüne ve değerlerine yaklaşımları da değerlendirilecektir.

Dini Kimlik

Kimlik kavramı genellikle bireyin benlik algısı, sosyal ilişkileri, kendisinin kazandığı veya ona atfedilen durumları, kısacası onun kim olduğunu tanımlamak için kullanılır ve sosyal psikolojinin temel kavramlarından biridir.[5] Kimliği sabit ve değişmez olarak kabul eden önceki görüşlerin aksine bugün kimlik, olmuş bitmiş bir şey olmaktan çok gelişen bir süreç olarak kabul edilmektedir.[6] Benzer şekilde bireyin kimliğinin önemli bir parçası olan dine ilişkin bağlılıklar, ifadeler ve uygulama biçimleri statik değil, her zaman gelişmektedir.[7] Kimlik ne kadar iyi gelişirse, bireyler kendi benzersiz ve sıradan özellikleri ile güçlü ve zayıf yönleri hakkında o kadar bilinçli olurlar. Bu yapı ne kadar az gelişmişse, bireyler kendi ayırt

4 Bkz; Jean S. Phinney, Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. Psychological Bulletin, 108(3), (1990); Maykel Verkuyten, Religious Fundamentalism and Radicalization Among Muslim Minority Youth in Europe. *European Psychologist* (2018), 23(1), (2018); Sadia Chaudhury & Lisa Miller, Religious Identity Formation Among Bangladeshi American Muslim Adolescents. *Journal of Adolescent Research,* 23(4), (2008).

5 Paul Vermeer ve Johannes Van der Ven, Religious Identity Formation: An Educational Approach, *International Journal of Education and Religion*, (2001), 109

6 Lori Peek, Becoming Muslim: The development of a religious identity. Sociology of Religion, 66(3), (2005), 216.

7 Desmond, S. Scott vd., Religious Development: How (And Why) Does Religiosity Change From Adolescence to Young Adulthood?, *Sociological Perspectives* , Vol. 53, No. 2, (2010), 249

edicilikleri konusunda daha fazla kafası karışık görünürler ve kendilerini değerlendirmek için dış kaynaklara daha fazla güvenmek zorunda kalırlar.

Kimlik gelişimi toplumdaki değişimlere ve ilişkilerdeki yeniliklere açıktır. Kişisel deneyimler ve sosyal değişimler nedeniyle bireysel kimlik zamanla değişebilir. Kimliğe yeni şeyler sürekli eklenirken bazıları da atılmaktadır.[8] Temel kimlik süreci yaşanan krizler boyunca aynı kalsa da, "elde edilen kimlik" kişinin yaşamı boyunca sürekli yeni haller alarak gelişmeye devam eder.[9] Kimlik gelişimine etki eden önemli faktörlerden biri de dindir. Kimlik gelişiminin en hızlı olduğu gençlik döneminde dini bağlılıkların kimlik gelişimine etkisi mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Gençlerin kimliğini meydana getiren diğer yapıların yanında dinin bireyin kimlik gelişimindeki rolü nedir? sorusu ilk etapta cevabını aramamız gereken sorudur. Erikson ergenliği, gençlerin dünyadaki yerlerini belirlemeye çalıştıkları bir kriz zamanı olarak nitelendirmiştir. Bu sürecin önemli bir bileşeni, kişinin dünya görüşünü formüle eden bir inanç sisteminin varlığını kabul etmektir. Din, bu tür inançların kaynağını oluşturur.[10] Din, Erikson tarafından kimliğin önemli bir bileşeni olarak ifade edilmesine rağmen bunu destekleyen daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Kaplan[11] dindarlık ve kimlik durumunu ele alan araştırmaları değerlendiği çalışmasında mevcut kanıtlar ışığında bakıldığında bu ilişkinin karmaşık olduğunu belirtmiştir. Zira ona göre bu çalışmalardan çelişkili sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunun muhtemel nedenlerinden biri, bu alanda yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalardır. Daha iyi bir sonuç elde etmek için, iyi tanımlanmış bir popülasyonla daha ince ayarlanmış çalışmalara ihtiyaç vardır. Din ve kimlik oluşumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğu, diğer dini gelenekleri dışarıda bırakarak Yahudi-Hıristiyan geleneğe odaklanmıştır. Kaplan'a göre din ve kimliğe ilişkin daha önceki bulgular ışığında, bu olgunun Müslüman ergenler arasında araştırılması din ve kimlik gelişimi arasındaki ilişkiyi anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Dindarlığın nasıl tanımlandığına bakılmaksızın, ergenlerin dini deneyimlerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması, bu dönemde meydana gelen

8 James E. Marcia, *Identity in Adolescence*. In J. Adelson, Handbook of Adolescent Psychology (pp. 159-187). (1980), New York: Wiley, 159

9 Marcia, *Identity in Adolescence*, 160

10 Richard Davis, & Lisa Kiang, Religious Identity, Religious Participation, and Psychological Well-Being in Asian American Adolescents. *Journal of Youth Adolescence,* 45, (2016), 533.

11 Hasan Kaplan, *Relationship Between Religion and Identity Development: A Study of Second Generation American Muslim Adolescents.* Doktora Tezi. Syracuse University, (2005), 26

kimlik gelişimi göz önüne alındığında önemlidir.[12] Kimlik süreci ne ergenlikle başlar ne de ergenlikle biter. Bebeklik dönemindeki özne-nesne farklılaşmasıyla başlar ve ömür boyu devam eder.[13] Kişinin dini duruşuyla ilgili bu seçim dönemi, Fowler'ın inanç gelişimi teorisinde Yapay - Geleneksel inanç aşamasına denk gelmektedir.[14] Yapay - Geleneksel inanç, orta çocuklukta görülen Tanrı'nın evrende bir adalet gücü olarak görüldüğü, iyilik yapanları mükâfatlandıran, kötülük yapanları cezalandıran Mitsel - Literal inancın aksine, Tanrı'ya ilişkin kişisel bir bakış açısına sahip olmayı ifade eder. Bu daha kişisel Tanrı görüşüne geçiş, ergenin dini bağlılığındaki değişim olasılığının yanı sıra kimlik gelişimindeki genel gelişimle birleştiğinde, dindarlıkta gelişimsel farklılıklara yol açabilir.[15]

Çocukluk ve erken ergenlik döneminde dine yönelim, dini bağlılık geliştirme ve ibadete katılım büyük ölçüde aile merkezlidir. İleri yaşlarda bu odak noktası tamamen değişmese de bireye doğru evrilir ve bireyin tercihlerinde ve yönelimlerinde akranlar daha belirleyici hale gelir.[16] Bu çerçeveye bağlı olarak gençlerin dinle ilişkisini şekillendiren çeşitli faktörlerden bahsetmek mümkündür. Chaudhury ve Miller,[17] bir grup Müslüman göçmen ergenle yaptığı görüşmelerde dini kimlik oluşum sürecini kolaylaştıran temel faktörleri şöyle sıralamıştır: 1. *Aile ve sevdikleriyle açık iletişim.* Dini kimlik oluşumunda kilit rol oynayan birçok faktör var gibi görünse de, en önemli faktör bireyin ebeveynleri, kardeşleri ve sevdikleriyle rahatça konuşup tartışabileceği açık bir ortam olmasıdır. Ergenler kaygıları tartışıp kendi fikirleri paylaşarak, kendi kişisel inançlarını daha da geliştirebilir ve manevi yoluna devam edebilir. Burada özellikle annenin rolü önemlidir. 2. *Akranların etkisi ve katkısı.* Arkadaşların sosyal desteği de çok önemlidir, çünkü ergenler ebeveynlerine bazı kişisel sorunlarını konuşmakta tereddüt ederler. Özellikle aile içinde iletişimde açıklık konusunda eksiklik olduğunda, arkadaş gruplarının önemi artar.

12 Richard Davis, & Lisa Kiang, Religious Identity, Religious Participation, and Psychological Well-Being in Asian American Adolescents. *Journal of Youth Adolescence,* 45, (2016), 533

13 Marcia, *Identity in Adolescence*, 160

14 James W. Fowler & Mary Lynn Dell, Stages Of Faith From Infancy Through Adolescence Reflections On Three Decades Of Faith Development Theory, The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence, Ed.: Eugene C. Roehlkepartain, (2006)

15 Davis & Kiang, Religious Identity, Religious Participation, and Psychological Well-Being in Asian American Adolescents, 533

16 Anna Lopez,vd. A longitudinal study of religious identity and participation during adolescence. *Child Development,* 82, (1980), (2011), 1298

17 Sadia Chaudhury & Lisa Miller, Religious Identity Formation Among Bangladeshi American Muslim Adolescents. *Journal of Adolescent Research,* 23(4), (2008), 397-403

3*. Güvenli sığınaklar.* Güvenli sığınaklar, ergenin kendini "bağlı" hissettiği veya kişisel inançlarını ifade edip geliştirebildiği yerlerdir ve ergenin kendine özgü dini kimliğinin oluşumunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sığınaklar Müslüman öğrencilerin her düzeyde kurduğu kulüp ve derneklerdir. 4*. Namazın önemi.* Namaz, İslam'ın beş temel esasından biridir. Müslümanların belirtilen zamanlarda günde beş defa namaz kılmaları gerekir ve bu namaz belirli zamanlarda kılınır. Bu gençlere dini bağlılıklarını nasıl devam ettirdikleri sorulduğunda, ergenlerin çoğu namazın inançlarındaki önemini vurgulamıştır. Namaz kadar sıklıkla yapılmasa da oruç, kurban, zekât gibi ibadetlerin dini bağlılıkların yönelimine ve biçimlendirilmesine etkisi yadsınamaz.

Göç ve Dini Kimlik Gelişimi

Ergenler, kendilerini bağlılık yoluyla özdeşleştirdikleri, önem derecelerine göre farklılaşan çeşitli kolektif kimlikler inşa ederler. Sosyal kategorilerin ve sosyal rollerin çokluğu göz önüne alındığında, ergenler çeşitli boyutlarda birden fazla sosyal kimlik geliştirebilir. Bu nedenle, ergenler belirli bir grup üyeliğine daha fazla bağlı olabilir ve bu da kimlik hiyerarşisinde ona daha yüksek belirginlik kazandıracaktır. Müslüman ergenlerin kimliği birden fazla bileşenden oluşabilir: dini (Sünni, Şii Müslüman), etnik veya kültürel arka plan (Türk, Pakistanlı) ve ulusal (Alman, Amerikan).[18] Göçmenler arasında yapılan araştırmalar, Müslüman kimliği ile etnik kimlik arasında sıklıkla güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.[19] Dini aidiyet ile etnik köken arasındaki bu tarihsel bağ, ergenlerin etnik kökenleriyle özdeşleşme derecelerinin dini bağlılık düzeyleriyle ilişkili olması muhtemeldir. Gençler etnik ve kültürel geleneklerini keşfetmeye başladıkça, bu geleneklerin dindarlık düzeylerini ve dini inanç ve uygulamaları ne ölçüde önemsediğini öğrenirler.[20] Örneğin, İran kökenli birçok genç kaçınılmaz olarak Şiiliğin kültürlerinde, değerlerinde ve geleneklerinde oynadığı güçlü rolü fark edecektir. Bununla birlikte, etnik ve dini kimlik arasındaki bağlantının zayıf olduğu bazı Asya toplumlarında (örneğin, Çinliler) bu bağın daha az belirgin olması mümkündür.

18 Madiha Tahseen, *A multidimensional examination of collective identity among Muslim American adolescents*. Doctoral Thesis. Baltimore: Unıversity of Maryland Baltimore County, (2013), 18

19 Kaplan, *Relationship Between Religion and Identity Development: A Study of Second Generation American Muslim Adolescents,* 133-134

20 Lopez,vd. A longitudinal study of religious identity and participation during adolescence, 1299

Son zamanlarda Müslüman göçmenler üzerinde yapılan bazı çalışmalar dinin kimlik oluşumu üzerindeki etkisine dair bazı veriler sağlamaktadır.[21] Bu araştırmalarda bazı göçmen topluluklar, kimliğini dini temeller üzerinden daha fazla vurgularken, diğerleri etnik kimliğe vurgu yapar. Irk, etnik köken veya milliyet gibi kimlik biçimlerinin yerine, bazı bireylerin ve toplulukların neden dini kimliklerini daha fazla vurgulayıp öne çıkardıkları konusunda çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Peek[22] bunları şöyle sıralamıştır: Bunlardan *birinci* görüşe göre, göçün kendisinin genellikle dindarlaştırıcı bir deneyim olduğuna dair düşüncedir. Göçmenler yeni bir ülkeye gelişlerinden kaynaklanan yabancılaşmaya ve karışıklığa sık sık dine dönerek tepki verirler. Uyum sorunlarını çözmek amacıyla, dini kurumlar kurarlar ve bu yeni toplumda daha önce aşina oldukları sosyal ve kültürel faaliyetleri yeniden tesis ederler. Sonuç itibariyle göçmenler belki de geldikleri yerlerde olmadıkları kadar dine bağlanabilmekte kendisini din üzerinden daha fazla ifade edebilmektedir. Dinin kimlik için neden önemli bir temel olduğuna ilişkin açıklamalardan *bir diğeri*, dinin toplumda oynadığı işlevler ile ilgilidir. Göçmenler manevi ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra, dini kuruluşlar aracılığıyla, bir topluluğun üyesi haline gelerek bunun meydana getirmiş olduğu ekonomik fırsatlar, eğitim olanakları ve arkadaşlık ilişkileri gibi birtakım psikolojik ve sosyal fayda elde ederler. *Üçüncü* görüş, dini kimlik ve aidiyetlerin, yabancı olmanın neden olduğu gerginlikleri hafifletmeye hizmet ettiğini ve bireyin sosyal izolasyonun üstesinden gelmesine yardımcı olduğunu savunmaktadır. *Son olarak* Batı toplumlarının laik koşullarında din giderek daha az kabul gördüğünden, dindar insanlar kendi geleneklerinin bilincinde olurlar ve genellikle bu inançları, değerleri ve davranışları sürdürmeye daha kararlı olurlar. Toplum bir düşünceye karşı direndikçe insanlar kendi kimliklerini belirleyen kültürel öğelere daha fazla sarılırlar. Özetle, çeşitli nedenlerden ötürü, birçok birey için din, bireyi meydana getiren kimlikler hiyerarşisinde önemli bir örgütleyici faktör olmaya devam etmektedir.

Müslüman göçmenler üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde, ergenlerin dini kimlik gelişiminin çeşitli faktörlere bağlı olduğu görül-

21 Jean S. Phinney, Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. *Psychological Bulletin,* 108(3), (1990), 499-514; Susan Lee, Determinants of identity: the influence of generational status, religiosity, and school context on immigrant identity in Europe, *International Review of Sociology*, 29:3, (2019), 446-463; Wim Meus, The Study of Adolescent Identity Formation 2000–2010: A Review of Longitudinal Research, *Journal of Resarch on Adolescence*, (2011), 75-94.

22 Lori Peek, Becoming Muslim: The development of a religious identity. Sociology of Religion, 66(3), (2005), 218-219

mektedir. Söz konusu araştırmalar ışığında bu faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Aile ve akran etkileri.

Başta Erickson olmak üzere birçok çalışmada ergenlik dönemiyle birlikte ebeveynlerin çocukları üzerindeki etkisinin azaldığı belirtilmektedir.[23] Çocuklar ergenliğe girerken, sosyal çevrelerinin doğasında da değişiklikler olur. Genel olarak, arkadaşlarla geçirilen süre önemli ölçüde artar; ergenler aile üyelerine kıyasla akranlarıyla daha fazla zaman geçirirler.[24] Bununla birlikte dindar ailelerde yetişen gençlerin dini pratikler ve bağlılıklar konusunda daha hassas oldukları belirtilmiştir.[25] Yukarıda da ifade edildiği gibi aile bireyleriyle oluşturulacak sağlıklı iletişim dini bağlılıklarına ve arkadaşlık seçimlerine de yansıyacaktır. Ebeveynlerin ergenler üzerindeki bu önemli etkisiyle birlikte bazı göçmen gençler üzerinde yapılan araştırmalarda ergenlerin ailelerinin dine bakışları ile kendi dindarlıkları arasında bir ayrım yaptıkları görülmektedir. Bu gençlerin ebeveynlerinin değerlerini ve geleneklerini reddetmeden, kendi İslam anlayışlarını ve uygulamalarını geliştirdikleri ifade edilmektedir.[26] Özellikle ikinci kuşak göçmenler kültürel değişim ve kuşak farkından dolayı ebeveynlerini eleştirmekte, içinde yaşadıkları toplumun normlarını bilmediklerini ifade etmektedir.[27] Ayrıca, inançların ve düşüncelerin biçimlendiği bu dönemde, ergenler sosyal arkadaşları ve diğer vesilelerle kendi inançları dışındaki inanç sistemleriyle tanışmaktadır. Diğer inançlara ve felsefelerle tanışma, bu ergenleri inanç, Tanrı ve din hakkındaki kişisel görüşlerini incelemeye zorlar.[28]

23 Maykel Verkuyten, vd., Multiple Identities and Religious Transmission: A Study Among Moroccan-Dutch Muslim Adolescents and Their Parents. *Child Development*, 83(5), . (2012); Robert E. Slavin, *Educational Psychology Theory and Practice*, Eighth edition, 1986, Boston

24 Slavin, *Educational Psychology Theory and Practice,* 89

25 Blerim Ciroka, *İngiltere'de Yaşayan Arnavut Gençlerin Dini Kimlikleri, İnanışları, Yönelişleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , 2006 Marmara ilahiyat, İstanbul, 65

26 Danielle Dunand Zimmerman, Religiosity as an Identity: Young Arab Muslim Women in the United States and France. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 34: (2015), 67

27 Chaudhury & Miller, Religious Identity Formation Among Bangladeshi American Muslim Adolescents, 391; Verkuyten, Religious Fundamentalism and Radicalization Among Muslim Minority Youth in Europe, 1580

28 Chaudhury & Miller, Religious Identity Formation Among Bangladeshi American Muslim Adolescents, 392

2. Yaşanan siyasi, sosyal gelişmeler

Göçmen ergenler üzerinde yapılan araştırmaların birçoğunda İslam coğrafyasında yaşanan gelişmelerin takip edildiği, bu gelişmelerin göçmenlerin dini yönelimlerine etki ettiği görülmektedir. Peek[29] tarafından 11 Eylül olaylarının hemen ardından yapılan araştırmada gençlerin dini kimliklerine bağlılık düzeylerinin arttığı belirtilmiştir. Müslüman öğrenciler bu olaylardan sonra kendilerine dini inançları konusunda çok soru sorulduğunu ve arkadaşlarından gelen bu sorulara cevap verebilmek için, Kuran ve diğer dini kaynakları incelemek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun zamanla ebeveynlerinden öğrendikleri geleneksel dinden uzaklaşarak "gerçek" İslam'ı öğrenmeye yönelttiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, 11 Eylül olayları ve Irak'ın işgali gibi siyasi olaylar, birçok Müslüman'ın dini kimliklerini güçlendirmesine, İslam hakkında daha fazla bilgi edinmesine neden olmuştur.[30] Benzer şekilde Haddad,[31] ABD'de ikinci nesil ergen ve genç Müslümanlar arasında yeniden İslamlaşma sürecinin, 11 Eylül sonrasında hissedilen baskı sonucunda hızlandığını belirtmektedir.

3. Yabancı düşmanlığı ve dışlanma

Batı toplumlarında Müslümanlara yönelik artan düşmanlık nedeniyle göçmen Müslümanların dini kimliklerine normalden daha fazla değer verdikleri ve öne çıkardıkları anlaşılmaktadır. Müslümanlar için önemli olan bazı dini sembol ve değerlerin yasaklanması (ör. cami ve başörtüsü) ve yapılan saldırılar (Peygamber karikatürleri) dini kimliklerin daha fazla savunulmasını beraberinde getirmektedir. Hollanda'da gençler üzerinde yapılan bir araştırma bu durumu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Hollanda toplumu göçmenlere ve etnik çeşitliliğe oldukça reddedici ve asimile edici bir tutum içerisinde olan ülkelerden birisidir. Hollanda'da Müslümanlar, Hollanda normları ve değerleriyle uyuşmayan, Hollanda toplumunda sosyokültürel entegrasyonun önündeki bir engel olarak sunulmaktadır. Bu durumun dini aidiyet bilincini pekiştirdiği anlaşılmaktadır.[32] Bir başka çalışmada, medyanın olumsuz yaklaşımıyla pekiştirilen ırkçılık ve dışlanmanın Fransa'da İslamlaşma sürecine nasıl yol açtığını

29 Peek, Becoming Muslim: The development of a religious identity, 239

30 Syed Ali, Why here, why now? Young Muslim women wearing hijab. The Muslim World, 95, (2005), 520

31 Yazbeck Haddad, The post 9/11 hijab as icon, *Sociology of Religion,* 68(3), (2007), 253

32 Verkuyten, Religious Fundamentalism and Radicalization Among Muslim Minority Youth in Europe, 1579.

ortaya koymaktadır. Araştırmada kendini Müslüman olarak tanımlayan göçmenlere yapılan baskıların, grup dayanışmasını ve aidiyet duygularını beslediği belirtilmiştir.[33] Buna benzer çalışmalar göstermektedir ki Müslüman azınlığa yapılan baskılar ve dışlama dini aidiyetleri artırmaktadır. Daha özgürlükçü toplumlarda yaşayan göçmenlerin bağlılıkları ise zayıflamaktadır.[34]

Bu temel faktörlerin yanında dini kimlik gelişimine eden başka etkenlerden de bahsedilmiştir. Bunlardan biri din eğitimine erişim ve alınan eğitimin niteliğidir.[35] Ciroka İngiltere'de yaşayan Arnavut Müslüman ergenler üzerinde yaptığı araştırmada, bu gençlerin Müslüman olmalarına rağmen dini pratikler konusunda yeterince hassas davranmadıklarını belirtmiştir. Buna sebep olarak da ergenlerin yeterli din eğitimi almamaları gösterilmiştir. İngiltere'de Müslümanlar yeterli İslam din eğitimine erişememektedir. Birçok Avrupa ülkesinde devlet tarafından verilmeyen din eğitimi Müslüman topluluklar tarafından kurulan bazı dernek ve mescitler aracılığıyla sağlanmaktadır. Ancak buralarda verilen din eğitiminin yeterli ve sağlıklı olmadığı belirtilmiştir.[36] Dini kimliği belirleyen bir başka etken ise orada kalınan süre ve doğum yeri değişkenidir. Buna göre ikinci nesil gençler birinci nesle göre kendisini daha fazla çoğul kimlikle ifade etmektedir. İkinci nesil göçmen ergenler Batı kültürünün altında yatan değerleri ve süreçleri özümseme eğilimindedir. Ancak bu onların kendi dini ve kültürel kimliklerinden vazgeçtikleri anlamına gelmemektedir.[37] Bazı araştırma bulguları dini bağlılıkların etnik kimliğe göre de farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.[38] Amerika'da yapılan bir araştırmada Afro- Amerikalı ergenlerin diğer etnik gruplara göre en dindar grup olduğu belirtilmiştir. Katolik, Protestan ve İslam gibi farklı dini gelenek-

33 Emmanuelle Santelli, Being Muslim after 9/11: The experience of second generation Arab Muslims in France, Diversité Urbaine, 8(2), (2008), 158

34 Phillip Connor, Contexts of immigrant receptivity and immigrant religious outcomes: the case of Muslims in Western Europe, *Ethnic and Racial Studies*, 33:3, (2010), 395

35 Ciroka, *İngiltere'de Yaşayan Arnavut Gençlerin Dini Kimlikleri, İnanışları, Yönelişleri,* 65

36 Cemil Oruç, İngiltere'de okul öncesi ve ilköğretim okullarında resmî din eğitimi: "Müslüman Okulu" örneği. Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities, 1, (2017), 58

37 Göksel Göker, Göç, *Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013, Fırat İlahiyat, 220; Kaplan, *Relationship Between Religion and Identity Development: A Study of Second Generation American Muslim Adolescents,* 133

38 Pamela King, Chris J. Boyatzis, Religious and Spiritual Development, In Handbook of Child Psychology and Developmental Science, (2015), 1001-1002

lere bağlı Afro-Amerikalı ergenlerin yaşamında ibadethanelerin önemli bir rolü olduğu tespit edilmiştir. Asyalı Amerikan ergenler en az dindar gurup olmasına rağmen bazı ergenlerin hayatında dindarlık kültürel aidiyetin bir aracı olabilmektedir.[39] Yine bazı araştırmalar dini kimliği yüksek Müslüman azınlık gençliğinin ev sahibi kültürden aktif olarak uzaklaştığını göstermektedir. Bu analizlerde dini kimliğin güçlü olan göçmenlerin, etnik kültüre bağlılığının arttığı ve ev sahibi kültürden ayrışmanın daha da hızlandığı vurgulanmaktadır.[40] İbadetlerin, özellikle de namazın dini kimliğin inşasındaki rolü diğer önemli bir faktördür.[41]

Sonuç

Dini kimlik gelişimi üzerine yapılan araştırmaların incelendiği bu çalışma, kişisel ve sosyal kimliğin temeli olarak dinin devam eden önemini göstermektedir. Giderek sekülerleşen günümüz dünyasında dinin kimlik gelişimindeki rolünün beklenenin aksine hala önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Dahası, bu araştırma, dini kimliğin statik olmadığını, aksine dini kimlik oluşumunun dinamik ve devam eden bir süreç olduğunu göstermektedir. Genel olarak Avrupa'da Müslüman gençliği ve kimliği üzerine yapılan çalışmalar, dini bağlılığın etnik ve ulusal kimlikleri belirleme eğiliminde olduğunu ve Müslüman kimliğinin diğer kimliklerin üzerinde birincil kimlik olma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Birinci ve ikinci nesil Müslüman göçmenlerin genel olarak geldikleri yere göre dini bağlılıklarının daha fazla olduğu, dini kimliklerini genellikle bireysel kimliklerinin önemli ve birleştirici bir parçası olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Müslüman gençler arasında dini ve etnik kimlik arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu söylenebilir. Dini aidiyetleri güçlü olan Müslüman gençlerin aynı zamanda güçlü etnik bağlara da sahip olma olasılıkları yüksektir. Diğer taraftan ikinci kuşak Müslüman göçmenlerin anne ve babalarına kıyasla yaşadıkları ülkeye daha güçlü bağlarla bağlı oldukları, dini ve etnik kimliklere ise daha az bağlı oldukları görülmüş-

39 Benzer bir araştırma için ayrıca bakınız; Lopez,vd. A longitudinal study of religious identity and participation during adolescence, 1298

40 Radosveta Dimitrova ve Arzu Aydinli-Karakulak, Acculturation orientations mediate the link between religious identity and adjustment of Turkish-Bulgarian and Turkish-German adolescents, *SpringerPlus* (2016), 1021; Maykel Verkuyten, vd., Multiple Identities and Religious Transmission: A Study Among Moroccan-Dutch Muslim Adolescents and Their Parents. *Child Development*, 83(5), (2012), 1531

41 Muhammed Arıcan, Ramazan Bulut, Avrupa'da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* , 3 (2), (2020), 78; Chaudhury & Miller, Religious Identity Formation Among Bangladeshi American Muslim Adolescents, 403.

tür. Son olarak Müslüman gençlerin yaşadıkları ülkeye bağlılıkları ve sahiplenme durumlarının, diğer azınlık gençleriyle karşılaştırıldığında çok daha düşük olduğu gözlenmiştir.

Dini kimlikler, diğer insanlar, toplum ve kurumlar tarafından tanınmasına, kabul edilmesine veya reddedilmesine paralel olarak, sosyal hayatımızdaki bireyler tarafından da aktif olarak biçimlendirilmektedir. Gençlerin kimlik gelişiminde yukarıdaki faktörlerin dışında, aile yapıları ve akran çevresinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yüksek dini aidiyetlere sahip gençlerin ebeveynlerinin de dindar oldukları ve arkadaş çevresinin de dini kimliklerine önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. İkinci nesil gençlerin özellikle Müslüman kimliğine yapılan saldırı ve dışlamalar nedeniyle dini kimliklerine giderek daha da bağlandıkları ve ebeveynlerinden farklı bir dini bakış açısı geliştirdikleri, dini konuları daha fazla araştırdıkları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Anna Lopez,vd. A longitudinal study of religious identity and participation during adolescence. *Child Development,* 82, (1980), (2011), 1297-1309.

Blerim Ciroka, *İngiltere'de Yaşayan Arnavut Gençlerin Dini Kimlikleri, İnanışları, Yönelişleri,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , 2006 Marmara ilahiyat, İstanbul.

Cemil Oruç, İngiltere'de okul öncesi ve ilköğretim okullarında resmî din eğitimi: "Müslüman Okulu" örneği. Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities, 1, (2017), 55–87.

Danielle Dunand Zimmerman, Religiosity as an Identity: Young Arab Muslim Women in the United States and France. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 34: (2015), 51– 71

Desmond, S Scott vd. Religious Development: How (And Why) Does Religiosity Change From Adolescence to Young Adulthood?, *Sociological Perspectives* , Vol. 53, No. 2, (2010), pp. 247-270

Emmanuelle Santelli, Being Muslim after 9/11: The experience of second generation Arab Muslims in France, Diversite Urbaine, 8(2), (2008), 135–162.

Filiz Orhan, *Ergenlerin Dini Kimlik Kazanmalarına Sosyal Öğrenmenin Etkis*i, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, (2014).

Göksel Göker, Göç, *Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013, Fırat İlahiyat.

Hasan Kaplan, *Relationship Between Religion and Identity Development: A Study of Second Generation American Muslim Adolescents.* Doktora Tezi. Syracuse University, (2005)

Henri Tajfel, Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, (1982), 1-39.

James E. Marcia, *Identity in Adolescence*. In J. Adelson, Handbook of Adolescent Psychology (pp. 159-187). (1980), New York: Wiley.

James W. Fowler & Mary Lynn Dell, Stages Of Faith From Infancy Through Adolescence Reflections On Three Decades Of Faith Development Theory, The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence, Ed.: Eugene C. Roehlkepartain, (2006)

Jane Kroger, *Identity Development: Adolescence through adulthood*. California: Thousand Oaks. (2007)

Jean S. Phinney, Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. *Psychological Bulletin,* 108(3), (1990), 499-514.

Jean S. Phinney, vd., Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. Journal of Social Issues, 57(3), (2001), 493- 510.

Jill W.Sinha, vd., Adolescent risk behaviors and religion: Findings from a national study. *Journal of Adolescence*, 30, (2007), 231-249.

Karen Leonard, *İmmigrant Faiths, Transforming Religious Life İn America*, Altamira Press, 2005, Oxford, New York.

Lori Peek, Becoming Muslim: The development of a religious identity. Sociology of Religion, 66(3), (2005), 215–242.

Madiha Tahseen, *A multidimensional examination of collective identity among Muslim American adolescents*. Doctoral Thesis. Baltimore: Unıversity of Maryland Baltimore County, (2013)

Maykel Verkuyten, Religious Fundamentalism and Radicalization Among Muslim Minority Youth in Europe. *European Psychologist* (2018), 23(1), (2018), 21–31.

Maykel Verkuyten, vd., Multiple Identities and Religious Transmission: A Study Among Moroccan-Dutch Muslim Adolescents and Their Parents. *Child Development*, 83(5), (2012), 1557-1590.

Muhammed Arıcan, Ramazan Bulut, Avrupa'da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* , 3 (2), (2020), 66-80.

Pamela King, Chris J. Boyatzis, Religious and Spiritual Development, In Handbook of Child Psychology and Developmental Science, (2015), 975-1021.

Paul Vermeer ve Johannes Van der Ven, Religious Identity Formation: An Educational Approach, *International Journal of Education and Religion*, (2001), pp. 107-125.

Phillip Connor, Contexts of immigrant receptivity and immigrant religious outcomes: the case of Muslims in Western Europe, *Ethnic and Racial Studies*, 33:3, (2010), 376-403,

Radosveta Dimitrova ve Arzu Aydinli-Karakulak, Acculturation orientations mediate the link between religious identity and adjustment of Turkish-Bulgarian and Turkish-German adolescents, *SpringerPlus* (2016) 5:1024

Richard Davis, & Lisa Kiang, Religious Identity, Religious Participation, and Psychological Well-Being in Asian American Adolescents. *Journal of Youth Adolescence,* 45, (2016), 532-546.

Robert E. Slavin, Educational Psychology Theory and Practice, Eighth edition, 1986, Boston

Sadia Chaudhury & Lisa Miller, Religious Identity Formation Among Bangladeshi American Muslim Adolescents. *Journal of Adolescent Research,* 23(4), (2008), 383-410.

Susan Lee, Determinants of identity: the influence of generational status, religiosity, and school context on immigrant identity in Europe, *International Review of Sociology*, 29:3, (2019), 446-463,

Syed Ali, Why here, why now? Young Muslim women wearing hijab. The Muslim World, 95, (2005), 515–528.

Tariq Modood, Moderate secularism, religion as identity and respect for religion. The Political Quarterly, 81(1), (2010), 4–14

Ümit Morsünbül, Ergenlikte Kimlik Gelişimini Açıklayan Yaklaşımlar/Modeller: Ergen Ruh Sağlığı Açısından Sonuçları, *Çocuk ve ergenlik ruh Sağlığı Dergisi*, (2). (2010)

Wim Meus, The Study of Adolescent Identity Formation 2000–2010: A Review of Longitudinal Research, *Journal of Resarch on Adolescence*, (2011), 75-94.

Yazbeck Haddad, The post 9/11 hijab as icon, *Sociology of Religion,* 68(3), (2007), 253–267

İLAHİYATIN GÖZÜNDEN (SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE) GÖÇ (EDEN MÜLTECİLER): TÜRKİYE'DE İLAHİYAT ALANINDA SURİYELİ MÜLTECİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yunus Emre TEMİZ
İnönü Üniversitesi / Dr. Öğr. Üyesi
0000-0002-0663-8940
yemretemiz@gmail.com

Giriş

İnsan, göç ve tarih. Göç olgusuna atıfta bulunmaksızın insanlık tarihinden bahsetmek hemen hemen imkânsızdır. İnsanlık tarihi üzerinde böylesine bir etkiye sahip olan göç, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli sebeplerle ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak göç, "bir kişinin veya bir grup insanın, uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere giderek olağan ikamet yerlerinden uzaklaşması" şeklinde tanımlanmaktadır.[1] Süresi, yapısı ve nedenine bakılmaksızın insanların yer değiştirmesi sonucunu ortaya çıkaran nüfus hareketleri bu kapsamda değerlendirilmektedir.[2] Gönüllü veya zorunlu nedenler yer değiştirme hareketlerini ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin silahlı çatışmalar, doğal afetler, siyasal veya ekonomik sebeplerle insanlar doğup büyüdüğü toprakları terk etmektedir. Dolayısıyla, göç kavramının içine mülteciler, sığınmacılar, ekonomik göçmenler, düzensiz göçmenler ve çeşitli sebeplerle yerinden edilmiş insan grupları dâhil edilmektedir.[3]

Dünya çapında neredeyse her ülke göçten etkilenmiştir. Yakın tarihte özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında toplu nüfus hareketleri meydana gelmiştir.[4] 21. yüzyıla gelindiğinde sığınma maksatlı göç, bu yüzyılı şekil-

1 IOM, *Glossary on Migration* (Geneva: International Organization for Migration), 137; Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, ed. Bülent Çiçekli, çev. Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş. Ltd. Şti. (Cenevre: IOM Uluslararası Göç Örgütü), 22.

2 Göç İdaresi, *Türkiye ve Göç* (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014); Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*.

3 Göç İdaresi, *Türkiye ve Göç*.

4 Göç İdaresi, *Türkiye ve Göç*, 6-7.

lendiren önemli olaylardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Savaş, iç çatışma, siyasi çekişme, kamu otoritesinin uyguladığı ayrımcılık gibi nedenlerle insanlar farklı ülkelere göç etmektedir.[5] 2020 yılı sonu itibarıyla zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar sonucunda dünya genelinde 82,4 milyon insan zorla yerinden edilmiş durumdadır.[6] Çatışma, şiddet ve zulüm sebebiyle zorla yerinden edilen kişilerin sayısı küresel çapta rekor düzeylere ulaşırken; Türkiye dünyada en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke olmayı sürdürmüştür. Türkiye, yaklaşık 3,6 milyon kayıtlı Suriyeli mültecinin yanı sıra 320.000 kadar diğer uyruklardan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) ilgi alanına giren kişiye de ev sahipliği yapmaktadır.[7]

Arap ülkelerinde ortaya çıkan halk isyanları ve protestolar, Tunus ve Mısır'dan başlamak suretiyle bütün bölgeyi etkileyerek 15 Mart 2011 tarihinden itibaren Suriye'ye de sıçramıştır. Yaşanan çatışmalar nedeniyle ülke kaos ortamına sürüklenmiştir. Mart 2011'de Suriye'de başlayan Başkan Başar Esad rejimi karşıtı protestolar sonrasında yaşanan kaos ve ardından gelişen iç savaşın üzerinden bugün 11 yıl geçti. Suriye'deki kaos ortamı, dünya tarihinde yaşanan en ciddi mülteci akınlarından birine sebep oldu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre 24 Şubat 2022 itibari ile yalnızca beş komşu ülkeye ve Kuzey Afrika'ya sığınan ve kayıt altına alınan Suriyeli mültecilerin sayısı 5.694.961'dir. Bu rakam, BMMYK tarafından Mısır, Irak, Ürdün ve Lübnan'da kayıtlı 1.9 milyon Suriyeli, Türkiye Hükümeti tarafından kayıtlı 3.67 milyon Suriyeli ve Kuzey Afrika'da kayıtlı 31 binden fazla Suriyeli mülteciyi içermektedir.[8] Bu sayıya Avrupa'ya, Kanada ve ABD gibi ülkelere sığınan 1 milyon civarındaki Suriyeli eklenince, 2011 sonrasında ülkesinden kaçan Suriyelilerin sayısının en az 6.6 milyon olduğu anlaşılmaktadır.[9]

5 Güler Güneş Aslan - Fethi Güngör, "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18 (2019), 1602-1632.

6 UNHCR, *Global Trends Forced Displacement in 2020*, UNHCR Global Trends (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees The UN Refugee Agency, 2020).

7 UNHCR, "Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar", *UNHCR BM Mülteci Örgütü Türkiye* (2022).

8 UNHCR, "Syria Regional Refugee Response", Bilgilendirici Siteler, *Operational Data Portal Refugee Situations* (2022).

9 Mehmet Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler*, Durum Raporu (İstanbul: Konrad Adenauer Stiftung, 2019) (Konrad Adenauer Stiftung).

Tablo 1: Sığınma Ülkesine Göre Toplam İlgili Kişi

Sığınma Ülkesi	N	%
Türkiye	3.746.674	65.8
Lübnan	839.788	14.7
Ürdün	673.188	11.8
Irak	256.006	4.5
Mısır	136.727	2.4
Diğer (Kuzey Afrika)	42.578	.7

(Kaynak: UNHCR, 2022)

Mart 2011'de başlayarak Suriye'de yaşanan insani krizin büyümesi sonucunda Türkiye'nin sınır bölgesinde hareketlilik meydana gelmiştir. 300-400 kadar Suriye vatandaşının, 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay İli Yayladağı İlçesindeki Cilvegözü sınır kapısına doğru hareketlenmesi Suriye'den Türkiye'ye yönelik ilk toplu nüfus hareketini oluşturmuştur. Bugün gelinen noktada Türkiye, 3.746.674 Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır.

Göç, çeşitli faktörler sebebiyle insanların olağan ikametlerinden uzaklaşmasıdır. Ancak göç insanların yalnızca fiziki yer değiştirmelerinden ibaret değildir. Göç eden insanlar ile göç edilen yerde yaşayan insanlar arasındaki etkileşim dikkate alındığında göçün çok boyutlu bir olgu olduğu ortaya çıkmaktadır. Göç olgusu din, siyaset, ekonomi, sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel yaşam başta olmak üzere bütün insani süreçleri içinde barındıran çok yönlü bir olaydır. Bu durum göç ile ilgili çalışmaların farklı disiplinlerde yer almasını beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda göç sosyal bilimler, eğitim bilimleri, sağlık bilimleri alanında yürütülen çalışmalara konu olmaktadır. Bu çalışma kapsamında da Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları değerlendirilerek bu çalışmaların profili ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı 2011 yılından itibaren Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarını değerlendirmektir. Bu çerçevede ilgili araştırmalar konularına göre temalandırılmakta, yöntem ve bulguları yönünden değerlendirilmektedir.

1.TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER VE SIĞINMACILAR

Karpat, bugünkü Türkiye nüfusunun en azından yüzde 30-35'inin göçmen, göçmen çocukları ve torunlarından oluştuğunu ileri sürmektedir.[10] Türkiye nüfusunun yarısından biraz azına tekabül eden bu sav abartılı gelebilir. Dünya genelinde hemen hemen her ülkenin göçten etkilendiği aşikârdır. Bunun yanı sıra bazı ülkelerin jeostratejik konumları itibarıyla göç güzergâhı üzerinde yer almaları göç yoğunluğuna sebebiyet verebilir. Türkiye'nin coğrafi konumunun - kıtalar arası köprü vazifesi- yanı sıra dini ve kültürel yapısı göz önüne alındığında, aslında hatırı sayılır bir nüfusunun göçle şekillenmiş olabileceği savı pekte abartılı görünmemektedir. Türkiye nüfusunun üçte birinin göçle ilişkilendirilmesi, göçün her boyutuyla ele alınmasını zaruri hale getirmektedir.

Göçe atıfta bulunmaksızın bir Türkiye tarihinden bahsedilmesi pek mümkün görünmemektedir. Günümüz Türkiye'sinin biçimlenmesinde ve yapı taşlarının oluşmasında göç dalgaları önemli rol oynamıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde Türkiye büyük bir yeni göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Arap Baharıyla birlikte Suriye'nin kaos ortamına sürüklenmesiyle ilk olarak sadece 300-400 kadar Suriye vatandaşı 2011 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Bugün gelinen noktada Suriyeli ve diğer mülteciler dâhil olmak üzere Türkiye yaklaşık olarak 4 milyon kişiyle dünyada en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yapan ülke halinde gelmiştir.[11]

1.1.Göç ve İlişkili Kavramlar

Türkiye'deki bu devasa göç dalgası dikkate alındığında, göç ve ilişkili kavramlara açıklık getirmek ve çalışmanın konusu itibarıyla Türkiye'deki Suriyelilerin varlığını düzenleyen yasal ve hukuksal çerçeveyi gözden geçirmek önem arz etmektedir.

İnsanlık tarihi içerisinde önemli bir yeri olan *göç*, Uluslararası Göç Örgütü tarafından "bir kişinin veya bir grup insanın, uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde bir yerden başka bir yere giderek olağan ikamet yerlerinden uzaklaşması" şeklinde izah edilmektedir.[12] Silahlı çatışmalar, doğal afetler, siyasal veya ekonomik nedenler başta olmak üzere pek çok zorunlu ve gönüllü koşullar insanların yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Bu kapsamda göç kavramın içine mülteciler, sığınmacılar,

10 Kemal Karpat, "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, ed. Mehmet Murat Erdoğan - Ayhan Kaya (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 394.

11 UNHCR, "Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar" (2022).

12 IOM, *Glossary on Migration*, 137; Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 22.

ekonomik göçmenler, düzensiz göçmenler ve çeşitli sebeplerle yerinden edilmiş insan grupları dâhil edilmektedir.[13] Silahlı çatışmalar gibi zorunlu koşullar nedeniyle göç eden insanları tanımlayan ifadelerden biri *mülteci* kavramıdır. Uluslararası Göç Örgütü tarafından mülteci, "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu sebebiyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" olarak ifade edilmektedir. Göçle ilişkili kavramlardan bir diğeri *sığınmacılardır.*[14] Uluslararası Göç Örgütü tarafından *sığınmacılar*, "ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler kapsamında bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler." şeklinde tanımlanmaktadırlar.[15] Bu kapsamda yer verilmesi gereken bir diğer kavram *vatansız kişidir*. Vatansız kişi, 1954'teki *Vatansız Kişilerin Hukuki Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi* birinci maddesinde "herhangi bir devletin kanunlarının işleyişi çerçevesinde vatandaş olarak sayılmayan kişi" şeklinde belirtilmektedir.[16] Birleşmiş Milletlerin bu yaklaşımı uyarınca vatansız kişiler, "vatandaşlığın getirdiği haklardan, devletin sağladığı diplomatik korumadan, ikamet edilen devlette doğal olarak kalma hakkından ve seyahat etmesi halinde ülkeye dönüş hakkından mahrum olan kişilerdir".[17] Göçle ilişkili kavramlardan bir diğeri *geçici korumadır*. Geçici koruma, "menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür" şeklinde tanımlanmaktadır.[18]

13 Göç İdaresi, *Türkiye ve Göç*.

14 Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 43; UNHCR, *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2010), 14.

15 Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 49.

16 UNHCR, *Convention Relating to the Status of Stateless Persons* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2014), 6.

17 Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 62.

18 Uluslararası Göç Örgütü, *Göç Terimleri Sözlüğü*, 19.

1.2.Türkiye'deki Suriyelilerin Statüsü

Tunus'ta 2011 yılında başlayan ve kısa süre içerisinde diğer pek çok Arap ülkesine yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları aynı yılın Mart ve Nisan aylarında Suriye'ye de sıçramıştır. Yaşanan çatışmalar sebebiyle ülke kaos ortamına sürüklenmiştir. Suriye'deki güven ortamının kaybolmasıyla beraber binlerce Suriyeli ya ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmış ya da komşu ülkelere sığınmaya başlamıştır.

Nisan 2011 tarihinde 400 civarında Suriyeli bir grubun Cilvegözü Sınır Kapısına gelmesiyle birlikte Suriye'den Türkiye'ye göç başlamıştır. Her geçen gün daha fazla Suriye vatandaşının sığınmasıyla birlikte Türkiye bu sığınmacılara, yaşanan iç savaşın bitmesi neticesinde ülkelerine döneceklerini göz önünde bulundurarak "açık kapı politikası" uygulamış ve hiçbir ön koşul aranmadan "geçici koruma" sağlamıştır. Bu sığınmacılar Türkiye'de yasal olarak mülteci statüsünde kabul edilmemişlerdir. Mülteci değil de geçici koruma statüsünün sağlanması uluslararası hukuk teamülleri ve Türkiye'deki ilgili yasal çerçeveye dayanmaktadır.

Birleşmiş Milletler 1951 Cenevre Konvansiyonu'nda, "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ve siyasi düşünceleri sebebiyle zulme uğrayacağından haklı gerekçelerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişiler" mülteci olarak tanımlamaktadır.[19] Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1950 tarih ve 429 (V) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış ve 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Sözleşme'yi 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamıştır. 29 Ağustos 1961 tarihli ve 359 sayılı onayı uygun bulma kanunu ile Sözleşme'nin resmi Türkçe çevirisi, 5 Eylül 1961 tarih ve 10898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Onay belgeleri, 30 Mart 1962 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiştir. Türkiye, 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni 1961 tarihinde onaylamıştır. Ancak Cenevre'de, 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Sözleşme ilişik bir deklarasyonla birlikte onaylanmıştır. Türkiye Sözleşmeyi onaylarken, coğrafi sınırlama şerhi koymuş ve bu sınırlamayı bugüne dek de muhafaza etmiştir. Bu şerh:

19 UNHCR, *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees.*

Deklarasyon B) "İşbu Sözleşmenin tahmil ettiği vecibeler bakımından Cumhuriyet Hükümeti, 1 inci maddenin (B) fıkrasındaki '1 Ocak 1951 den evvel cereyan eden hâdiseler' ibaresini, '1 Ocak 1951 den önce Avrupa'da cereyan eden hâdiseler' şeklinde anlamaktadır."[20]

Böylece Sözleşme'nin 1. maddesine ilişkin bir beyanda bulunulmuş ve bu beyanla, Sözleşmeye coğrafi sınır kaydı konularak, Sözleşme'nin uygulanması Avrupa'da gerçekleşen olaylar sonucunda mülteci olan bireylerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca, Türkiye, Sözleşme'nin hiçbir hükmünün mülteciye "Türkiye'de Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde" yorumlanamayacağına ilişkin bir çekince koyarak Sözleşme'ye taraf olmuştur.[21]

Sözleşmeye düşülen bu coğrafi sınır şerhi sonucunda Türkiye sadece Avrupa'dan gelenlere mülteci statüsünü verirken Avrupa dışından gelen sığınmacılara geçici koruma statüsü sağlamaktadır. Getirilen bu şerh neticesinde Türkiye Avrupa dışından gelen sığınmacıları iç hukukta "şartlı mülteci" olarak tanımlamaktadır.[22] Türkiye'nin 1951 Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesinde, mülteci statüsüne coğrafi sınırlandırma koymuş olması sebebiyle Türkiye'deki Suriyeli göçmenler yasal olarak mülteci statüsünde değil, geçici koruma statüsü altındadır.

Suriye'deki iç çatışmanın zamanla daha da artarak devam etmesinin yanı sıra Türkiye'nin iç hukukunda göç temelli bir mevzuatının bulunmayışı nedeniyle var olan yasal düzenlemeler Suriye'den Türkiye'ye artarak devam eden göç noktasında ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmış ve Türkiye 11.04.2013 tarihinde 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu"nu kabul etmiştir.[23] Söz konusu kanun "mülteci" tabirini 1951 Cenevre Konvansiyonu'ndaki tarifiyle kabul etmekle beraber coğrafi deklarasyon kaydını da aynen içermektedir. Bu çerçevede Avrupa memleketlerinden Türkiye'ye gelen sığınmacılara "mülteci" statüsü verilirken, Avrupa memleketleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle memleket-

20 Resmi Gazete, Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun (Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun), *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme* 359 (29 Ağustos 1961), 5027.

21 Resmi Gazete, Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun, 5027.

22 Kenda Shaherhawasli - Elif Nur Güvençer, *Suriyeli Mülteciler Ve Türk Toplumu Arasındaki Uyum: Fırsatlar ve Tehditler*, Araştırma Raporu (İstanbul: Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, 2021) (Uluslararası Mülteci Hakları Derneği).

23 Resmi Gazete, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu), *Yabancılar ve Uluslararası Koruma* 6458 (04 Nisan 2013).

lerini terk etmek isteyen kişilere "şartlı mülteci" statüsünü vermiştir.[24] Bu kanunla belirlenen ve yeni bir statü olan "ikincil koruma" da mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak kişilere verilmiştir.[25]

Türkiye bulunduğu coğrafya nedeniyle bireysel ve kitlesel göçe maruz kalmaktadır. 2013 tarihli 6458 numaralı *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun*u ile yürürlüğe konan *mülteci*, *şartlı mülteci* ve *ikincil koruma* durumları bireysel göçle Türkiye'ye sığınan kişilere verilen statüleri ifade etmektedir. Ancak Türkiye, 2011 yılının Nisan ayından itibaren, Suriye'den ayrılmaya zorlanmış kişilerin ani gelişen kitlesel akınlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Suriye'deki durumun ciddiyetini koruması ve sığınmacıların ülkelerine güvenli dönüşlerine imkân verecek koşulların henüz sağlanamamış olması nedeniyle söz konusu yabancılara hiçbir ön koşul aranmadan 6458 sayılı kanunla "geçici koruma statüsü" sağlanmıştır. Daha önce Türkiye hukuk sisteminde yer almayan, kitlesel akın durumlarında sağlanacak "geçici koruma" sistemi Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kanuni dayanak kazanmıştır.[26] Geçici koruma statüsü 6458 numaralı Kanun'un 91. maddesinde tanımlanmaktadır. Bu kanun;

"Madde 91 - Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir."

Geçici koruma statüsü Türkiye'ye sığınan nüfusun fazlalığı nedeniyle yukarıda izah edilen bireysel statülerin tanınmasının imkânsızlaşması sonucunda ortaya çıkmıştır.[27] Geçici koruma, kitlesel akın olaylarında acil çözümler bulmak üzere geliştirilen bir koruma biçimidir. Geçici koruma, devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, belirli haklar sağlamayı hedefleyen pratik ve tamam-

24 Resmi Gazete, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 12037.

25 Resmi Gazete, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 12037.

26 Göç İdaresi, *Türkiye ve Göç*, 26-27.

27 Shaherhawasli - Güvençer, *Suriyeli Mülteciler Ve Türk Toplumu Arasındaki Uyum: Fırsatlar ve Tehditler*.

layıcı bir çözüm yoludur.[28] Türkiye, (i) açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul, (ii) geri göndermeme ilkesi, ve (iii) gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması olmak üzere geçici korumanın üç temel unsurunu yerine getirmekte ve Suriyelilere geçici koruma sağlamaktadır.[29]

Grafik 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Netice olarak Türkiye'deki Suriyelilerin varlığını düzenleyen yasal ve hukuksal çerçeve dikkate alındığında aslında "Suriyeli mülteciler" ifadesi doğru değildir. Türkiye'ye kitlesel akınla gelen Suriyelilere sağlanan koruma uluslararası literatüre göre "Geçici Koruma"dır. Ancak bu çalışmada Suriye'den Türkiye'ye göç ederek sığınan ve güvenlik ve koruma arayışında olan bu bireyler için galat-ı meşhur olan "Suriyeli mülteciler" ifadesi kullanılmaktadır.

1.3. Şimdiki Çalışma

Bu çalışmada Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları doküman incelemesi tekniğiyle incelenerek, İlahiyat alanındaki mülteci çalışmalarına dair bir durum değerlendirmesi gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda şimdiki çalışma, aşağıdaki sorular kapsamında şekillenmiştir.

a. Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıllara ve bilim dallarına göre dağılımı nedir?
b. Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarının bilim dallarına göre dağılımı nedir.

28 Göç İdaresi, *Türkiye ve Göç*.

29 Göç İdaresi Başkanlığı, "Geçici Korumanın Unsurları", Kurumsal, *T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı* (10 Nisan 2022).

c. Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarında hangi konulara yer verilmektedir.
d. Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarında hangi yöntemler takip edilmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır.[30]

1.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmanın verisini, Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları oluşturmaktadır. Araştırmaya YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanından araştırmanın konusu ve amacına uygun olan yüksek lisans ve doktora tezleri dâhil edilmiştir. Çalışma verileri, "Suriye", "Suriyeli", "Mülteci", ve "İltica" kavramları söz konusu veri tabanında aratılmak suretiyle elde edilmiştir. Yapılan tarama neticesinde, Suriye'den Türkiye'ye göçün başladığı 2011 yılından itibaren geçen yaklaşık 11 yıllık süre (Nisan 2011 – Nisan 2022) içerisinde 28 lisansüstü tez çalışması (26'si yüksek lisans, 2'si doktora) tespit edilmiştir.

İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları doküman incelemesi tekniğiyle incelenmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgular hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analizini içerir. Doküman incelemesi; dokümanlara ulaşma, onların orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma olmak üzere beş aşamada gerçekleştirilebilir.[31] Bu kapsamda çalışmada elde edilen veriler, nitel veri analizi yaklaşımlarından betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu yaklaşıma göre ulaşılan veriler daha önceden belirlenen başlıklar (temalar) altında özetlenir ve yorumlanır.[32]

30 Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013).

31 Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

32 Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2012); Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

1.2. Araştırmanın Ön Kabul ve Sınırlılıkları

Bilimsel çalışmalar konu, amaç ve yöntem açısından bazı ön kabul ve sınırlılıkları içerisinde barındırırdılar. Bu araştırmanın ön kabul ve sınırlılıkları şunlardır:

- Araştırma, Suriye'den Türkiye'ye göçün başladığı Nisan 2011 tarihinden çalışmanın yapıldığı Nisan 2022 tarihleri arasında Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yürütülen lisansüstü tez çalışmalarıyla sınırlıdır.
- Araştırma bulgularını oluşturan lisansüstü tez çalışmaları, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı üzerinden taranarak elde edilmiştir. Araştırmanın konusu ve amacına uygun tez çalışmalarına ulaşabilmek için söz konusu tarama "Suriye", "Suriyeli", "Mülteci" ve "İltica" kavramları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmacıların YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanına bütün tez bilgilerini doğru bir şekilde yükledikleri kabul edilmektedir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLARI

Çalışmanın bulgularını, Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yürütülen lisansüstü tez çalışmaları oluşturmaktadır. Bu kapsamda YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı taranarak araştırmanın konusu ve amacına uygun olan çalışmalar tespit edilmiştir.

3.1. Lisansüstü Tez Çalışmalarının Dağılımı

Araştırmada öncelikle Suriyeli mültecileri konu edinen çalışmalar sınıflandırılmaktadır. Bu çerçevede "Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıllara ve bilim dallarına göre dağılımı nedir?" şeklindeki araştırma sorusunun yanıtı aranmaktadır. Tablo 2'de lisansüstü tez çalışmalarının yıllara ve bilim dallarına göre dağılımı sunulmaktadır.

Tablo 2: Lisansüstü Tez Çalışmalarının Dağılımı

Bilim Dalı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Din Eğitimi										1	2		3
Din Psikolojisi				1				1	4		2	1	9
Din Sosyolojisi							1		4	3	4	1	13
Arap Dili ve Belagat									1				1
Hadis									1				1
Kelam											1		1
Toplam				1			1	1	10	4	9	2	28

Tablo 2'de Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıllara ve bilim dallarına göre dağılımı gösterilmektedir. Din Bilimleri alanının Din Eğitimi Bilim Dalında 3, Din Psikoloji Bilim Dalında 9, Din Sosyolojisi Bilim Dalında 13 çalışma gerçekleştirilmiştir. Temel İslam Bilimleri alanının Arap Dili ve Belagati, Hadis ve Kelam Bilim Dallarının her birinde 1 adet olmak üzere toplam 3 çalışma gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin sayısı 28'dir. İlahiyat alanında lisansüstü tez düzeyinde Suriyeli mülteciler daha fazla Din Bilimleri alanındaki çalışmalara konu olmuştur. Din Bilimleri alanında daha fazla Din Sosyolojisi bilim dalında konu çalışılmıştır. Temel İslam Bilimleri alanında konu ile ilgili 3 çalışma yürütülmüştür. Bu tezlerden Kelam Bilim Dalında yürütülen çalışmada Din Psikolojisi Bilim Dalından ortak bir danışman görev almıştır. İslam Tarihi ve Sanatları alanında Suriyeli mültecileri konu edinen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.

Suriyeli mültecilerle ilgili tezler daha ziyade 2019 (n=10) ve 2021 (n=9) yıllarında tamamlanmıştır (2022 yılı Nisan ayına kadar tarama yapıldığından 2022 yılı dâhil değildir). Yıllar ilerledikçe bir artış gözlenmekle birlikte 2019 yılında ekstra bir artış gözlenmiştir. 2019 yılındaki bu artış, söz konusu yılda Yüksek Öğretim Kurumunun Lisansüstü Eğitim için getirmiş olduğu süre sınırlamasının yüksek lisans düzeyi için bitmesiyle de açıklanabilir.

3.2.Çalışmalarda Ele Alınan Konular

Suriye'den Türkiye'ye göçün başladığı 2011 yılından itibaren geçen yaklaşık 11 yıllık süre (Nisan 2011 – Nisan 2022) içerisinde İlahiyat alanında Suriyeli mültecileri konu edinen 28 lisansüstü tez çalışması (26'si yüksek lisans, 2'si doktora) tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmalar Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3: Lisansüstü Tez Çalışmalarında Ele Alınan Konular

No	Adı Soyadı	Tarih	Lisansüstü Çalışma Başlığı	Çalışma Türü - Bilim Dalı
1	Ayşe Kesen Kurçak	2022	Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)	Doktora - Din Sosyolojisi
2	Mahmut Metin Türkoğlu	2022	Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum Sürecinin Dinî ve Psikolojik Boyutları (Kilis Örneği)	Yüksek Lisans - Din Psikolojisi
3	Sabri Akman	2021	Diyarbakır'daki Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Toplumsal Kabul ve Dışlanma Pratiklerinin Dinsel Bağlamı	Yüksek Lisans - Din Sosyolojisi
4	Öznur Kalkan Açıkgöz	2021	Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Din Eğitimini Deneyimleme Biçimleri: Ankara Ulubey - Önder Mahallesi Örneği	Yüksek Lisans -Din Eğitimi
5	Ömer Faruk Işık	2021	Sosyal uyum ve din: Gaziantep'teki Suriyeli ortaöğretim öğrencileri üzerine bir alan araştırması	Yüksek Lisans -Din Sosyolojisi
6	Muhammed Remzi Sümer	2021	Suriyeli göçmenlerin toplumsal algılanışı(Şanlıurfa ili merkez ilçeleri örneği)	Yüksek Lisans -Din Sosyolojisi
7	Melih Demirkol	2021	Türkiye Cumhuriyeti devleti vatandaşlarının geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik prososyal davranışları ile dinî tutumları arasındaki ilişki: Ankara/Altındağ örneği	Yüksek Lisans - Din Psikolojisi
8	Gönül Kılınç	2021	Biyolojik afet (COVID-19) ve doğal afet (deprem) zamanında gruplararası tehdit algısı ve dini tutumun Suriyelilere ilişkin ön yargıdaki rolü	Yüksek Lisans - Din Psikolojisi
9	Fatih Güdürü	2021	Yaz Kur'an kursları'nda mülteci çocuklar problemi (Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak örneği)	Yüksek Lisans -Din Eğitimi
10	Deniz Yıldız	2021	Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacılara yönelik STK faaliyetlerinde din	Yüksek Lisans - Din Sosyolojisi
11	Abdülhalim Kazan	2021	Musibet inanç ilişkisi: İstanbul Fatih'te yaşayan Suriyeliler örneği	Yüksek Lisans - Kelam
12	Nurefşan Arıça	2020	Türkiye'de örgütlü dini söylemlerin göç olgusuna yansımaları: Suriyeli göçmenler üzerine bir inceleme	Yüksek Lisans -Din Sosyolojisi
13	Hüseyin Ayağa	2020	Türkiye'de yaşayan Suriyeli ortaokul öğrencilerinin din eğitimi Şanlıurfa örneği	Yüksek Lisans -Din Eğitimi

14	Hayrunnisa Dokuyucu	2020	Çorum Halkı Gözüyle Göçmenler	Yüksek Lisans -Din Sosyolojisi
15	Ayşegül Gelen	2020	Suriyeli sığınmacıların topluma entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın rolü: Küçükçekmece örneği	Yüksek Lisans -Din Sosyolojisi
16	Yusuf Yararlıoğlu	2019	Suriyeli sığınmacıların dini sosyalleşmesi: Kilis örneği	Yüksek Lisans -Din Sosyolojisi
17	Yasemin Koparan	2019	Suriyeli öğrencilerde sınav kaygısı ve dini başa ilişkisi üzerine bir araştırma	Yüksek Lisans -Din Psikolojisi
18	Rümeysa Nur Türker	2019	Savaş mağduru sığınmacı çocuklarda hayat ve Tanrı algısı: "7-12 yaş arası Suriyeli çocuklar"	Yüksek Lisans -Din Psikolojisi
19	Harun Çelik	2019	Geçici koruma altına alınan Suriyelilerin dindarlık düzeyleri ve başa çıkma yöntemleri	Yüksek Lisans -Din Psikolojisi
20	Halil Yakut	2019	Bir entegrasyon aracı olarak din üniversitede okuyan Suriyeli öğrenciler (Harran Üniversitesi örneği)	Yüksek Lisans - Din Sosyolojisi
21	Abdullah Tanrıverdi	2019	Kayseri'deki Suriyelilerde kültürel uyum ve din	Yüksek Lisans -Din Psikolojisi
22	Barış Yaşar	2019	Göçün dini ve sosyal hayat üzerindeki etkisi (Suriye göçü-Harran konteyner kent örneği)	Yüksek Lisans - Din Sosyolojisi
23	Mehmet Emin Sarıkaya	2019	Sosyolojik açıdan göç ve kültürler arası etkileşim: Suriyeli göçmenler örneği	Yüksek Lisans - Din Sosyolojisi
24	Meral Caymazoğlu	2019	Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin lise ders kitaplarında Arap dili ve edebiyatı konuları (İnceleme ve değerlendirme)	Yüksek Lisans - Arap Dili ve Belagatı
25	Şarif Joukar	2019	Suriye savaşının çocuklar üzerindeki sosyal etkileri ve sünnet ışığında tedavisi	Yüksek Lisans - Hadis
26	Zeynep Sağır	2018	Suriyeli kadın mültecilerde kültürel uyum, ruh sağlığı ve din	Doktora - Din Psikolojisi
27	Zülal Kökel	2017	Toplumumuzun mülteci algısında dini ve sosyal etmenler 'Türkiye'de bulunan Suriyeliler bağlamında'	Yüksek Lisans - Din Sosyolojisi
28	Zeynep Sağır	2014	Suriyeli mültecilerde dini başa çıkma ve ruh sağlığı	Yüksek Lisans -Din Psikolojisi

Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmalarında ele alınan konular Tablo 3'te gösterilmiştir. Çalışmalar daha ziyade Din Bilimleri alanında yürütülmüştür. Bu çerçevede çalışmalar incelendiğinde Suriyeli mültecilerde uyum ve din[33] konusunun

33 Ayşegül Gelen, *Suriyeli Sığınmacıların Topluma Entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü: Küçükçekmece Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Ömer Faruk Işık, *Sosyal Uyum ve Din: Gaziantep'teki Suriyeli Ortaöğretim Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Ayşe Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2022); Zeynep Sağır,

ön palana çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda genel uyum, kültürel uyum, sosyal uyum konuları ele alınmaktadır. Suriyeli sığınmacılarda kabul ve dışlanma[34] konusu da çalışılan diğer konulardandır. Söz konusu çalışmalarda Suriyeli mültecilerin uyum, kabul ve dışlanmalarının din/dindarlığın rolü kapsamında ele alındığı görülmektedir. Suriyeli mültecilerin toplumsal algılanışları ve din konusu[35] da bir başka çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Suriyeli sığınmacıların din eğitimi de ele alınan konular arasındadır.[36] Gerçekleştirilen çalışmalarda mülteciler başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı açısından da ele alınmışlardır.[37] Ayrıca Sığınmacılara yönelik STK faaliyetlerinde dinin rolü[38], afet zamanında dini

Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018); Abdullah Tanrıverdi, *Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Mahmut Metin Türkoğlu, *Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum Sürecinin Dinî ve Psikolojik Boyutları (Kilis Örneği)* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Halil Yakut, *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2019).

34 Sabri Akman, *Diyarbakır'daki Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Toplumsal Kabul ve Dışlanma Pratiklerinin Dinsel Bağlamı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*.

35 Hayrunnisa Dokuyucu, *Çorum Halkı Gözüyle Göçmenler* (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Zülal Kökel, *Toplumumuzun Mülteci Algısında Dini ve Sosyal Etmenler "Türkiye'de Bulunan Suriyeliler Bağlamında"* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Muhammed Remzi Sümer, *Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Algılanışı (Şanlıurfa İli Merkez İlçeleri Örneği)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

36 Hüseyin Ayağa, *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Ortaokul Öğrencilerinin Din Eğitimi Şanlıurfa Örneği* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Fatih Güdürü, *Yaz Kur'an Kursları'nda Mülteci Çocuklar Problemi (Afyonkarahisar, Kütahya Ve Uşak Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Öznur Kalkan Açıkgöz, *Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Din Eğitimini Deneyimleme Biçimleri: Ankara Ulubey - Önder Mahallesi Örneği* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

37 Harun Çelik, *Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerin Dindarlık Düzeyleri ve Başa Çıkma Yöntemleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Yasemin Koparan, *Suriyeli Öğrencilerde Sınav Kaygısı ve Dini Başa İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Zeynep Sağır, *Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Zeynep Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

38 Deniz Yıldız, *Şanlıurfa'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik STK Faaliyetlerinde Din* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

tutum ve tehdit algısının sığınmacılara ilişkin ön yargıdaki rolü[39], Suriyelilere yönelik prososyal davranışlar ile dini tutumları arasındaki ilişki[40], örgütlü dini söylemin göç olgusuna yansıması[41], göçün dini ve sosyal hayat üzerindeki etkisi[42], mültecilerin dini sosyalleşmesi[43], sığınmacı çocuklarda hayat ve Tanrı algısı[44], göç ve kültürler arası etkileşim[45] konuları da araştırılan konular arasındadır.

Türkiye'de İlahiyatlarda lisansüstü tez düzeyinde Suriyeli mülteciler az da olsa Temel İslam Bilimleri çatısı altındaki çalışmalara da konu olmuştur. Bu kapsamda kelam açısından mültecilerde musibet inanç ilişkisi[46], Suriyeli öğrencilerin lise ders kitaplarında Arap dili ve edebiyatı konuları[47], Suriye savaşının çocuklar üzerindeki sosyal etkileri ve sünnet ışığında tedavisi[48] çalışılan konular arasında yerini almıştır.

Türkiye'de İlahiyat alanında lisansüstü tez düzeyinde Suriyeli mülteciler daha fazla Felsefe ve Din Bilimleri alanındaki araştırmalara konu

39 Gönül Kılınç, *Biyolojik Afet (COVID-19) ve Doğal Afet (Deprem) Zamanında Gruplararası Tehdit Algısı ve Dini Tutumun Suriyelilere İlişkin Ön Yargıdaki Rolü* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

40 Melih Demirkol, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vatandaşlarının Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Prososyal Davranışları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki: Ankara/Altındağ Örneği* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

41 Nurefşan Arıçam, *Türkiye'de Örgütlü Dini Söylemlerin Göç Olgusuna Yansımaları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

42 Barış Yaşar, *Göçün Dini ve Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi (Suriye Göçü-Harran Konteyner Kent Örneği)* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

43 Yusuf Yaralıoğlu, *Suriyeli Sığınmacıların Dini Sosyalleşmesi: Kilis Örneği* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

44 Rümeysa Nur Türker, *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı: "7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar"* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

45 Mehmet Emin Sarıkaya, *Sosyolojik Açıdan Göç ve Kültürler Arası Etkileşim: Suriyeli Göçmenler Örneği* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

46 Abdülhalim Kazan, *Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

47 Meral Caymazoğlu, *Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Lise Ders Kitaplarında Arap Dili ve Edebiyatı Konuları (İnceleme Ve Değerlendirme)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

48 Şarif Joukar, *Suriye Savaşının Çocuklar Üzerindeki Sosyal Etkileri ve Sünnet Işığında Tedavisi* (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

olmuştur. Din Bilimlerindeki çalışmaların çoğunda saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çalışmalarda daha ziyade anket ve mülakat tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. Temel İslam Bilimleri alanında az sayıda gerçekleştirilen çalışmalar ise daha ziyade teorik temelde yürütülmüş ve literatür taramasına dayanmaktadır.

3.3.Din Bilimleri Alanında Suriyeli Mültecileri Konu Edinen Çalışmalar

Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları daha ziyade Din Bilimleri çatısı altında gerçekleştirilmiştir.

3.3.1.Suriyeli Mültecileri Din Eğitimi Açısından Ele Alan Çalışmalar

Din Eğitimi alanında Suriyeli mültecileri konu edinen 3 lisansüstü çalışmaya bakıldığında, Türkiye'de yaşayan Suriyeli ortaokul öğrencilerinin din eğitiminin[49], Yaz Kur'an kurslarında mülteci çocuklar probleminin[50], ve Türkiye'de bulunan Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki din eğitimini deneyimleme biçimlerinin[51] çalışıldığı görülmektedir.

Ayağa tarafından gerçekleştirilen çalışmada Türkiye'de mülteci konumunda bulunan Suriyeli öğrencilerin eğitimi aşamasında karşılaşmış oldukları sosyo-kültürel, ekonomik ve dilsel problemler üzerinde durulmuş ve bu öğrencilerin din eğitimi almasının bu duruma katkıları araştırılmıştır.[52] Çalışmanın evrenini Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde yer alan bir şehirde ortaokul düzeyinde eğitim gören Suriyeli öğrenciler oluşturmaktadır. Anket tekniğinin kullanıldığı çalışmanın örneklemini ortaokul düzeyinde Suriyeli 200 öğrenci (64 kız, 136 erkek) oluşturmaktadır. Veri toplamak üzere demografik veri formu ve Türkiye'de Suriyeli öğrencilerin karşılaştıkları zorlukları tespit etmek amacı ile araştırmacı tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Suriyeli öğrencilerin Türkiye'deki eğitimlerinde karşılaştıkları zorlukların başında dil sorunu geldiği tespit edilmiştir. Suriyeli öğrencilerin Türkiye'de ikamet etme süreleri arttıkça eğitimlerinde daha az sorun yaşadığı belirlenmiş-

49 Ayağa, *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Ortaokul Öğrencilerinin Din Eğitimi Şanlıurfa Örneği*.

50 Güdürü, *Yaz Kur'an Kursları'nda Mülteci Çocuklar Problemi (Afyonkarahisar, Kütahya Ve Uşak Örneği)*.

51 Kalkan Açıkgöz, *Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Din Eğitimini Deneyimleme Biçimleri: Ankara Ulubey - Önder Mahallesi Örneği*.

52 Ayağa, *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Ortaokul Öğrencilerinin Din Eğitimi Şanlıurfa Örneği*.

tir. Ayrıca Suriyeli öğrencilerin din eğitimine ve din dersi öğretmenlerine daha fazla ilgi gösterdikleri bulgular arasındadır. Türkiye'de okuyan Suriyeli mültecilerin dil ve uyum problemlerinden kaynaklı sorun yaşadığı çalışmanın önemli bir sonucudur. Suriyeli öğrencilerin din dersi ve din dersi öğretmenlerine göstermiş oldukları ilginin onların Türkiye'deki eğitim hayatına olumlu katkı sunacağı sonucuna varılmıştır.

Güdürü tarafından yürütülen çalışmada yaygın din eğitimi ve öğretiminin yapıldığı Yaz Kur'an Kurslarında mülteci çocukların eğitimi sırasında karşılaşılan problemler kurs öğreticilerinin görüşleri doğrultusunda araştırılmıştır.[53] Bu kapsamda mülteci çocukların ne tür problemler yaşadığı ve hangi problemleri ortaya çıkardığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'nin Ege bölgesinde üç şehirde Yaz Kur'an Kurslarında görev alan imam- hatip, müezzin-kayyım ve Kur'an Kursu Öğreticilerini oluşturmaktadır. Anket tekniğinin (25 adet kapalı ve 10 adet açık uçlu soru) kullanıldığı çalışmanın örneklemini, 237 öğretici (130 kadın, 107 erkek) oluşturmaktadır. Veri toplamak üzere kişisel bilgi formu, Öğretici Yeterlilik Algısı Ölçeği, Mültecilerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Problemler Ölçeği, ve öğreticilerin görevini yerine getirirken karşılaştıkları problemler ve çözüm önerileri üzerine kurgulanmış on adet açık uçlu soru kullanılmıştır. Anket formunda toplam 25 adet kapalı ve 10 adet açık uçlu soru bulunmaktadır. Elde edilen bulgulara göre, kurslara katılan mülteci öğrencilerin diğer çocuklar tarafından dışlandığı, ötekileştirildiği, istenmediği görülmüştür. Bunlara bağlı olarak mülteci çocukların mutsuzluk, korku ve dışlanmışlık gibi duyguları yoğun olarak hissettikleri bulgulanmıştır. Mülteci velilerin ilgisiz davrandıkları, hijyen, sağlık ve eğitim konusunda yeterli düzeyde olmadıkları; yerli velilerin, mülteci çocuklar ve ailelerini istemedikleri, çocuklarını mültecilerle aynı ortama göndermek istemedikleri, mültecilere karşı genel olarak önyargı ve dışlama tutumunun yaygın olduğu ulaşılan bulgular arasındadır. Yaz kurslarında görevli öğreticiler incelendiğinde, erkek öğreticilerin kendilerini daha yetkin gördüğü, kadın öğreticilerin daha çok problem yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca öğreticiler arası işbirliği ve dayanışmanın yeterli düzeyde olmadığı, problemleri çözmede öğreticilerin daha çok kendi tecrübeleriyle hareket ettiği görülmüştür. Özellikle alan ve formasyon yeterliği açısından bakıldığında pek çok din görevlisinin pedagojik formasyon eğitimi

53 Güdürü, *Yaz Kur'an Kursları'nda Mülteci Çocuklar Problemi (Afyonkarahisar, Kütahya Ve Uşak Örneği)*.

almadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda genel olarak Yaz Kur'an Kurslarında mülteci öğrencilerden kaynaklı, dil yetersizliği, iletişim problemleri, sosyal uyum; öğreticilerinden kaynaklı mesleki yetersizlik başta olmak üzere farklı problemler yaşandığı tespit edilmiştir.

Öznur Kalkan Açıkgöz tarafından gerçekleştirilen çalışmada göçe maruz kalmış Suriyelilerin Türkiye'de verilen din eğitimini örgün ve yaygın boyutlarıyla nasıl deneyimledikleri araştırılmıştır.[54] Çalışmanın evrenini Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir şehirde ikamet eden Suriyeli eğitimciler, yetişkin kadın ve erkekler, ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki çocuklar olmak üzere üç grup Suriyeli sığınmacı oluşturmaktadır. Mülakat tekniğinin (yarı yapılandırılmış) kullanıldığı çalışmanın örneklemini 24 Suriyeli mülteci (16 kadın, 8 erkek) oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda, Suriyeli mültecilerin aldıkları din eğitiminin Türkiye'ye uyumlarında önemli etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Yaygın din eğitiminde karşılaştıkları bazı din görevlilerinin onların hayatlarında dönüm noktası olduklarını belirtirken, samimi olmayan ve önyargı barındıran din eğitiminin de Suriyeli bireylerin topluma uyumlarını reddetme eğilimini arttırdığı görülmüştür. Suriyeli yetişkin, genç ve çocukların içinde bulundukları durumu anlamanın, verdikleri kayıpların farkında olmanın örgün ve yaygın eğitim için son derece önemli olduğu belirlenmiştir.

3.3.2. Suriyeli Mültecileri Din Psikolojisi Açısından Ele Alan Çalışmalar

Din Psikolojisi alanında Suriyeli mültecileri konu edinen 9 lisansüstü çalışma incelendiğinde, dini ve psikolojik boyutlarıyla mültecilerde kültürel uyum süreci[55], Suriyelilere yönelik prososyal davranışlar ile dini tutumlar arasındaki ilişki[56], afet zamanlarında tehdit algısı ve dini tutumun Suriyelilere ilişkin ön yargıdaki rolü[57], Suriyeli öğrencilerde sınav kaygısı ve dini başa ilişkisi[58], sığınmacı çocuklarda hayat ve tanrı algısı[59], Suriye-

54 Kalkan Açıkgöz, *Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Din Eğitimini Deneyimleme Biçimleri: Ankara Ulubey - Önder Mahallesi Örneği*.

55 Türkoğlu, *Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum Sürecinin Dinî ve Psikolojik Boyutları (Kilis Örneği)*.

56 Demirkol, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vatandaşlarının Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Prososyal Davranışları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki: Ankara/Altındağ Örneği*.

57 Kılınç, *Biyolojik Afet (COVID-19) ve Doğal Afet (Deprem) Zamanında Gruplararası Tehdit Algısı ve Dini Tutumun Suriyelilere İlişkin Ön Yargıdaki Rolü*.

58 Koparan, *Suriyeli Öğrencilerde Sınav Kaygısı ve Dini Başa İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*.

59 Türker, *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı: "7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar"*.

lilerin dindarlık düzeyleri ve başa çıkma stratejileri[60], Suriyelilerde kültürel uyum ve din[61], kadın mültecilerde kültürel uyum, ruh sağlığı ve din[62], mültecilerde dini başa çıkma ve ruh sağlığı[63] konularının çalışıldığı görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda uyum, kültürel uyum, sosyal uyum, başa çıkma, dini başa çıkma, dini tutum ve ruh sağlığı konularının ön plana çıktığı görülmektedir.

Türkoğlu tarafından yapılan bir çalışmada Suriyeli mültecilerin kültürel uyum süreçlerinin ne şekilde ilerlediği, hangi kültürleşme stratejisine yöneldikleri ve psiko-sosyal uyum sürecine etki eden dinî ve psikolojik faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır.[64] Çalışma, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Suriye'ye sınırı olan bir ilde gerçekleştirilmiştir. Mülakat tekniğinin kullanıldığı çalışmaya 18 yaşından büyük 10 erkek ve 9 kadın olmak üzere toplam 19 Suriyeli mülteci dâhil olmuştur. Çalışma sonucunda iki kültür arasındaki benzerliklerin çok, farkların az olması, daha önce kurulan akrabalık ve ticaret ilişkilerinin olması, şehrin muhafazakâr yapısı, insanların çoğunun aynı dine mensup olması ve yerel halkın dinî pratiklere önem vermesi gibi faktörlerin psiko-sosyal uyum sürecinde önemli motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları travmalar neticesinde sıklıkla olumlu dini başa çıkma yöntemine başvurdukları gözlemlenmiştir. Ayrıca kültürleşme stratejisi açısından entegrasyon, ayrılma ve asimilasyon stratejilerinin ön plana çıktığı belirlenmiştir.

Demirkol tarafından yapılan bir çalışmada göçmenlere yönelik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının dini motivasyonla yaptıkları prososyal davranışlar konu edinilmiştir.[65] İç Anadolu Bölgesinde bir şehirde anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmanın örneklemini 418 kişi (200 erkek, 218 kadın) oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda yerel halkın Suriyeli göçmenlere prososyal davranış konusunda büyük ölçüde olumlu yaklaştıkları, onlara her türlü prososyal desteği sağlamaya istekli oldukları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Suriyeli kadın ve çocukların istismar edilmemesi için onları korumayı dini bir görev kabul etme; Suriyelilere bir haksızlık yapıldığında rahatsız olma; çalışan Suriyelilere hak ettikleri

60 Çelik, *Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerin Dindarlık Düzeyleri ve Başa Çıkma Yöntemleri*.

61 Tanrıverdi, *Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din*.

62 Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 2018.

63 Sağır, *Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*.

64 Türkoğlu, *Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum Sürecinin Dinî ve Psikolojik Boyutları (Kilis Örneği)*.

65 Demirkol, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vatandaşlarının Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Prososyal Davranışları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki: Ankara/Altındağ Örneği*.

ücretin ödenmesini dini bir görev sayma; ihtiyaç sahiplerine yardımı teşvik eden ayet ve hadislerden etkilenerek Suriyelilere hayırda bulunmaya yönelme; Suriyelileri ötekileştirmenin din ile bağdaşmadığını düşünme, en yüksek katılım alan maddelerdir. "Ülkemize sığınmış Suriyelileri yük olarak görmüyorum." ve "Suriyelileri seviyorum." maddelerine verilen düşük katılım, bu bölgedeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarında Suriyeli göçmenlere karşı bir antipati oluştuğunu ima etmektedir.

Kılınç tarafından yürütülen bir çalışmada afet zamanlarında (deprem ve Covid 19) tehdit algısı ve dini tutumun Suriyelilere ilişkin ön yargıdaki rolü araştırılmıştır.[66] Doğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmaya 25 katılımcı (15 erkek, 10 kadın) dahil edilmiştir. Katılımcıların yaş aralığı 22-62'dir. Çalışma sonucunda aynı dine mensup olmanın ve dini inancın, Suriyeli sığınmacılara yönelik ön yargısal tutumları azalttığı veya ortadan kaldırdığı görülmüştür. Bununla beraber deprem ve Covid 19 gibi afetlerin yaşanmasının, yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik olumlu tutumların oluşmasına ve ön yargısal tutumların azalmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılarda Suriyeli sığınmacılara yönelik sembolik ve gerçekçi tehdit algılarının olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tehdit algılarının azalmasında dini benzerliğin olumlu bir yönde etkisinin olduğu görülmüştür.

Koparan tarafından Suriyeli öğrencilerde sınav kaygısı ve dini başa ilişkisi çalışılmıştır.[67] Marmara Bölgesinde bir şehirde anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmanın örneklemini 58 ortaokul 142 lise olmak üzere 200 Suriyeli sığınmacı öğrenci (78 erkek, 122 kız) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 11-18'dir. Çalışma sonucunda Suriyeli öğrencilerin sınav kaygıları ile olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Türker, sığınmacı çocuklarda hayat ve Tanrı algısı konulu bir çalışma gerçekleştirilmiştir.[68] İç Anadolu ve Marmara Bölgesindeki iki şehirde mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubunu 7-12 yaş arasında olan 54 Suriyeli mülteci çocuk (% 59 kız, % 41 erkek) oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerde elde edilen bulgulara göre çocukların Tanrı algısını ölçmeye yönelik sorularda çocukların %67'sinin

66 Kılınç, *Biyolojik Afet (COVID-19) ve Doğal Afet (Deprem) Zamanında Gruplararası Tehdit Algısı ve Dini Tutumun Suriyelilere İlişkin Ön Yargıdaki Rolü*.

67 Koparan, *Suriyeli Öğrencilerde Sınav Kaygısı ve Dini Başa İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*.

68 *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı: "7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar"*.

cezalandırıcı ve korku temelli Tanrı algısına sahip olduğu, %15'ini oluşturan kesimin ise sevgi temelli Tanrı algısına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara hayat algısına yönelik sorulan sorularda, çocukların büyük çoğunluğunun olumlu bir hayat algısı olduğu görülmektedir. Ayrıca çocukların dünyaya ilişkin algılarının olumsuz olduğu ve gelecek ile ilgili kurdukları hayallerin bu olumsuzlukları gidermeye yönelik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin dindarlık düzeyleri ve başa çıkma yöntemleri Çelik tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ele alınmıştır.[69] İç Anadolu Bölgesindeki bir şehirde anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmanın örneklemini yaşları 15 yaş üstü olan 269 katılımcı (48 kadın, 211 erkek, 10 kişi belirtmemiş) oluşturmaktadır. Yürütülen araştırma sonucunda, sığınmacıların dindarlıkları arttıkça daha işlevsel ve sorun (problem) odaklı başa çıkma yöntemleri kullandıkları tespit edilmiştir.

İç Anadolu Bölgesi'ndeki bir şehirde mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen (çalışma grubu yaşları 14 ila 52 arasında değişen ve 7'si kadın, 16'sı erkek olmak üzere 23 Suriyeliden oluşmakta) ve Suriyelilerde kültürel uyum ve din konusunun ele alındığı bir çalışma neticesinde katılımcılar tarafından en çok tercih edilen kültürel uyum stratejisinin entegrasyon stratejisi olduğu görülmüştür.[70] Daha sonra sırasıyla ayrılma ve asimilasyon stratejisinin tercih edildiği, marjinalizasyon stratejisine ise rastlanılmadığı belirlenmiştir. Yerel halkla olumlu ilişkiler geliştirme ve geçici koruma altında bulunulan şehrin muhafazakar yapısının kültürel uyum sağlamada pozitif etkisi olduğu ulaşılan tespitler arasındadır.

Marmara, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki dört şehirde anket (çalışmanın örneklemi yaş aralığı 12-97 olan 1515 kadın, 503 erkek) ve mülakat tekniği (çalışma grubu 77 kadın, 33 erkek olmak üzere 100 kişi) kullanılarak gerçekleştirilen ve Suriyeli kadın mültecilerin ruh sağlığı durumları ve kültürleşme süreçlerinin incelendiği bir araştırma neticesinde Suriyeli kadınların erkeklere göre daha yüksek depresif eğilimi, daha düşük yaşam memnuniyeti ve bütünlük duygusu puanına sahip oldukları belirlenmiştir.[71] Ayrıca Suriyeli kadınların erkeklere nazaran daha yüksek dindarlık ve olumlu dini başa çıkma puanına sahip oldukları

69 Çelik, *Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerin Dindarlık Düzeyleri ve Başa Çıkma Yöntemleri*.

70 Tanrıverdi, *Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din*.

71 Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 2018.

tespit edilmiştir. Uyum sağlamada erkeklere nazaran kadınların daha fazla dezavantajlı oldukları bulunmuştur. Kültürleşme stratejilerinden asimilasyon ve marjinalleşmenin seçilmediği daha ziyade entegrasyonun ve sonrasında ayrılıkçılığın tercih edildiği belirlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Suriye sınırında olan bir şehirde anket tekniği (çalışmanın örneklemi yaş aralığı 12-67 olan 337 kadın, 216 erkek olmak üzere 553 kişi) kullanılarak yürütülen ve Suriyeli mültecilerde dini başa çıkma ve ruh sağlığı konusunun ele alındığı bir çalışma sonucunda kadınların erkelere göre olumlu dini başa çıkma etkinliklerini daha sık kullandıkları tespit edilmiştir.[72] Buna karşın cinsiyete göre dindarlık farklılaşmamıştır. Ek olarak kadınların erkeklere göre daha çok depresif eğilime ve daha çok somatik belirtilere sahip oldukları tespit edilmiştir.

3.3.3.Din Sosyolojisi ve Suriyeli Mülteciler

Din Sosyolojisi alanında Suriyeli mültecileri konu edinen 13 lisansüstü çalışma incelendiğinde, Türk toplumunda Suriyeli göçmenleri kabul ve uyumda dindarlığın rolü[73], Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı toplumsal kabul ve dışlanma pratiklerinin dinsel bağlamı[74], sosyal uyum ve din[75], Suriyeli göçmenlerin toplumsal algılanışı[76], Suriyeli sığınmacılara yönelik STK faaliyetlerinde din[77], Türkiye'de örgütlü dini söylemlerin göç olgusuna yansımaları[78], halkın gözüyle göçmenler[79], Suriyeli sığınmacıların topluma entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın rolü[80], Suriyeli sığınmacıların dini sosyalleşmesi[81], bir entegrasyon aracı olarak din[82], göçün dini ve sosyal hayat üzerindeki etkisi[83], sosyolojik açıdan göç ve kültürler

72 Sağır, *Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*.

73 Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*.

74 Akman, *Diyarbakır'daki Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Toplumsal Kabul ve Dışlanma Pratiklerinin Dinsel Bağlamı*.

75 Işık, *Sosyal Uyum ve Din: Gaziantep'teki Suriyeli Ortaöğretim Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması*.

76 Sümer, *Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Algılanışı (Şanlıurfa İli Merkez İlçeleri Örneği)*.

77 Yıldız, *Şanlıurfa'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik STK Faaliyetlerinde Din*.

78 Arıçam, *Türkiye'de Örgütlü Dini Söylemlerin Göç Olgusuna Yansımaları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme*.

79 Dokuyucu, *Çorum Halkı Gözüyle Göçmenler*.

80 Gelen, *Suriyeli Sığınmacıların Topluma Entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü: Küçükçekmece Örneği*.

81 Yaralıoğlu, *Suriyeli Sığınmacıların Dini Sosyalleşmesi: Kilis Örneği*.

82 Yakut, *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)*.

83 Yaşar, *Göçün Dini ve Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi (Suriye Göçü-Harran Konteyner Kent Örneği)*.

arası etkileşim[84], toplumumuzun mülteci algısında dini ve sosyal etmenler[85] gibi konularının çalışıldığı görülmektedir. Yerel halkın mülteci algısı, Suriyelilerin kabul, uyum, entegrasyon ve dışlanmalarında dinin rolü gibi konular bu alanda yapılan çalışmalarda ön plana çıkmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde anket tekniği (çalışmanın örneklemi 18 yaş üzeri olan 613 kadın, 671 erkek olmak üzere 1284 kişi) kullanılarak yürütülen ve Türk toplumunda Suriyeli göçmenleri kabul ve uyumda dindarlığın rolü konusunun ele alındığı bir çalışma sonucunda Suriyeli göçmenleri "kabul ve uyumda" dindarlığın kolaylaştırıcı rolü olduğu tespit edilmiştir.[86]

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu 20 Suriyeli, 20 yerel halk olmak üzere toplam 40 kişi) kullanılarak yürütülen ve Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı toplumsal kabul ve dışlanma pratiklerinin dinsel bağlamı konusunun ele alındığı bir çalışmada dinin Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabulünde etkili olabilmekte olduğu tespit edilmiştir.[87] Ancak başlı başına dinin, sığınmacıları kabul veya dışlama pratiklerinde her zaman başat bir etken olmadığı; ekonomik, politik ve kültürel faktörlerle birlikte düşünülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışmanın grubu 21 Suriyeli, 11 Türk öğrenci olmak üzere toplam 32 öğrenciden oluşmakta) kullanılarak gerçekleştirilen ve ortaöğretim seviyesinde sosyal uyumu artırıcı nitelikte uygulanan din ve değereler eğitiminin Türk ve Suriyelilerin uyumuna etkisinin değerlendirildiği bir çalışmada dinin kültürel şoku azaltıcı ve birlikte yaşamayı katlanır hale getirici bir etki gösterdiği ancak uyum için yeterli olmadığı belirlenmiştir.[88] Bu nedenle uyum düzeyini arttırmak için dini referanslarla desteklenmiş olsa da daha evrensel ve kuşatıcı değerler sistemine ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

84 Sarıkaya, *Sosyolojik Açıdan Göç ve Kültürler Arası Etkileşim: Suriyeli Göçmenler Örneği*.

85 Kökel, *Toplumumuzun Mülteci Algısında Dini ve Sosyal Etmenler "Türkiye'de Bulunan Suriyeliler Bağlamında"*.

86 Kesen Kurçak, *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*.

87 Akman, *Diyarbakır'daki Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Toplumsal Kabul ve Dışlanma Pratiklerinin Dinsel Bağlamı*.

88 Işık, *Sosyal Uyum ve Din: Gaziantep'teki Suriyeli Ortaöğretim Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması*.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu 18 yaş üzeri 17 erkek, 13 kadın olmak üzere toplam 30 Suriyeliden oluşmakta) kullanılarak gerçekleştirilen ve Suriyeli göçmenlerin toplumsal algılanışının ele alındığı bir çalışmada, insanların göçmenleri algılayışında özellikle ekonomik koşullar, dini yakınlık ve sosyal kültürel farklılıkların büyük önem taşıdığı belirtilmiştir.[89] Bilhassa 2011 yılındaki Suriyeli sığınmacıların ilk gelişlerde din kardeşliği ve Türk kültüründe var olan konukseverliğin göçmenlerin karşılanmasında oldukça etkili rol oynadığı bulgulanmıştır. Sığınmacılara yönelik dinin temel referans alındığı ve tutum geliştirmede olumlu bir etki meydana getirdiği bulunmuştur. Ancak sürecin uzamasıyla beraber güvenlik, ekonomi, evlilik ve komşuluk gibi birçok faktörün bu algılayışta etkili olmaya başladığı tespit edilmiştir. Söz konusu faktörler dikkate alındığında gelinen noktada olumlu bakış açısının tam anlamıyla olumsuza dönmemekle birlikte azaldığı tespit edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu 27 STK çalışanı, 12 STK çalışmalarına katılan Suriyeli sığınmacı olmak üzere toplam 39 kişiden oluşmakta) kullanılarak yürütülen ve Suriyeli sığınmacılara yönelik STK faaliyetlerinde din konusunun ele alındığı bir çalışmada, STK'ların sığınmacılara yönelik genelde insani yardım faaliyetleri yürüttüğü, bu yardımların gerçekleşmesinde de zekât, sadaka, fitre, kurban gibi dini gayelerle yapılan bağışların önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir.[90] STK'ların insani yardım çalışmalarına göre toplumsal kültürel faaliyetlerinin daha sınırlı olduğu belirlenmiştir. İslami eğilimli kuruluşların söylem düzeyinde dini referans aldıkları ve faaliyetlerinde dini gayeleri olduğu bulgulanmıştır. Bu faaliyetlerin sığınmacıların hem sosyalleşmesine hem de kent kültürüne alışmalarına katkı sunduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'de örgütlü dini söylemlerin göç olgusuna yansımaları konusunun ele alındığı bir çalışmada, en etkili söylemin "din kardeşliği" ifadesi olduğu belirtilmiştir.[91] Her iki topluluk için de işlevsel bir karşılığı olan din kardeşliğinin, bir arada yaşamanın ortaya çıkaracağı sorunları, çatışmaları azaltmada çok önemli bir rol üstlenebileceği sonucuna varılmıştır.

89 Sümer, *Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Algılanışı (Şanlıurfa İli Merkez İlçeleri Örneği)*.

90 Yıldız, *Şanlıurfa'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik STK Faaliyetlerinde Din*.

91 Arıçam, *Türkiye'de Örgütlü Dini Söylemlerin Göç Olgusuna Yansımaları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme*.

Çalışmada takip edilen yöntem, çeşitli platformlardaki dini söylemlerin içerik analizine dayanmaktadır.

İç Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu toplam 26 kişiden oluşmakta) kullanılarak gerçekleştirilen ve halkın gözüyle göçmenler konusunun ele alındığı bir çalışmada, katılımcıların büyük bir kısmının göçmenleri önyargılı olarak geldikleri ülkeye göre değerlendirdiği tespit edilmiştir.[92] Özellikle son on yıldır Suriye eksenli göç hareketleri halk nezdinde bir "Suriyeli" algısı açığa çıkarmıştır. Bu durum bazı kesimler tarafından acıma ve merhamet etme gibi duygularla karşılık bulurken, çoğu kişi bu gruba nefret içerikli söylemlerle yaklaşmaktadır. Hatta Suriyeli olmayan Arap göçmenler de bu gruba dâhil edilmektedir. Yerli halka göre, göçmenlerin kültür ve yaşam tarzları tamamen farklı olduğu için uyum sağlamaları oldukça zor olacaktır. Bakış açıları farklı olsa da çoğunluk diye tabir edilebilecek bir kesim, göçmenlerin yerel halka uyum sağlayamadığını belirtmiştir.

Marmara Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu 33 Suriyeli ve 50 din görevlisinden oluşmakta) kullanılarak gerçekleştirilen ve Suriyeli sığınmacıların topluma entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın rolünün ele alındığı bir çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerel toplum ile göçmen halk arasında bir köprü vazifesi gördüğü, onların topluma entegre olmasını kolaylaştıracak faaliyetler icra ettikleri tespit edilmiştir.[93] Camii ve Kur'an kurslarından din hizmeti ve din eğitimi alanların hem rahatladıkları, hem sosyalleştikleri, hem de kendi dil ve kültüründen uzaklaşma kaygılarını bir nebze attıkları sonucuna varılmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu 18-67 yaş aralığında olan 24 erkek, 7 kadın toplam 31 Suriyeli sığınmacıdan oluşmakta) kullanılarak yürütülen ve Suriyeli sığınmacıların dini sosyalleşmesinin ele alındığı çalışmada, aile, sosyal çevre, dini eğitim kurumları ve sosyal medyanın sığınmacıların dini sosyalleşmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir.[94]

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde anket tekniği (çalışmanın örneklemi 18-24 yaş grubunda olan 133 kadın, 91 erkek olmak üzere 224 Suriyeli öğrenci) kullanılarak yürütülen ve bir entegrasyon aracı olarak

92 Dokuyucu, *Çorum Halkı Gözüyle Göçmenler*.

93 Gelen, *Suriyeli Sığınmacıların Topluma Entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü: Küçükçekmece Örneği*.

94 Yaralıoğlu, *Suriyeli Sığınmacıların Dini Sosyalleşmesi: Kilis Örneği*.

din konusunun ele alındığı bir çalışmada, Suriyeli göçmen öğrencilerde din faktörünün entegrasyonu sağlayan en belirleyici unsur olduğu tespit edilmiştir.[95] Göç sonucunda her ne kadar sosyal hayatta problemler yaşansa da dinin bu problemlerin çözümünde önemli bir yer tuttuğu ön plana çıkmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde anket tekniği (çalışmanın örneklemi 18 – 65 yaş arası olan 160 kadın, 160 erkek olmak üzere 320 Suriyeli sığınmacı) kullanılarak yürütülen ve göçün dini ve sosyal hayat üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışma sonucunda, zorunlu göçün beraberinde getirdiği yeni sosyo-ekonomik ve psikolojik yaşam tarzıyla beraber dini pratiklerde (namaz, oruç gibi) kayda değer bir düşüş olduğu tespit edilmiştir.[96] Ayrıca çalışmada, mültecilerin inançsızlıkla ilgili soruları bir hakaret olarak kabul ettikleri buna karşın kaderi sorguladıkları belirtilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir şehirde gözlem tekniği (2017 Eylül ve 2018 Mayıs arasında katılımlı/dolaysız gözlem tekniği) kullanılarak gerçekleştirilen ve sosyolojik açıdan göç ve kültürler arası etkileşim konusunun ele alındığı bir başka çalışmada, Suriyeli göçmenlerin kendi ülkelerindeki alışkanlıklarının bir kısmını devam ettirdikleri bir kısmını değiştirdikleri gözlemlenmiştir.[97] Dil ve iletişim noktasında, göçmenlerin Türkçeyi konuşamaması topluma ayak uydurmada dezavantaj olarak ortaya çıkmaktadır. Din, yerli halk ile olan kültürel etkileşimde en önemli faktörlerden birisi olarak gözlemlenmiştir. Ancak yerli halkla mültecilerin farklı ortamlarda ibadetlerini gerçekleştirmelerinin (örneğin Cuma namazını farklı mekânda kılmaları) kültürel etkileşimi olumuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Göçmen nüfusun Türkiye'deki din anlayışı ve ibadet mekânlarına uyumu noktasında bir ayrım gözlenmiştir.

Marmara Bölgesinde bir şehirde mülakat tekniği (çalışma grubu 18-67 yaş aralığında olan 15 erkek, 10 kadın olmak üzere toplam 26 Türk vatandaşından oluşmakta) kullanılarak yürütülen ve Türk vatandaşlarının mülteci algısında dini ve sosyal etmenler konusunun ele alındığı bir çalışma gerçekleştirilmiştir.[98] Çalışma sonucunda dinin birleştirici ve bü-

95 Yakut, *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)*.

96 Yaşar, *Göçün Dini ve Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi (Suriye Göçü-Harran Konteyner Kent Örneği)*.

97 Sarıkaya, *Sosyolojik Açıdan Göç ve Kültürler Arası Etkileşim: Suriyeli Göçmenler Örneği*.

98 Kökel, *Toplumumuzun Mülteci Algısında Dini ve Sosyal Etmenler "Türkiye'de Bulunan Suriyeliler Bağlamında"*.

tünleştirici boyutuyla, etki boyutunun toplumun Suriyelilere bakışında önemli bir etmen olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yüz yıllar boyunca farklı din, dil, etnikle bir arada yaşama tecrübesine sahip olmalarından dolayı Türk toplumunun mültecileri din, dil, ırk ayrımı bağlamında değerlendirmediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.4.Temel İslam Bilimleri ve Suriyeli Mülteciler

Temel İslam Bilimleri alanında Suriyeli mültecileri konu edinen 3 adet lisansüstü tez çalışması tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, Arap Dili ve Belagatı, Hadis ve Kelam bilim dallarında gerçekleştirilmiştir. Arap Dili ve Belagatı alanında Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin lise ders kitaplarında Arap dili ve edebiyatı konuları[99], Hadis alanında Suriye savaşının çocuklar üzerindeki sosyal etkileri ve sünnet ışığında tedavisi[100], Kelamda da musibet inanç ilişkisi[101] konuları araştırılmıştır.

Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin lise ders kitaplarında Arap dili ve edebiyatı konularının ele alındığı çalışma, Türkiye'de Suriyeli öğrencilerin eğitim gördüğü Geçici Eğitim Merkezlerinde okutulan lise düzeyindeki Arapça ders kitaplarını konu almaktadır.[102] Çalışmada doküman incelemesi tekniği kullanılarak lise dönemini kapsayan üç yıllık eğitim periyodunda okutulan Arapça ders kitapları ve bu kitaplardaki Arap Dili ve Edebiyatı konularının incelme ve değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, bu merkezlerde geçmiş yıllarda Suriye'de okutulan ders kitapları bazı değişikliklerle birlikte bastırılarak söz konusu merkezlerde okuyan tüm Suriyeli öğrencilere dağıtıldığı belirtilmektedir. Çalışma sonucunda söz konusu kitapların öğrencinin ilgisini çekecek şekilde tasarlandığı, işlenen konunun türüne bağlı olarak tek bir yöntem yerine farklı yöntemlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Arapça lise ders kitaplarının, Arap Dili ve Edebiyatı konuları bakımından oldukça kapsayıcı ve derinlemesine hazırlandığı belirtilmektedir. Sığınmacıların sığındıkları ülkede kendi anadilleri ve eğitim sistemiyle okullarına devam etmeleri projesi olan Geçici Eğitim Merkezleri, Suriye'de savaşın uzaması, Suriyeli öğrencilerin Türkçeyi öğrenmeleri ve dönüş umudunun yavaş yavaş yitirilmesiyle birlikte zamanla etkisini ve işlevini kaybetmeye başlamış, buradaki

99 Caymazoğlu, *Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Lise Ders Kitaplarında Arap Dili ve Edebiyatı Konuları (İnceleme Ve Değerlendirme)*.

100 Joukar, *Suriye Savaşının Çocuklar Üzerindeki Sosyal Etkileri ve Sünnet Işığında Tedavisi*.

101 Kazan, *Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği*.

102 Caymazoğlu, *Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Lise Ders Kitaplarında Arap Dili ve Edebiyatı Konuları (İnceleme Ve Değerlendirme)*.

öğrenciler aşamalı olarak Türk okullarına yönlendirilmiş ve 2019 yılı itibariyle tamamen kapatılması kararı alınmıştır.

Suriye savaşının çocuklar üzerindeki sosyal etkileri ve sünnet ışığında tedavisinin konu edildiği bir çalışmada, Suriye savaşına benzer olayların Hz. Peygamber zamanında olup olmadığı incelenmiş ve bu tür musibetlerin çözümü için hadis literatürü dikkate alınarak bazı tedbirler ifade edilmiştir.[103]

Mülakat tekniği (çalışma grubu 18 yaş üzeri 15 erkek, 10 kadın olmak üzere toplam 25 Suriyeliden oluşmakta) kullanılarak Suriyeli mültecilerde musibet inanç ilişkisinin kelam açısından ele alındığı bir çalışmada, katılımcıların yaşamış olduğu musibetleri anlamlandırma ve bu musibetlerin inanç dünyalarına etkileri konularında yoğunlaşmıştır.[104] Çalışmada katılımcılar acı ve ıstırapları ibret ve imtihan vasıtası olarak değerlendirmiş, bu türlü acıların mükellef olan ve olmayan kişilerin başına gelebildiğini, bu tip musibetlerin bazı yönleriyle faydalı olacağını belirtmiş, bu çerçevede kelâm ekollerinin görüşlerine benzer görüşleri ortaya koymuşlardır. Ayrıca katılımcıların dini başa çıkma yöntemlerinden olan negatif yöntemler yerine pozitif yöntemleri tercih ettikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, maruz kaldıkları musibetler karşısında yaşadıkları gerginliklerin üstesinden gelebilmek için katılımcıların dini değerlerden yardım almaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Sonuç olarak yaşanan musibetlerin katılımcıların inanç dünyalarını menfi yönde değil, müspet yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Temel İslam Bilimleri alanında Suriyeli mültecileri ele alan 3 adet lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan Hadis ve Arap Dili ve Belagatı alanındaki çalışmalar doküman incelemesi tekniğiyle gerçekleştirilmiştir. Kelam alanında yürütülen ve mülakat tekniği kullanılan çalışma Din Psikolojisi alanından ortak bir danışman atanmak suretiyle interdisipliner olarak gerçekleştirilmiştir. Temel İslam Bilimleri ve Din Bilimleri işbirliğiyle gerçekleştirilen çalışma, bu yönüyle kapsayıcı ve geniş bir perspektife sahiptir.

103 Joukar, *Suriye Savaşının Çocuklar Üzerindeki Sosyal Etkileri ve Sünnet Işığında Tedavisi*.

104 Kazan, *Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği*.

Sonuç ve Değerlendirme

Göç, çok boyutlu bir olgudur. Bu durum göçe dair araştırmaların farklı disiplinlerde yer almasını beraberinde getirmekle kalmayıp hatta zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada İlahiyat perspektifinden göç konusu, Suriyelilerin Türkiye'ye sığınma amaçlı göçleri üzerinden ele alınmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda 2011 yılından itibaren Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları doküman incelemesi tekniğiyle değerlendirilmektir.

Türkiye'de İlahiyat alanında Suriyeli mültecileri konu edinen lisansüstü tezlerin sayısı 28 olarak tespit edilmiştir (Nisan 2011-Nisan 2022). İlahiyat alanında lisansüstü tez düzeyinde Suriyeli mülteciler daha fazla Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi olmak üzere Din Bilimleri alanındaki çalışmalarda yer almaktadır. Temel İslam Bilimleri alanında konu ile ilgili 3 çalışmaya ulaşılabilmiştir. İslam Tarihi ve Sanatları alanında Suriyeli mültecileri konu edinen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.

Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarda uyum, başa çıkma, dini tutum ve ruh sağlığı konularının ön plana çıktığı görülmekteyken; din sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda yerel halkın mülteci algısı, Suriyelilerin kabul, uyum, entegrasyon ve dışlanmalarında dinin rolü gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Suriye'den Türkiye'ye 2011 yılında başlayan ilk sığınma amaçlı göç hareketinden beri Suriyelilerin Türkiye'ye kabulleri sıcak bir tartışma konusu olmuştur. Bir yandan Suriyelilerin Türkiye'ye iltica etmesine şiddetle karşı çıkılırken, diğer yandan çatışma ve savaş bölgesinden kaçan Suriyelilerin Türkiye'ye yerleştirilmesi desteklemiştir. Bunların yanı sıra Suriye'deki çatışmaların sona ermesine dair beklentilerin azalmasıyla birlikte Suriyelilerin Türkiye'deki kalış sürelerinin uzaması, Suriyeli mülteciler ve Türk toplumu arasındaki uyumun imkânını araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda uyum ve kabulde dini ve kültürel faktörler ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de ilahiyat alanında Suriyeli mülteciler üzerine yapılan araştırmaların, mülteciler ve ev sahibi topluluk arasındaki uyumu geliştirmede oynayabileceği rol bu bağlamda önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen az sayıdaki lisansüstü çalışmalar, dinin uyum ve kabulde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dinin, uyum, kabul, entegrasyon veya dışlama pratiklerinde her zaman başta ge-

len bir etken olmadığı; güvenlik, ekonomik, politik ve kültürel faktörlerle birlikte düşünülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Resmi kayıtlara göre 4 milyona yakın Suriyeli Türkiye'ye sığınmıştır. Suriyelilerin Türkiye'deki kalış süreleri uzamaktadır. Bu çerçevede Suriyeli mültecilerin yaşadıklarını *anlamlandırmada* ve karşılaştıkları problemlerle *başa çıkmada* dinin de etkisi önem arz etmektedir. Bu çerçevede yürütülen çalışmalarda, sığınmacıların yaşadıkları karşısında genellikle pozitif dini başa çıkma stratejilerine yöneldikleri tespit edilmiştir. Ancak Suriyeli mültecilerin anlam arayışı ve başa çıkma süreçlerinde dinin fonksiyonunu açıklama noktasında İlahiyat

Konuyla ilgili gerçekleştirilen saha çalışmaları, anket tekniğinin yanı sıra çoğunlukla mülakat tekniğine dayanmaktadır. Çalışmaların pek çoğunda derinlemesine mülakat gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Ancak söz konusu araştırmalar derinlemesine mülakat tekniğinin şartlarını haiz değildir. Yine bir kısım çalışmaların yöntem kısmında anket veya mülakat yanında gözlem tekniğinin kullanıldığı da belirtilmiştir. Ancak mevzu bahis çalışmalar, gözlem tekniğinin şartlarını haiz değildirler. Ayrıca gözlem tekniğine çalışmanın yöntem bölümünde bir kelimeyle veya birkaç cümleyle yer vermenin dışında gözleme sonuç kısmı da dâhil olmak üzere çalışmanın herhangi bir kısmında yer verilmemiştir. Bu yönüyle çalışmalar veri toplama tekniği açısından anket ve mülakat tekniğine sığışmış durumdadır.

Bazı çalışmalarda araştırmanın başlık ve içeriğinin uyumlu olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda problem cümlesinin çalışmayı yansıtmadığı tespit edilmiştir. Bazı çalışmaların konusu, amacı ve önemi açık bir şekilde belirlenmemiştir. Bu duruma bağlı olarak söz konusu çalışmaların açık bir sonucu bulunmamaktadır.

Sonuç olarak İlahiyat alanında Suriyeli sığınmacılar üzerine yapılan lisansüstü tez çalışmaları çok sınırlıdır. Sınırlı sayıda gerçekleştirilen bu tezlerin çoğunluğu yüksek lisans düzeyindedir. Tezlerin çok azı doktora düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Suriye'den Türkiye'ye göçün başladığı 2011 yılından bu yana geçen yaklaşık 11 yıllık sürede Türkiye'de ilahiyat alanında Suriyeli sığınmacıların lisansüstü çalışmalara yeterince konu edilmediği görülmektedir. İlahiyat alanında Suriyeliler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin çok az sayıda olması önemli bir eksiklik olarak göze

çarpmaktadır. Nitekim çok boyutlu göç olgusunun anlaşılmasında dini ve kültürel faktörler diğer hiçbir faktörden daha az önemli değildir.

KAYNAKÇA

Akman, Sabri. *Diyarbakır'daki Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Toplumsal Kabul ve Dışlanma Pratiklerinin Dinsel Bağlamı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 7. Basım, 2012.

Arıçam, Nurefşan. *Türkiye'de Örgütlü Dini Söylemlerin Göç Olgusuna Yansımaları: Suriyeli Göçmenler Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Aslan, Güler Güneş - Güngör, Fethi. "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11/18 (2019), 1602-1632. https://doi.org/10.26466/opus.558512

Ayağa, Hüseyin. *Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Ortaokul Öğrencilerinin Din Eğitimi Şanlıurfa Örneği*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Caymazoğlu, Meral. *Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Lise Ders Kitaplarında Arap Dili ve Edebiyatı Konuları (İnceleme Ve Değerlendirme)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çelik, Harun. *Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerin Dindarlık Düzeyleri ve Başa Çıkma Yöntemleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Demirkol, Melih. *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Vatandaşlarının Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Prososyal Davranışları ile Dini Tutumları Arasındaki İlişki: Ankara/Altındağ Örneği*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Dokuyucu, Hayrunnisa. *Çorum Halkı Gözüyle Göçmenler*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Erdoğan, Mehmet Murat. *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler*. Durum Raporu. İstanbul: Konrad Adenauer Stiftung, 2019. Konrad Adenauer Stiftung.

Gelen, Ayşegül. *Suriyeli Sığınmacıların Topluma Entegrasyonunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Rolü: Küçükçekmece Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Göç İdaresi. *Türkiye ve Göç*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014.

Göç İdaresi Başkanlığı. "Geçici Korumanın Unsurları". Kurumsal. *T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı*. 10 Nisan 2022. Erişim 10 Nisan 2022. https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari

Güdürü, Fatih. *Yaz Kur'an Kursları'nda Mülteci Çocuklar Problemi (Afyonkarahisar, Kütahya Ve Uşak Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

IOM. *Glossary on Migration*. Geneva: International Organization for Migration.

Işık, Ömer Faruk. *Sosyal Uyum ve Din: Gaziantep'teki Suriyeli Ortaöğretim Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Joukar, Şarif. *Suriye Savaşının Çocuklar Üzerindeki Sosyal Etkileri ve Sünnet Işığında Tedavisi*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kalkan Açıkgöz, Öznur. *Türkiye'de Bulunan Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Din Eğitimini Deneyimleme Biçimleri: Ankara Ulubey - Önder Mahallesi Örneği*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Karpat, Kemal. "Önsöz". *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. ed. Mehmet Murat Erdoğan - Ayhan Kaya. 394. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2015.

Kazan, Abdülhalim. *Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Kesen Kurçak, Ayşe. *Türk Toplumunda Suriyeli Göçmenleri Kabul ve Uyumda Dindarlığın Rolü (Gaziantep Örneği)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sos-

yal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2022.

Kılınç, Gönül. *Biyolojik Afet (COVID-19) ve Doğal Afet (Deprem) Zamanında Gruplararası Tehdit Algısı ve Dini Tutumun Suriyelilere İlişkin Ön Yargıdaki Rolü*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Koparan, Yasemin. *Suriyeli Öğrencilerde Sınav Kaygısı ve Dini Başa İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kökel, Zülal. *Toplumumuzun Mülteci Algısında Dini ve Sosyal Etmenler "Türkiye'de Bulunan Suriyeliler Bağlamında"*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Resmi Gazete. Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun, Cenevre'de 28 Temmuz 1951 Tarihinde İmzalanmış Olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Onaylanması Hakkında Kanun. *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme* 359 (29 Ağustos 1961). Erişim 06 Nisan 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf

Resmi Gazete. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. *Yabancılar ve Uluslararası Koruma* 6458 (04 Nisan 2013). Erişim 06 Nisan 2022. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm

Sağır, Zeynep. *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.

Sağır, Zeynep. *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Sağır, Zeynep. *Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Sarıkaya, Mehmet Emin. *Sosyolojik Açıdan Göç ve Kültürler Arası Etkileşim: Suriyeli Göçmenler Örneği*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Shaherhawasli, Kenda - Güvençer, Elif Nur. *Suriyeli Mülteciler Ve Türk Toplumu Arasındaki Uyum: Fırsatlar ve Tehditler*. Araştırma Raporu. İstanbul: Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, 2021. Uluslararası Mülteci Hakları Derneği.

Sümer, Muhammed Remzi. *Suriyeli Göçmenlerin Toplumsal Algılanışı (Şanlıurfa İli Merkez İlçeleri Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Tanrıverdi, Abdullah. *Kayseri'deki Suriyelilerde Kültürel Uyum ve Din*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Türker, Rümeysa Nur. *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı: "7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar"*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Türkoğlu, Mahmut Metin. *Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum Sürecinin Dinî ve Psikolojik Boyutları (Kilis Örneği)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Uluslararası Göç Örgütü. *Göç Terimleri Sözlüğü*. ed. Bülent Çiçekli. çev. Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş. Ltd. Şti. Cenevre: IOM Uluslararası Göç Örgütü.

UNHCR. *Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2010.

UNHCR. *Convention Relating to the Status of Stateless Persons*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2014.

UNHCR. *Global Trends Forced Displacement in 2020*. UNHCR Global Trends. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees The UN Refugee Agency, 2020.

UNHCR. "Syria Regional Refugee Response". Bilgilendirici Siteler. *Operational Data Portal Refugee Situations*. 2022. Erişim 24 Şubat 2022. https://data2.unhcr.org/en/situations/syria

UNHCR. "Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar". *UNHCR BM Mülteci Örgütü Türkiye*. 2022. Erişim 16 Mart 2022. https://www.unhcr.org/tr/turkiye-deki-multeciler-ve-siginmacilar

Yakut, Halil. *Bir Entegrasyon Aracı Olarak Din Üniversitede Okuyan Suriyeli Öğrenciler (Harran Üniversitesi Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2019.

Yaralıoğlu, Yusuf. *Suriyeli Sığınmacıların Dini Sosyalleşmesi: Kilis Örneği*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yaşar, Barış. *Göçün Dini ve Sosyal Hayat Üzerindeki Etkisi (Suriye Göçü-Harran Konteyner Kent Örneği)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 9. Basım, 2013.

Yıldız, Deniz. *Şanlıurfa'da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik STK Faaliyetlerinde Din*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

YABANCI ÖĞRENCİLERİN PSİKO-SOSYAL UYUMLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Zeynep SAĞIR
Fırat Üniversitesi/Doç. Dr.-
0000-0002-9214-185X
zeynepsagir@firat.edu.tr

Mustafa Doğan KARACOŞKUN
Kilis Üniversitesi/ Prof. Dr.
0000-0002-7413-340X
rektor@kilis.edu.tr

Giriş

Yabancı öğrencilerin psiko-sosyal uyumları konusunu ele alırken, göç olgusuna kısaca değinmek yerinde olacaktır. Zira bu insanların yabancı olarak adlandırılmasının temel sebeplerinden en önemlisi, göç olgusudur. Göç olgusu ekonomik, siyasi, psikolojik yönleri bulunan dinamik bir yapıya sahiptir. Söz konusu olgunun farklı alanlardan, disiplinler arası bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla farklı boyutlarıyla birlikte göçün bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Göçün, iş, eğitim, sağlık ve turizm gibi çeşitli nedenlerle gönüllü bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bununla beraber savaş, deprem, kıtlık ve işkence gibi çeşitli nedenlerle zorunlu nedenlerle gerçekleşen göçün de var olduğu söylenebilir.

Göçlerle ilgili uyum çalışmaları incelendiğinde en temel meselelerden birinin önceki ve yeni kültüre ait kimliğin uyumu konusu olduğu göze çarpmaktadır.[1] Bir kültür ortamından diğerine göç eden bireylerde uyumsuzluklardan kaynaklanan kimlik çatışmaları ortaya çıkabilmektedir. Bunun aksine yaşanan göçler sonrasında kimi bireyler, göç ettikleri bölgenin kültürü ile kendi orijinal kültürleri arasında uyumu sağlayabilmektedirler. Bu konu üzerinde yoğun çalışmalarıyla tanınan Berry, kim-

1 Hıdır Apak, *Suriyeli Göçmenlerin Uyumu ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014) ; Zeynep Sağır, *Kültürel Uyum Ruh Sağlığı ve Din* (Dem Yayınları, İstanbul, 2018) ; Zeynep Sağır, "Kültürleşme, Dini Başa Çıkma ve Yaşam Memnuniyeti: Türkiye'de Yaşayan Yabancı Öğrenciler Üzerine Nicel Bir Araştırma", *Kilitbahir Dergisi*, 17, (2020), s. 6.

liklerin uyum içerisinde olmalarını bütünleşme (entegrasyon) eğilimiyle açıklarken, eski kimliğinden yeni bir kimliğe geçen bireylerin eğilimini ise özümleme ile açıklamaktadır. Uyum konusunda güçlük yaşayan bireylerin eğilimi için ise o, daha çok ayrılma ve marjinalleşme eğilimlerinden bahsetmektedir.[2] Kimliklerin uyum içinde bütünleşmesi hususunda, ev sahibi olan toplumun farklı kültürlere açık olması konusu önem taşımaktadır. Bununla beraber ev sahibi ülkenin psikolojik, tarihi, sosyo-ekonomik yönleri de göç eden bireylerin uyum sürecinde önemli bir etken olagelmektedir.[3]

Motivasyonları açısından değerlendirildiğinde göçün, gönüllü veya zorunlu nedenlerle gerçekleşmesi bireylerin uyum ya da uyumsuzluklarında etkili olabilmektedir.[4] Eğitim sebebiyle göç eden yabancı uyruklu öğrenciler için ilk akla gelen şey, onların gönüllü bir şekilde göç ettikleridir. Fakat göç konusunda özellikle son on yıllık zaman dilimi göz önünde bulundurulduğunda sadece daha iyi bir eğitim almak için gelen öğrenci kitlesinin olmadığı ülkelerinde bulunan savaş gibi durumlar nedeniyle zorunlu bir şekilde göç etmelerinin de söz konusu olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle yabancı öğrencilerin uyum süreçlerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu konuda Türkiye'de eğitim almakta olan yabancı öğrencilerin bir kısmının gönüllü, bir kısmının ise zorunlu nedenlerle göç edenlerden oluştuğunu görmekteyiz. Bu öğrencilerin büyük bir kısmını, Suriye'den göç eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi 2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan ve hala devam etmekte olan iç savaş nedeniyle ülkemize zorunlu bir göç gerçekleşmiştir. Ülkemizde ayrıca kendi ülkelerindeki istikrarsızlık gibi çeşitli nedenlerden ötürü göç etmek zorunda kalan çok sayıda Iraklı, Filistinli ve Afgan kökenli yabancı öğrenci de bulunmaktadır. Ayrıca birçok ülkeden gönüllü olarak gelen öğrencilerden de bahsedilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında Türkiye'de bulunan yabancı öğrencilerin hem gönüllü hem de zorunlu göç kapsamında değerlendirilebileceği söylenebilir. Dolayısıyla yabancı uyruklu öğrencilerin göç ettikleri yere uyum sağlayıp sağlayamaması ve bu sürecin psiko-sosyal boyutu incelenmeye değerdir. Yabancı uyruklu öğrencilerin psiko-sosyal uyum süreçlerinde dil öğrenme, yeme-içme davranışları, kıyafet, sosyal

2 David L. Sam ve John W. Berry (ed.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology,* (New York: Cambridge University Press, 2006), s. 30.

3 Zeynep Sağır, "Kültürleşme, Dini Başa Çıkma ve Yaşam Memnuniyeti: Türkiye'de Yaşayan Yabancı Öğrenciler Üzerine Nicel Bir Araştırma", *Kilitbahir Dergisi,* 17, (2020), s. 6.

4 David L. Sam ve John W. Berry (ed.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology,* (New York: Cambridge University Press, 2006), s. 30.

ilişkiler, mevsim farklılıkları birçok konu gündeme gelmektedir. Özellikle dil konusunda iki kültür içerisinde yaşayan göçmenlerin stres yaşadıkları daha önceki çalışmalarda da ifade edilmiştir.[5] Yeni kültürle uyum süreçlerinde yabancı uyruklu öğrencilerin çeşitli zorlukla karşılaşması kültürleşme stresi olarak da dile getirilebilir.[6]

Günümüzde göç, bütün dünyayı etkileyen küresel bir konu haline gelmiştir. Şöyle ki, zorunlu olarak göç edenlerin sayısı 2005 yılında 37,5 milyon iken, bu sayı 2016 yılında 65,5 milyona yükselmiş ve 2021 yılında ise 89 milyonu aşmış görünmektedir.[7] Söz konusu rakamın sürekli artıyor olması, sorunun ne derece önemli olduğunu ve küresel bir olgu haline geldiğini açıkça göstermektedir. Bu sayının artmasında hem dünyada yaşanan savaş ve istikrarsızlıklar hem de eğitim alanında özellikle uluslararasılaşma politikalarının yaygınlaşması etkili olmaktadır. Örneğin Türkiye'de 2001 yılında 16 bin kadar uluslararası öğrenci yükseköğretim görürken, bu rakam 2018 yılında 125.138'e kadar yükselmiştir.[8] Bütün bu veriler dikkate alındığında eğitim alanında yer alan yabancı sayısında geçmişe kıyasla artan bir durumun olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bunlardan hareketle, bu çalışmanın temel problemini, yabancı öğrencilerin COVID 19 pandemisi ve sonrasında psiko-sosyal uyum süreçlerinde etkili olan faktörlerin incelenmesi oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu başlık altında araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Türkiye'ye zorunlu ya da gönüllü olarak göç etmiş yabancı öğrencilerin psiko-sosyal uyum süreçlerinin nasıl olduğunu ortaya koymak için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan desenlerden durum çalışması (case study) tercih edilmiştir. Böylelikle hem pandemi (COVID-19) sürecinin hem de dünyadaki savaşların kaynaklık ettiği zorunlu göçün yabancı öğrencilerin psiko-sosyal uyumlarında nasıl bir etkiye sahip olduğunu, uyumu güçleş-

5 Floyd Rudmin, "Constructs, Measurements and Models of Acculturation and Acculturative Stress", *International Journal of Intercultural Relations*, 33/2 (2009), s. 117.

6 Floyd Rudmin, "Constructs, Measurements and Models of Acculturation and Acculturative Stress", *International Journal of Intercultural Relations*, 33/2 (2009), s. 117.

7 (UNHCR, 2022).

8 (YÖK, 2019)

tiren ve kolaylaştıran faktörlerin neler olduğunu anlamak için bu desen tercih edilmiştir. Çünkü durum çalışması, güncel bir olgunun ele alınıp onun derinlemesine incelenmesini içermektedir.[9]

Çalışma Grubu

Bu çalışmaya, altı farklı ülkeden gelen 10 yabancı öğrenci dâhil edilmiştir. Endonezyalı, Çinli, Uygur, Filistinli, Suriyeli ve Iraklı katılımcılardan oluşan bu öğrencilerin 4'ü kadın ve 6'sı erkektir. Katılımcıların Türkiye'de bulunma süreleri incelendiğinde en az dört yıldır bulunanlar tercih edilmiştir. Böylelikle ilk geldikleri zaman diliminden şu ana kadar olan süreci değerlendirirken, zamana göre uyum sürecinin nasıl şekillendiği anlaşılmak istenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yarı Yapılandırılmış Görüşme ve Gözlem

Gönüllü ve zorunlu motivasyonlarla göç eden yabancı öğrencilerin uyum sağlama süreçlerinde, onların deneyimlerinden yola çıkarak uyruklarına göre bir farklılığın olup olmadığı incelenmek istenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada veriler toplanırken yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Böylelikle bireylerin psiko-sosyal uyum konusunda farklılaştıkları yerde ek sorular sorma imkânı oluşturulmuştur.

Veriler, çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilerek toplanmıştır. Görüşmeler, ortalama 30 dakika sürmüştür. Gönüllü bir şekilde katılım sağlanmış ve katılımcılardan ses kaydı için izin alınmıştır. Veriler analiz edilirken, tümevarım analizi şeklinde gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi yapılmıştır. Dokümana aktarılan veriler, çok kez okunmuş ve kategori, kod ile temalar elde edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında çalışmanın öne çıkan bulgularına yer verilmektedir. Bu veriler alandaki gözlemlerle yorumlanmaktadır. Çalışmada yabancı öğrencilerin uyumu kodundan hareketle iki ana kategorinin ortaya çıktığı söylenebilir. Buradaki birinci kategori Arap olmak, diğer kategori ise Arap olmayan yabancı öğrenci olmak kategorisidir.

---

9 Robert, Yin. *Case Study Research: Design and Methods* (Sage Publications, California, 1984) ; John W. Creswell. *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches. (*SAGE Publications, USA, 2007).

Kategori 1: Arap Yabancı Öğrenciler

Bu kategori kapsamında iki farklı kod bulunmaktadır. Bunlardan uyumda güçlükler kodunda altı farklı tema tespit edilmiştir. Uyumda kolaylıklar kodunda ise üç farklı tema tespit edilmiştir.

Kod 1: Arap Öğrencilerin Uyumundaki Güçlükler

Tema 1: Bölgesel Ayrımcılık

Arap yabancı öğrencilerin konuşmalarında ortak bir durumun olduğu ortaya çıkmıştır. Psiko-sosyal uyumlarında güçlük oluşturan bir bölgesel ayrımcılığa maruz kalmak durumunu içeren arabofobiye maruz kalındığı ifade edilmiştir. Aslında bu durumun ilk geldikleri zaman bu olmadığını ve son zamanlarda belirginleştiğini belirtmişlerdir. Arap olmayan yabancı öğrencilerde böylesi bir durumun yaşanmadığı ifade edilebilir. Uyum konusunda daha önce yapılan çalışmalarda, ilk başta güçlük olarak dil konusu yer almaktaydı.[10] Ancak dil meselesi artık gerilerde kaldığı, bölgesel ayrımcılık, COVID-19 dönemine has birtakım konuların ortaya çıktığı psiko-sosyal açıdan değerlendirebilir.

Tema 2: COVID-19 ve Aile Özlemi

Bu temada, katılımcıların COVID-19 pandemi sürecinde yaşadıkları zorluklar ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yabancı öğrencilerin ailelerini ziyaret etmeleri güçleştiğinden bu öğrenciler için aile özlemi konusu daha da önemli bir husus haline gelmiştir. Iraklı ve Filistinli katılımcılar bundan dolayı aile özlemini daha şiddetli yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tema 3: Temas Kuramamak

Psiko-sosyal uyum için yerli halkla iletişim kurabilmek ve sosyal aktiviteler gerçekleştirmek önemli görülmektedir. Arap katılımcıların yerli halkla temas kurmayı, iletişime geçmeyi, arkadaş olmayı benimsediklerini ancak Arap olmalarının temas kurmada bir ön yargı oluşturduğundan sağlıklı bir iletişimin kurulamadığı belirtilmiştir.

Tema 4: Yersiz-Yurtsuz Hissetmek

Yersiz-yurtsuz hissetmek teması, önemli bir meseledir. Çünkü bu öğrenciler, kendilerini artık birinci kimliklerine ait hissetmediklerini ve bu-

10 Zeynep Sağır, *Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, (İstanbul: İstanbul Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), s.101; Mustafa Ulu & Abdullah Tanrıverdi. "Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği". *Bilimname*, 43, (2020), 169-212, s.180.

nunla birlikte yeni kimliği benimsemiş olsalar da özellikle son zamanlarda bu durumun tersine dönmesiyle hiçbir kimliğe ait olamama durumunun yaşandığını belirtmişlerdir. Örneğin Iraklı öğrenci bu durumu; "B*en artık tamamen Iraklı hissetmiyordum ama bu son zamanlarda yaşanan hadiseler ve sosyal medyada etkin olan nefret söylemi vs. sonrasında buraya da ait hissetmemeye başladım."* şeklinde ifade etmiştir.

Tema 5: Yalnızlık

Katılımcılarda kimlik konusunda bocalama ve ait olmama durumu da beraberinde ciddi bir yalnızlık getirmiştir. Yalnızlık konusunda özellikle bir katılımcının söylemi şu şekilde geçmiştir: "*Ben hiç kimseyle iletişim kurmadan ve direk evime gelmeyi tercih ediyorum. Evimde olmak, yalnız olmak her ne kadar beni incitse de, maruz kaldığım ayrımcı tutumlardan evla olduğu için bunu tercih ediyorum.*"

Tema 6: Dil Problemi

Son tema olarak dil problemi yer almıştır. Psiko-sosyal uyumda en az güçlük konusu olarak dilin geçmesi, bu çalışmanın bulguları açısından önemli görülmektedir. Yukarıda geçen diğer temalar daha belirgin ve sıklıkla ifade edilmiştir.

Kod 2: Arap Öğrencilerin Uyumundaki Kolaylıklar

Arap yabancı öğrenciler için uyumu kolaylaştıran birtakım hususların olduğu da görüşmelere yansımıştır. Bu hususlar temalandırıldığında, üç farklı temanın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu temalardan, helal yemek bulma ve yemek konusundaki kültürel benzerlik ilk temadır. Burada da hem dini hem coğrafi yakınlıklardan kaynaklı olan benzerlik durumlarının öne çıktığı anlaşılmıştır. İkinci tema iklim konusudur. Mevsimsel durumların da benzer olması, uyum konusunda kolaylık olarak görüşmelerde yer almıştır. Bu kategorideki son tema ise ibadet mekanlarıdır. Yine katılımcıların dini benzerlik kapsamında dile getirdikleri camilerin olması ve ibadetlerini rahat bir şekilde yerine getirmeleri onların uyumlarını kolaylaştıran bir husus olarak öne çıkmıştır. Yani bir başka ifadeyle ülkelerindeki ortamın buradakiyle aynı olması, katılımcılar için ibadet mekânlarının çok önem arz ettiği ve ortak buluşma mekanları olarak değerlendirildiği gözlemlenmiştir.

Kategori 2: Arap Olmayan Yabancı Öğrenciler

Bu kategori kapsamında iki farklı kod bulunmaktadır. Bunlardan uyumda güçlükler kodunda beş farklı tema tespit edilmiştir. Uyumda kolaylıklar kodunda ise sekiz farklı tema tespit edilmiştir.

Kategori 1: Arap Öğrencilerin Uyumundaki Güçlükler

Tema 1: Mevsim-Hava

Katılımcılardan Endonezya, Uygur ve Çin'den gelenler için dört mevsimli iklim koşullarına uyumun bir zorluk oluşturduğu görülmüştür. Bu tema ilk sırada gelmiştir. Özellikle Endonezya'dan gelen katılımcıda mevsim konusunun sıklıkla geçtiği söylenebilir.

Tema 2: Yemek

Arap olmayan öğrenciler için yemek konusunun bir uyum zorluğunu beraberinde getirdiği anlaşılmıştır. Yemeklerdeki kültürel farklılıklar meselesi bu konudaki uyum sağlamada zorlanılan bir husus olarak ortaya çıkmıştır.

Tema 3: Korona Irkçılığı

COVID-19 dönemine has bir durum olarak özellikle uzak doğululara karşı dünyada bir ön yargısal tutumun ortaya çıktığından bahsedilebilir[11]. Bu çalışmada da bu konu görüşmelere yansımıştır. Üçüncü tema olan korona ırkçılığına ilişkin Endonezyalı katılımcının görüşü şu şekilde yer almıştır: *"Ben Endonezyalıyım, Çinli bile değilim ama o süreçte minibüse bindiğimde, minibüste herkes gözlerim çekik olduğu için bir tarafa gitti, ben diğer tarafta kaldım. Uzun zaman kimse benimle iletişim kurmadı. Bu süreçte beni tehdit olarak algıladılar."*

Tema 4: Dil Problemi

Dil problemi yine Arap olmayan öğrencilerde de görüşmelerde yer almıştır. Hatta dil konusunda daha ciddi bir eğitimin olmasına yönelik ya da dönem arkadaşlarına göre akademik yeterliliği sağlamada zorlandıklarını dile getirmişlerdir.

Kategori 2: Arap Öğrencilerin Uyumundaki Kolaylıklar

Bu kategoride sekiz farklı temanın belirlendiği ifade edilebilir. Arap olmayan yabancı öğrencilerin uyumunu kolaylaştıran unsurlar arasında

11 Bresnahan, M., Zhu, Y., Hooper, A., Hipple, S., & Savoie, L., The negative health effects of anti-Asian stigma in the U.S. during COVID-19. *Stigma and Health*. *Advance online publication*. https://doi.org/10.1037/sah0000375. (2022).

ilk olarak aynı dil grubuna mensup olmak gelmiştir. Uygur katılımcı, Altay dil grubuna ait olmanın uyumunu kolaylaştırıcı bir unsur olmasından bahsetmiştir. İkinci olarak Uygur katılımcı yerli halkla temas kurma ortamının olumlu olmasından bahsetmiştir. Yeni kimliğe aidiyet hissetmek, milliyetçi ruhun özellikle aidiyet hissini tetiklediği ortaya çıkmıştır. Küçük yaşta gelmek, bu kategorideki bir diğer temadır. Küçük yaşta gelenler uyum konusunda avantajlı olmuşlardır. İleri yaşlarda gelenlerin uyum konusunda zorlandıkları diğer çalışma sonuçlarına da yansıyan bir durumdur[12]. Diğer temalar ise şu şekildedir: Türkiye'de Orta Asya sempatisinin olması, ortak kültürel mirasın olması, olumlu temasın olması gibi.

Sonuç ve Öneriler

Katılımcılardan 2'sinin yaşam öyküsünde ülkesindeki savaşa dair bir öykü bulunmadığı fakat kalan 8 katılımcının savaş ya da çatışma gibi çeşitli travmatik olay öykülerinin olduğu anlaşılmıştır.

Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'ye yalnızca eğitim amacıyla göç etmedikleri, aynı zamanda savaş, doğal afetler gibi zorunlu sebeplerle de göç ettikleri belirlenmiştir. Onların göç motivasyonları dikkate alındığında ise Türkiye'de nitelikli bir eğitimin olmasının itici bir güç olduğu ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber burs imkanları ve miktarlarının yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'yi tercih etmelerinde teşvik edici bir destek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin öğrenci dostu bir ülke olması da eğitim amaçlı göç almasında belirleyici olmuştur. Bu araştırma ile beraber, yalnızca söz konusu motivasyonlar değil, bu motivasyonlarla beraber Suriye ve Irak gibi savaş bölgelerinden göç eden yabancı uyruklu öğrencilerin göç motivasyonları ve psiko-sosyal uyum süreçleri incelenmiş, gönüllü olarak göç eden yabancı uyruklularla aralarında bir farkın olup olmadığı ortaya koyulmuştur.

Türkiye'de yabancı öğrencilerin sayısının artması önemli bir husustur. Uluslararasılaşma çabaları her geçen gün olumlu sonuçlar vermekte ancak bununla birlikte yabancı öğrencilerin sağlıklı bir uyum sürecini geçirmesi için belirli önlemlerin alınması gerektiği anlaşılmıştır.

Yabancı öğrenci profilinde belirgin iki kategori bulunmuştur. Bu kategoriler Arap ve Arap olmayan şeklindedir. Sosyal uyum konusunda bu iki kategori arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Arap öğrencilerin kimlik

12 Rabia Hacıhasanoğlu Aşılar ve Arzu Yıldırım, Göçün sosyal ve ruhsal etkileri ve hemşirelik.Aydın Avcı (Ed.) Göç ve Göçmen Sağlığı. 1. Baskı. (2018) s.15.

konusunda arada kalma, her iki kimliğe de yabancılaşma gibi eğilimlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Arap olmayan Uzak Doğulu yabancı öğrencilerin ise korona ırkçılığına maruz kaldığı fakat olumlu temas konusunda pandemi dönemi haricinde daha avantajlı oldukları anlaşılmıştır.

Bu çalışma kapsamında öneriler olarak kısaca şu huşulardan bahsedilebilir:

Yabancılara yönelik nefret söyleminin önüne geçecek önlemler alınması gerekmektedir.

Yabancı öğrencilerin uyum sürecini kolaylaştıracak etkinliklerin düzenlenmesi ya da arttırılması ihtiyaç olarak öne sürülebilir.

Üniversitelerde yabancı öğrencilere yönelik psiko-sosyal desteğin sağlanması ya da etkin hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'deki yaşam konusunda rehberlik hizmetlerinin sunulması ve artırılması belirtilebilir.

Olumlu temasın sağlanacağı ortamların oluşturulması mühim görülmektedir.

Nicel araştırmalarla bu konuda kapsamlı araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Apak, Hıdır. *Suriyeli Göçmenlerin Uyumu ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği.* Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014. Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=gyLHMouPes-CvnhRcjQsKWguHXFdttyKhJf_vD-aiOqQXvUIZYJJCq8fnSqzEdEE

Bresnahan, M., Zhu, Y., Hooper, A., Hipple, S., & Savoie, L., The negative health effects of anti-Asian stigma in the U.S. during COVID-19. *Stigma and Health*. *Advance online publication*. https://doi.org/10.1037/sah0000375. (2022).

Creswell, John W. *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. USA: SAGE Publications, 2007.

Rabia Hacıhasanoğlu Aşılar ve Arzu Yıldırım, Göçün sosyal ve ruhsal etkileri ve hemşirelik.Aydın Avcı (Ed.) Göç ve Göçmen Sağlığı. 1. Baskı. (2018) s.15.

Rudmin, Floyd. "Constructs, Measurements and Models of Acculturation and Acculturative Stress", *International Journal of Intercultural Relations*, 33/2 (2009), 106-123.

Sağır, Zeynep. "Kültürleşme, Dini Başa Çıkma ve Yaşam Memnuniyeti: Türkiye'de Yaşayan Yabancı Öğrenciler Üzerine Nicel Bir Araştırma", *Kilitbahir Dergisi,* 17, (2020), 5-37.

Sağır, Zeynep. *Kültürel Uyum Ruh Sağlığı ve Din.* İstanbul: Dem Yayınları, 2018.

Sağır, Zeynep. *Suriyeli Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*. İstanbul: İstanbul Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018, Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=hcgrYffRbz0Z44UJEuLtwUGxZU7jWR2j8xyEAABz4xwzbSwaMi0l0VwQTAvjTuD1

Sam, David. L ve Berry, John W. (ed.). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology,* New York: Cambridge University Press, 2006.

Ulu, Mustafa & Tarınverdi, Abdullah. "Geçici Koruma Altına Alınan Suriyelilerde Göç, Kültürleşme/Kültürel Uyum ve Din İlişkisi: Kayseri Örneği". *Bilimname*, 43, (2020), 169-212.

UNHCR, 2022,Figures at a Glance, *UNHCR Global Trends 2021*. erişim adresi: https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html).

Yin, Robert. *Case Study Research: Design and Methods*. California: Sage Publications, 1984.

YÖK, Türkiye Yükseköğretim Sistemi, Ankara (2019). erişim adresi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/Higher_Education_in_Turkey_2019_tr.pdf)

III. KISIM:
GÖÇ VE UYUM, GÖÇMEN SORUNLARI

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM SİSTEMİNE UYUMLARINDA DİNİ ÖĞRENMELERİNİN ROLÜ

Ali GÜL
Samsun Üniversitesi/ Dr. Öğr. Üyesi
0000-0002-1016-5832
ali.gul@samsun.edu.tr

Giriş

Kültürlerarası etkileşimin en önemli dayanağı uluslararası öğrenci hareketliliğidir. Bu hareketlilik toplumun her alanını ilgilendirdiği gibi esas zemini olan eğitim ile de etkileşerek yükseköğretimde uluslararasılaşmayı zenginleştirmektedir. Uluslararası öğrenci hareketliliği bir nevi göç hareketi olarak vasıflandırılabilir. Göçün tanımına bakacak olursak "Başka bir uluslararası sınıra ya da aynı ülkenin sınırları içinde hareket etme süreci" olarak tanımlandığı gibi bir diğer tanımda "Belli bir zaman ve coğrafi mekân düzleminde insanların ya da insan topluluklarının fiziksel hareketi/yer değiştirmesi" olarak da tanımlanmıştır.[1] Eğitim amacıyla bir yerden başka bir bölgeye ya da ülkeye yerleşmek de insanların fiziksel hareketini içerdiğinden yukarıdaki tanıma göre göç olarak nitelendirilebilir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bu hareketliliği sürükleyen en önemli etmendir. Sınırların eskisi kadar net çizilmediği, ülkelerarası hareketliliğin arttığı dünyamızda eğitim büyüyen bir fırsat olarak durmaktadır. Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrenci sayısı 2000 yılında 15.000 iken[2] günümüzde bu sayı 148.000 olmuş, 2023 hedefi ise 200.000 öğrenci olarak belirlenmiştir.[3] Türkiye'nin dışa açılması, tanınması, ülkelerle karşılıklı köprüler kurulması ve en önemlisi yükseköğre-

* Dr. Öğr. Üyesi Ali Gül, Samsun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Bülent Çiçekli, "Göç Terimleri Sözlüğü", Göç (Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, 2009).

1 Ünver Günay, "Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği", *Bilimname* 3/2003 2003)).

2 Kalkınma Bakanlığı, "Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi", *Ankara: Kalkınma Araştırma Merkezi*, Yayın 2015) 2936).

3 *https://www.ytb.gov.tr/(05.04.2022*

timde uluslararasılaşmanın sağlanmasında önemli yeri olan uluslararası öğrenci hareketliliğinde Türkiye son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır.[4] Ülkemize çeşitli ülkelerden Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Bursu, İslam Kalkınma Bankası Bursu, farklı burslar aracılığıyla ve kendi imkanlarıyla, lisans ve lisansüstü öğrenim için gelen öğrenciler bulunmaktadır. Günümüz verilerine göre ülkemiz 148.000 yabancı uyruklu üniversite öğrencisine ev sahipliği yapmaktadır.[5]

Bir nevi göç hareketi olan bu süreç itme-çekme faktörleri içerdiğinden[6] ekonomi, kültürel uyum ve pedagoji konularını da şekillendirmektedir. Ülkenin toplam gelişmişliğine ve okulun dünya sıralamasındaki konumuna katkıda bulunması beklenen uluslararası öğrencinin ülkeye, şehre, üniversiteye ve eğitim sistemine entegrasyonu önem arz etmektedir. Uluslararası öğrenciler, yükseköğretim kurumlarının kültürel ve akademik hayatına zenginlik katmakta, yerli öğrencilerin ve akademisyenlerin farklı kültürleri ve farklı düşünce tarzlarını tanımasına fırsat vermektedir[7]. Uluslararası öğrenciler, eğitim gördükleri ülkeyle kendi ülkeleri arasında kültür elçisi sıfatıyla siyasi, sosyal, sportif, kültürel ve ticari alanlarda bir köprü vazifesi görmekte[8], ev sahibi ülkenin kültürüne çeşitlilik kazandırmakta, bu sayede hem kültürlerarası hem de toplumlararası ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Ayrıca ülkelerine dönerek burada edindikleri entelektüel birikimi kendi ülkelerine taşımaktadırlar.[9] Bu birlikteliği zenginleştirmek için çeşitli dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşları faaliyetler yürütmektedir[10]. Tüm bunların yanında uluslararası öğrencilerin ülkeye ekonomik katkısı da yadsınamaz düzeydedir. Öğrencilerin eğitim ücretlerinin yanı sıra "off-campus spending" kampüs dışı harcamaları önemli gelir kaynağıdır.

Yabancı uyruklu öğrencilerin dil ve eğitime ilişkin sorunlarının yanı sıra pek çok sosyo-kültürel sorunları ortaya çıkmaktadır. Yabancı uyruk-

4 *https://www.udef.org.tr/ (02.04.2022)*

5 *https://www.ytb.gov.tr/(05.04.2022)*

6 İbrahim Ethem Akyıldız, "Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 35/2 (2016), 127-176.

7 Teresa Bevis, *International students in American colleges and universities: A history* (Springer, 2007).

8 Bakanlığı, "Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi".

9 Fatih Özkan, *İlahiyat Fakülteleri'nde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri* (Efe Akademi, 2020).

10 TGSP, *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Bir Rehber Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler* (Ankara: TDV Yayınları, 2021).

lu öğrenciler üzerinde yapılan çalışmalar bu öğrencilerin stres[11], kaygı, ev özlemi (homesickness), yalnızlık[12], uyumsuzluk çekingenlik, kültürel şok[13], psikolojik sorunlar,[14] akranları ile iletişim kuramama ve akademik başarısızlık, mali zorluklar, uygun konaklama yetersizliği, günlük yaşamda adaptasyon eksikliği yaşadıklarını ortaya koymuştur.[15]

Üniversite öğrencileri, kendi ülkelerinde bile bulundukları şehirden başka bir şehirde eğitimlerini sürdürürken birtakım sorunlar yaşamaktayken başka bir ülkede eğitimlerini sürdürürlerken uyum zorlukları bakımından risk teşkil edebilecek farklı akademik ortam, stres, düşük sosyal destek gibi sosyo-kültürel bazı sorunlar yaşayabilmektedirler.[16] Öğrenci kendi kültürüyle yerleştiği ülkenin hakim kültürü arasında çelişkiler yaşayabilmektedir. Özellikle dil ve inanç farklılıkları uyum sorununun en belirgin ortaya çıktığı alanlar olarak kabul edilmektedir.[17]

Alan yazıları incelendiğinde sınırlı sayıda araştırmada uluslararası öğrencilerin din eğitiminin konusuna girdiği görülmüştür. Bu araştırmalardan, Köylü (2001), On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 39 yabancı uyruklu öğrenciye uyguladığı anket sonucunda öğrencilerin büyük bir kısmının Türkiye'ye ilk geldiklerinde dil, bürokrasi, uyum ve ekonomik problemlerle karşılaştıkları, Türkiye hakkında iyi bir imaja sahip olmadıkları, arkadaşları ile olan ilişkilerinden memnun oldukları, fakülte ve hocalar ile ilgili bazı problemleri oldukları, aldıkları derslerin faydasız ve yetersiz olduğunu düşündükleri, eğitimin pasif olduğundan şikayet ettikleri bulgularını elde etmiştir.[18] Göver ve Yavuzer (2015) İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencile-

11 Zeliha Traş - Hudayar Cihan Güngör, "Avrupa Ülkelerinden Gelen Türk Asıllı Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılıkları Üzerine Nitel Bir Araştırma.", *Selcuk University Social Sciences Institute Journal* 25 (2011).

12 Razieh Ghanbary, *Hacettepe Üniversitesinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Profili, İhtiyaçları ve Sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

13 Fikret Topal - Soner Tauscher, "Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme", *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/1 (2020), 309-344.

14 Peter Tomich vd., "International student adaptation: Critical variables", *International Education* 29/2 (2000), 37.

15 Osman Akgül, *5.Uluslarası Öğrenci Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Harf Yayınları, 2020).

16 Traş - Güngör, "Avrupa Ülkelerinden Gelen Türk Asıllı Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılıkları Üzerine Nitel Bir Araştırma."

17 Hsiao-ping Wu vd., "International student's challenge and adjustment to college", *Education Research International* 2015 (2015).

18 Mustafa Köylü, "Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Devam Eden Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Fakülte Hakkındaki Düşünce, Sorun ve Beklentileri", *OM Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 131-153.

rin Kayseri, Türkiye ve İslam algısını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda öğrencilerin Kayseri ve Türkiye hakkında büyük oranda olumlu algılara sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir.[19] Özkan (2019) İlahiyat Fakültelerinde eğitim gören uluslararası öğrencilerin memnuniyet düzeylerini araştırdığı çalışmasında öğrencilerin büyük çoğunluğunun Türkiye'ye uyum sağladıkları, İlahiyat ders müfredatını uygun buldukları sonucuna varmıştır.[20]

Alana dair bu çalışmaların haricinde uluslararası öğrencilerin ülkemize adaptasyonunu çeşitli formlarda ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar; Can (1996)[21], Güçlü (1996)[22], Çağlar (1999)[23], Otrar vd. (2002)[24], Toker vd.(2003)[25], Bayraktaroğlu ve Mustafayeva (2010)[26], Çöllü ve Öztürk (2010)[27], Kesten vd. (2010)[28], Kıroğlu vd. (2010)[29], Gülnar (2011)[30], Traş ve Güngör (2011)[31], Yiğit (2012)[32], Gökalp (2012)[33], Çetin

19 Hasan Yavuzer, "Kayseri'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı", *Journal of Turkish Studies* 10/2 (2015).

20 Özkan, *İlahiyat Fakülteleri'nde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri*.

21 Niyazi Can, "Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sorunları ve Örgütsel Yapı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/7 (1996).

22 Nezahat Güçlü, "Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/12 (1996).

23 Ali Çağlar, "Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Öğrencilerinin Sorunları", *Amme Idaresi Dergisi* 32/4 (2018), 133-169.

24 Mustafa Otrar vd., "Türkiye'de Öğrenim Gören Türk ve Akraba Topluluk Öğrencilerinin Stres Kaynakları, Başa Çıkma Tarzları İle Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 2/2 (2002), 473-506.

25 Fevzi Toker vd., "Uludağ Ünivesitesi'nde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Türk Öğrencilerin Boş Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Araştırılması", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültes i Dergisi* XVII (2003), 219-233.

26 Serkan Bayraktaroğlu - Lale Mustafayeva, "Türk Yüksek Öğretim Sistemi ve Türk Dünyası İlişkileri: Sakarya Üniversitesinde Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler Örneği", *Journal of Azerbaijani Studies* 12/1 (2009), 284-292.

27 Fazıl Çöllü - Emre Öztürk, "Transnational Student Mobility", *elçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 14/1 (2009), 49-66.

28 Alper Kesten vd., "Language and Education Problems of İnternational Students in Turkey", *Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2010), 65-84.

29 Kasım Kıroğlu vd., "Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2010), 26-39.

30 Birol Gülnar, "Yabancı Öğrencilerde Kültürleşme ve Medya Kullanımı", *Global Media Journal* 2/3 (2011), 51-68.

31 Traş - Güngör, "Avrupa Ülkelerinden Gelen Türk Asıllı Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılıkları Üzerine Nitel Bir Araştırma."

32 Ruhi Yiğit, "Konya İlinde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Bir Kısım Değişkenler Bakımından İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27 (2012), 317-326.

33 Murat Gökalp, "19 Mayıs Üniversitesi Samsun Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Türk ve Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Öğretim Programlarına Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/39 (19M.S.), 139-152.

vd. (2012)[34], Paksoy vd. (2012)[35], Beltekin ve Radmard (2013)[36], Güleç ve İnce (2013)[37], Tok ve Yıgın (2013)[38], Özçetin (2013)[39], Biçer vd. (2014)[40], Babadağ vd. (2014)[41], Şahin ve Demirtaş (2014)[42], Kam (2015)[43], Alyılmaz vd. (2015)[44], Özkan ve Acar Güvendir (2015)[45], Yılmaz (2015)[46], Kumcağız vd. (2016)[47], Cevher(2016)[48], Musaoğlu (2016)[49], Coşkunserçe ve Erişti (2017)[50], Sasa (2017)[51], Radmard(2017)[52] Akgül (2019)[53], , Bayramdurd-

34 Turhan Çetin - Ufuk Karakuş Bülent Aksoy, "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Turizm ve Türkiye'nin Turizm Değerlerine İlişkin Algıları", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/3 (2012), 180-196.

35 H Mustafa Paksoy vd., "Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Sorunları: Gap Bölgesi Üniversiteleri Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012), 85-94.

36 Nurettin Beltekin - Somayyeh Radmard, "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerinin Üniversiteye İlişkin Görüşleri", *Electronic Journal of Social Sciences* 12/43 (2013).

37 İsmail Güleç - Bekir İnce, "Türkçe Öğrenen Yabancıların Günlük Yaşama İlişkin Kültürel Algıları Üzerine Bir Araştırma", *Sakarya University Journal of Education* 3/3 (2013), 95-106.

38 Mehmet Tok - Musa Yıgın, "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Nedenlerine İlişkin Bir Durum Çalışması.", *Dil ve Edebiyat Egitimi Dergisi* 2/8 (2013).

39 Seçkin Özçetin, *Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

40 Nurşat Biçer vd., "Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Karşılaştığı Sorunlar: Atatürk Üniversitesi Örneği", *Journal Of International Social Research* 7/29 (2014).

41 Burcu Babadağ vd., "Bir Sağlık Yüksekokulu'nda Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sağlık Alanında Karşılaştığı Sorunların Belirlenmesi", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3/1 (2014), 622-631.

42 Münir Şahin - Hasan Demirtaş, "Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar Ve Çözüm Öneriler", *Milli Eğitim Dergisi* 44/204 (2014), 88-113.

43 Bakanlığı, "Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi".

44 Semra Alyılmaz vd., "Atatürk Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye Yönelik Görüşleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 4/1 (2015), 328-338.

45 Gökhan Özkan - Meltem Acar Güvendir, "Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Durumları: Kırklareli ve Trakya Üniversiteleri Örneği", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2015).

46 Oğuzhan Yılmaz, "Türkiye Türkçesi Öğrenen Kazakistanlıların Karşılaştıkları Sorunlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 37 (2015), 257-277.

47 Hatice Kumcağız vd., "Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Yaşadıkları Sorunlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35/2 (2016), 37-50.

48 Ezgi Cevher, "Yükseköğretimde Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Memnuniyeti", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 7/22 (2016), 337-349.

49 Büşra Nur Musaoğlu, "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Süreci", *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2016), 13-24.

50 Suzan Duygu Bedir Erişti - Ozan Coşkunserçe, "Uluslararası Öğrencilerin Kültürel Uyum Sürecine Yönelik Tasarım Tabanlı Araştırma Yaklaşımına Dayalı Çevrimiçi Oryantasyon Uygulamasının Geliştirilmesi", *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama* 7/1 (2017), 83-104.

51 Simge Sasa, *Türkiye'de Yükseköğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Karşılaştıkları Yönetsel Sorunlar* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

52 Somayyeh Radmard, "Türk Üniversitelerindeki Uluslararası Öğrencilerin Yükseköğretim Taleplerini Etkileyen Etkenlerin İncelenmesi", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 1 (2017), 67-77.

53 Osman Akgül, *Uluslararası Öğrencilik: Entegrasyon, İstihdam ve Politika* (İstanbul: İlke Yayıncılık,

yyeva (2019)[54], Bulut (2019)[55], Topal ve Tauscher (2020)[56] olarak belirtilebilir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde uluslararası öğrencilerin ülkemize gelinceye kadar dini öğrenmelerinin ülkemize ve öğrenim gördüğü eğitim sistemine adaptasyonundaki rolünü ele alan çalışmaya rastlanmaması bu araştırmaya yol gösterici olmuştur.

Ülkemizin dışa açılan penceresi, ülkeler arasındaki köprü ve uluslararasılaşmanın en önemli aracısı olan bu öğrencilerin ülkemize adaptasyonu, bu sürecin sağlıklı ilerlemesi ve daha da gelişmesi için gereklidir. Öğrencilerin uyum ya da uyumsuzluklarında fiziksel, sosyal, kültürel nedenler kadar öğrencilerin sahip oldukları dini öğrenmeleri de süreçte mühim yere sahiptir. Bu aşamada öğrencinin dini öğrenmelerinin rolünü araştırmak önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırmanın problem cümlesi şu şekilde netleştirilebilir. Uluslararası öğrencilerin eğitim ortamlarına uyumlarında dini öğrenmelerinin rolü nedir?

Araştırmanın Yöntemi

Bu temel problem çerçevesinde araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu Samsun Üniversitesi'nde öğrenim gören 116 uluslararası öğrenciye uygulanmıştır. Cohen'in[57] teorisine göre araştırmada evrene ulaşmayı hedefledik.

2019).

54 Govher Bayramdurdyyeva, "Uluslararası Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörler", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5/11 (2019), 509-524.

55 Ramazan Bulut, "Yüksek Din Öğrenimi Gören Uluslararası Öğrencilerin Türkiye Algısı, Türkiye'yi Tercih Nedenleri ve Yüksek Din Eğitimi Beklentileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019).

56 Topal - Tauscher, "Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme".

57 Jacob Cohen, *Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences* (Routledge, 2013).

Tablo 1: *Öğrencilerin Ülkelere ve Bölümlere Göre Dağılımı*

Uyruk	Havacılık ve Uzay Bilimler Fakültesi	İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	Lisansüstü	Mühendislik Fakültesi	Sivil Havacılık Yüksek Okulu	Genel Toplam
Afganistan	1	7		5		13
Almanya	2	1		1		4
Arnavutluk				1	1	2
Azerbaycan	3	6	3		2	14
Bahreyn		1				1
Beyaz Rusya				1		1
Bulgaristan	1					1
Burkina Faso		1				1
Cad	1	1		1		3
Cezayir		2				2
Cubiti		2				2
Etiopya				1		1
Fas	1			1		2
Fildisi		1				1
Filistin		1		2		3
Fransa		1				1
Gabon				1		1
Gambia	1					1
Gana	1	1				2
Gine		2				2
Gine Bissau						1
Hollanda	1				1	2
Irak	3			4	6	13
İran	1	1			1	3
Kazakistan		1	1		1	3
Kırgızistan		2				2
Kongo		1				1
Kosova		1				1
KKTC	1					1
Malavi		1		1		2
Mali			1			1
Mısır	3	4		10		18
Moritanya	1	1		4		6
Nijer			1	1		2
Nijerya				2		2
Özbekistan	1	5		1	1	8
Pakistan	1			1		2

Ruanda		1		1		2
Rusya		2				2
Sırbistan	1					1
Somali	3	5		4	6	18
Sudan				2		2
Suriye	8	5	1	12	4	32
Tacikistan				1	1	2
Türkmenistan	6	2	1	1	9	28
Uganda			1			1
Ukrayna	1					1
Ürdün	1				1	2
Yemen	1	12	1	9	1	26
Zimbabve				1		1
Genel Toplam	44	71	10	69	35	229

Araştırmanın uygulanmasında kullanılan anket formundaki soruların cevaplanması yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Anketler öğrencilere dağıtıldıktan sonra ön bilgilendirme ve ihtiyaç duyulan yerde gerekli açıklamalar yapılmıştır. Ankete verilen cevapların akademik çalışma için kullanılacağı ve gizliliğe riayet edileceği bilgisi verilmiştir. Araştırma gönüllülük esasına göre uygulanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin demografik yapısı, yaşam şartları, üniversiteye başladıklarında yaşadıkları uyum sorunları, araştırmaya katılanların Türkiye'yi tercih sebepleri, dinlerini ve kültürlerini yaşama konusunda Türkiye'de zorluk yaşayıp yaşamadıkları, öğrencilerin din eğitimi aldıkları kaynaklar, öğrencilerin dini bilgi düzeyi, ibadetlerini yerine yetirebilme durumları, dini bilgi ve inancının Türkiye'deki yaşantılarına etkisi, ülkesi ile kıyasladıklarında Türkiye'yi nasıl buldukları, Türkiye uyumlarını etkileyen faktörler, eğitim ortamlarına uyum süreçleri, eğitim ortamlarına uyum sürecinde dini yüklenmelerinin rolü araştırılmıştır.

Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen veriler anlamlı bilgilere ulaşmak amacıyla bu bölümde ele alınmıştır.

Tablo 2: Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	**N**	**%**
Erkek	88	75.9
Kadın	24	24,1
Toplam	116	100

Katılımcıların %75,9'u erkek, %24,1'i kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın evreninin cinsiyet dağılımı benzer özellikli olduğundan örneklemde de benzer dağılım söz konusudur.

Tablo 3: Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralığı

Yaş Aralığı	N	%
18-20	56	48,3
21-23	44	37,9
24 üstü	16	13,7
Toplam	116	100

Katılımcıların yaş aralığı %48,3 18-20 yaş, %37,9'u 21-23 yaş, %13,7'si 24 yaş üstünden oluşmaktadır.

Tablo 4: Araştırmaya katılan öğrencilerin ana dilleri haricinde dil bilme durumu

Dil	N	%
İngilizce	82	70
Fransızca	10	8
Arapça	8	7
Almanca	8	7
Diğer	8	7
Toplam	116	100

Katılımcıların kendi dillerinin haricinde ikinci dil olarak %70'inin İngilizce, %8'inin Fransızca, %7'sinin Arapça, %7'inin Almanca bildiği, %7'lik kısmının ise diğer dilleri bildiği, kümülatif olarak değerlendirildiğinde ise %30'luk kısmın birden fazla dil bildiği görülmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya katılan öğrencilerin mezun olduğu liseye göre dağılımı

Lise	N	%
Türk İmam Hatip Lisesi	16	13,7
Ülkelerindeki Lise	100	86,3
Toplam	116	100

Katılıcıların mezun olduğu liselere bakıldığında %13,7'sinin Türkiye'deki İmam Hatip Liselerinden, %86,3'ünün ülkelerindeki herhangi bir liseden mezun olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim aşamasına göre dağılımı

Öğrenim aşaması	N	%
Dil Eğitimi	22	18,9
Lisans	86	74,1
Lisansüstü	8	6,8
Toplam	116	100

Katılımcıların %18,9'unun dil eğitimi, %74,1'inin lisans, %6,8'inin lisansüstü düzeyinde öğrenim gördüğü belirlenmiştir.

Tablo 7: Araştırmaya katılan öğrencilerin kardeş sayısına göre dağılımı

Lise	N	%
Bir	0	0
İki	16	13,8
Üç	24	20,7
Dört	12	10,3
Beş	24	20,7
Altıdan Fazla	40	34,5
Toplam	116	100

Katılımcıların %13,8'i iki, %20,7'si üç, %10,3'ü dört, %20,7'si beş, %34,5'i altıdan fazla kardeşe sahiptir.

Tablo 8: Araştırmaya katılan öğrencilerin ailesinin ekonomik durumuna göre dağılımı

Ekonomik Durum	N	%
Düşük	8	27,6
Orta	18	62,1
İyi	3	10,3
Çok İyi	0	0
Toplam	116	100

Katılımcıların ailesinin ekonomik durumunun %27,6'sı düşük, %62,1'i orta, %10,3'ü iyi olduğu görülmüştür.

Tablo 9: Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitimini sürdürdüğü ekonomik imkanlara göre dağılımı

Eğitim Olanağı	N	%
YTB	44	37,9
İslam Kalkınma Bankası	4	3,4
Türkiye Diyanet Vakfı	0	0
Çok İyi Kendi ülkemden resmi burslu	0	0
Kendi ülkemden özel şirketler	4	3,4
Türkiye'deki diğer vakıflar	0	0
Özel Türk şirketleri	0	0
Sadece ailemin desteği	60	51,7
Boş zamanlarımda çalışarak	4	3,4
Toplam	116	100

Katılımcıların %37,9'unun YTB, %3,4'ünün İslam Kalkınma Bankası, %3,4'ünün kendi ülkesinden özel şirketler, %51,7'sinin sadece ailesinin desteği, %3,4'ünün boş zamanlarında çalışarak eğitimini sürdürdüğü görülmüştür.

Tablo 10: Araştırmaya katılan öğrencilerin ekonomik olarak sorun yaşama durumuna göre dağılımı

Ekonomik Durum	N	%
Yaşıyorum	56	48,3
Kısmen Yaşıyorum	36	31
Yaşamıyorum	24	20,7
Toplam	116	100

Katılımcıların %48,3'ü ekonomik olarak sorun yaşadığını, %31'i kısmen sorun yaşadığını, %20,7'si sorun yaşamadığını belirtmiştir.

Tablo 11: Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'de yaşadıkları soruna göre dağılımı

Sorun	N	%
Pasaport	0	0
Dil Sorunu	60	51,7
İkamet	32	27,6
Vize	0	0
Denklik	4	3,4
Sorun yaşamadım	20	17,2
Toplam	116	100

Katılımcıların Türkiye'de yaşadıkları sorunlara göre %51'inin dil sorunu, %27'sinin ikamet sorunu, %3,4'ünün denklik sorunu yaşadıklarını belirtirken, %17,2'sinin sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12: Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'de yaşadığı yıla göre dağılımı

Yaşadığı Yıl	N	%
1-2 Yıl	70	59,2
3-5 Yıl	40	34,7
6-8 Yıl	4	4,1
9-10 Yıl	2	2
11 yıl ve fazlası	0	0
Toplam	116	100

Katılımcıların %59,2'si 1-2 yıl, %34,7'si 3-5 yıl, 4,1'si 6-8 yıl, %2'si 9-10 yıl sürede Türkiye'de bulunduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 13: Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'de yaşamaktan memnuniyet durumuna göre dağılımı

Memnuniyet Durumu	N	%
Memnunum	77	59,2
Biraz Memnunum	36	34,7
Memnun Değilim	3	4,1
Toplam	116	100

Katılımcıların %59,2'sinin Türkiye'de yaşamaktan memnun olduğu, %34,7'sinin biraz memnun olduğu, %4,1'inin memnun olmadığı görülmüştür.

Tablo 14: Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecekte nerede yaşamak istediğine göre dağılımı

	N	%
Türkiye'de yaşamak isterim	31	26,5
Ülkeme Dönmek İsterim	38	32,7
Kararsızım	47	40,8
Toplam	116	100

Katılımcıların %26,5'inin Türkiye'de yaşamak istediği, %32,7'sinin ülkesine dönmek istediği, %40,8'inin kararsız olduğu belirlenmiştir.

Tablo 15: Araştırmaya katılan öğrencilerin üniversiteye başladıklarında yaşadıkları sorunlara göre dağılımı

	Evet		Hayır		Kısmen		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Türkçe konuşma ve yazma	52	44,9	21	18,4	43	36,7	116	100
Dini inanca dayalı uyumsuzluklar	7	6,1	103	87,8	7	6,1	116	100
Mezhepsel farklılıktan dolayı sorunlar yaşadım.	38	8,2	103	87,8	4	4,1	116	100
Derslere adaptasyon	48	40,8	38	32,7	31	26,5	116	100
Irkçılığa dayalı sorunlar yaşadım	19	16,3	81	69,4	16	14,3	116	100
Hocalarla iletişim sorunu	12	10,2	79	67,3	26	22,4	116	100
Yemek Kültürüne Uyum Sorunu	38	32,7	57	49	21	18,4	116	100
Geleneklere uyum sorunu	79	6,1	84	71,4	26	22,4	116	100

Katılımcılar üniversiteye başladıklarında %44,9'ü Türkçe konuşma ve yazma, %6,1'i dini inanca dayalı uyumsuzluklar, %8,2'si mezhepsel farklılıktan dolayı sorunlar, %40,8'i derslere adaptasyon, %16,2'si ırkçılığa dayalı sorunlar, %10,2'si hocalarla iletişim sorunu, %32,7'si yemek kültürüne uyum sorunu, %6,1'i geleneklere uyum sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 16: Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim için Türkiye'yi tercih etme sebebine göre dağılımı

	Evet		Hayır		Kısmen		Toplam	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Eğitim imkanlarının iyi olması	91	77,6	7	6,1	19	16,3	116	100
İklimi ve coğrafi şartlarının uygun olması	57	49	28	24,5	31	26,5	116	100
Ülkeme yakınlığı	35	26,5	76	65,3	9	8,2	116	100
Benzer kültüre sahip olması	52	44,9	43	36,7	21	18,4	116	100
İnanç yapısının bana uygun olması	79	67,3	4	4,1	33	28,6	116	100

Katılımcıların %77,6 eğitim imkanlarının iyi olması, %49 iklimi ve coğrafi şartlarının uygun olması, %26,5 ülkesine yakınlığı, %44,9 benzer kültüre sahip olması, %67,3 inanç yapısının uygun olmasından dolayı Türkiye'yi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 17: Araştırmaya katılan öğrencilerin inandıkları dine göre dağılımı

	N	**%**
İslam	118	93
Hristiyanlık	8	7
Toplam	116	100

Katılımcıların %93'ünün Müslüman, %7'sinin Hristiyan olduğu görülmüştür.

Tablo 18: Araştırmaya katılan öğrencilerin dini bilgilerini nereden öğrendiğine göre dağılımı

	N	**%**
Anne Babasından	64	55,5
Okuldan	42	36
İbadethanelerden	36	31,5
Yakın Çevresinden	26	22,5
İnternet Kaynaklarından	2	1,5

Katılımcıların din eğitimini %55,5 anne babasından, %36 okuldan, %31,5 ibadethanelerden, %22,5 yakın çevresinden, %1,5 internet kaynaklarından aldığı görülmüştür.

Tablo 19: Araştırmaya katılan öğrencilerin dini bilgi düzeyi olarak kendisini nasıl bulduğuna göre dağılımı

	N	**%**
Düşük	0	0
Orta	36	30,6
İyi	60	51
Çok İyi	20	18,4
Toplam	116	100

Katılımcıların dini bilgi düzeyi olarak kendilerini %30,6 orta, %51 iyi, %18,4 çok iyi olarak değerlendirdiği görülmüştür.

Tablo 20: Araştırmaya katılan öğrencilerin ibadetleri yerine getirme konusunda kendisini nasıl bulduğuna göre dağılımı

	N	%
İbadetlerimi düzenli yaparım	96	81,6
İbadetlerimi bazen yaparım	20	18,4
İbadetlerimi yapamıyorum	0	0
Toplam	116	100

Katılımcıların %81,6'sının ibadetlerini düzenli yaptığı, %18,4 ibadetlerimi bazen yaptığı, ibadetleri yapamadığını belirtenlerin bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 21: Araştırmaya katılan öğrencilerin dindarlık anlamında Ülkesi ile kıyasladığında Türkiye'yi nasıl bulduğu göre dağılımı

	N	%
Türkiye halkı daha dindar	26	22,4
Beklediğim kadar dindar değil	28	24,5
İnanç olarak dindar ancak ibadetleri yapma konusunda yeterli değil	41	34,7
İnanç ve ibadet konusunda yetersiz	21	18,4
Toplam	116	100

Katılımcıların %22,4'ü Türkiye halkını daha dindar bulduğunu, %24,5'i beklediği kadar dindar bulmadığını, %34,7'si inanç olarak dindar bulduğunu ancak ibadetleri yapma konusunda yeterli görmediğini, %18,4'ü inanç ve ibadet konusunda yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Tablo 22: Araştırmaya katılan öğrencilerin dinini yaşama konusunda sorun yaşayıp yaşamadığına göre dağılımı

	Evet		Hayır		Kısmen		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
İnancımı özgürce yaşayabiliyorum.	98,4	83,7	16	14,3	2	2	116	100
İnancımdan dolayı çevremden baskı görüyorum	2,4	2	112	95,9	2	2	116	100
Mezhepsel farktan dolayı eleştiriliyorum.	7,2	6,1	100	85,7	9	8,2	116	100
İnancımdan dolayı alay ediliyorum.	0	0	108	91,8	9	8,2	116	100

Katılımcıların %83,7'si inançlarını özgürce yaşayabildiklerini, %95,9'u inançlarından dolayı çevresinden baskı görmediklerini, %85,7'si mezhepsel farklılıktan dolayı eleştirilmediğini, %91,8'i inancından dolayı alay edilmediğini belirtmişlerdir.

Tablo 23: Araştırmaya katılan öğrencilerin sahip oldukları dini bilgi ve inancın Türkiye'deki yaşantısına nasıl etki ettiğine dair dağılımı

	Evet		Hayır		Kısmen		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Türkiye'ye uyum sağlamamı kolaylaştırdı.	79	67	7	6,1	31	26,5	116	100
Kendi ülkemde gibi hissetmeme yardımcı oldu	60	51	14	12,2	43	36,7	116	100
Eğitim ortamına alışmama yardımcı oldu..	67	57,1	16	14,3	33	28,6	116	100
Türkiye'ye uyum sağlamamı zorlaştırdı.	4	4,1	98	83,7	14	12,2	116	100
Farklı kültürde de olsam yaşantımı kolaylaştırdı.	55	46,9	33	28,6	28	24,5	116	100
Dini yaşayışımı farklı coğrafyalarda sürdürebildim.	79	67,3	16	14,3	21	18,4	116	100
Farklı din ve inançlara toleranslı davranmamı sağladı	79	67,3	16	14,3	21	18,4	116	100
İnancımdan dolayı ayrımcılığa uğradım	4	4,1	91	77,6	21	18,4	116	100
Yaşadığım zorluklardan inancım sayesinde kurtuldum	55	46,9	40	34,7	21	18,4	116	100

Katılımcıların sahip oldukları dini bilgi ve inancın %67'si Türkiye'ye uyum sağlamasını kolaylaştırdığını, %51'i kendi ülkesinde gibi hissetmesine yardımcı olduğunu, %57,1'i eğitim ortamına alışmasına yardımcı olduğunu, 49,9'u farklı kültürde de olsa yaşantısını kolaylaştırdığını, %67,3 dini yaşayışını farklı coğrafyalarda sürdürebildiğini, %67,3'ü farklı din ve inançlara toleranslı davranmasını sağladığını, %46,9 yaşadığı zorluklardan inancı sayesinde kurtulduğunu belirtmiştir.

Tartışma

Araştırma sonucunda; çoğunluğu 18-25 yaş aralığında gençlerden oluşan uluslararası öğrencilerin anadilleri haricinde İngilizce bilmeleri (%70), bazılarının da birkaç dil bilmesi (%30) dilsel iletişim anlamında dünyada daha rahat dolaşıma dahil olabildiklerini göstermektedir. Öğ-

rencilerin büyük çoğunluğu kendi ülkelerindeki liselerden (86,3) mezun olmuşlardır. Bu durum üniversite öğrenimi görmek için göç ettikleri anlamına gelmektedir. Ayrıca özellikle Türkiye'nin son dönemde uyguladığı dışa dönük yüzünün hakim olması, Afrika başta olmak üzere Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleriyle sıcak ilişkilerin hakim olması, bunu canlı tutan politikaların gündemde olması, uluslararası öğrencilerin ülkemizi tercihinde önemli ayrıntılardır. Öğrencilerin bir kısmı ise Türkiye'deki Uluslararası İmam Hatip Liselerinden (%13,7) mezun olmuştur. Bu okulların öğrencilerin ileriki eğitim dönemlerinde aşırılıktan uzak, ideal kişilik geliştirmesi bakımından istendik din öğretimi yaptığı bilinmektedir.[58] Bu sayede öğrenimin devamlılığı, Türkiye'nin eğitim sistemine adaptasyon, dil sorunun çözümlenmesi, ülkenin din ve kültürüne alışmaları için lise eğitiminin Türkiye'de alınması önem arz etmektedir.

Öğrencilerin çoğunluğu dil eğitimi ile oryantasyon sürecini tamamlamış lisans düzeyindekilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin kardeş sayısı ve ekonomik durum düzeyi Türkiye'nin özellikle kırsal bölge sosyolojisine benzer özellik sunmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu eğitimini ailelerinin desteğiyle sürdürmektedir. YTB (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı)'de son yıllarda bu alandaki girişimlerini arttırarak burs çeşitliliğini arttırmaya ağırlık vermekte ve özel sınavlar marifetiyle iyi öğrenciler seçme konusunda hassas davranmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğunun ekonomik sorun yaşadığını belirtmesi (%48,3) bursların ve aile imkanlarının yeterli gelmediğini göstermektedir. Güçlü[59], Köylü[60], Otrar vd.[61], Kıroğlu[62], Şahin ve Demirtaş[63], Alyılmaz vd.[64], Yardımcıoğlu[65] da çalışmalarında uluslararası öğrencilerin ekonomik sorun yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

58 Mine Korkut, "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde İslam Algısı", *Talim* 1/1 (2017), 119-142.,

59 Güçlü, "Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri".

60 Köylü, "Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Devam Eden Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Fakülte Hakkındaki Düşünce, Sorun ve Beklentileri".

61 Otrar vd., "Türkiye'de Öğrenim Gören Türk ve Akraba Topluluk Öğrencilerinin Stres Kaynakları, Başa Çıkma Tarzları İle Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma".

62 Kıroğlu vd., "Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları".

63 Şahin - Demirtaş, "Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar Ve Çözüm Öneriler".

64 Alyılmaz vd., "Atatürk Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye Yönelik Görüşleri".

65 Fatih Yardımcıoğlu vd., "Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (Sakarya Üniversitesi örneği)", *Akademik İncelemeler Dergisi* 12/1 (2017), 203-254.

Dil sorunu (%51,7) çoğu göçmenin yaşadığı problemlerin en önemlisidir. Musaoğlu(2006)[66] , Güçlü(1996)[67], Kesten(2010)[68]'in yaptıkları araştırmalar ülkemizdeki uluslararası öğrencilerin çoğunluğunun benzer sorundan şikayetçi olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin %92'si ülkemizde beş yıl ve altında bulunmaktadır. Bu süre adaptasyon için dönüm noktalarını ve kırılmaları içinde barındıran önemli zaman aralığıdır. Öğrencilerin çoğunluğu Türkiye'de bulunmaktan memnun (%59,2) iken memnun olmayan öğrenci oranının az olması (%4,1) uluslararası öğrencilerin bağlılığını göstermektedir. Bayraktroğlu ve Mustafayeva[69], Yardımcıoğlu vd.[70] da çalışmalarında uluslararası öğrencilerin Türkiye'de bulunmaktan memnun olduğu sonucuna varmıştır. Öğrencilerin çoğunluğu (%93) Müslüman, diğer kısmı (%7) Hristiyan'dır. Türkiye'nin çoğunluğunun Müslüman bir ülke olması dolayısıyla bu dağılım dini yüklenme ve dinin adaptasyondaki yerini belirleme anlamında önemlidir.

Uluslararası öğrencilerin üniversiteye başladıklarında yaşadıkları sorunlar incelendiğinde çoğunluğu Türkçe konuşma ve yazma sorunu (%44,9) ve derslere adaptasyon sorunu (%40,8) yaşarken, hocalarla iletişim (%10,2), geleneklere uyum (%6,1), dini inanca dayalı uyumsuzluk (%6,1) mezhepsel farklılıklara dayalı sorun (%8,2), ırkçılığa dayalı sorun yaşayanların (%16,3) sayısının az olduğu, yemeklere uyum sorunu yaşayanların (%32,7) orta seviyede olduğu görülmüştür. Özellikle dinsel ve mezhepsel uyumun altında yatan sebebin öğrencilerin çoğunluğunun Müslüman olmasından ve dine dayalı kültürün yakın etkileşiminden kaynaklı olabileceğini düşünüyoruz. Traş ve Güngör[71] de uluslararası öğrencilerdeki kültürel ve dini uyumun Türkiye'deki dini ve sosyo-kültürel yapı sayesinde kolaylaştığını belirtmektedir.

Uluslararası öğrencilerin öğrenim için Türkiye'yi tercih etme sebebi incelendiğinde öğrenciler, eğitim imkanlarının iyi olması (%77,6), inanç yapısının uygun olması (%67,3), iklimi ve coğrafi şartlarının uygun olması (%49), benzer kültüre sahip olması (%44,9), ülkesine yakınlığı (%26,5)

66 Musaoğlu, "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Süreci".

67 Güçlü, "Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri".

68 Kesten vd., "Language and Education Problems of İnternational Students in Turkey".

69 Bayraktaroğlu - Mustafayeva, "Türk Yüksek Öğretim Sistemi ve Türk Dünyası İlişkileri: Sakarya Üniversitesinde Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler Örneği".

70 Yardımcıoğlu vd., "Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (Sakarya Üniversitesi örneği)".

71 Traş - Güngör, "Avrupa Ülkelerinden Gelen Türk Asıllı Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılıkları Üzerine Nitel Bir Araştırma."

dolayısıyla Türkiye'yi tercih etiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin Türkiye'yi tercih sebebinde eğitim imkanlarından sonra inanç yapısını sebep göstermesi tercihte dini yüklenmelerinin rolünü göstermesi açısından önemlidir. Benzer şeklide Kesten vd.[72], Paksoy vd.[73] de uluslararası öğrencilerin eğitim imkanından memnun olmasından dolayı Türkiye'yi tercih ettiklerini, Mustafayeva vd.[74] ise kültürel ve dini açıdan kolay iletişim kurmalarını ve uyum sürecinin daha sağlıklı olmasını sağladığını ve bundan dolayı tercih ettiklerini tespit etmişlerdir.

Türkiye'de uluslararası öğrencilerin dinini ve inancını yaşamasında sorun olup olmadığının sorgulandığı bölümde elde ettiğimiz veriler iç açıcı sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Öğrencilerin tamamı inancından dolayı alay edilmediğini belirtmiş, çoğunluğu inancını özgürce yaşayabildiğini (%83,7), inancından dolayı baskı görmediğini (%95,9), mezhepsel farktan dolayı eleştirilmediğini (%85,7), inancından dolayı alay edilmediğini (%91,8) belirtmiştir. Son dönemde yaşanan göçler ile çok kültürlü yapı gözlenen ülkemizde göçmenin inancından dolayı ayrımcılığa uğramadığını beyan etmesi geldiğimiz nokta itibarıyla önemli bir kazanım olarak görülmektedir. Kıroğlu vd. de yabancı uyruklu öğrencilerin kendi kültürleriyle Türk kültürünün benzerlik göstermesi nedeniyle Türkiye'de önyargı ya da dışlanma ile karşılaşmadıklarını belirtmiştir.[75]

Öğrencilerin dini eğitimini ebeveyninden (%55,5), okuldan (%36), ibadethanelerden (%31,5), yakın çevresinden (22,5), internetten (%1,5) aldıkları görülmüştür. Çok kültürlü ortamda din eğitimi ortak yaşam kültürü oluşturma açısından önemli yere sahiptir.[76] Ülkemize gelen öğrencilerin tamamı formel ya da informel din eğitimi aldıklarını, dini bilgi düzeyinin iyi (%51,2) düzeyde olduğunu, ibadetlerini düzenli yerine getirdiklerini (%79,1) belirtmişlerdir. Bu veriler öğrencilerin çoğunluğunun dini formasyon konusunda donanımlı olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerin sahip oldukları dini bilgi ve inancın Türkiye'deki yaşantısına olumlu etki yaptığı görülmüştür. Öğrenciler sahip oldukları dini

72 Kesten vd., "Language and Education Problems of İnternational Students in Turkey".

73 Paksoy vd., "Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Sorunları: Gap Bölgesi Üniversiteleri Örneği".

74 Bayraktaroğlu - Mustafayeva, "Türk Yüksek Öğretim Sistemi ve Türk Dünyası İlişkileri: Sakarya Üniversitesinde Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler Örneği".

75 Kıroğlu vd., "Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları".

76 Muhammed Ali Yazıbaşı, "Çoğulcu Toplum Okullarında Din Eğitiminin Birlikte Yaşama Kültürüne Etkisi", *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (ts.), 40-53.

bilgi ve inancın Türkiye'ye uyum sağlamasını kolaylaştırdığını (%67), dini yaşayışını farklı coğrafyalarda sürdürebilmesini sağladığını (%67,3), farklı din ve inançlara toleranslı davranmasını mümkün kıldığını (%67,3), eğitim ortamına alışmasına yardımcı olduğunu (%57,1), kendi ülkesinde gibi hissetmesine yardımcı olduğunu (%51), yaşadığı zorluklardan inancı sayesinde kurtulduğunu (%46,9) belirtmişlerdir.

Kendi ülkesiyle kıyasladığında Türkiye'yi dindarlık anlamında sadece %23,3'ü daha dindar bulduğunu belirtirken, Türkiye halkının beklediği kadar dindar olmadığını (%25,6), ibadet olarak yetersiz olduğunu (%32,6), inanç ve ibadet konusunda yetersiz olduğunu (%18,6) belirtmişlerdir. Bu veriler öğrencilerin dini yapı anlamında geldikleri yeri tanımlayabilmemiz ve Türkiye'yi algılayış biçimini görebilmemiz açısından önemlidir.

Sonuç

Araştırmanın problem sorusuyla şekillenen çalışmamızda uluslararası öğrencilerin eğitim ortamlarına uyumlarında dini öğrenmelerinin rolü incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin %93'ünün Müslüman olduğu, tamamına yakının dini eğitim aldığı, dini bilgilerinin iyi düzeyde olduğu, ibadetlerini düzenli yerine getirdikleri görülmüştür. Çoğu göçmenin yaşayabileceği dil, yemek kültürü, derslere adaptasyon sorunu haricinde çoğunluğu Türkiye'de dini ve mezhepsel anlayışlarından dolayı ayrımcılığa uğramadıkları gibi çoğunluğu ırksal ayrımcılığa da rastlamamıştır. Bundan dolayı olsa gerek öğrencilerin %67,6'sı inanç yapısının kendisine uygun olduğundan dolayı Türkiye'yi tercih ettiğini belirtmiştir. Bu durum öğrencilerin dini öğrenmelerinin öğrenim tercihine yansıdığını ve Türkiye'nin bu öğrencilere iyi yaşam ve öğrenim koşulları sunduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularına göre uluslararası öğrencilerin çoğunluğu inançlarını özgürce yaşayabilmekte, inançlarından dolayı alay edilmemekte, baskı görmemekte, ayrımcılığa uğramamaktadır.

Araştırma sonucunda uluslararası öğrencilerin sahip olduğu dini bilgi ve inancın olumlu etkisi görülmektedir. Öğrenciler dini bilgi ve inancın eğitim ortamlarına uyum sağlamasını kolaylaştırdığını, kendi ülkelerinde gibi hissedip, Türkiye'ye uyum sağladıklarını, yaşantısını kolaylaştırdığını, dini inancının gereklerini burada da yerine getirmesini sağladığını, farklı din ve inanışlara toleranslı davranma konusunda yardımcı olduğu-

nu, zorluklarla mücadele konusunda kendisini güçlendirdiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin sahip oldukları dini bilgi ve inancın Türkiye'deki yaşam şartlarına ve eğitim ortamlarına adaptasyonunda mühim yeri olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

Akgül, Osman. *5.Uluslarası Öğrenci Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Harf Yayınları, 2020.

Akgül, Osman. *Uluslararası Öğrencilik: Entegrasyon, İstihdam ve Politika*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2019.

Akyıldız, İbrahim Ethem. "Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 35/2 (2016), 127-176.

Alyılmaz, Semra vd. "Atatürk Üniversitesi'nde Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye Yönelik Görüşleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 4/1 (2015), 328-338.

Babadağ, Burcu vd. "Bir Sağlık Yüksekokulu'nda Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sağlık Alanında Karşılaştığı Sorunların Belirlenmesi". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3/1 (2014), 622-631.

Bakanlığı, Kalkınma. "Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi". *Ankara: Kalkınma Araştırma Merkezi, Yayın* 2936 (2015).

Bayraktaroğlu, Serkan - Mustafayeva, Lale. "Türk Yüksek Öğretim Sistemi ve Türk Dünyası İlişkileri: Sakarya Üniversitesinde Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler Örneği". *Journal of Azerbaijani Studies* 12/1 (2009), 284-292.

Bayramdurdyyeva, Govher. "Uluslararası Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörler". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 5/11 (2019), 509-524.

Beltekin, Nurettin - Radmard, Somayyeh. "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerinin Üniversiteye İlişkin Görüşleri". *Electronic Journal of Social Sciences* 12/43 (2013).

Bevis, Teresa. *International students in American colleges and universities: A history*. Springer, 2007.

Biçer, Nurşat vd. "Türkçe Öğrenen Yabancı Öğrencilerin Karşılaştığı Sorunlar: Atatürk Üniversitesi Örneği". *Journal Of International Social Research* 7/29 (2014).

Bulut, Ramazan. "Yüksek Din Öğrenimi Gören Uluslararası Öğrencilerin Türkiye Algısı, Türkiye'yi Tercih Nedenleri ve Yüksek Din Eğitimi Beklentileri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019).

Can, Niyazi. "Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sorunları ve Örgütsel Yapı". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/7 (1996).

Cevher, Ezgi. "Yükseköğretimde Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Memnuniyeti". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 7/22 (2016), 337-349.

Cohen, Jacob. *Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences*. Routledge, 2013.

Çağlar, Ali. "Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Öğrencilerinin Sorunları". *Amme Idaresi Dergisi* 32/4 (2018), 133-169.

Çetin, Turhan - Aksoy, Ufuk Karakuş Bülent. "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Turizm ve Türkiye'nin Turizm Değerlerine İlişkin Algıları". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/3 (2012), 180-196.

Çiçekli, Bülent. "Göç Terimleri Sözlüğü". *Göç*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, 2009.

Çöllü, Fazıl - Öztürk, Emre. "Transnational Student Mobility". *elçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 14/1 (2009), 49-66.

Erişti, Suzan Duygu Bedir - Coşkunserçe, Ozan. "Uluslararası Öğrencilerin Kültürel Uyum Sürecine Yönelik Tasarım Tabanlı Araştırma Yaklaşımına Dayalı Çevrimiçi Oryantasyon Uygulamasının Geliştirilmesi". *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama* 7/1 (2017), 83-104.

Ghanbary, Razieh. *Hacettepe Üniversitesinde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Profili, İhtiyaçları ve Sorunları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Gökalp, Murat. "19 Mayıs Üniversitesi Samsun Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Türk ve Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Öğretim Programlarına Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/39 (19M.S.), 139-152.

Güçlü, Nezahat. "Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/12 (1996).

Güleç, İsmail - İnce, Bekir. "Türkçe Öğrenen Yabancıların Günlük Yaşama İlişkin Kültürel Algıları Üzerine Bir Araştırma". *Sakarya University Journal of Education* 3/3 (2013), 95-106.

Gülnar, Birol. "Yabancı Öğrencilerde Kültürleşme ve Medya Kullanımı". *Global Media Journal* 2/3 (2011), 51-68.

Günay, Ünver. "Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği". *Bilimname* 2003/3 (2003).

Kesten, Alper vd. "Language and Education Problems of İnternational Students in Turkey". *Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2010), 65-84.

Kıroğlu, Kasım vd. "Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2010), 26-39.

Korkut, Mine. "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde İslam Algısı". *Talim* 1/1 (2017), 119-142.

Köylü, Mustafa. "Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Devam Eden Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Fakülte Hakkındaki Düşünce, Sorun ve Beklentileri". *OM Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 131-153.

Kumcağız, Hatice vd. "Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ndeki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre Yaşadıkları Sorunlar". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 35/2 (2016), 37-50.

Musaoğlu, Büşra Nur. "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Süreci". *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2016), 13-24.

Otrar, Mustafa vd. "Türkiye'de Öğrenim Gören Türk ve Akraba Topluluk Öğrencilerinin Stres Kaynakları, Başa Çıkma Tarzları İle Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 2/2 (2002), 473-506.

Özçetin, Seçkin. *Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Özkan, Fatih. *İlahiyat Fakülteleri'nde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Memnuniyet Düzeyleri*. Efe Akademi, 2020.

Özkan, Gökhan - Güvendir, Meltem Acar. "Uluslararası Öğrencilerin Yaşam Durumları: Kırklareli ve Trakya Üniversiteleri Örneği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Paksoy, H Mustafa vd. "Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Sorunları: Gap Bölgesi Üniversiteleri Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012), 85-94.

Radmard, Somayyeh. "Türk Üniversitelerindeki Uluslararası Öğrencilerin Yükseköğretim Taleplerini Etkileyen Etkenlerin İncelenmesi". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 1 (2017), 67-77.

Sasa, Simge. *Türkiye'de Yükseköğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Karşılaştıkları Yönetsel Sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Şahin, Münir - Demirtaş, Hasan. "Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar Ve Çözüm Öneriler". *Milli Eğitim Dergisi* 44/204 (2014), 88-113.

TGSP. *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Bir Rehber Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: TDV Yayınları, 2021.

Tok, Mehmet - Yıgın, Musa. "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Nedenlerine İlişkin Bir Durum Çalışması." *Dil ve Edebiyat Egitimi Dergisi* 2/8 (2013).

Toker, Fevzi vd. "Uludağ Ünivesitesi'nde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Türk Öğrencilerin Boş Zaman Etkinliklerine Katılımlarının Araştırılması". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültes i Dergisi* XVII (2003), 219-233.

Tomich, Peter vd. "International student adaptation: Critical variables". *International Education* 29/2 (2000), 37.

Topal, Fikret - Tauscher, Soner. "Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme". *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/1 (2020), 309-344.

Traş, Zeliha - Güngör, Hudayar Cihan. "Avrupa Ülkelerinden Gelen Türk Asıllı Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Destek ve Sosyal Bağlılıkları Üzerine Nitel Bir Araştırma." *Selcuk University Social Sciences Institute Journal* 25 (2011).

Wu, Hsiao-ping vd. "International student's challenge and adjustment to college". *Education Research International* 2015 (2015).

Yardımcıoğlu, Fatih vd. "Uluslararası öğrencilerin sosyo-ekonomik problemleri ve çözüm önerileri (Sakarya Üniversitesi örneği)". *Akademik İncelemeler Dergisi* 12/1 (2017), 203-254.

Yavuzer, Hasan. "Kayseri'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı". *Journal of Turkish Studies* 10/2 (2015).

Yazıbaşı, Muhammed Ali. "Çoğulcu Toplum Okullarında Din Eğitiminin Birlikte Yaşama Kültürüne Etkisi". *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (ts.), 40-53.

Yılmaz, Oğuzhan. "Türkiye Türkçesi Öğrenen Kazakistanlıların Karşılaştıkları Sorunlar". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 37 (2015), 257-277.

Yiğit, Ruhi. "Konya İlinde Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Üniversite Öğrencilerinin Temel Psikolojik İhtiyaçlarının Bir Kısım Değişkenler Bakımından İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 27 (2012), 317-326.

https://www.udef.org.tr/ (02.04.2022), ts.

https://www.ytb.gov.tr/(05.04.2022), ts.

TOPLUMSAL KABULDE KÜLTÜREL VE DİNİ BENZERLİKLERİN ROLÜ[1]

Gönül KILINÇ- Zeynep SAĞIR
Fırat Üniversitesi / Dr. Öğrencisi - Fırat Üniversitesi / Doç. Dr.
0000-0002-0382-8175 - 0000-0002-9214-185X
zeynepsagir@firat.edu.tr

Giriş

Gruplar arasında kültürel benzerliğin oluşumuna etki eden faktörlerin varlığından söz edilebilir. Örneğin dil, din, toplumsal veya sosyal yapı gibi unsurlar, farklı gruplar arasında ortak bir nokta oluşturabilir. İfade edilen bu faktörlerden biri veya bir kaçına sahip olan gruplar, benzerlik algısına sahip olabilir. Böylece benzerlik algısını oluşturan bu faktörler, gruplar arasında toplumsal kabul oluşumu bakımından bir arada yaşamayı kolaylaştırıcı ve motive edici bir etken haline gelebilirler.

Kültürel benzerliğin oluşumuna neden olan faktörlerden biri olan din, Türkiye'de 2011 yılından itibaren zorunlu göç nedeniyle bir arada yaşayamaya başlayan Suriyeli sığınmacılar ile yerel halk arasında ortak bir payda olmuştur. Özellikle yıkıcı etkiye sahip sosyal bir afet olan savaş neticesinde göç etmek zorunda kalan sığınmacılar hakkında yerel halk üzerinde yapılan çalışmalarda, sığınmacıların Müslüman din kardeşi olarak görüldükleri araştırma sonuçlarına yansımıştır.[2] Dinin her iki grubu bir araya getirici ortak payda olması, onun yerel halkın sığınmacılara yönelik toplumsal kabulü üzerinde kültürel bir unsur olarak konumlanmasını sağlamıştır.

---

1 Bu kitap bölümü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak Doç. Dr. Zeynep Sağır danışmanlığında gerçekleştirilen Gönül Kılınç'ın "Biyolojik Afet (COVID-19) ve Doğal Afet (Deprem) zamanında Ön Yargı ve Dini Tutum: Elazığ'daki Suriyeliler Üzerine Nitel Bir Araştırma" (Elazığ, 2021) başlıklı yüksek lisans tezi verilerinden üretilmiştir.

2 Gönül Kılınç, Biyolojik Afet (COVID-19) ve Doğal Afet (deprem) Zamanında Gruplararası Tehdit Algısı ve Dini Tutumun Suriyelilere İlişkin Ön Yargıdaki Rolü (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 93.

Suriyeli sığınmacıların yerel halkın çoğunluğunun aynı dine mensup olmaları onlar arasında dini inanç noktasında benzerlik algısının oluşmasını sağlamaktadır. Rokeach tarafından (1960) ortaya konulan inanç uyumu teorisine göre, benzer inançlara sahip olmak, insanlar arasında sevgiyi teşvik ederek, sosyal uyumun oluşmasını sağlamaktadır.[3] Böylesi bir durum, gruplar arasında kültürel benzerlik algısı oluşturarak toplumsal kabulün oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Toplumsal kabule dair araştırmalar incelendiğinde yapılan tanımlarda ortak vurgunun, var olan belli görüş, karar ve önerilerin toplum tarafından pasif bir şekilde onaylanması olduğu görülmektedir.[4] Yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabule dair araştırmalar son yıllarda üzerinde durulan konular arasındadır. Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde Erdoğan tarafından yapılan çalışmada yerel halkın çeşitli kaygı taşımalarına rağmen Suriyeli sığınmacılara yönelik zımni bir kabulün olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik kabulü üzerinde insani gerekçelerin; etnik ve aynı dine mensubiyet gibi unsurların etkili olduğu sonucuna varılmıştır. [5]

Yine Tunç tarafından 2015 yılında yapılan araştırmada ise Türk toplumunun mültecilere yönelik davranış, beklenti, algı ve kaygılarının evrensel nitelik taşıdığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca söz konusu çalışmada Türk halkının Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal bir kabulünün olduğu da vurgulanmıştır.[6] Dünya sosyal bir afet olan savaşları tecrübe ettikçe insanların yerli kimliklerinden sıyrılarak göç ettikleri yerlerde göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kimlikleri edinmesi kaçınılmaz bir durum olabilir. Bu kapsamda yerel halkın gelen göçmen kitle ile uyum sağlamaları durumu da gündemde yer alıp araştırma konuları arasına girmeye devam edeceği söylenebilir. Söz konusu toplumsal kabul ve uyumda din faktörünün nasıl bir etkiye sahip olduğu konunun uzmanlarınca araştırılmaya değer bir konu olarak güncelliğini devam ettirecektir. Bu nedenle bu çalışmanın temel problemi, *"Yerel halkın dini benzerlik algısının Suri-*

3 Michael A. Hogg-Graham M. Vaughan, Social Psychology (United Kingdom: Pearson, 2018), 371.

4 Tuğba Yolcu- Ayşe Aslı Sezgin, "Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci "*Humanitas: International Journal of Social Sciences,* (2016), 424.

5 Mustafa Erdoğan, "Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Uyum ve Kabul Araştırması". İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014. 28.

6 Ayşe Şebnem Tunç "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme" *Tesam Akademi* 2.2 (2015): 29-63.

yeli sığınmacılara ilişkin toplumsal kabul ve uyum üzerindeki rolü nedir?" olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Göç sonrası yerel halk ile göçmen kitlenin bir arada yaşaması toplumsal kabul ve uyum sorununu gündeme getirmektedir. Toplumsal kabul ve uyumu kolaylaştıran veya zorlaştıran unsurların neler olduğu, kültürleşme stratejilerinden biri olan entegrasyon kapsamında araştırılmaya değer bir konudur.[7] Bu doğrultuda bu çalışmanın konusu, yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabulünde ve onlar ile ilişkilerinde sosyal uyumun oluşmasında dini benzerlik algısının rolünü ortaya koymaktır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, sosyal bir afete başka bir ifadeyle göçe maruz kalmış yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabulünde ve onlarla uyum içerisinde yaşamalarında dini benzerlik algısının nasıl bir rolü olduğunu betimlemektir.

Araştırmanın Önemi

Sosyal bir afet olan göç, göçmen kitle için göç ettiği yerde yerel halkla karşılaştıklarında bir uyum problemini beraberinde getirmektedir. Bu durum yerel halk için de söz konusudur. Çünkü onlar da gelen göçmen kitle ile beraber yaşamak durumunda kalmaktadır. Böylece toplumsal kabul uyum ve sorunu gündeme gelmektedir. Bu kapsamda Suriyeli sığınmacılar ile yerel halkın ilişkilerinde toplumsal kabulün oluşmasına dair çalışmaların var olduğu yapılan literatür taramasında ortaya çıkmıştır. Fakat yerel halkın dini benzerlik algısının sığınmacılara yönelik toplumsal kabulünde ve uyumları üzerindeki rolüne dair göç literatürü kapsamında bir boşluğun olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile söz konusu bu boşluğun giderilmesi ve ilgili literatür için anlamlı bir katkı sunması umulmaktadır.

Araştırmanın Soruları

Sığınmacı olarak gelen göçmen kitlenin oransal olarak yüksek bir düzeyde olması, ev sahibi toplum açısından yeni bir takım psiko-sosyal uyum konularını gündeme taşımıştır. Örneğin, ev sahibi grubun göçmen kitleye yönelik toplumsal kabulünün oluşmasında kültürel benzerlik faktörlerinden dinin ne gibi etkisi olduğu araştırma konusu haline gelmiştir. Hem Suriyeli sığınmacıların hem de ev sahibi grubun büyük çoğunluğu-

7 Zeynep Sağır. Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh sağlığı ve Din. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2018), 46.

nun Müslüman olması, toplumsal kabulün kolaylaşmasında etkili bir kültürel faktör olduğu ileri sürülebilir. Bu doğrultuda, dini benzerlik algısının, yerel halkın sığınmacılara yönelik toplumsal kabulleri üzerinde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak, bu araştırmanın temel sorusunu teşkil etmektedir. Bu kapsamda araştırmada şu sorulara da cevap aranmaktadır**.**

-Yerel halkın, Suriyeli sığınmacılara yönelik dini benzerlik algısının oluşmasını sağlayan faktörler nelerdir?

-Yerel halkın dini benzerlik algısına sahip olması, onların Suriyeli sığınmacılara ilişkin toplumsal kabulleri üzerinde nasıl bir rol oynamaktadır?

-Kültürel benzerliğin oluşumunda dini uygulamaların nasıl bir etkisi vardır?

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, yerel halkın Suriyeli sığınmacıları toplumsal kabulünde ve onlarla uyum içerisinde yaşamalarında dini benzerlik algısının nasıl bir rolü olduğunu ortaya koymaktır. Bu sebepten ötürü konunun daha derinlemesine anlaşılması ve katılımcıların görüşlerinin ortaya konulabilmesi için bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve desen olarak fenomenoloji (olgubilimsel) tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntem türlerinden olan olgubilim çalışmaları, felsefi temellere sahip olmakla birlikte katılımcıların deneyimleri sonucu yaptıkları betimlemeleri içerir[8]. Fenomenolojik desen, hâlihazırdaki bir olgunun veya olayın ayrıntılı bir şekilde bilinmesine ihtiyaç duyulduğu zaman kullanılan bir desen türüdür.[9]

Bu çalışmada çalışma grubunu, Elazığ'da ikamet eden 8 kadın ve 9 erkek oluşturmaktadır. Veri elde edilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Mülakatlar sonucunda elde edilen veriler bir yazı seti haline dönüştürülmüştür. Sonrasında ise tekrar tekrar okunarak gözden geçirilmiştir. Daha sonra veriler NVIVO-12 programı yardımı ile belli temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu temalar çözümleme işlemi için betimsel analize tabi tutulmuştur.

---

8 J. W. Creswell, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches. (çev.* Mesut Bütün, &. Selçuk Beşir Demir.) Siyasal Kitabevi. (2013). 77.

9 Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 108.

Bulgular

Yerel halkın dini benzerlik algılarının Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabul ve uyum üzerinde ne gibi etkileri olduğunun ortaya konulması için Elazığ ilinde yaşayan katılımcılar ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler analiz edilerek çeşitli temalar oluşturulmuştur:

Benzerlik Algısını Sağlayan Faktörler

Bu başlık altında dini benzerlik algısının oluşumuna neden olan faktörler, elde edilen verilere dayandırılarak çeşitli temalar ile kategorileştirilerek açıklanmıştır.

Dini Kimlik

Yerel halk ile Suriyeli sığınmacıların büyük çoğunluğunun aynı dine mensup olmaları, onlar arasında toplumsal kabulün oluşmasında önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Ortak bir dini kimliğin oluşması, dini benzerlik algısını oluşturan bir unsurdur. Bu konuda görüşlerini şu şekilde ifade eden Ayşe (29) şunları dile getirmektedir. "*Evet var. Belki sadece milliyetçilik ve vatanseverlik yönünden baksam muhtemelen hiç gelmemeleri gerektiğini düşünürdüm. Ama tüm Müslümanlar kardeştir inancı var bizde. Onlar da Müslümanlar ve bizim kardeşimiz gibiler. Hatta gibisi fazla kardeşimiz gibi olmalılar keşke yapabilsek. Ama tabii ki bu bakış açısı beni daha da yumuşatıyor. Bu anlamda onlara bakış açımı"* Katılımcının dile getirdiği bu söylemler ışığında aynı dine mensubiyetin, toplumsal kabul hususunda ev sahibi toplum açısından önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcının bu ifadelerinden, din faktörünün kapsayıcı, bütünleştirici etkisinin olduğu yorumu yapılabilir. Çünkü kardeşlik vurgusu Müslüman toplumlarda iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi kan bağı yani ortak anne veya babalara sahip olmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise İslam dininin bir öğretisi olan "Müslüman Müslümanın kardeşidir" şeklinde din kardeşliği söyleminde varlığını hissettirmektedir.

Başka bir katılımcı olan Fatih (25) tarafından da bu konuda benzer söyleme rastlanmıştır. Aynı dini kimliğe sahip olmanın Suriyeli sığınmacılara yönelik bakış açısını etkilediği gözlenmektedir. Fatih (25) bu konudaki düşüncelerini dini bir öğretiye dayandırarak görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir. *"Tabii tabii. Çünkü bizim dinimizde Müslümanlar kardeştir.*

Biz de onları kardeşimiz olarak görüyoruz. " Katılımcının bu ifadesinden Müslüman dini kimliğe sahip olmanın Suriyeli sığınmacılara yönelik bakış açısında önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Dahası katılımcı söyleminden aynı dine mensubiyetin dini benzerlik algısının oluşmasına neden olduğu çıkarımına ulaşılabilir.

Dini Günler

Aynı dine mensubiyet, beraberinde dini günlerin her iki grup için ortak bir şekilde yaşanmasına imkân vermektedir. Bu nedenle böylesi günler, ev sahibi grup ile göçmen kitle arasında paylaşımların oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Suriyeli sığınmacılar ile dini günler vasıtasıyla bir araya gelen Faruk (26) bu konuda deneyimlerini şu şekilde aktarmaktadır**. "***Hani bir yemek yaptırıp çok farklı Suriyeli ailelere gidip birlikte iftar yaptığımız veya sahur yaptığımız olmuştur. Veya çalışıyoruz mesela. Bizi çağırarak çayı hazırladım, yemeği hazırladım bekliyoruz. Hadi gelin. Yemek yiyelim."* Katılımcının Suriyeli sığınmacılar ile dini günler vesilesi ile beraber iftar yaptıklarını söylemesi dini günlerin iki grubu bir araya getirici etkisi olduğu görülmektedir. Bir arada yemek yenilmesi, kişilerin arasında sohbetlerin oluşmasına ve birbirlerini tanımasına imkân vererek ilişkilerin samimi boyutta yaşanmasına yardımcı olmaktadır. Böylesi günler vasıtası ile yemekler yenilmesi, toplumsal kabul ve uyumun oluşmasına katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü böylesi günler vesilesi ile farklı kimliklere sahip bireylerin bir araya gelmesi, kişiler arasındaki ilişkilerin derinleşmesine ve gelişmesine katkı sunduğu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu dini günler, göçmen kitle ve ev sahibi grubun bir araya gelmesine bir vesile olması nedeniyle toplumsal kabulün oluşmasına zemin yarattığı fikrini akıllara getirmektedir.

Akrabalık Bağı

Aynı dine mensup olmak, yerel halk ile Suriyeli sığınmacılar arasında evlilik ilişkilerinin oluşmasında önemli bir etken olarak karşılaşılan bir durumdur. Aynı dine mensup olmak, yerel halk ile göçmen kitle arasında evlilik bağının kurulmasını mümkün kılmaktadır. Söz konusu bu durum yapılan mülakatlarda katılımcı söylemlerine yansımıştır. Bu konuda görüşlerini dile getiren Hatice (49) düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir. "*Herhalde din farklı olduğu için bizim kadınların gidip yabancı ile evlenmesi çok nadir yani. Milyonda bir herhalde. Ama Suriye'deki kadınlar dinden dolayı aynı dinden oldukları için kadınlar erkeklerle evlenebiliyor.*

Evlenebilir sıkıntı yok." Suriyeli sığınmacılar ile yerel halk arasında evlilik bağının oluşumunda dinin etkisinin olduğu katılımcı ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu durum akrabalık bağlarının oluşumunu da beraberinde getirmektedir. Dahası aynı dine mensubiyet, Suriyeli sığınmacılar ile evlilik kurumunun oluşmasına ve akrabalık ilişkilerinin meydana gelmesine katkı sağlayarak toplumsal kabul ve uyum hususunda önemli rol oynayan unsurlardan biri olduğu görülmektedir.

Dini Mekân

Aynı dini mekânların paylaşılması yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabulünün oluşmasında etkisi olan önemli faktörlerden biridir**.** Çünkü ortak dini mekânlarda bir araya gelinme iki grup arasında farklılık algısını ortadan kaldırmakta, benzer olma düşüncesinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu konuda Betül (25) düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir. **"***Şimdi artık daha bizden biri olarak görüyorum onları. Aynı mahallede yaşadığımız, aynı camiye gittiğimizde aynı dini paylaştığımız insanlar."* Katılımcının ifadesinden süreç içerisinde Suriyeli sığınmacılara yönelik kabulün oluşumunda aynı dini mekânların paylaşılmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak aynı dini mekânlarda bir araya gelmek, dini benzerlik algısının meydana gelmesine yol açtığı ifade edilebilir.

Dini Sosyal Kurum

Yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabul ve uyum üzerinde etkili olan bir diğer dini faktör ise *ensar-muhacir* söylemidir. Söz konusu söylem beraberinde yerel halkın bir davranış örüntüsü olarak Suriyeli sığınmacılara yönelik eylemleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu konuda İlhami (36) Suriyeli sığınmacıların yaşamış oldukları savaş mağduriyetini ensar-muhacir söylemi ekseninde değerlendirerek şu şekilde ifade etmektedir. Bu konuda İlhami (36) görüşlerini şöyle betimlemeye çalışmaktadır**. "***Suriyelilerle güzel yani kardeşlik ruhu üzerine gidiyoruz. Ensar muhacir kardeşliği gibi. Bu şekilde yani. Çünkü mağduriyet durumu olmuş sonuçta hem Ruhani hem cismani olarak. Dolayısıyla burada elimizden geldiği kadar onların dertlerini kendimize dert ediniyoruz. İsar dediğimiz İslam'da çok güzel bir ahlaki değer var. Yani kendi ihtiyacımız olsa da kardeşimizi kendi nefsimize tercih ederek öncelikle kardeşimiz diyoruz. Onlara ulaşmaya İnşallah gayret ediyoruz. Yardımcı olmaya çalışıyoruz."* Söz konusu ensar-muhacir dini söylemi, yardım etme dav-

ranışının sergilenmesinde etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Yardım etme davranışı, toplumsal kabul ve uyum üzerinde etkili olan bir davranış şekli olduğu yorumu, katılımcının söylemi çerçevesinde ifade edilebilir. Ayrıca yapılan yardım etme davranışında dini benzerlik algısı, katılımcının söyleminde *kardeşlik ruhu* ifadesinde kendisini göstermektedir. Çünkü kardeşlik söylemi, arka planında bir aynîlik ve aidiyet hissi oluşmasını mümkün kılmaktadır. Böylece bu hissiyat, ev sahibi grubun Suriyeli sığınmacılara yönelik yardımcı olma davranışı sergilemesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla aynı dine mensubiyetin ortaya koymuş olduğu dini sosyal bir kurumun, dini benzerlik algısı oluşturarak toplumsal kabul ve uyum üzerinde işlevsel bir faktör olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı, sosyal bir afete bir diğer ifadeyle göçe maruz kalmış yerel halkın Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabulünde ve onlarla uyum içerisinde yaşamalarında dini benzerlik algısının nasıl bir rolünün olduğudur. Bu kapsamda çalışma, on yedi katılımcı ile nitel bir yöntem tercih edilerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda dini benzerlik algısının toplumsal kabul ve uyum üzerinde dikkate değer bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bu sonucun elde edilmesinde aynı dine mensubiyetin şu açılardan etkili olduğu anlaşılmıştır. Aynı dini kimliğe sahip olmak, yerel halk tarafından Suriyeli sığınmacıların din kardeşi olarak görülmesine neden olduğu sonucuna varılmıştır. Yine aynı şekilde aynı dine mensubiyet, Suriyeli sığınmacılar ile yerel halkın dini günleri bir arada yaşamalarına imkân vererek onlar arasında ilişkilerin gelişmesine katkı sunduğu anlaşılmıştır. Bu durumun ise yerel halkın, Suriyeli sığınmacılar ile paylaşımlarda bulunmalarına ortam oluşturduğu ve dolayısıyla toplumsal kabulün oluşmasına bir zemin hazırladığı sonucunu doğurmuştur. Böylece dini günlerin, toplumsal kabul üzerinde etkili bir faktör olduğu gözlenmiştir. Aynı dini mekânlarda bir araya gelinmesi de bu neticenin elde edilmesinde başka bir unsur olarak çalışmada elde edilen bir başka sonuç olmuştur. Bunun yanı sıra aynı dine mensubiyet, yerel halkın Suriyeli sığınmacılar ile yapılan evliliklere olumlu bir bakış açısı sunduğu görülmüştür. Böylece her iki toplum arasında akrabalık bağlarının oluşmasına neden olduğu, söz konusu bu durumun da toplumsal uyum ve kabul üzerinde rol oynadığı anlaşılmıştır. İslam dininin sosyal kurumlarından biri olan ensar-muhacir dayanışmasının yerel halkın Su-

riyeli sığınmacılara yönelik düşüncelerinde etkili olduğu da elde edilen bir başka sonuçtur. Böylesi bir dini sosyal kurumun olması, yerel halkın dini benzerlik algının oluşmasına katkıda bulunarak onların, Suriyeli sığınmacılara yönelik toplumsal kabul ve uyum hususunda etkili bir faktör olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

Antmen, Deniz, Türkiye Bağlamında Ulusal Kimlik Özdeşimi ve Suriyeli Mültecilere Karşı Tutum Arasındaki İlişki: Sosyal Temas ve Kontrol Odağı Faktörlerinin Rolü. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches. (çev.* Mesut Bütün, &. Selçuk Beşir Demir.) Siyasal Kitabevi.

Çalışkan, Seher. Ev Sahibi Halkın Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumu: İstanbul; Sultanbeyli - Kadıköy İlçeleri. İstanbul: İstanbul Aydin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), (2019).

Çetin, Selvet. İzmir'deki Yerel Halkın Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algısı. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Erdoğan, Mustafa. Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Uyum ve Kabul Araştırması. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Hürriyetoğlu, Heyyem. Gruplar Arası Tehdit ve Empatinin Suriyeli Göçmenlere Yönelik Açık ve Örtük Tutumlar Üzerindeki Etkisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Karaoğlu, Ezgi. The Role of Social Dominance Orientation, Empathy and Perceived Threat in Predicting Prejudice of Turkish Citizens Toward Syrian Immigrants. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2015

Sağır, Zeynep- Paloutzian, Raymond. F. "Religious Attitudes, Demographic Variables, and Prejudice Toward Syrian Refugees in Turkey: Local Data and International Differences". Ortadoğu ve Göç, 10(20), (2020), 279-304.

Özen, Beyza. İzmir'de Türk Çalışanların Suriyeli Çalışan Algısının Sosyal Psikolojik Analizi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Özkeçeci, Hediye Hilal. Gruplar Arası Temas ve Tehdit Algısının Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Ön Yargıdaki Rolü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Yolcu, Tuğba- Sezgin, Ayşe Aslı "Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci "*Humanitas: International Journal of Social Sciences*, (2016), 424.

Tunç, Ayşe Şebnem, Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *Tesam Akademi* 2.2 (2015): 29-63.

Türkoğlu, Neslihan. Suriyeli Mültecilere Yönelik Algının Yardım Etme Üzerindeki Yordayıcı Etkisi Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yanbolluoğlu, Özge. Suriyeli Mültecilere Yönelik Duygular ve Algılanan Sosyal Mesafede, Gruplararası Pozitif ve Negatif Temas, Sosyal Baskınlık Yönelimi, Gruplararası Tehdit ve Gruplararası Kaygının Rolü. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018. Uludağ Üniversitesi.

Yıldırım, Ali- Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTE TERCİH SÜREÇLERİ, SORUNLARI VE MEMNUNİYET DURUMLARI: ERCİYES ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Mehmet KORKMAZ
Erciyes Üniversitesi / Prof. Dr.
0000-0002-6873-4313
mkorkmaz@erciyes.edu.tr

Giriş

1.1. Problem

Eğitim insan hayatının bir gerçeğidir. Eğitim ailede başlar, okulla devam eder. Bireyler olumlu eğitim çevreleri sayesinde kendi potansiyellerinde var olan özellikleri en iyi şekilde geliştirme imkanı bulabilecekleri gibi, kötü bir eğitim süreciyle bu potansiyelin körelmesi, fıtratlarının bozulması sonucuyla da karşı karşıya kalabilirler. İmkan bulabildikleri takdirde bireylerin okuldaki eğitim hayatları pek çok kimse için okul öncesi ve ilk okuldan başlar ve yüksek öğretime kadar devam eder. Yetenekleri ve fırsatları olan bazı kimseler için bu süreç lisansüstü eğitim süreçleri ile tamamlanır. Elbette her birey yaşadığı bölgede böyle bir imkanı bulamayabilir, bunun için gerek kendi yaşam çevresinde gerekse başka şehirlerde ya da ülkelerde eğitim alma imkan ve potansiyellerini araştırarak, bu konudaki ihtiyaçlarını karşılamak için yollar arayabilir.

Yükseköğretim yani üniversitedeki eğitim süreci, bireyleri hayatında önemli bir yere sahiptir. Zira burada alınan eğitim onların kendilerini geliştirmek, üniversal bakış açısını kazanmak kadar belli mesleklerde bilgi ve beceri kazanmalarını da öngörür. Bu bağlamda üniversite eğitimi onların daha sonraki yaşamını da büyük ölçüde etkileyen/etkilemesi beklenen bir dönemdir.

Bireylerin yapacakları doğru bir üniversite tercihi ve burada geçirdikleri eğitim süreçleri onların ileride hangi işleri yapıp yapamayacakla-

rını, iş bulup bulamayacaklarını, eğer bulursa bu iş ya da mesleklerdeki nitelik ve verimliliklerini etkileyebilir. Buradan da anlaşılacağı üzere üniversite/fakülte tercihi, bireyin hayatında aldığı/alacağı kritik kararlardan biridir. Hele ki bu eğitim yabancı bir ülkede alınacaksa, üniversite/fakülte tercihinin bilinçli yapılması son derece önemlidir. Birey söz konusu tercihi ne kadar bilinçli yapar ve öğrenim sürecini etkin yönlendirirse, üniversiteye/fakülteye yönelik motivasyonu, burada verilen eğitime bakışı, buradan alabilecekleri, karşılaşabileceği zorluklarla baş edebilmesi o ölçüde yüksek olur.

Öte yandan öğrencilerin üniversite yıllarında başarılı ve mutlu olabilmeleri onların seçimleri kadar, burada alacakları eğitimin kalitesi, üniversitelerin sundukları imkanlar vb. ile de doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla daha üniversite tercih süreçlerinden itibaren, öğrencilere olumlu bir rehberlik yapılması, doğru seçimlerin yapılmasında ve gelecekte yaşanabilecek sorunların çözümünde hayati öneme sahiptir (Enterieva, Sezgin, 2016).

Farklı ülkelerden gelerek ülkemizdeki üniversitelere ilişkin tercih yapmış öğrencilerin, tercih süreçlerinin, üniversitedeki eğitimden memnuniyet durumlarının ve burada yaşamakta oldukları çeşitli sorunların tespiti ve bu sorunların çözümlerine yönelik beklentilerinin araştırılması son derece önemlidir. Bu tür araştırmalardan elde edilecek bulgular, onların üniversite tercih süreçlerinde yaşadıkları sorunların tespitinde, üniversitelerdeki eğitim süreçlerinin güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılmasında, bunları geliştirici veya giderici tedbirlerin alınmasında önemli işlevleri olabilir. Ayrıca bu çalışmalar son yıllarda daha bir ivme kazanan yurt dışından misafir öğrenci alma ve bunları geleceğin eğitim, kültür, bilim vb. elçileri yapma, ülkemiz ve onların geldikleri ülkeler arasında güçlü bağlar ve köprüler kurma konusundaki çaba ve uygulamaların da gözden geçirilmesine katkı sağlayabilir. Ülkemizde bu konuda daha önce de benzer araştırmaların yapıldığı görülmektedir (Çağlar, 1999; Köylü, 2001; Alyılmaz, Biçer, Çoban, 2005; Çöllü, E. F., Öztürk, Y. E. (2010; Günay 2014; Musaoğlu, 2016; Yardımcıoğlu, Beşel, Savaşan, 2017; Korkmaz, 2019).

Bu araştırmada Erciyes Üniversitesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin üniversite tercih süreçleri, üniversitedeki eğitimden memnuniyet durumları çeşitli değişkenler bağlamında ele alınmıştır. Buna göre çalışmanın temel problemini, "*Erciyes Üniversitesi örnekleminde, misafir öğrencilerin üniversite tercih süreçleri ve memnuniyet durum-*

ları nasıldır?" sorusu oluşturmaktadır. Bu temel problem çerçevesinde, bahsi geçen öğrencilerin sosyo-kültürel özelliklerinin neler olduğu, onların bu kurumu tercih nedenleri, bu süreçte araştırma yapıp yamadıkları, buradaki eğitimden memnuniyet durumları ve bunların gerekçelerinin neler olduğu vb. sorulara cevap aranmıştır.

1.2. Yöntem

Erciyes Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin üniversite tercih süreçlerinin nasıl gerçekleştiği ve buradaki eğitimden memnuniyet durumlarını çeşitli açılardan ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, "tarama modeli" esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, olguyu, olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar. (Karasar, 2002: 77) Bu modele göre, araştırmaya konu edilen olay ve olguların gerçekte ne oldukları, bunları etkileyen şartların veya değişkenlerin, bunlar arasındaki ilişkilerin neler olduğu tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılır. Ulaşılan sonuçlar yorumlanarak, genellemelere varılır. Bu araştırmada da öğrencilere uygulanan anketlerden elde edilen verilerden hareketle onların tercih süreçleri ve memnuniyet durumları betimlenmeye, açıklanmaya ve genellemelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanının evrenini Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. Bu evrenden araştırmaya 55 öğrenci katılmıştır. Her ne kadar daha fazla öğrenci araştırmaya dahil edilmeye çalışılmışa da halen üniversitede asenkron eğitim süreçleri devam ettiği için öğrencilerin bir kısmı kendi ülkelerinde olduğu için, bir kısmıyla da doğrudan sınıflarda yüz yüze irtibat kurulamadığı için katılım beklenen kıyasla düşük kalmıştır. Dolayısıyla bu araştırma için belli bir sınırlılık oluşturmuştur. Bununla birlikte, 55 kişiye ait de olsa elde edilen veriler analiz edildiğinde, bunların önemli ve anlamlı bulgular içerdiği değerlendirildiğinden araştırma bu haliyle raporlaştırılmak durumunda kalınmıştır.

1.2.1 Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma 2021/2022 eğitim-öğretim yılı bahar yarılı başında, Mart ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama tekniği olarak, *google. forms* üzerinden anket kullanılmıştır. Söz konusu ankette büyük ölçüde kapalı uçlu sorular kullanılmakla birlikte, bazı açık uçlu sorular da sorularak, öğrencilere görüş ve düşüncelerini kendi ifadeleriyle açıklama

imkânı verilmiştir. Böylece nicel verilerin arka planını görebilmeye yardımcı olacak, daha anlamlı ve derinlemesine yorumlanabilmesine katkı sağlayabilecek nitel veriler elde edilmiştir. Bilindiği üzere nitel veriler, nicel verilere derinlik, ayrıntı ve anlam kazandırmak amacıyla da kullanılabilmektedir (Yıldırım, Şimşek, 2005:311).

Araştırmada elde edilen nicel verilerin frekans ve yüzdeleri hesaplanarak, bunlar tablolar halinde gösterilmiş, gerekli açıklamalar yapılmıştır, ayrıca ankette yer alan açık uçlu sorulardan elde edilen nitel veriler ise, betimsel analiz yoluyla tasnif edilerek, çeşitli tema ve kategoriler oluşturulmuş, elde edilen tüm bu nicel ve nitel veriler ihtiyaç halinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bilindiği üzere, nitel araştırmalarda verileri olduğu gibi yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara da yer verilmektedir (Yıldırım, Şimşek, 2005:224). Bu araştırmada da veri kayıplarını önlemek ve elde edilen verileri okuyucunun görüp, karşılaştırma yapmasına imkan sağlamak amacıyla, gerektiğinde öğrenci görüşlerinden aynen alıntılara da yer verilmiştir.

1.2.2. Sınırlılıklar

1. Araştırma bulguları 2021/2022 eğitim-öğretim yılında, Erciyes Üniversitesi öğrencilerinin kendilerine uygulanan anket sorularına verdikleri cevaplarla sınırlıdır.
2. Araştırma sadece misafir öğrencileri kapsamaktadır. Dolayısıyla ülkemiz nüfusuna kayıtlı öğrencilerimiz araştırmanın örneklemi dışındadır.
3. Araştırma anket verilerine dayanmaktadır. Dolayısıyla anket tekniğine özgü sınırlıklar bu çalışma için de geçerlidir.
4. Araştırma verileri Google.forms üzerinden elde edilmiştir. Bu bağlamda uzaktan erişim yoluyla gerçekleştirilen anketlerde yaşanan sınırlıklar bu çalışma için de geçerlidir.

2. BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Kişisel Duruma İlişkin Bulgular

Araştırmada, öncelikle öğrencilerin yaşadıkları sorunlarda etkisinin olabileceği düşünülen bazı değişkenlere ilişkin sorular sorulmuştur. Bu çerçevede aşağıda onların cinsiyetleri, eğitim gördükleri fakülteler, mezun oldukları okullar, anne-babalarının eğitim durumu, çalışma durumu, ailenin aylık geliri, ikamet ettiği yer vb. ilişkin bulgular ele alınmıştır.

Tablo:1 Öğrencilerin Cinsiyetleri

	F	*%*
Erkek	*37*	*67.3*
Bayan	*18*	*32.7*
Toplam	*55*	*100*

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık % 67'si (37 kişi) erkek, yaklaşık % 33'ü(18 kişi) de bayandır.

Tablo:2 Öğrencilerin Geldikleri Ülkeler

Ülke	Sayı	Ülke	Sayı	Ülke	Sayı	Ülke	Sayı
Pakistan	4	Kırgızistan	3	Kosova	2	Nijerya	2
Afganistan	7	Kazakistan	1	Makedonya	3	Mali	2
Bangladeş	5	Azerbaycan	1	Arnavutluk	2	Sudan	2
Endonezya	2	D. Türkistan	1	Almanya	1	Somali	2
Etiyopya	1	Gana	1	Yemen	1	Suriye	4
Gambiya	1	Gine	1	Uganda	1	Tayland	1
Benin	1	Burkina Faso	1	Cezayir	1		

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin dünyanın çeşitli bölgelerinden gelmişlerdir. Buna göre, gelen öğrencilerin büyük bir kısmı, halkı ile inanç birlikteliğimizin olduğu Asya, Afrika, Avrupa gibi kıtaların ülkelerindendir. Asya kıtasından Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Suriye gibi ülkeler, yine aynı kıtadan, Türkî cumhuriyetlerden Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan gibi ülkeler, Avrupa'dan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova gibi ülkeler, Afrika'dan ise, Nijerya, Mali, Sudan, Somali gibi ülkeler öne çıkmıştır.

Tablo:3 Öğrencilerin Liseyi Türkiye'de Okuma Durumu

	F	*%*
Hayır	*45*	*81,8*
Evet	*10*	*18,2*
Toplam	*55*	*100*

Araştırmaya katılan öğrencilerin küçük bir kısmı (10 kişi) Türkiye'de lise eğitimi almış, geriye kalan kısmı ise lise eğitimini ülkesinde tamam-

lamıştır. Öğrencilere bu konuda müstakil bir sorulmamıştır ancak, liseyi Türkiye'de tamamlayan öğrencilerin dil, üniversite hayatına uyum gibi sorunlarla daha az karşılaşacağı savunulabilir.

Tablo:4 Türkiye'de Geçirilen Süre

Yıllar	*F*	*%*
1-3 yıl	*18*	*32,7*
4-6 yıl	*29*	*52.7*
7-9 yıl	*5*	*9,1*
10 yıldan fazla	*3*	*5,5*
Toplam	*55*	*100*

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu (%52,7) (29 kişi) 4-6 yıldır Türkiye'de bulunduklarını söylemişken, diğer önemli bir grup ise (%32,7) (18 kişi) 1-3 yıldır burada olduklarını ifade etmişlerdir. 7 ya da daha fazla yıldır burada olduklarını söyleyen öğrenciler de bulunmaktadır. Öğrencilerin Türkiye'de geçirdikleri süreler göz önünde bulundurulduğunda onların ülkemize ve buradaki eğitim süreçlerine dair yeterli kanaate sahip oldukları ve bu konuda daha ayakları yere basan değerlendirmeler yapacakları öngörülebilir. Buna dair bulgular aşağıda ayrıca ele alınmıştır.

Tablo: 5 Öğrencilerin Eğitim Gördüğü Programlar

	S	*%*
İlahiyat	*40*	*75,1*
İktisat	*7*	*12,6*
Mühendislik	*4*	*8,9*
Edebiyat	*2*	*4,6*
Veterinerlik	*1*	*1,3*
Diğer fakülteler	*4*	*8,9*
Toplam	*55*	*100*

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, araştırmaya en fazla katılım ilahiyat fakültesinden olmuştur. Araştırma için hazırlanan anketler, watsapp grupları aracılığı ile uluslararası öğrenci gruplarında paylaşılmış ve daha fazla katılım sağlanmaya çalışılmışsa da en yoğun katılım ilahiyat fakültesinden sağlanabilmiştir. Diğer fakültelerden katılım ise istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Tablo: 6 Öğrencilerin Eğitim Gördüğü Sınıflar

	F	*%*
Hazırlık	*2*	*3,6*
1	*2*	*3,6*
2	*16*	*29,1*
3	*17*	*30,9*
4	*9*	*16,4*
Lisans üstü	*8*	*14,6*
Mezun	*4*	*7,3*
Toplam	*55*	*100,0*

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunu 2. Ve 3. Sınıflar oluşturmaktadır. Bunu 4. Sınıflar takip etmektedir. Hazırlık ve 1. Sınıf öğrencilerinin katılımı oldukça düşüktür. Bununla birlikte belli oranda mezun ve lisansüstü öğrenciler de araştırmaya katılmışlardır. Dolayısıyla tüm sınıflardan öğrenciler katıldığı için araştırma belli ölçüde öğrencilerin görüşlerinin genelini yansıtmaktadır.

2.2. Üniversite Tercih Süreçlerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında öğrencilerin Türkiye'de üniversite eğitimini tercih ederken, nasıl bir süreç izledikleri, araştırma yapıp yapmadıkları, nereden, kimlerden araştırma yaptıkları, bu araştırmanın yeterli olup olmadığı gibi konulardaki bulgular ele alınmıştır. Böylece onların üniversite tercihlerini ne kadar bilinçli yaptıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo: 7 ERÜ'yü Tercih Etmeden Önce Araştırma Yapma Durumu

	F	*%*
Evet, iyice araştırdım	*13*	*23,6*
Biraz araştırdım	*32*	*58,2*
Hayır	*10*	*18,2*
Toplam	*55*	*100,0*

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 23,6'sı (13 kişi)*"üniversiteyi tercih etmeden önce, üniversitenin programları, öğretim süresi, eğitim ortamları, beslenme, barınma imkanları vb. konusunda araştırma yaptınız mı?* şeklindeki soruda, "evet, iyice araştırdım" seçeneğini işaretleyerek, daha kesin bir kanaatte bulunmuşlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık % 58'i (32 kişi) ise bahsi geçen soruda "biraz araştırdım" seçeneğini

işaretlemiştir. Öğrencilerin % 10 kadarı ise bahsi geçen soruda "hayır" seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu verilere göre, ERÜ'de öğrenim gören ve araştırmaya katılan öğrencilerin belli bir kısmı daha bilinçli bir tercih yapmış gibi gözüküyorken, yarıdan fazlası ise söz konusu süreçte yeterince bilinçli bir seçim yapmamış gibidirler. %18 (10 kişi) ise bu soruda "hayır" seçeneğini işaretleyerek, her hangi bir araştırma yapmadıklarını ifade etmiştirler.

Tablo:8 Türkiye Hakkında Araştırma Yapma Durumu

	F	*%*
Evet, İyice araştırdım	*18*	*32,7*
Biraz araştırdım	*25*	*45,5*
Hayır	*12*	*21,8*
Toplam	*55*	*100,0*

Araştırmaya katılan öğrencilere, üniversite tercih sürecinde Türkiye'nin ekonomik, sosyolojik, dini, kültürel vb. yapısı vb. hakkında araştırma yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Bu soruya ilişkin verilen cevaplara, öğrencilerin yaklaşık %33'3 (18 kişi) "evet iyice araştırdım" seçeneğini; %45'inin (25 kişi) ise "biraz araştırdım seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. "hayır" seçeneğini işaretleyen öğrencilerin oranı ise yaklaşık %22, (12 kişi)dir. Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere, öğrencilerin Türkiye hakkında yeterli bir araştırma yapmadıkları savunulabilir. Öğrencilerin yeterli araştırma yapmadan veya hiçbir araştırma yapmaksızın üniversite tercihinde bulunmaları, onların yeni bir ülkeye, kültüre uyumlarını zorlaştırabilir. Aynı zamanda bu durum yine onların üniversite/fakülte yaşamına, ortamına uyum sağlamalarını güçleştirebilir, buradaki eğitim süreçlerinde bir takım hayal kırıklıkları yaşamalarına neden olabilir.

Tablo:9 Araştırma Yapılan Bilgi Kaynakları [1]

	Kişi sayısı
Arkadaşlardan bilgi aldım	*38*
İnternet sitelerine baktım	*33*
Öğretmenlerime sordum	*13*
Aile çevrem yönlendirdi	*11*
Elçilikten/konsolosluktan bilgi aldım	*10*
Ülkemdeki Türk okullarıyla görüştüm	*7*
Diğer	*2*

1 Bu soruda öğrenciler birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilere Türkiye ve Erciyes Üniversitesi tercihleri konusunda nereden, ya da kimlerden bilgi edindikleri de sorulmuştur. Buna ilişkin olarak yukarıdaki tablo ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin birden fazla seçenek işaretleyebildiği bu soruda, öğrencilerin büyük çoğunluğu "Arkadaşlardan bilgi aldım" ve "internet sitelerine baktım" seçeneklerini işaretlemişlerdir. Şu durumda daha önce Türkiye'de eğitim gören öğrencilerin izlenimleri yeni gelecek öğrencilerin tercihleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, öğrencilerin Türkiye'deki yükseköğretim tecrübelerinin olumlu olduğu ve buraya gelecek öğrencilerin tercihlerini etkileyici bir role sahip olduğu söylenebilir. Bu anlamda üniversite camiasının öğrencilerin bu konudaki rollerini de her zaman göz önünde bulundurmaları faydalı olabilir. Öte yandan öğrencilerin önemli bir kısmının internet sitelerinden araştırma yaptıklarını ifade etmeleri de, ilgili kurum ve çevrelerin kurumlarını ve buradaki eğitim süreç ve imkanlarını tanıtan internet kaynaklarını geliştirmelerinin faydalı olacağını bizlere göstermektedir.

Belli orandaki bir öğrenci grubu "öğretmenlerime sordum", "Aile çevrem yönlendirdi", "Elçilikten/konsolosluktan bilgi aldım", " ülkemdeki Türk okulları ile görüştüm" gibi seçeneklerini işaretlemişlerdir. Buna göre, öğrencilerin aile çevrelerinin ve öğretmenlerinin de onların Türkiye tercihlerinde küçük de olsa bir etkisinin olduğu söylenebilir. Öte yandan gerek elçilik/konsolosluktan bilgi alma ve gerekse var sa Türk okullarını ziyaret etme gibi seçeneklerin de beklenene kıyasla düşük oranlara kaldığı söylenebilir. Bu anlamda elçilik/konsolosluk yetkililerinin ve eğer varsa Türk okullarının Türkiye'de yüksek öğretim imkanları, tercih süreçleri vb. konulardaki çalışmalara daha bir eğilmelerinin faydalı olacağı savunulabilir.

Tablo:10 Türkiye'de Yüksek Öğretimimi Tercih Nedenleri[2·]

	Kişi Sayı
Eğitim Kalitesi	*40*
İnanç bakımından yakınlık	*34*
Kültürel ortamın yakınlığı	*27*
Güvenlik ortamı	*24*
Özgürlük ortamı	*19*
İş bulma imkânları	*12*
Ekonomik imkânlar	*7*
Diğer	*2*

2 · Bu soruda öğrenciler birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilere *"Erciyes Üniversitesini Tercih etmenizi etkileyen öncelikli sebep ya da sebepler nelerdi?"* şeklinde bir soru sorulmuş, birden fazla seçeneği işaretleyebilecekleri söylenmiştir. Buna göre, öğrencilerin verilen farklı seçenekler içinden en çok yoğunlaştıkları konu "*Eğitim Kalitesi*", olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durum oldukça memnuniyet vericidir. Dolayısıyla Türkiye'yi tercih eden öğrencilerin gözünde buradaki eğitimin önemli ve nitelikli olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bunu sırasıyla, "*İnanç bakımından yakınlık*", "*Kültürel ortamın yakınlığı*", seçenekleri takip etmektedir. Buradan da anlaşıldığı kadarıyla öğrenciler Türkiye ile kendi ülkeleri arasında inanç ve kültür bakımından doğrudan yakınlık ve ilişki kurmakta ve onların tercihlerinde bu belirleyici olmaktadır.

Bu soruda yer alan, "*Güvenlik ortamı*", "*Özgürlük ortamı",* seçenekler de belli bir grup öğrenci tarafından işaretlenmiştir. Öğrencilerin geldikleri ülkelere bakıldığında bunların bir kısmının dünyada savaş, iç çatışma, hakların kısıtlanması, yoksulluk, ekonomik sorunlar, göç vb. sıkıntıların yaşandığı bölgeler olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla öğrenciler kendi yaşadıkları ülkelere kıyasla Türkiye'yi daha güvenlikli ve yaşanabilir bir ülke olarak görmekte ve bu durumda onların üniversite tercihlerinde etkili olabilmektedir.

Öğrencilerin en aza işaretledikleri seçenekler ise "*İş bulma imkanları" ve "Ekonomik imkanlardır.* Buradan da anlaşılacağı üzere öğrenciler Türkiye'yi tercih ederken, ekonomik nedenlerden daha çok, eğitim kalitesi, inanç ve kültürel yakınlık, güvenlik ve özgürlük ortamı faktörleri daha çok dikkate almaktadırlar.

Araştırmaya katılan öğrencilerin kapalı uçlu olarak sorulan bu anket sorusuna verdikleri cevapların arka planını daha detaylı olarak öğrenebilmek için bu sorun aynı zamanda açık uçlu olarak da sorulmuştur. Onlara sorulan *"Yükseköğretim için Türkiye'yi niçin tercih ettiniz? Birkaç gerekçe yazar mısınız?"* sorusuna yazılan cevaplar analiz edildiğinde bunların belli temalarda toplandığı görülmüştür. Söz konusu temalar yoğunluk sırasına göre: 1. Eğitim kalitesi, 2. Dini/kültürel yakınlık, 3. Maddi imkanlar, 4. Bireysel Gelişim, 5. Özgürlük ortamı başlıkları altında ele alınmıştır.

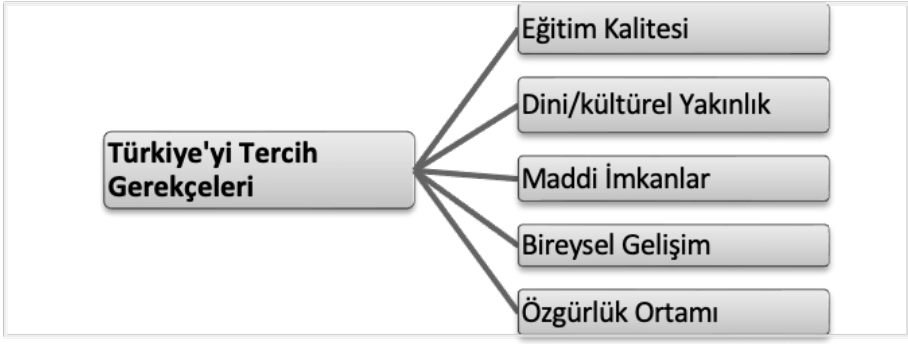

Eğitimle İlgili İfadeler:

"Uluslararası eğitim standardı olduğu için Türkiye'de okumayı seçtim". "Eğitim sistemi yüksek olduğu için tercih ettim". "Türkçe eğitim almak istediğim için ve ayni zamanda başka ülkeye gidip hayat tecrübesi kazanmak için"."Eğitim kalitesi daha iyi olduğu, daha güvenli olması ve kültürü daha yakın olduğu için seçtim". "Eğitimi beğendiğim için"."Eğitim sistemi çok ileri olduğu için". "Türkiye öbür Müslüman ülkelere nazaran daha gelişmiş, eğitim açısından da ileride olduğunu düşünerek başvurmayı niyetlenmiştim.". "Türkiye deki eğitim sistemi benim ülkemden daha kalite ve ileri düzeyde olduğun için Türkiye'de eğitim almayı tercih ettim". Türkiye gibi gelişmiş ülkelerde eğitim görmek ve diploma almak." "Türkiye iyi bir ülke bu zamanda hem eğitimi iyi hem yaşamak için güzel bir ülkedir." "Seviyorum, Türkiye'yi ve hem de okulları yeterince malzemeler vardır rahatla insan okuyabilir öğrenebilir." "Buradaki eğitim kaliteli ve uygun olduğu için Türkiye'ye geldim." Genel olarak Tayland'dan daha gelişmiş hem de burs kazandım". İlk olarak, eğitimi seven biriyim, ve Türkiye gibi gelişmiş ülkelerde eğitim görmek, diploma almak isterdim". "Eğitim imkanları olarak bizden daha iyi konumda olması gibi nedenler sayılabilir." "Türkiye'de eğitim daha güzel olması". Türkiye'deki üniversitelerde araştırma için, çok iyi çünkü ben araştırmayı çok seviyorum ve şuan benim için araştırma daha kolay oluyor." "İlahiyat okumak istediğim için ülkemde İlahiyat fakültesi mevcut olmadığı için ve Türkiye'de İlahiyat dersleri daha iyi olduğunu düşündüğüm için. "Ülkemde ilahiyat konusunda yetersizdi."

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere, öğrencilerin önemli bir kısmı Türkiye'yi tercih etmelerindeki en önemli sebebin eğitim kalitesi olduğunu ifade etmişlerdir. Özetle ifade etmek gerekirse, onlar Türkiye'yi

hem kendi ülkeleri hem de diğer bazı Müslüman ülkelerle karşılaştırıp, Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olduğu ve buradaki eğitimin oldukça kaliteli olduğu gerekçesi ile böyle bir tercih yaptıklarını ifade etmektedirler. Çalışmanın önceki kısımlarında da geçtiği üzere araştırmaya katılan öğrencilerin önemli bir kısmının geldikleri ülkelerin çoğunluğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler kategorisindedir. Dolayısıyla öğrenciler kendi ülkeleri ile Türkiye'yi kıyasladıklarında buranın daha gelişmiş ve yüksek kaliteli bir eğitime sahip olduğu düşüncesindedirler. Birkaç öğrenci ise kendi ülkelerinde ilahiyat eğitimi olmadığı için burayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

İnanç ve Kültürel Yakınlıkla İlgili İfadeler:

"Türkiye bize kültürel bir yakınlığı var olduğu nedeniyle Türkiye'yi tercih ettim.". Çünkü benim lisedeki öğretmenlerim onun hakkında bize hep bilgi veriyorlardı. eğitim, tarihi ve kültür yakınlığı". Müslüman bir ülke olduğu için. Müslüman ülkesi olduğu için" "İnanç ve kültürel olarak benzerliklerimiz var." "Çünkü Türkiye Müslüman bir ülke ve kültürüme yakın olduğu için, Avrupa'da okuma fırsatım vardı ama babam göndermedi. çünkü Avrupa'da İslam hayatımı rahat sürdüremeyecektim." "Küçükken Türkiye'de okumayı istiyordum ve Türk halkını severim.". Öncelikle Müslüman bir ülke olmasıdır. Arkadaş ve hocalarımın tavsiyelerin yoğun olması buraya okuma konusunda beni daha da etkilemiştir." "Müslüman bir ülke olduğu için", "Her zaman mazlumun sesi olduğu için. Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ı sevdiğim için". "Bizim ülkeye göre daha dindar ve gelişmiş bir ülke. "Kültürel benzerlik". "Kültür, ahlak, merhamet konusunda medeniyetli ve daha çok iyi şeylere sahip olan bir millet". "Farklı bir kültür ile tanışmak", "Buradaki eğitim sistemi ve Osmanlı tarihini öğrenmek. Tarihi ve kültürel zenginliği". "Türkiye gelişmekte olan bir ülke ve benim inancım Türkiye ilerde dünyaya hakim olacak bir ülke". "Türkiye iyi bir ülke bu zamanda hem eğitimi iyi hem yaşamak için güzel bir ülkedir.

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere, araştırmaya katılan öğrencilerden pek çoğu, özellikle Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki din ve kültür bağına dikkat çekmişler, dolayısıyla üniversite tercih sürecinde inanç ve kültürel yakınlık faktörünü de dikkate almışlardır. Öğrencilerin geldikleri ülkeleri gösteren tabloda da görüleceği üzere onların çoğunluğu Müslüman coğrafyadan ve bazıları da Türk soydaşların bulunduğu ül-

kelere mensuptu. Bu bağlamda üniversite tercihinde eğitim kalitesi kadar inanç ve kültürel yakınlık olgusunun da etkili olduğu savunulabilir.

Ülkemizdeki yüksek öğretimi tercih eden Orta Asya menşeli ülkelerden gelen öğrenciler üzerine yapılan bir araştırmada öğrencilerin Türkiye'yi yaşam şartlarının iyi olması, Türkiye'deki eğitim imkanlarının iyi olması, dini faktörler ve yurt dışında okuma isteği gibi nedenlerle tercih ettikleri ifade edilmiştir (Alyılmaz, Biçer, Çoban, 2015: 333). Yine bir başka araştırmada da nitelikli eğitim, meslek edinme, akademik ve kişisel açıdan nitelikli öğretim elemanları, yurt, burs imkanları, benzer kültüre sahip olma vb. gibi daha çok doğrudan eğitimle ilgili hususların öne çıkarıldığı görülmüştür (Enterieva, Sezgin, 2016).Ülkemizde yapılan bir araştırmada da öğrencilerin tercihinde, Türkiye'nin imkanları, üniversitelerin kalitesi, iş bulma imkanları gibi faktörlerin öne çıktığı ifade edilmiştir (Yardımcıoğlu, Beşel, Savaşan, 2017: 245).

Maddi İmkânlarla İlgili İfadeler:

"Maddi yardım sağlıyor yani burs veriyor." Çünkü ekonomik durumum kötü idi. kendi ülkemde bile okuyamazdım, Türkiye ücretsiz okuma fırsatı verdi". "Burs kazandığım için". "Eğitim kalitesi ve kapsamlı burs imkanları", "Burs imkanları dolayısıyla tercih ettim", "Üniversitelerin çoğu kaliteli. Şimdi pahalı olmaya başladı açıkçası aldığımız burs günlük ihtiyaçlarımıza zar zor yetiyor…." "Küçüklüğümün hayallerinden birisi yurt dışından burslu okuyabilmekti, burs çıktı, kısmetim de Türkiye'dir."

Burada da görüleceği üzere öğrencilerin belli bir kısmı Türkiye'de yükseköğretim görmek için burs kazanmıştır. Konun muhataplarının bildiği üzere, son yıllarda ülkemiz Türkiye Diyanet Vakfı, YTB gibi organizasyonları vasıtasıyla özellikle kardeş ve akraba topluluklardan gelen öğrencilere dikkate değer miktarlarda burs vermektedir. Öğrencilerin belli bir kısmının Türkiye'yi tercih etmelerinde bu bursların rolü vardır. 2021 istatistiklerine göre, YTB burslarına 178 ülkeden 165 bin öğrenci başvuru yapmıştır. Bkz. (https://www.turkiyeburslari.gov.tr/hakkimizda 02.02.2022) yine bakınız. https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/ (04.3.2022)

Özgürlük Ortamı İle İlgili İfadeler:

"Türkiye'de bir Müslüman olarak rahat yaşanabilmesine şüphemiz yoktur". "Türkiye iyi bir ülke bu zamanda hem eğitimi iyi hem yaşamak

için güzel bir ülkedir. Daha kendimi güvende hissetmek(Diğer İslam ülkelerinde olduğu siyasi bir anlaşmazlıklardan uzak)"

Yukarıdaki görüşleri ifade eden öğrenciler ise Türkiye'deki özgürlük ve rahatlığa dikkat çekmişler, ülkelerindeki sorunlarla kıyasladıklarını Türkiye'yi daha yaşanabilir buldukları için böyle bir tercih yaptıklarını belirtmişlerdir.

Bireysel Gelişimle İlgili İfadeler:

"Bilgimi artırmak için seçtim". "Kendimi geliştirmek için tercih ettim", "Yeni bir hayat tecrübe kazanacağım için", "Yeni dil ve kültüre tanışmak amaçlı tercih ettim".

Bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere, bazı öğrenciler ise doğrudan kendileri ile ilgili gerekçeleri ileri sürerek böyle bir tercihte bulunduklarını ifade etmişlerdir.

2.3. Üniversite Eğitim Sürecinde Sorun Yaşama ve Memnuniyet Durumuna İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'ye geldikten sonra sorunlarla karşılaşıp karşılaşmadıkları ve almış oldukları eğitimden memnun olup olmadıkları da yoklanmıştır. Çalışmanın bu kısmında önce onların Türkiye'deki eğitim süreçlerinde sorun yaşayıp yaşamadıkları, eğer yaşamışlarsa bu sorunların neler olduğu ve Erciyes Üniversitesinde eğitim almaktan dolayı memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Bunlara ilişkin bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo: 11 Üniversite Eğitim Sürecinde Sorunla Karşılaşma Durumu[3•]

	Kişi Sayısı
Dil ve iletişim problemleri	*29*
Ekonomik zorluklar	*29*
Beslenme sorunları	*22*
Kültürel yabancılık	*12*
Kalacak yer sorunu	*7*
Önemli bir sorunla karşılaşmadım	*7*
Sağlık sorunları	*4*
Arkadaş bulamama	*4*
Ayrımcılık/yabancılık	*1*

3 • Bu soruda öğrenciler birden fazla şıkkı işaretleyebilmişlerdir.

Yukarıda da görüldüğü üzere, araştırmaya katılan 55 öğrenciden 29 tanesi Türkiye'deki eğitim süreçleri esnasında "*Dil ve iletişim problemleri"* yaşadığını ifade etmiştir. Bu durumun beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Zira yeni bir ülke, yeni bir dil demektir. Bir ülkenin dilini öğrenmek de belli bir zaman alacaktır. Dille ilgili sorunlar hemen her ülkede görülebilecek ancak üstesinden gelinebilecek sorunlardır (Yardımcıoğlu, Beşel, Savaşan, 2017: 245; Alyılmaz, Biçer, Çoban, 2015: 337).

Ancak burada üzerinde durulması gereken husus söz konusu öğrencilere verilecek/verilen dil eğitiminin yeterli olup olmamasıdır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla öğrenciler bu konuda zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla ilgililerin bu konu üzerinde daha fazla çalışmaları beklenmektedir.

Öğrencilerin büyük bir kısmının işaretlediği bir diğer seçenek ise *"Ekonomik zorluklardır"* . Yurt dışında eğitim almanın en önemli güçlüklerinden birisi de ekonomiyle ilgilidir. Öte yandan tüm dünyada yaşanan pandemi süreci bu ekonomik zorlukları daha bir tetiklemiştir. Bu sorunlar öğrencilerin açık uçlu sorularında da ifade edilmiştir. Yine azımsanmayacak bir öğrenci grubu ise "*Beslenme sorunları"* yaşadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca bir soru sorulmadığından bu sorunun yurt ya da üniversitede yenilen yemeklerin niteliğiyle mi?, Türkiye'deki yemeklerin çeşitleriyle mi? yoksa, ekonomik anlamda beslenme sorunu yaşamayla mı ilgili olduğu tespit edilememiştir. Yine de öğrencilerin beslenme sorunu yaşadıklarını ifade etmeleri üzerinde ayrıca çalışılabilir.

Az sayıda da olsa (12 kişi) "kültürel yabancılık" seçeneğini işaretlemiştir. Türkiye ile inanç, tarih ve kültür bakımından benzerlikler taşımayan ülkelerden gelen öğrencilerin böyle sorunlar yaşaması bir dereceye kadar normal görülebilir. Yine de gerek fakülte yönetimlerinin, gerek öğretim elemanı ve Türk öğrencilerin uluslararası öğrencilerle daha fazla iletişim halinde olmaları, onların kendilerini yabancı hissetmemelerini engelleyebilir. Çok az bir öğrenci grubunun "arkadaş bulamamadan" yakınması da bu anlamda dikkate değerdir.

Normalde seçenekler arasında yer almamasına rağmen 7 öğrenci "her hangi bir sorunla karşılaşmadığını" ifade etmiştir ki bu memnuniyet vericidir. Bu konu da ayrıca araştırılabilir. Az sayıdaki bir öğrenci grubu ise sağlık sorunları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, öğrencilerin en fazla dil ve iletişim sorunları ile ekonomik zorluklar yaşadıkları, diğer sorunların daha tali olduğu söylenebilir.

Üniversiteyi tercih süreci ve tercih nedenleri üniversitede eğitim görmekten duyulan memnuniyeti de etkileyecek bir husustur. Bu çerçevede araştırmaya katılan öğrencilere *"Şu an burada öğrenim görmekten memnun musunuz?"* sorusu yöneltilmiştir. Buna ilişkin şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır.

Tablo: 12 Şu an ERÜ'de Okumaktan Memnun Olma Durumu

	F	*%*
Memnunum	*39*	*70,9*
Kısmen Memnunum	*12*	*21,8*
Memnun Değilim	*4*	*7,3*
Toplam	*55*	*100,0*

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu (% 70, 39 kişi) şu an burada öğrenim görmekten dolayı memnun olduklarını ifade etmektedirler. Yaklaşık % 22'lik (12 kişi) bir öğrenci grubu ise "kısmen memnun" olduklarını söylemişlerdir. Bu iki grup birlikte düşünüldüğünde halen Erciyes Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin çoğunluğunun burada eğitim görmekten dolayı memnun oldukları söylenebilir. Bu bulgular kayda değerdir. Bu anlamda burada verilen eğitimin onların beklenti ve ihtiyaçlarını önemli ölçüde karşıladığı iddia edilebilir. Oldukça küçük sayılabilecek bir öğrenci grubu (4 kişi) ise burada öğenim görmekten dolayı memnun olmadığını ifade etmiştir.

Öğrencilerin memnuniyet düzeylerini tespit kadar, bunun gerekçelerini yani altında yatan sebepleri öğrenmek de önemlidir. Bu amaçla araştırmada öğrencileri memnun eden veya etmeyen faktörlerin neler olduğunu öğrenebilmek amacıyla, öğrencilerden memnuniyet ya da memnuniyetsizlik durumlarının gerekçeleri de açıklamaları istenmiş bununla ilgili olarak açık uçlu bir soru da sorulmuştur. Aşağıda, öğrencilerin bu soruya yazdıkları açıklamalardan kritik olanları belli temalar ve kategoriler halinde ele alınmıştır.

A. Burada Eğitim Görmekten Dolayı Memnun Olanlar ve Gerekçeleri

Burada eğitim görmekten dolayı memnun olan öğrencilerin gerekçeleri belli temalar altında analiz edildiğinde bunların yoğunluk sırasına göre: 1. Eğitim Kalitesi, 2. Dini/kültürel Yakınlık, 3. Maddi İmkanlar,

4. Bireysel Gelişim, 5. Özgürlük Ortamı başlıkları altında yoğunlaştığı görülmüştür. Aşağıda bunlar sırasıyla verilmiştir.

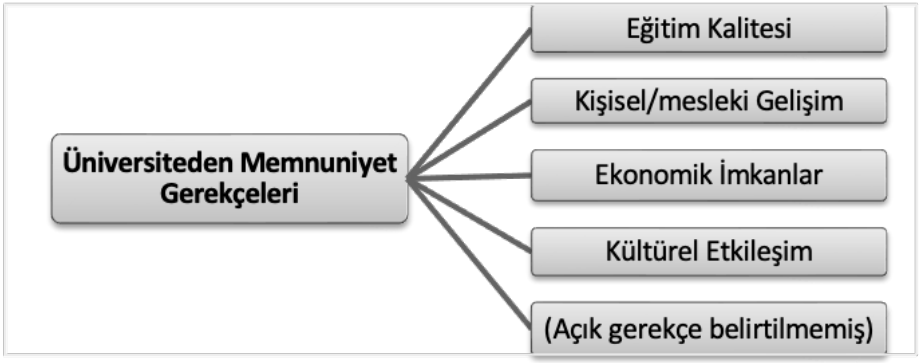

Eğitimle İlgili İfadeler:

"Hocalardan çok memnunum", "Memnunum. Hocalardan memnunum", "Memnunum çünkü akademik araştırmalar ve verilere ulaşmak güzel.", "Daha gelişmekte olan bir ülke olduğu için şunu söyleyebilirim, Türkiye'nin eğitimi güzel". "Benim kendi ülkemden buradaki devlet üniversiteler dünya üniversite sırasında iyi yerlerde yer alıyor.". "Memnunum çünkü iyi bir şekilde eğitim görüyorum.", "Son zamanlarda Türkiye eğitim alanında Dünya öğrencilerin tercihler arasındadır. Eğitimin nitelikli ve kültürel açısından lider ülkeler arasında olmasıdır.", "Memnunum. buradaki eğitim kalitesi iyidir ve çevre müsaittir.", "Çünkü buradaki eğitim iyi ve hocalar çok iyi ve anlayışlı, öğrencilerle çok ilgileniyorlar", "Eğitimde seviye değerlendirmesinde adalet vardır „ "Uluslararası düzeyde eğitim veriyor".

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere, bir grup öğrenci burada okumaktan dolayı memnun olduklarını ve bunun gerekçeleri olarak, almış oldukları eğitimin kendilerini tatmin ettiğini, beklentilerini karşıladığını, derslerden ve hocalardan memnun olduklarını ifade etmektedirler. Özetle söylemek gerekirse, bu ifadeler bahsi geçen öğrencilerin buradaki eğitim kalitesini beğendikleri anlamına gelmektedir. Bu oldukça önemli ve olumlu bir durumdur.

Kişisel-Mesleki Gelişimle İlgili İfadeler:

"Evet memnunum. Türkiye'de aldığım eğitim benim akademik ve profesyonel kariyerime büyük bir katkı sağlamıştır.","Memnunum, çünkü ülkemde okuyor olsaydım şuan kazandığım tecrübeleri kazanacağımı dü-

şünmüyorum, üstelik yeni bir dil öğrenme imkanım da olmazdı.", "Güzel fırsatlar kolayca kazanabileceğim.", "Yeni bir dil öğrenmek ve yeni kişilerle tanışıp dünyayı farklı bir açıdan görmek çok güzel oldu.", "Bir de öğretmenliği öğrendiğim için memnunum.", "Daha iyi ilim aldığım düşünüyorum. Kendim her alanda yetiştirmek için imkanlar sunuluyor."

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere, bazı öğrenciler memnuniyet gerekçesi olarak burada elde ettikleri ya da edecekleri kazanımları ifade etmişler, bu bağlamda, akademik kariyer yapma, tecrübe kazanma, dil öğrenme, yeni insanlarla ve dünyalarla tanışma, öğretmenlik mesleğinin bilgi ve becerisini elde etme gibi hususlara dikkat çekmişlerdir.

Kültürel Etkileşimle İlgili İfadeler:

"Öncelikle dini ve kültürel olarak ortak benzerliklerimiz olduğu için ve burada okuduğum için çok memnunum.", "Farklı coğrafyadan arkadaşlarım var ve onlarla tanışmak, farklı kültürleri tanımak ve bilgi edinmek fevkalâde bir şey.", "Memnuniyetimi anlatabilmek için kelimeler keyfiyetsiz kaldı.", "Türkiye benim için ikinci yurdumdur.", "Bazı farklı kültürler elbette her yeni mekanda bulunmaktadır, buna saygı duyarım", "Buradaki kültürü özellikle çok beğendim ben", "Farklı ülkelerden insanlarla tanışma imkanım oldu.", "Çünkü bana yardım etmenin yanı sıra bana iyi davranıyorlar".

Bu görüşleri ileri süren öğrenciler ise, Türkiye'nin zengin kültürel yapısına, kendi ülkeleri ile Türkiye arasındaki dini ve kültürel benzerliklere, farklı kültürlerden insanlarla birlikte olmanın getirdiği kazanımlara, birlik, beraberlik ruhuna dikkat çekmişlerdir.

Maddi İmkânlarla İlgili İfadeler:

"Eğitim ucuz / devlet öğrencilere önem verilir", "Burs imkanım var. Sadece derslere odaklanmak ve onlarla ilgilenmek için çok mükemmel imkanlara sahip." "Çok memnunum hem burs şartları, sosyal faaliyetlerden, farklı derneklerden desteği, staj imkanları, barınma ve sağlık sigortasından çok memnunum". Eğitim sistemi iyi, Gerçek anlamda öğrenciler için çok fırsatlar var."

Bazı öğrenciler ise, Türkiye'nin kendileri için sağladığı ekonomik imkanlara ve burslara vurgu yapmışlar, kendilerine sağlanan ve üniversite eğitiminde olmazsa olmaz olan maddi desteğin, işlerini kolaylaştırdığını, buna ilave olarak, Türkiye'de farklı derneklerin katkıları, staj

imkanları, kalacak yer imkanları, devletin sağladığı sağlık sigortası gibi imkanlardan dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.

Diğer Bazı İfadeler:

"Türkiye'de eğitim görmekten gayet memnunum. Şimdiye kadar hiç büyük bir sorun yaşamadım", "İlk yıllarda çok memnun idim, fakat pandemi nedeniyle eğitimin yeni sisteminden ve şeklinden, memnun değilim. Ama yine Elhamdülillah.", "Memnunum 6 sene boyunca olumsuzluk görmedim.", Ben buraya gelmeden önce düşündüğüm gibi olmadı, düşündüğümden daha iyi oldu elhamdülillah.

Bazı öğrenciler ise genel olarak memnuniyetlerini belirtmişler, burada herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir.

B. Burada Eğitim Görmekten Dolayı Memnun Olmayanların Gerekçeleri

Araştırmaya katılan bazı öğrenciler ise ya kısmen memnun olduklarını ya da memnun olmadıklarını ifade eden görüşler dile getirmişlerdir. Söz konusu görüşler analiz edildiğinde bunların genel itibari ile iki temel kategoride toplandığı görülmüştür. Söz konusu kategoriler şöyledir:

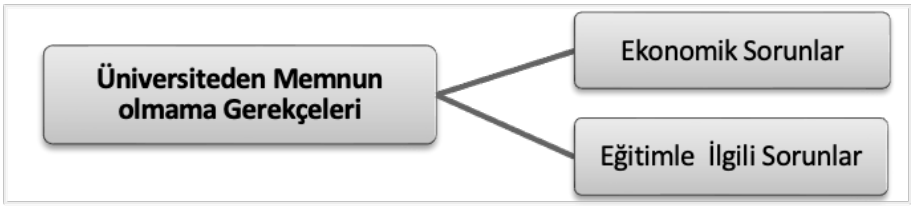

Öğrencilerin yazdıkları açık uçlu ifadelerin geneline bakıldığında bu sorunların: 1. Ekonomik Sorunlar ve 2. Eğitimle İlgili sorunlar başlıkları altında toplandığı görülmüştür. Aşağıda bunlar sırasıyla verilmiştir.

Maddi sorunlarla ilgili görüş belirtenler:

"Bursumuz günlük ihtiyaçlarımıza yetmemeye başladı. "Her şeye zam geldi kitaplar pahalı. KYK yemekleri gerçekten özensiz dikkatsiz yapılıyor, dışarıdan söylersen de paran kalmıyor yani", Yurt dışında okumak böyle olacağını düşünmemiştim hiç. Çalışma izni de yok çalışıp kendi harçlığımızı karşılamak için. Ailemizden para istiyoruz", "Aldığım burs dönem kitap param yapmıyor o yüzden çok zor yaşamak" , "Sadece ekonomi sıkıntılı". Ben buradaki eğitim durumdan memnun değilim, burs çok azdır bir hafta bile yetmiyor."

Burada eğitim almaktan dolayı biraz memnun olan ya da memnun olmayan öğrenciler ise özellikle maddi sorunlara dikkat çekmişlerdir. Onlar özellikle son birkaç yıldır yaşanan enflasyon ve öğrencilerin kitap, beslenme, ulaşım vb. ücretlerindeki artıştan şikayetçi olmuşlar, burslarının yetmemeye başladığını dile getirmişlerdir. Ülkemizde yapılan başka araştırmalarda da kimi öğrencilerin ekonomik sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir (Yardımcıoğlu, Beşel, Savaşan, 2017: 245).

Eğitimle İlgili Görüş Belirtenler:

"*Türkiye'nin eğitim sistem fazla ezberci olduğu için biraz memnun kalmamış olabilirim". "Derslerimiz sadece seminer halinde geçtiği için kendimi biraz yetersiz görüyorum." ,"Eğitim seviyesi beklediğimden daha düşüktü, Türkiye'de İlahiyat genelde ezber üzerine gidiyor anlam üzerine değil, bir de diğer dillere yer vermemesi daha kaliteyi düşürecek bir sebep, ilahiyatta okuduğun halde Arap Dili ve Edebiyatı dersi bile ful Türkçe okutuluyor, hazırlık Arapça da aynı şekilde." Biraz diyorum, çünkü sınav sisteminden memnun değilim mesela vizesi geçtiğimizden finalde 49 kalırsak eğer geçemiyoruz. Yani sınavlar ile ilgili".*

Türkiye'deki eğitimden biraz memnun olduğunu söyleyen bazı öğrenciler ise bunun gerekçeleri olarak özellikle eğitim süreçlerindeki nitelik düşüklüğüne dikkat çekmişlerdir. Bu öğrencilerin neredeyse tamamı ilahiyat fakültesi öğrencileridir. Buna göre onlar eğitim süreçlerinin ezberci olmasından, hep anlatım ve seminer odaklı olmasından, yabancı dil (Arapça) eğitiminin nitelik bakımından yetersiz olmasından, bazı derslerin ölçme-değerlendirme sisteminden yakınmaktadırlar. İlgililerin bu konu ile ilgili daha fazla araştırma yapması ve burada ifade edilen eksiklikleri telafi edici çalışmaları vakit geçirmeden yapmaları faydalı olacaktır.

Tablo 16: Mezuniyet Sonrası Planlar

	F	*%*
Farklı ülkelere gidip, eğitimime devam edeceğim	*19*	*34,5*
Türkiye'de kalıp, lisansüstü eğitime devam edeceğim	*14*	*25,5*
Ülkeme dönüm, okuduğum alanda çalışacağım	*12*	*21,8*
Türkiye'de kalıp, iş araştıracağım	*4*	*7,3*
Henüz karar vermedim	*4*	*7,3*
Diğer	*2*	*3,6*
Toplam	*55*	*100,0*

Araştırmaya katılan öğrencilerin gelecekle ilgili planlarına dair de bir soru sorularak onların bu konuda ne düşündükleri yoklanmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, öğrencilerin büyük kısmı (19 kişi) "*Farklı ülkelere gidip, eğitimime devam edeceğim*" seçeneğini işaretlemişken bunu 14 kişi ile "*Türkiye'de kalıp, lisansüstü eğitime devam edeceğim"* şıkkını işaretleyenler takip etmiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla öğrencilerin önemli bir kısmı daha fazla eğitim ihtiyaçlarının olduğu görüşünde ve arayış içindedirler. Öte yandan onlardan dikkate değer bir kısmının bu eğitim için Türkiye'de kalıp burada lisansüstü eğitim almayı planladıklarını söylemeleri de buradaki eğitimden tatmin oldukları şeklinde de yorumlanabilir.

Daha sonra gelen seçenekler ekonomik durum ve çalışma talepleri ile ilgilidir. Bu bağlamda öğrencilerden bir kısmı "*Ülkeme dönüm, okuduğum alanda çalışacağım"* seçeneğini işaretlemişken, daha küçük bir öğrenci grubu ise *"Türkiye'de kalıp, iş araştıracağım"* seçeneğini işaretlemiştir. Henüz karar vermediklerini söyleyenler de azınlıktadır ki, muhtemelen bu öğrenciler hazırlık sınıfında olsa gerektir.

Tablo 16: Türkiye'yi ve Erciyes Üniversitesini Tekrar Tercih Etme Durumu

	F	*%*
Evet, kesinlikle isterdim.	*41*	*74,5*
Kararsızım.	*8*	*14,5*
Hayır, Böyle bir tercih yapmazdım.	*6*	*10,9*
Toplam	*55*	*100,0*

Araştırmaya katılan öğrencilere *"Tekrar başa dönme imkanınız olsaydı, yine Türkiye'yi ve Erciyes Üniversitesini tercih eder miydiniz?"* sorusu sorularak onların Türkiye'deki eğitimden memnuniyet durumları teyit ve test edilmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere, öğrencilerin büyük bir kısmı (41 kişi) "Evet, kesinlikle isterdim" seçeneğini işaretlemiştir. Bu bulgular daha önce geçen memnuniyet durumu tablosu ile de büyük oranda örtüşmektedir. Kararsız olanlar ve böyle bir tercih yapmayacağını söyleyenler ise azınlıkta kalmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin burada eğitim almaktan dolayı memnun oldukları ve Türkiye'de verilen

eğitimin onların beklenti ve taleplerini büyük oranda karşıladığı savunulabilir.

2.4. Türkiye'de Yükseköğretimi Yeni Tercih Edeceklere Tavsiyeler

Son olarak araştırmaya katılan öğrencilere "*Ülkenizden Türkiye'yi ve Erciyes Üniversitesini tercih edecek öğrencilere neler tavsiye edersiniz? Birkaç önerinizi yazar mısınız?*" Sorusu yöneltilmiştir. Onların bu sorulara verdikleri cevaplar analiz edildiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkmıştır:

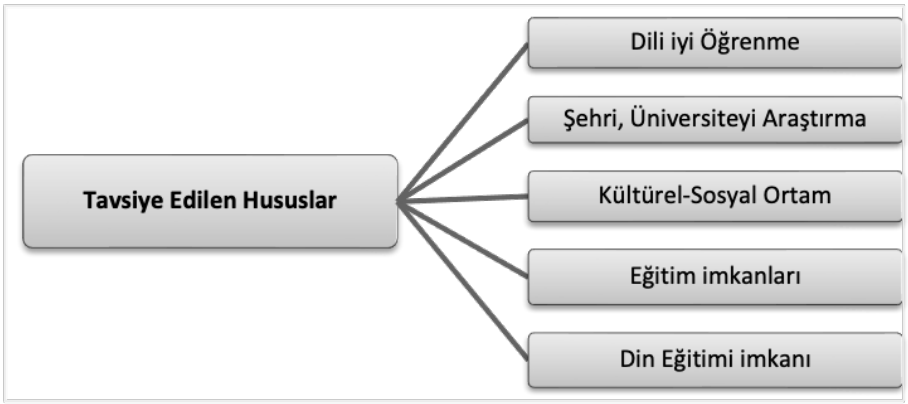

Dili İyi Öğrenmekle İlgili Görüşler:

"Türkiye'de öğrenmek istiyorsanız kesinlikle gelmeden dili öğrenmeye başlamanızı tavsiye ediyorum". "Dil güzel öğrenmeli", "Dil kursu ve ders sırasında öğrenmeye çalışın", "Türkçeyi iyi öğrenmeyi" "Yeni Dil öğrenmeye, açık olsunlar yoksa sıkıntı çekerler.", "Türkçe Dili iyi okumak", "Hangi dille eğitim göreceğini iyice araştırılsın". "Önce dili az da olsa bilmelerini öneririm ve Türkiye'de ki kurs eğitimlerden çok faydalanmalarını öneririm", "Öncelikle Türkçeyi iyice öğrenin, çünkü dil ilminin kapısıdır", "Dil okurken çok iyi çalışmasını Kültürel yerleri gezmesini Türkiye tarihi araştırmasını Her gün Türkçesini geliştirmek için kitap okumasını Türk halkıyla iletişim kurmasını", "Gelmeden önce Türkçe diline öğrenmeli ve baksa bir şeyler tavsiye etmem çünkü olumsuz şeyler yok. hep olumlu şeyler öğrenirsin Türkiye'de".

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere, bazı öğrenciler Türkiye'yi tercih edecek arkadaşlarına özellikle dil konusuna odaklanmalarını tavsiye etmişlerdir. Buna göre onlar, dil öğrenmeden gelmenin burada hem iletişim hem akademik anlamda zorluklara yol açacağını, dil halle-

dilmediği takdirde eğitimden beklenen verimin alınamayacağını, buraya geldikten sonra da Türkçeyi öğrenmek için yoğun bir çaba gösterilmesi gerektiğini; kurslara gitmek, kitap okumak, hayatın, halkın içine girmek vb. gibi aktivitelerin bu konuda onlara yardımcı olacağına dikkat çekmişlerdir.

Şehri/Üniversiteyi/İmkanları Araştırmakla İlgili Görüşler:

"Türkiye'ye gelmeden önce gelecekleri şehir ile ilgili bir araştırma icra etsinler böylelikle yabancılık yaşamazlar", "Gelmeden önce şehri ve üniversiteyi araştırın", "Üniversiteyi tercih ettiğiniz şehirleri iyice araştırın orda yaşayan birilerine sorun. Çünkü geldiğinizde istemediğiniz sürprizlerle karşılaşacaksınız ve çareniz yok",. Kültürlerine daha yakın olan şehirleri seçin." "İyice araştırıp gerçekten Türkiye de yaşayan birilerinden sorup sorgulayıp gelin diyecektim", "Mutlaka bilinçli bir şekilde gelsinler", "İlk olarak Türkiye ile ilgili, eğitimi sistemi, ve hangi dille eğitim göreceğini iyice araştırılsın.", "İlk olarak Türkiye'nin eğitim şekli, dili ve sair araştırsın", "Uygun eğitim alanı, dil ve kültür hakkında araştırması".

Bazı öğrenciler ise, Türkiye'ye gelmeden önce yeterli ve sağlam bir araştırma yapmanın önemine dikkat çekmişler, bu konuda nelere dikkat edilmesi gerektiğini açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre onlar, gelmeden önce, Türkiye'nin sosyo-kültürel, ekonomik yapısı, şehirlerin imkanları, üniversitelerin durumu, verdikleri eğitimlerin muhtevası, eğitim sistemi ve prosedürleri, eğitim dili vb. hakkında araştırma yapmalarının faydalı olacağını, bunun için arkadaşlarına, ilgili çevrelere sorabileceklerini belirtmişlerdir.

Sosyal/Kültürel Ortamla İlgili Görüşler:

"Daha kaliteli ve güvenlik sorunu yaşamamak için Türkiye'de okumalarına tavsiye ederim". , "Gönül rahatlığıyla gelip eğitimine devam edebilir" "Hem dil, hem kültür konusunda çok fazla zorluk yaşamayabilirsiniz. İnsanlar çok yardim sever, çok fazla yabancılık çekmezsiniz." "Güzel ve sıcak bir ortam bulabileceklerini, kendilerini iyi geliştirebileceklerini ve dünya ya farklı bir bakış açısıyla bakacaklarını tavsiye ederim.", "Her yerde hiç bulamadığın şeyi Türkiye de bulabilirsin", "Türkiye'yi çok ama çok seviyorum. Zaten de bize en çok yakın olan ve İslam dünyasında önemli bir devlet olan Türkiye; bizlere hep desteklemektedir. Biz de Türk kültürünü, Türk geleneklerine ve Türk halkına saygı duyuyoruz" Zengin bir kültür görmüş olursu-

nuz, "İnsanlığı, merhameti öğrenirsiniz! Uluslararası öğrenci olarak çok güzel tecrübe, öğrenciler için güzel ortam vs.

Kendilerine sorulan bu soruda araştırmaya katılan belli bir grup öğrenci ise tavsiyeden daha çok Türkiye'ye ilişkin algılarını açıklamaya yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Buna göre onlar Türkiye'deki eğitim ve yaşam süreçlerinin güvenli olmasını, kültürel anlamda zengin bir ortama sahip olmasını, halkının sıcak yaklaşımını, saygı, hoşgörü, yardımcı ve empatik tutumunu öne çıkarmışlardır. Onlara göre, Türkiye misafir öğrencilerin tereddütsüz tercih edebilecekleri, öğrencilerin rahat edebilecekleri bir ülkedir. Elbette bu değerlendirmeler önemlidir. Onların böyle bir algıya sahip olmaları, gelecek öğrencilerin tercih süreçlerini de etkileme potansiyeline sahiptir.

Eğitim Sistemiyle İlgili Memnuniyet ve Görüşler:

"İyi bir ülke ve yüksek bir eğitim sistemi var olduğunu ve burayı seçmelerine tavsiye ederim." "Eğitim sistemi güzel. Gelebilirsiniz derim", "Çok kaliteli eğitim sistemi var Türkiye'de", "Türkiye misafir öğrenciler için çok iyi bir ülke. Eğitim sistemi de çok iyi. Gelsin, eğitim alsın.", "Kendilerini güzel bir şekilde geliştirmelerini tavsiye ederim. Çünkü burada imkanlar daha fazla", "Türkiye'nin Tıp ve Mühendislik alanda çok ileride olduğunu biliyoruz. Ben de mutlaka vatandaşlarıma buraya gelmeler, okumaları, yaşamalarını tavsiye ederim", "Türkiye'ye eğitim amaçlı gelmek isteyen herkese tavsiye ederim". "Eğitim kaliteli ve malzemeleri de var teknoloji açısından tıp ve benzeri..., "Onlar için doğru bir tercih olacağına inanıyorum Çünkü Türkiye'de eğitim kalitesi git gide artıyor ve gelişiyor".

Yine bir grup öğrenci ise bu soruda da Türkiye'deki yüksek öğretim kalitesini ve imkanlarını öne çıkaran görüşler dile getirmişlerdir. Buna göre onlar, Türkiye'deki üniversitelerin kaliteli bir eğitim verdiğini, öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri için çeşitli imkanlara sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Din Eğitimiyle İlgili Görüşler:

"Din konusunda daha farklı ve geniş açıdan baka bilmek ve öğrenebilmek için kesinlikle burasını tavsiye ederim., "İleride iş bulma konusu sorun olsa da, kendini geliştirmek ve din alanında ülkemize yararlı olmayı düşünüyorsanız buraya gelmelisiniz.", "İlahiyat Fakültesi okumak için gelecekse mutlaka bir Arap ülkeye gitmelidir. Ya da İstanbul Üniversitede tamamen eğitim dili Arapça olan İlahiyat bölümünü okumalı." "Din alanında gelirse-

niz, kesinlikle Arapça eğitimi farklı bir şeylerden de destek alarak geliştirmeniz tavsiye ederim.".

Araştırmaya katılan öğrencilerin önemli bir kısmı ilahiyat fakültesinde eğitim almakta olanlardan oluşuyordu. Yukarıdaki görüşlerde de görüleceği üzere, bazı öğrenciler konuya bu açıdan yaklaşmışlar, kimileri kendilerine burada verilen din eğitiminin farklı bakış açılarını gösterdiğine, mesleğe hazırlık anlamında gerekli bilgi ve beceri donanımını sağlayabildiğine dikkat çekmişlerdir. Kimi öğrenciler ise özellikle dil (Arapça) eğitimi konusundaki eksikliğe atıf yaparak, dil eğitimi anlamında bazı önerilerde bulunmuşlardır.

3. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın sonuçları halen Erciyes Üniversitesinde ve ağırlıklı olarak İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmekte olan uluslararası öğrencilerin üniversiteyi tercih süreçleri, tercih nedenleri, üniversiteden memnuniyet durumları, beklentileri vb. konularında önemli ipuçları ortaya koymuştur.

Buna göre ERÜ'de ve ağırlıklı olarak İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmekte olan misafir öğrenciler genel olarak Müslüman ve Türk coğrafyasındaki ülkelerden gelmişlerdir. Bu ülkeler Afrika, Avrupa, Orta Asya ve Asya ülkelerindendir.

Öğrencilerin büyük önemli bir kısmı üniversite tercihi yapmadan önce, üniversite ile (üniversitenin programları, ortamı, imkanları vb.) ilgili yeterli bir araştırma yapmamıştır, denilebilir. Dolayısıyla öğrencilerden bilinçli tercih yapanların oranının çok yüksek olmadığı söylenebilir. Aynı sonuç Türkiye hakkında araştırma yapılıp, yapılmadığı sorusunda da karşımıza çıkmıştır.

Öğrenciler genelde arkadaş çevrelerine sorarak ve ilgili kurumların internet sitelerine bakarak araştırma yaptıklarını ifade etmiştir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, halen Türkiye'de eğitim gören öğrencilerin buradaki tecrübeleri ve üniversitedeki izlenimleri Türkiye'yi tercih edecek öğrenciler için de önemli bir işlev görmektedir. Dolayısıyla gerek üniversite yönetimlerinin gerek akademisyenlerin bu konularda daha dikkatli olmaları faydalı olabilir. Aynı şekilde öğrenciler kurumların internet sitelerine bakarak burayı tercih ettiklerine göre, ilgili üniversitelerin kurumsal internet sitelerini misafir öğrencilerin ihtiyaç duyacakları ya da merak edecekleri bilgileri karşılayacak şekilde hazırlamaları faydalı olabilir.

Bunların dışında az da olsa, öğretmenlerinden bilgi alan, aile çevresinden yönlendirme yapılan öğrenciler olduğu da anlaşılmıştır. Bulundukları ülkelerdeki Türk elçiliklerinde/konsolosluklarından ve eğer mevcutsa Türk okulları ile görüşme yaptıklarını söyleyenlerin oranı düşük çıkmıştır. Bu anlamda söz konusu ülkelerdeki elçilik ya da konsoloslukların daha fazla çaba sarf etmelerinin faydalı olacağı söylenebilir. Aynı değerlendirme o ülkelerde bulunan Türk okulları için de yapılabilir.

Öğrencilerin çoğunluğu Türkiye'deki üniversite eğitimi buradaki eğitimin kaliteli olması, Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki inanç ve kültürel yakınlık/benzerlik gibi nedenlerle tercih etmişlerdir. Bunlara ilave olarak, burs imkânları, Türkiye'nin güvenlik ve özgürlük ortamı olması gibi faktörlerde onların tercihinde etkili olmuştur. Bütün bu imkan ve niteliklerin daha da geliştirilmesi önemli olacaktır.

Genel itibariyle, öğrenciler burada eğitim görmekten memnundurlar. Memnun olan öğrenciler, eğitim kalitesi, sosyal-kültürel ortam, kişisel-mesleki gelişim, burslar gibi gerekçeleri öne çıkarmışlardır. Kısmen memnun olduğunu söyleyen öğrenciler ise, eğitim programlardaki eksiklikler, maddi sorunlar gibi gerekçeleri öne sürmüşlerdir.

Misafir öğrencilerin üniversite eğitimi süreçlerinde en çok yaşadıklarını ifade ettikleri sorunlar dil, iletişim sorunları ve maddi sorunlardır. Bu sorunları beslenme sorunları, kültürel yabancılık, kalacak yer sorunu gibi hususlar takip etmiştir. Bu anlamda üniversite yönetimlerinin ve fakültelerin halen gerçekleştirmekte oldukları dil (Türkçe) eğitimi uygulamalarının niteliğini tartışmaları, bununla ilgili araştırmalar yapmaları faydalı olabilir. Yine gerek maddi imkanlar, burs, beslenme sorunları, kalacak yer sorunu gibi hususlarda da başka araştırmalar yapılarak, konuların farklı boyutları ortaya çıkarılabilir, bunların çözümüne yönelik yeni çalışmalar denenebilir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu tekrar başa dönülse, yine Türkiye'yi tercih edeceğini ifade etmiştir ki bu da ülkemiz ve yükseköğretim uygulamalarımız adına sevindiricidir. Zira, onların büyük çoğunluğu ülkemiz insanın kendilerine olan yaklaşımından, üniversite hocalarının kendileriyle olan iletişiminden memnundurlar.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkiye'yi tercih edecek öğrencilere yaptıkları tavsiyeler de anlamlıdır. Bu tavsiyeler de onlar, dili güzel öğrenmeye, araştırma yaparak gelmeye, kültürel, sosyal ortamı ve eğitim im-

kanlarını değerlendirmeye vurgu yapmışlar, Yine Türkiye'yi tercih edecek öğrencileri bekleyen kaliteli bir eğitim sürecinin, olumlu, iyi bir sosyal, kültürel ortamın, maddi imkanların var olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu her ne kadar Türkiye'yi tercih etmeden önce yeterli araştırma yapmadıklarını söylemiş olsalar da onların Türkiye ve yüksek öğretim imkanları konusunda olumlu kanaatler taşımaları dikkate değer bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Alyılmaz, S., Biçer N. ve Çoban, İ. (2015). "Atatürk Üniversitesinde Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Türkçe Ve Türkiye'ye Yönelik Görüşleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sayı:4/1, ss.328-338.

Çağlar, A. (1999). "Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri Ve Akraba Toplulukları Öğrencilerinin Sorunları", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:4, ss.133-169.

Çöllü, E. F., Öztürk, Y. E. (2010). "Türk Cumhuriyetleri, Türk Ve Akraba Topluluklarından Türkiye'ye Yüksek Öğrenim Görmek Amacıyla Gelen Öğrencilerin Uyum Ve İletişim Sorunları (Konya Selçuk Üniversitesi Örneği)", *Journal of AzerbaijaniStudies*, ss. 284-292.

Enterieva M., Sezgin, F. (2016). "Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye Gelen Yükseköğretim Öğrencilerinin Akademik ve Sosyal Beklentilerinin Karşılanma Düzeyi" *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Nisan/ 2016; ss.102-115.

Günay, B. (2014).*Türkiye'de Okuyan Uluslararası Öğrencilerin Sorunları Çalıştay Kitabı*, Ed. Bekir Günay, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.

Karasar, N. (2002).*Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara, Nobel Yayınları.

Korkmaz M. (2010). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Nedenleri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", Bilimname, cilt.1, ss.167-204.

Korkmaz, M. (2019). "Yurt Dışında Öğrenim Gören Türk Öğrencilerin Üniversite Tercih Süreçleri ve Sorunları: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Örneği". Asya Studies 4 /10 (Aralık 2019): 25-38 . https://doi.org/10.31455/asya.638898.

Köylü, M. (2001). "Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Devam Eden Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Fakülte Hakkındaki Düşünce, So-

run ve Beklentileri", *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:12-13, ss.131-153.

Musaoğlu, B. N. (2016). "Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Süreci", *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, ss. 12-24.

Yardımcıoğlu, F.,Beşel, F. ve Savaşan, F. (2017). "Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği" *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı.1, Yıl, 2017 ss.203-254.

Yıldırım, A. Şimşek, H. (2005).*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayınları.

SURİYELİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GÖZÜYLE SAVAŞ, ZORUNLU GÖÇ, ÜNİVERSİTE EĞİTİMİ VE YENİ YAŞAM KOŞULLARINA UYUM KONULARINDA YAŞANAN SORUNLAR

Yusuf BATAR- Hüseyin POLAT
İnönü Üniversitesi/Prof. Dr.- İnönü Üniversitesi/ Dr. Öğr. Üyesi
0000-0003-1620-7754 - 0000-0002-3099-4275
yusuf.batar@inonu.edu.tr- huseyin.polat@inonu.edu.tr

Giriş

Bu çalışmada, savaşı, zorunlu göçü ve bu süreçlerin beraberinde getirdiği sorunları birebir yaşayan ve bu sorunlar yumağı içerisinde ülkemizde üniversite öğrenimine devam eden Suriyeli öğrencilerin yeni yaşam koşullarına ve eğitim hayatına ilişkin düşünceleri analiz edilmektedir. Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte başlayan zorunlu göçün birinci adresi konumuna gelen ülkemize gelen milyonlarca Suriyeli ailenin çocukları için temel eğitimden üniversite eğitimine varıncaya kadar her düzeyde tedbirler alınmaya başlamıştır. Göçün yaşandığı ilk yıllarda İlkokul ve Orta öğretim düzeyinde başlayan eğitim hayatına son yılarda yükseköğretim de eklenmeye başladı doğal olarak. 2011-2012 yıllarında ülkemizde Ortaokul ve Lise okuyan çocuklar üniversite çağına eriştiler ve Yabancı Öğrenci Sınavı (YÖS) yoluyla üniversitelere yerleşmeye başladılar. YÖK kayıtlarına göre 2021-2022 Eğitim-Öğretim döneminde üniversitelerde okuyan Suriyeli öğrenci sayısının 47 bin 482 olduğu belirtilmiştir (https://istatistik.yok.gov.tr/). İnönü Üniversitesinde ise 2022 yılı itibariyle 582 tane Suriyeli öğrenci öğrenim görmektedir (https://obs.inonu.edu.tr/oibs/public_stats/index.aspx#).

Suriyeli öğrencilerle ilgili yapıla çalışmalarda daha çok İlkokul ve Orta Öğretim düzeyindeki sorunların ele alındığı, üniversite düzeyindeki konuların pek fazla işlenmediği görülmektedir. Zorunlu göçün başladığı ilk yıllarda daha çok ilk ve orta öğretim düzeyindeki eğitim konusu daha acil olduğu için bu konuyla ilgili çalışmaların daha fazla olması gayet doğaldır.

Ancak geçen yıllar içerisinde orta öğretim sürecini tamamlayan öğrenciler yavaş yavaş üniversiteye girmeye başladı. Dolayısıyla artık bu konuyla ilgili de çeşitli araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bir de mevcut çalışmalarda ağırlıklı olarak bu öğrencilere hizmet veren öğretmenler, okul idarecileri gibi paydaşlara daha çok ağırlık verildiği görülmektedir. Oysa bu sürecin esas öznesini oluşturan hedef kitlenin gözüyle de meselenin tahlil edilmesinde fayda vardır.

Biz de bu çalışmamızda şu anda üniversitede okuyan Suriyeli öğrencilerin başta eğitim hayatları olmak üzere, savaşla birlikte Türkiye'de geçirmeye başladıkları yıllarda yaşadıklarını, bugün itibariyle kendilerinde oluşan anlayışı ve gelecekle ilgili düşüncelerini öğrenmeye çalıştık. Bu amaçla hazırladığımız mülakat sorularında, savaş, göç, sığınma psikolojisi, yabancı bir ülkede eğitim görmenin oluşturduğu etkiyi, özellikle üniversite öğrencisi olarak yaşadıkları olumlu ve olumsuz durumları, gelecekle ilgili öngörülerini öğrenmeye çalıştık. Aslında bizim yaptığımız, ülkemizde 10 yılı aşkın bir süreden beri uygulanan göçmen politikalarının hedef kitle üzerinde nasıl bir etki yaptığını, onlardan elde edeceğimiz geri bildirimlerle ortaya koymaya çalışmaktır. Savaşın ve zorunlu göçün etkisini bütün açıklığıyla yaşayan ve buna karşı Türkiye'de sunulan barınma, eğitim, sağlık, güvenlik vs. hizmetleri alarak büyüyen bu çocukların ifadelerinin gerçekçi bir tablo sunacağını umuyoruz.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli esas alınmıştır. Bilindiği gibi nitel araştırmalarda olgular kendi doğal ortamlarında insanların onlara atfettikleri anlamlarla yorumlanmaya çalışılır. Bu süreçte araştırmacının konuya atfettiği anlamlardan ziyade çalışma grubunun olgulara atfettiği anlamlar önemlidir. Bu tür araştırmalarda insanların doğrudan deneyimleri esas alınarak, sosyal olguların sebepleri bu deneyimleri yaşayan insanların yaklaşımlarıyla betimlenmeye çalışılır (Yıldırım ve Şimşek 2006). Biz de bu çalışmamızda Suriyeli Üniversite öğrencilerinin, savaş, zorunlu göç, göç sonrası yaşanan süreçler ve eğitim hayatlarıyla ilgili deneyimlerine ilişkin yaklaşımlarını betimlemeye çalıştık. Teknik olarak bu hedefe uygun olan derinlemesine görüşme yolunu kullanmaya çalıştık.

1.2. Veri Toplama Tekniği

Suriyeli üniversite öğrencilerinin zorunlu göç, eğitim ortamına uyum ve sosyal hayata uyumla ilgili sorunlarının belirlenmesi için İnönü Üniversitesinin çeşitli bölümlerinde okuyan 12 öğrenciyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış soru formlarıyla yapılmıştır. Görüşme formları Türkçe hazırlanmıştır ancak görüşme sürecinde, öğrencilerin kendilerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için Arapça veya Türkçe dillerinden hangisini tercih ederlerse o dille mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Böylece bazı öğrencilerin tamamen Arapça konuşmayı tercih ettiği, hatta iki öğrencinin yerel Arap şivesiyle konuştuğu gözlemlenmiştir. Öğrencilerden bazılarının da Arapça ve Türkçeyi bir arada kullanarak kendilerini ifade ettiği görülmüştür. Görüşme öncesinde tüm katılımcılar bilgilendirilmiş olup gönüllü olan katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların izniyle ses kayıt cihazına kaydedilen konuşmalar daha sonra çözümlenerek yazıya geçirilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitel veri analizi tekniklerinden içerik analiz tekniği kullanılmıştır.

1.3. Araştırmanın Yeri

Bu araştırma İnönü Üniversitesinin değişik bölümlerinde okuyan Suriyeli öğrencilere yönelik olarak yapılmıştır. Öğrenci görüşmeleri İlahiyat Fakültesinde araştırmacıların ofisinde öğrencilerle birebir görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

1.4. Araştırmanın Katılımcıları

Aşağıda bilgileri verilecek olan katılımcıların isimleri gerçek isimleri değildir. Kodlama amacıyla bilindik bazı isimler tercih edilmiştir.

Ahmet Baki:

Eczacılık Fakültesinde 1. Sınıfta okuyan Ahmet Baki, 20 yaşında ve ailesiyle birlikte Suriye'nin Halep şehrinden Türkiye'ye gelmiştir. Bekâr ve 9 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Savaştan dolayı 2012 yılında Türkiye'ye geldiklerini ifade ediyor. İlk Orta ve Lise Eğitimini Türkiye'de Antakya ilinde Arapça Eğitim yapan bir okulda tamamlamış. Şu anda ailesi Hatay-Antakya'da yaşıyor. Kendisi de Malatya'da bir sivil toplum kuruluşunun yurdunda barınmaktadır. Türkçe konuşulanları rahat bir şekilde anlayabildiği halde kendini ifade etmekte zorlandığını söylüyor.

Emine:

İlahiyat Fakültesinde 2. Sınıfta okuyan Emine, 19 yaşında ve ailesiyle birlikte Suriye'nin Humus kentinden Türkiye'ye gelmiş. Bekâr ve 7 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Önce Osmaniye'ye gelmişler. Orada 2 yıl kaldıktan sonra Malatya'ya gelip Çadır Kente yerleşmişler. Kamp kapatılınca şehir merkezine gelmişler. İlkokulu Suriye'de okumuş. Orta Okulu da Suriye'de okumuş fakat savaş koşullarından dolayı sürekli okul değiştirmek zorunda kalmış. Lisenin bir kısmını Osmaniye'de bir kısmını da Malatya'da Çadır Kentte tamamlamış. Türkçe konuşulanları anlayabiliyor fakat kendini ifade etmekte hala zorlandığını söylüyor.

Cemile (Kız):

İlahiyat Fakültesinde 2. Sınıfta okuyan Cemile, 20 yaşında ve ailesiyle birlikte Humus kentinden Türkiye'ye gelmiş. Bekâr ve 8 yıldan beri Malatya'da yaşıyor. İlkokulu Suriye'de bitirmiş. Orta ve Lise eğitimini Türkiye'de tamamlamış. Liseyi İmam Hatip Lisesinde tamamlamış. Babasıyla annesi ayrıldığı için Malatya'da annesiyle birlikte kiralık evde kalıyorlar. Diğer kardeşlerinin tamamı farklı ülkelere dağılmış durumda. Bazıları Suriye'de kalmış bir kısmı da Almanya'ya gitmiş. Geçimlerini evlerinin girişinde açtıkları küçük bir bakkalda, Suriye'den getirdikleri eşyaları satarak ve dışarıdaki abilerinden gelen yardımlarla karşılıyorlar. Türkçeyi rahat bir şeklide kullanabiliyor.

Eymen (Erkek):

Mühendislik Fakültesi Kimya Bölümünde 4. Sınıfta okuyan Eymen, 23 yaşında ve ailesiyle birlikte İdlib kentinden Türkiye'ye gelmiş. Bekâr ve 7 yıldır Türkiye'de yaşıyor. İlk ve Orta Okulu Suriye'de okumuş. Liseyi ise İskenderun'da okumuş. Ailesi şu anda İdlib'te yaşıyor. Kendisi Malatya'da bir sivil toplum kuruluşunun yurdunda ikamet etmektedir. Maddi geçimini ailesinden gelen yardımla ve kendisinin uğraştığı e-ticaret yoluyla karşılıyor. Türkçeyi rahat bir şekilde kullanabiliyor.

Abdullah:

Tıp Fakültesinde 1. Sınıfta okuyan Abdullah, 20 yaşında ve sadece kendisi eğitim amaçlı olarak Türkiye'ye gelmiş. Ailesi savaşa rağmen İdlip'ten ayrılmamış. İlk, Orta ve Lise eğitimini Suriye'de tamamlamış. Eğitim harcamalarını babasının göndermiş olduğu parayla karşılıyor. Ailesi İdlip kentinde yaşıyor. Kendisi Malatya'da bir sivil toplum kuruluşunun yurdunda ikamet etmektedir. Türkçeyi orta düzeyde konuşabiliyor.

Ferhat:

Mühendislik Fakültesi Kimya Bölümünde Yüksek Lisans yapmakta olan Ferhat, Lisans eğitimini de aynı bölümde yapmış. 26 yaşında, bekâr ve 7 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Savaş başlayınca Deyrizur kentinden ailesiyle birlikte Türkiye'ye sığınmış. İlk, Orta ve Lise eğitimini Suriye'de tamamlamış. Ailesi Gaziantep'in Nizip ilçesinde yaşıyor. Kendisi de Malatya'da bir sivil toplum kuruluşuna ait yurtta ikamet ediyor. Annesi bir sağlık kuruluşunda ebe olarak çalışıyor, babası da ticaretle uğraşıyor. Dolayısıyla geçim sıkıntıları pek yoktur. Türkçeyi rahat bir şekilde kullanabiliyor.

Asuman:

İlahiyat Fakültesinin 2. Sınıfında okuyan Asuman, 20 yaşında, bekâr ve 9 senedir Malatya'da yaşamaktadır. İlkokulu ülkesinde, Orta ve Lise eğitimini Türkiye'de çadır kentte tamamlamış. Bütün ailesi Malatya'da yaşıyor. Kendisi de ailesiyle birlikte kalıyor. Babası terzilik yaparak geçimlerini sağlıyor. Kendisi yaz tatillerinde çeşitli işlerde çalışarak eğitim masraflarını karşılamaya çalışıyor. Babasına yük olmak istemiyor. Türkçeyi rahat bir şekilde kullanabiliyor.

Zeynep:

Mühendislik Fakültesi Biyomedikal mühendislik bölümünde 3.Sınıfında okuyan Zeynep, 22 yaşında, 7 seneden beri ailesiyle birlikte Türkiye'de yaşıyor. İlk 4 sene Mersin'de kalmışlar daha sonra Malatya'ya yerleşmişler. İlkokulu ve Ortaokulu Suriye'de, Liseyi Açık Lise okuyarak Mersin'de tamamlamış. Ailesi şu anda Mersin'de yaşıyor, kendisi Malatya'da özel bir yurtta kalıyor. Yardımlarla geçiniyorlar. Babası bazen Suriye'den bir şeyler getirip satıyor. Kardeşi de belli bir işi olmamakla beraber bazen çalışıyor. Türkçesi oldukça zayıf.

Hüdanur (kız):

Tıp Fakültesi 3. Sınıfta okuyan Hüdanur, 23 yaşında, 9 seneden beri Türkiye'de yaşıyor. İlkokul ve Ortaokulu ülkesinde, Lisenin de son iki senesini Türkiye'de okumuş. Savaş sebebiyle 9 sene önce ailecek Türkiye'ye göçüp Hatay iline yerleşmişler. Ailesi şu anda Hatay'da yaşıyor, kendisi Malatya'da bir kardeşi ve başka bir arkadaşıyla birlikte kiraladıkları öğrenci evinde kalıyorlar. Babası berber, kendisi de burs alıyor. Eğitim harcamalarını kısmen babası kısmen de bursuyla karşılamaya çalışıyor. Türkçe konuşup anlaşabiliyor.

Memduh:

Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü 4. Sınıfta okuyan Memduh, 27 yaşında, 7 seneden beri Türkiye'de yaşıyor. Liseye kadar olan eğitimini ülkesinde tamamlamış, Üniversiteye de kendi ülkesinde başlamış ancak savaştan dolayı bitirememiş ve yatay geçişle İnönü Üniversitesinde aynı bölüme kayıt yaptırmış. Ailesi şu anda İzmit'te yaşıyor. Kendisi Malatya'da bir STK yurdunda kalıyor. Annesi ve babası Türkçe öğrenmemişler, yaşları 50'nin üzerinde ve çalışmıyorlar. Evin geçimini çalışan iki kardeş sağlamaya çalışıyor. Kendisi burs alıyor. Türkçe konuşup anlayabiliyor.

Emsel:

Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü son sınıfta okuyan Emsel, bu bölüme yatay geçişle kayıt yaptırmış, 27 yaşında, 6 seneden beri Türkiye'de yaşıyor. Ailesi Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde yaşıyor. Kendisi de bir STK yurdunda kalıyor. Annesi ve babası öğretmen. Türkiye'ye ilk geldiklerinde Suriyeli çocukların devam ettiği okullarda öğretmenlik yapmışlar fakat bu okullar kapatılınca şimdi işsiz kalmışlar. Ailenin geçimini şimdilik İstanbul'da çalışan kardeşi karşılıyor. Emsel, Türkçe konuşup anlaşabiliyor.

Aliye:

Fen Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. Sınıfında okuyan Aliye, 18 yaşında, 8 seneden beri Türkiye'de yaşıyor. İlkokul 4. Sınıfa kadar Suriye'de okumuş, geri kalan eğitimini Türkiye'de tamamlamış. Ailesi şu anda Gaziantep'te yaşıyor. Kendisi de Malatya'da bir STK yurdunda kalıyor. Babası öğretim üyesi ve şu anda Türkiye'de bir üniversitede öğretim üyesi olarak çalışıyor. Savaşın başladığı yıllarda Esed güçleri tarafından, Televizyona çıkıp halkı Esed'in yanında yer almaya teşvik etmesi için tehdit edilmiş ve o da çareyi Türkiye'ye kaçmakta bulmuş. Şu anda ailenin geçimini ev reisi olarak baba karşılıyor. Aliye, rahat bir şekilde Türkçe konuşup anlaşabiliyor.

2. Bulgular

Suriyeli öğrencilerin özellikle İlköğretim sıralarında yaşadığı uyum sorunlarıyla ilgili alan araştırmalarında genellikle dil problemi, ekonomik sorunlar, eğitim sistemini yeterince anlayamamak, öğretmen tutumları, akran çatışmaları gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır (Emin, 2019; Kes-

kinkılıç- Kara ve Şentürk-Tüysüzler, 2017; Levent ve Çayak, 2017; Duman, 2016; Sezgin ve Yolcu, 2016; Yiğit-Şanlı ve Gökalp, 2021).

Suriyeli Üniversite öğrencileriyle yapılan görüşmelerde, sırasıyla savaşın etkileri, zorunlu göç sürecinde yaşananlar, ailecek yaşanan problemler, göç sonrası oluşan yeni yaşam koşullarına uyum süreçleri, İlkokuldan üniversiteye kadar eğitim süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler, dil sorunu, üniversite öğrenciliği sürecindeki deneyimleri, okula uyum, diğer öğrencilerle ve ders hocalarıyla olan ilişkileri, genel anlamda üniversite ortamına ilişkin algıları ve gelecekle ilgili beklentileri konusundaki düşüncelerine ilişkin bulgular elde edilmiştir. Elde edilen bulguları birkaç başlık altında betimlemek mümkündür.

2.1. Öğrencilerin Savaş ve Göç Süreciyle İlgili Değerlendirmeleri

Görüşmelere katılan öğrencilerin tamamının savaş yıllarında çocuk denebilecek yaşlarda oldukları, dolayısıyla bazılarının bu süreci tam olarak algılayamadıkları ama yaşanan olağanüstülüklerden ciddi anlamda sarsıldıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin bu süreci anlatırken kullandıkları cümlelerde, korku, güvenlik, kayıp, psikolojik sarsıntı, ayrılık, yaralanma, ölüm, bombalama, endişe, acı, hastalık, geçim sıkıntısı, tehdit vb. olumsuz kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu temaları yansıtan birkaç ifadeyi örnek olarak verebiliriz:

Emine: *"Savaştan dolayı güvenlik tehlikesiyle karşı karşıya kaldık. Ekonomik durumumuz elverişsiz hale geldi. Artık orada yaşayacak halimiz kalmadı. Annem ve babam işlerini kaybetti. Artık bizim için yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmeye başladı ve biz ayrıldık oradan." "...Bu süreçte normal bir insanın yaşadığı gibi yaşamadık gerçekten. Çocukluğumuz normal bir çocukluk olmadı. Gençliğimiz bir şeye benzemedi. Çadır kentte hapiste gibiydik. Zindan gibiydi. Dışarıyı hiç göremiyorduk."*

Cemile: *"Çok etkilendim. Çocukluğum gitti. Elimde kurşun isabet etti. Parmağımın biri sakatlandı. Burada iki abim var. Birisinin eli hareket etmiyor. O da isabet aldı." "...Savaştan dolayı ablalarım erken evlenmek zorunda kaldılar diyebilirim. Suriye'deki askerlerin korkusundan kızlar evlensinler ki sahipleri olsun düşüncesi oluştu."*

Eymen: *"Ben kardeşimi kaybettikten sonra artık hiçbir şeyden korkmuyorum. Kendim için bir korkum yok yalnız ailem hariç. Çünkü bir daha ailemden öyle bir fert kaybetmek istemiyorum."*

Ferhat: *"Her gün ağırlaşan bir etki yaşıyoruz. Her gün acı daha fazla artıyor. Özellikle son gelişmeler ve çok fazla insanın ölmesi büyük acılar bırakıyor."*

Hüdanur: *"Öyle bir ortam oldu ki suçlu olmasanız bile içeri alınıyordunuz. Babam da öyle birisiydi." "...Çok korkunç zamanlar geçirdik. Babamın olmadığı bir buçuk ayın hayatımın en kötü zamanı olduğunu söyleyebilirim."*

Asuman: *"Bu şartlar beni çok kötü etkiledi. Savaş başlayınca büyük ölçüde geçim sıkıntısı ve güvenlik sorunları yaşadık."*

2.2. Öğrencilerin Göç Sonrası Yeni Yaşam Koşullarına İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrenciler Türkiye'ye sığındıktan sonraki süreçte yaşadıklarını anlatırken doğal olarak oluşan belirsizlikleri, çadır kentlerdeki yalıtılmışlık hallerinden duydukları rahatsızlığı, dağılan aile yuvalarını, ayrılıktan doğan özlem duygusu gibi olumsuzlukların yanı sıra, can güvenliği ve korunma hissi gibi olumlu duyguları bir arada yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin katılımcılardan bir tanesi (Hüdanur), bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *" En küçük kardeşim bayağı hastalandı. Korkudan kaşları döküldü. Sonra buraya geldikten sonra biraz kendini rahat hissettikten sonra tekrar geri çıktı kaşları."*

2.3. Öğrencilerin İlk ve Orta Öğretim Süreçlerinde Yaşadıklarına İlişkin Değerlendirmeleri

Savaşın başladığı yıllarda çocuk yaşta olan katılımcıların genellikle ilkokulu kendi ülkelerinde okudukları, ortaokul ve liseyi ise Türkiye'de okumak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ortaokulu ve Liseyi Suriye'de okuyanların ise savaş koşullarından dolayı düzenli bir eğitim hayatlarının olmadığı, neredeyse her sınıfı farklı bir okulda okumak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Türkiye'de ise çoğunlukla geçici barınma kamplarında başlayan bu eğitim hayatlarının zamanla normal okullara doğru kaydırıldığını görüyoruz. Kamplardaki eğitimin Arapça dili ile yapıldığı, buralarda başlayan eğitimin ilerleyen sınıflarda normal MEB okullarına taşınarak tamamlandığı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Dolayısıyla koşullar nispeten normalleştikçe ve Devlet daha uzun vadeli tedbirler geliştirdikçe eğitim hayatında da normalleşmelere doğru gidilmiştir.

2.4. Öğrencilerin Dil Sorununa İlişkin Değerlendirmeleri

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, Türkçeyi artık rahatlıkla konuşup anlayabildiğini söyleyen öğrenciler olsa da görüşülen öğrencilerin çoğunluğu şu anda üniversitede okumalarına ve TÖMER'in bir yıllık hazırlık kursunu bitirmiş olmalarına rağmen genellikle Türkçeyi istenen düzeyde kullanmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim öğrencilerin yarısına yakını bizimle Arapça konuşmuştur. Hatta iki tane öğrenci yerel dille konuşmayı tercih etmiştir. Bu konuda kendilerine yöneltilen, *"Türkçe konuşup anlaşabiliyor musunuz?"* şeklindeki soruya da genellikle konuşulanları anlayabildiklerini fakat konuşmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu öğrencilerin yıllardır Türkiye'de yaşadıkları ve bunca okul hayatına rağmen dil sorununu çözememiş olmaları dikkate değer bir konudur. İşte öğrencilerin bu konudaki cevaplarından bazı örnekler:

Cemile: *"Çok rahat konuşabiliyorum."* (8 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci)

Eymen: *"Bir sıkıntımız yoktur. İyi düzeyde" (7 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci)*

Ahmet Baki: *"Hayır. Türkçeyi rahat bir şekilde anlıyorum fakat rahat bir şekilde konuşamıyorum. Çünkü Antakya'da Arapça konuşuyorlardı bizimle. Türkçe seviyem orta düzeyde. Her şeyi anlıyorum fakat anlamakta biraz zorlanıyorum."* (9 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci)

Emine: *"Osmaniye'de Türkçeyi biraz öğrendim. Çadır Kent'e taşınınca dil bilgisi kurallarını öğrendik. Fakat konuşma eğitimi almadık. Çadırdan ayrılınca biraz konuşma dilini çevredeki insanlarla konuşarak biraz daha öğrendim fakat iyi derecede değil." "...Türkçe konuşulduğunda anlıyorum. Fakat kendim ifade etmekte zorlanıyorum. Düzgün cümle kuramıyorum. Cümle öğelerinin yerini karıştırıyorum. Bazen fiil yerine, fail; fail yerine fiil getirerek, bazen zamirleri yanlış kullanarak konuşabiliyorum. Ancak demek istediğimi bir şekilde ifade edebiliyorum.* (7 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci)

Asuman: *"İnsanlarla konuşmada rahat bir şekilde anlaşıyorum. Ama akademik olarak zayıf sayılırım. Anlatılan dersleri anlamakta zorlanıyorum. Şu anda hamdolsun her geçen gün biraz daha iyi oluyor.* (9 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci)

Öğrencilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere dil becerisi konusunda yaşanan zorluklar daha çok konuşma boyutuyla ilgilidir. Anlamada

pek bir sorun kalmamış gibi görünüyor. Dil konusunda yaşanan sorunların öğrencilerin derslere katılımını birebir etkilediğini, okuldaki derslerle ilgili sorulara verilen cevaplarda rahatlıkla görebiliyoruz. Nitekim mülakat esansında sorulan, "Sınıftaki arkadaşlarınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?" ve "Derslere istediğiniz gibi katılım sağlayabiliyor musunuz?" şeklindeki sorulara verilen cevaplarda, bu konuda sorun yaşadığını belirten katılımcıların tamamı bu durumu dilsel yetersizlikle ilişkilendirmiştir. Derslere katılım konusu ayrıca işleneceği için çok fazla ayrıntıya girmeden örnek olarak bir iki öğrenci açıklamasını burada verebiliriz:

Ahmet Baki: *"Türk arkadaşlarımızla fazla konuşmuyorum. Ama Suriyeli arkadaşlarımız var. Mesela biz 10 tane Suriyeliyiz aynı sınıfta. Onlarla konuşuyoruz. Ben biraz utanıyorum, onun için Türk arkadaşlarla konuşmuyoruz. Çünkü fazla Türkçe konuşamıyorum." "...Derste hocaya soramıyorum. Utanıyorum. Türkçe söylemekten utanıyorum."* (9 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci).

Emine: *"Ben kendim Suriyeli arkadaşlarla daha çok arkadaşlık ediyorum. Diğer arkadaşlardan hoşlanmadığımdan değil, bazen konuşulanları tam anlayamamaktan vb. sebeplerle kendimi yabancı hissediyorum." "... Sınavlarda sınırlı bir sürede Türkçe anlamak ve cevap vermekte zorlanıyorum. Örneğin hoca sınavda "aşağıdakilerden hangisi değildir?" diye sorunca her şey birbirine karışıyor ve ben cevap veremiyorum."* (7 yıldır Türkiye'de yaşayan bir öğrenci).

Görebildiğimiz kadarıyla dil sorunu okula uyum konusunda yaşanan sorunların esasını oluşturmaktadır. Öyle ki dil sorununu halleden öğrenciler diğer sorunları bir şekilde aşabilmektedir. Ancak dil bariyerini aşamayan öğrencilerin diğer bütün konularda sıkıntı yaşadıkları genel bir tespit olarak ifade edilmektedir (Emin, 2019; Yiğit-Şanlı ve Gökalp, 2021).

Nerdeyse bütün katılımcıların benzer şekilde şikâyetçi olduğu sosyal ilişkilerdeki "çekingen" tutumun temelde Türkçeyi etkin kullanamamaktan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Görünen o ki, dil becerisi, göçmenlerin her düzeydeki uyumu konusunda öncelikli şartlardan biridir.

2.5. Öğrencilerin Aile Yaşantıları ve Ekonomik Durumlarına İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilere, ailelerinin durumunu ve özellikle geçim koşullarını öğrenmek amacıyla bazı sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplara göre ço-

ğunun ailesi Türkiye'ye göçmüş durumdadır. Ancak bazı ailelerde çocukların bir kısmının başka ülkelere gittiği, bazılarının da Suriye'de kaldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla ailelerde yaygın bir parçalanmışlık durumu söz konusudur. Bu arada savaşta kayıplar veren aileler de bulunmaktadır. Öğrencilerin bir kısmı aileleriyle birlikte Malatya'da ikamet ederken bazılarını ailesi ise başka illerde ikamet etmektedir.

Ailelerin ekonomik durumuyla ilgili olarak yansıyan tabloya göre yaşanan travmadan sonra özellikle bir mesleği olan kişilerin Türkiye'de de aynı işini devam ettirdiği, bazılarının ticaretle uğraşarak geçimini sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak genel anlamda bir ekonomik sıkıntı halinin devam ettiği de anlaşılmaktadır.

Cemile: *"Biz on kardeşiz. Ailemden benden başka kimse burada değil şimdi. Abilerimden birisi Almanya'ya tedavi için gitti. Ailemiz dağıldı. Burada annemle yaşıyorum. Babamla annem ayrılar. Babam ayrı evde biz annemle kalıyoruz. Dört abim, beş tane de ablam var. Ablalarımın hepsi evli. Savaştan dolayı ablalarım erken evlenmek zorunda kaldılar diyebilirim. Suriye'deki askerlerin korkusundan kızlar evlensinler ki sahipleri olsun düşüncesi oluştu." "...Evimizin girişinde küçük bir bakkal açmışız. Orada Suriye'den getirdiğimiz eşyaları satıyoruz. Bir de dışarıdaki abilerim biraz yardımcı oluyor."*

Emine: *"Babam hasta olduğu için çalışamıyor. Annem da çalışmıyor. Bir de tercüme işi yapan kardeşlerim var. Onlardan da yardım alıyorum. Bazen de kendim çeşitli işlerde, kayısı işi, inşaat işi gibi yerlerde çalışıyorum."*

Eymen: *"İki abim var çalışıyorlar. Babam da çalışıyor. Suriye'de İdlib'de çalışıyorlar."*

Abdullah: *"Benim babam doktor. Orada (İdlip) sağlık merkezlerinde çalışıyor. Maaş sağlık örgütleri tarafından geliyor. Uluslararası sağlık örgütleri. Ulusallardan hiçbir şey almıyor." "...Temel ihtiyaçlarımın karşılandığını düşünüyorum."*

Ferhat: *"Annem Ebe. Sıhhat projesinde çalışıyor. Sağlık Bakanlığının ortak bir projesi. Yani Sağlık Ocağında çalışıyor. Babam ticaretle uğraşıyor. O da Nizip'te çalışıyor.*

Asuman: *"Malatya'da yaşıyor bütün ailem, babam terzi olarak çalışıyor."*

Zeynep: *"Yardımlarla geçiniyoruz. Babam bazen Suriye'den bir şeyler getirip satıyor. Kardeşim de belli bir işi olmamakla beraber bazen çalışıyor.*

Bu çocukların ailelerinin savaşla ve göçle birlikte yerlerinden ve yurtlarından ayrılmak zorunda kalmaları ve neredeyse bütün geçim kaynaklarını kaybetmelerinin yol açtığı ekonomik sıkıntılar okula uyumda sorun yaşamalarının önemli bir diğer sebebidir (Sezgin ve Yolcu, 2016).

Öğrencilerin, ailelerinin geçim koşullarıyla ilgili ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla ailelerin büyük bir çoğunluğu çalışarak ve kendi imkânlarıyla geçinmektedir. Mülakat yaptığımız öğrenciler arasından sadece bir öğrenci, yardımlarla geçindiklerini ifade etti. Aslında bu ifadeler belirli bir normalleşmenin, yeni koşullara uygun yeni bir hayat düzeninin kurulmaya başladığını ve bu insanların başkalarının yardımıyla geçinmeyi tercih etmediklerini göstermektedir.

2.6. Öğrencilerin Üniversite Eğitimine İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilerin üniversite eğitimleriyle ilgili olarak, Üniversite ve bölüm tercihleri, eğitim harcamaları, okul ortamındaki sosyal ilişkileri, derslere katılım durumları ve üniversitenin imkânlarından yararlanma durumları gibi konulara ilişkin değerlendirmeler ön plana çıkmıştır. Bu konuların her biri öğrencilerin eğitimdeki başarıları ve okula uyum açısından önem arz ettiği için ayrı ayrı analiz edilmesinde fayda vardır.

2.6.1. Öğrencilerin Üniversite Tercihine İlişkin Değerlendirmeleri

Malatya ve dolayısıyla İnönü Üniversitesinin, ailelerin yoğun olarak yaşadığı Güneydoğu bölgesine yakın olması, bazı öğrencilerin ailesinin zaten burada yaşıyor olmasından dolayı tercih edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle kız çocukları için ailelerin çocuklarına yakın olmaya özen gösterdiğini de söylemek mümkündür.

Emine: *"Zaten burada yaşıyorduk. Yakın olduğu için tercih ettim. Malatya dışında bir yere gidemezdim.*

Cemile: *"Çünkü ailem burada kalıyor. Başka şehre gitmek istemedim. Bir de Malatya çok sakin bir yer. Bir de güzel yani. Bizim Humus'a çok benziyor diye çıkmak istemedim. Bir de burası rahat. Bir de kız olarak başka şehre gitmek bizim ailede sıkıntılı. O yüzden burayı tercih ettim.*

Eymen: *"Üniversite sıralamasına ve şehir ortamına bakarak Malatya'yı tercih ettim. Bence burası Hatay'dan ve Uşak'tan daha iyi olduğunu düşündüm ve geldim."*

Abdullah: *"Puanım bu üniversiteye yettiği için tercih ettim. Memnunum buradan. Burayı tercih ettiğim için pişman değilim."*

Hüdanur: *"Benim burada Tıpta okuyan bir arkadaşım vardı. Ben onu çok seviyordum. O dedi gel birlikte okuruz diye. Ben de ondan dolayı tercih ettim. Ama geldikten sonra gördüm ki sistem olarak çok zor."*

Asuman: *"Malatya'da yaşadığımız için burayı tercih ettim. Yoksa bir zorunluluk veya özel tercih sebebiyle değil.*

Zeynep: *"Ben birkaç şehre başvurdum. Malatya 'da geçimin daha kolay olduğunu öğrendim. İnönü Üniversitesinin de iyi olduğunu öğrendim. Bu yüzden tercih ettim.*

2.6.2. Öğrencilerin Bölüm Tercihine İlişkin Değerlendirmeleri

Kendileriyle mülakat yaptığımız öğrencilerin bölümleri arasında, eczacılık, çeşitli mühendislik alanları, ilahiyat ve tıp alanları yer almaktadır. Bölüm tercihleriyle ilgili cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla öğrenciler bu konuda oldukça bilinçli ve ön görülü davranmışlardır.

Emine: *"İlahiyat fakültesini kendi dine olan yönelimimden dolayı tercih ettim. Dini doğru bir şekilde öğrenmek için tercih ettim. Savaş esansında şunu fark ettim. Dindar insanlar ve dinle ilgisi olmayan insanların tavırları farklıydı. Her hangi bir musibet karşısında dindar insanlar "Allah neyi takdir etmişse o olur" diyorlardı. Bu tavırdan etkilendim doğrusu. Bu insanlar daha çok hoşuma gidiyordu. Ben de bu yüzden dini ilimlere yönelmeyi tercih ettim."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi).

Eymen: *"Ben hep ya Kimya mühendisliği ya da Makina mühendisliği okumak istiyordum. Bütün üniversitelere başvurdum. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesinde Makine Mühendisliği kazandım. Uşak'ta Kimya Mühendisliği kazandım. Aynı zamanda İnönü Üniversitesinde Kimya Mühendisliği bölümünü kazandım. Üniversite sıralamasına ve şehir ortamına bakarak Malatya'yı tercih ettim."* (Kimya Mühendisliği öğrencisi).

Abdullah: *"Ana amaç şöyledir: Bizim bölgede yaşayan insanların doktorlara çok ihtiyacı var. Bu yüzden bu fakülteyi tercih ettim. Yoksa benim başka düşüncelerim vardı. İnsanların ihtiyacı olduğu için bu alanı tercih ettim."* (Tıp Fakültesi öğrencisi).

Hüdanur: *"Benim hayalim bu. Daha çok küçükken birinci sınıftan beri soranlara, doktor olmak istiyorum derdim. Aslında yabancıların Tıp kazan-*

ması çok zor ama ben başka bölüm tercih etmedim." (Tıp Fakültesi öğrencisi).

Asuman: *"İlahiyat Fakültesinde Arapça olduğundan dolayı dilime daha yakın gördüm. İslami ilimleri sevdiğim için tercih ettim."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi).

2.6.3. Öğrencilerin Okul Ortamına İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilerin okul ortamıyla ilgili değerlendirmelerini tespit etmek amacıyla sosyal ilişkiler, öğrenci tutumları, sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanma durumları gibi konularda sorular sorulmuştur. Bu konuda en fazla dikkat çeken husus, öğrencilerin tamamının okul ortamında kendilerini güvende hissettiklerini, diğer arkadaşları tarafından herhangi bir dışlanma hissi yaşamadıklarını ifade etmiş olmalarıdır. Öğrencilerin özellikle bir dışlanma, yabancılık hissi gibi bir durum yaşayıp yaşamadıklarını öğrenmek için kendilerine ayrıntılı sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen cevaplarda genellikle bu konularda herhangi bir sorun yaşanmadığı, aksine kabullenici, yardımlaşmaya dayalı bir yaklaşımın baskın olduğu ifade edilmiştir.

Buna karşın öğrenciler Türkçe konuşup anlaşmakta güçlük çektikleri için sosyal ortamlara girmekten ve diğer Türkçe konuşan arkadaşlarıyla kaynaşmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu da bize gösteriyor ki, öğrenciler arasında bir dışlanma sorunundan çok dil yetersizliğinden kaynaklanan bir kaynaşama problemi yaşanmaktadır. Suriyeli öğrencilerin, eğitim hayatındaki başarı için oldukça önemli olan sosyal etkileşim konusundaki değerlendirmelerini yansıtan bazı açıklamaları şu şekilde olmuştur:

Ahmet Baki: *"Türk arkadaşlarımızla fazla konuşmuyorum. Ama Suriyeli arkadaşlarımız var. Mesela biz 10 tane Suriyeliyiz aynı sınıfta. Onlarla konuşuyoruz. Ben biraz utanıyorum, onun için Türk arkadaşlarla konuşmuyoruz. Çünkü fazla Türkçe konuşamıyorum."*

"Hiç ırkçılık gibi şeyler yapmıyorlar. Arkadaşlarımız iyi yani… Elhamdülillah…"

"İyi vallahi… Sınıf arkadaşlarımız çok iyi… Teavun (yardımlaşma) yapıyorlar… Sınıfımda dışlayıcı, ırkçı bir durum hiç yaşamadım." (Eczacılık Fakültesi öğrencisi)

Emine: *"Ben kendim Suriyeli arkadaşlarla daha çok arkadaşlık ediyorum. Diğer arkadaşlardan hoşlanmadığımdan değil, bazen konuşulanları tam anlayamamaktan vb. sebeplerle kendimi yabancı hissediyorum.*

"*Şu ana kadar (Türk öğrenci arkadaşlarımdan) hep iyi muamele gördüm şahsen. Genellikle yardımlaşma ve dayanışma şeklinde oluyor ilişkilerimiz."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

Cemile: *"Bazıları geliyor. Konuşuyoruz. Şakalaşıyoruz. Bazıları tek selam. Bazıları da selam bile vermiyorlar. Çeşitli arkadaşlar var yani. Herkes aynı değil yani. Bazıları geliyor sanki benim yedi yıldır arkadaşım gibi. Bazıları beni sanki hiç görmemiş ve aynı sınıfta bile değiliz! Ama genel olarak iyi. Kızlar çok iyi yani."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi).

Eymen: *"Genelleme yapamayız ama benim çevremdeki bazı arkadaşlarım kendi arkadaşlarının ırkçılık yaptığını söylüyor ama benim arkadaşlarım ırkçı değil. Genelleme yapamıyoruz. Kötü davranışlar da var. İyi davranışlar da var. Medya çok etkiliyor aslında. Ben o şeye (kötü muamele) maruz kalmadığım için değerlendiremiyorum."* (Mühendislik Fakültesi Öğrencisi).

Abdullah: *"İlişkilerimiz iyi, güzel yani. Hep konuşuyoruz. Hem Türk arkadaşlarla hem de Arap arkadaşlarla…" "…Arap arkadaşlarla aynı dili konuştuğumuz için daha samimiyiz tabi. Türkçeyi yeni öğrendiğim için belki bazı şeyler tam uymaya bilir diye düşünüyorum."*

"Aslında sadece Araplarla değil diğer yabancılarla da hepimiz yabancı olduğumuz için, ailemizden uzak olduğumuz için biraz daha samimi oluyoruz. Sanki Türk arkadaşlar bizden korkmak değil, kültürden, düşüncelerden dolayı samimi olmaya çalışmıyorlar diyebiliriz. Belki haklılar bilmiyorum."

"Dediğim gibi kültürden dolayı bir mesafe oluyor ama bazıları çok iyi." (Tıp Fakültesi öğrencisi)

Hüdanur: *"Güvende hissediyorum. Türkiye zaten güvenli bir ülke. Biz bu güveni sadece Türkiye'de yaşadık. Suriye'de yaşadığımız son 5 ayda geceleri başörtümüzle yatıyorduk. Çünkü her an evimiz bombalanabilirdi ve çıkmak zorunda kalabilirdik."*

"İlk başlarda birinci sınıftayken biraz kendimi yabancı gibi hissettim ama sonra geçti bunlar. Şimdi böyle bir sorun yoktur."

"Çok iyi problem yok. Ben hiç dışlayıcı bir tutum görmedim." (Tıp Fakültesi öğrencisi)

Asuman: *"Kendi aramızda zaten kardeş gibiyiz. Türk arkadaşlarla da ilişkimiz gayet iyi. Tamamen topluma uyum sağladığımızı söyleyebilirim. Ben bir ayrımcılığa muhatap olmadım ancak bazılarının ayrımcılık yaptıklarını duyuyorum."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

2.6.4. Öğrencilerin Ders Hocalarının Tutumlarına İlişkin Değerlendirmeleri

Hocaların tutumlarıyla ilgili ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bu konuda herhangi bir sorun yaşanamamakta ve genelde olumlu bir yaklaşım görülmektedir. Bu konuda sorun olarak kaydedilecek en önemli sorun yine dil sorunudur. Suriyeli öğrenciler anlayamadıkları konuları rahat bir şekilde hocalara soramadıklarını ifade etmişlerdir.

Ahmet Baki: *"(Hocaların tutumu) İyi vallahi... Ama Türkler gibi bizimle konuşuyorlar, fark yok yani... Sınıfım iyi elhamdülillah..."*

"Derste hocaya soramıyorum. Utanıyorum. Türkçe söylemekten utanıyorum." (Eczacılık Fakültesi öğrencisi)

Emine: *"Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi sevdiğim derslerde anlamadığım bir konu olursa hocalara sorup halledebiliyorum. Ya da internetten araştırarak ve kaynaklara başvurarak çözebiliyorum. Fakat diğer derslerde hocalara sorsam da bana verdikleri cevaptan da bir şey anlamıyorum."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

Cemile: "*"Bazı hocalar bize karşı iyi niyetle şöyle davranıyorlar. Mesela biz Arapça bildiğimiz için Arapça derslerde bizi daha çok zorluyorlar (Daha düzgün okumamız konusunda). Harekeyi bile soruyorlar."*

"Evet, ben istediğim gibi (derse) katılabiliyorum. Anlamadığım yeri sorabiliyorum. Anlamak istediğim bir fikri öğrenmek için de konuşabiliyorum. Hocadan utanmak gibi bir sorun yok konuşabiliyorum." (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

Ferhat: "*"Zaten onlar (hocalar) söylüyorlar: Anlamadığınız bir şey varsa direk gelin bizim kapımızı çalın diye. Telefon numaralarını vermişler bize. Akşam da arayabilirsiniz diyorlar. Mail atabilirsiniz diyorlar. Anlamadığınız yerleri işaretleyin biz yardımcı oluruz diyorlar. Tüm hocalarımız bunu söylüyor."* (Kimya Mühendisliği Yüksek Lisans öğrencisi)

2.6.5. Öğrencilerin Derslere ve Eğitim Süreçlerine İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilerin derslere katılım konusunda yaşadıkları en büyük sorunun dil engeli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim öğrenciler mülakat sırasında özellikle ders işlenirken anlatılanları yeterince anlayamadıklarını, yanlış ifade ederim korkusuyla soru sormaya çekindiklerini ve derse yeterince katılamadıkların, bazı ders kitaplarını anlamakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle sınavlarda soruları anlamakta ve cevapları yazmakta sorun yaşadıklarını da ifade etmişlerdir. Sınavlarda yavaş okuma probleminden dolayı zaman sorunu da dikkat çekmektedir. Bunun dışında ders hocalarının kendilerine karşı genellikle olumlu tutum sergilediklerini, sorularına cevap vermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Ahmet Baki: *"Hayır, orda (sınıf ortamında) ben söyleyemiyorum. Eve dönüyorum sonra anlamadığım şeyleri yalnız okuyorum. Tekrar anlıyorum. Derste hocaya soramıyorum. Utanıyorum. Türkçe söylemekten utanıyorum."*

"(Derslerin) Hepsini anlayamasam da çoğunu anlıyorum. Anlamadığım yüzde 10."

"(Ders kitaplarını) Evet anlayabiliyorum. Hocalar notlar yazıyorlar. Onların arkasından ben de yazıyorum. Önemli bir problem yok."

"Ben geçen dönemde üç sınavdan kaldım. Üç dersten kaldım. Bazı derslerden 1 puanla kaldım. Buna biraz üzüldüm. Bazı soruları anlamadığım için, tam anlayamadığım için ifade edemedim..." (Eczacılık Fakültesi öğrencisi)

Emine: *"Felsefe, Sosyoloji ve Psikoloji gibi derslere katılım göstermekte zorlanıyorum. Tefsir, Hadis, Kelam ve Fıkıh gibi derslerde ise zorlanmadan katılım sağlayabiliyorum. Faydalandığımı hissediyorum. Kaynaklarını okuduğumda anlayabiliyorum."*

"Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi sevdiğim derslerde anlamadığım bir konu olursa hocalara sorup halledebiliyorum. Ya da internetten araştırarak ve kaynaklara başvurarak çözebiliyorum. Fakat diğer derslerde hocalara sorsam da bana verdikleri cevaptan da bir şey anlamıyorum."

"Aynı sorun burada da geçerli. Felsefe, Psikoloji ve Sosyoloji derslerinin kitaplarından da bir şey anlamıyorum. Ancak diğer ders kitaplarından anlayabiliyorum."

"Sınavlarda sınırlı bir sürede Türkçe anlamak ve cevap vermekte zorlanıyorum. Örneğin hoca sınavda "aşağıdakilerden hangisi değildir?" diye sorunca her şey birbirine karışıyor ve ben cevap veremiyorum." (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

Cemile: *"...Psikoloji, Sosyoloji gibi dersleri sınıfta hocadan bile anlayamıyoruz. Eğitime Giriş, Din Eğitimi dersleri de böyle. Mesela sınavda bir soruyu beş kere okudum yine de anlamadım. Bir de sorular uzun olduğunda daha çok tedirgin oluyorum. İşte bu dersler bayağı zor. Diğer dersleri kitaptan anlayabiliyoruz."* (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

Abdullah: *"(Derslere katılım) Tam olarak değil. Çünkü bir soru soracağız diyelim hata yapmaktan korkuyoruz. Türkçeyi yeni öğrendiğimiz için. Ben Suriye'de iken çok soru sorardım normalde ama burada olmuyor. Belki dil geliştiği zaman olabilir."*

"Zor oluyor. Bazen bir şey soruyoruz. Hoca, anlamadım diyor, o zaman zor oluyor işte. Ben de arkadaşa sorayım daha iyi olur diyorum."

" Ders kitaplarını anlamakta zorlanmıyorum."

"(Sınavlarda) Yüzde 1 oranında zorluk yaşıyorum diyebilirim. İlk başta durum çok kötüydü ama şimdi çok iyi." (Tıp Fakültesi öğrencisi)

Ferhat: *"(Derslere Katılım) Hiçbir sorun yok bu konuda. Dersleri anlıyorum."*

"Bizim ders kitaplarının çoğu İngilizce olduğu için ben çok fazla zorluk çekmiyorum." (Kimya Mühendisliği Yüksek Lisans öğrencisi)

Hüdanur: *"(Derslere Katılım) Hayır, tam katılım sağlamıyorum. Çekingenim biraz. Aslında çekingen değilim ama dilden dolayı bir hata yapabilirim diye korkuyorum. Ama şimdi daha iyiyim. Hoca bir soru sorduğunda eğer biliyorsam cevabını söylerim."*

"Sorularım genelde başka kişilere (öğrencilere) soruyorum Ondan (hocaya sormak) pek ihtiyaç olmuyor."

"(Sınavlarda) Bazen oluyor. Mesela 50 sorudan 4 tanesini anlamadığım olabiliyor. Ama genelde iyi yani." (Tıp Fakültesi öğrencisi)

Asuman: *"Arapçayla bağlantılı olan dersleri anlayabiliyorum. Ancak diğer dersleri anlamakta zorlanıyorum. Hoca Arapçayla bağlantısı olmayan derslerde dersi anlattığında zorlanıyoruz. Sınavlarda da hocalar klasik sınavlarda bir konuyla ilgili görüşümüzü soruyorlar veya metinden anladığımızı istiyorlar. Bunları ifade etmekte çok zorlanıyoruz. Örnek olarak bizi*

Psikoloji sınavımız var yarın. Hoca bizden bazı şeyleri Türkçe anlatmamızı isteyecek. Ben biliyorum ki bizim arkadaşlar bir şey yazmayacaklar. Hoca bizden anlattığı şeyleri olduğu gibi anlamamızı istiyor. Ama ben dersten anlamamış oluyorum. Nasıl anlatabilirim? Fakat bunu hocaya da ifade edemiyorum. Bize ödev verseler daha başarılı oluruz. Bizim zamanımız olur biz de yazarız. Problem sadece zaman değil. Konuyu da anlayamıyoruz.

" İçerisinde Arapça ifadeler bulunan kitapları rahat anlıyoruz. Ancak Arapça bulunmayan kitapları ise internetten faydalanmaya çalışsak bile anlamakta zorlanıyoruz." (İlahiyat Fakültesi öğrencisi)

Öğrencilerin ifadelerinden da anlaşılacağı gibi derslerle ilgili temel sorun, dil sorunudur. Nitekim İlahiyat Fakültesinde okuyan bir öğrenci, Arapça ibarelerin daha ağırlıklı olduğu Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi derslerde zorlanmazken, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi ve Din Eğitimi gibi derslerde zorlandığını belirtmiştir. Tıp ve mühendislik gibi teknik anlatımın daha yoğun olduğu derslerde öğrencilerin daha az sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu da bize dilin ne kadar önemli bir bariyer olduğunu göstermektedir.

2.6.6. Öğrencilerin Üniversitedeki Sosyal ve Kültürel İmkânlara İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilerin okulda ders dışı etkinliklere pek fazla katılmadıkları, kampüs içerisindeki kültürel ve sosyal faaliyetlerden pek haberdar olmadıkları anlaşılmaktadır. Katılım gösterilen faaliyetlerin ise daha çok üniversite dışında gerçekleştiği görülmektedir. Nitekim bazı katılımcılar, okul dışında kaldığı yurtta ya da dışarıda bazı sivil toplum kuruluşlarının düzenlemiş olduğu faaliyetlere katıldıklarını ifade ettiler. Bu da gösteriyor ki, öğrencilerin üniversite ile olan ilişkileri daha çok derslerle ve akademik çalışmalarla sınırlı kalmaktadır.

Ahmet Baki: *"Sadece yurttaki etkinliklere katılıyorum. Mesela tefsir derslerimiz oluyor. Sohbet var. Piknik yapmaya gidiyoruz yurtla birlikte."*

Emine: *"Kantinde bazen oturuyoruz. Bazen yemekhanede bir araya geliyoruz. Okul dışında da bazen ev ziyaretleri yapıyoruz. Herhangi bir etkinliğe katılmıyorum. Üç sene önce Kızılay'ın bir etkinliğine katılmıştım. Çadırda kalıyorken katılmıştım. Ancak çadır katılınca bu etkinliklere artık katılmadım."*

Cemile: *"Katılmayı çok isterim ama bir türlü katılamadım. Bir yer bulamadım yani. Bir kere katıldım. Bir hanım derneğiydi. Okuldaki etkinlik-*

lere hiç katılmadım. Haberim olmadı. Bir de (bu programları görünce) ne oluyor? Kameralar falan oluyor dedim ve gitmedim."

Eymen: *"Evet, çok katılıyorum. Mesela buradaki Üniversitedeki gruplara, turlara katılıyorum. Şu an bir tur var katılmak istiyorum yalnız zamanım yok."*

Muhammed Abud: *"Evet. Kaldığım yurtta çalışmalar var ben de katılıyorum. Bazen çok az da olsa de İHH üniversite topluluğunun faaliyetlerine katılıyorum."*

"Çoğu zaman kütüphanedeyiz maalesef. Bazen arkadaşlarla maç yapıyoruz. Haftada bir ya da daha az."

Hüdanur: *"Evet, Suriyeli çocuklara Kur'an ezberletiyorum ben. Cumartesi günleri bu işle uğraşıyorum."*

Abdullah: *"Üniversitede ya da bizim fakültemizde bir topluluk olsun. Hem Suriyeli hem de Türk arkadaşlar olsun. Sadece Suriyeli değil yabancılar arkadaşlar olsun. Böyle bir topluluk olduğu zaman belki ilişkiler daha iyi olabilir. Yanlış anlaşılmalar çözülebilir belki. Bu topluluk sadece Suriye hakkında konuşmasın, aramızda başka konular da konuşalım. Mesela Müftülük personeli bizim fakültemize gelmişti. Bize isteklerimizi sordular. Ben de onlara dedim ki bizde Kur'an bilenler var, Arapça öğretebilecek arkadaşlarımız var. Mesela Arapça öğrenmek isteyen arkadaşlarımız. Bu topluluk içerisinde bu faaliyetler yürütülebilir demiştim. Bütün üniversitede böyle bir topluluk olabilir."*

Yukarıda geçen, Abdullah adıyla kodlanan öğrencinin topluluk önerisi aslında bu konudaki temel beklentiyi ve pratik bir çözüm önerisini yansıtmaktadır. Türk ve yabancı öğrenciler arasında istenen düzeyde bir kaynaşmanın olmadığını bizler de derslerimizde ve diğer ortamlarda rahatlıkla gözlemleyebiliyoruz. Örneğin benim girdiğim derslerde genellikle Suriyeli öğrencilerin yan yana oturdukları Türk öğrencilerle aynı sırayı pek paylaşmadıkları görülmektedir. Bu mesafeli duruşun giderilmesi için öğrencilerin bazı ortak etkinliklere katılması ve bu süreçte çeşitli paylaşımlarda bulunması kaynaşma için etkili bir yöntem olabilir. Üniversite genelinde bu yönde teşvik edici bazı tedbirlerin alınmasında fayda vardır.

2.6.7. Öğrencilerin Resmi ve İdari İşlemlere İlişkin Değerlendirmeleri

Okuldaki idari işlerin yürütümü konusunda öğrencilerin geneli pek fazla bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Bir katılımcı (Kimya

Mühendisliği Bölümünde) geçmiş yıllarda özellikle öğrenci işleriyle ilgili sıkıntılar yaşadığını, ancak şimdi Y. Lisans yaptığı için bu birimle pek fazla işinin olmadığını belirtmiştir. Bunun dışında katılımcı öğrenciler genellikle resmi işlemlerle ilgili herhangi bir sorunla karşılaştıkları takdirde bunu çözebileceklerine inandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler de bölüm içerisinde sunulan imkânların (laboratuvar gibi imkânlar) yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bir katılımcı da Göç İdaresindeki işlemlerin yavaş işlemesinden, özellikle ikamet değişikliği ve şehirlerarası seyahat konusunda çok fazla sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir.

Emine: *"Şu ana kadar bir problem yaşamadım ama karşılaşırsam da halledebileceğimi düşünüyorum."*

Cemile: *"Uyum sağlamada bir sıkıntı çekmiyorum. Bir topluluğa girdiğimde kısa sürede uyum sağlayabiliyorum ve arkadaşlıklar kurabiliyorum. Her hangi bir sorunla karşılaştığımda ısa sürede çözemesem de nihayetinde çözebiliyorum."*

Eymen: *"Uyum sorunu yaşadığımı sanmıyorum. Bir sorunla karşılaştığımda zorlandığımı düşünmüyorum. Çok sakin bir şekilde medeni insanlar gibi konuşup hallediyoruz."*

Ferhat: *"Öğrenci İşleriyle ilgili bir sorun yaşarsak çözülmesi mümkün değil. Öğrenci İşleri hiç yardımcı olmuyorlar. Ancak benim hocam ararsa işimi hallediyorlar. Şimdi çok fazla sorun yaşamıyorum gerçi. Geçen yıllar için konuşuyorum. Şu anda onlarla işim yok. Yüksek Lisansa başlayınca onlarla pek işim kalmadı."*

"Okulda danışmanlık hizmetleri yetersiz. Bürokratik işlemler çok uğraştırıyor. Alanımızla ilgili bir başka şehirde yapılan bir çalışmaya katılmak istediğimizde, yolculuk izni ve katılım izni için çok fazla belge isteniyor ve bu bizi yoruyor."

Hüdanur: *"Konudan konuya göre değişiyor bu durum. Arkadaşlarımın arasında yaşça büyük olduğum bir sorun olduğunda genellikle bana geliyorlar ben de çözüyorum genellikle."*

2.7. Öğrencilerin Suriyeli Göçmenlerle İlgili Tartışmalara İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilere eğitim hayatlarının dışında sorduğumuz konulardan birisi de Suriyeli göçmenlerin mevcut durumu ve geleceğiyle ilgili ülkemizde yaşanan tartışmalar hakkındaki fikirleri olmuştur. Bu konudaki soruya verilen cevaplara genel olarak baktığımızda, öğrencilerin bu tartışmaları

yakından takip ettikleri, özellikle sosyal medyadaki tartışmalardan daha çok etkilendikleri görülmektedir. Tartışmalar hakkındaki kanaatlerine gelince, bazıları bu tür tartışmaları doğal karşıladığını, bazıları pek ilgilenmediklerini, bazıları ise özellikle dışlayıcı tutum sahibi olanların, olayların içyüzünü bilmeden konuştuklarını ifade etmişlerdir.

Emine: *"Olumsuz bir şekilde etkileniyorum bu tartışmalardan. Özellikle biri çıkıp da "bu Suriyeliler haindir, savaştan kaçmışlar, korkaklar, ülkelerinden kaçmışlar, vatanlarını sevmiyorlar, kendi ülkelerine ihanet ettikleri gibi size de ihanet edecekler" dediğinde bu beni gerçekten bunaltıyor. Bu durumda karşılık vermeyi düşünmem. Çünkü böyle bir karşı çıkışın o kişinin olumsuz bakışının daha da katılaşacağını düşünüyorum. Bence bu konudaki bakış açılarını düzeltmek devletin yapabileceği bir şey. Çünkü Suriyelileri sevmeyen bir kişi bize inanmaz bu konuda. O yüzden devletin bu konuda açıklamalar yapması gerekir. Ben mesela savaş olduğunda 11 yaşındaydım. Ben nasıl savaşacaktım. Ya de ben savaştan kaçan biri miyim? Bazı insanlar bizi anlıyor bazıları ise anlamıyor maalesef. Örneğin sosyal medyada bugün bir sayfada birisi şöyle bir paylaşımda bulunmuştu. "Biz birçok savaşa katılmış bir milletiz; savaştan kaçan bir millete ne diye vatandaşlık hakkı verelim!" diye yazmış. Ona şu cevabı vermek isterdim ama yapamadım: "Çanakkale'de, Kafkaslarda, Balkanlarda beraberce savaştık. Biz de katıldık bu savaşlara. Ancak Suriye'deki savaş böyle bir savaş değil. Hedefleri farklı olan bir savaş bu."*

Cemile: *"Bu konuda özellikle sosyal medyada tartışanlara pek itibar etmiyorum. Çünkü bunlar genellikle bilmeden konuşuyorlar. Boş konuşuyorlar. Önem vermiyorum çünkü bu kişiler hayatında pek bir şey yapmadan sadece boş boş konuşan insanlar. O yüzden önemsemiyorum bunları."*

Abdullah: *"Evet, ilgileniyorum. Ben şunu fark ettim. Çoğu problemler Türklerin bilememelerinden kaynaklanıyor. Mesela diyelim ki ilk karşılaştıkları Suriyeli ben olayım. Onlara olayları çok ayrıntılara giremeden anlatıyorum. Çok şaşırıyorlar. İlk defa duyduklarını söylüyorlar. Konuştuktan sonra, ben sizin ülkeye zarar verenlerden olduğunuzu düşünüyordum ama böyle değilmiş diyorlar. Hani ırkçılık diyorlar ya, bence o ırkçılık bilmemekten kaynaklanıyor. Bence bizde de sıkıntılar var. Bazen saygı göstermemekten kaynaklanan sorunlar oluyor. Mesela biz kendi ülkemizde değiliz, istediğimizi yapamayız diye düşünemiyor insanlar.*

Hüdanur: *"Uzaktan ilgileniyorum. Bu konuda konuşanlar arasında iyisi var kötüsü var. Anlayan var anlamayan var. Yaşamayan anlamaz. Bu tür şeyler normal aslında."*

"Bazen sorunlar oluyor. Mesela şöyle bir soru soruluyor: Neden erkekler Suriye'den kaçtılar? Savaşmadılar? Bu noktayı aslında bazıları biliyor. Ama çoğu bilmiyor. Burada gördüğünüz sivil erkekler, aslında çoğu çocuktu. Mesela benim kardeşim şimdi 20 yaşında ama geldiğinde 7 yaşındaydı, pardon 11 yaşındaydı. Yani 11 yaşındaki çocuk orada ne yapabilirdi? Diyorlar ki sen niçin savaşmadın? Aslında burada bir yanlış anlama var. Bunu özellikle belirtmek istedim. Ama benim teşekkür etmem gerekiyor. Bana kim sorarsa diyorum ki bizim teşekkür etmemiz gerekiyor. Çünkü Türkiye'nin bizim için yaptıklarını hiç kimse yapmadı. Özellikle Arap ülkeleri (gülerek) hiç yapmadı ve de yapmıyor, yapmayacaklar da… O yüzden ben çok memnunum Türkiye'den, Malatya'dan özellikle çok memnunum. Malatya'yı çok seviyorum."

Asuman: *"Ben işin doğrusu bunu çok önemsemiyorum. Herkesin kendine göre farklı görüşleri var. Bazıları doğru düşünüyor, bazıları yanlış düşünüyor bana göre. Bunlar çok önemli değil. Bazılarının hatalarını genelleştiriyorlar. Bunu genellememek lazım. Suriyelilerin yanlış anlaşılacak şeyler yapmaması, Türklerin de bunu genellememesi gerekir. Çünkü bütün insanlar aynı olmaz."*

2.8. Öğrencilerin Yurt Dışı Eğitimine İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilere, savaş koşulları olmasaydı yine de yurt dışında eğitim almak isteyip istemeyeceklerini, özellikle de Türkiye'de okumak isteyip istemeyeceklerini sorduk. Bu konudaki genel eğilimin Suriye'de okumak yönünde olduğu, özellikle Türkiye'de okumaktan ziyade eğitim kalitesinin daha yüksek olduğu ülkelerin tercih edilebileceği şeklinde bir tablo ortaya çıkmıştır.

Emine: *"Savaş olmasaydı ben yine de Türkiye'de veya Suriye'de okumak isteyebilirdim. Bu benim için bir problem değil. Bunlar değişik imkânlar aslında."*

Cemile: *"Hayır! Çünkü insanın kendi devleti gibisi hiç yok! Bir de orada hissettiğin duyguyu hiçbir yerde hissedemezsin. Burada her zaman duyabileceğimiz bir kelime: "Sen yabancısın" kelimesidir. Bizim ülkemizde bu kelimeyi asla duymayız. Çünkü biz oralıyız. O yüzden asla gelmezdim buralara. Sadece Türkiye değil, hiçbir yere gitmezdim. Kendi ülkemde kalırdım."*

Eymen: *"Ne Türkiye'de ne de Suriye'de okumayı tercih ederdim. Mesela benim sevdiğim Kimya Mühendisliği İngiltere'de çok iyi, Amerika'da çok iyi, Almanya'da çok iyi mesela onları tercih ederdim.*

Hüdanur: *"Belki uzmanlık için evet. Daha eskiden benim babam Bursa'da okumuştu. Aslında ben Şam'da tıp okumak istiyordum. En iyi üniversite Şam'da olduğu için. Ama uzmanlık için İngiltere ya da Türkiye gibi başka bir yerde okumak istiyordum."*

Mahmut: *"Savaş şartları olmasaydı okulumu Suriye'de bitirdikten sonra başka bir ülkeye gitmek isterdim. Farklı dilleri öğrenmek, farklı milletleri tanımak için bunu isterdim."*

Öğrencilerin bu konudaki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Türkiye ile ilgili belirli bir tutumdan ziyade kendi gelecekleri ve mesleki başarıları açısından fayda umulan yerlere yönelik bir tercih söz konusudur.

2.9. Öğrencilerin Türkiye Hakkındaki Algılarına İlişkin Değerlendirmeleri

Çocukluklarını ve ilk gençlik yıllarını ülkemizde geçiren bu öğrencilerde Türkiye hakkında nasıl bir algı oluştuğunu öğrenmek amacıyla da bazı sorular yöneltilmiştir. Verilen cevaplarda genel olarak ülkemize karşı öğrencilerde duygusal bir bağın oluştuğu, şartlar normalleştiğinde kendi ülkelerine dönmek istedikleri ancak Türkiye ile bir şekilde bağlarını koparmak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Hüdanur: *"Burası kaçtığımızda sığındığımız bir yer, okullarına kabul edildiğimiz bir yer. Mesela babam burada çalışıyor. Burada işi de var. Burası bir anda bırakıp gidilecek bir yer değil. Öyle olmaz. İlerde inşallah hem Türkiye için hem de ülkem için, zaten ben Türk vatandaşı oldum, yani ikisi için bir şeyler yapılabilir, yapabilirim yani. Dönsem bile burada illa bir adım olacak. Buraya bir şey bırakacağım yani tamamen dışında kalacak değilim."*

"Ama benim teşekkür etmem gerekiyor. Bana kim sorarsa diyorum ki bizim teşekkür etmemiz gerekiyor. Çünkü Türkiye'nin bizim için yaptıklarını hiç kimse yapmadı. Özellikle Arap ülkeleri (gülerek) hiç yapmadı ve de yapmıyor, yapmayacaklar da... O yüzen ben çok memnunum Türkiye'den, Malatya'dan özellikle çok memnunum. Malatya'yı çok seviyorum. Hatay'a göre çok daha iyi... Ben her zaman mezun olup ailemi buraya getirmek istiyorum. Burası çok güzel bir yer. İnsanları çok iyi. Bir de daha çok İslamiyet yaşanan/yaşayan bir şehir. Hatay'a göre yani... Ülke içinde farklı farklı yerler var yani. Bir kaç şehre daha gittim ama Malatya'da insanlar çok iyi

kalpli, burası çok sakin. Özellikle oturduğum mahallede, oturduğum apartmandaki komşularımız soruyorlar beni. Görüşmediğimiz günlerde, neden seni göremiyoruz diye beni soruyorlar. Ondan ben çok seviyorum."

Abdullah: *"Bence Suriye'ye döneceğiz ama Türkiye'yi bırakmak değil. Türkiye'yi bırakarak Suriye'ye döndük gibi değil yani. Bizde yurt dışına çıkanlar vardı daha önce, devrimden önce eğitim amaçlı. Ders çalışıyorlar orada. Eğitimleri bitiyor sonra Suriye'ye dönüyorlardı. Tamam bitti. O yer farklı bizde. Bu kişiler Suriye'den geri çıkmayı düşünmüyorlardı. Ama bence şu an Türkiye için bu durum geçerli değil. Ama sonuçta döneceğiz, dönmemiz gerekiyor. Unutmamak değil demek istediğim. Mesela bir insan başka bir ülkeye gider ve burayı unutmamak gerekir der. Bizde öyle değil, (unutmamanın ötesinde) sürekli bir ilişkinin olması gerekiyor."*

2.10. Öğrencilerin Geleceğe İlişkin Beklentilerine İlişkin Değerlendirmeleri

Öğrencilerin gelecekle ilgili öngörülerinde aslında genel anlamda olumlu bir bakış açısı olmakla birlikte ne yazık ki bu bakış açısını kendi ülkeleri için koruyabildiklerini göremiyoruz. Buna rağmen konuştuğumuz öğrencilerin her birinin kendi alanıyla ilgili bir planlama yaptığını ve faydalı olmak istediğini ifadelerinden anlayabiliyoruz. Bir de öğrencilerin geneli, koşullar normalleştiği takdirde ülkelerine dönmeyi istediklerini ifade etmişlerdir.

Emine: *"İlahiyatı bitirdikten sonra hafızlık yapmak ve İmam veya ders hocası olmak istiyorum. Ya da Kur'an öğretmeni olmak istiyorum. Savaş konusunda pek umutlu değilim. Bir düzelmenin olabileceğini beklemiyorum. Yakın zamanda Ukrayna'da savaş çıktı zaten. Bunun bir dünya savaşına yol açıp açmayacağını bilmiyoruz. Öyle sanıyorum ki durumlar daha da zorlaşacak. Fakat biz Allah'tan hayır ve selamet diliyoruz. Pozitif düşünmeliyiz ancak gerçekçi de olmalıyız. Gerçeklik olumsuz bir hava veriyor. ABD, Rusya, İsrail hepsi savaş işitiyor."*

"Savaş biterse Suriye'ye geri dönmek istiyorum. Orası benim vatanım, toprağım, geleceğim çünkü. Türkiye'yi seviyorum. Türkiye güzel bir ülke fakat Suriye benim vatanım."

Cemile: *"Beş sene sonra bu üniversitede hoca olmayı istiyorum. Çok istiyorum. Suriye ile ilgili umudum yok. Tamam, Esed gidebilir ama eskisi gibi olacağına inanmıyorum. Hiç umut yok."*

Eymen: *"Şimdiden beş yıla kadar Suriye'deki durumların düzeleceğini tahmin etmiyorum. Düzelmesi çok zor. Ben oraya gittim ve gördüm. Düzelmesi için altyapı lazım. Bu altyapıyı temel alarak ondan sonra yeniden bir bina gibi inşa etmek lazım. Altyapıyı yerleştirmek çok zor aslında. Kendim mezun olduktan sonra şu an benim özel işlerim var çok şükür. Yine de hep mühendis olmak istedim. Gerçekten Kimya mühendisi olmak istedim. Yani bu işlerin yanında çalışırım, bir tecrübe kazanmaya çalışırım birkaç yıl... Kendi özel bir projem olsun, bir fabrikam olsun isterim. Küçük bir ailem olsun, üç çocuğum olsun, bu kadar yani..."*

(Suriye'ye geri dönme konusunda) *"Son gittiğimde gördüğüm durumlara göre geri döneceğimi sanmıyorum. Yani çok zor. Savaş bittiği durumda da oraya dönüp ne yapacağıma bağlı. Bir şey yapabilirsem dönerim. Vatanıma faydalı olmak isterim. Bir şey yapamıyorsam? Çünkü orada diktatörlük var. Hiç bir şey değişmemiş. Bir şey yapamıyorsun. Bir şey söyleyemiyorsun."*

Ferhat: *"Türkiye'de çalışmak çok zor olacak. Bir sürü yere başvurdum. Şu anda ben kimya mühendisiyim. İngilizcem de var Arapçam da var. Fabrikalarla görüşme yaptığım zaman asgari ücret öneriyorlar. Asgari ücretin tanımı nedir? Asgari ücret hiç bilgisi olmayan kişiye verilmektedir. Benim şimdi bir mühendis olarak gidip asgari ücretle çalışmam saçma bir durumdur. Bu konuda ben şansımı başka bir yerde denemek isterim. Aldığım eğitimi bedava vermek istemiyorum kimseye. Suriye'yle ilgili bir şeylerin değişeceğini bekliyorum. Bu yıl çok ümidim var. Esed'in gideceğine inanıyorum. Bu yılda gideceğine inanıyorum. Esed giderse Suriye'ye döneriz."*

Hüdanur: *"Kendi geleceğimle ilgili inşallah 5 sene sonra mezun olmuş olurum ve uzmanlığa başlamış olurum. Ama ülkemle ilgili ben bir şey yapabileceğimi sanmıyorum. Eğer ben kendim doktor ya da kendim bina etmezsem ülkem için bir şey yapamam. (kendimi yetiştirmezsem anlamında söylüyor). Bir de savaş bitirmek gibi bir şeyle biz karşılaşamayız. Biz bitmesini istiyoruz ama bu savaş, (sıradan) bir silahlı savaş değil. Birkaç ülke, onlar bitti derse biter. Bizim elimizden bir şey gelmez bu konuda. Ama ben 5 sene sonra bir söz sahibi olursam, gerçi beş sene sonra değil on ya da on beş sene sonra yeni bir nesil çıkması lazım ve onların tek bir elle tutması lazım. Çünkü eskilerin devri mesela benim babam gibi erkekler ve aileler onların devri zaten eski devir. Yaşananlar onlar çok... Mesela benim bir amcam 80'lerde şehit oldu. (Hama olaylarında mı?) Evet. Hama olayları öne çıktı ama o zaman Lazkiye'de de olaylar vardı. Bu dönemde benim bir kuzenim de şehit oldu. Aileler insanlarını kaybedince korkuyorlar. Biz de korkuyorduk zaten.*

Ama korkmayan bir neslin çıkması gerekiyor. Kendisine güvenen (bir nesil). İlerde neler olacak? Neden biz bu durumdayız? Başka ülkelerin planlarını biz yaşıyoruz, neden? Bunlar (bu sorular) normal insanlardan çıkar. Ama bunu ben tek başıma yapamam. Beş yılda da olmaz bu. Bir süre lazım bir de fikir değiştirmek lazım onu çalışmak lazım."

Zeynep: *"Ülkemizde şartların değişeceğini tahmin etmiyorum. Bundan dolayı da büyük ihtimalle Türkiye'de kalacağız. Mezun olunca Türkiye'de bir yerde çalışırım herhalde."*

"... Burayı gördükten sonra tekrar Suriye şartlarına dönmek bizim açımızdan çok zor olacak. Şu anda buraya alışan diğer insanların da gidip oraya ayak uyduracaklarını zannetmiyorum."

Mahmut: *"Öğretmenlik yapmayı çok istiyorum. Hem Suriye'de hem de Türkiye'de yapmayı çok isterdim. Suriye'nin içinde değil de Türkiye sınırına yakın bölgelerde Mesela Afrin gibi yerlerde olabilir."*

Öğrencilerin gelecek planlamasında kendi ülkelerinin koşullarının yakın bir zamanda düzeleceğine ilişkin pek umutlu olmadıkları, şu anda okudukları alanlarda ilerlemek ve buna uygun bir meslekte çalışmak istedikleri ve her şeye rağmen kendi ülkelerinin iyiliği için gayret göstereceklerı anlaşılmaktadır.

3. Tartışma ve Sonuç

Suriye'de yaşanan savaşın sebep olduğu zorunlu göç ve sonrasında yaşananların etkisini, bu zorlu sürece çocukluk çağında yakalanıp bu gün üniversite öğrenciliği yapan gençlerle analiz etmeyi hedefleyen bu çalışmada yarı yapılandırılmış bir mülakat formuyla görüşmeler yapılmıştır. Çeşitli bölümlerde okuyan 12 öğrenciyle birebir yaptığımız görüşmede, savaş, zorunlu göç, göçmenlik psikolojisi, öğrencilik hayatı, üniversite öğrenciliği, gelecek planlaması, toplumsal uyum gibi konulardaki yaklaşımları öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu zorlu süreci, başından itibaren her yönüyle yaşayan ve çocukluk çağından gençlik çağına kadar bu sıkıntılara tanıklık eden katılımcıların bu konulardaki deneyimleri oldukça öğretici olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, göç ve savaşla ilgili teorik çalışmalara, yaşanmışlıklardan elde edilen somut deneyimlerle katkı verebilecek bir içerik sunmaktadır.

İnönü üniversitesinde çeşitli bölümlerde okuyan öğrencilerle yapılan mülakatlarda elde edilen bulgulara göre bu öğrencilerin savaşın ve göçün

ilk yıllarında yaşanan travmayı büyük ölçüde atlattıkları, artık yeni koşullara büyük ölçüde uyum sağladığı görülmektedir. Bu tespitin üniversitede okuyan öğrencilerle ilgili olduğunu özellikle belirtelim. Nitekim savaşın ilk yıllarında çok ciddi sıkıntılar ve sarsıntılar yaşadıklarını ifade eden öğrenciler gelinen aşamada bazı zorluklarla birlikte bir düzen kurduklarını ve normal hayatlarına devam ettiklerini belirtmişlerdir. Savaş ve zorunlu göç koşullarında büyüyen bu çocukların konuşmalarında dünden bugüne yaşananların izlerini okuyabiliyorsunuz. Bu çalışmanın konusu daha çok üniversite öğrenciliğiyle sınırlı olduğu için diğer konulara çok fazla girilmeden üniversiteli öğrencilerin gözüyle, eğitim hayatı ve sonrasıyla ilgili tablo hakkında bir betimleme yapılmaya çalışılmıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla öğrenciler üniversite tercihinde bulunurken, mesleki eğilim, coğrafi yakınlık ve ekonomik koşullar gibi kriterlere göre hareket etmişlerdir. Kendileriyle konuştuğumuz öğrencilerin tamamına yakını şu anda okuduğu bölümü isteyerek seçtiğini ve memnun olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda öğrenciler gelecekte de okudukları alanda çalışacaklarını da ifade etmişlerdir. Çocukluk çağlarında savaşa yakalanan katılımcılar o süreçte yaşadıklarına pek bir anlam veremediklerini ancak çok ciddi bir şekilde korktuklarını ve sarsıldıklarını ifade etmişlerdir. Yine bu yıllarda yaşanan zorunlu göç ve sonrasında özellikle çadır kent ortamındaki sıkıntıların da bu çocuklar üzerinde kalıcı bir etki oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Üniversite öğrenciliği konusunda öğrencilerden edindiğimiz bilgilere göre, İnönü Üniversitesinin öğrencileri ve hocaları tarafından genel olarak Suriyeli öğrencilere karşı kabullenici bir tutum, ders ortamlarında ve üniversitenin diğer imkânlarından yararlanma konusunda kuşatıcı ve kolaylaştırıcı bir yaklaşım sergilenmektedir. Suriyeli öğrenciler, ırkçılık, dışlayıcılık, güvensizlik gibi olumsuz tutumlarla asla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Başka araştırmalarda da özellikle orta öğretim düzeyinde Suriyeli öğrencilerin Türkiyeli arkadaşları tarafından kabullenici bir yaklaşımla karşılandıklarını göstermektedir (Yiğit ve ark. 2021). Alan araştırmalarına göre öğrencilerin yanı sıra öğretmenlerin de genellikle kabullenici bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır (ÇOÇA, 2015). Bizim araştırmamızda da öğrenciler, bir iki istisna dışında hocaların genellikle kabullenici bir tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir.

Suriyeli öğrenci sayısının oldukça yüksek olduğu Gaziantep Üniversitesinde yapılan bir araştırmaya göre, Sosyal bilimler ve eğitim bilimle-

ri altında bulunan programlara devam eden öğrenciler, Türkçe anlatılan dersleri takip etmekte ve not tutmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Yine bu araştırmada Suriyeli öğrenciler, yerel öğrencilerin kendileriyle aynı çalışma/ödev gruplarının içerisinde yer almak istemediklerini ifade etmişlerdir. Aynı araştırmada dile getirilen bir diğer sorun da şu olmuştur: Suriyeli öğrenciler not konusunda akademisyenlerin peşin hükümlü olduğunu ve sınav kâğıtlarının okunmadan, düşük not verildiğini odak grup görüşmelerinde iddia etmiştir (GAÜN, Göç Raporu, 2019). Bir taraftan kabullenici bir tutum olduğunu yansıtan ifadeler, diğer yandan ders etkinlikleri sürecinde yeterince kaynaşmanın olmadığını gösteren açıklamalar bize şunu gösteriyor ki, öğrenciler arasında bir kasıtlı bir dışlama olmasa da ideal bir kaynaşma da tam olarak yaşanmamaktadır. Bunun temel sebebinin dil bariyeri olduğunu söylemek mümkündür.

Öğrenciler arasında kaynaşmayı artırmak için öğrencileri buluşturacak ortak etkinlikleri çoğaltmak gerekir. Nitekim kendisiyle mülakat yaptığımız bir öğrenci bu konuda şöyle bir öneride bulunmuştur: *"Üniversitede ya da bizim fakültemizde bir topluluk olsun. Hem Suriyeli hem de Türk arkadaşlar olsun. Sadece Suriyeli değil yabancılar arkadaşlar olsun. Böyle bir topluluk olduğu zaman belki ilişkiler daha iyi olabilir. Yanlış anlaşılmalar çözülebilir belki. Bu topluluk sadece Suriye hakkında konuşmasın, aramızda başka konular da konuşalım."* (Tıp Fakültesinde okuyan bir öğrenci)

Benzer şekilde başka bir araştırmada da, kampüste, aynı sınıfta, öğrenci topluluğunda bulunma, birlikte ödev hazırlama, projede yer alma gibi etkinliklerin öğrencilerin önyargılarını kırdığı sonucu birden fazla öğrenci tarafından dile getirilmiştir (GAÜN, Göç Raporu, 2019).

Suriyeli öğrenciler kaynaşmada yaşadıkları sorunların temelinde dil sorunu olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Suriyeli öğrenciler Türkçeyi rahat bir şekilde kullanamadıkları için ders ortamlarında ve diğer ortamlarda etkileşime girmekten çekindiklerini ifade etmişlerdir. Aynı sebeple Türk öğrencilerin de kendileriyle rahat kaynaşamadıklarını kaydetmişlerdir. Öğrenciler her ne kadar Lisans eğitimine başlamadan önce TÖMER'de verilen dil eğitimini almış olsalar da bu kurs, dili kullanma becerisi için tam olarak gereken yetkinliği oluşturamamaktadır. Dil bilgisini öğrenen öğrencilerin özellikle konuşmada zorlandıkları için çekingen davranmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle test usulüyle yapılan sınavlarda öğrencilerin zaman sıkıntısı yaşadıkları, yavaş okudukları için ve bazı

soru köklerini anlamakta zorlandıkları için istenen sonuca ulaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Dil sorunu, daha önce yapılan birçok araştırmada eğitim süreçlerindeki temel sorun olarak tespit edilmiştir. Öğrenciler, öğretmenler ve idarecilerle yapılan birçok çalışmada bu sorun dile getirilmektedir (Levent ve Çayak, 2017; Bircan ve Sunata, 2015; Coşkun ve Emin, 2016; Erdem, 2017; Emin, 2019; Yiğit ve ark. 2021). Özellikle lisans eğitimin ilk senelerinde, henüz Türkçe yeterliliğini sağlayamamış öğrenciler hem akademik anlamda hem üniversite personeliyle iletişim kurmakta zorlanmaktadırlar (GAÜN, Göç Raporu, 2019). Görünen o ki, temel eğitimden itibaren öğrencilerin okula uyum konusunda yaşadıkların birçok sorunun temelinde dil yetersizliği yatmaktadır. Aynı sorun üniversite eğitimi sürecinde de devam etmektedir. Aslında bu sorun sadece bizim ülkemizde değil dünyada sığınmacı alan birçok ülkenin genel sorunu olarak tespit edilmektedir (Kuzu ve Ark. 2018).

Suriyeli öğrencilerin ifadelerinden anlaşılan bir diğer sorun da okulda kendilerini ilgilendiren resmi düzenlemelerden ve kültürel ve sosyal etkinliklerden yeterince haberdar olamayışlarıdır. Oysa sosyal ve kültürel etkinliklerin, kaynaşmada ve toplumsal uyumda oldukça etkili bir imkân olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda yaşadıkları sorunları kolayca iletebilecekleri belirgin bir sorumlunun olmayışı da dile getirilen bir sorundur. Benzer sorunların dile getirildiği başka alan araştırmaları da bulunmaktadır (GAÜN, Göç Raporu, 2019). Belki bu konuda sene başında etkili bir alıştırma etkinliği ile bu sorun giderilebilir. Özellikle öğrenci danışmanlarının yabancı öğrencilerle ilgili daha özenli bir danışmanlık hizmeti vermeleri bu konuda önemli bir destek oluşturabilir. Diğer taraftan gerekli açıklamaların aynı zamanda Arapça olarak da yapılması da bir çözüm olabilir.

Türkiye koşullarında özellikle okul hayatının başlaması ve çocukların bir taraftan Türkçeyi öğrenmeye başlaması ve okul sayesinde yeni bir sosyal çevre edinmeye başlamaları diğer taraftan ailelerin de belirli bir ölçüde geçim standardına ulaşmış olması onlar için hayatın yeniden normalleşmeye başlaması anlamına gelmiştir. Katılımcıların ifadelerinden bunu anlayabiliyoruz. Üniversite öğrenciliğinin başlamasıyla birlikte ise bu gençlerde belirli düzeyde bir öz güvenin oluştuğu artık gelecekle ilgili planlar yapılmaya başlandığı görülmektedir. Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere sunduğu yeni yaşam koşullarının anlam bulmasında ve meyvelerini

vermesinde üniversite öğrenciliği ve sonrasıyla ilgili bu öğrencilerin gelecek planlaması yapabiliyor olması önemli bir aşamadır. Çünkü zorunlu göçün ilk yıllarında derin bir belirsizlik yaşayan bu insanlar elde ettikleri yeni imkânlarla artık geleceğe daha umutlu bakabilmekte ve bu konuda olumlu cümleler kurabilmektedirler. Konuştuğumuz her bir öğrenci kendi alanında ilerlemeyi, yeni yabancı diller öğrenmeyi, başka ülkelerde uzmanlık eğitimi alarak ilerlemeyi düşündüğünü söylemektedir.

Üniversiteli öğrencilerin olayları değerlendirme biçimleri ve gelecekle ilgili düşünceleri, üniversite öğreniminin toplumlar için nasıl bir umut ışığı oluşturduğunun somut bir göstergesidir. Nitekim yükseköğretim, bir yandan bu belirsizlikte sıkışmış gençlerin eğitime yönelik acil ihtiyaçlarını karşılarken ve haklarını kullanmaya yönelik önemli bir adımken bir yandan da toplumların durumlarına kalıcı bir çözüm bulunduğunda -ev sahibi ülkede vatandaşlık aldıklarında, ülkelerine geri döndüklerinde ya da yeni bir ülkeye yerleştiklerinde- yetişmiş bir topluma sahip olmanın vereceği güven duygusunu oluşturan bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (Zeus, 2011).

Kendi gelecekleri adına umut dolu konuşan katılımcıların kendi ülkelerinin geleceği hakkında pek de umutlu olmadıklarını söyleyebiliriz. Bu konudaki analizlerinde aslında bu savaşın uluslararası bir hesaplaşmanın yansıması olduğunu, ülke içerisindeki müdahalelerle sonlandırılmasının pek mümkün olmadığını, bu bölgede hesapları olan bazı ülkelerin bu konuda belirleyici olduğunu ve dolayısıyla ülke vatandaşları olarak kendilerinin bu konuda pek fazla bir şey yapamayacaklarını da ifade etmektedirler.

Katılımcıların Türkiye hakkındaki kanaatlerine gelince aslında gençlerin birçok şeyin farkında olduklarını görebiliyoruz. Her şeyden Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk halkına karşı derin bir minnettarlık duygusunu öğrencilerin konuşmalarından rahatlıkla hissetmek mümkündür. Özellikle sosyal medya ortamında ve bazı politik çevrelerde gündeme getirilen "Suriyeli göçmen aleyhtarlığı" konusunda, bu şekilde düşünen insanların bilgi sahibi olmadan hareket ettikleri, bunlara "gerçeklerin" anlatılması gerektiği yönünde önerileri olmuştur. Sanılanın aksine katılımcıların nerdeyse tamamı imkânlar el verdiğinde kendi ülkelerine dönmek istediklerini, vatan özlemi çektiklerini ısrarla vurgulamışlardır. Türkiye'yi unutmak istemediklerini ve çok sevdiklerini ancak kendi memleketlerine dönmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Bu mülakat vesilesiyle net bir şekilde gördüğümüz şu tablo oldukça sevindiricidir: Devlet'in yıllardan beri savaşla ve zorunlu göçle ülkemize sığınan bu insanlara sunduğu hizmetler neticesinde, yok olma tehlikesine maruz kalan geleceklerini yeniden kurabilen bu gençler, bu hizmetin gerçekten farkındalar ve bundan dolayı minnetlerini ifade etmektedirler. Bunun da ötesinde verilen emeklerin gerçekten meyvesini verdiğini, binlerce gencin ve dolayısıyla ailenin varlık-yokluk savaşından başarıyla çıkmasına vesile olunduğunu görebiliyoruz. Verilen bunca emekten ve varılan bu olumlu sonuçlardan sonra bazı kısır politik ve ideolojik hesaplarla hareket edip bu olumlu tabloyu yıkmak kabul edilebilir bir yaklaşım değildir.

Kaynakça

Bircan, T. ve Sunata, U. (2015). Educatinal assesment of Syrian refugees in Turkey. Migration Letters, 12(3), 226-237.

Coşkun, İ. ve Emin. M.N. (2016). Türkiye'deki Suriyelilerin eğitiminde yol haritası fırsatlar ve zorluklar (Rapor). [Çevrim-içi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20160906135243_turkiyedeki-suriyelilerin-egitiminde-yol-haritasi-pdf.pdfErişim tarihi: 10.05.2022.]

Duman, T. (2016). Sosyal uyumu sağlamak için Suriyelilerin eğitiminin önemi. H.M. Paksoy, K. Sarıçoban, E. Yildirimci, Ö. Özkan (Editörler), II. Ortadoğu konferansları: Ortadoğu'daki çatışmalar bağlamında göç sorunu bildiri kitabının içinde (ss. 46-54), 28-29 Nisan 2016.

Emin, M. N. (2019). Geleceğin İnşası Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi, İstanbul: Seta Kitapları.

Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sorunlar ve çözüme dair öneriler. Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 26-42.

Kaya, Ö. S. ve Akgün, E. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların okula uyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. İlköğretim Online, 15(4), 1311-1324.

Keskinkılıç-Kara, Şentürk-Tüysüzer, B. (2017).Sığınmacı öğrencilerin eğitimi sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. Akademik Sosyal Araştırma Dergisi, 6(44), 236-250.

Levent, F. ve Çayak, S. (2017). Türkiyedeki Suriyeli öğrencilerin eğitimine yönelik okul yöneticilerinin görüşleri. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(27), 21-46.

Seven, S. (2011). Okula uyum öğretmen değerlendirmesi ölçeğinin geliştirilmesi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9(1), 29-42

Sezgin, A.A. ve Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreci. Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7),417-436.

Sezgin, A.A. ve Yolcu, T. (2016). Göç ile gelen uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreci. Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7),417-436.

Yıldırım A, Şimşek H, 2006. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Yiğit, A., Şanlı, E. ve Gökalp, M., (2021). Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin okula uyumlarına yönelik öğretmen, okul yöneticileri ve öğrencilerin görüşleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40(1), 471-496. DOI: 10.7822/omuefd. 856750.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışma Birimi (ÇOÇA). (2015). Suriyeli mülteci çocukların Türkiye'de devlet okullarında durumu politika ve uygulama önerileri.[Çevrim-içi: http://cocuk.bilgi.edu.tr/wpcontent/uploads/2015/09/Suriyeli-Cocuklar-Egitim-Sistemi-Politika-Notu.pdf, Erişim tarihi: 10.05.2022.]

Kuzu Jafari, K. , Tonğa, N. & Kışla, H. (2018). Suriyeli Öğrencilerin Bulunduğu Sınıflarda Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri ve Uygulamaları . Academy Journal of Educational Sciences , 2 (2) , 134-146 . DOI: 10.31805/acjes.479232

Zeus, B. (2011). Exploring barriers to higher education in protracted refugee situations: The case of burmese refugees in Thailand. Journal of Refugee Studies, 24(2), 256–276. doi:10.1093/jrs/fer011.

https://multeciler.org.tr

https://obs.inonu.edu.tr/oibs/public_stats/index.aspx#

https://istatistik.yok.gov.tr/

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü (2019). Suriyeli Öğrencilerin Yükseköğretime Entagrasyonu Proje Raporu. (Çevrim İçi: http://goc.gantep.edu.tr/pages.php?url=suriyeli-ogrencilerin-yuksekogretime-entegrasyonu-ve-toplumsal-uyumu-51 (Erişim Tarihi: 10.05.2022).

MALATYA'DAKİ GÖÇMENLER VE YEREL KURULUŞLARIN PROBLEMLERİ ÇÖZME NOKTASINDA ROLLERİ (SON 10 YIL BOYUNCA 2012-2022)

Hüseyin POLAT
İnönü Üniversitesi / Dr. Öğr. Üyesi
0000-0002-3099-4275
huseyin.polat@inonu.edu.tr

Giriş

İnsanlığın yeryüzünde var olduğu günden bu yana bireyler, gruplar ya da topluluklar birtakım nedenlerden dolayı, isteyerek veya istemeyerek yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. İnsanların mevcut yaşantılarında alışkanlık haline getirdikleri bütün sosyal, kültürel ve psikolojik formasyonlarını, aynı zamanda sahip oldukları bütün ekonomik varlıklarını bir tarafa bırakmaları ya da bırakmaya zorlanmaları ve bu durumun neticesinde de bireylerin farklı yaşam alanlarına yönelmeleri göç olarak ifade edilmektedir. Göç sürecinin öznesi olan bireylere ise göçmen veya mülteci ismi verilmektedir.[1] Göç sosyolojik bir hakikat olması açısından, ekonomik, kültürel, psikolojik, politik ve hukuki yönleri de olan bir vakıadır. Bu vakıada insan olarak iki temel unsur veya taraf vardır. Göç edenler ve göç edilen yerin insanları. Her iki taraf da göçten ciddi anlamda etkilenmektedir.

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarında önemli stratejik bir bölgede yer alan, İmparatorluk bakiyesi büyük, bir devlettir. Tarih boyunca farklı dünya devletlerinden göçmenleri bağrına basmıştır. Çünkü Türkiye, özellikle cumhuriyetin ilanından önce Osmanlı İmparatorluğunun merkezi idi. Tarihte, Anadolu'ya sığınmak durumunda kalan göçmenlerin birçoğu da burada güven ve selamete kavuştuklarından dolayı bu toprakların vatandaşı olmuş ve burada kalmışlardır. Bu itibarla ülkemiz, gerek Osmanlı sonrası kurulan ulus-devlet yapılarındaki homojen nüfus arzusundan doğan zo-

1 Emre Dağaşan - Selçuk Aydın, "Göçün Sosyal Hayata Yansımaları", *Geçmişten Günümüze Göç II*, (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 738.

runlu göçler ile gerekse de kendi nüfus politikaları çerçevesinde önemli bir göç güzergâhı olmuştur.

Yakın tarihimizde, 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 sonrası Suriye kökenli göç hareketleri tahmin edilenden büyük yoğunluklar içermişlerdir. Biz çalışmamızda bu tarihi sürecin tamamına değinmek istemiyoruz. Sadece 2011 yılında başlayan ve birçok kimse tarafından Arap Baharı diye isimlendirilen süreçte karşı karşıya kaldığımız göçü ele alıyoruz. Bilindiği üzere, Türkiye'ye komşu bazı ülkelerin halkları, kendi ülkelerinde maruz kaldıkları zulüm, katliam, yıkım ve baskılara başkaldırıp iç savaşlar baş gösterince, sahip olduğu değerler ve özellikle de tarihteki misafirperverliği ve güzel geçmişinden dolayı ülkemiz zulüm, ölüm ve yıkımdan kaçan insan kitlelerinin akınına uğradı.

1. 1. Suriyeli Göçmenler Türkiye'de

Suriye halkı, Yaklaşık 60 yıla yakın bir süre, Esed rejiminin kendilerine reva gördüğü her türlü sefalet ve zulme sabretti. Fakat 2011 yılının Mart ayında, 2010'da Tunus'ta yaşanan gelişmelerin sonucunda Arap ülkelerindeki hareketlilikten etkilenen, lise öğrencileri Dera' kentinde bir duvara rejim aleyhtarı yazılar yazmışlardı. Bunun üzerine çocuklar tutuklanmış önce kendilerine ağır işkenceler yapılmış sonra da öldürülmüşlerdi. Ancak o arada tutuklanan gençleri almaya giden şehrin ileri gelen kanaat önderlerine çok rencide edici sözler söylenmişti. Bunun üzerine Dera' kentinde halk tarafından bir başkaldırı başlatıldı.

Dera'dan başlayan başkaldırı, Suriye'nin bütün şehirlerine hatta köy ve kasabalarına dalga dalga yayıldı. Kendisine başkaldıran halkının itirazlarına ya da isteklerine hiçbir şekilde kulak vermediği gibi, demir yumrukla ve hiç acımadan cevap veren Esed rejimi, bazı dış güçlerin de desteğiyle ülkeyi yakıp, yıkmaya, kadın-erkek, çocuk-yaşlı demeden insanları havadan ve karadan katletmeye başlayınca, savunmasız 22 milyonluk Suriye nüfusunun yarısından fazlası ülkelerini terk etmek zorunda kaldı. Sığınmacıların çoğu, ülkelerini terk etmeden önce tecavüz, işkence, savaş, tutukluluk, cinayet, fiziksel yaralanma gibi travmatik olayları yaşadı ya da tanıklık etti ve maalesef büyük bir dram yaşandı ve mazlum Suriye halkı başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere kaçmaya ve oralara sığınmaya mecbur kaldı.

İslam Tarihindeki Muhacir/Ensar kardeşliğinden ilham alan Türkiye de bu süreçte gönlünü ve kapılarını tüm göçmenlere açtı, iaşe, ibate, is-

kân, sağlık ve eğitimleri başta olmak üzere, onların işleriyle ilgilenmeye çalıştı. Milyonlarca mazlum, Türkiye'nin güzel muamelesini bildiği ve de beklediğinden dolayı Türkiye'yi başka devletlere tercih ettiler. Esed rejiminin, zulüm, tecavüz ve katliamlarından kaçan binlerce Suriyeli Türkiye'nin açık kapı politikasından yararlanarak değişik yollardan Türkiye'ye giriş yaptılar. Suriye'den Türkiye'ye yönelik ilk sınır ötesi göç 29 Nisan 2011 tarihinde yaşanmıştır. Suriye'deki şiddet olayları neticesinde, can ve mal kaygısı çerçevesinde Cilvegözü sınır kapısından Türkiye'ye giriş yapan 252 kişilik ilk Suriyeli grup, Hatay'daki bir spor salonunda misafir edilmişlerdir. Onlara geçici konaklama ve gıda ihtiyaçları sağlanmıştır.[2] Bu grup, Yayladağı bölgesindeki çadır kent alanına yerleştirilmiştir. 2011 yılının Haziran ayında ise ilk olarak Altınözü ve Boynuyoğun çadır kentleri inşa edilmiştir. Yaşanan uluslararası göç hareketi ile ilgilenilmesi için T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD) ve Türk Kızılayı görevlendirilmiştir.[3]

1. 2. Göçmenler Malatya'da

Ülkelerinden ayrılmak zorunda bırakılan bu göçmenler, gün geçtikçe çoğaldılar ve Türkiye şehirlerinin çoğuna dağıldılar. Malatyada özellikle 2012 yılından beri, göçmen alan şehirlerden biri oldu. Sınırı geçen Suriyelilerin bir kısmı diğer şehirlere gönderilirken, bir kısmı da Hatay'dan minibüslere ve otobüslere bindirilerek güvenlik önlemleri altında 20 ağustos 2012 tarihinde Malatya'ya getirildi.

Bu durum o günün gazetelerinde şöyle yer aldı: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD) Başkanlığı'nın koordinasyonunda Malatya'ya gelen ilk ekipte 54 minibüste bulunan 944 Suriyeli, il merkezindeki Battalgazi Erkek Öğrenci Yurdu'na yerleştirildi. Emniyet Müdürlüğü'nün güvenlik önlemi aldığı, 112 acil servisin sağlık, müftülük ve İnönü Üniversitesi'nin de Arapça tercüman desteğinde bulunduğu Suriyeli mülteciler, minibüslerden indirilerek kontrollü bir şekilde öğrenci yurduna yerleştirildi. Çok sayıda bebek ve küçük yaşta çocuğun da bulunduğu Suriyelilerin, yanlarında küçük parça eşyalar da getirdikleri görüldü. Suriyeli mültecilerden hastalıkları olanlara 112 acil servis ambulansında sağlık hizmeti verildi. Yurda yerleştirildikten sonra yurt idaresi tarafından te-

2 T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*, Türkiye'de Geçici Koruma*, 22 Aralık 2015, https://www.goc.gov. tr/icerik3/turkiye%E2%80%99de-gecici-koruma-409-558-1097, Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019.

3 M. Murat Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler,* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 7.

miz nevresim ve sabun dağıtılan Suriyelilere, 3 öğün yemek verileceği belirtildi.

Malatya'ya gönderilen ikinci kafilede ise 11 araçla gelen 332 Suriyeli, Battalgazi ilçesindeki Yatılı Bölge Okulu'na yerleştirildi. AFAD İl Müdürü Ercan Önal, toplam bin 276 kişinin geldiğini söyleyerek, mültecilerin gece saat 15.00'den itibaren kente gelmeye başladığını ve bu sayının artabileceğini de kaydetti. Önal, Emniyet ile güvenlik, müftülük ve İnönü Üniversitesi ile tercüman, Sağlık Müdürlüğü ile de sağlık hizmeti desteği aldıklarını aktardı. Suriyeli mülteciler için yurtlarda sürekli Arapça tercüman görevlendirilirken, güvenlik önlemleri için de polis ekipleri görevlendirildi. Malatya'ya yeni mülteci gönderilmesi halinde, okullar tatil olduğu için bazı okul pansiyonları ile yatılı okul ve bazı misafirhanelerin de hazır bekletildiği bildirildi.

Bu tarihten sonra belli aralıklarla Malatya'ya Suriyeli göçmenler gönderildi. Malatya ili doğu ve batı kültürünün sentezlendiği bir konumda olması, geleneksel yaşam tarzının hâlâ devam ediyor olması, komşuluk ilişkileri, yardımseverlik ve ekonomik sebepler (kira ücretlerinin düşük olması, kiralık ev sayısının fazla olması, il içindeki ticari hayatın görece diğer illere göre daha uygun fiyatlı olması, iklim etkisi vb.) başta olmak üzere Suriye toplum yapısına uygun muhafazakâr dinamiklerin baskın olması Malatya'ya göç hareketliliğinin nedenlerinin başında zikredilebilir.

Suriyelilerin Malatya'ya göçünün başlangıcı, biraz önce belirtildiği üzere 2012 yılıdır. Bazı şehirlere oranla, Malatya'ya gelen sığınmacılar başlangıçta az idi. Fakat bu sayı, bir anda çoğaldı. Malatya'nın, gelen misafirlere ev sahipliği yapma noktasında göçmenler arasında her açıdan güzel bir imaj bıraktığı söylenebilir. Bundan dolayı Malatya'ya çok sığınmacılar geldiler ve hâlâ gelmeye de devam etmektedirler. İlerleyen süreçlerde Malatya'da mülteciler için uygun koşulların varlığı, buraya yoğun bir göç akımını da beraberinde getirdi. Kente gelen ilk Suriyeli göçünü, yerel halkın da özellikle dini benzerlik dinamiğiyle kolayca kabullenmesi, halkın misafirperverliği, Suriyelilerin Malatya'ya yönelmesinde oldukça etkili oldu. Buna ek olarak 2014 yılının ikinci yarısından sonra Suriye'de yaşanan iç savaşın şiddetini arttırarak Suriye'deki çeşitli bölgeleri etkisi altına alması sebebiyle göç eden kişi sayısında ciddi bir artış yaşanmasına sebep oldu. Türkiye'ye güney sınırından giriş yapan pek çok Suriyelinin ikinci durağı daha önce Türkiye'ye gelen yakınlarının yaşamlarını sürdür-

dükleri büyük şehirler oldu. Bu, göçün doğasında olan göç edilen yerin özelliklerinin, yeni göçler için tercih sebebi olması şeklinde açıklanabilir.

İlk dönemlerde bunların bir kısmı, Sığınmacılar için kurulan çadır kente (Beydağı Konteyner veya Beydağı Konaklama Tesisi) yerleştirilmişlerdi, bir kısmı da evlerde ya da farklı yerlerde kalmaktaydılar. Bilindiği üzere Fatih mahallesinde Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nda 14 Kasım 2011 tarihinde 10.000 kişi kapasiteli 2000 adet konteynerden oluşan konaklama tesisi kurulmuştur. 12 Haziran 2013 tarihinde de Suriyeli sığınmacılar bu konteynerlere kabul edilmeye başlanmıştır. Toplam 443.000 metrekarelik bir alana kurulan bu konaklama tesisinde Ankara, Şam, İstanbul, Halep, Hatay, Hama olmak üzere toplam 6 mahalle bulunmaktadır. 21 metrekarelik kullanma alanları sahip olan konteynerlerden oluşan 6 mahallenin tamamı faal olup İstanbul, Halep, Hatay, Hama adlı mahallelere Suriyeli sığınmacıların yerleştirilmesi işlemi tamamlanmıştır. Suriye'deki iç savaş sırasında ellerini, kollarını ve bacaklarını kaybeden yaralılar için kampın Şam mahallesinde Protez ve Rehabilitasyon Merkezi açılmıştır.

Malatya Beydağı Konaklama Tesisinde 12 Haziran 2013 tarihinden itibaren toplam 9933 Suriyeliye ev sahipliği yapılmıştır. 8 Kasım 2015 tarihi itibariyle 1507 konteyner dolu olup kampta toplam 7896 (3619 Erkek, 4247 Kadın) kişi bulunuyordu.

Malatya kampında geçici barınma hizmetleri bünyesinde Suriyelilere barınma, yiyecek yardımı, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğitim (4 okul, 49 derslik), ibadethane (2 cami), tercümanlık, haberleşme ve temizlik vb. hizmetler sunulmaktadır. Bütün bu sayılan hizmetlerin yanı sıra sığınmacılara Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından yürürlüğe konulan "Afad Gıda Kartı" ile "Kızılay Gıda Kartı" verilmiştir. Bu kartlar kapsamında aylık kişi başı toplam 85 TL (Afad Gıda Kartına 35 TL, Kızılay Gıda Kartına 50 TL) yüklenerek gıda alışverişi için yardım yapılmaktadır. AFAD tarafından her konteynere hijyen setleri verilmektedir. Bununla birlikte ihtiyaç duyan ailelere hasta ve çocuk bezi, hazır mama ve süt ile engelliler için tekerlekli sandalye verilmekte idi.[4]

2019 yılının Ağustos ayında ise bu konteyner kent kapatıldı ve boşaltıldı. Boşaltılan konteyner kentteki 6 bin 354 Suriyelinin de Malatya'da ikamet etmesi uygun görülürken, engelli veya yaşlı olan 435 Suriyeli, Kah-

4 (Malatya Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, 2015).

ramanmaraş'taki kampa gönderildi. 1765 kişi de ikamet etmek istedikleri diğer illere nakledildi.[5] Daha sonra orası da Geçici Geri Gönderme Merkezine dönüştürüldü ve o şekilde hizmet vermeye devam etmektedir.

Biraz önce ifade edildiği üzere 2014 yılının ikinci yarısından sonra göçmenlerin sayısı artınca valilik, belediye, Göç İdaresi, Kızılay gibi resmi kuruluşlar ile Malatya'da önceden var olan bazı dernek, vakıf gibi sivil toplum kuruluşları ve misafirlerle ilgilenen bireyler göçmenlere nasıl yardım edebileceklerini görüşüp istişare ediyorlardı. O zaman özellikle göçmenlerin problemleriyle ilgilenecek bir derneğin kurulması zarureti ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Malatya/Şam Derneği kuruldu ve gıda, giyim, eğitim, sağlık, kültür başta olmak üzere birçok alanda faaliyetler yapmaya başladı. Göçmen misafirlerine yardım etmek için büyük hayır projeleri yapılarak o çerçevede hayır çalışmaları başlatıldı. Bu hayır hizmetleri farklı alanlarda geliştirilerek devam etti.

Malatya İl Göç İdaresi verilerine göre Malatya ilinde şu an, Mayıs 2022 itibarıyla 32.102 Suriyeli Geçici Koruma statüsü ile bulunmaktadır. Malatya, kendi nüfusuna göre %3,97 mülteci nüfus barındırmaktadır. Bu sayı ile Malatya Türkiye'de en fazla mülteci barındıran 17. şehir olmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Malatya'da sadece Suriyeli göçmenler yoktur. Suriyelilerin yanı sıra, az sayıda da olsa özellikle Afgan ve Iraklı göçmenlerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. 4000 civarında Afgan ve Iraklı göçmenin olduğu tahmin ediliyor.

Malatya ilinde Sivil Toplum Örgütleri tarafından Suriyeli ve Suriyeli olmayan mültecilere yönelik pek çok proje ve çalışma gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmaların sonuçlarını ve genel değerlendirmelerini göz önüne aldığımızda aslında Malatya'nın neden bu kadar yoğun göçmen nüfusa sahip olduğunu anlayabiliriz. Suriyeli mülteciler Malatya'yı çoğunlukla Malatya'da yaşayan veya Malatya'yla temasları olan diğer Suriyeli arkadaş ve akrabaları aracılığıyla öğreniyorlar. Malatya'da diğer bölgelere kıyasla kendilerini güvende hissettikleri bir ortam ve istikrar olduğunu belirtiyorlar. Genel olarak, Malatya'nın Suriyelilerin yaşaması için en iyi seçeneklerden biri olduğu ve Malatya'daki yaşamlarının genellikle sakin, huzurlu ve güvenli olduğu konusunda hemfikir, oldukları söylenebilir.

5 Güler HAZAR, *Yeni Malatya Gazetesi*- malatyahaber.com

1.3. Malatya'da Göçmenlerle Alakalı Yaşanan Sorunlar

Türkiye'de yaşanan göç ile ilgili sorunların benzerlerinin Malatya özelinde de yaşandığını söyleyebiliriz. Öncelikle, 2011 de başlayan göç hareketi ile birlikte ülkemize yerleşen Suriyeli göçmenler ile ilgili açık ve net bir göç politikasının olmaması, tecrübesizlik ve göçle ilgili kanunun olmaması resmi kurumların aksiyon alma noktasında gecikmesine veya kendi aralarında zaman zaman problemlerin yaşanmasına neden oldu. İlk dönemlerde, gelen göçmenlerle hangi kurumun resmen muhatap olması gerektiği, sorunların muhatabının kim olduğu ve kimler tarafından çözüleceği bile çok net değildi. Bu da ülke genelinde mültecilerle ilgili farklı sıkıntıların yaşanmasına neden oluyordu.

Göçmenler açısından düşünürsek, Türkiye'nin kendisini aniden karşı karşıya bulduğu göçle ilgili politik ve yasal belirsizlikler, nerelerde yaşayabiliriz? Hangi Haklarımız var? Hangi kimliği alacağız? Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanacağız? Hukuki haklarımız nelerdir? Hukuki sorunlarımızı nasıl çözeceğiz? Çocuklarımızın eğitimi ne olacak? Türünden soru ve sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. İlk dönemlerde bütün bu noktalarda belirsizlikler vardı ve bu önemli sıkıntıların yaşanmasına yol açıyordu.

Göçmenlerin büyük bir kısmının Malatya'da dil problemi yaşadığını da belirtmek gerekir. Malatya'da yerel toplum Kürtçe ve Türkçe dili yaygın olarak kullanmasına rağmen ortak iletişim dil Türkçedir. Hemen hemen herkes Türkçeyi bilir ve alış-verişlerde, sosyal münasebetlerde bu dil kullanılır. Toplum farklı dillere çok alışkın değildir. Arapçayı çok az sayıda insan bilmektedir. Arapçanın Kur'an, Hadis ve diğer İslami İlimlerin dili olması, Müslümanların ortak dili oluşu belli bir sempati ve yakınlığa sebep olmaktadır. Ancak ilk etapta belli bir sempati oluşmasına rağmen, insanlar konuşulanları anlamayınca bu sıcaklık ve yakınlık yerini soğukluk ve antipatiye bırakabilmektedir. İnsanlar, anlamadıkları bir dil ile konuşulmasından genellikle rahatsız olmaktadırlar. Bu belli bir süre sonra probleme dönüşebilmektedir. Onun için birlikte yaşama noktasında insanın içinde yaşadığı toplumun dilini bilmesi ve konuşması, birlikte yaşamak için çok önemlidir.

Sığınmacılarla 10 yılı aşkın bir süredir yaşadığımız bu sürecin sonunda ulaşılan en önemli sonuçlardan birinin, yaşanan problem ve sıkıntıların en önemli sebeplerinden birinin dilin bilinmemesi olduğu gerçeğidir.

Dil bilinmeyince insanlar meramını anlatamamakta ve kendini doğru ifade edememektedir. Bu da insanlar arasında yakınlığın oluşmasını engellemekte veya yanlış anlaşılmalara, o da sorun ve problemlerin doğmasına neden olmaktadır. Bunun için Malatya Şam Derneği olarak, Milli Eğitim Müdürlüğü veya İnönü Üniversitesi işbirliği ile Türkçe öğretim programları düzenlemeye çalıştık. Bu anlamda önemli şeyler gerçekleştirdiğimizi söyleyebiliriz.

Bu sorunun, Muhalefet Partilerinin içinden bazı kesimler tarafından siyasi bir malzeme olarak kullanılması da hala ciddi bir problem olmaya devam etmektedir. Suriyelilerin Türkiye'ye gelmeye başladıkları günden bu güne kadar, gelenlerin neden ve nasıl geldiklerine, göç olayının sebeplerine, getirisine-götürüsüne bakmadan gelmelerine karşı çıkan, muhalefet eden bir kesim sürekli var olmaya devam etmektedir. Bu kesimler, yaşanan bir takım olumsuzlukları da kullanarak sürekli "memleketlerine geri gitsinler" şarkısını tekrar ettiler ve bunu besleyen argümanları canlı tutmaya çalıştılar. Bu anlamda doğru-yanlış, haklı-haksız demeden önlerine çıkan her şeyi kullandılar ve kullanmaya da devam ediyorlar. Bu kesimler, karşı karşıya kalınan sorunların çözümüne yardımcı olma, çözüme katkıda bulunma noktasında hiçbir gayret ve çaba sarf etmedikleri gibi problemleri büyütmeye, içinden çıkılamaz, çözülemez hale getirmek için ellerinden geleni yaptılar.

1.4. Sığınmacıların Hukuki Statüsü

Burada şunu belirtmek gerekir ki, birçok ülke gibi Türkiye de bu yoğunlukta bir göç hareketine, her yönüyle tam hazır değildi. Türkiye'ye yakın dönemde yönelen kitlesel göç hareketlerinin irdelenmesinde, uluslararası göçün bir alt alanı olarak mültecilik hukukunun gelişim sürecinin takip edilmesi önem arz etmektedir. Uluslararası göç bağlamında 1951 Cenevre Sözleşmesi ve tamamlayıcısı niteliğindeki protokoller, göçmenliğin siyasal sebeplerden doğan kısımlarının kurumsallaştırılmasında önem taşımıştır. Bu çerçevede mültecilik ve sığınmacılık kavramları, uluslararası ölçekte geniş kabule haiz bir tanım elde etmişlerdir. "Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Konvansiyonu", mülteci ve sığınmacı hukukunun temel direklerinden olmuştur. Kronolojik bir biçimde ele alındığında mültecilerin hukuki durumuna ilişkin sözleşme 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre'de imzalanarak, 22 Nisan 1954'te yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, 1967 Ek Protokolü ile düzenlenmiştir.

Kronolojinin Türkiye özelindeki gelişiminde ise; bahsi geçen sözleşme 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalanmıştır. Takiben 359 Sayılı Onay Kanunu 5 Eylül 1961 tarihli 10898 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Türkiye, sözleşmeyi coğrafi sınırlama şartıyla, ek bir deklarasyonla beraber onaylamıştır.[6] Türkiye, coğrafi sınırlama şartına göre sadece Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul edeceğini ilan etmiştir. Avrupa Konseyi üyesi ülkeler dışından gelenler, sığınmacı olarak ele alınmışlardır. Türkiye, kabul etmiş bulunduğu 1967 ek protokolü çerçevesinde mülteci kabulünde zaman çekincesini kaldırmış, buna mukabil mülteci kabulündeki coğrafi çekince şartı korunmuştur.[7]

1994 tarihli "Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" metninde coğrafi çekince şartı korunmuştur.[8]

1934 tarihli İskân Kanunu, Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü, 1994 tarihli İltica Yönetmeliği ve 2006 yılında kabul edilen yeni İskân Kanunu, Türk göç hukukunun temel taşları olmuştur. Türk göç hukukunun yakın tarihli kritik değişim evresi ise 2013 yılında hayata geçirilmiştir. 11 Nisan 2013 tarihinde göç sorunlarının çağın gereksinimleri çerçevesinde daha verimli ele alınabilmesi amacıyla 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Yasa çerçevesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur.[9] Yeni yasal düzenlemede, coğrafi çekince şartı korunarak Avrupa'dan gelenler için mültecilik tanımı devam etmiştir. Öte yandan göç hukukunda yer alan sığınmacı ifadesi yerine "şartlı mülteci" terimi getirilmiştir. "İkincil koruma" ve "geçici koruma" kavramları göç düzenlenmesinde yer bulmuştur. Kitlesel göç hareketleri hususunda ise geçici koruma statüsü ön plana çıkmıştır.[10]

Son dönemlerde Suriyelilerin varlığına ilişkin çıkarılan ilk yasal düzenleme İçişleri Bakanlığınca 30 Mart 2012 tarihinde yayınlanmıştır. Bakanlık tarafından bahsi geçen tarihte Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla

6 T.B.M.M. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, *Göç ve Uyum Raporu*, 26. Dönem 3. Yasama Yılı/ Mart 2018.

7 Sema Erder, *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 164.

8 Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler,* 47.

9 T. C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Resmî Gazete, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*, 28615, 11 Nisan 2013.

10 Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler,* 51-52.

Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge yayınlanmıştır. 2014 yılının Ekim ayında ise Geçici Koruma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 22 Ekim 2014 tarihinde yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının statülerini ele alan bir hukuksal metin olmuştur.[11]

22 Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği yeni süreç içerisinde Suriyelilerin Türkiye'deki hukuki durumlarının ele alınmasında önem arz etmiştir. Bir süre için "misafir" olarak tanımlanan Türkiye'deki Suriyelilerin Geçici Koruma statüsü YUKK 91. madde ve 22 Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. İlgili düzenleme çerçevesinde Türkiye'deki kayıt altındaki Suriyeliler geçici koruma statüsüne alınmışlardır. Geçici koruma kapsamında; sağlık, iş, eğitim, sosyal yardım, evlilik gibi haklar, ilgili gruplara verilmiştir.[12]

2. 1. Malatya'daki Yerel Kuruluşlar ve Sığınmacılar

Sığınmacıların sayısının her gün artmasının yanı sıra resmi ve yasal belirsizlikler, resmi kurum ve kuruluşların problemlerle mücadele noktasında yetersiz kalmasına veya sığınmacılarla iletişimde sıkıntıların yaşanmasına yol açıyordu. Bunun üzerine karşı karşıya kalınan durum ve yapılan istişareler yeni sivil inisiyatiflerin devreye girmesini gerektiriyordu. Çünkü her şeylerini bırakıp ülkemize gelen insanların tüm sorunlarıyla ilgilenebilmek için mesai saatlerine bakmadan, karşılık beklemeden çalışacak, fedakâr kimselere ihtiyaç duyulmaktaydı. Onun için hem önceden var olan kuruluşlar harekete geçti hem de yeni oluşumlar, süreçte görev almak için oluşturuldu ve Suriye kökenli akademisyen ve kanaat önderleriyle işbirliği içerisinde önemli görevler gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Kamu kurum ve kuruluşlarının yapamadığı veya yapmakta zorlandığı birçok faaliyet sivil, yerel kuruluşlar tarafından gerçekleştirildi.

Malatya'da göç hareketleri ile ilgili olarak Sivil Toplum Kuruluşlarının almış oldukları aksiyonlar Kamu Kurumlarının bu alandaki yükünü ciddi anlamda hafifletmiştir. 2012 yılından itibaren Halkın göç ile ilgili ilişkisi bireysel olarak başlamış, sivil toplum hizmetleri ile devam etmiş ardın-

11 T. C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Resmî Gazete, *Geçici Koruma Yönetmeliği*, 29153, 22 Ekim 2014.

12 T.B.M.M. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, *Göç ve Uyum Raporu*, 26. Dönem 3. Yasama Yılı/ Mart 2018.

dan kamu kurumları ve uluslararası STK'lar ile iş birliği içerisinde geliştirilen politikalar çerçevesinde yürütülmeye devam etmektedir.

Bu bağlamda geliştirilen, **"Acil Durum Koruma ve Türkiye'de Bulunan Sığınmacıların Dayanıklılıklarının Arttırılması"** Projesi, Suriyeli sığınmacıların kaygılarını azaltıp, refahın düzeyini arttırarak, sığınmacılar ile ev sahibi topluluklar arasındaki sosyal uyumun gelişimine yönelik fırsatlar sunarak iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Projenin etkili ve sürdürülebilir bir şekilde ilerleyebilmesi için birimler oluşturulmuştur. Sosyal Yardım Ekibi, Vaka Yönetimi ve Bireyselleştirilmiş Koruma Yardımı, Psiko-Sosyal Destek birimi oluşturulmuştur.

2. 1. 1. Topluluk Sosyal Yardımı

Sosyal yardım ekipleri, Malatya bölgesinde ihmal edilen ve hizmetlerden yeterince yararlanamayan sığınmacılarda bölgedeki faaliyetlerine ilişkin farkındalık oluşturmak, nasıl kayıt yapacakları ve yasal, zihinsel sağlık, tıbbi ve eğitim hizmetleri de dahil olmak üzere, Echo, Concern, hükümet ve diğer yerel yönetimler tarafından sağlanan hizmetler hakkında temel bilgiler vermek için düzenli ziyaretler yapmaktadır.

2. 1. 2. Bilgi ve Farkındalığı Geliştirme Toplantıları

Önceki yıllar yapılan projelerden deneyimlere ve geribildirimlere dayanarak, ev ziyaretleri esnasında yapılan anketler ile Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçları belirlenmiştir. Projenin ilerleyen aşamalarında da aile içi şiddet, aile hukuku, iş hukuku, Türkiye'de geçici koruma sistemi, eğitim ve sağlık hizmetleri, hareket özgürlüğü ve hukuki destek konularında 10 haftalık eğitim seminerleri düzenlenmiştir.

2. 1. 3. Hizmet Haritası ve Yönlendirmeler

Proje kapsamında Malatya ili için sığınmacı hizmet haritaları oluşturarak, yerel yönetim hizmetleri hakkında bilgi verilmekte ve savunmasız mültecileri uygun hükümet veya sivil toplum hizmeti sağlayıcılarıyla buluşturmak için Bireysel Koruma Yardımı (IPA) ile çalışılmaktadır. Bu şekilde koordineli bir çalışma yürüterek tekrarları önlemek için işbirliği yapma amacıyla hizmet haritalarını ildeki diğer paydaşlarla paylaşacaktır.

2015 yılından itibaren ulusal ve uluslararası yardımlar ile birçok aileye koruma hizmeti götürülmüştür. Bireysel Koruma Yardımı (IPA) kapsamında ziyaret edilen ailelerde ihtiyaç analizi yaparak eşya (beyaz eşya, mobilya, kıyafet), gıda ve kira yardımı yapılmaktadır. BM ve Kızılay aracı-

lığı ile Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılara nakdi yardım yapılmaktadır.

Malatya Şam Derneği olarak Suriyeli mültecilerin bu hizmetten faydalanabilmeleri için evrak ve kayıt işlemlerinde sığınmacılara yardımcı olunmaktadır. Şu ana kadar sosyal yardımlar ile Suriyeli sığınmacılara 2000 kişilik piknik ve dayanışma gecesi, Yeşilyurt Belediyesi işbirliği ile 2000 kişilik iftar programı düzenlendi. Sosyal uyumun arttırılması amacıyla 100 Suriyeli çocuk düzenlenen Çanakkale gezisine gönderildi. Suriyeli çocukların Milli Eğitim Bakanlığının okullarına kabul edilmesinden önce Malatya'da Birleşmiş Milletler ve UNICEF ile işbirliği çerçevesinde 3 ayrı bölgede Suriyeli çocuklar için okullar açtık. Malatya'nın her bölgesinden servislerle öğrencileri okullara taşıdık. Bu okullarda 1000'e yakın öğrencinin eğitim almasını sağladık.

Malatya Şam Derneği yönetimi ve gönüllüleri olarak Suriyeli sığınmacı ailelere taziye ve hasta ziyaretleri, aile krizleri konusunda arabuluculuk, Suriyeli çocukların okula kayıt ve adaptasyon çalışmaları, İnönü Üniversitesinde okuyan öğrencilerin yaşadıkları problemleri zamanında tespit edebilmek için düzenli olarak onlarla toplantılar yapmak, kahvaltı programları düzenlemek, MEB okullarında problem yaşayan ya da okuldan kaçan Suriyeli çocuklara yönelik rehabilitasyon çalışmaları halen devam etmektedir. Göçmenlerin sağlık alanında Malatya'daki hastanelerden sağlık hizmeti alabilmeleri için randevu almak, kendileri gidemeyenleri hastaneye götürmeye, ilaçlarını almaya kadar her türlü yardımı sunmaya ve takip etmeye kadar yardım ve destek çalışmalarımız aksamadan devam etmektedir.

2.1.4. Vaka Yönetimi (CM) ve Bireyselleştirilmiş Koruma Yardımı (IPA)

Projenin ikinci adımı olarak, Avrupa Komisyonu İnsani Koruma stratejisinden hareketle, ev ziyaretleri ve saha çalışmaları ile tespit edilen Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı tehdit ve riskleri azaltarak; kamu ve yerel yönetimler işbirliği ile sağlık, eğitim, gıda ve koruma hizmetlerine ulaşmalarını sağlamaktır.

IPA ve CM faaliyetleri ile Malatya'da yaşayan ailelerin sorun ve ihtiyaçlarına odaklanarak vakalar belirlenir ve risk altında koruma ihtiyacı olan kişiler belirlenerek takip ve destek tedbirleri uygulanır.

2. 1. 5. Eğitim Hakkını Destekleme

Suriyeli sığınmacı çocukların eğitim hizmetleri haklarına tam olarak erişmelerini sağlamak için, proje ile çocuklara eğitim fırsatlarına katılma konusunda destek verilmektedir. Çocukları örgün eğitime kazandırmanın yanı sıra, Psiko-Sosyal Programı (PSS) tamamlayan çocukların eğitim-öğretim fırsatlarından yararlanmaları sağlanmaktadır. Sosyal yardım birimi ile, okul çağı çocuklar tespit edilerek, yaşlarına ve akademik yeteneklerine, eğitim geçmişlerine bakılarak MEB okullarına kayıtlarda yardımcı olunmaktadır. Eğitim haklarından yararlanamayan ve belli engeller nedeniyle mevcut hizmetlere yönlendirilemeyen çocuklar Psiko-Sosyal Destek (PSS) birimine yönlendirilmektedir. Okuldan geri kalmış çocuklar, örgün eğitim sistemine girmeye hazırlanmak için Psiko-Sosyal Destek programına katılmaktadır. Ağır travma ve yoğun stres nedeniyle örgün eğitime hazır olmayan çocuklar için destek eğitim ve psikolojik hizmet verilen PSS programı ile tespit edilen çocuklar okula hazır hale getirilecektir.

Risk altındaki Suriyeli sığınmacı çocuklara yönelik Psiko-Sosyal Destek programı ile psikolojik dayanıklılığı iyileştirmeye odaklanarak 5-9 ve 10-15 arası çocuklara 12 haftalık oyun temelli faaliyetler hazırlanmıştır. Suriyeli çocukların yaş grupları ve gelişim düzeyleri dikkate alınarak Türk sistemine entegre bir program hazırlanmıştır. Türkçe dil öğrenimini desteklemek için Türkçe etkinliklere yer verilmiştir. Kırsal alanda yaşayan okul dışı çocukların eğitim hizmetinden destek alması için ulaşım imkânı sağlanmaktadır.

Psiko-Sosyal Destek programı ile okul dışı çocuklara öncelik verilecek, ancak yüksek oranda okuldan ayrılma riski bulunan öğrencilere de yer verilecektir. Bu oturumlar psikolog tarafından yakından izlenecek ve çocukların kişiselleştirilmiş ihtiyaçlarına göre şekillendirilecektir.

Malatya Şam Derneği'nde yapılan çalışmalarda çocuklarda gözlemlenen, öfke ve öfke kontrolü, sosyal fobi, alt ıslatma, kaygı problemleri ve travmatik izlerin oluşturduğu davranışlar gözlenmekteydi. Bu psikolojik problemlerin detaylı incelenmesi adına kurum bünyesindeki çocukların ebeveynleriyle görüşmeler yapılarak şiddet problemlerinin nedenleri araştırıldı.

Çocuklarda gözlemlenen öfke kontrolü, sosyal fobi, alt ıslatma, kaygı problemleri ve travmatik izlerin oluşturduğu davranışların tedavisi için 2 yönlü müdahale programı hazırlandı. **Birincisi**, çocuk psikiyatri uzma-

nına sevk edilerek farmakolojik tedavisinin yapılması, **ikincisi** ise danışmanlık faaliyetleri çerçevesinde oyunlar oynatılarak iç dünyalarında neler yaşadıklarını anlamayı ve yaşadıkları duyguları objelere transfer etmesine izin vermeyi amaçlandı. Çoğu çocuk oyun faaliyetlerine katılırken aralarında katılmayan kendi başlarına oyun oynayan çocuklar ve içine kapanık çocuklar olduğu gözlemlenmiştir.

Davranışsal ve duygusal problemlerin gözlemlendiği çocuklarda, yapılan faaliyetler ile şunlar amaçlandı:

1. Gerginliği azaltmak
2. Kendini ifade etmeyi sağlamak,
3. Empati ve özdenetim geliştirmek
4. Duyguları ile baş edebilmeyi öğrenmek
5. Başarı duygusunu pekiştirmek
6. Rahatlama egzersizleri ile çocuğun fiziksel gerginliğini azaltmak
7. Kendini ifade ede bilme becerilerini güçlendirmek

Kaygı problemleri yaşayan çocuklar için, ebeveynleri de bireysel görüşmelere alınmış, çocuklarının kaygısının ebeveynlerinden kaynaklı mı, yoksa dış çevrenden kaynaklı olduğu incelenmiştir. Bunun sonucunda ebeveynlerinde de dış çevreden de kaynaklı stres yaşadıkları tespit edilmiştir.

Alt ıslatması yaşayan çocukların tedavisi için biyolojik temelli mi yoksa psikoloji temelli mi olduğunu araştırmak adına çocuk üroloji bölümüne sevk edilmiştir. Sevk edilen çocukların biyolojik temelli olmadığı, psikoloji temelli olduğu sonucuna varılarak probleme çözüm aranmıştır. Hem ailesiyle hem de çocuklar ile yapılan bireysel görüşmemizde, "Gece Alt Islatma Çizelgesi" verilerek altını ıslattığı saati belirlemesi sağlandı. Daha sonra alt ıslatmayı önlemek için verilen "İlerleme Tablosu" gibi ödevler verilerek 4 hafta takip edilerek; neticesinde de alt ıslatmaların azaldığı gözlemlenmiştir.

Kamp dışı geçici koruma altına alınan mülteci aileler ve çocuklarıyla yaptığımız bireysel görüşmeler neticesinde travmaya bağlı semptomların yoğunluğu gözlemlenmiştir. Travmaya bağlı olmayan bazı psikolojik rahatsızlıklara da rastlanmıştır. Bunlar arasında Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Mental Retardasyon gibi hastalıkların tedavisi için çocuk psikiyatristi ile koordineli paylaşımlarda çalışılmıştır. Travmaya

bağlı izlerin azalması veya kaybolması adına periyodik bireysel psikolojik danışma oturumları yapılmıştır. Bunun sonucunda bu belirtilerin azaldığı, uyum sağladığı gözlemlenmiştir.

Mülteci çocukların ailelerine, "Psiko-Sosyal Desteğin Önemi ve Ebeveynlerin Sorumluluklarını anlatarak anne/baba-çocuk uyumunun güçlenmesini sağlanarak aile içi iletişimin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile Suriyelilerle Dayanışma ve Eğitim Derneği (Malatya Şam Derneği) arasında imzalanan protokol neticesinde, belirlenen 5 (beş) okulda, Suriyeli mülteci öğrenciler ve Türk öğrenciler arasındaki uyumu güçlendirmek amacıyla seminerler verilmiştir. Seminerlerin konuları, uyum ve uyumu zorlaştıran sorunların çözümü ile ilgili olup drama şeklinde öğrencilere verilmiştir.

2. 1. 6. Hukuki Destek

"Acil Durum Koruma ve Türkiye'de Bulunan Sığınmacıların Dayanıklılıklarının Arttırılması Projesi" ile başlangıçtan günümüze başvuruda bulunan Suriyeli sığınmacılara hukuki destek ve tercüman desteği verilerek çalışmalar yürütülmektedir. Hukuki destek için başvuran sığınmacılara, önce konu ile ilgili temel bilgilendirme yapılmakta, kurumsal ve hukuki işlemlere karar vermesinin akabinde de destek kurumlar nezdinde devam ettirilmektedir. Vakalardan sonuç alınana kadar başvurucu ile defaten görüşmeler yapılır, süreç izlenir. Verilen hukuki destek neticesinde başvuruculaların destek almak istediği hususlarda ihtiyacı olan desteği aldığı, hukuken bilinçlendiği, konu ilgili sonrasında benzer mağduriyetler yaşamadığı görülmektedir. Adli yardım ve arabulucuya yapılan yönlendirmeler ile bu hususta bilinçlenme ve hukuki mekanizmalardan Suriyeli sığınmacıların faydalanması sağlanmaktadır. Bu açıdan verilen desteğin hedeflenen başarıya ulaştığı kanaatine varılmaktadır.

Hukuki destek çalışmaları sürdürürken kurumlar ile iletişim güçlü tutulmaya özen gösterilerek, vakaları kurum nezdinde çözebilme kolaylığı sağlamaktadır. Ancak süreç içerisinde, özellikle adli yardımdan avukat tayini hususunda birçok zorluk ile karşılaşıldığı, avukat atamada mali hususlar dışında dava konusu ve değeri gibi hususların da kriterlere eklendiği, bu durumda adli yardım almada güçlük çıkarıldığı görülmektedir. Bu kriterlerin kaldırılması konusunda çalışmalar yapılması gerektiği

anlaşılmaktadır. Arabulucuya yönlendirmelerde ise arabulucu atanması aşamasında karşı tarafın isim-soyisim ve adres bilgilerinin genel olarak bilinmediği, bu başvuruların da genel olarak iş hukukundan kaynaklı olması nedeni ile zorunlu arabuluculuğa tabi olması arabulucu atanmasında karşımıza çıkan önemli güçlüklerdendir.

Rakamlar nezdinde başvuruda bulunan Suriyeli sığınmacı vakaları açıklamak gerekirse;

Toplam Vaka: 625

Hukuki İşlem Yapılan Toplam Vaka: 265

Kurum Nezdinde Başvurulan Vaka:117

Arabulucuya İntikal Eden Vaka:35

Adli Yardıma İntikal Eden Vaka:88

Adli Makamlara İlk Başvurusu Yapılan:120 (Malatya Şam derneği 2020 faaliyet raporu)

Sonuç

Sonuç olarak göç hareketliliğinin sosyo-ekonomik faktörlere doğrudan veya dolaylı bağlantılı olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Kamu tarafından siyasi argüman olarak kullanılan göç faktörü göçmenler üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Bazı zamanlarda göçmenlere karşı çok olumlu bir algı olmasına rağmen bazı zamanlarda tamamen dışlayıcı bir etkiye sahiptir. Bunun ise hiç kimseye faydası yoktur.

Türkiye'nin şu an karşı karşıya bulunduğu göç hareketliliği, isteğe bağlı bir durum değildir. Göçmenleri ülkemize gelmek zorunda bırakan şartlarda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Onun için bu meselenin siyasi ve politik bir argüman olarak kullanılması doğru değildir. Bu, tamamen insanî bir durumdur. Onların ülkelerine dönmesini istemek, oraya gidin ve ölün anlamına gelmektedir. Maddeler halinde söylemek gerekirse şöyle sıralanabilir:

1. Göç, tarihten günümüze ne tür sebeplere dayanırsa dayansın kaçınılmaz, sosyal bir vakıadır. Kimin ne zaman böylesi bir durumla karşılaşacağı belli olmaz.

2. Göç etmek durumunda kalan insanları kendi halleriyle baş başa bırakmak kesinlikle doğru değildir. Özellikle toplu göçler, istenmeyen olgulardır. Başa geldiğinde sabretmek ve dayanışmak gerekir.

3. Göçün gerçekleşmesi durumunda, daha büyük travma ve felaketlerin yaşanmaması için devletlerin her zaman hazırlıklı, toplumların da bu konuda duyarlı ve bilinçli olması gerekir. Herkes sorumluluk ve risk alabilecek düzeyde olmalıdır.

4. Sosyal konularda devlet-toplum dayanışması, başarılı olmanın en önemli şartlarından biridir. Remi kuruluşların göçmenlerle ilgili her şeyi tek başlarına yapabileceğini düşünmek son derece yanlıştır.

5. Ülkelerindeki şartlar değişmeden sığınmacıların ülkelerine dönmelerini istemek, bunu sürekli gündeme getirmek ve farklı alanlarda işlemek onur kırıcı bir durumdur. Böylesi davranışlar toplumun selametine zarar verebilir.

Kaynakça

Dağaşan, Emre – Aydın, Selçuk. "Göçün Sosyal Hayata Yansımaları". *Geçmişten Günümüze Göç II*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Erder, Sema. *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Erdoğan, M. Murat. *Türkiye'deki Suriyeliler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Geçici Koruma, 22 Aralık 2015, https://www.goc.gov. tr/icerik3/turkiye%E2%80%99de-gecici-koruma-409-558-1097, Erişim Tarihi: 19 Ocak 2019.

Güler HAZAR, Yeni Malatya Gazetesi- malatyahaber.com

T.B.M.M. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Raporu, 26. Dönem 3. Yasama Yılı/ Mart 2018.

T. C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Resmî Gazete, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 28615, 11 Nisan 2013.

T. C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Resmî Gazete, Geçici Koruma Yönetmeliği, 29153, 22 Ekim 2014.

T.B.M.M. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, Göç ve Uyum Raporu, 26. Dönem 3. Yasama Yılı/ Mart 2018.

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE BAŞARI YA DA BAŞARISIZLIĞIN SOSYOLOJİK VE FİLOLOJİK SEBEPLERİ ÜZERİNE BİR TAHLİL: ALMANYA'YA İŞÇİ OLARAK GİDEN İLK KUŞAK TÜRKLER ÖZELİNDE

Büşra Kutluay ÇELİK
50. Yıl General Refet Bele Ortaokulu / Dr. Öğretmen
0000-0003-0664-2955
busra_kutluay@hotmail.com

Giriş

Dil insanların birbirleriyle anlaşmalarını sağlamak üzere oluşturdukları bir vasıta olup ilk insandan itibaren vardır. Hadis kaynaklarının kaydettiğine göre Allah Teâlâ, ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'e on sayfadan ibaret olan ve ilahî mesajları ihtiva eden bir sahîfe (suhuf) vermiştir.[1] İnsanların farklı ırk, millet ve dillere sahip olması Allah'ın ayetlerinden olup insanların birbirleriyle tanışmaları içindir.[2]

Milleti millet yapan unsurlardan biri olan dil, canlı bir unsur olarak toplumla birlikte yaşar, gelişir, yenilenir ve değişimlere uğrar. Dilin hayatiyeti konuşma ve yazmaya bağlıdır; bunlar olmazsa ölü dil hâline gelir. Ünalan'ın da ifade ettiği gibi nasıl ki insanın mevcudiyeti dil ile kâimse toplumların varlığı da dil ile kâimdir. Toplumun varlığı ve devamı, toplumun kimliği olan dil ile mümkündür.[3]

Bu çalışmanın diğer bir konusu göç olup bu olgu neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir; öznesi insan olduğundan, ilk insanlardan itibaren göçlerin başladığı söylenebilir. Göç, kısaca insanların bir yerden başka bir yere coğrafik anlamda yer değiştirmesi demektir.[4] Daha kapsamlı bir tanımla göç, bir yerleşim biriminden, gruptan ya da belli bir siyasal sınırı

1 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr/Mefâtihü'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 31/137.

2 el-Hucurât 49/13.

3 Şükrü Ünalan, *Dil ve Kültür* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2005), 14 (Ali Göçer, "Dil-Kültür İlişkisi", *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi* 24/287 (2001), 55'den naklen).

4 Cemal Yalçın, *Göç* Sosyolojisi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2004), 14-17.

olan toprak parçasından başka bir birime doğru, kısmen, sürekli, birey veya kitle hareketidir.[5]

Göçün çeşitlerine bakıldığında bunlar daha çok doğal âfetler sebebiyle gerçekleşen ilkel göç, sosyal olguların zorlamasıyla oluşan göç, zorlayıcı bir âmil olmadan iradî olarak gerçekleşen göç ve kitlesel göçler olmak üzere dört çeşit göçten söz edilebilir.[6] Ayrıca göçün; icbârî göçler, iradî göçler ve kitlesel göçler şeklinde oluştuğunu ifade edip üçlü bir tasnif yapanlar da vardır.[7] Bu kavramsallaştırmadan yola çıkarak, Türkiye'den Batı Avrupa'ya, özellikle (Batı) Almanya'ya gerçekleşen Türk işçi göçü, coğrafî açıdan "dış göç", biçim itibariyle hem "serbest göç" hem de "kitlesel göç" olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu göç süreci "ekonomik tabanlı"[8] bir göç şeklinde de değerlendirilebilir.[9]

Bireyler çeşitli sebeplerle yaşadıkları yerlerden isteyerek ya da icbârî sebeplerle göç ederler. Göç eden fertler yeni yurtlarında, kendi ana dillerinden başka dil(ler)in konuşulduğunu görerek diğer milletlerden insanlarla anlaşabilmek için ya yerleşilen yerde konuşulan resmî dili öğrenmek ya da bir süreliğine Müslüman ülke halkları arasında Arapça, genel olarak İngilizce gibi müşterek bir dili anlaşma vasıtası olarak kullanmak durumunda kalırlar.

1. Tarihî Arka Plan

Hiç şüphesiz ki göç, Türklerin tarihinde hayat sahnesine çıktıkları dönemden beri tecrübe ettikleri bir olgudur. Türklerin hayatında göç, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlara ve Avrupa içlerine; son olarak ekonomik ve sosyal sebeplerle Avrupa'ya[10] gerçekleşmiş olup süreklilik arz eden bir karaktere sahiptir. Yakın dönemde Türkiye; Çin ve Hindistan'dan sonra,

5 Ömer Demir - Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 175. Fertlerin veya kümelerin mevcut siyasal sınırlar dâhilindeki fiziksel anlamdaki yer değiştirmesine "iç göç", ulus aşırı veya başka bir siyasal/coğrafi sınıra yönelen göçlere ise "dış göç" denilmektedir Göç, pek çok ülke için emek göçü, mülteci ya da kalıcı yerleşimci gibi bir tip olmayıp, aynı anda bunların bütündür. Bk. S. Castles, *Göç uzmanları "Göçmenler İçin Ne Dediler?, Göçtürkler Almanya'da 50 Yıl,* edit. Latif Çelik (Almanya: Tarih ve Entegrasyon Araştırmaları Enstitüsü, 2011), 17.

6 Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, 14-17.

7 William Petersen, "A General Typology of Migration" *American Sociological Review* 20/3 (1958), 261.

8 Türkiye'nin Göç Raporuna göre göç eden erkeklerin Türkiye'den ayrılmalarının temel sebebi ekonomik faktörlerden kaynaklanmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bk. Halil Erdemir, *The Westernization of Turkey and Turkish Migration to the Federal Republic of Germany*, (Swansea: University of Wales Swansea, Doktora Tezi, 2003), 244.

9 Mehmet Gökhan Genel, "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü", Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a, *Selçuk İletişim* 8/3 (2014), 305.

10 Yalçın, *Göç* Sosyolojisi, 104.

büyük göç veren üçüncü ülke konumundadır. Buradan hareketle denebilir ki "yeni yurt edinme" diye tanımlanabilecek "göç", Türklerin tarih boyunca aşina oldukları bir olgudur.[11]

Konumuzu teşkil eden Türkiye'den Batı Almanya'ya göçün başlangıç tarihi, çoklarına göre 31 Ekim 1961 İş Gücü Anlaşması" olup bu "organize işçi alımlarının başladığı tarihtir.[12] Elbette bundan önce sistemli olmasa da Avrupa'ya göçler yaşanmıştır.

"Ana hatlarıyla 1950'den günümüze kadar olan Avrupa'ya Türk göçünü;

a) 1950'den sonra şahsi teşebbüs ve hususi aracılar vasıtasıyla gerçekleşen göçler,

b) Artan işçi ihtiyacına bağlı olarak devletlerin kendi aralarında imzaladıkları ikili anlaşmalar çerçevesinde 1960'lı yıllarda gerçekleşen işçi göçleri,

c) 1970'li yıllarda gerçekleşen iktisadî kriz, yabancı işçi alımının durdurulması, gayr-i kanunî göçmenlere kanunî bir statü kazandırılması, aile birleşimlerinin teşvik edilmesi, çocuk parası verilmesi gibi sebeplere dayalı göçler,

d) Çocukların eğitim sorunları, getto yaşamı, dernekleşme hareketleri, sığınma isteklerinin artması, vize zorunluluğu, dönüşü özendiren yasalar gibi başlıkların tartışıldığı 1980'lerdeki göç,

e) Yabancılar yasası, yabancıların kimlik kazanması, artan yabancı düşmanlığı, etnik işletmelerin yaygınlaşması, etnik ve dinî derneklerin yaygınlık kazanması, siyasî hakların talebi gibi bir dizi etkenin şekillendirdiği 1990'lı yıllardaki göç şeklinde hülâsa edilebilir."[13]

2000'li yıllarda yaşanan ve kısmen devam eden Avrupa'ya göç; ekonomik tabanlı olması dolayısıyla önceki göçlerle benzerlik arz etse de devlet veya herhangi bir erk tarafından fertler kitlesel olarak göçe zorlanmayıp kendi hür iradeleriyle bunu gerçekleştirmeleri açısından diğerlerinden farklılık göstermektedir.[14] Bununla birlikte Avrupa'ya göçün altındaki te-

11 Faruk Şen, *Euro-Türkler*, *Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği* (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2007), 11; Genel, "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü", 302.

12 Erkan Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği- Din ve Entegrasyon* (İstanbul: Araştırma Yayınları, 2005), 63; Genel, "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü", 306.

13 Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 306-307.

14 Genel, "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü", 303; Kadir Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990), 13- 14.

mel sâik, daha iyi bir hayat sürebilmek için "Avrupa ülkelerinin sunduğu iş ve sosyal imkânlar"dan yararlanmak, hayat standardının yüksekliği ve demokratik ortamın daha elverişli olmasıdır.

Almanya bir 'göçmen ülkesi' olmak istemediği için 1980'lere kadar ülkedeki yabancıları 'gastarbeiter' (misafir işçi) olarak nitelendirmiştir. Yabancı işçiler düşünüldüğü gibi ülkelerine geri dönmeyince onlar için 'mitarbeiter' (çalışma/iş arkadaşı), ülkede kalıcı oldukları kesinleşince ise 'migranten' (göçmenler) terimi kullanılmaya başlandı.[15] *Gastarbeiter*'in yanı sıra *ausländer, migraten, Euro Türkler, Einwanderer* gibi sıfatların verildiği Türkler, Almanya'da 3 milyonu aşan nüfuslarıyla günümüzde ülkede güçlü bir azınlık durumundadırlar.[16]

Diğer yandan Almanya'daki gurbetçilerin temel sorunlarının kaynağında yaşadıkları ülkede geçicilik ve kalıcılık meselesi yer almakta olup bu, hayat tarzlarına ciddi biçimde yansımıştır. Öyle ki ilk kuşak Türk gurbetçiler genellikle Almanya'ya gittikleri ilk yıllarda (1960-1970) bu ülkede geçici oldukları kanaati taşıdıkları için kiraladıkları evlerinde ikinci el eşyalar kullanmış ve beslenme de dâhil olmak üzere minimum düzeyde harcama yapmışlardır. 1980'li yıllarda ise onlar Almanya'da çalışmaya devam ettiklerinden artık zihinlerinde ciddi manada kalıcılık fikri oluşmaya başlamıştır. Bunun neticesi olarak yaşadıkları ülkede ev satın alma,[17] sosyal ve dinî ihtiyaçlarını giderebilecekleri cami inşa etme ve dernek kurma gibi faaliyetler içine girmişlerdir. Nitekim bu dönemde, özellikle ilk kuşak Türklerin çocukları, ilk zamanların aksine yatırımlarını Türkiye yerine daha çok Almanya'ya yapmaya başlamışlardır. Bu sebeple 80'li yıllar ekonomik anlamda tersine göçün miladı olarak kabul edilebilir.[18]

Öne çıkan diğer bir temel sorun, özetle ifade etmek gerekirse birinci nesil Türkler için dil, kültür ve konaklama; ikinci nesil için iki kültür arasında kalmışlık ve üçüncü nesil için aidiyet meselesidir.[19] İlk nesil, kendilerinden sonra gelenlere göre daha milliyetçi ve muhafazakârdırlar. Onlar

15 İrfan Başkurt, "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (2009-2), 84; Bülent Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", *Journal of Turkish Language and Literature* 2/ 3 (2016), 147.

16 https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa%27daki_T%C3%BCrkler

17 Hikmet Asutay, - Tuğba Çarıkçı, "Göçün Ellinci Yılında Almanya'da Yükselen Değer, Türk-Alman Göçmen Yazını", Tekirdağ: *Humanitas* 5 (2015), 18.

18 Geniş bilgi için bk. Asutay ve Çarıkçı, "Göçün Ellinci Yılında Almanya'da Yükselen Değer, Türk-Alman Göçmen Yazını", 19.

19 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 145.

sonradan gelen işçilere nispetle Almanya'da dil, kültür, eğitim, beslenme ve barınma açısından daha fazla güçlükle karşılaşmışlardır.

O dönemde T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün Gurbetçiler ile Almanlar arasındaki ilişkilere dair hazırladığı bir rapora göre, Almanya'da yaşayan Türklerin % 66'sı Almanya'ya uyum problemi yaşamaktaydı. Araştırma sonuçları, gurbetçilerin % 66'sının dil, % 63,2'sinin kültürel tutum ve davranışlar, % 54,9'unun iş hayatı, % 53,5' inin Alman makamlarıyla ilişkiler, % 50,6'sının ise din konusunda uyum problemi yaşadığını göstermekteydi. Alman komşu ve aileleri ile ilişkilerin de ele alındığı araştırma sonuçlarına göre, gurbetçilerin % 45'i Alman komşu ve arkadaşlarına oturmaya gitmemekteydi.[20]

2. İlk Nesil Türklerin Almanca Öğrenmesinin Önündeki Engeller

Aşağıda zikredeceğimiz bazı temel sebeplere bağlı olarak işçi vasfıyla 60'lı yıllarda Almanya'ya göç eden ilk kuşak Türklerin, Almancayı öğrenmede pek başarı sağlayamadıkları görülmektedir. Hâlbuki Almanca bilim dillerinden biridir. Zira tarihte önemli bir yer tutan Goethe'nin, Schiller'in ve Kafka gibi yazarların eserlerinde Almanca dilini kullanmaları, Nietzsche'nin, Marx'ın, Engels'in, Humboldt'un ve Freud gibi filozof ve bilim adamlarının eserlerini Almanca yazmış olmaları ve Einstein gibi önemli bilim insanlarının Alman olması gibi sebepler Almancayı İngilizceden sonra gelen bir bilim dili hâline getirmiştir. Almanca günümüzde ise Avrupa Birliği'nin resmi dillerinden birisi olup Hind - Avrupa dil ailesine bağlı Germen dilleri grubunda bulunmaktadır. Aşağıda göçmen olarak Almanya'ya giden ilk nesil işçi Türklerin istisnalar dikkate alınmazsa yabancı dil olarak Almancayı yeterli seviyede öğrenememelerine yol açan önündeki filolojik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik problemler müstakil başlıklar altında incelenecektir.

2. 1. Anadilin ve Hedef Dilin Yapısından Kaynaklanan Problemler

Almanca ve Türkçe yapı ve kullanım bakımından birbirleriyle kıyaslandığında Türkçenin yazıldığı gibi okunduğu, sondan eklemeli ve çekimli bir dil olduğu ve çekim hâlinde kelime kökünde herhangi bir değişikliğin olmadığı dikkat çeker. Almanca ise çekimli bir dil olmasının yanında kelime kökünün değiştiği, "artikel" denilen belirteçlerin isim soylu kelimelerin başında kullanılmasıyla Türkçeden köklü bir şekilde farklılık arz ettiği

20 Başkurt, "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi", 89.

görülmektedir. Ana dillerinden bu denli farklılık arz eden Almancayı ilk nesil Türk göçmenlerin öğrenmesi hem çok zor olmuş hem de bir hayli zaman almıştır.[21] Bu sebepler tek başına dili öğrenmeyi imkânsız hâle getirmese de aynı dil ailesi içinde yer alan ya da aynı kökten beslenen dil grupları dikkate alındığında Türkçe ve Almanca arasındaki derin farklılığın bir dezavantaj teşkil ettiği söylenebilir.

Hülâsa iki dilin yapısal olarak birbirinden farklı olması öğrenilme sürecini zorlaştırsa ya da geciktirse de öğrenmeyi imkânsız kılmamaktadır. Bu noktada dil tâlibinin irade ve azmi belirleyici olmaktadır.

2. 2. Dili Erken Yaşta Okulunda ya da Kurslarda Öğrenme Fırsatı Bulamamak

Dilin öğrenilmesinde en uygun ve verimli yaşın bireylerin çocukluk dönemi olduğu dilbilimcilerin ittifakla ifade ettikleri bir gerçektir. Yirmili yaşlarda ya da sonrası dönem içinde bir yabancı dilin öğrenilmesi mümkün olmakla beraber, bu dönemdeki dil öğrenimi tüm becerilerin eşit seviyede edinilmesinden ziyade daha çok dilbilgisi ağırlıklı olarak gerçekleşmekte ve üretim becerisine yönelik konuşma ve yazma gibi beceriler arka planda kalmaktadır. Nitekim Almanya'ya işçi olarak giden ilk nesil Türkler içinde Almanca, yukarıda belirtilen teknik sebeplerden dolayı temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda öğrenilmesi gereken bir dil olarak görülmüştür.

Türkiye'den o zamanki adıyla Batı Almanya'ya 1960'lı yıllardaki işçi göçü, neticede Batı Almanya'yı Türkçenin göçmen dili olarak konuşulduğu bir ülke hâline getirmiştir.[22] Ayrıca ilk nesil Türklerin sosyal çevrelerinin Almanlardan ziyade Türklerden oluşması, yabancı dilin öğrenilmesi sürecini zora sokmuştur. İlk nesil işçi kuşak, sosyal ortamlarında, mahallelerinde Türklerin çoğunlukta olduğu bu çevrede yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu hem onların kolayına gelmiş, hem de bu şekilde sosyalleşme imkânı bulabilmişlerdir.

Diğer taraftan Türklerin bu tutum ve tercihleri, onların yeni dönemde hayatlarını idame ettirdikleri Almanya'da, ülkenin kültürünü öğrenmeye karşı yabancı ve isteksiz olduklarını göstermektedir. Elbette bu tutum, ev sahibi pozisyonundaki Almanlar için aynı şekilde "kart karakter" kavra-

21 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 148.

22 Beytullah Bekar, "Almanya'da Türkler ve Türkçe", *Turkish Studies – International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/9 (2013), 771.

mını[23] ortaya çıkararak Türkler ve Almanlar arasında çatışma yaşanmasına yol açmıştır.

Adına *Türkdanış* denilen tercümanlar, Türk işçi ve göçmenlerin diploma tercümelerini, yabancılar dairesi ile ilgili işlerini çözmede yardımcı olmuştur. İşçilere kalan, fabrikalarda sadece işverenin ve işyerinde şefin vereceği işi ile ilgili direktiflerini kabaca anlamak; onlara evet ya da hayır şeklinde kısa cevaplar vermekten ibarettir. İşçilerin işyerinde karşılaştıkları problemlerle ilgilenme işini ise aralarında sivrilen ve dili yeterli ölçüde öğrenen kişiler üstlenmiştir. Bütün bunların sonucunda ilk nesil işçiler, kendilerini Almancayı tatmin edici bir şekilde öğrenme mecburiyetinde hissetmemişlerdir.

2. 3. Almanya'yı ve Almanları Benimsememeleri

Sosyal ve kültürel bir gerçeklik olarak göçmenler hangi ülkeye gidip ikamet etmeye başlamışlarsa ülkenin resmî dilinin yanı sıra yaşadıkları toplumda farklı diller konuşulsa da özellikle aile içi iletişimde ve kendi ülkesinin insanlarıyla bir araya geldiklerinde ana dillerini kullanmayı tercih ederler. Buna dil sürdürümü denilmektedir.[24] Dil sürdürümündeki en etkili unsurlar; nüfus dağılımı, yaş, doğum yeri, göç edilen ülkede yaşama süresi, cinsiyet, evlilik durumu, eğitim ve ağız kullanımıdır.[25]

Almanya'ya geçim sıkıntısından kurtulmak ve ülkesine dönüş yaptığında daha iyi bir hayat standardına kavuşma arzusunda olan işçi statüsündeki ilk nesil Türkler, bilinçli olmasa da memleket hasretine ve yaşadıkları ekonomik ve kültürel sıkıntılara bağlı olarak Almanya'ya karşı psikolojik bir tepki geliştirmişlerdir.

İlk nesil özelinde ifade edersek Almanya'da iş gücüne şiddetle ihtiyaç duyulduğu dönemde Alman devleti ve Almanlar, Türklere karşı bir minnet içinde idi. Ancak şartlar değişip işsizlik problemi ortaya çıkınca yabancıları ülkelerinde istememe, yabancı düşmanlığı gibi tepkiler ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Almanya'ya işçi olarak giden ilk kuşak Türkler, göç ettikleri ülkeye ve onun asıl vatandaşlarına karşı bilinçaltında yatan bazı sebeplere bağlı olarak tepki gösterir. Zira Almanların dinleri, yaşam

23 "Kart karakterler, hikâyede dramatik aksiyonun akışına yardımcı olan ve güçler arasında çatışmanın ortaya çıkmasına neden olan kişilerdir". Veysel Şahin, "Boğaç Han Hikâyesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü", *Turkish Studies – International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, 4/8 (2009), 2114.

24 Kamile İmer- Ahmet Kocaman - Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 89.

25 S. Kipp - M. Clyne- A. Pauwels, *Immigration and Australia's Language Resources* (Canberra: The Australian Government Publishing Service (AGPS), 1995), 117.

tarzları ve âdetleri Türklerden tamamen farklıdır. Bu noktada Almanya, ilk nesil işçi Türkler tarafından hasretin tek sorumlusu gibi algılanmıştır. Bu düşünce tarzı, onların Almanlarla ilgili olan çoğu şeye karşı direnç göstermelerine sebep olmuştur.

Bu tepkiden Almanca da nasibini almıştır. Dil kültür ilişkisi dikkate alındığında ilk kuşa işçi Türkler kendilerince dil öğrenmeye çaba sarf etmeyerek yabancı kültüre kendilerini kapamaya ve kültürlerini korumaya çalışmışlardır. Bunun sonucu, içe dönük bir hayat tarzıdır. Bu tepki bir ölçüde dil ve kültürlerini koruyup devam ettirmelerini sağlasa da pek çok dezavantajı da beraberinde getirmiştir.[26]

2. 4. Türklerin Almanya'da Kendilerine Yalıtık Bir Dünya Oluşturmaları

İlk nesil işçi Türkler Almanya'da kendilerine özgü bir hayat tarzı oluşturmuşlardır. Çünkü kültür ve gelenek anlamında beslendikleri kaynak, her iki millet için farklılık arz etmekteydi. Öyle ki Almanlar, ağırlıklı olarak Hıristiyanlık ve Germen geleneğini benimserken Türkler, daha çok İslâm'dan ve Türk geleneklerinden beslenmekteydiler.

Diğer taraftan mezkûr kuşağın dinî hayatı ilk zamanlarda hiç gündeme gelmemiş, on yıl kadar bir süreyi cami ve din görevlilerinden mahrum olarak geçirmişlerdir. Almanya'da geçici gözüyle bakılan Türk göçmenler bir süre sonra ekonomik açıdan belli bir seviyeye gelmişlerse de uzun bir müddet sosyal, dini ve kültürel ihtiyaçlarını giderebilmek için kültür merkezi ve camiye ihtiyaç duymuşlardır. Bunun için geçici bir çözüm olarak bir apartmanın zemin katı, âtıl bir kilise ya da market binası satın alınarak mescide çevrilmiştir. Türklerin Almanya'da dinlerine daha fazla sarılmalarının sebeplerinin başında kimliklerini ve değerlerini koruma çabası gelmektedir.

Bununla birlikte Almanya'da cami ve Kur'an kurslarına devamın istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre, düzenli olarak camiye devam eden Türklerin oranı % 30, camilerde açılan Kur'an kurslarına katılan öğrencilerin oranı ise % 7'dir.[27] Bunun sebeplerinden birisi, bazı Almanların Türklerin ülkede kalıcı olduklarını gördükten sonra milli ve dinî kimliklerini belirgin bir biçimde sergilemeleri karşısında gösterdikleri tepkilerdir. Almanların bu olumsuz tutumu

26 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 149.

27 Bianca Tischler, *Einführung in den Islam*, Auer Verlag, 1; Auflage, Donau Wörth Tischler, 2003), 5; (Bülent Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", *Journal of Turkish Language and Literature* 2/3 (2016), 152'den naklen.)

nedeniyle Türkler arasında İslâm'ın birleştirici ve kaynaştırıcı fonksiyonu tam olarak gerçekleşememiştir.[28] Nitekim İslâm ve Türklük reflekslerine dayanarak alt kültürün temsilcileri kabul edilen Türk insanı, ilerleyen zamanlarda yabancı düşmanlığına yol açan bir rol üstlenmiştir. Şahin'in yaptığı araştırma, Türk göçmenlerin kimlik ve Türkiye'ye aidiyet düzeylerinin kuşaklararasında farklılaştığını ve Türk göçmenlerin Türk kimliği seviyelerinin 1. kuşaktan 3. kuşağa doğru gittikçe düştüğünü göstermiştir.[29]

2. 5. Sosyal Çevrenin Türklerden Oluşması

İşçi olarak kabul edildiklerinde ilk nesil, belediye ve işverenlerin tahsis ettiği ve adına *heim* denilen yurt türü binalarda, Alman toplumundan tecrit edilmiş vaziyette toplu olarak yaşamışlardır. Bunun sonucunda ve daha sonraki süreçte de Türklerde doğal olarak birlikte yaşama arzusu değişmemiştir. Dolayısıyla bu şartlar altında onların Almancalarını geliştirmeleri mümkün olmamıştır. Nitekim ilk neslin günlük hayatta en fazla kullandığı Almanca kelimelere bakıldığında bunların "ja, nein, hausmeister, meister, urlaub, versicherung, arbeit, brot, heim" (evet, hayır, ev sahibi, ustabaşı, izin, sigorta, iş, ekmek, vatan-yurt) olduğu görülür.[30]

Diğer taraftan yukarıda da vurgulandığı üzere Almanya'nın ilk kuşak Türklere "misafir işçi" sıfatını vermesiyle doğal olarak Türklerde o dönemde Almanya'nın kendileri için geçici bir yer olduğunu ve yurtlarına ilk fırsatta dönüş yapacakları düşüncesini oluşturmuştur. Bu anlayış gerek iş ortamlarında gerekse sosyal hayatlarında kendi ırktaşlarıyla birlikte olduklarından özellikle ilk kuşak Türklerin, Almancayı öğrenmeye yönelik herhangi bir çaba göstermelerine çok fazla ihtiyaç olmamıştır. Dolayısıyla ilk kuşakta daha yoğun, ikinci kuşakta da Almanca bilgisi eksik olduğu için günlük hayatta Türkçe'nin kullanıldığı, üçüncü kuşakta ise durumun neredeyse tersine döndüğü gözlemlenmiştir. Bunun en temel sebebi, üçüncü nesil (ilk kuşağın torunları) Türk insanının sosyal çevresinde ve okul hayatında Almanlarla daha fazla hemhâl olmalarıdır. İlk ve ikinci kuşak hem işte hem de evde ana dili Türkçeyi kullanırken üçüncü kuşak evde ailesiyle Türkçe, sosyal hayatında ise Almancayı kullanır hale gelmiştir.[31]

28 Bakınız. Veysel Şahin, "Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân, 'Sinekli Bakkal' Romanında Yapı ve İzlek", *Turkish Studies - International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/3 (2011), 1577.

29 Birsen Şahin, "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme", *Türkiyat Araştırmaları* 8/8 (2008), 248.

30 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 149-150.

31 Bertuğ Sakın, "Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma", *Curr Res Soc Sci* 4/1 (2018), 8.

İlk ve ikinci nesil Türkler sosyal hayatında daha çok Almancayı kullanan üçüncü kuşakla (torunlar) iletişimlerinde, Türkçeyi tercih etmektedir.[32] İlk nesil Türkler dernek, cami, kahvehane gibi mekânlarda iletişim dili olarak anadillerini kullanmaktadırlar.[33] Almanya'da okul ve arkadaş çevresinde Türkçenin yazılı iletişimde kullanım alanlarının az oluşu, ikinci, özellikle üçüncü kuşak Türklerin yer aldığı sosyal ortamlarda ve aile içi iletişimde daha çok Türkçeyi kullanmalarına sebep olmaktadır.[34]

2. 6. Hâkim Topluluk İçinde Eriyip Kaybolma Korkusu

İnsanlar farklı bir kente, hatta semte taşındıklarında bile hemşerilerini bulup özellikle onlarla sosyalleşmeyi ya da onlara yakın yerlerde ikamet etmeyi tercih ederler. Yeni bir ülkede yaşamaya başlayan ilk kuşak Türkler için bu durum çok daha belirgin bir şekilde yaşanmıştır. Dahası Alman hükümeti yurttaşlarımızı Almanya'da geçici olarak gördükleri için şehirlerde belli bölgelere yerleşmelerine müsaade etmiştir. Bu durum hem ülkenin dilini bilmeyen hem de din, kültür, tarihi geçmiş gibi pek çok konuda Alman toplumundan farklı olan Türk işçilerinin kendi gettolarını oluşturmalarına sebep olmuştur. Ayrıca bu homojen yapıda çoğunluğunu eğitim seviyesi[35] düşük kişilerin oluşturduğu ilk kuşak göçmenler, ikinci kuşaklarla birlikte ana dilleri Türkçeyi kullanmaya devam etmişler, hâkim kültür içerisinde kaybolma korkusuyla dillerini ve kültürlerini muhafaza etme çabasına girmişlerdir.[36]

2. 7. Kültür Çatışması

Dil toplumun değerlerinden ayrı düşünülemez; zira dil, kullanıldığı toplumun kültürel kodlarını içinde barındırmaktadır. Bir topluluğu millet yapan temel unsurlardan biri de dildir.[37]

---

32 Sakın, "Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma", 9.

33 Gülcan Çolak Bostancı, "Amerika'daki Birinci ve İkinci Kuşak Türklerin Dil Tercihleri, Sürdürümleri, Tutumları ve Etnik Dilsel Canlılıkları", *Bilig* 70 (2014), 123.

34 Cemal Yıldız, *Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi: Almanya Örneği,* (Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2012), 1; Sakın, "Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma", 9.

35 İş ve işçi bulma kurumunun 1968 - 1974 yılları arasında yaptığı anketlere göre, Batı Avrupa ülkelerindeki işçilerimizin yaklaşık % 61'i ilkokul, % 14'ü ortaokul ve liseyi bitirmiş, % 14'ü okur - yazar, % 3'ü Meslek Okul mezunu iken, yalnızca % 7'si okur yazar değildir. Ayrıntılı bilgi için bk. Murat Demircioğlu, "Federal Almanya'dan Kesin Dönüş Yapan İşçilerimizin Sosyo-Politik Sorunları", *Journal of Social Policy Conferences* 32 (1983), 118.

36 Carol Myers Scotton, *Multiple Voices, An Introduction to Bilingualism* (Malden: Blackwell Publishing, 2006), 90; Sakın, "Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma", 9-10.

37 Bk. Ali Göçer, "Dil-Kültür İlişkisi", *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi* 24/287 (2001), 3.

Kültür, bütün maddî ve manevî unsurları ihtiva eden ve milletin genel davranış tarzını yansıtan bir yapıdır.[38] O, din, ahlâk, bilgi, âdet, yetenekleri ve içtimaı müesseseleri ihtiva eder.[39]

Toplumun yüzyıllara dayanan kültür ve tecrübeleri gelecek kuşaklara ancak dil vasıtasıyla aktarılır. Bununla birlikte müteakip nesillere aktarılan kültür saf bir kültür olmayıp bunda diğer milletlerin kültürünün de etkileri vardır.[40] Zira "kültürleşmede;[41] dil, gelenek gibi konularda yeni toplumun kültürü ile orijinal kültürün etkileşimi söz konusudur.[42]

Bu bağlamda ilk kuşak işçi Türkler değerlendirildiğinde onların Almanya'da en çok kültür çatışması hususunda sorun yaşadıkları ifade edebilir. Şüphesiz bunun pek çok sebebi olmakla birlikte, iki millet arasındaki din, dil ve tarih farklılıkları bu sebeplerin başında gelmektedir. Almanya ekonomisinin ihtiyacı olan iş gücü eksikliğini karşılamak için Türkler haricinde İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz gibi Avrupa ülkelerinden de Almanya'ya işçi göçü yaşanmıştır. Ancak bahsi geçen milletlerle Almanya arasındaki din paydaşlığı, yani *Hristiyanlık inancı* onları ortak bir paydada buluşturmuştur. Dolayısıyla Türklerin farklı coğrafyadan, dinden, kültürden olması Almanlarla Türklerin birbirine uyum sürecini zorlaştırmış ve her iki milletin birbirinin varlığını kabullenerek toplumsallaşmaları sürecinin sancılı geçmesine sebep olmuştur. İlk nesil Türklerin yoğun bir şekilde göç ettikleri 60'lı yıllarda dünya henüz küresel bir köye dönüşmemişti. Bu ilk dönemde Almanya'ya işçi olarak göç eden ve Almanya'ya bir şekilde yerleşmek durumunda kalan Türkleri, içinde bulundukları şartlar kendileriyle aynı kaderi paylaşan yurttaşlarıyla daha sıkı bağlar kurarak yoğun bir milliyetçilik duygusuyla hareket etmeye yöneltmiştir. [43]

Diğer taraftan hissettikleri yoğun milliyetçilik duygusuyla Türklerin sürekli aynı ortamlarda bulunmaları, Almanlarla kısıtlı ve mecburi durumlarda iletişim içerisine girmeleri, ülkenin dili olan Almancayı öğrenmelerinde başarısız olmalarına ve dolayısıyla Alman halkıyla uyumsuzluk yaşamalarına yol açmıştır. Dahası bu durum üst başlıkta da değindiğimiz

38 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 150.

39 Bk. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Yeni İnsan ve İnsanlar* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 1999), 344.

40 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 150.

41 Ayrıntılı bilgi için bk. Judit Arends-Toth and Fons J. R. Van De Vijver, "Multiculturalism and Acculturation: Views of Dutch and Turkish–Dutch" *European Journal of Social Psychology* 33 (2003), 250-251.

42 Birsen Şahin, "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme", 230.

43 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 150-151.

üzere Türklerin kendi mahallelerini oluşturarak Almanya'da kendi yurttaşlarıyla bir getto kurmalarına da ortam hazırlamıştır.[44] Bütün bunların sonucunda istisnalar bir yana ilk nesil işçi Türkler kendini yabancı kültüre kapattığı için Almanca öğrenmede pek başarılı olamamışlardır.[45]

Sonuç

Yabancı dil öğretiminde çevrenin, şartların ve dile olan şiddetli ihtiyacın müspet mânada önemli bir rolü bulunmaktadır. Dil, bir kültür ve sosyal çevre içerisinde ve tabiî ortamında öğrenilirse daha kalıcı ve verimli olur.

Avrupa'ya özelde Batı Almanya'ya 1960'lı yıllarda işçi olarak göç eden birinci kuşak tabir ettiğimiz Türklerin Almancayı öğrenememelerinin pek çok sosyal, kültürel, siyasî ve psikolojik sebepleri vardır. Günün şartları gereği para kazanmak zorunda olmaları, dil öğrenmeye ne zaman ne de maddi imkân bulamamaları, dili zorunlu olarak algılamamaları, Almanya'da geçici olduklarını düşünmeleri, eğitim seviyelerinin nispeten düşük olması, dilin edebiyat kısmı dikkate alındığında kendi dilleri olan Türkçeyi dahi yeterince bilmemeleri bu sebeplerden bazılarıdır.

İlk nesil işçi Türkler, kendilerini Alman toplumuna ve kültürüne kapatmışlar ve kaybolurz endişesiyle kendi gettolarını kurmuşlardır. Bunun sonucunda onlar, Almanya'da kendilerine ait bir dil ve kültür çevresi oluşturmuşlardır.

Alman hükümetinin ilk zamanlarda Türklere "misafir işçi" ismi ve statüsü vermesi, Türklerin Almanya'da geçici oldukları sabit fikrini doğurmuş ve Alman dili ve kültürüne hep bu gözle bakmışlardır.

Almanlara nispetle sosyo-kültürel seviyeleri düşük olan ilk kuşak işçi Türkler, göçmen olmadan kaynaklanan psikolojik etkenlerle yaşadıkları ülkenin şartlarını, dilini benimsemede zorluk çekmiş ve bazı çatışmalar yaşamışlardır.

Öte yandan ikinci, özellikle üçüncü kuşak Türklerin çevresi daha çok Almanlardan oluşmaktadır. Bu sebeple ilk kuşağa nispetle bunlar dil açısından daha başarılıdırlar. Birinci nesil, göç ettiği ülkenin sosyal ve kültürel ortamını bir türlü benimseyemese de onların çocukları, özellikle üçüncü nesil kendilerini Almanya'ya ait olarak hissetmektedir. İkinci nesil, ilk kuşağın yaşadıkları problemlerle daha az yüz yüze gelmiş, eğitimli

44 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 150-151.

45 Kırmızı, "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü", 150-151.

olanlar her iki kültüre de uyum problemini daha çabuk çözüme kavuşturmuştur. Üçüncü neslin sorunu ise baba ve büyük babalarının ait olduğu kültüre olan yabancılıkları ve nereye ait olduklarına dair yaşadıkları kararsızlık ve belirsizliktir.

Kaynakça

Abadan - Unat, N. *Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Arends - Toth, J. - Van de Vijver, F. J. R. "Multiculturalism and Acculturation: Views of Dutch and Turkish–Dutch". *European Journal of Social Psychology* 33 (2003), 249-266.

Asutay, Hikmet - Çarıkçı Tuğba. "Göçün Ellinci Yılında Almanya'da Yükselen Değer: Türk-Alman Göçmen Yazını". Tekirdağ, *Humanıtas.* 5 (2015), 17-32.

Başkurt, İrfan. "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi". *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/2 (2009), 81-94.

Bekar, Beytullah. "Almanya'da Türkler ve Türkçe". *Turkish Studies - International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/9 (2013), 771-787.

Canatan, Kadir. *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*. İstanbul: Endülüs Yayınları,1990.

Castles, S. *Göç Uzmanları "Göçmenler İçin Ne Dediler? Göçtürkler Almanya'da 50 Yıl.* edit. Latif Çelik. Almanya: Tarih ve Entegrasyon Araştırmaları Enstitüsü, 2011.

Çolak Bostancı, Gülcan. "Amerika'daki Birinci ve İkinci Kuşak Türklerin Dil Tercihleri, Sürdürümleri, Tutumları ve Etnik Dilsel Canlılıkları". *Bilig* 70 (2014), 105-130.

Demir, Ömer - Acar, Mustafa. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

Demircioğlu, A. Murat. "Federal Almanya'dan Kesin Dönüş Yapan İşçilerimizin Sosyo-Politik Sorunları". *Journal of Social Policy Conferences*. no. 32 (1983), 113-133.

Erdemir, Halil. *The Westernization of Turkey and Turkish Migration to the Federal Republic of Germany*. Büyük Britanya, Prifysgol Abertawe: Swansea University Yurtdışı Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Genel, Mehmet Gökhan. "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü, Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a". *Selçuk İletişim* 8/3 (2014), 301-338.

Göçer, Ali. "Dil-Kültür İlişkisi". *Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi* 24/287 (2001), 3-4.

İmer, Kamile - Kocaman, Ahmet - Özsoy, Sumru. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 1999.

Kırmızı, Bülent. "Göçmen Türklerin Almanya'da Yaşadığı Sorunların Dünü ve Bugünü". *Journal of Turkish Language and Literature* 2/3 (2016), 145-156.

Kipp, S.; Clyne, M.; Pauwels, A. *Immigration and Australia's Language Resources*. Canberra: The Australian Government Publishing Service (AGPS), 1995.

Myers Scotton, Carol. *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Malden: Blackwell Publishing, 2006.

Perşembe, Erkan. *Almanya'da Türk Kimliği - Din ve Entegrasyon*. İstanbul: Araştırma Yayınları, 2005.

Petersen, William. "A General Typology of Migration". *American Sociological Review* 20/3 (1958), 256-266.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsirü'l-kebir/Mefatihü'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

Sakın, Bertuğ. "Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma". *Curr Res Soc Sci* 4/1 (2018), 1-17.

Şahin, Birsen. "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme. *Türkiyat Araştırmaları* 8/8 (2008), 227-252.

Şahin, Veysel. "Boğaç Han Hikâyesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü". *Turkish Studies – International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*. Ankara. 4/8 (2009), 2099 - 2128.

Şahin, Veysel. "Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân: 'Sinekli Bakkal' Romanında Yapı ve İzlek". *Turkish Studies - International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic.* Ankara 6/3 (2011), 1549-1580.

Şen, Faruk. *Euro-Türkler*, *Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği*. İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2007.

Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Yıldız, Cemal. *Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi: Almanya Örneği*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları, 2012.

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN BARINMA VE SAĞLIK SORUNLARINA DAİR

Osman DERTLİ
Din Görevlisi/ Dr.
0000 0002-4423-6002
osmandertli@hotmail.com

Giriş

İnsanın yaşadığı ortam, yaşam şekli, yaşam kalitesi, sahip olduğu sosyal ve ekonomik imkânlar, kültürel ve dini anlayışı onun sağlık durumuna ve dolayısıyla psikolojisine dolaylı ya da direkt etki etmektedir. Örneğin bir bireyin evinin bulunduğu çevre, evinin güvenli olup olmaması, kişinin psikolojik durumuna etki ederken, evinin kendisine ait olup olmaması, kira verip vermemesi, evin büyüklüğü de, onun sosyo-ekonomik açıdan sağlığına etki eder. Yine kişinin çalışma şartları, aldığı ücret, işin niteliği, iş yerindeki gürültü, pis ve ağır şartlarda çalışma, işsiz kalma korkusu vb. etkenlerde bireyin psikolojisine ve genel sağlık durumuna tesir eden diğer hususlar arasında yer almaktadır (Annelene Wengler, 2012: 13-42), (Regula Weiss, 2003: 12-13).

İnsanın sağlık durumlarına etki eden bir başka unsur ise sahip olduğu dini inanç ve kültürüdür. Nitekim Almanya'ya göç eden 1. Nesil Türk göçmenler, dinleri tarafından yenilmesi yasaklanan domuz etini yeme endişesine bağlı olarak uzun yıllar et ve et ürünleri tüketmemiş, bu durum ise onların bedenlerinde belli vitaminlerin eksikliğine neden olmuştur (Ayten Kılıçarslan, 2012: 40-44). Genel olarak insanların sağlık durumuna etki eden ve yukarıda sayılan unsurlara ilave olarak, göç eden bireylerin sağlıklarına ve özellikle psikolojilerine etki eden başka durumlar da de söz konusudur. Bunların başında etnik ve kültürel faktörler, ayrımcılık, rasismus, kültürel çelişkiler, sosyal ilişki ve dil yetersizliği sayılabilir (Robert Koch Enstitüsü, 2008: 129). Ayrıca göç eden bireyin, göç öncesi

ve sonrası yaşamış olduğu tecrübeler, kültür ve gelenekleri, algı ve davranışları, bireyde depresyon ve psiko-somatik vb. şikâyetlere neden olabilmektedir. Depresyona ve psiko-somatik hastalıklara neden olan diğer etkenler ise göç edilen ülkeye uyum sorunu, karşılaşılan problemlerle baş edememe, köksüzlük, aileden ve akrabalardan ayrılma, belirsiz yaşam şartları, sosyal izalasyon, kültürel uyumsuzluklar vb. sayılmaktadır (Bundeszentrale für Politische Bildung (Bpb), 2009: 4), (Kauts Kokshoom, Erich Marchei, 1998: 95). Oliver Razum ve arkadaşlarının da ifade ettiği gibi, göçmenler, göç ettikleri ve içinde yaşadıkları toplumla karşılaştırıldığında elbette ki sağlık açısından, aileden ayrılma, dilden ve kültürden kaynaklanan engeller, belirsizlik, kanuni haklardan yararlanamama ya da yoksun olma, geri gönderilme korkusu vb. gibi etkenlere bağlı olarak olumsuz durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak bu durum yani göç, aynı zaman da göçmenlere göç ettikleri ülkelerde daha iyi sağlık imkânlarına kavuşma ve hastalıklarını da tedavi ettirme imkânı da sunmaktadır (Oliver Razum ve Arkadaşları (et al.), 2004: A2882, A2887).

Göçmenlerin karşılaştıkları hastalıkların başında, enfeksiyon ve mikrobik (bakteriyel) hastalıklar, diyabet, kronik ve solunum yolu hastalıkları yer almaktadır. Bunun yanında iş kazalarından kaynaklanan hastalıklar, psikolojik hastalıklar ve özellikle çocuk ve gençlerde görülen kilo fazlalığı (Übergewicht) gibi durumlar göçmenlerde daha fazla görülen sağlık problemleri arasında yer almaktadır (Lagebericht 9, 2012: 152). Kondrad Adenaur Stiftung'un 2009 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre göçmen geçmişe sahip olan insanlarda psiko-somatik ve psikolojik rahatsızlıklar diğer insanlara göre daha çok görülmüştür (Kondrad Adenaur Stiftung, 2009: 41, 42,51).

Göç olgusunun ortaya çıkarmış olduğu bir başka sorun alanı ise hiç şüphesiz barınma ile ilgilidir. Göç edilen ülkede yapılan göçün şekline göre insanlar barınma konusunda farklı farklı sorunlarla karşılaşabilmektedir. Kuralsız ve düzensiz yapılan göçlerde ilk uğrak yer genellikle mülteci kampları olmaktadır. Bu kamplarda uygun olmayan şartlarda uzun süre zaman geçiren göçmenler hem maddi hem de manevi anlamda olumsuz etkilenmektedir. İşçi göçü gibi belli şartlar altında gerçekleştirilen göç ise işçilere işverenler tarafından sağlanan barınaklarda ve belli şartlar altında ikamet imkânı sağlamaktadır. Her ne kadar bu durum göçmen işçiler için olumlu olarak görülse de tahsis edilen barınakların fiziki anlamda yetersizliği ciddi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Şu

hiçbir zaman unutulmamalıdır ki insanların nasıl bir evde kiminle yaşadığı, onların yaşam kalitesi için büyük önem taşımaktadır. Yaşadıkları ev kişilerin sadece yaşam standartlarını ortaya koyan bir belirti değil, aynı zamanda toplum içindeki statüleri için de önemli bir göstergedir. Almanya'ya işçi olarak gelen Türk göçmenler, ilk yıllarda genellikle işverenler tarafından ayarlanan toplu konaklama merkezleri (heim), hotel, pansiyon ya da alt yapısı kötü evlerde kalmışlardır. Göçmen işçiler metre kare olarak daha düşük, iç donanımı yetersiz, güvensiz şartlarda, çevre açısından sağlıksız olan sanayi ya da izole olmuş bölgelerde ikamet etmişlerdir. Almanya'da kalış süresine bağlı olarak Türk göçmenlerin karşılaştıkları bu maddi olumsuzluklar iyileşmeye başlamış, ancak bu seferde ayrımcılık, ev kiralayamama, yüksek fiyat gibi toplumsal ve psikolojik sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bütün bunlar ise ev sahibi toplumdan ayrışmaya ve gettoların oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Almanya'da Yaşayan Türkler 'in Barınma Sorunları

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki yerleşimleri ile ilgili genel durum dünyanın birçok yerinde de gözlendiği gibi genelde şehirlerin belli yer, mahalle ve sokaklarında toplanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun altında yatan en önemli sebep ise göçmenlerin kendi vatandaşları ile aynı ortamı paylaşarak izolasyon ve depresyon gibi duygulardan uzak kalma çabasıdır. Ayrıca aynı çevreyi ve mahalleyi paylaşma, göçmenlere hem sosyo-kültürel hem de ekonomik imkan sunmaktadır. Yaşadıkları bölgelerde açmış oldukları marketlerle ülkelerine ait bazı ürünleri satan göçmenler, böylece anavatan hasretini bir nebze olsun gidermeye çalışmışlardır.

Türk göçmenler bu genel duruma ilave olarak ilk önce çalıştıkları sanayi bölgelerine yakın yurtlarda (Wohnheim) oturmuşlardır. Daha sonraki dönemlerde özellikle ailelerin yanlarına getirilmesiyle birlikte işyerine yakın ancak alt yapısı iyi olmayan evlere taşınmışlardır. Bu durum görünüşte olumsuz olsa da göçmenler için bir avantaj olarak görülmüştür. Çünkü para biriktirip kısa sürede ülkelerine dönmeyi düşünen işçiler için bu evlerin kiraları yüksek değildi. Diğer taraftan Alman halkının önyargıları, göçmen işçilerinin kendilerine komşu olmalarını istememeleri ve onlara ev kiralamayı kabul etmemeleri göçmen işçileri eski evlerde ve dolayısıyla belli bölgelerde kalmaya itmişti. Özellikle Almanya'da Türk işçilerin fiyatı uygun ve iş yerine yakın evleri tercih etmeleri kendi içlerin-

de etnik bir yapının oluşmasına, mağazalar, restoranlar ve dernekler gibi iktisadi ve sosyal yapıların bir bölgede toplanmasına, şehirlerin civarında gettoların oluşmasına neden olmuştur (Kauth Kokshoorn, Erich Marchel, 1998: 13-14), (Musa Taşdelen ve Arkadaşları, 2000: 25).

Türk göçmen işçilerin büyük çoğunluğu ilk yıllarda işverenler tarafından kiralanan ve donatılan işçi yurtlarında (heim) kalmaktaydı. Bazı küçük ölçekli firma ve işverenler ise işçiler için hotel, pansiyon ya da alt yapısı çok kötü ve virane olan, üç dört kişinin kalabileceği evleri tedarik etmişti (Friedhelm Steffens, 2008: 105), (Hans Günter Kleff, 1984: 172). Almanya'da altmışlı yıllarda savaş sonrası konut sıkıntısı çekildiği için yeni gelen yabancı işçilere barınma mekanı olarak geçici çözümler bulunmuştu. Bu çözümler arasında apartman biçiminde yurtların hazırlanması olduğu gibi yaygın olarak baraka, eski atölye, çatı katı, bodrum katı ve depoların yurtlara dönüştürülmesi yer almaktaydı. Dönüştürülen yurtlar ise masa, sandalye ve yataktan oluşan genel olarak dört kişilik odalardan oluşmaktaydı.

Temmuz 1966 ile Aralık 1968 yılları arasında Köln ve çevresinde yapılan bir araştırmaya göre işçilerin %81'i yurtlarda ve barınaklarda ikamet etmekteydi (Ayten Kılıçarslan, 2012: 22). 1971 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde işçilerin ikamet ettiği yurtların % 10'u oturulamaz durumda ve dörtte biri baraka halindeydi. Yurtların %46'sı kişi başına gereken alana sahip olmayan, % 52'si fabrika bahçesinde ve % 16'sı tel örgülerle çevriliydi. Hamburg'da ise 194 yurttan % 40'ının talimatlara uygun olmadığı, yurtlarda 20 kişiye ortalama bir duş, 10 kişiye bir pisuar ve tuvalet düştüğü tespit edilmişti (Aytaç Eryılmaz, 2001: 2), (Erkan Perşembe, 2005: 66).

1973 yılından sonra eş ve çocuklarını yanlarına getiren Türk işçiler, yurtlardan (wohnheim) ayrılarak geçici olarak düşündükleri evleri kiralamaya başladılar. Bu geçici durumun temel nedeni hedefledikleri gerekli kazancı elde ettikten sonra tekrar ülkelerine dönmekti. Dolayısıyla tutulan evler şehirlerin bazı mahallelerinde bulunan savaş sonrası yapılmış ancak hurdaya çıkmış, kirası düşük, banyosu olmayan ve ortak tuvaletli mekânlardı (Kadir Turan, 1997: 55), (Hans Günter Kleff, 1984: 181-182). Diğer taraftan işçilerin yurtlardan çıkıp Almanların hemen yanı başında ev kiralamak istemeleri beraberinde bir takım zorlukları getirmişti. Almanlar Türk işçilere evlerini kiralamak istemiyordu. Bu durum işçilerin tercihen fabrikaların yanı başında ücreti düşük ya da şehir içinde alt ya-

pısı bozuk evleri kiralamaya zorluyordu. Nitekim Türk işçilerin büyük bir bölümü yıkık dökük evlerde oturuyordu (Rufai Karakaya, 2012: 53-55), (Ulrich Herbert, 2003: 235).

Diğer taraftan işçilerin emlak piyasasında yer almaya başlaması, ilk defa göçmen işçiler ile yerli halkı iş arkadaşlığından komşu olma durumuna getirmiş, bu da kültürel problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Göçmenlerin kendilerini yabancı kültürden koruma ve kendi kimliklerini muhafaza etme gibi refleksler sergilerken, Almanlar açısından bu durum memnuniyetsizliğin yaşanmasına ve bazen emlak piyasasında ayrımcılığa neden olmuştur (Soner Bulut, 2006: 35) Alman sendikalar konfederasyonu sözcülerinden Georg Neuman 1964 yılı başında yapmış olduğu açıklama tam da bu duruma işaret etmektedir: "Firmaların özel lojmanlarında ikamet etme imkanı sağlanmayan işçilere Alman aileleri fahiş fiyatlarla evlerini kiraya vermek istemekte, bu yüksek kirayı ödeyecek maddi imkanı olmayan işçiler mecburen eski ve bakımsız barakalara taşınarak kendilerini Alman toplumundan tecrit etmektedirler." (Nermin Abadan Unat, 1964: 102-110).

80'li yıllara geldiğinde Türk işçilerin barınma şartlarında büyük bir değişimin olmadığı görülmektedir. Friedrich Eber vakfının 1980 yılında gerçekleştirdiği temsili araştırmada Türk göçmenlerin %16'sı tuvaleti olmayan evlerde, %44'ü banyosu ve duşu olmayan evlerde oturmaktaydı. Aynı yıllarda Berlin de yapılan bir araştırmaya göre ise Türklerin %67'si içerisinde banyo ve ısıtma sistemi olmayan evlerde yaşıyorlardı. Bu evlerin durumu çok kötü ve kiraları çok yüksekti (Giselind Grottion, 1991: 57-58). 1987 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre ise Türk ailelerinin %15 i hala tuvaleti olmayan evlerde ikamet etmekteydi. Bu durum Alman ailelerde ise sadece %4'tü (Ayten Kılıçarslan, 2012: 38).

Türk göçmenlerin büyük çoğunluğunun amacı mümkün olabildiğince çok tasarruf etmek, anavatanlarında evler ve arsalar satın almaktı. Bu nedenle aslında pek çoğu yukarıda ifade edilen kötü ev şartlarında oturmaktan şikâyetçi olmamıştı. Ayhan Kaya Ferhan Kentel'in yapmış olduğu araştırmaya göre Almanya'da yaşayan Türklerin %12,4'ü kendi evlerinde otururken %84,5'i kirada oturmaktaydı. Buna rağmen %65,7'sinin Türkiye'de gayrimenkulü söz konusudur (Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, 2005:50,170), (Rufai Karakaya, 2012: 53). Bu durum Türk işçilerin ilk yıllarda Alman emlak piyasasına entegre olamadığını göstermektedir. Ancak 80'li yılların ortalarına gelindiğinde işçilerin eğilimlerinde farklılıklar

görülmeye başlandı. Türk işçiler Almanya'yı artık geleceğin yaşam alanı olarak görmeye başlamış, bu duruma bağlı olarak da yatırımlarını Almanya'da değerlendirmeye yönelmişlerdi (Ayten Kılıçarslan, 2012: 37), (Ulricht Herbert, 2003: 235). "Daha önceki yıllarda Türkiye'de bir konut edinmek önemli bir hedef iken şimdi Almanya'da bir konut edinmek, bir konut satın almak öncelikli hedefler arasına girmeye başlamıştır." (Gülay Kızılocak, 1999: 15). Nitekim 2001 yılında yapılan temsili bir araştırmada Türklerin %49'u tasarruflarını Almanya'da değerlendirmek isterken, ankete katılanların %21'i ise Türkiye'de yatırım yapmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir (Goldberg Andreas, Martina Sauer, 2004: 80, 92). Bu düşünceye bağlı olarak Türkler Almanya'da ev sahibi olmaya başlamışlardı. 2003 yılında Almanya'da yaşayan 163 bin Türk ailesinin burada gayrimenkul sahibi olduğu ifade edilmiştir (Erkan Perşembe, 2005: 76). 2007 yılı ortasında Türkiye Araştırmalar merkezince gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre 210.000 Türk kökenli Almanya'da gayrimenkul sahibidir. 1996 da 54.000 olan konut sahibi sayısı, 2002 de 135.000'e, 2007 yılında ise 210.000'e ulaşmıştır (Gülay Kızılocak, 2007: 66). Başka bir araştırmaya göre 2004 yılında Türklerin kendi evlerine sahip olma oranı diğer göçmenlere göre daha yüksekti. Araştırmaya katılan Türklerin %28 i kendi evlerine sahip olduğunu ifade etmişlerdi (Goldberg Andreas, Martina Sauer, 2004: 80, 92).

Türklerin son yıllarda yaşadıkları ülkede bir ev sahibi olma arzusunun ve emlak piyasasına girme eğiliminin olduğu açıktır. Ancak Almanya'da emlak sektöründe yaşanan sorunlar Türk işçilerin bu hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle Almanya'da ev fiyatlarının yüksek olması, yeni imar alanlarına çok fazla izin verilmemesi ve işçilerin Mark zamanında kazanılan paraları Euro döneminde artık kazanamamaları, Türklerin emlak piyasasında yer almalarını zorlaştıran hususlar olarak gözükmektedir. Elbette ki Türk işçilerin Almanya'da kalıcı olma ve burada yatırımlarını değerlendirme arzularının altında birçok neden söz konusudur. Bunlar arasında, çocuklarının eğitimlerini Almanya'da devam ettirme isteğini, Türkiye'de yaşam ve iş kurmak için yeterli birikimin sağlanamamasını, geri dönenlerin yaşadıkları olumsuz deneyimleri saymak mümkündür (Faruk Şen, Çiğdem Akkaya, Reyhan Göktürk,1999: 15).

Almanya'da Yaşayan Türklerin Sağlık Sorunları

Türkiye ile Almanya arasında yapılan anlaşma çerçevesinde Türkiye'den Almanya'ya işçi olarak gitmek isteyenler, kendilerine vize verilmeden önce mutlaka sağlık kontrolünden geçirilmişlerdir. Bu kontroller neticesinde ancak sağlığı yerinde olanların müracaatları kabul edilmiş ve Almanya için çalışma vizesi verilmiştir. Eğer bir kimsede belli hastalıkların bulunması halinde onun vize talebi geri çevrilmiştir. (Annelene Wengler, 2012: 57), (Ayten Kılıçarslan, 2012: 40-44). Vizenin reddedilmesine gerekçe olarak gösterilen hastalıkların arasında ise mide ve safra kesesi ameliyatı, bir böbreğin olmaması, çürük dişler, hafıza kaybı vb. sayılmıştır. Alman makamlarının yanında Türk İş Ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü 66 ayrı hastalık sayarak, talepte bulunan bir kimsede bu hastalıklarından birine rastlanılması durumunda müracaatın reddedileceğini beyan etmiştir (Ayten Kılıçaslan, 2012: 18-19).

Alman ve Türk makamları tarafından yapılan bu uygulama açıkça ortaya koymaktadır ki ilk nesil Türk işçiler Almanya'ya sağlıklı olarak gelmişlerdir. Ancak bu sağlıklı olma hali, çalışma şartlarının ağır ve zor olmasına ve beden gücüne dayanmasına bağlı olarak ilk nesil işçilerde zamanla bozulmuştur. Almanya'da ortaya çıkan ağır çalışma koşulları, özellikle inşaat, maden, demir çelik sanayinde çalışma Türk işçilerde ciddi sağlık sorunlarının yaşanmasına sebebiyet vermiştir(Kauth Kokshoorn, Erich Marchei, 1998: 15), (Anja Lüneburg, 2006: 36-41). Diğer taraftan ağır çalışma şartları altında yaşanan iş kazaları Türk göçmenlerin sağlıklarını olumsuz manada etkilemiştir. Yapılan bir araştırmaya göre 1995-2000 yılları arasında Türk göçmenler, Almanlardan daha fazla iş kazalarına maruz kalmıştır. İş kazalarının yaşanması ise doğrudan Türk işçilerin sağlıklarını etkilemiştir (Annelene Wegner, 2012: 89), (Robert Koch Enstitüsü, 2008: 48), (Forschungsbericht 9: 10). "1963 'lü yıllarda yapılan bir araştırmada Türk işçilerin dörtte biri (%24) iş kazası geçirmişti. Türk işçilerin en çok iş kazasına maruz kaldıkları sektörler, kimya % 34, metal % 28, ve maden ocakları % 27 olmuştu. Türk işçiler özellikle maden ocaklarında çalışmakta çok güçlük çekmişlerdi. Çünkü maden ocaklarında 1000 metreden daha fazla derine inmeleri ve orada sekiz saat 37-38 derece sıcaklıkta yarı çıplak çalışmaları gerekiyordu. Özellikle çiftçilik ya da çobanlıktan gelen işçiler bu iş türünü çok yadırgadıkları için sürekli bir psişik korku ve sinir gerginliği içinde bulunuyordu." (N. Abadan Unat, 2002: 191). İlk nesil Türk işçilerin zor şartlar altında çalışmaları, onların

yaşlılık dönemlerinde ciddi sağlık sorunları yaşamalarına neden olmuştur. Birinci neslin sağlık durumuna dair yapılan bir araştırma çerçevesinde kendisiyle görüşme yapılan bir doktorun şu ifadeler dikkat çekicidir: "ilk kuşakta sağlıklı insanlar geldi, çok ezildiler. Şimdi bu insanların birçok sağlık sorunları ortaya çıkıyor. Omurga hastalıkları, sindirim sistemi sorunları, psiko- somatik sorunlar, özlem, stres, mesleki hastalıklar..." (Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, 2005: 84). Ayrıca Türk işçiler sağlıksız beslenme, beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler, sosyal statü eksikliği, dil yetersizliği vb. gibi durumlara bağlı olarak ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Bu ve buna benzer başka etmenlere bağlı olarak Türk göçmenlerde mide hastalıkları, meslek hastalıkları, kanser vakaları, solunum yolu enfeksiyonları, bronşit, kalp rahatsızlıkları, diyabet vb. gibi birçok hastalık görülmeye başlanmıştır (Forschungsbericht 9, 2011:10-16,62-66, 185-198), (İnci Şen, 2015), (Ayten Kılıcarslan, 2012: 40-44), (Bilhan Kartal ve Duygu Alptekin, 2015: 598-610).

Türk işçilerin sağlık koşullarına olumsuz manada etki eden bir başka etken ise parçalanmışlık duygusu olmuştur. Onlar içinde yaşadıkları sosyal çevre ve kültürden koparak hiç alışık olmadıkları bir ortama, bir kültüre gelmişler, ancak sevdiklerini geride bırakmışlardı. İşçilerin bedenleri Almanya'da, ruhları anavatanda idi. Bu parçalanmışlık Türk işçilerin ruhsal anlamda ciddi sorunlar yaşamalarına neden olmuştu. Kendine güvensizlik, hiyerarşi kaybına ve huzursuzluğa dayalı korkular ve endişeler bu sorunlardan bazılarıydı. (İnci Şen, 2015), (Kadir Turan, 1997: 108). Ayrıca bu parçalanmışlık ilk neslin pek çoğunda depresyon ve psiko-somatik rahatsızlıklara yol açmış, konuşma güçlüğü çeken, yaşama arzusunu kaybeden ve iç dünyalarında derin acılar yaşayan bireylerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermişti (Kadir Turan, 1997: 108). Almanya'da Psikolog olarak çalışmış ve hastaları genellikle Türk işçilerden oluşan Dr. Serpil Pak, Türk göçmenlerin sağlık soranlarına dair Türkiye'de ulusal bir gazeteye verdiği röportajda şunları ifade etmiştir: "çoğunlukla göçmen işçiliğin yol açtığı psiko-somatik sorunlarla, nedenini bilemedikleri ağrılarla geliyorlardı. Daha önce doktor doktor dolaşmış, ağrılarının fiziksel nedenini araştırmış oluyorlardı. Oysa nedeni psikolojikti. Çoğu ülkelerinden çıkmış, Almanya'ya gelir gelmez fabrikaya girmiş. Yıllarca bazen 30 yıl kendilerini Almanya'ya kapatarak yaşamışlar. Büyük travma. " (Ahmet Tulgar, Milliyet 2004) Sağlık açısından bu olumsuzluklar kendini kadın göçmenlerde daha çok göstermekteydi. Göçmen kadınların fiziki şartları

kötü ve metre kare olarak küçük evlerde yaşamaları ve dil yetersizliğine bağlı olarak zamanlarının çoğunu buralarda geçirmeleri onlarda travma ve psiko-somatik hastalıkları tetikleyen unsurlar olmuşlardır. Diğer taraftan Almanya'da çalışma imkanı olan kadınların uzun süre bantlarda ve ağır şartlar altında çalışmaları, kadınların yabancı bir ülkede eşlerinden gerekli desteği görememeleri, vatan özlemi, hayallerin gerçekleşmemesi vb gibi sebepler, psiko-somatik rahatsızlıkların, göçmen Türk kadınlarda ciddi boyutlara ulaşmasına neden olmuştur(Ayten Kılıcarslan, 2012: 40-44), (Faruk Şen, Andreas Goldberg, 1994: 62). "Birinci Kuşak göçmen kadınlar Almanya'ya geldiklerinde ailevi sorunlarla karşılaşmışlardı. Eşler tarafından yeterince önemsenmeyen, ihmale uğrayan, kocalarının başka kadınlarla ilişkilerini sürdürdüğünü gören 1. Nesil kadınlar büyük hayal kırıklığı yaşamışlardı, özellikle aile birleşimiyle gelen kadınlar. Bunun yanında yol yordam bilmemek, dilden anlamamak, farklı kültür ve anlayışlarla karşılaşmak onları içine kapanık hale getirmiş, bir kısmının evi ve çocukları dışında dünyası olmamış, bir kısmı temizlik düşkünü hastalık hastası olmuştu." (Zekiye Demir, 2010: 24)

Yapılan Araştırmalara göre Türk göçmen kadınların sağlık durumu diğer göçmen kadınlara, yerli kadınlara ve Türk erke işçilere göre çok daha kötü durumdadır. Türk göçmen kadınlarının yaşamış oldukları aile içi çatışma ve şiddet, ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalma onları diğer göçmen ve Alman kadınlardan daha depresif kılmıştır. Ayrıca Türk göçmen kadınların psikolojik ve depresyon hastalıklarına maruz kalmalarında yalnızlığın etkisinin olduğu araştırmalarda tespit edilen bir durumdur (Elke Olberman, 2012), (Elçin Babaoğlu Akdeniz, 2013: 510), (Esra Erdem, 2004: 100-113). Almanya'da çalışan kadınların çalışmayanlara oranla psikolojik açıdan daha iyi durumda olduğunu ifade etmek mümkündür. Çalışma hayatı göçmen kadınların sosyal hayata dâhil olmalarına, insanlarla iletişim kurmalarına ve dil problemlerini azaltmalarına imkan sağlamaktadır. Bu da göçmen kadınların sosyal izolasyondan kurtulmalarına ve psikolojik olarak rahatlamalarına sebep olmaktadır (Giselind Grottion, 1991: 63).

80 ve 90'lı yıllarda yapılan araştırmalarda Türk göçmen kadınlarının en çok şikâyet ettiği sağlık sorunu, baş ağrısı idi. Yine mide ağrısı, değişen beslenme alışkanlıklarına, yaşam ritmine ve tabii psikolojik duruma bağlı olarak en çok görülen hastalıkların başında gelmekteydi. Çalışan kadınlarda ise en çok şikâyete konu olan hastalık, ağır çalışma şartlarına bağlı olarak sırt ağrısıydı (Giselind Grottion, 1991: 63). Günümüzde ise Türk

göçmen kadınlarının şikâyet ettikleri sağlık sorunlarında ciddi bir değişiklik yoktur.

İkinci nesil Türk işçiler ise daha iyi şartlarda çalışmak için gerek olan eğitim ve diğer alanlarda gerekli başarıyı gösteremedikleri için istemeyerek de olsa babalarının işlerini yapmak zorunda kalmışlardır. Bu durum onlarda ciddi hayal kırıklığın neden olmuş, farklı tavır ve davranış sergilemelerine nede olmuştur. Bunların başında yaşadıkları ortamlarda sorunlarını çözmek için alkol, esrar, eroin gibi uyuşturucu maddeleri kullanmak gelirken, diğer bir tavır ise sürekli saldırgan davranarak holiganizm denen gençlik suçlarına karışma olmuştur. Saldırgan davranışlar, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı 2. Nesil Türk göçmenlerin hem psikolojilerini hem de sağlıklarını ciddi manada etkilemiştir (N. Abadan Unat, 2002: 191), (Kadir Canatan, 1990: 49-50).

İkinci nesil Türk göçmenlerin diğer bir problemi de kendilerine rehberlik edecek, onları yönlendirecek kişilerin eksikliğidir. Bu eksikliğe hedeflere ulaşamama, beklentilerin gerçekleşmemesi, kültürel çatışma gibi etkenler de eklenince onlarda bir güvensizlik, endişe ve "anomiye" varan hastalıklı durumlar görünmeye başlanmıştı (Kadir Turan, 1997: 108). Yapılan araştırmalar ikinci neslin kültürel çatışma yaşamasına ve iki kültür arasında sıkışmasına bağlı olarak genellikle psikolojik sorunlar ve kimlik krizi yaşadıklarını göstermektedir. Ayrıca gençlerin ailelerinin sosyal durumu ve ailelerinin kendilerinden beklentileri ile yaşadıkları ülkedeki ve evin dışındaki sosyal- kültürel çevre farklılıkları, onların ruhsal rahatsızlıklar yaşamalarına sebebiyet vermiş, bu da onlarda çoğu zaman psikolojik ve psiko-somatik sorunların görülmesine neden olmuştur (Ülger Polat, 1997: 24).

Almanya'ya göç eden Türk işçilerin burada baş etmek durumunda kaldıkları en önemli sorunlardan biri de yalnızlıktır. Dil ve kültürden kaynaklanan içine kapanma ve yalnız kalma hali Türk işçileri belli gettolarda toplanmaya itmiştir. Ancak bu gettolar da yalnızlık sorununu tamamen çözememiş, yalnızlık duygusu özellikle işçilerin eş ve çocuklarında psikolojik sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Meydana gelen ruhsal bunalımlar işçilerin cinnet geçirmelerine, ahlaki açıdan çelişkiler yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Bütün bunlara bağlı olarak işçilerde gastrit, ülser ve sinir hastalıkları yaygın olarak görülmeye başlanmıştır. Yine içinde yaşadıkları topluma uyum sağlayamamanın yarattığı sosyal gerilimler, hayal kırıklığı ve çatışma durumları, açık depresyon halleri, hüzün ve

içe dönüklük, saldırganlık, korku halleri, uyumsuzluk ve dikkatsizlik gibi psikolojik rahatsızlıklar ile karın ağrısı, kalp gibi somatik rahatsızlıklar işçilerde görülen diğer hastalıklar olmuştur (Orhan Türkdoğan, 1984, 42-43).

Almanya'da yaşanan bütün bu sağlık sorunlarının yanında dikkat çeken bir başka husus ise ikinci nesil Türk göçmen kadınların yaşadıkları olumsuzluklardır. Küçük yaşta evlenme, aile içi sorunlar, boşanma, boşanmaya bağlı olarak oturumu kaybetme korkusu, eşin baskılarına boyun eğme, dil yetersizliği gibi sebepler kadın işçilerde endişe, korku depresyon gibi psiko-somatik rahatsızlıkların sıkça görülmesine neden olmuştur. (N. Abadan Unat, 2002: 191)

Almanya'da yaşayan üçüncü nesil açısından ön plana çıkan en önemli problem işsizlik olarak görülmektedir. Eğitimini Almanya'da tamamlamış, dil sorununu halletmiş ve sosyalleşmesini Alman toplumu içerisinde gerçekleştirmiş genç nesil Türkler için, kendilerine uygun iş bulamama en büyük sorundur. İşsiz kalan, eğitimini tamamlayan ancak kendine uygun iş bulamayan, aile ve sokak arasında sıkışan 3. Nesil, kendini sokağa, şiddete, içkiye, kumara ve uyuşturucuya vermektedir. "Şiddetin hem fiilen hem de sembolik olarak gençlerin hemen yakınlarında gündelik hayatın içerisinde olması, beraberinde travmatik davranışları da getirmektedir. Bu durum sürekli yaşanabilecek, taşınabilecek bir yük değildir ve sosyal olarak başaramamış gençleri içinde bulundukları gruplarda bile yalnızlığa itmektedir." (Ayhan Kaya, 2015: 55) Yine içinde bulundukları toplumda, sırf isimleri ya da görünüşleri yüzünden ayrımcılığa maruz kalan gençler toplumun kıyısına itilmekte, dolayısıyla bu gençler mantıklı tavırlar geliştirip sorunlarını aşmak yerine, sorunlarından kaçıp kendilerini alkol, uyuşturucu ve şans oyunlarına vermektedir (Kadir Canatan, 1990: 42).

Dr. İnci Şen, son yıllarda özellikle çocuklarda giderek artış gösteren ruhsal rahatsızlıkların yanı sıra düzensiz ve sağlıksız beslenmeye dayalı rahatsızlıklar bulunduğunu ifade etmektedir. Ruhsal hastalıkların başında depresyon görülürken, düzensiz ve sağlıksız beslenmenin bir sonucu olarak kilo ve diş rahatsızlıkları öne çıkmaktadır. Berlin'de yapılan bir araştırmaya göre Türk kökenli göçmenlerin çocuklarında şişmanlık önemli bir sağlık sorunu olarak tespit edilmiştir (İnci Şen, 2015) (Bezirksamt Mitte von Berlin, 2004). Ayrıca yapılan bir araştırmaya göre 18. Yaşın altındaki Türk genç kızların Alman yaşıtlarına göre intihar etme oranı iki kat daha fazla olarak tespit edilmiştir. Bu oran aynı yaş grubundaki

Türk erkek gençlerin oranından bile çok yüksektir (Robert Koch Enstitüt, 2008:36). 2009'daki başka bir araştırmaya göre 18-35 yaş arası kadınlar genellikle aileden ve kültürden kaynaklanan problemler yaşamaktadırlar. Bu problemlerin sebepleri olarak sınırlı iletişim, anne- babanın yasakları ve zorla evlendirme talepleri, kültürel etkenler vb. sayılmıştır. Bu durum Türk kökenli genç kızlarda intihar oranının yüksek olmasına etki etmektedir (Bundeszentrale für Politische Bildung, 2010).

Sonuç

Göç, insanlık tarihinin ilk anından günümüze kadar varlığını sürdüren ve gelecekte de mevcudiyetini devam ettirecek olan bir olgudur. Bu olgu içerisinde umudu ve hayal kırıklığını, sevinci ve hüznü, kazanmayı ve kaybetmeyi ve en nihayetinde ayrılığı ve kavuşmayı barındıran sosyal bir gerçekliktir. Türkiye'den Almanya'ya devletlerarası antlaşmaya dayalı olarak gerçekleştirilen ve 1961 yılında resmi olarak başlayan göç süreci, Türk işçiler için maddi zorlukların üstesinden gelmenin ve refaha kavuşmanın adıydı. Kısa sürede çok para kazanıp memleketinde traktör, tarla ve ev alıp dönmenin hayaliydi. Türk işçiler kazandıklarıyla memleketlerinde hayallerini gerçekleştirirken dönüşlerini ertelemiş, hatta zamanla eşini ve çocuklarını yeni vatana getirmişlerdi. Öyle ki artık Türk işçilerinin torunları için Almanya yaban değil vatan olmaya başlamıştı. Bu göç süreci Türk işçileri ve çocukları için ilk anından günümüze ciddi sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Ağır çalışma şartları, yalnızlık, dil bilmeme, farklı din ve kültür içerisinde yaşama vb. nedenlere bağlı olarak ilk nesil Türk işçiler, fiziksek ve ruhsal sorunlarla karşılaşmışlar, psiko-somatik rahatsızlıklarla baş etmek durumunda kalmışlardır. Bugün yukarda sayılanların aksine üçüncü ve dördüncü nesil Almanya'da doğup büyüyen, içinde yaşadığı toplumun diline ve kültürüne hakim bir nesildir. Ancak bu nesiller de ev sahibi toplumda adından, renginden ve dininden dolayı ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu durum ise gençlerin psikolojilerini ve geleceğe umutla bakmalarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Yeni nesil için Almanya'da kalıcı olma fikri daha baskındır. Bu nedenle onlar dedeleri gibi Türkiye'ye değil Almanya'ya daha çok yatırım yapma arzusundalar. Özellikle yaşadıkları ülkede bir ev sahibi olmak yeni nesil için önemli bir hedeftir. Ancak dünya genelinde yaşanılan ekonomik sorunlar, Almanya'da ev fiyatlarının yüksek olması ve artık eskiden olduğu gibi fazla kazanılamaması bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Kaynakça

Abadan Unat, Nermin, *Batı Almanya'daki Türk işçileri ve Sorunları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1964.

Abadan-Unat, Nermin, *Bitmeyen Göç Konuk isçilikten Ulusötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Akdeniz, Elcin Babaoğlu, "Almanya'nın bir Yerleşim Yerinde Yaşayan Göçmen Türk Kadınlarının Kalitatif Yöntem ile Belirlenen Sorun Alanları", *International Journal Of Human Scienes*, 10/ 2, (2013), 503-520.

Andreas, Goldberg, Sauer, Martina, " Die Lebenssituation von Frauen und Männern türkischer Herkunft in Nordrhein-Westfalen. Ergebnisse der sechsten Mehrthemenbefragung 2004." *Stiftung des Zentrums für Türkeistudien. Institut an der Universität Duisburg-Essen. Im Auftrag des Ministeriums für Gesundheit, Soziales, Frauen und Familie des Landes Nordrhein-Westfalen. September 2004.*

Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration, *Lagebericht 9,* Berlin: Juni 2012.

Bilhan Kartal, Duygu Alptekin," Ulus Aşırı Göç Süreci ve Yaşlılık: Almanya'da Birinci Kuşak Türk Göçmenler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37/ 8, (2015), 595-612.

Bulut, Soner, *Untersuchung zur Wohnraeumenlichen Konzentration vn türkischen Migranten*, Diplomarbeit, Üniv. Diusburg-Essen, 2006.

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge,"Morbidität und Mortalität von Migranten in Deutschland„ *Forschungsbericht 9*, Nürnberg: 2011.

Bundeszentrale für Politische Bildung (Bpb),"Wie Gesund Sind Migranten", *Kurzdossier,* April 2009.

Bundeszentrale für Politische Bildung (Bpb),"Studie über Hohe Suizidrate bei Frauen türkischer Herkunft„ 2010.

Canatan, Kadir, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990.

Daten zur Sozialen und gesundheitliche Lage der türkischen Bevölkerung in Berliner Bezirk Mitte, *Herausgeber Bezirskamt Mitte von Berlin Abteilung Gesundheit und Soziales*, Berlin: 2004.

Demir, Zekiye, *Almanya'da Yaşayan Türk Kadınları*, Ankara: DİB Yayınları, 2010.

Erdem, Esra, "Türkeistammige Frauen in Deutschland" in Die Stiuation der Türkischstämmigen Bevölkerung in Deutschland", *Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration (Hg),* 2004.

Eryılmaz, Aytaç, *Almanya'da Kırk Yıl –Yaban Sıla Olur,* Köln: DOMİT, 2001.

Grottion, Giselind, *Gesundheit und Kranksein in der Migration*, Frankfurt: Verlag für Interkulturelle Kommunikation, 1991.

Herbert, Ulrich, "Gesichte der Auslanderpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge," *Lizensausgabe für die Bundeszentrale für Politische Bildung,* 2003.

Kaya, Ayhan, Kentel, *Ferhat, Euro Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Kaya, Ayhan, "Euro Türkler Kuşaklar arası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları, *Göç Dergisi*, 1/ 1, (2015), 44-79.

Kılıçarslan, Ayten, *Türkische Frauen in 50 Jahre Migration*, Köln: Türkevi Yayınları, 2012.

Kızılocak, Gülay, *Dünden Bugüne Almanya'da Türk Serbest Girişimcileri*, Köln: Önel Verlag, 1999.

Kleff, Hans Günter, *Vom Bauern yum Industriearbeiter*, Manthona Verlag, 1984.

Kokshoorn, Kauth, Marchel, Erich, *Älter werden in der Fremde-Wohn und Lebenssitituation älterer äusländischer Hamburgerinnen und Hamburger*, Hamburg: Soziale Empirische Studie,1998.

Kondrad Adenaur Stiftung, *Migration und Gesundheit*, Berlin: 2009.

Lüneburg, Anja, *Gesundheitlische Situation und Versorgungsbedarf von älteren türkischen Arbeitsmigranten*, Hamburg: Diplomarbeit, 2006.

Olberman, Elke, Gesundheitliche Stiuation und Soziale Netzwerke älterer Migrantinnen, *www. Heimatkunde.boell.de*, Februar (2012).

Perşembe, Erkan, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, 2005.

Polat, Ülger, Soziale und Kulturelle Identität türkischer Migranten der Zweiten Generation in Deutschland, Hamburg: Kovac Verlag, 1997.

Razum, Oliver, Geiger, Ingrid, Zeeb, Hajo, Ronellenfitsch, Ulrich" Gesundheitsversorgung von Migranten" *Deutsches Ärzteblatt*, Heft 43, Oktober (2004).

Robert Koch Institut, *Migration und Gesundheit*, Berlin 2008.

Rufai Karakaya, *Integrationsprobleme Türkischer Migranten*, Diplomarbeit, Üniv. Köln, 2012.

Steffens, Friedhelm, *Integrations und Segregationsmuster von türkischen Migranten*, Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2008.

Şen, Faruk, Goldberg, Andreas, *Türken in Deutschland,* München: C.H. Beck Verlag, 1994.

Şen, Faruk, Akkaya, Çiğdem, Göktürk, Reyhan, *2000 Yılın Eşiğinde Avrupa ve Türkiye*, İstanbul: Cumhuriyet Kitabevi, 1999.

Şen, İnci, "Diasporada Yasayan insanlarımızın Sağlık Sorunları", çevrimiçi, *http:// www. Drincisenpsikiyatri.com/genel-psikiyatri/ diasporada- yasayan-insanlarımızın sağlık sorunları, 2015.*

Taşdelen Musa ve Arkadaşları, *Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2000.

Turan, Kadir, *Almanya'da Türk Olmak,* Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1997.

Tulgar, Ahmet, Röportaj, *Milliyet Gazetesi*, 5.11.2004.

Türkdoğan, Orhan, *İkinci Neslin Dramı Avrupa'daki İşçilerimiz ve Çocukları*, İstanbul: Orkun Yayınevi, 1984.

Yıldız- Fahlbusch, Yavuz,"Sozialmedizinische Aspekte bei der Versorgung von türkischen Patienten in Deutschland", *in Ärzteblatt Heft 5*, Mai (2003).

Weiss, Regula, *Macht Migration Krank?,* Zürich: Sismo Verlag, 2003.

Wengler, Annelene, *Ungleiche Gesundheit Zur Situation türkischer Migranten in Deutschland*, Frankfurt: Campus Verlag, 2012.

ISBN: 978-625-8201-54-3